

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti:
NAGY MIKLÓS

R E G É N Y E K

10. .

JÓKAI MÓR

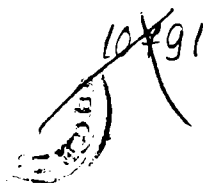
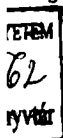
A RÉGI JÓ TÁBLABÍRÁK
(1856)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1963

Sajtó alá rendezte
NACSÁDY JÓZSEF

Lektorálta
MOLNÁR JÓZSEF
SZATHMÁRI ISTVÁN

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1963

AK 329 k 6366

Printed in Hungary

V A L A M I E L Ő S Z Ó F É L E

Haj, boldog idők! Haj, szép fiatalságunk évei!

Mikor ifjak voltunk, úgy szégyenlettük fiatalságunkat, úgy óhajtottuk, hogy bárcsak már vének volnánk, bár megérnők a bölcsesség éveit, ne hínának bennünket gyermekeknek többé; és íme eljött az öregség, őszülő hajával, keserű tapasztalásaival, időjós bajokkal minden tagjaiban; itt is fáj, ott is fáj, semmi ízeckénk sem szolgál bennünket úgy, mint azelőtt; megárt a harag, megárt a mulatság, vesződünk a hipochondriával, ezzel a kellemetlen prókátorral, kit a halál küldött a nyakunkra, hogy egy gonosz tartozást szüntelen sürgessen rajtunk. Ilyenkor azután felsóhajtunk: haj, boldog elmúlt idők, haj, szép fiatalságunk évei!

Csak még egyszer gyermekek lehetnénk! Pedig eljön az is: a vénség gyermekkora. Mindennap egy nótát felejtünk, s utoljára minket is elfelejtenek nótáinkkal együtt.

Lehet annak tíz esztendeje, hogy egy ismerős pesti vendéglőben volt egy nagy kerek asztal, mely régi törzsvendégek számára volt lefoglalva. Ott ültek delenként a főváros ismerős táblabírái, ifjabb és vénebb szónokok, tisztviselők, vén poéták, tudósok; nyájás, jó, derült arcok, kiknek még haragjokban is több szeretet volt, mint más emberek nyájasságában, kiknek vitatkozásait hallgatni gyönyörűség volt és tanulság, s kik ott naponként úgy jöttek össze, mint egy család tagjai, s ha egyik

elmaradt egy nap, az után valamennyi kérdezősködött, sajnálkoztak rajta, ha baja volt, s ellátták százféle tanáccsal, hogy bajától szabaduljon.

Nekem is szorítottak egy kis helyet ennél a kerek asztalnál; akkor még fiatal legény voltam, s attól fogva mindig híve maradtam a kerek asztalnak.

Pár év múlva azután már könnyebben elfértünk a kerek asztal mellett, később még több hely jutott egy embernek; az ismerős arcok eltűnedeztek, a hangos viták elhallgattak; az ember jön, leül, gallérja mögé hányja az ételt, fizet és megy. Még tavaly akadtam néha-néha egyre a régi ismerők közül, kitől a többiek felől sorban kérdezősködhetém. Most már sokszor megesik, hogy magam ülök az asztalnál.

Olyanforma érzéssel veszem kezembe a tollat, mint aki arra gondol, hogy ideje lesz már megírni azt a testamentomot.

— — — — —

Mik voltak hát azok a táblabírák? Jelent ez a szó valamit egyebet is, mint a pusztá csúfolódást? Igazán lett volna idő, mikor az ember ezt a címet a neve mögé írta, anélkül, hogy mások mosolyától féljen? Tettek volna ezek az emberek még valamit egyebet is, mint hogy átaludták a munkaidőt, ragaszkodtak a maradáshoz, tartóztatták a sietőket, s éltek a gondtalan uraságnak? Ki tudja hát megmondani, mik voltak a táblabírák? Ezek a bebalzsamozatlan múmiái egy piramidtalan kornak, ezek az eleven petrefaktumai és fosszíliai egy özönvíz előtti világnak, mely úgy elsüllyedt, mint Solon szerencsés szigetei, mint a mesés hyperboraek országa?...

... Óh, az valóban sajtáságos világ volt!

Még akkor a gondviselésnek nem volt olyan közvetlen érintkezése az emberi ügyekkel; sok volt rá bízva a magányosokra, egy jó szív, egy bölcs fő, egy erős kéz sokat ért akkor a világban.

Ha köztvész, ha Isten csapásai látogatták az országot, folyók kiáradtak, mostoha évjárás volt, jégeső, tűzvész.

ragály rémíté a népet, kiknek szívét szólítá fel a könyörület áldozatokra? Kikhez fordult a közfélelem vigasztalásért?

A régi jó táblabírákhoz.

Ha ércakarattal, törhetlen lélekkel kellett küzdeni e rokon-talan nép nemzeti lételéréért, ki pazarlá erejét a tettek legfárad-ságosabb mezején?

A régi jó táblabírák.

Bölcsességgel — kevés pénzzel — sok becsülettel ki igazgatta a közügyeket, ki ügyelt az igazság szentségére, ki torolta meg a magánysérelmeket?

A régi jó táblabírák.

Ki őrizte meg a nép szív erkölceit, mívelődési hajlamát, szent honszeretetét? Ki járt legelől vallás, tudományok, eré-nyek utain?

A jó öreg táblabírák.

És végre kik voltak azok, kiknek köszönheti a magyar, hogy nyolcszáz évi viszontagság alatt el nem olvadt, mint a völgybe gördült hófuvatag, hanem midőn főurai elhagyták, köznépe elfogyott, vagy mit sem számlált, mégis megélt, fel-virult, megerősödött?

Mind, mind ezek a kitréfált, kinevetett, elpusztult, örök nyugalomra tett ódon táblabírák.

A táblabíró volt az ország közigazgatása, közigazdászata, mérnöke, vízszabályozója, törvényhozója, bírása, ügyvéde, orvosa, költője, tudósa, könyvcsinálója és könyvmeg-vevője.

Most mindezekre külön ember születik: a jó régi táblabí-rák az emlékezetből is elmúltak már.

Adagiummá, gúnyos példaszóvá vált a táblabíró elneve-zés. Így nevezi a közvélemény azokat, kiket ki akar gyúnyolni, s tréfás adomákban örökíti fogalmukat . . .

. . . „*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*”.

Én ugyan nem vagyok *Cato*, de azok sem *diis*, akiknek tetszik a táblabírák fölött elménckedni.

Azért, ki a „*régi jó táblabírák*” címe alatt mulatságos anekdoton-gyűjteményt vél találni, mely az újabb kor tréfás felderítésére van szánva, az meg fog bennem csalatkozni, s idejét rossz helyen kapitalizálja.

Azonban arról legalább senki sem fog vádolhatni, hogy meg vagyok vesztegetve; mert hiszen a „*régi jó táblabírák*” sokkal szegényebbek, sokkal hatalomtalánabbak és sokkal indolensebbek, mint hogy az ő barátságukat keresni valakinek *érdeke* lehessen.

ISTEN CSAPÁSAI
I. A HALÁL ÉS A NEMTŐ

Ne várjatok valami nagyszerű jelenetet, semmi regényes katasztrófa sem történt, csak a burgonya rothadt meg. Három vármegyében nincs mit enni. Éhhalál van.

Nem azon angyalai a halálnak küzdenek az emberekkel, kik a csatamezőn véres arccal, véres kézzel repkednek tűzszárnyakon, süvöltő golyókon, s kiknek viselt dolgairól olyan szép regényeket sikerül írni a költőknek; nem is azok a csontkező, denevérszárnyú démonai a halálnak, kik a ragályos légben repkednek: egy lehelet, egy ölelés tőlük halottá teszen. Az éhhalál szárnyatlan, földön csúszó rém, mely lajhár kezeivel bekapaszkodik áldozatába, óráról órára együtt mászik vele, hurcoltatja magát napokig, míg a kínzott lerogyik alatta, megint fel hagyja kelni, hogy odább vitesse magát, s elveszi az álmodtól, ki fetrengve kéri a halált; a gyorsan ölő, könyörületes halált.

Te boldogtalan szenvedő, ki orvosoddal tanácskozol indigestióid felől, s kimeríted Hyppocrates minden segédszereit, hogy megismerhesd azt a kellemes érzést, amit étvágyanak neveznek, nézz egy pillanatra ebbe a camera lucidába, melynek függönyét felhúzzom előtted.

Egy erdős hegyoldalban állunk, ahonnan két vármegye határát lehet belátni.

Másutt tavasz van már, itt még tartós a tél. A mezőket ugyan nem lepi hó, mert egész télen nem esett, minden olyan fakó, aszott színű; a völgyvágányok keskeny tisztásain még töretlen az ugar, s mint egy sárga szalag vonul el a fenyőerdők között.

Akárhová tekint az ember, nem lát egyebet, mint ezeket a barátságatlan fákat, mik nem kínálnak sem virágot, sem gyümölcsöt, nem mennek aludni őszi idején a többi növényekkel, nem hirdetik új zöldüléssel a tavaszt, érzéketlenek természet és emberek bajai iránt.

Egyik hegy után a másik emelkedik, valamennyi mind egyenes, égbenyúló fenyőkkel benőve, néhol a meztelen sziklaoldal látszik elő, másutt a mély hegyszakadék, mit a zabolátlan folyam tép magának nagy hóolvadáskor.

Ugyanez a folyam meglátszik alább is, most csak átgázolható sekély ér, de a völgysíkon szétterített mázsányi kövek bizonyítják, hogy mikor haragjában felgerjed, be szokta tölteni az egész völgyet, s meghordja kovacsdarabokkal a vetéseket, kaszálókat ölnyi magasra.

Ilyenkor a mellette épült Kallósfalva házai az eszterhajig úsznak a vízben, s a lakosok, ha jókor nem menekültek, a háztetőkre szorulva várják a veszély végét vagy végveszélyöket.

S ez a csapás minden másod, harmad évben elő szokott fordulni; a jámbor gazda sohasem tudja, hogy ki fogja learatni a vetését, azért nem is igen iparkodik vele.

Pedig hajdan ez volt a legjobb módú falvak egyike, míg a földesuraság haszonbérleje el nem kezdte a nagy erdőket oktalanul pusztítani hamuzsír-termelés végett; azóta a folyamár új medret mosott magának, s a partot mindig tovább szaggatja. Kallósfalva, melyet jövedelmes kallóiról neveztek így, már harmadszor épült újra, a szorongatott lakosok elhagyták régi helyöket, s néhány száz lépéssel mindig odább mentek; a meder közepén most is meglátszik még a régi templom romja,

melynek faragott köveit nem bírta még szétfeszégetni az áradat. Akkor kőből volt a templom, most már csak fából van, rongyos az is, s a szomszéd faluból jár bele a pap vasárnaponként imádkozni.

A hegyi út a meredek oldalban kanyarodik tovább, alig érintve itt-amott az úttól messze épített helységeket, csak itt-amott látszik elő egy-egy ablaktalan üres szénégető tanya, vagy egy bedűlt mézskemence, mely körül elszórták a használatlan követ.

Majd bemélyed az út az egymásra boruló fenyőóriások közé, miknek erős gyökerei keresztünyúlognak a döcögős ösvényen, s megy tova küismerhetlen tekergések között, szűk sziklavágások szorosaiban, szekértörő lejtők veszedelmein át. Itt-amott az erdők sűrűjéből kilátszik egy szentkép, melyre tavaly aratáskor koszorút akasztottak, száraz lett azóta és levéltelen. Másutt látszik egy domb összehányt kövekből, melynek közepébe idomtalanul faragott fenyődúc van felállítva; arra van felírva csodarossz írással, hogy ezen a helyen ölték meg, ezt meg ezt a szegény drótos tótot kilenc garasáért és egy málépogácsáért. Minden azon menő vet reá egy követ, s mond egy miatyánkot érte.

Az út zivatáros záporosésektől kétfelől ki van mosva, néhol akkor kövek hevernek a közepén, mint egy fél ház; de minek is volna az jobb? Úri hintók nemigen járnak erre, s azoknak a hosszú, csörömpölő szekereknek, mikén a deszkákat szállítják, ez is elég jó.

Most még ezek sem járnak rajta; állnak a fűrészmal-mok; nincsen munka, nincsen vásár, nincsen vevő, nincs munkaadó.

Az egész hosszú hegyi út egyik falutól a másikig vándorló néppel van tele, mely gyalog, rongyosan, fázva, dideregve jön alá a hegyek közül; sápadt, kiapadt arcok, tántorgó alakok, egy-egy csoport férfi, kik kaszanyeleikre fektetve visznek magokkal egy-egy öreg embert, ki nem bírta már

tovább a járást, s az emberi fáradtságtól leroskadt; utánok síró asszonyok, apró gyermekeik hátaikra kötve; a többi, aki jární tud, sírva-ríva ödöng utánok; tán észre sem veszik, ha egy-kettő az úton elmaradt közölök.

Amint egy zilált karaván eltűnt, már nyomban jön a másik; szegény háziasszonyok egész konyhaszereiket, lábást, főzőkanalat batyujokban visznek: jele, hogy odahaza nincsen mit főzni; jámbor családapa felnőtt beteg leánykáját két karján emeli: bizonyosan nincs neki több, vagy ez már az utolsó. A kis gyermek úgy zokognak, ennivalót kérnek, apa, anya vigasztalja egész úton, majd lesz minden, csak még egy kicsinyt várjanak.

Ez így tart reggeltől késő estig, egyik menekvő nyomába lép a másik, ugyanazon nyomor százféle változatban; a legérzékenyebb szenvedés csoportozataitól egész azokig az elfásult, eltompult hordákig, melyeket semmi emberi érzés sem tart össze, melyek félőrülten tántorogják be a végeszakadatlan utat, közönyösen egymás iránt, nem látva, nem törődve hozzátartozóikkal, nem hallgatva betegek, útfélen elmaradók könnyörgéseire, nem emelve kalapot a szentek jelvényei előtt, mik vigaszul vannak az utak szegleteire emelve.

Valaki egy csomó romlott burgonyát fordított ki tarisznyájából éppen az út közepére, ez az egyetlen tárgy az, melyet mindannyian észrevesznek, ezt mohó sietséggel rohanja meg mindegyik, egymást eltaszigálják érte, ki-ki felveszi kezébe egyenkint, megnézi, megszagolja, s undorodva hajtja el ismét. Az utána jövők újra felveszik és újra elhajítják. Napjában száz kézen megfordul; mennyi remény és mennyi csalódás néhány romlott burgonya miatt . . .

Késő este, mikor már a vándorok utolsó karavánjait is elfödék a fenyők árnyékai, mikor az aggodalmas zshivaj, veszékelés valahogy elcsendesült, mintegy sereghajtó gyanánt még egy öreg ember cammog alá a hegyi úton, hosszú, száraz, öles férfi, ki amint megáll a tisztáson, ahol az alkonyodó nap

rásüthet a fenyők közül, úgy tűnik elő, mint az erdők mesés vénje, ősz, bozontos szakállával, hosszú, csontos ábrázatával, melyet egészen fehér, hosszú hajzat sátoroz körül, vállán fényes gombokkal kirakott tarisznya van keresztülvetve, fejéről levette a széles karimájú kalapot, s fényes homlokát engedti süttetni a nappal; egy redő sincs rajta.

Balkezét egy kis hat-hét éves lyánka fogja, szép kis szőke gyermek, tétova kék szemeiben azon boldog kedély, mikor még a szemeken keresztül nem beszél a lélek, mikor még a szenvedésnek, bánatnak, aggodalomnak nincsen szava a pillantásban.

A vén szemei a kerek világot nézik, messze föld meglátszik onnan; és olyan üres e látvány! A gyermek azt a hóvirágot nézi, mely lábai előtt kikelt a harasztból, elsietett hírnöke a tavasznak, talán ő abban többet lát?

Ez az öreg ember legalább van száz esztendő; mennyi mindent kellene neki tudnia, ha az idő olyan kegyes nem volna, hogy az egyik félszázad alatt elfelejtse a másik félszázadot! A gyermek talán unokáinak unokái közül való, talán a legutolsó valamennyi közül.

— Marina! — szól az öreg ember, amint onnan a hegyoldalról a világot nézi; — nézd csak gyermekem, milyen veres az ég: az egész ég le a föld színéig milyen veres . . . Még a felhők is mind, — a föld meg olyan fekete. Sohasem értem még ezt meg.

A gyermek nem felelt semmit, hanem erővel elvonta az öreget onnan, s nagy, csontos kezét két kis kezeckéjébe fogva, úgy iparkodott rajta könnyíteni a menésben; a köveket, amik útjában voltak, félretaszította lábai elől, az öreg pedig egyre dűnnyögte magában: „És a fák is milyen veresek, és a kövek mind, mind. Sohasem értem ezt, uram Isten.”

Pedig az ég csak olyan kék volt, mint azelőtt, fák zöldültek, kövek fehérlettek; — más, idegen világ az, melyből ez a véres homály jön a jámbor szemei elé; a hetes ínség szomorú hallucinációja ez a veres szín, mely körülé eget, földet befest.

A vén ember erős, izmos férfi volt valaha; minden esztendőben megjárta az utat a Kárpátoktól a bánáti rónáig, gyalog, egy kaszával a vállán. Egész évig abból tartotta családiát, amit így keresett. Még tavaly is lenn volt az alföldön, s szakmában dolgozott az ifjú legényekkel; milyen különös az, hogy most alig bírja magát, hogy valahol egy kereszt, egy Szűz Mária képe van az úton, mindenütt letérdel pihegni, és azután az imádság nem jut eszébe, amit pedig olyan jól tudott máskor; a gyermeknek kell azt előtte elmondani. Honnan jön ez?

Nem is igen nézte a jámbor, hová térdelt le; amint a szentképet meglátták szemei, két térdre megroskadt alatta s ott maradt, kezeit összetéve; míg a gyermek elmondá az üdvözlöt és a miatyánkot.

Pedig ott útban fognak lenni a jámborok, s ha szekér talál jönni, elgázolja őket.

Hallatszík is valami csörömpölés már régóta a hegyi úton, s az út magasán előtűnik az utazó jármű, mely ezt a zajt költi.

Egy toldott-foldott szekér, melynek az ülése csészából van kölcsönözve, a derekát parasztkontár csinálta elrontott remekbe, némi része zöldre van festve, a saráglya egészen új, abba van kötve egy nagy halom csáté, kopott kötéllel leszorítva. Öt ló van a szekér elé fogva: a két első kiségitő előfogot, sovány, száraz gebék, mik egymást biztatva, lapockáikat egymásnak vetik, s jól kinyújtott nyakkal, eleresztett farkkal, alákonyult füllel engedik magokat a lejtőn nagy kényelmesen aláfelé futni, nem ügyelve kocsis lármájára, csepűkantár rángatására. A három hátulso ló a birtokosé lesz, azokat is három világrészből válogatták össze, az egyik tizenhatmarkos mustrált katonaló, melynek csak a két első lába pókos; a másik két marokkal kisebb, csökönös, mokány paripa, a hátán látszó túr fehér foltjai s a hámcsiszolás eleven sebei tomporán tanúsítják, milyen jól gondját szokták viselni; a lógós még csak harmadfű csikó, melyet barbár fősvénység idejekorán szekér elé fogott.

Két lába csupa seb belül, amint az istrágon keresztül szokott hágni.

A kocsisülésen ketten ülnek; egy pofonütni való fickó, kerek kalapban, tulipános szűrben, fazékkarima mentében vágott hajjal, aki vagy alszik, vagy káromkodik; a másik az előfogatos szotyák, aki nagy úr most, mert urat visz, s ebbeli kevélységében meg is fordította a pipaszárát, azt a végét szíva, amit máskor a pipába szokás dugni.

A bőrülésen foglal helyet maga az úr. Hogy miféle úr, azt nem könnyű kitalálni; az úton járó embert legnehezebb jellemezni, mert akkor mindenki vesz fel magára valami idegent. Ami a nagy előbőrös sipka miatt arcából kilátszik, az két mindennél feketébb szem, melynek soha sincs nyugalma; száraz, sovány orrában van valami a kos jelleméből, sokkal több a sasok profiljából, meghódíthatlan, könyörületlen orr. Az arc alsó részét azután nagyon jellemzetessé teszi az, hogy bajusz és szakáll oly módon vannak nyírva és borotválva, miszerint az ajkakon alól összefolyva, rövid fekete sertéikkel tökéletes lakat idomot képeznek.

A szekér nagy zörögve jött alá a zökkenős úton, a rúd pofozta a lovakat jobbrul-balrul, a kocsis nyútte az ostort rajtok, és káromolta a gazdájokat és ezt a köves utat, és a rossz hámot és az elszakadt kerékkötő láncot és még azt is, aki a lovat, szekeret kigondolta.

Még hozzá az az öreg ember ott az út közepén, aki éppen a kerékvágásba térdepelt le.

A kocsis jól látta az embert, de nem kiáltott rá, gondolva, hogy majd felugrik, ha látja, hogy a lovak közel járnak hozzá.

De az öreg ember nem látott sem lovat, sem embert.

A lakat képű úr felemelkedett üléséből, pálcájával megbököve kocsisa hátát.

— Kiálts arra az emberre, hogy menjen az útból.

— Majd elmegy, ha nem akar a lovak alá jutni — mordult ez vissza durcásan, s csak azért is a lovak közé csapott.

— De kiáltás rá! — sürgeté az úr — mert ha elgázolod, nem te fizetsz miatta, hanem én.

— No hát kiáltson rá az úr maga — felelt a kocsis.

— Tudod, hogy én nem értek a nyelvén.

— Majd megérti, ha a nyaka közé szedek ezzel az ostorral! — szólt nagyot káromkodva a fickó s kieresztve hosszú ostorát, amint sebesen közeledének a térdeplő agg felé.

A gyermek és az öreg ekkor ijedtek fel a zajra, s az ősz férfi, kinek nem volt ereje rögtön felkelni onnan, önkénytelen emelé kezét magasra; talán az éghez?

A lovaknak több becsületérzésök volt, mint gazdáiknak, mert azok e pillanatban rögtön félrekapták a szekeret, ki a döcögős útfélre, s a kocsisnak nem maradt ideje a vén embert üthetni, ha fel nem akart a szekérral borulni, mely alig egy lábnyomnyira haladt el a térdeplők mellett.

A lakat képmű úr egészen dühbe jött, azt gondolta, őelőtte térdepelnek, s őfeléje nyújtják kezeiket.

— Léhűtő piszoknép! — kiálta vissza rájuk. — Részeg gazember! Pálinkáralvó kellene, ugye? Most sem tudsz a lábodon állani. Semmirevaló vén csavargó. Milyen korán megtanítja koldulni a kölykeit; gonoszabb az útonálló rablónál.

A szekér rohanó döcögése nem engedte, hogy többet beszéljen. Egy pillanat alatt legördültek az út völgyeletébe a meredekről; magok sem tudták, hogy jutottak le épkézláb. Rendes ember agyonzúzta volna magát szekeresetül. Bizonyosan más végre tartogatja őket a sors.

Amint odalenn megállapodtak, fenn a szentkép előtt még akkor is ott térdepelt az öreg ember kis lyánkája mellett, keze akkor is fölemelkedve.

— No, csak jöjjenek megint vissza, s találjalak megint ottan! — fenyegetőzék a kocsis tépett istrángjait kötözve bosszúsan.

— Vezess be engem az erdőbe, Marina — szólta az öreg ember, s nagy fáradsággal bírt már térdeiről felállani.

A gyermek bevezette őt az árnyékos fenyőfák alá, csak olyan messzire, ahonnan még a szentképet lehetett látni, ott az öreg ember lefeküdt egy gyalogfenyő-bokor mellé, mely őt a naptól eltakarta, a kis leánykát odaültette maga mellé, és megfogta kezét.

— Ide hallgass rám, Marina. Én most lefekszem ide, behunyom a szememet és alunni fogok sokáig. Engem nem szabad senkinek felébreszteni. Te ne várj rám itten, mert nagyon sokáig fogok alunni. A tarisznyám fenekén van még egy darab zabkenyér, itt van, ezt vedd ki, tedd a kebledbe, és menj vele, ameddig benne tart; csak mindig arrafelé tarts, amerről a napot kelni látod; ahol a hegyek elvégződnek, ottan laknak jó emberek, azok majd pártodat fogják.

A gyermek hallgatta okosan, amit az öreg beszélt.

— Azután, ha kérdeznek emberséges emberek, azoknak okosan felelj. Ha kérdik, ki leánykája vagy, mondd, hogy apád, anyád becsületes emberek voltak; mondd, hogy volt kilenc testvéred, eggyel kevesebb, mint ahány ujj van a kezeden. A nagyapádnak még volt azonkívül három fia, három leánya, és szépapádat is ismerted. Tudod ugye, hogy én vagyok a szépapád? És ha kérdik tőled, hogy hol vannak hát azok, mondd azt, hogy valamennyien alusznak az Úrnál, az Istennél. Tégedet magadat hagytak itten jó emberek oltalmára, jó Isten gondviselésére. El ne felejtsd kis leánykám.

A gyermek fejével intett némán.

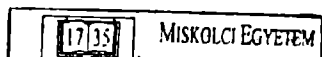
— És most mondd el előttem azt az imádságot szépen.

A gyermek letérdelt és imádkozott halkán, az öreg ember utána monda azt töredezett hangon.

Amen, amen.

— Most pedig csókolj meg még egyszer.

A gyermek lehajolt szépapjához, s remegve csókolá meg annak tisztességes arcát.

— Áldjon meg téged az Isten, kis leánykám.

És azzal végigfeküdt a száraz haraszton az öreg ember, szemeit lehunyva csendesén, két kezét mellén összetéve, egymáshoz az ujjak hegyeit, ahogy szokták a halottak, kiket a terítőre tesznek.

A gyermek csak nézte egy ideig, hogy igazán oly mélyen fog-e alunni szépapja, mint mondá; nem mertte őt felkölteni, aki az Istennél alszik; sírni sem mert ott fennhangon, csak úgy némán hullottak nagy könnycseppjei a kezében tartott száraz zabkenyérre.

Még azt a kenyeret édesanyja sütötte az utolsó lisztből, még azt az édesapja metszette meg, emlékezik arra a darabkára is ott, ez a szépapjának jutott, az öreg nem fogyasztotta azt el, hanem eldugta iszákja fenekére. És ezek most mind alusznak az Úrnál, az Istennél.

Mikor ezt elgondolta, úgy tele volt egyszerre a szíve, nem nézhette azt a darab kenyerkét. Visszadugta azt az öreg táskájába, csendesén, hogy fel ne ébressze, s azzal kiment az erdőből; egy kicsinyt elhaladt az úton lefelé, mikor már gondolta, hogy nem hallik vissza, akkor leült egy nagy kőre az útfélen, és sírt, sírt keservesen.

Alkonyatra vált már, amidőn egy elkésett csoport jött az úton alá ügetve, sok gyermekkel megáldott férfiak, asszonyok voltak, némelyik kettőt is vitt a karján, harmadikat a hátára kötve.

Egy rongyos asszonynak éppen akkora gyermeke halt meg az úton, mint ez a kis leány; az odament hozzá megkérdezni, hogy miért sír.

Alig lehetett a lyánka feleletét érteni a zokogástul; hogy a szépapa lefeküdt alunni, és nem akar felébredni többet, s hogy a nagyapa és az édesapa és a testvérek mind alunni mentek, és nem hagyták magokat felkölteni.

— Hát senkid sincs, ahova mehess?

— Szépapa azt mondta, hogy menjek a jó emberekhez.

— No hát akkor add ide a kezedet, s gyere velünk.

A jámborok közakarattal felfogadták az elárvult leányt; eggyel több vagy kevesebb, úgy sem tesz már sokat; a rongyos asszony megengedte neki, hogy kapaszkodjék a kötényébe, s szaladjon mellette. Így ügettek tovább.

Ahol a hegyi út az orszáгутba belevág, mely egyenesen visz felfelé a kapaszkodó lejtőn, három úri hintó jött szembe a bujdosó csapattal, melyeknek utazói gyalog ballagtak a meredek úton a hintók után.

Ez még régi táblabírói időkből való szokás, hogy ahol gonosz az út, kiszáll az utas a hintóbul, hogy könnyítsen a lovon. A paraszt azt mondja: „Miért nem lett püspök?” de a jóra való ember szánja a *nemes* állatot, és inkább gyalogol.

A három hintó tulajdonosa három egymástól igen különböző egyéniség volt.

Az egyik mintegy negyvenéves férfi, barna, kissé ragyás ábrázattal, melynek teljes vonásaiból a lélekjósággal párosult erő és tekintély tűnt elő, telékeny termete egyesre törekvő állásra kényszeríté fejét, melyet vastag, dacos nyak tartott széles vállain; határozott, domború álla simára volt borotválva; rövid bajusza erős, mint a serte, melyet beszéd közben egyre pödörgetni szokott, s ilyenkor apró, fekete szemei villogtak leráncolt szemöldei alól.

Az a másik úr mellette jobbfelől egy sápadt, öreg férfi, beesett orcával, fehér bajusszal, fehér szemöldökkel; még a szemei is megsárgultak már az öregségtől és a lépbajoktól; természetét az aranyér kétrétbe görnyeszté, s a jobb válla menés közben mindig előbbre törekszik, mint szokott olyan embereknel, akik sokat ültek íróasztal mellett.

A harmadik egy szoborszépségű ifjú, kinek telt, tojásdad arcán most hamvadzik még csak a férfikor pelyhe, kinek dús szőke fűrteiből egy szál sem hullott még ki a gond miatt, szép kék szemei tele érzelemmel, tüsszel, igézzettel, ajkai még csukva is beszédeseek.

A feljövetelnél az a meggörbült öreg úr látszik beszélni valamiről; csak *látszik* mert ércetlen, aszmatikus leheő hangját két lépésre sem hallani, így is minden lépten meg kell állania, hogy valamit érthetővé tegyen.

Egy dombemelkedésnél egyszerre összetalálkozik a három utazó a vándor karavánnal.

A nyomorult bujdosók, amint e díszes urakat meglátják, egyszerre kétoldalt az út mellett térdre esnek, kezeiket összeszeszik, s úgy jönnek könyörögve, térden csúszva közelebb az urakhoz s esdokolnak — nem sokért: csak egy betevő falatért.

Az a ragyásképmű úr odalép közéjük, és szilárd, de nyájas hangon megszólítja őket:

— Ne térdepeljeteK. Hol tanultátok azt? Isten előtt kell térdepelni, nem emberek előtt. Honnan jöttök, hová utaztok?

Azok elmondák, hogy az éhhalál elől jönnek és mennek, maguk sem tudják hová, talán ahol boldogabb világ van.

A természetes úr ellátta magát aprópénzzel az útra, s mindegyiknek ad közülök valami csekélységet.

Mikor a kis árva lányra kerül a sor, annak rendkívüli szépsége feltűnik előtte.

— Milyen szép gyermek. Melyiteké ez a leánya?

A rongyos asszony előállt, azt mondta, hogy az övé.

— Kár lenne neki elvesznie. Hagyd itt azt a gyermeket, én felneveltetem.

A rongyos asszonynak nem kellett azt másodszor mondani. Amint a kérdés tétetett, a lányka keze ott volt a táblabíróéban.

— Csókolj kezet szépen, Marina.

A gyermek remegve fogadott szót, kezet csókolva e nagytekintélyű úrnak.

— Ne félj kisleány — biztatá a tekintetes úr —, ezután én leszek a te apád.

És erre nem sok gondolkozás kellett a derék úrnak, ő azt szokta tenni, ami legelőször eszébe jut.

A többi vándorlók oly irigyen néztek a pártul fogott leánykára.

Hát még amidőn a tekintetes úr tárcájába nyúlva egy ötförintos bankjegyet elővett, s azt a lyánka vélt szülőjének adta; csupa szíves nagylelkűségből, hogy segítsen nyomorúságán.

Az éhen haló nép szomorú tréfára vette ez ajándékot: arra értették azt, hogy a tekintetes úr megvette a hanák aszszonytól a leányt, s rögtön körülfozták a három idegen urat.

— Ah, nagyságos uraim, ah, méltóságos uraim, vegyétek meg az én fiamat is, az én leányomat. Ez már nagy, ez már hasznavehető; ebből lehet tehénpásztor. Ez már szolgáló is volt és fejni tud. Az enyimet vegyétek meg, nagyságos urak. Az enyimet. Adom két forintért. Én adom két húszasért. Én mind a hármat odadom két forintért! . . .

A kis bozontos porontyok, a szőke molyhos hajú, mosdatlan sihederek félve huzakodtak vásárt ütő apjaik térdei közé, miután nem tudták elég világosan áruba bocsáttatásuk végcélját, s tartottak olyanforma sorstul, amelyet a fiatal csirkék érnek meg, kiket a faluzó tyúkászok ilyenformán szednek össze, s bizonyosan gonosz kimenetelre hizlalnak fel.

Az újabbkori olvasó e jelenetet undorító túlzásnak veendi, s tán egy honi Beecher Stowe alkalmat vesz magának egy új Tamás bátya kunyhóját szerzeni e hallatlan embervásár felett a civilizált Európa közepén; pedig ezek valódi tények: a szegény éhen holt nép városrul városra keltében, el-elhagyogatta apró gyermekeit, tisztességes vargákra, szabókra s egyéb mesteremberekre bízva gondviselésüket, s nem képzelt jogtalan és természetellenes dolgot elkövetni, ha attól, kinek gyermeket adott, némi kis kárpótlást követelt, — úgy két, három húszast darabjáért, ami bizonyosan nem nagy ár. A nevét sem kérdezte annak, akinél elhagyta, megnyugodott benne, hogy jobb dolga lesz neki, mint otthon.

Az éhség kivetkőzteti az embert nemcsak az emberiségből, de még az állatiságból is. Apák, anyák legkisebb érzékenységből,

jele nélkül siettek porontyaikat odahurcolni a három úr köré, összevissza kiabálva: „Ez jó lesz kocsisnak, ez jó lesz pásztornak, ennek bocskorkája is van, bocskorral együtt odadom egy forintért, odadom fél kenyérért!”

Legtöbben a tisztas öreg urat fogták körül; úgy látszik, ahhoz volt minden tekintetben legtöbb bizalmuk, csaknem az ölébe rakták a kis gyermeköket, s erővel húzták a kezeit, hogy nyúljon utánuk.

Ez sokat levont a jelenet tragikumából. A jó öreg úrnak hárpia felesége volt otthon, ki még most is dühösen féltette az urát, — pedig bizony nem volt rá semmi oka; csak az kellett volna még, hogy egy ilyen apró, síró-rívó portékát vigyen haza a házhoz, hogy a családi béke tökéletesen felforduljon.

Azért az öreg táblabíró nagyon komolyan vette a dolgot.

— Jó emberek — monda két kezével védve magát minden oldalról az ajánlatoktól —, mi nem vagyunk rabszolgakereskedők, kik embereket vásárlani jöttünk, hanem a tekintetes vármegye küldöttei vagyunk, kik vizsgálatot fogunk tartani azon inség felett, mely benneteket falvaitok elhagyására kényszerít, s iparkodunk rögtön segílyt hozhatni. Azért állapodjatok meg a legközelebbi faluban, Tobozon, ott már rendelkezés van téve, hogy az oda csoportosuló minden szükségessel elláttassanak, mi addig a szomszéd Kallósfalvát tekintjük meg, ahol a nyomor, mint mondatik, legnagyobb fokát érte el, s reggelre ismét visszatérünk Tobozra, amidőn a tekintetes vármegye rendeleteit foganatba veendjük.

Ezen bölcs beszédből az ragadt meg leginkább a bujdosók érzeikeiben, hogy Toboz helységében kilátás van az evésre; sokan meg sem várták a beszéd végét, hanem rohamlépésekkel indultak előre, néhány becsülettudónak eszébe jutott kezét csókolni a jó uraknak, azután vette ki-ki ölébe, hátára gyermekeit, s futott az elébb elsietők után.

A jó öreg úr egészen el volt fulladva ebben a nagy beszéd-

ben, s még most is különösen csóváltatta a fejét; jovialis társa mosolyogva kérde tőle:

— Domine spektábilis, mit mondtak volna otthon egy pár fiatal csemetéhez?

Az öreg úr kitérő mondással válaszolt.

— Ennyi sülyyedést nem képzeltem embernél. Eladná a gyermekeit!

— Egy jó anekdota jut erről eszembe. (Az említett táblabíró úr mindig tele volt anekdotákkal.) Egyszer szolgabíró koromban a járásomban utazva, valami faluvégen a szegkövác-cigány putrijából kilenc félmeztelen purdét szaladt a kocsim elé, ősi szokás szerint hányva cigánykereket. Fiatal lovaim nem voltak szokva az ilyen mulatsághoz, megijedtek tőlük, félrekaptak az útról, neki az ároknak, a kocsi feldült, én fejtetőre bele a pocsótába. El lehet képzelni, milyen szépen szidtam az egész cigány fajt, amint lábra tudtam állni, haragomban tán azt is ígértem nekik, hogy kifordítatom a bőrtüket. A nagy zajra előszaladt a vén cigány, s mikor legjobban szidom, fenyegetem a kölykeket, odahozza a kocsiból kiesett puskámat, s odaadja a kezembe: „Ugyan, lőjön agyon belőlük vagy ötöt a tekintetes úr!”

— Hasonló anekdotát tudok én is, — monda az öregebb táblabíró. (Haj, ennek a régi táblabíró-világnak egyik jó oldala volt az anekdotamondás, néha reggelig is elanekdotáztunk, s az volt a legvígabb mulatság.) — Hát az úrfi vadászni járt, s róka helyett meglőtte a hajtó cigány fiát; hogy lárma ne legyen belőle, adott száz forintot az öreg cigánynak, s az elhallgatott a dologgal. Elfogyott azonban a száz forint, s egyszer csak megy az öreg cigány az úrfihoz: „Mikor megyünk megint hajtóvadászatra? Van ám még hat fiam!”

Az anekdotázást félbeszakítja a legifjabb útitárs, ki az előre haladókat ezalatt utolérte.

— Hol késett oly soká?

— Azok után az emberek után néztem: amint elhagytak

bennünket, hogy ölelték, csókolták gyermekeiket. Mégis örültek neki, hogy nem váltak meg tőlük.

Az öreg úr vállára veregetett az ifjúnak.

— Optimista, idealista . . .

— Hát a mi kis lányunk mit csinál?—kérde az anekdotás úr, amint a hegytetőn ismét összejöttek a hintókkal.

A kocsis mellett ült a gyermek, s a kezében tartott egy cukros kétszersültet, melyet a hajdú adott neki, s melybe még belé sem harapott.

— Nem éhes a kis leány — kérde a táblabíró úr —, vagy nem mer beleharapni? Úgy járt talán vele, mint a palóc a disznósajttal, mikor legelőszőr látta: azon csodálkozott, hogy fér bele a német szájába ez a nagy hurka.

A kisleány nagyon szomorú anekdotát mondott erre a víg adomára.

— Majd ha odaérünk, ahol a nagyapa alszik, ott leszállok, felébresztem, azután neki adom ezt a jót.

— Hát hol alszik a te nagyapád? — kérde a pártfogó úr elkomolyodva.

— Ott a szentképen túl — az Istennél.

— Jó leánykám, aki az Istennél alszik, azt nem lehet többé felkölteni.

A gyermek maga is gondolt ilyesmit, mert erre a szóra elfakadt sírva.

A jó úr vigasztalni akarta.

— Mikor temették el nagyapádat?

— Óh, nem temették el, csak úgy lefeküdt a harasztba, a bokor mellé, s azt mondta, hogy én menjek el az úton, majd találok jó emberekre, ő addig alunni fog. Volt neki még egy darab kenyere, azt nekem adta, de én visszadugtam a tarisznyájába, ha fölébred, majd megtalálja.

— Mikor volt ez, kisleányom?

— Még akkor fenn volt a nap.

— Megismernéd azt a helyet, ahol nagyapád lefeküdt?

— Óh, én tudom, hogy odatalálok, ott fekszik a szentkép mögött; mikor elhagytam, a szénégető helyén felvettem egy darab szenet, azzal mindenütt megjegyeztem a fák derekait; hogyha messze-messze elmennék is, odáig, ahol az ég van, még onnan is visszatalálnék hozzá.

A három úr rögtön felült hintajaiba, az anekdotás táblabíró maga mellé ülteté a kisleánykát, ki parányi, reszkető kezeivel mutogatá a szénnel írott keresztet, miket itt-amott a fák oldalaira jegyzett.

Egyszerre elkezdett örömteljesen repesni: „Amott a szentkép!” Még nem látta, de a fáról ráismert, amibe az be volt vésvé.

A hintókat megállíták azon a helyen; a gyermek legelső volt legrani, a táblabíró megfogta a lyánka kezét, s az vezette őt a fenyőbokrokon keresztül, a többiek követték.

Ott feküdt az öreg férfi a hallgató bokrok között, sápadt arca az ég felé fordítva, két keze imára illesztve mellén, ahogy a ravatalokra szokták faragni a hullák szobrait. Éppen olyan mozdulatlan, mint azok a szobrok a ravatalon, mint azok a hullák a ravatal alatt.

A kis gyermek eleinte félénk szepegéssel közelíte hozzá, mintha félne őt felköltetni, s csak lassacskán suttogott fülébe: „Nagyapám, jó apám, kelj fel, jó urak vannak itt; nézd, enni-valót hoztam!” — s csak azután, hogy az nem akart ébredni semmi szóra, hogy sem kezét nem lehetett elvonni melléről, sem hangját hallani, akkor kezdett el a gyermek keservesen sírni, akkor borult az alvó keblére, s összecsókolá arcát, homlokát, szemeit, jajgatva fájdalmasan.

Az anekdotás táblabíró odahajolt a fekvőhöz, megtapintá ütérét, rártartotta fülét a mellére.

— Ez az ember nincs még meghalva.

Ismét tapogatott, ismét hallgatózott. A táblabíró orvos is tud lenni.

— Nincs meghalva.

A hajdúk ott álltak, és nézték a másik két úrral együtt; a táblabíró körülnézett, rájok rivallt:

— Mondom, hogy nincs meghalva! Hát kendtek mit állnak itt, mint a fanyelű kép, ahelyett, hogy segítenének? Hozz vizet *te egyik!*

— Hol kapok, kérem alássan? — kérde az *egyik* megrettenve.

— Hol fiam? Hát elkezdve Zólyom vármegye határától le egész Zemplén vármegyéig mindenütt kapsz, csak keresd.

— Miben hozzam?

— Hozz a kalpagodban, azért csináltatta a vármegye kanta formára. Szaladj! Ennek az embernek semmi egyéb sem kell, mint hideg vízzel jól megdörzsölni lábát, gyomrát, szíve környékét, hevenyében egy pár kalán meleg leves egészen magához téríti.

— De hol vesszük azt a kalán levest? — szólt aggódva a legifjabb úr.

— Maga nem praktikus ember, maga hallgasson; majd tudom én. *Te másik!* Nyargalj a kocsimhoz, vedd ki az ülés alól azt a kis négyszegletes ládát; — itt járjon az eszed! nehogy a borotválkozó eszközt hozd el; abban van egy hólyagba kötve valami, azt szedd elő, azután találsz ott egy gömbölyű, kettős tányérforma cinedényt, azt is hozd el, szaladj! Kettőt lépj egy helyett. Te harmadik sehova se menj, hanem csinálj tüzet. Majd megmutatom én, hogy mindjárt lesz itt leves.

A három hajdú sebesen követte a parancsszót, magok az urak azalatt kocsvánkosból fejealját raktak az öregnek; a víz néhány perc alatt előkerült és a cinedény s a tömött hólyag.

A másik két úr csodálkozva kérdezé, mi lehet az, midőn a kinyitott hólyag barna, morzsás tartalmát megpillantá.

— Nem ismeritek? Ez kizárólagos magyar találmány. Én ezt hajóslegényektől tanultam, akik midőn hosszú útra mennek, otthon előre elkészítetik feleségeikkel félesztendőre a leveshez való rántást, azt hólyagba kötik, s azután akárhová

veri ki őket a szél, csak egy kis forró vízre van szükségök, hogy egy kanálnyi morzsalék segélyével tápláló, meleg ételhez jussanak. Táborban sok hasznát lehetne venni ez együgyű magyar találmánynak.

A táblabíró szakács is tud lenni, ha megszorul.

A cinedény Papin-féle légmentesen zárható, lapos tálca volt, melyben néhány gally tüze mellett öt perc alatt felforrta a víz; amit a színpadi bűvészek mutatványain bámulunk, a puszta erdő közepén, egy parancsszavára a táblabírónak, éltető leves-illat gőzölgött.

Most a három úr hozzáfogott, hogy a félholtat etesse.

Egyik tartotta a fejét, másik iparkodott egy csontkalánt szájába illeszteni, a harmadik a tálát fogta.

Én Istenem, milyen tréfás gondolat az: három kaputos úr hogy etet egy rongyos öreg tótot! Nem veszem rossz néven senkitől, ha kineveti őket.

A hajdúk ezalatt az öreg lábait dörzsölték vizes flannellel, a kisgyermek szíve táját csókolgatá, mintha attól leghamarább feléledne.

És valóban nemsokára elkezdtek a félholt arcvonásai lágyulni, szelídülni, a halál hideg szigorúsága eltűnt lassanként arcáról, s szemeit csendesen felnyitá és lélegzeni kezdett.

Eleinte csodálkozva tekintte szét ez ismeretlen nagy urakra; az ifjú idealista érzékeny részvétellel biztatá: „Ne félj jó öreg, meg fogsz szabadulni.”

A kisleány sírt és közbe kacagott, ahogy gyermekek szoktak.

— Jobb lesz spektábilis, ha arra vigyázz, hogy forró levest ne töltsön a torkába! — szólta az anekdotás táblabíró, ki nem szerette a szentimentális jeleneteket, s hogy minden érzékeny színezettől megfossa az emberbaráti cselekvényt, rögtön előhozott egy ide illő anekdotát. — Tudjátok azt a palócról, aki hallotta, hogy Buda várát csak éhséggel lehet bevenni, s felment Budára és leült a várkapuban, s ott elkezdett éhezni.

Mire azután felvilágosították, hogy nem neki kellene az éhséggel küzdeni, hanem odabenn a törököknek, akkor már annyira odavolt, hogy a kezét sem tudta mozdítani. A magyarok vezére azután maga elé vitette, s három embert odarendelt mellé; azt parancsolva, hogy kettő fogja, egy pedig rakja a szájába az ételt. „Jaj! — nyögött az ember — inkább csak egy fogjon és kettő rakja!”

A többi uraknak lehetetlen volt magukat a táblabíró úr anekdotái miatt megilletődött állapotukba visszatálcálni. Neki különös szabadalma volt mások szomorúságát elrontani s a legérzékenyebben kezdődő jeleneteket tréfára fordítani. Az ő adomái vetettek véget a legingerültebb vitáknak a közgyűléseken, az ő adomái fejtették meg a legbonyolultabb jogkérdéseket, azok engesztelték ki a haragvó feleket egymással, azok paralizálták a legsúlyosabb dikciókat, azok derítették föl még magát a halált is.

— Azonban mi itt nem maradhatunk, különben úgy járunk, mint az egyszeri generális, aki elvesztette a sereget, de megmentette a zászlót. Az én hintóm forduljon vissza, az öreget emeljétek bele; a hajdú meg a kisleány üljenek mellé. Szép csendes léptetve vigyétek Tobozra a kastélyba. Mi pedig siessünk Kallósfalvára.

Az öreg szlávot felemelte a két hajdú, a vén ember alig tudta mozdítani a száját, mégis megemlékezett a becsületről.

— Marina! — susogá a leánykának — csókolj kezét helyettem a nagyságos pán vicispánnak.

Az anekdotás úr meglepetve tekintte rá:

— Hát ismer kend engem?

Az ember csak kezével mutatta a választ, tenyerét közel vive a földhöz, mintegy azt értette, „mikor még ilyen kicsiny volt a nagyságos úr, azóta ismerem”.

A megyefőnök is kezdett valamire emlékezni.

— Nem kend az öreg Sztropkó Mihály, aki minden nyáron lejárt ezelőtt harminc évvel jószágunkra kaszálni?

Az öreg csak fejével intette az igent.

— Kend akkor is volt már hetven éves.

Úgy van. A szegény öreg didergett az esteli hűs légben.

Az alispán, mint egykor szent Márton, kétfelé választá úti köpenyét, s magának a gallérját tartva meg, a bélelt részét ráteríté az öregre. Maga helyezé el hintájába. A kocsiszebben volt egy kis lepecsételt palack, azokból a kedves, karcsú nyakú üvegcsékből, amiket ismer mindenki, ki valaha igazi ó tokaji bort ivott; az óságtól már az üveg is el volt szívárványosodva. Az alispán kiszakítá belőle a dugót, s a vén ember ajkához tartá az üveg nyílását.

— Húzz belőle jót, öreg; ez is olyan vén legény már, mint te . . .

Azzal betakargatá, s útnak ereszté.

— Ilyen nyomorban élni le száz évet! — sóhajta fel az ifjú útitárs.

— Bizonyosan ez is úgy járt, mint a debreceni vén kofa, akiről elfelejtkezett a halál, hogy még ő is itt van a világon — monda az alispán, ismét tréfára fordítva a dolgot, nehogy az clérzékenyülés még őrajta is meglássék . . .

Az érzékenység legtöbb embernél komédia, és ő becsülte bár a komédiásokat a színpadon, de gyűlölte a közéletben, s restellte volna, hogy óróla valaha azt higgye valaki, hogy szívével, arcával a világ előtt alakoskodást űz.

Az országúttól egy mély, veszedelmes dűlő vezet le Kallósfalvához, melynek rosszasága minden magyarországi fogalmat felülmúl; itt csak úgy bír a szekér lejutni, ha mind a négy kerekét megkötik; az út két oldala oly szűk, hogy mind a két felén látható a csiszolás, amint a hosszú tengelyek hozzáfenődnek, s ilyenformán arra sincs eset, hogy itt két szekér kikerülhesse egymást, hanem elővigyázatul a járókelők vas-karikákat szoktak a kerékagy közé rakni, miknek riasztó csattogása félmérföldnyire előre hangzik, s figyelmezteti a szemközt jövőt, hogy ahol tisztásra akad, álljon félre.

Itt tanácsosabbnak tartották a kiküldött urak hátrahagyani hintóikat s gyalog tenni meg az utat a kérdéses faluig. Bár késő volt már az idő, de ezt a járást el kellett még aznap végezni. A késedelemmel veszély járt, a segéllyel sietni kellett.

Amint fele útján lehettek a lejtőútnak, valami sajtyszerű karaván jött reájuk szembe; egy riska tehenet hajtott hátulról egy koros paraszt férfi, egy pórnő és egy növendék leány, előlrül pedig szarvára kötött zsinegnél fogva vezette azt egy kaputos ember. A tehen meg-megállt, visszafordította nyakát és bőgött keservesen, olyankor a pórnő és a leány odaborultak az állat nyakába, cirógatták, simogatták, olyan nyájasan beszéltek hozzá; amíg a vezető somfanyelű fokosával aztán jót nem húzott a szentimentális állat oldalára. A két néember csak úgy sírt, mintha őket ütötte volna.

Az egész ember olyan jól illett ahhoz a somfanyelű fokoshoz: kurtanyakú feje messze előre hajolt, úgy, hogy kopott azúr kaputjának a gallérja arasznyira volt a tarkójától, s mint-hogy mégis szerette volna az orcáját egyenesen tartani, az ebbeli törekvéstől úgy kiment minden arcvonása a maga helyéből, hogy egyik a másik kárára alkotott helytelen szögleteket, szemöldei kitolták a homlokot rendes állásából, mély árkot nyomva a közepébe, két hosszú ránc a két pofa mentében meghíusult törekvéssel iparkodott a két szájszegletet felhúzni egész a szemekig, s gonosz helyzetbe hozá ezáltal a rendkívüli pisze orrt, melyet az önfenntartási ösztön előre állni kényszeríte; csak az áll lehetett megelégedve magával, mert az oly fölösleges arányban nyúlt csontos végével előre, hogy az agyaraiból kiálló kurtaszárú, hegyes kupakú pipával valóságos özönvíz előtti monoceros fizionómiáját kölcsönzé gazdájának, melynek nem az orrából, hanem az állából nőtt ki a szarva.

Az út szűk volt, a karavánnak nem lehetett a tehenél kikerülni az urakat anélkül, hogy szóba ne álljanak velök, amit pedig az említett agyaras ember szeretett volna olyanformán elmellőzni, mintha észre sem vette volna őket.

Hanem az alispán éppen eléje állt.

— Miért sírnak azok az asszonyok?

Az agyaras ember arra fordítá a kérdező felé kurta pipáját, s az állával még jobban felnyomta azt, s arcának egyik felét még jobban összehúszva, úgy sandított a pipakupakja felett fél-szemmel az alispánra, mintha löni akarna rá a pipával.

— Hát mert nem tudnak másképp — felelt azután goromba rövidséggel, gonoszul megszokott affektációból orrán át és fogain keresztül eresztve a galuskás hangot.

— Üm. Álljunk meg csak egy szóra — monda az alispán, kit nagyon megakasztott ez a goromba válasz. — *Ki szolgáljakend?*

— Megkövetem, én nem vagyok *szolga* — pattogott vissza az agyaras ember —, én a nagyságos haszonbérllő úr ispánja vagyok.

Az alispán végignézett rajta, felülről lefelé.

— Ne tessék a csizmámat nézni, van otthon jobb is. Ide ez is jó volt.

— Mi bajuk ezeknek az asszonyoknak, miért sírnak? Nem kendet kérdeztem. Azok beszéljenek — szólt az alispán, eldugva kezét jó mélyen nagy felöltönye zsebjeibe, nehogy valami *szerecséltenség* történjék velök.

— Óh Istenem, óh én édes Istenem — siránkozék az idősebb némbér — elviszik a Popák tehenét!

És azt olyan valódi kétségbeesés kifejezésével mondta, mintha ezeknek az uraknak tudniok kellene: micsoda nevezetes állat ez a Popák tehene, s milyen világi baleset az, hogy ha azt elviszik.

A nagyságos úr ispánja akkor odafordult hozzájuk, s még jobban előrehajtva nyakát, s még feljebb tartva pipáját, nagy hadarva szólt közéjük:

— Lám, mondom, hogy ha kiállja kend a huszonötöt, akkor visszaadom a tehenet. Nos aztán.

— Micsoda huszonöttről van itt szó? — kérdé az alispán szigorúan.

A nagyságos úr ispánja nem annyira szolgálatkészségből, mint saját mulatsága végett, hozzáfogott a furfangos eset elmondásához; miután pipájába lenyomkodta a tüzet, s vagy hármat szítt belőle, melyre olyan erőt fordított minden arcvonása, mintha a szemöldökei húznák ki belőle a füstöt.

— Huszonöt botot kell a Popáknak kapni, vagy megválni a tehenétől, ez olyan igaz, mint a csizmám talpa.

— De hát mi joga osztogatja itt valaki oly bőkezűleg a botokat?

— Kérem — szólt süvegét homlokába nyomva az ispánnak állított ember —, a brenóci uradalom pallosjoggal bír a jobbágyai fölött, s oszt nekik botot, amennyit tetszik!

Az ősz táblabíró sietett beleszólni ez állításba.

— Ha jól tudom, a brenóci uradalom haszonbérben van, s a haszonbérelőre nem háramlanak a pallosjogok és azokat az urodalom is csak az úriszékek útján gyakorolhatja.

Az alispán hátratámaszkodva nádalcájára, hideg büszkeséggel veté közbe:

— Nem fog tán a tekintetes úr vitába ereszkedni egy ilyen emberrel? — s azzal kemény, szigorú hangon fordult az ispánnak. — Hogy hívják a kend urát, a haszonbérelőt?

— Nagyságos *Krényfi Adolf* úr.

— Micsoda — ffy? — kérdé gúnyosan a nemes úr. — Aze-lőtt csak Péterhez, Pálhoz ragasztották a nemes végzetű ffy-t, most már Krénhez, szeghez, fűhöz, fához lehet azt ragasztani? No de legyen, érthet valaki rosszul az etimológiához, s lehet azért becsületes ember, ha egyéb hibája nincsen. Hát hogy jut ez az ember a huszonöt bothoz?

Az agyáros nevetett, úgy vélte, hogy semmi által sem fogja annyira kitüntetni tisztelethiányát az urak iránt, mint ha mindig nevet.

— Hát a nagyságos úr szerződést kötött ezzel az emberrel bizonyos mennyiségű sajtok előállításához, mert ő szállítja a sok sajtot a pesti kereskedőknek.

— Úgy? Hát a brenóci uradalom pallosa sajtvágó késnek is jó?

Az agyaras erre is nevetett, gondolván, hogy itt az a kérdés, ki mulatja magát legjobban.

— Ez a Popák azonban lusta gazember, mint valamennyi tót. Ki is pusztítanám őket innen, ha az uramnak volnék; százszor megcsalják az embert, s addig rimánkodnak, míg megenged nekik. De hogy újra rá ne szedjék az uramat, olyan kötést csináltam a fickóval, írásban, pecsét alatt, hogy ha Szentgyörgynapra valamennyi sajt ott nem lesz Brenócon, akkor ő azonfelyül, hogy elveszti, amit eddig szállított, kap vinkulum fejében jó huszonöt botot. Igaz-e ez, Popák? Nem aláírtad-e a szerződést?

A jámbor paraszt nem tagadta egy szóval is az állítást.

— Hiszen elkészítettem volna én, amit magamra vállaltam — felelt felsóhajtva és kalaplevéve —, ha az Isten úgy meg nem látogatott volna, hogy a múlt ősszel a nagy esőszakadás elrontotta a hidat, mely a vágásba visz; azt a haszonbélőnek kellett volna helyreállíttatni, de nem cselekedte; a marháinknak nem lehetett a jó legelőre járni, maig sincs meg a híd, sással, falevéllal telet tettük a teheneinket, e miatt azután marhadög jött rájuk, nekem nyolc tehenemből csak ez az egy maradt. Ebben a nagy éhségben ennek a tejjével tápláltam házam népét s még két szomszédomat, meg egy beteg asszonyt, s most már ennek is vége van.

Az agyaras sietett megelőzni a kérdést a magyarázattal.

— Igen ám, mert hogy nem jött a paraszt a sajttal, pedig vártunk még két hetet a határidő után, hát én megjelentem Popák uramnál: „No, Popák, tartsd a huszonötöt!” Magának kellett felmenni az erdőbe mogyorófát vágni; kétszer visszaküldtem, mert vékonyat hozott; az első hatot csak kiállotta szépen, hanem hogy nagyon jajgatott, rám esett a felesége, gyereke, s azt mondták, hogy inkább vigyem el a teheneiket, csak az apjukat ne bántsam. Én biz azt sem bánom. Hajtsátok Brenóciig,

addig is beszélhettek vele. Amíg be nem hajtom az udvarra, addig mindig visszaválthatja a paraszt a további járandóságáért.

Az embernek olyan nagyon tetszett ez a tréfa, hogy még egyszer hozzáfogott az elmondásához, ha tán a részletekből valami érdekeset ki talált volna feledni.

Az alispán arca egészen halavány volt.

Ilyenkor nem jó volt annak közel állani hozzá, aki miatt elsápadt.

A nyomorult asszony és leány odamentek az ispánhoz, kezeit, lábait csókolták: ne vigye el az utolsó tehenkájukat, ne verje meg az öreg Popákat, inkább őket; engedje el a „súlyos botokat”.

— Ne térdepeljenek itt! — kiálta az alispán keménynek tetsző hangon, de melyben a férfivédelem nyájás buzdítása hangzott. — Nem isten ez itt, még csak nem is ember. Az a szerződés, amit az öreggel kötöttek, érvénytelen, mert *testét, lelkét* senkinek sem szabad lekötelezni. Én vagyok a megye főnöke, ez az ifjú úr itt a megye ügyésze, ő fogja ügyeteket védelmezni. Úgy nézzetek reá, hogy ez olyan okos ember, hogy ha ő akarja, az öreg Popák nem kap botot, a haszonbérő nem kap sajtot, hanem még ő téríti meg az öreg elvesztett teheneit. Most hajtsátok vissza a tehenet; az ügy majd a törvényszék elé kerül.

A jámbor emberek nem tudták, hogy az égből hullottak-e c szavakra. Eleinte nem akartak hinni saját érzékeiknek, csak amidőn az egyik hajdú kivevé az ispán kezéből a kötelet, s odanyomta az öreg Popák kezébe, akkor kezdtek el egyszerre a heves sírásból még hevesebb kacagásba térni; az ember ilyenkor nem tud magának parancsolni, s ha már nem sírhat, tehát kacag, és úgy hullanak a könnyei — örömeiben. Azután egymásra borultak, majd meg az áldott tehenkére: a jó riska, az áldott riska, a szép, kedves, édes riska! A jó riska egyet-egyet nyalt a kezeiken ráspolyélú nyelvvel, amelyikét közel kapta.

A nagyságos úr ispánja csak dűnnyögött, vállait és szemőldseit vonogatva, s fenyegető állával nagy durcásan mozgatta a szortyogó pipát.

— Én nem bánom, én engedek a sokaságnak, de majd meglátjuk: hiszen tessék.

— Kend pedig álljon meg egy szóra — szólt az alispán feléje fordulva azzal a veszedelmes nyugodt tekintetével, mellyel az embereket úgy ki tudta hozni sodraikból. — Majd azt az anticipandó kifizetett hat botot csak tessék visszavenni és eltenni emlékezetnek okáért.

Az agyaras kiegyenesíté erre a szóra a nyakát, ami abból állt nála, hogy az egyik vállát jobban felemelte, mint a másikat, a kucsmáját lenyomta a szemére, a pipáját a két legszélső zápfoga közé taszította s azzal odapiszkálva az alispán orra alá mutató ujjával, nagy hetykén kiálta:

— Nemes ember vagyok!

— Hátha Balambérral jöttek ki az őseid, nem visszakapnád-e, amit kölcsön adtál? — viszonzza az alispán ítéletében meg nem ingadozva erre a *mindent* jelentő szóra. — Legények, csak itt az út szélében, ahol tágas a tér!

Az agyaras nem akarta hinni, hogy ez valóság lehessen.

— Tudja-e azt az úr, hogy mit tesz az: egy nemes embert megütni? Főbenjáró eset ez. Ez az én egyik pofám ér egy világot, ez az én másik pofám éri a másik világot; aki ezt megüti, két világot bírjon, mégsem fizethet ki.

Az alispán úrnak szörnyű nagy kedve lett volna azt a két világot érő tréfát elkövetni, ha olyan nagyon nem undorodott volna attól az embertől.

— Én nem vitatkozom, *én ítélek!* — monda szigorúan, s inte a hajdúknak — Végezzetek velem. Mi pedig gyerünk tovább, mert este lesz.

— Hozzám ne próbáljon nyúlni senki! — hetvenkedék az agyaras, hanem mire ezt kimondta, már akkorra az egyik

izmos hajdú annyira hozzányúlt, hogy térdre nyomta. Az ember ekkor látta át, hogy nem tréfálnak vele, s egyszerre könnyőre fordította a dolgot.

— Instálom alássan, tekintetes alispán úr! — Csak most jutott eszébe, hogy a pipát kivegye szájából.

— Csak szídd a pipádat azalatt fiam, ha már eddig szív-tad — szólt humoros nyugalommal az alispán úr —, ne engedd kialunni a tüzet benne.

Azzal hátat fordított neki, s társaival ballagott tovább, nem hallgatva a tűz körméről lekapott agyaras rimánkodó, káromkodó, protestáló, kapacitáló szavaira, ki, amidőn nagy röviden elbántak vele a hajdúk, leveré térdeiről a port, beléigazítá makrájába a kurta pipaszárt, s rekedt hörgéssel szólt, öklével fenyegetve:

— Megbánja ezt még az első vicispántól kezdve az utolsó hajdúig az egész vármegye!

A Popák família már akkor tehenestül hegyen-völgyön túljárt. Amint a jelenet érzékenyebb része elkezdődött, búcsúvétel nélkül elfutottak onnan, — nehogy majdan *tanúbizony-ságnak* hívhassanak közülök valakit. Ők nem láttak, nem hallottak semmit.

Az anekdotás úr észrevette ez igyekezetöket s rámondá az anekdotát, melyben a pesti várnagy, ki igen rövid úton bánó férfi volt, egyszer a tanúbizony-ságnak behívott parasztokat csapatta meg a kihágást elkövetők helyett. Talán azóta félnek a parasztok valami peres ügyben tanúnak előállani . . .

Amint az urak utolérték a Popák családot, az alispán beszédbe akart velök elegyedni, ami eleinte nagyon nehezen ment; a paraszt igen óvatos, gyanakvó, minden úrfélelben bíróját képzeli, s a nyájas beszélgetést vallatásnak tartja.

— Nagy nálatok az ínség?

A paraszt elébb gondolkozott, ha vajon ne mondja-e az ellenkezőt, csak miután nem talált rá okot, amiért eltagadja, akkor vallotta meg, hogy bizony igen nagy. Hanem már arra

a kérdésre, hogy mit tart az ínség okának, azt felelte, hogy azt az Isten tudja.

Teljes oka lett volna ugyan bizalommal lenni azon urakhoz, akik a tehenét visszaadatták, de a paraszt nem tanulta a pszichológiát, etikát, logikát, ő csak mind empiria útján jutott bölcsészetéhez, s ez azon sejtelemre kényszeríté, hogy utoljára is ő adja meg majd ennek az árát.

Azonban szerencsére a némberek nem elegyednek ily mélyen a bölcsészetbe, inkább is ki van náluk fejlődve a beszéd ösztöne, mint a férfiaknál; Popákné asszonyom nem akarta elszalasztani a becses alkalmat, amit férje elmellőzött, s ő vállalta magára a megfelelést.

— Óh, tekintetes uram, nagy sok oka van annak, hogy mi így elnyomorodtunk, de legnagyobb oka mindennek az a nagy gonosz boszorkány, aki a kéményes házban lakik. Az hozott ránk minden csapást.

A néember csak félsuttogva merete ezt mondani az uraknak, élénk szemjárással pótolva a hang hiányát. Az öreg pór fejcsóválva dörmögé közbe: „Ugyan hallgass, te asszony”, amit Popákné természetesen számba sem vett.

— Olyan asszony ez, tekintetes uram, hogy ha megköti a hüvelykujját egy szál fekete selyemmel, nem esik eső egész nyaratszaka, s hogyha éjszaka meglépi a szegény ember szántóföldjét, reggelre mind le van forrázva az egész vetés. De biz úgy van! Minden rosszhoz tud ez; ki tudja küldeni a maga rétjéből a vakandot s annak a rétjébe küldi, akire megharagszik; az üres kezéből földi kukacot vet a földekbe, s amely vetésre kipök, az mind üszöggé válik.

— Hallgass, asszony, hallgass! — dörmögött a férfi, ki a tehenet vezette elől, de hátra sem nézett.

— Az idén is minden baj tőle jött — sietett az asszony beszélni —, ő tanácsolta a gyermekágyas Szlipiknének, hogy éjszaka a ház héjáról nézzen négy felé, ha azt akarja, hogy a gyerekének könnyen kinőjenek a fogai, s válahova csak nézett,

mindenütt elverte a jég a vetést; olyan jegek estek, hogy orra, füle, szarva volt mindenik jégnek, némelynek képe volt elől és hátul.

— Hallgass, asszony, hallgass!

— De a burgonyát is mind ő vesztette meg. Mert megalkudott a rosszakkal, hogy felét az egész termésnek nekik adja, ha nagyra növesztik. Úgy is lett. Akkora burgonyák termettek az idén a feles földeken, hogy szörnyűség volt nézni; de tudta már a gonosz, hogy melyik az ördögé, mert úgy válogatta, hogy mikor a kéményes házba felhordtuk felét, a másik felét pedig ki-ki haza, a nekünk maradt rész belül mind csupa üres volt, vagy tele pokolsárral, az övé pedig nem rothadt meg.

— Micsoda kéményes ház az? — kérdé az alispán, ki kezdett nyomot keresni ebben a babonás zűrbeszédben. — Miféle asszonyról beszél?

— Óh, tekintetes uraim — szólt bele az öreg Popák —, ne hallgassanak erre a bolond asszonyra; a pálinkafőző ház az, a haszonbérő úr pálinkafőzője; az meg az ő gazdasszonya, aki ott felügyel. Ők összeszedik a gabonát, kolompért, nálok nem rohad meg, mert pálinkának főzik; az asszonyok mindig mendemondáznak, ne hallgassanak rá a tekintetes urak.

— Én Istenem, hiszen bár ne volna igaz, amit beszélek! Nem lehetne minékünk így elvesznünk, ha rontás nem volna rajtunk. Tudom én, hogy mi jön az Istentől, mert én jártam a templomba eleget, soha el nem mulasztottam egy vasárnapot is. Nem vétettünk mi annyit az Isten ellen, hogy bennünket így meglátogasson; nem volt a mi falunkban sem tolvaj, sem gyilkos, sem káromkodó; megtartottuk a nagybőjtöt, sátoros ünnepeket, adtunk a szegényeknek, amíg magunknak volt; megbecsültük apánkat, anyánkat, dolgoztunk mind télen, mind nyáron. Mégis elpusztulunk. Emlékezem én rá, mikor leány voltam, kétszázhusz ház volt négy utca hosszában, mind kőből építve a faluban, középett a szentegyház; volt kenyér és turo minden háznál újig, tej, vaj elég, még húst is mérettünk. Akkor

még a régi uraság élt, sokszor ide is jött megnézni a fűrészmalmokat; mi fogtunk neki szép pisztrángokat, s olyan szép ezüst hűszasokat osztott ki közöttünk, mint a hó. Egyszer csak hallottuk azután, hogy meghalt a nagyságos úr, s nemsokára utána jött a feketeszájú úr.

— Ugyan hallgass, te ostoba asszony! Az a haszonbérllő.

— Én nem tudom. Mink csak úgy híjuk, hogy a feketeszájú úr. Miért nincs neki hát olyan szép tisztességes ábrázata, mint ezeknek a tekintetes uraknak itt? Ez idejött egy hosszú csizmaszárú úrral, meg egy magas kalapú úrral, akinek téli ablak volt a szemén. Azok megmértek mindent keresztben-hosszában; a hosszú csizmaszárú úrnak a kezében volt egy rövid pálca, amit ha kihúzott, hát hosszú lett, azzal megmérte a házak falát, a hídlábakat, a töltéseket. A magas kalapos úr felmarkolt egy-egy csomó földet, megszagolta, szájába vette; csak úgy csodálkoztunk rajta. Azután a feketeszájú úr helyet keresett az uraság telkén, ahová valamit építtessen. A hosszú csizmás úr azt akarta, hogy a partra építsenek, de a feketeszájú úr azt mondta, hogy ott rossz lesz, mert a víz úgyis el fogja szaggatni az egész falu helyét. Akkor megint azt tanácsolta neki, hogy építsenek a dombra. Az úr oda sem engedte, mert ott meg nagyon neki fognak jönni a szelek. Pedig uram, soha azelőtt sem árvizek, sem szelek nem háborgatták ezt a helyet. De ami szót az a fekete száj kimondott, az mind beteljesedett rajtunk. Utoljára is oda építtetett a temető mellé s felét az *Isten kertjének* hozzáfoglalta az udvarhoz. Hallottam, mikor azt mondta, úgy sem soká lesz itt szükség ilyen nagy temetőre. Mind megtörtént. A víz kétszer elpusztította a falut, összedöntötte a házakat, beleveszett minden keresményünk. Azután olyan szelek támadtak, amilyeneknek soha hírét sem hallották még az öregek sem, felforgatták még a háztetőket is. Amint meg azt a nagy épületet elkezdték építeni, akkor lett meg a mi végromlásunk. Sohasem volt ezen a tájékon olyan épület még; mikor a kéményét elkezdték emelni, azt gondoltuk, tornyot

építenek, mindig magasabb lett, egyre magasabb; már kétakkora volt, mint a szentegyház tornya. Istentelen dolog az, nagyobb kéményt építeni, mint az Isten házán levő torony. Jól mondták az öregek, hogy ez bizonyosan az ördög számára épített torony. Félelem ránézni, mikor úgy okádja a füstöt és a sziporkát, kivált éjszaka. Ez a ház eszi meg az egész falut. Azelőtt minden esztendőben épült valami új ház a faluban, most minden esztendőben elpusztul egy utca. Ha valami leég, úgy marad, senki sem építi fel. Az a rossz boszorka ott a kéményes házban úgy számlálja, hogy hányan vagyunk meg, s akire a kilences esik, kidobja onnan. Alig lakik már minden harmadik házban ember; mi sem tudjuk, hogy érjük meg az aratást. Megmondta azt a feketeszájú úr mind előre, be is teljesedett . . .

— Hallgass asszony, hallgass . . . Nem jó zúgolódni az Isten ellen, sem pedig a nagy urak ellen. Hallgass.

Popákné mendemondái alatt leérkeztek a falu végéig az urak. Az egymástól távol elszórt házak valami elhagyott szőlő kinézését adták e falunak, melyet télire gazdáik üresen hagytak. A szakadozott part omladványai közt ott állongott még egy-egy leásott ajtófél, a többi elpusztult, másutt az egész üres telken csak a feldúcolt sövény maradványa látszott.

Popákné minden darab földnek tudta történetét: itt lakott a bíró hajdanában, ez volt az iskola, az iskolamestert onnan ásták ki a romok közül kilenc tanuló gyermekkel, az ő fia volt az egyik. Tegnapelőtt volt a napja, hogy az utolsó lakót kivitték abból a házból. Ott a ház előtt ül egy nagy, tízesztendős gyermek, nagy fejét két tenyerében tartva, aki nem köszön az azon menő uraknak, ennek már sem apja, sem anyja, az egész ház üres; a gyermek pedig dőre, nincsen, nem is lesz esze, most is földet eszik.

— Van-e még bíró a faluban? — kérdé az alispán.

— Igenis, van. Az ifjú Sztropkó Mihály. Igen okos ember, tud urakkal is beszélni; majd mindjárt ott leszünk az ő háza előtt.

Itt azután egy kanyarodásnál mintegy negyven apró, alacsony faház tűnt elő, melyek a többiekkel ellentétben, szorosan egymáshoz húzódtak, mintha kölcsönös oltalomért folyamodnának egymáshoz, mintha megrettenve a környező pusztulástól, vigasztalást keresnének egymás közelségében; a mély hegyszakadékba levonuló utca alsó vége szomorú sötétben látszik már elveszni, melyet az alkonyóra dacára sem világít be ablakok mécsfénye vagy tűzhelyi láng. És a túlsó dombon látszik magasra emelkedve egy nagy fekete, tömör épület, óriás kürtőjével, melynek sötét körvonalai élesen rajzolódnak a félvilágos alkonyégre, a sötét fekete füst, mint egy szűnni nem akaró, nagy fekete felhő, gomolyg ki egyre belőle, néha-néha egy-egy lövet szikrát trüszkölve a feketeség közé.

— Az az ördög háza, ottan lakik a boszorkány.

— Hallgass asszony, hallgass.

— Ez a bíró háza, tekintetes uraim — szóló Popákné, amint a falu közepén jártak, egy nem rossz kinézésű házra mutatva, mely előtt ki volt téve a kaloda. — itt lakik az ifjú Sztropkó.

— Milyen különös — szóló az alispán figyelve —, hogy ebben a faluban nem ugatnak a kutyák.

— Egy sincs, uram — felelt a néember —, magunk agyonvertük mind, hogy meg ne vesszenek az éhség miatt, vagy gyermekeinket meg ne egyék. Be lehet itt minden házba menni bátran. Úgy sincs mit féltetni az ellopástól.

A három úr hazabocsátá a Popák családot, s azzal benyitottak a bíró kapuján, mely még zárva sem volt.

A kapunyitókorgásra a ház alacsony ajtaján egy magas, szálas férfi lépett elő, s a szokásos üdvözlés után kérdezé az uraktól, hogy mit parancsolnak.

Az ember haja egészen ősz volt már, s egészen eltérően az itteni szokástól, rövidre nyírva, elől felálló üstökbe csavarintva, bajuszt is viselt, az is fehér volt, arcvonásai komolyak,

határozottak, szemei értelmesek, szelídek, termete korának dacára délceg és egyenes; egész magatartása, ahogy kezeit, lábait állásba helyezi, minden mozdulata elárulja, hogy hajdan sok ideig katona lehetett.

— Szólhatunk az ifjú Sztropkó Mihállal? — kérdé a katonás öregtől az alispán.

— Én vagyok az, szolgálatajára a tekintetes úrnak.

— Az ifjú Sztropkó Mihály? — kérdé az alispán, kétkedő bámulattal nézve a férfi ősz hajára.

— Igenis, engem hínak ifjúnak, mert van egy öregebb Sztropkó Mihály is, aki már száznégy esztendő, még én csak a nyolcvanadikat élem.

— Mióta bírása kegyelmed e falunak?

— Éppen negyven esztendeje. Amint a katonaságból hazajöttem, akkor azzá választottak, mert ott megtanultam írni, olvasni, németül, magyarul beszélni, urak parancsolatját teljesíteni, kisebbekkel rendelkezni, strázsamester voltam. Azóta mindig bíró vagyok.

— Becsületére válik. A megye évkönyveiben fel van jegyezve, hogy félszáz esztendő alatt Kallósfalváról soha egy ember sem ült a börtönben.

— Csendes emberek laktak itt ezelőtt, tekintetes uram.

— Ezelőtt? Hát most nem?

— Most még csendesebbek. Hetek óta mindennap van halottunk, néha kettő-három. Ki egy, ki más bajban vész el, de a nyomorúságból származik az mind.

— Olvasta bíró uram a megye körlevelét, melyben felszólítja a helységek előljáróit, hogy az ínség okait, állását, körülményét adják be a vizsgáló bizottmánynak?

— Igenis olvastam, de nem tehettem írásba a választ, mert a tavalyi árvíz elpusztította a helység íróeszközeit, s azóta nem volt módunkban újakat venni. Egy harmadévi naptár széleire jegyezgetem a tennivalókat.

— Jól van bíró uram, ez harminchárom ok. Tehát

meghallgatjuk mostan előszóval, sőt magunk elmegyünk mindenüve, és megtekintjük a dolgok állását.

A bíró aggodalmasan csóválta fejét.

— Szomorú lesz azt látni, tekintetes uraim. Nagyon sok szomorú dolog történt itten. Tudja Isten, talán jobb is volna, ha azokat sohasem jegyeznék fel senki. Ez nagyon fogja bántani a tekintetes urak szívét.

— Nem gyönyörűségből utazunk, hanem hivatalos kötelesség miatt. Járjuk sorba a házakat. Nem vesz ön magára valami melegebb ruhát?

A bíró csak egy könnyű daróc mellényben volt kinn a hűs légen.

— Nem fázom. Szűrőmmel kis unokáim takaróznak.

— Családja is van?

— Hála Istennek, mi még mind megvagyunk.

— Nem szenvednek szükségét?

— Óh, nekünk jó dolgunk van. Mindennapra van kenyerrünk, csak más ember volna úgy ellátva.

— Szeretném a kenyereket látni.

A bíró belépett a pitvarba, s előhozta a kenyeret.

Ha az ember az úton találná, el nem tudná gondolni, hogy mi az. Nem volt annak semmi alakja, hanem egy darabos héjitalan tömeget képezett, mely ahol meg volt törve, száraz, fakósárga színével inkább hasonlított rosszul égetett vályoghoz, mint valami megehető tárgyhoz.

— Miből van ez? — kérdé rejthetlen szorongással az alispán.

A jámbor öreg szégyenlette megmondani, s csak úgy vonogatta a vállát.

— Hát ahogy a szegény ember tud magán segíteni, tekintetes uram. Zablisztünk kevés volt, arra a gondolatra jöttünk, hogy megőröljük a zabszalmát, azt kevertük a liszt közé.

— A szalmalisztet! — kiálta fel az alispán elszörnyedve — a szalmát, melyben még a kényes háziállat is válogat, emberi eledelül használni!

— Óh, még a mi kenyereink nagyon jó, a gyerekek sokat ennének belőle, ha frissiben adnánk nekik, s ha tejbé áztatjuk, még édcs is, mert burgonya is van közöttc. Óh, a szalmaliszt még sokkal jobb a fűrészpornál.

— A fűrészpornál? Amivel az utcákat szokták behinteni?

— Abból is sütnék kenyeret, mikor a nyers lucfenyőt fűrészelik, akkor jól összeáll a pora, valami íze is van a gyantás nedvességctől. Nem igen táplál, de legalább megtölti a gyomrot. Ha sorba járjuk a házakat, majd látunk olyat is. Legjobban jártak, kik tavaly sok gombát szedtek össze az erdőn, s azt megaszalták, ezek most azt keverik az étel közc, vagy magánosan ehetik. Azon igen jól kitelelnék.*

Az alispán végigsimítá homlokát ez aggasztó szavakra, önkénytelen kellett azon kérdésre jönnie, hogy hát nem lakik itt közelben Istent tisztelő ember, hogy a szolgáló nép nyomora ily fokára hághat? Nincs földesura e falunak?

Az öreg nagy jámborul felsőhajtott.

— Én nem vádolóok senkit, én csak saját magunkat okolhatom. Hús esztendő előtt ez volt a legtehetősebb helységek egyike; az emberek szorgalmasak, gyarapodók voltak, mindenre vállalkoztak, ami csak pénzt hozott; fuvarba jártak a kereskedőknek, itthon deszkát fűrészeltek, nyáron eljártak kaszálni, faedényekkel, tóróval, erdei gyümölcsccsel messze földre kereskedtek. Nem is volt ilyen éhínségre eset azelőtt, pedig emlékezem sok mostoha esztendőre. Emlékezem reá, mikor egy esztendőben háromszor elverte a jég a vetéseket, szalmát sem arattunk. Nagy dolognak tartottuk már akkor, hogy az egész telet tejen és sajton kellett kihúznunk, de legalább éltünk. Máskor is megtörtént rajtunk, hogy az árvíz elvitte mindenünket, de őszig mégis kiáruultunk annyit a

* Mindez elmondott ételszurrogátumokat szerző maga is látta Felső-Magyarországon utaztában. Hiteles vizsgálatokból bebizonyítható, hogy e szegény nép nemcsak kivételesen, de általánosan azokkal élt.

deszkából, hogy senki sem halt meg éhen. Ez is régen történt; sőt az öreg Sztropkó Mihály, aki nálamnál huszonnégy évvel előbb született, emlegetett egy esetet, ami az ő gyermekkorában történt, hogy egy nagy éhség idején meghalt egy zsellér ember s az árván maradt három fiúgyermek közül a két nagyobb kemencébe vetette a legkisebbet, hogy megsüsse; de bármilyen rettentő volt is az eset, a falu mégis megmaradt és újra kiépült. Most pedig, nagyuraim, az utolsó három esztendő alatt hetvennégy egész telek és ötven zsellérház maradt üresen, és ki tudja, a többit itt találja-e a tavasz?

— S mi volt a kezdete e nyomornak? Ki okozta azt?

— Magunk hibája, nagyuraim; senki sem oka annak, csak mi magunk. Hiszen jól mondják azt, hogy akkor megyen a kecske a jégre, mikor legjobb dolga van. Ahogy az új haszonbérllő úr megtelepedett, ide építtette ezt a nagy házat. Ez a paraszt nép babonás; mindenféle balgatag dolgot rebesgettek akkor felőle, s dolgozni sem igen akartak rajta. Pedig jobb lett volna, ha a magok házaira ügyelnek, és okulnak más gondolkozásán. Ez a nagy épület itten szeszgyár. Amint ez felépült, a fűrészmalmok, kallók lassankint elpusztultak, a házak elrongyosodtak, a népség elsatnyult; a babonás bolondok azt beszéltek, hogy ez az ördög háza eszi meg a többit, s az a nagy boszorkány odabenn rontja meg az embereket; pedig az volt a bajuk, hogy nagyon is szerettek hozzá közel lenni. A szeszgyárban nagyobb bért fizettek, mint a kallókban, azért a malmokból minden munkás átment a pálinkafőzőhöz. Ott azután a bér egy részét pálinkában adták ki nekik, a pálinka mindig nagyobb-nagyobb rész lett a bérben, utoljára elnyelte nemcsak az egész bért, de utána ment a gazdák háza, gazdasága, földje: A jó, szorgalmas, takarékos nép prédáló, renyhe, dologtalan lett; egyik házból a másikba lépett a „paizsos ember”,* amit ősszel learatott, azzal már tavasszal adós volt; egyetlen

* Szentfráisi képlet a szegénység felől.

sovány táplálékszerét, a burgonyát, szüreteléskor eladta a szeszyárnak, mert jó árt adott érte; magának alig tartott meg annyit, amennyi újig elég volt, s ha megszorult, ezeres kamatra vette vissza tőle vetőmagnak tulajdon természetmennyét. Így pusztult el saját balgasága miatt az egész helység népe. Úgy látszik, az Isten csapásai siettetni akarják elmúlását. Ez esztendőben egy soha hírben sem hallott új csapás jött házainkba: a burgonya romlani kezdett. Két hét alatt a rendetlenebb gazdák nagy része az éhenhalással küzdött; ekkor mi, néhány előrelátóbb gazdák, kiosztottuk megmaradt termékeinket, remélve, hogy míg azokban tart, addig az uraságtól bármilyen kamatra kapunk élelmiszereket. Azonban csalatkoztunk. A haszonbérló úr megtagadta kérésünket; azt mondva, hogy korhely, haszontalan nép vagyunk, melyben nem érdemes a lelket tartogatni, és egy szem életet sem adott. Igaza is volt. Ki tudja, bírtuk volna-e neki valaha visszafizetni, vagy sem?

E beszéd alatt a szomszéd házig értek; annak az ablakából látszott valami világosság. A bíró odalépett az ablakhoz, s azon keresztül három pórnőt látva meg, hirtelen ki nem vehető foglalkozásban, rájuk szólalt:

— Fenn van-e már az öreg Anca asszony?

— Fenn van már a mennyországban! — szóltak vissza az asszonyok. — Éppen mostan fektetjük a terítőre.

A bíró nagyot sóhajtott.

— Egy üres házzal megint több! Négy nap óta nem volt már neki mit enni; gyermekei, unokái magára hagyták. Tudni való volt, hogy meghal.

Azután elmentek négy ház előtt; a bíró mindegyiket áthaladta, s csak úgy félig sűgva mondá: „Ez is üres, az is üres”.

A szótlantul beszélő nyomor minden küszöbben.

Egy helyütt pitvara előtt feküdt a ház gazdája, annyira eszméletén kívül, hogy egy fakérget tartott fogai között, melyet nem akart szájából kiereszteni. Szemei még forogtak, de már nem tudta, mit cselekszik, nem értette, mit beszélnek hozzá.

Másik ház előtt négyesztendős gyermek siránkozott, aki nem tudta megmondani, apja, anyja hová lettek, sem azt, hogy miért sír.

Néhány rendesebb házikóban még emberi arcok fogadták a látogatókat, de azok is úgy el voltak butulva, elkényszeredve, hogy semmi kérdést nem lehetett hozzájuk intézni.

Egy udvaron eléjük rohant a háziasszony, s rimánkodva kérte őket, hogy ne menjenek be a házba, mert a gazda éppen most akasztotta fel magát a mestergerendára, miután gyermekeit megfojtá. Szerencsére nem volt igaz, csak az éhség hagy-máza költé ezt a képzelt látványt a háborodott nő agyában.

Mindenütt új meg új változatai a nyomor képeinek, itt a kétségbeesett küzdés, ott a bénult lemondás a halál ellenében; panasz és átkozódás és tompa, szennyes elfásulás a legyőzhetlen ínséggel szemközt. A vad, veszett farkas agóniája, mely a hosszú télben, a vakandtúrás emésztetlen földétől kínlódva, megadja magát kikerülhetlen végórájának.

Az egész faluban egy életerős férfit nem lehetett látni, azok rég elhagyták házaikat már, csak vének, gyermekek és nők maradtak hátra; némelyik hosszú tőrésből, másik tehetetlenség miatt.

— Ez a legutolsó ház *most* a faluban — szólta a bíró egy épületre mutatva, melyen túl még egész sor fakunyhó volt látható. Azokat már nem volt miért házaknak nevezni többé. Elköltözött golyák és fecskék fészkei!

Az udvar elé érve négy vagy öt asszonyt láttak ott az urak nagy foglalkozásban egy serpenyőbe rakott tűz körül, Popákné hangja kihallatszott közülök.

— Mit csinálnak kendtek? — kérdezé a bíró.

Popákné nagy lélegzetet vett, hogy egyszerre elmondhassa a történetet.

— Nézzék, tekintetes uraim, nézze kegyelmed, bíró uram: odabenn fekszik megrontva a Katka három gyerekével. Egész héten át a boszorkánynál dolgozott, mondtuk, hogy ne

menjen oda, de azt ígérték neki, hogy majd kap egy véka rostaalját, s azért szegény tán az ördöghöz is elment volna dolgozni. Szombaton kikapta a véka ocsút, hétfőn megőrlette, este kenyeret sütött belőle, s íme amint evett belőle gyermekeivel együtt, mint akit a nyavalya tör, összerogyott, kezeik, lábaik összezsugorodtak, most már szólni sem tudnak, hanem kínjukban a földet rágják. Ússétek azt a bubát!

Ez utóbbi szó a többi asszonynak volt mondva, kik egy rongyokba öltöztetett seprűnyelet elkezdtek szapuló tilókkal páholni, minden ütésre kiáltva: „Nesze, átkozott boszorkány!” Valahányat ütnek rajta, azt a boszorkány mind érzi, s kénytelen lesz visszavonni a megrontást.

Az alispán hagyta őket működni, s maga bement a házba. Valóban az egész háznép a legirtózatóbb kínok között hevert a földön, s különösen végtagjaiban érzett hasgató kínokat.

Az asztalon feküdt a felszelt kenyér. Aki a szabad levegőről belépett, szinte megcsapta ama nehéz, kábító bűz, ami a szoba levegőjét terhelé; az ember melle elszorult tőle. Hasztalan nyitották ki az ablakot, az a fojtó szag nem akart tisztulni.

— Tudom már, mi ez — szólta az alispán. — Ez a kenyér vadócos.

A vadócos búza a legkínzóbb mérég; aki abból evett, egész teste üszögöt kap, elhal.

— Félre azokkal a babonákkal! Hozzatok ecetet! — szólta az alispán, kinek hirtelen eszébe jutott valami a mérgezések eseteiben teendőkről.

Ah, jó uraim, ily fényűzési cikk ebben a faluban nem található!

— Nincs az minálunk, uram — szólta a bíró —, hanem itt a szeszyárban kádakkal áll, mert ott ecetfőzés is van. Talán ha ilyen nagy urak kérik, adnak kölcsön ilyen esetben.

— De iszen mehetnek oda — kiáltott Popákné, — nem ád abból a boszorkány egy gyűszűre valót sem. Elment már

a garaboncás is, mert itt volt, s ő is azt mondta, hogy keresetlen füvet meg ecetet kell a rontás ellen a szájukba tölteni; de az is hijába dörömböl az ajtón, amíg mi ki nem füstöljük az odvából azt a rossz vajákost; — tartásatok a tűzre.

— Ugyan asszony, hallgass! — szólalt meg az öreg Popák valahonnan a sutból. — A tekintetes urak csak hatalmasabbak, mint a te garaboncásod.

Ezalatt már nagy csoport népség csődült össze a megye képviselői körül. Aki csak mozdulhatott, odasietett körükbe; azt várták a jámborok, hogy ezek az urak majd csodákat tudnak tenni. Hiszen csodának fogadták a csapást, csodátul várhatták a menekülést.

Elkísérte az egész csoport a három táblabíró a kéményes házig.

Egyetlen nagy veres kapuja volt az egész tömör épületnek, s amilyen nagy volt a kapu, olyan nagy fekete sas volt reá festve, a sas közepében egy roppant nagy nemzeti címer, négy folyójával, három zöld halmával, kettős keresztjével; a sas körül pedig szertelen betűkkel felírva e sokat mondó két szó, az olasz-diák műnyelvből:

„SALVA GUARDIA.”

Ez azt teszi, hogy ide még imádkozni sem szabad belépni még a főispánnak sem, a tulajdonos engedelmé vagy bírói ítélet nélkül.

Ezen a kapun dörömbözött, még az urak odaérkezte előtt, egy sajtáságos alak.

Egy összegörnyedt öreg ember, kinek természetén csak akkor látszott meg, hogy milyen magas lehetett valaha, midőn indulatosságában néha fölegyenesedett. Egy kopott, szakadozott katonaköponnyeggel iparkodott magát lehetőleg betakarni, mely alatt aligha viselt melegebb ruhát. Fején vastag bőrkari-májú posztósipka volt, mely sehogysem volt elég szétálló ősz haját betakarni, egész képe egyenlő hosszúságú ősz sertével volt

benőve, mint aki rendszeren szokott borotválkozni, de csak minden sátoros ünnepen egyszer.

Éppen akkor unta meg a dörömbözést, mikor az urak odaértek az aggódó, reménylő népcsoporttal.

Valami férfihang a kapun belülről felelgetett neki kifelé.

— Nincs itthon? — szólt rekedt, rikácsoló hangon, öklét felemelve s egy utolsót ütve a kapura. — No hát legyen ott, ahol én gondolom! Nem adhat sz magadtól? No hát neked se adjon az Isten maga irgalmából soha!

Az ember fel sem látszott venni az odaérkezett urakat, sem közleményeket nem volt hajlandó nekik tenni, hanem csak félrevonult nagy morogva a kapuból, s könnyebb volt a lelkének, hogy görcsös botja szeges végével lyukakat fúrhatott a lehámlott, vakolatlan falba.

Az alispán bezörgetett a kapun, s a bíró fennhangon kiáltá, hogy nyissák ki, mert urak vannak, kik beszélni akarnak a gazdasszonnyal.

— Takarodjatok innen! — kiáltott vissza az udvarból az elébbeni hang, élesen vontatott fajkiejtéssel. — Szemtelen koldusok! Egész nap itt ácsorogtok, s még éjszaka sem hagytok békét az embernek. Mikor dolog ideje van, akkor nem jöttök, ugye? Hanem most jó volna az ingyenáldás! Pusztuljatok egybe! Itt nem osztogatnak semmit. Ha el nem takarodtok, kieresztem a kapu alatt a kutyákat, s azok majd megmutatják, merre az út hazafelé. Úgy jönnek már, mint a haramiák, csoportostul; puska kellene tinektek, meg ágyú, rablók, tolvajok!

A jámbor bíró váltig iparkodott vele megértetni, hogy sőt inkább igen díszes urak vannak itten, láthatta is az ember őket jól a kapu hasadékán át, de úgy tett, mintha az ebugatás és saját lármája miatt nem hallaná, mit beszélnek. Azután el is távozott az udvarról, s csak a nagy szelindekek feleltek a zörgetésre.

— Mondtam ugye, hogy itt híjjába zörget, akár úr, akár szegény! — szólt vad elégtétel hangján a garaboncás.

Most az alispán ismétlé a felszólítást; a kapu döngése végigzúgott a belső folyosókon anélkül, hogy emberi visszhangot költene.

— Csak tessék ütni a kaput, csak tessék zörgetni! — gúnyolódék éles, csúfondáros hangon a garaboncás. — Hamarább kinyílik a mennyország kapuja egy akasztott lóköttől előtt, mint ez itt a nyomorultak kérésére. Tենék csak az emberek azt, amit én mondok; majd tudom, hogy nyitva volna egy pillanatban ajtó, ablak az egész háznál. Úgy kell, úgy kell! Birkák, bornyúk, szamarak az emberek, igavonó barmok, akik azt gondolják, hogy azért vannak ezek a hegyes fogak a szájukban, hogy kenyeret egyenek velük. Összeülnek tanácskozni, hogy mi bolondot találjanak ki. Miért? Azért, mert nincs annyi szívök, amennyit egy hangya elbír! Hallgatna csak én-reám valaki.

Az ifjú idealista azt hívé, hogy emberére talált, s megkérdezé komolyan a természet bölcsétől, hogy mit gondolna tehát a leginkább célravezető rendszabálynak.

A garaboncás összehúzá szemöldeivel azokat a nagy fehér bozótokat, amik télhavas ernyőt képeztek villogó, veres körzetű szemei felett, egyik kezét alsó ajkára tevé mutatóujjával, mintha elégnék tartaná felét bocsátani ki ajkain a mondandó szónak, s halkán susogva akarta azt elmondani, de az indulat mindig félrevitte suttogását a hangos kitörésbe.

— Hogy én mit gondolok? Az igen rövid dolog. Ez a nagy, bátyafalas épület itt, amilyen magas négy ölnyire a föld felett s amilyen mély két ölnyire a föld alatt, olyan színültig van töltve élelmiszerekkel, amikkel százezer ember életét meg lehetne menteni mindenkorra. Hol vette ez az ember azt? Csalta, lopta, elharácsolta szegény emberektől! Fele már elpusztult e szegény embereknek; a másik fele még megvan és itt áll és bámul és a kezeit tördeli és azt mondja: „*Én wam, és*

Istenem! Pedig nem fog rajta segíteni sem az Isten, sem az urak. És az, aki odabenn van, nevet rajtuk, és nem fog adni egy falat kenyeret, és nem fog adni egy szem búzát, míg mind háttal nem állunk az ég felé . . .

Az ember akkor egészen odahajolt az ifjú úrhoz, s mintha ahhoz, amit most mondani akar, nem tartaná elégnak csupán ökölrel mutogatni, átkapta abba balkezéből görcsös botját, s dühödten kiálta, a házra mutatva:

— Fejszét, kanócot neki!

Az ifjú táblabíró visszadöbrent e zajos ajánlattól, a bíró pedig dorgáló szóval inté meg a nyugtalan embert.

— Ugyan, ugyan Márton, hogy beszélhetsz ilyen helytelenül?

Az ember mérgesen tekintte oda, botját leszúrva maga elé a földre s félkézzel rátámaszkodva.

— Hogy mért beszélek én így? Hát miért beszélnek én másképpen? A kutya azért van, hogy ugasson. Hát mi vagyok én, hogy olyan szépen beszéljek? Egy veszett kutya. Tudom, hogy az vagyok, mert sokszor neveztek így. Egy piszok eb vagyok, akit agyon kell ütni; miért nem csapnak hát agyon? Ki vesz számba egy olyan lelket, mint az enyim?

— Ej, ej, Márton, ne káromold az Istent! — feddé a zúgolódót a bíró, kegyesen megbotránkozva ádáz szavaiban.

A durcás ember lehúzta sipkaernyőjét arcára, s mintha lassúdan akarna beszélni, mély hangon monda a bírónak.

— Ha valaki kérdőre fog azért, amit most beszéltem, azt fogom mondani: „Részeg voltam, jól voltam lakva, azért beszéltem ilyen bolondokat.” Hiszen ki tudja azt, hogy két hónap óta színét sem láttam semmi itálnak, s hetek óta gyökérel élek? Világos, hogy mikor magamforma szegény ördög zúgolódik, akkor azt mondják rá, hogy részeg.

— Hallgass Márton — csitítá őt az ifjabb Sztropkó Mihály —, becsüld meg magadat itt ez urak előtt, akik éppen

azért jöttek, hogy a nép sorsán bölcs rendeleteikkel segítsenek...

A garaboncás ember hangosan felkacagott e szavakra; nem felelt semmit, csak kacagott; mutatta kezével, mutatta arcával, mennyire lenézi, semmibe veszi azt az eszmét, amit a bíró mondott, s mint aki fáradságra nem méltónak találja, hogy ilyen balgaságra feleljen, el is ment onnan, folyvást erőtetve a kacagást és fejét rázva és kezével eldobó mozdulatokat téve. Hanem mégis azután mintegy tíz lépésnyi távolban újra megállt, mintha csak azért távozott volna el, hogy jobban neki foghasson, s akkor fogta fel a kérdést.

— Urak!? — kiálta felcsattanó szóval. — Hát tudják azt az urak, hogy mi baja van a szegény embernek? Hát tudhatják ők azt, mit tesz éhségtől, fáradságtól, testi sanyarúságtól eldűlni, meggebedni? Gondol is arra valaki, aki mindennap jól evett, jól ivott! De nem, nem mondom, hogy ezek az urak itten nem különbözök a többiektől — szolt és megemelinté sapkáját, egy pillanatra látni engedve sima, kopasz fejét —; ezek az urak jót akarnak, jóért jöttek. De mit tehetnek ők? Mit fognak tenni? Papirostra fogják tenni, hogy hány élőtl találtak itten, hogy egy hónap múlva, ha visszajönnek, kivonhassák belőle a halottak számát. Receptet írnak a halál ellen, s elküldik a patikába! Keresd magadnak szegény ember. Meggyógyulsz tőle, ha megtalárod? Hát tudnak ők csodákat mívelni? Tudják ők azt tenni, hogy ez a ház megnyissa kapuját és kiadja amit bevett? Tudják ők azt tenni, hogy manna hulljon az égből? Manna és kopasztott fürjek, mint a zsidóknak a pusztában, ahogy a papok beszélnek? No hát lássuk, tudják-e azt tenni az urak, hogy manna hulljon az égből. Ma, még ma, és itt ezen a helyen, mert holnap már késő lesz, mert tíz mérföldnyire már messze lesz. Hogyan hull hát a manna az égből?

A garaboncás égre néző daccal fordítá fejét az urak felé, s diadalmas dühvel állt meg ott előttük, felszólítása cáfolhatlanságán megvetve lábait.

A nép eszejárását a szofizmák könnyen eltérítik, a körülállók arcaiból igen olyasmit lehet kiolvasni, hogy bizony a garaboncsának alkalmasint igaza van.

— No hát hogyan hull a manna az égből? — rikácsolá a garaboncs veszélyes jelszavát, mindkét öklével botjára támaszkodva s farkasszerű vigyorgással mutatva elő azt az egypár megmaradt hegyes fogát, amely más egyébre látszék rendeltetve lenni, mint kenyérévére.

E pillanatban nagy társzekér zörgése zavará meg a jelenetre vont figyelmet s a félretekintők a veszedelmes országúton egy merészen megrakott szekeret láttak alájönni hatökrös fogattal, melynek szédelgős tetejében egy messzire virító delnő alakja látszott elhelyezve lenni.

Fehér olaszos négyszegkalap fedé, azazhogy éppen nem fedé a delnő fejét, csupán hátulsó hímzetével takarta kontyát, elől pedig szabadon láttatva à la Times frizuráját, mely féloldalt volt elválasztva. Szemei rendkívül világoskékek, arca a szokottnál fehérebb, ajkainak metszése igen bőkezűleg van szabva természet alkotó kezétől, mindamellert sem látszik elégnék lenni, hogy erősen előálló fogait egészen alól-felül eltakarja. Egyébiránt előnyére meg kell mondanunk, hogy azok a fogak igen szép hófehérek, és az egész arc minden egzaltált kinézése mellett sem kellemetlen. Termetét csípőig piros szegélyzetű szerviánka fedé, mely alól sötétkéék kantus folyt alá, fekete bársony szegéllyel, amely ismét csak térdig ért, az alatta levő igen világos színű s igen zöldszinóros viganót engedve láttatni. Esküdni lehetett rá, hogy a fenntisztelt hölgy nem szokta ízlését a divat kényszerének alárendelni, a tapasztalás pedig azt is bizonyítja, hogy hasonló viseletek e tájékon nem voltak szokásban.

A társzekér éppen akkor érkezett a kéményes ház előtt öszszecsoportosult népség közé, amidőn a garaboncs azon borzasztó trilemmába hozta az érdeemes kiküldött urakat, hogy vagy mannat hullasszanak az égből, vagy segítsenek betörni

a haszonbérllő magtárát, vagy pedig vallják be, hogy nem tudnak semmit, s csak nézni jöttek ide.

A delnő, amint odaért, rögtön megállítatá a társzekeret s patetikus hangon, megfelelő taglejtésekkel szólítá meg a jelenlevőket:

— Tekintetes Lippay Károly alispán úr! Tekintetes Érkelety Menyhért főjegyző úr! Tekintetes Fenyéry Endre főügyész úr! Üdvözlöm önöket. Érdemes helységbíró, ifjabb Sztropkó Mihály, lépjen közelebb; — ön pedig, általam ezúttal névvel nem nevezhető, mert nem ismert agg férfiú, értse meg ezúttal, hogy igen is vagynak esetek, amidőn manna hull az égből...

A megszólítottak egyenkint bámulva tekintének a hölgyre, kit szokatlan viseletén, hírlapi stílusban tartott beszédjén kívül még az tett leginkább felötlővé, hogy ő névszerint szólítá meg az urakat, azok közül pedig egy sem emlékezett rá, hogy a tisztelt hölgyet valahol ebben az életben látta volna.

A fenn tisztelt hölgy vette észre a hatást, sőt tán éppen számított is reá.

— Uraim, meg látszik önöket lepni, hogy én önöket szerencsés vagyok neveiken nevezhetni, amíg én ismeretlen vagyok önök előtt. Ez utóbbira nincsen is szükség, legkevésbé sincsen. Én csupán személyesítője vagyok egy nálamnál magasabb, dicsőbb lénynek: én egy pusztá jelkép vagyok, én egy közvetítő eszköz vagyok; az pedig akinek ihletét, óhajtatát, belső hajlamát képviselem, azon angyal, azon nálamnál sokkal magasabb lény ismeretlen kíván mind önök, mind mások előtt maradni, sőt ha lehetne, még saját maga előtt is eltitkolná azon tényeket, amikért pirulni szokott, és őneki soha az életben nem volt még oka egyébért pirulni, mint jótéteményeiért.

Ez ihletett panegirikon alatt előkészületeket látszott tenni a tisztelt hölgy a szekérről leszálláshoz, melyet a főfiskális észrevéve, mint ifjú és udvarias férfi, sietett karját nyújtani elé.

— Kérem! köszönöm! — szabódék az érdekes delnő. — Én le tudok szállni magam is; jártam nyaktörőbb, helyeken is a Cibles csúcán, a Kárpátoknál a Lengyelnyergen; egy férfi sem vállalkozott, magam hágtam fel egyedül. De bocsánat, hogy ismét magamról beszélek, holott én semmi sem vagyok, holott egy fontos missziót kellene elvégeznem. Igen uraim, egy fontos missziót, mely önök küldetésével összhangban áll. És éppen ezen összhang magyarázza ki azon felöltő körülményt, miszerint én önöket neveiken tudtam nevezni. Azon magosabb, azon angyali lény, akinek én itt szerény jelképe vagyok, megérté önök küldetésének célját, azon nagy és nemes célt, melynek kivitele halhatatlan nevet szerzend önöknek, s elhatározza, hogy ismeretlenül, láthatatlanul egy parányát képzeni azon közreműködő erőknél, melyeknek összege létesíti a tökéletes sikert. Az ő lelkesült leírása nyomán voltam szerencsés önök ittlétét megtudni s előleges kérdezősködés nélkül személyeikre ismerni, igen örvendve azon körülményen, hogy éppen ezen percben érkezhetem, amidőn csaknem felhíva volt a gondviselés könnyelmű emberi szózat által, hogy közvetlen működését az emberi sorsban bizonyítsa be. Mert ámbár a közvetlen csodák lételeben okszerű és racionális észlelet tilt is hinnünk, de azt mégis tudjuk, hogy a gondviselés kezeiben mindnyájan csodák eszközei vagyunk.

Ez épületes vezércikk után elfogadá a jeles delnő az ifjú ügyész segélykezt, s eléggé méltánylandó ügyességgel leszállt a magas szekérről a prózai földre.

A földre jutott delnő a legtökéletesebb bókkaal hajtá meg magát a táblabíró urak előtt, nem mellözve amellet azt a kegyességgel párosult fensőbbtséget, melyet a míveletlenebb osztály irányában gyakorolni helyén talált.

— Jelenleg önökhöz fordulok, tekintetes küldött urak, mert ámbár megbízatásom ama fensőbb lénytől korlátlan teljhatalommal ruházott fel a legkisebb részletekbeni eljárásra, önökre találva mégis ösztönszerű sugallat és megfontolás

szerint tudnom illik, hogy hivatásom határát itt elértem, s önöknek bölcsőbb belátása, erősebb karjai váltandják fel az én gyarló tehetségeimet. Óh, kérem! Csekélységem érzete nem tűr cáfolatot. Különben is nekem semmi érdemem, én csak jelvény, én csak külső alak vagyok, engedelmes eszköz egy angyal kezében, aki megtudva a közveszélyt, mely a tekintetes rendek figyelmét is magára vonta, megnyitatta tárházait, éléskamráit, kitarta kapuit az ügyefogyottak előtt; sőt nehogy a gyámoltalanabb rész szenvedései észrevétlenül maradjanak, társzekerekre rakatta a szükséges eselést, úgy küldözé azt faluról falura, hogy amíg a nemes megye átható rendszabályai végleges mentséget hozandnak, addig is legalább egy időre feltartóztassa a halálveszélyt.

Ezen bármely ujdondásznak becsületére való rögtönzet után felhajtá a jeles delnő a szekeret takaró ponyvát, nem csekélyebb prozopopeával, mint Lázár, a pásztor a velencei tízek szőnyegét, s egészen halmazát a frissen sült kenyereknek engedé láttatni.

Az igazság érdekében meg kell jegyeznünk, hogy ha a tisztelt delnő arca e percben a diadaltól sugárzott, arra tökéletes joga volt; egy szekér kenyér különb tünemény volt a pillanatban, mint minden varázslata a mágiának.

— Íme uraim, e csekélység szétosztását önök bölcs belátására bízom; tudniillik azon dicső lény nevében, aki által, magam is megbízva vagyok. Önök pedig, közrendű földieim, ezennel láthatják, hogy vannak esetek, amidőn mégis hull manna az égből.

A jámbor, meglepett nép az örület örömkialtásával rohan e percben a delnőhöz, s odaborulva lábaihoz, kezeit, lábait, ruháját csókolá; angyalnak, tündérnek, szabadító nemtőjének nevezé.

— Én mindez nem vagyok — tiltakozék a derék hölgy címek és tiszteletbeli csókok ellen. — Ne engem magasztaljátok, ne énértem imádjátok az Istent, hanem egy távollevő

angyali teremtésért. Képzeltetek magatoknak egy túlvilági szépséget, aminőt az oltárképekre festenek, glóriával homlokaik körül, oly kedveset, oly édeset, mint egy kis eleven cukorbáb, akinek csak a szárnyai hiányzanak, hogy elrepüljön, mint egy szerafim, és az ő! Ez jelenjen meg álmaitekban, ennek a kezei helyét csokoljátok minden falat kenyéren, mert áldás és malaszt van azzal, amihez ő hozzáért.

A tisztelt delnő annyira el hagyta magát ragadtatni ékes-szólása által, hogy szemei megteltek könnyekkel, ami azt bizonyítja, hogy nála, mint a *palóc dalok* költőjénél, a legtarkább rétori flosculusok mind valódi érzés szüleményei.

A tisztelt táblabíró urak igen helyesnek és illőnek találták ez ideig akadálytalan tért engedni a jeles hölgynek, hogy magát kibeszélhesse; az alispán csupán annyit látott jónak megjegyezni, hogy talán alkalmasabb volna az élelmiszerek kiosztása végett a bíró házához visszatérniök.

A delnő e motióra felemelé az égre nagy, álomlító kék szemeit, s az ihlet patetikus hangján viszonya:

— Sőt éppen itt, Isten szabad ege alatt kell annak megtörténnie. Én e találkozásban is a fátum intő ujját veszem észre, mely magnetikus erővel fogja körül a mindenséget, s jelenségeit adja a népek harcaiban éppúgy, mint az egyesek találkozásai-ban, a tűzhely mellett, mint a csatatéren. Éppen jól adta a sors, hogy ez épület, e Bábel előtt, ez *éhség tornyának* kapuinál lőn találkozásunk; mert azon nevezhetlen lény, ki annak falain belül lakik, utálatos kárörömmel látja elpusztulni saját jobbágyait és semmi sem leend sötét lelkének oly súlyos büntetése, mintha itt szemei láttára történik meg, hogy egy idegen jóltevő menti meg végveszélybe döntött övéit, ha látni fogja azoknak örömét, hallani elégtelenségük hangját. Mert ámbár ablakai sötétek, de látja ő és hallja, amik itt történnek; ez a megnevezhetlen lény.

S hogy foganatosítsa bosszúját, feltakarta a ponyvát egészen, s hangos szózáttal magyarázá a szekér tartalmát.

— Íme földieim, itt van számotokra frissen sült kenyér; vigyázzatok, mohón ne egyétek, mert az ismét megárt; eleinte csak keveset, nálatok most a gasztrikus nedvek nagy izgultságban vannak, s túlterhelés könnyen rendszert zavar. Íme itt zsákokban burgonya, vendelyben zsiradék, ami képessé tesz meleg ételt főzni. Itt egy hordóban borocska lábadozók számára. Bíró uramnak gondja legyen reá, hogy az erőtlenek kapjanak belőle. Én önt felelőssé teszem az igazságos osztály felől.

A tisztelt delnő túlságos buzgalomában egészen elfeledte, hogy a küldetését a táblabíró urakra ruházta, s tíz perc alatt kiüríté az egész szekeret. A boldoggá tett emberek futottak a nyalábra fogott holmikkal házaikba, míg az érdemes hölgy egyenkint előszedegetett holmit a kifogyhatatlan ládákból, melyek a szekér derekában voltak, s rakta az asszonyok kötényébe.

— Ez gyertya, ez nem megenni való. Ha beteg mellett kell virrasztani. Ez só, emez pedig cukor, ez meg itten őrölt kávé, a cukor a kávéhoz való. Ezek itt aszalt gyümölcsök gyöngögyomrúak számára. Ebben a katulyában piskóta van, szopos gyermekek számára . . .

És így tovább. Néha napján a pesti vendéglőkben nincs olyan nagy gondoskodás a vendégek különböző életkora, testalkata és ízlése felől, mint amennyinek ama rakott szekér megfelelt. Még csak a paprika sem hiányzott.

A bíró felügyelt lelkiismeretesen az igazságos osztályra, akinek nagyobb családja van otthon, annak több jusson.

Az alispán észrevevé, hogy magának nem tartott meg a bíró semmit, s figyelmezteté rá.

— Mikor nekem volt, én is megosztottam a többivel; amíg nekik lesz, ők is eltartanak engem.

— Hát kend, Márton, miért nem megy oda? — nógatá Popákné, könyökkel taszítva a garaboncást, ki ez egész jelenet alatt megnémultan nézett botjára könyökölve.

— Nem kell! Nem ehetném! — mordult ez vissza s bosszúsán távozott el onnan, görcsös botjával nagyokat ütve a földre.

Odafenn a nagykéményű házban pedig úgy tetszék, mintha valaki nagy haragosan csapott volna be egy ablakot.

A megtörtént osztály után az alispán szíves köszönettel szorítá meg a jeles delnő kezét.

— Akárkitől jött e segély, vigye meg neki kegyed az emberiség nevében legőszintébb hálánkat. Ha azon néhány szó után, amit kegyed felőle mondott, ráismerhetünk, az boldogságunkat tetőzni fogja.

— Nem, uraim, nem, sohasem fogják önök őt megtalálni. Régóta nemtője ő e vidéknek és mégsem tudja senki, hogy kicsoda, sem azt, hogy hol lakik. Híjjába is tudnák meg, ő nem fogad el semmi elismerést. Ah, ő egy angyal, uraim, aki megengedi, hogy őt imádják, de nem, hogy megismerjék; önök sohasem fogják megtudni, hogy ki ő.

— Akkor tudassa kegyed veled hódolatunkat.

— Ezt nem mulasztandom el. És most engedjenek meg uraim egy elégtételt nekem. Ne akarjanak visszatartóztatni tőle; nekem igen nagy okaim vannak, hogy ezt az elégtételt vegyem magamnak. Engedjék nekem, hogy néhány ez alkalomra illő emlékmondatot ez *éhség tornyának*, e Babelnek falaira feljegyezhessek.

— Csak tessék, amennyinek szükségét érzi, — szólta az alispán jókedvűen mosolyogva.

A delnő ekkor elővett egy darab szenet útitáskájából, s igen szép írással felírta a ház oldalára jobbról, a kapu mellett, ezt a latin mondatot:

„*Congeries lapidum, multis congesta rapinis!*” *

A másik oldalra balfelől francia jelmondatot írt:

* „Sok rablással összehordott kőhalom!”

„*Les Cannibals dévorent leurs ennemis ; mais tu dévore tes compatriotes.*”*

— Egy kis inzultus biz ez — monda az alispán—, de hosszú dolog volna érte pert indítani.

Ez meglévén, félretette a szenet a delnő, s krétát vett elő helyette; a krétával pedig a kettős kapura írta Tilly emlékmondatát:

„*Komm in einer Stunde wieder!*”**

— Így!

A delnő teljesen meg volt elégedve a szatiszfakcióval. Látszott rajta, hogyha ezt végbe nem viheti, talán belebetegszik. S miután az említett házat ilyen szépen ellátta mottókkal, mint valami újdivatú regényt, megfordítatá szekerét, s érzékeny búcsút véve az uraktól, ismét letért az országútra, általuk odáig kísértetve.

A ház előtt csak néhány parasztasszony maradt, kik egyre bámulták a rájuk nézve kibetűzhetetlen mondatokat.

— Látjátok — magyarázá a többi tudatlanoknak Pópákné —, az a *cifra* asszony*** még hatalmasabb, mint az a boszorkány odabenn. Most amit az ideírt kétfelől a falra, meg középen a kapura, attól, ha a boszorkány ki akar lépni a küszöbön, rögtön kificamodik a lába.

— És most — szólt a delnő, búcsúzólag intve kezével — nem kérek önöktől, uraim, egyebet, mint titoktartást, mélységes hallgatást a történetek felől. Tudják önök: aki által meg vagyok bízva, azt csak elrettentené, ha jótéteményei napfényre jönné-

* „A kannibálok ellenségeiket eszik meg; te pedig megeszed hazád fiait.”

** „Jöjj egy óra múlva.” Ezt mondta Tilly Magdeburg küldötteinek, kik könyörögni mentek hozzá, midőn a foglaló katonái gyilkolták a polgárokat. A legenda szerint azután, midőn Tilly zörgetett a mennyország kapuján, neki is ez mondatott odafenn.

*** Magyar nép-szójárás, egyenlőt fejez ki a *tündérrel*.

nek; képes volna elhagyni a földet, ha megismernék a földön. Azért, uraim, titoktartást kérek.

A táblabíró urak kezét adták a felszólításra, s oly szent és törhetetlen titoktartást fogadtak e tekintetben, mintha a szabadkőművesek nagygyűlésén esküdnének az I. p. d. betűk titkos és rémséges értelmére emberijesztő fogadásokat.

— Nekünk még előbb egy családot kell meglátogatnunk — szólt az alispán a búcsúvétel után.

— Beteg család! — kiálta fel a hölgy. — És ezt nekem nem mondták önök előbb, uraim. Hogy lehet azt előlem elhallgatni? Hisz minden kötelességek közt legelső az, mellyel a betegek irányában tartozunk; a beteg előtt minden ajtónak meg kell nyílni, a beteg mindenkinek rokona; a beteg szolgának kérése parancsolat az ő urára nézve; a betegség a legellenállhatlanabb tekintély, mely a gyermeket az öregek fölé emeli és az együjűt a hatalmasok fölé.

E dicséretes frázisok mellett újra leszállt a delnő a szekérről, s formaszertint neheztelessel fordult az alispánhoz.

— És szeretném tudni, mi módon segítenének önök betegeken? Van önök között orvos, vannak önöknek gyógyszereik, értenek önök a gyógyászatához?

A táblabíró urak nagyon meg voltak rezzentve. Csak az alispánnak jutott eszébe valami mentség hamarjában.

— Egyszerű mérgezési eset forog fenn, s rendesebb orvosi segély érkezéig ecettel, olajjal, tejjel vagy mivel gondolom azt enyhíteni.

— Ecettel! Olajjal! Tejjel! — szólt nemes pátozzsal a delnő. — Pfuj, pfuj, allopátia! Moslékkeverés! Mérget a mérég közé; ha fáj a láb, el kell vágni, ha forr a vér, ki kell eresztetni! Saignare, purgare, postremo clysterum dare, ha nem használ resaignare, repurgare, reclysterum dare! Ez a nagy tudomány! Nézzék önök ezt a pici kis ládikát itt kezemben, ezekkel az apró üvegcékkal. Mi van ezekben? Apró mákszemek. És ezen mákszemekkel én, egyszerű tudatlan nő, a halhat-

lan Hahnemann utasításai nyomán száz meg száz szenvedőt gyógyítok meg évenként, kiket decoctumok, emplastrumok és katalplazmák rég a föld alá vittek volna. Járok vele vidékről vidékre.

A táblabírák egy bókot akartak a dicséretes működésre mondani, de az úrhölgy megelőzte őket.

— Kérem, az mind nem az én érdemem, hanem a halhatlan Hahnemanné, ki egyedül érdemel dicsőítést. Én csak szerény neofita vagyok, csak a hívők egyike.

A derék úrhölgy nem akart legkisebb érdemet is magán száradni engedni.

Azzal a kis ládikát hóna alá véve, a fakultásnak teljesen megfelelő léptekkel járult az alispán úr oldalán a mérgezett család laka felé, csalhatlan bizalmával Hahnemann ellenállhatlanságának.

Fájdalom, hogy ezúttal sem a homeopátia, sem az allopátia nem szégyeníthet meg egymást kölcsönös csodatételeivel. A szerencsétlen szenvedők sokkal erősebb adagot vettek be a méregből, s bajuk jobban el volt már hanyagolva, mint hogy a segély későn ne érkezett légyen számukra.

Mire az urak visszatértek, már akkorra ők kiszenvedtek valamennyien.

Ott feküdtek eltorzult arcokkal, összezsugorodott tagokkal a földön. Némelyik még tán vonaglott, de a tapasztalt delnő, amint ránézett, amint üterét megtapintá, tudta, hogy az nem az élet mozdulata többé, hanem az elkéssett halálkíné.

— Ez a facies hypocratica . . . — szólta a felölelt haldokló arcát a lámpa fénye felé fordítva, melyet az ifjú ügyész tartott kezében — ez a viaszkép a halál munkája.

Egyiken sem lehetett segíteni többé.

— *Contra vim mortis, nulla medicamina in hortis*,* —

* „Halál ellen nincs orvosság”. Meg ne lepje az újabkori és az idegen olvasót, hogy nálunk a delnők is tudtak latinul; ez régiebb időkben nem volt ritkaság. Ezt a jegyzést ajánlhatom azon lipcei lap

szólt Hahnemann derék tanítványnője, szomorúan kapcsolva össze ládikáját.

Az alispán pedig vett egy papírt, behajtogatott egy darabot a vadócok kenyérből, s azt mindhármuk gyűfűivel lepecsételve, magához vevé.

— Volt-e a haldoklóknál gyóntató pap? — kérde az ősz táblabíró Popáknétól, ki az ajtóban állt meg a többi asszonyokkal. — Fölvették-e a halál szentségeit?

— Ah, uram! — felelt az asszony felsőhajtván, — ha az egész vármegye mind pap volna, s ez az egész folyó mind szenteltvíz volna, mégsem lenne elég azokat mind beszentelni, akik itt a környékben meghalnak.

Az urak szomorúan hagyták el a halál tanyáját, ahonnan úgy kihalt szemeik láttára mindenki, hogy még csak az sem maradt, aki a többieket megsirassa.

A vén garaboncás a kis szűk ablakon nézett be a szobába, s nagy elégtelére szolgált, mikor látta az urakat vigasztalanul eltávozni.

— Ezeken mégsem tudtak segíteni!

A megye küldöttei további rendelkezéseiket az ifjúnak nevezett bíróra hagyva, együtt elkísérték a delnőt szekerekig, s ugyanazon nyaktörős úton, melyen idáig jöttek, felmentek azon helyig, ahol hintaikat elhagyták.

Itt újra elbúcsúzóik tőlük az úrhölgy, legnagyobb tiszteletéről biztosítva a táblabíró urakat, melyet azok szinte azon módon viszonztak.

Kisült azonban, hogy midőn azok is felültek hintóikba,

figyelmébe, mely olvasói mulattatására előszedi a „Böhmische Kola-tschen” tisztes vénségre jutott adomáit, s azokat magyarokra travesztálja, mindazon balgaságokat, amik a csehekre vannak költve, miránk aggatva, így a többek között azt is, hogy a beteg, orvosa azon kérdésére, vajon appetitussal evett-e azt felelé, hogy nem azzal, hanem fokhagymával. — Magyar ember mindig ismerte a jó appetitust, kivált a régiebb időkben.

éppen azon az úton volt haladásuk, melyen a delnő szekerének; ilyenformán ismét együtt maradtak minden búcsúvétel dacára, ami az érdemes úrhölgynék nem csekély aggodalmára szolgált.

A holdvilág már magasan járt a fenyők felett, s kifehérité az utat az erdők sötétjéből; bár lassan, de biztos lehetett haladni.

Egy helyen kétfelé vált az út, az egyik út vezetett le a völgybe, másik hegynek fel.

A válaszutnál megállítá a delnő szekerét, s elől hagyva járatni az urak hintőit, még egyszer, harmadszor is melegen, forrón elbúcsúzóik tőlük; amidőn ismét kölcsönösen megígérték, hogy egymást nem fogják elfeledni, s ha valahol még az életben találkoznak, egymásra ismernek.

Csak akkor kezdett azután csodálkozni mind a két fél, midőn a táblabírák elől hajtatva, ugyanazon a völgyi úton haladtak lefelé, amelyen a delnő szekere, ugyanazon hegyestornyú falu felé, melynek bádofedeles nyele olyan meghívólag ragyogott a hold fényében.

A falu közepén állt egy hosszú, emeletes kastély, melynek fehér oszlopszatos előcsarnoka kivált az árnyékos háttérből; körülé a kis nádfedelű parasztházak mind oly bizalmasan füstölögtek. Ah! semmi sem költ oly boldog, otthonias eszméket, mint annak a távol kék füstnek látása a csendes gunyhók felett, mely az erdők méla sötétjéből felpárolog.

A falu határához közeledve, a delnő egyre nyugtalanabb kezdett lenni. Talán mégis meglehet, hogy az urak tovább fognak menni. Hisz a szomszéd falu nem messze van. Vagy talán csak a bíróval van itt is dolguk, s egész éjszaka utazni akarnak. Igaz, hogy szép holdvilág süt, megtehetik.

E töprenkedései alatt beértek a faluba, elhagyták a bádofedeles tornyot, megérkeztek a fehér kastély rácskapuja elé, ott megállt ismét mind a három jármű.

A dolog ismét búcsúzásra került; ami most már nem történt meg minden vígabb színezet nélkül, miután ezúttal negyedszer történt meg, s midőn ennek az ünnepélyességnek is vége

volt, a sok hálálkodás után végre kisült, hogy a táblabíró urak éppen csak ide szándékoztak jönni, ahova az ismeretlen delnő, kit e meglepő nyilatkozványra a kétségbeesés fogott elő. Hiszen így ő maga vezette e férfiakat az ő rejtelmes, titkos, jóltevő tündérkéje nyomára, akinek titkait soha semmiféle halandó embernek nem lett volna szabad tudni, annál kevésbé egy hivatalos deputációnak kihallgatni, formulázni, jegyzőkönyvbe tenni, örök időkre felírni.

A kétségbeesés nem elég erős szó az ismeretlen nő zavarának kifejezésére.

II. J Ö T T M E N T (P A R V E N Ű)

Hagyjuk el egy kis időre ezt a sok éhenholt képet, ezeket a nyomorúság bálványait, a koplaló, kucorgó, hétrétbe gyúrt parasztnépet és az ő viganós vagy bajuszos nemtőit! Az embernek meguntá teste-lelke ezt a sok lamentót hallgatni, mikor éppen az a legfőbb baja az olvasónak, hogy a Krímiában nem akarnak az emberek eléggé gyorsan halni, akkor álljon elő valaki és papoljon három hétig folyvást arról, hogy a Felvidéken hogy hal meg egypár falu éhségben!

Az ilyen unalmas tárgyakat igazság és az esztétika szabályai szerint nem is volna megengedhető a regényírónak költői leírás tárgyaiul választani. Lássunk már mulatságosabb jelenségeket!

Jeleneteket, ahol a vidám halandók örülnek az életnek és nem törődnek a szomszédok bajával; ahol kiabálhat a koldus az ajtó előtt, mikor odabenn vidám társaság élvezi egymás rossz élceit és a gazda jó borát, s az országot ért csapásokat csak a hírlapból olvassa, ebéd után emésztési mulatságul.

Mintegy félnapi járásra attól a kisdud falutól, melyben az oszlopos kastély emelkedik, ahol a kis ismeretlen cukorbáb, a parányi tündérke lakik, aki a környék szenvedőjéért megtagadta mennybéli lételetét, s leszállt a földre, és pedig a földnek legprózaibb, legkopárabb részére, ottan látszik az erdők között Brenőcfalva.

A házak, melyek a falvat képezik, úgy szét vannak szórva, mintha egyszerre megijedtek volna valamitől, szétfutottak az erdőbe, ki-ki bújt, ahova látott, halmok mögé, sziklák alá, ott behúzták magokat nagy ernyőik alá, s csak úgy pislognak elő félszemmél rejtekeikből.

Ami pedig őket megijeszté, az valószínűleg nem egyéb, mint ama roppant épület ott a domb tetején, vas kapujával, arany címerével, kiülő vaskosarakkal ablakain, nagy nyolcszegű toronnyal bejárása felett s ócska griffmadarakkal felvonóhídja előtt, amiknek látása azt a fogalmat verheti a paraszt fejébe, hogy az előbb született urak ezekkel a soha nem látott állatokkal egyidejű világból vették eredetüket, s ha akarják, most is atyafiságban állnak velük.

Kívülről bástyái is vannak Brenócvárnak, azokon egypár hosszú, kereketlen ágyú unja magát, miket a brenóci grófok nem tartottak elégnak láncsal odakötetni a falhoz, midőn jószágokat bérbe adták, hanem külön szerződvényben is biztosították lételöket, különben a haszonbérelő rég pálinkafőző üstöt öntetett volna belőlök.

Brenóc vára valódi históriai emlékezettel bír. Ez emlékezet hellyel-közzel nem egészen tiszteletre méltó, hanem a tisztelet a heraldikában úgysem nyom semmit, itt csak a régiség számít.

Építetett ez még a tatárjárás alatt, a hatalmas Fulkó idejében, nem azon célból, hogy a vidéket a tatárjárás ellen védelmezze, sőt inkább, hogy az ide menekvőket kevés vagyonszámtól megfosztogassa.

Abban a négyszegletű toronyban volt egy nagy harang — kár hogy elrepedt —, estenként azt húzatták meg a vár urai, s a jámbor bújdosó, ki az üldöző tatárok elől az erdőben bolyongott, követte a vigasztaló harangszót, mely őt keresztyén lakta helyre ígérte vezetni, aholott azután megragadták, levetkőztették, s a vár hatvan öles bástyájáról alátaszigálták. Óh, a brenóci urak maig is büszkék ezen históriai emlékfű

bástyára. Nem minden család dicsekedhetik azzal, hogy ősei ezeltűt hatszáz esztendővel vándor utasokat taszigáltak alá a sziklákról.

Ezen rendkívűliségért azután a körüljáró vértörvényszék sorompókba idézte a főurakat, az levén szabva a vádlottakra, hogy az *ország bajnokával* Isten ítélete szerint egyenkint párbajt víjanak, gyalog avagy lóháton, ahogy rangjuk hozza magával. A balgatag Fulkó, ki legtöbbet cselekvék, megszökött a rossz mulatság elől, de a brenóci Gerő gróf megállta magáért a sarat, s utódaik maig is mutogatják azt a nehéz vaskesztyűt, melylyel fogta azt a dárdát, amivel az ország viadorát letaszította a nyeregből. Kár, hogy azt a hombárt is nem mutogathatják, amiből Gerő gróf sáfárja sajtárral mérte az aranyt az ország viadorának, hogy ki engedje magát üttenni a nyeregből szépszerével, s meg sem látszott a fogyaték a hombár tartalmán.

Haj, bizony hatszáz év alatt szomorúan megfogyott az emlékezetes úton gyűlt kincstár, kiűrűtek az arany- és ezűsttartó hombárok, az elfogadóterem tallérokka kirakott padozata helyet adott egyszerűbb mozaiknak, a nehéz arany és drágakövekkel rakott serlegek, felhordótálak, a lecsavarható nyakú egyszarvűk vert ezűstből, mik mosdóedényűl szolgáltak az úrasszonyoknak, a csodaalakokkal kiverterézdes tányérok, a hólyagos kulacsok, a szenteltvíz-tartók, mind elvándoroltak ismeretlen világokba, kérlelhetlen ötvösök kezei közé, kik azokból evőkanalakat és fűlönfüggőket csináltak circumspectus polgárok és polgárleányok számára.

Elműltak a boldog idők is, hol a vándor héber-ivadék ingyen thalittal és prémes bőrökkel szolgált az útját elzáró apró királykáknak; megfordult az idű, az izmaelita lett úr, és ő szedi a száraz fáról a gyümölcsöt. Megveszik az úri adósságot is, s egy vaskesztyűs poflával nem lehet ezer márkát lefizetni.

A brenóci grófok jelenleg idegenek az ő hazájukban. Csak úgy hírűkből hallani, hogy most itt, majd amott laknak. Mi dolguk olyan messze, azt nem tudja senki, de annyit

mindenki tud, hogy roppant uradalmainak alig van már annyi jövedelme, mint amennyire adósságaik kamatja rúg.

A jövedelem egyre kevesebb, az adósság egyre nagyobb lesz; a mostan élők iparkodnak elkölteni az unokáiktól beszerezendő hasznot is, s olajat facsarnak a kőből.

A nagy brenóci várban nem ők többé az urak, hanem a haszonbérelő.

Egy jöttment.

Így nevezi a magyar népnyelv a parvenüket.

Talán azért, mert nem tudja senki: honnan jöttek, hová mennek, de azt igen, hogy mikor jöttek, nem hoztak semmit, mikor mennek, elvisznek valamit. Mert nem köti őket sem vidékhez, sem országhoz semmi érdek, csak a haszon; jönnek, mennek, nem óhajtják azt a földet, melyen laknak.

Nagyságos Krénfy úr nem igen régi nemesember Magyarországon. Valamelyik korábbi országgyűlésen eszközölte ki számára ezt a kegyet valamelyik brenóci főúr, kinek öt esztendőre előre kifizette a haszonbért. Krénfy úr azóta kinyerte az indigenatus taksáját rév- és vámentességén, adó kiváltságon, s kibékült ez aranypénzekbe kerülő megtiszteltetéssel.

Azért neki választói joga van, s instellációknál ő is sorba állhat a maga hintájával a díszmenet közé.

A brenóci kastélyban pedig olyan úrnak érezheti magát, mintha Giskra uram idejében a vitéz Tallóczi az ő elődeit füstölte volna ki a várból a zsebrák barátságért.

A brenóci urak csupáncsak egy szárnyát tarták fel az ősi várnak saját rendelkezésükre, melynek termeiben a család azon ereklyéi tartatnak, amiket hatszáz esztendő alatt nem lehetett pénzzé tenni.

E szárnyosztályon kívül a többi részei a várkastélynak mind siralmas újításokon mentek keresztül.

A várárokból kivágták a sánckarókat, s helyeiket beültették burgundirépával, a lőrésékből ablakokat vágtak, s a kazamátákban göbolyöket hizlálnak. A pompás korridoron

végig, melynek griffmadaras rácsozatán hajdan a lovagi tornák alatt címeres szőnyegek lobogtak alá, most az esett juhok bőrei vannak kiteretve a napra; a kaszatömlöcből igen könnyű trágyavermet rögtönözni; még inkább tanúsítja az új átalakító leleményességet az, hogy a nyolcszegletű tornyot, melynek ablakaiban a szélrózsa minden irányából jövő vihar megbotlik, gabonaszelleltetőnek idomította.

Ama terem, hol egykor a brenóci urak ittak örök szövetséget a hírhedett kalandor Bacsó Tamással, mostan birkanyíró; a terem közepén van végighúzva az esztrenga, látszik is, nem is a színes kövekből kirakott címer a padlón a sok hulladéktól; a híres kínzóteremben most barmokat vágnak, s tulok- és ürühullákkal parodiázzák a múlt századok regényesebb vérteleneteit. Színültig áll sajtos döbözőkkel a kriptabejárat, s visszaajeszti rettentő sajtszagával hűvös koporsóikba az úri ravatalok vándor szellemeit; teleaggatták a vértés vasember nyakát és karjait hagymakoszorúkkal, s a márványmedencékben, ahol a brenóci delnők játszottak az úszkáló aranyhalcskákkal, most kormos szolgáló mosogat konyhai limlomot.

A haszonbérllő ezer forintot fizet a vár használatáért, forintját három húszassal számítva; ezért joga van oly célszerűvé idomítani azt, amint rá nézve leghasznosabbnak látszik; az első haszonbéri évsor kezdetén még nem volt szabad betenni a lábát a várkastélyba, később ötszáz forintért átadatott az neki, de úgy, hogy semmihez hozzá ne nyúljon; most már ezer forint fejében fúrhat, faraghat rajta, amennyit tetszik. Senki sem bánja, ha az ősi falak rettentő freskó festményeit, melyek hálósobája, írókamrája és ebédlője falait díszíték, behúzatja aranyos, ezüstös papírszőnyegekkel, ha a magashátú karszékeket Mária Terézia korából, mik mind úgy néznek ki, mintha gót torony számára készültek volna mintául, kihányatja a fakamrába, s helyettök amerikai vas-hintaszékeket állít be; ha a nagybajuszú arcképek helyébe egy csomó obskúrus doktor, poéta és művész könyomatú arcképét aggatja fel, akiket

senki sem ismer, maga a gazda sem, mert ő bírói foglalás útján jutott hozzájuk, s csak arany rámaik kedvéért aggatta fel szobái falán.

Ezek a szobák maguk, bizonyos hiány leszámításával, a legnagyobb eleganciát képviselnék. Ez a hiány pedig abból áll, hogy a fényűzési tárgyak mind oly rosszul vannak összeválogatva, mintha azokat jelenlegi birtokosuk egyenkint kobzotta volna el rossz fizető adósoktól. A zongora színe kirí a többi bútornál közül, az ágy függönyzete nem férfiszobához való, bőr és bársony bútort ízléstelenül van egymással keverve, s minden zezzug megrakva azokkal az apró csecsebecsékkal, amik az ízlés embereinek szobáit oly kedélyesekké teszik, de amiket itt nem tudtak hová rakni, s a rendező semmi más célt nem tartott szemel előtt, mint hogy minden drága furcsaság lehetőleg szembetűnővé legyen téve.

Krémfy úr nemcsak arcképeihez jutott kótyavetye útján, hanem bútorain kívül még gyűjteményeihez is.

Neki van híres tajtékpipa-gyűjteménye. Ő maga nem dohányzik, mert az sokba kerül; hanem a tajt-gyűjtemény ékes piramidja ott áll azért az ablakban, — ahol nem kellene. Neki van könyvtára is, híres klasszikusok, inkunábulák, unikumok, pergamen- és marokenba kötve. Ritkasággyűjteménye is elállja az utat, mely telve van hallatlan rendkívüliségekkel; ásványtára pedig éppen szembeötölő.

Az első alföldi földesúrtól vette el, kit repceszállítási vinkulumban egzekváltatott; a másik hirtelen meghalózott tudósról maradt rá, ki teljes életében azért dolgozott, hogy uzsorásait fizesse és könyveket vásároljon; a harmadik könyvnyelmű úrfi csődtömegéből jutott neki, a negyediket megszökött adós felejtette nála ingó zálogképpen.

A derék férfiú mindezen műkincsekhez annyit sem ért, mint azok hajdani birtokosai a repcekereskedéshez, hanem ha megfoghat valakit, aki kénytelen szavait hallgatni, annak sorba megmutogat mindent; annak elmondja, hogy ez meg ez

a tajtékpipa volt a nagy Hunyadi János szájában, mikor a csatából megpihent, a kupakot csak később csinálták rá Nagy Lajos király idejében; megér az ezüst nélkül hatszáz pengő forintot. Ez meg amaz a könyv attól a híres Hugo Grotiustól való, aki a görögök idejében olyan derék hősköltevényeket írt; csak ez az egy van az egész világon, senkinek sincsen több. Már ezért megadtak volna háromezer forintot. Az a gyűrfű azé a híres Coké, aki háromszor körülhajózta a világot, és azokat a szép regényeket írta: Das weisse Haus, Fifine és több másokat. Ezek az ásványok pedig mind a föld alatt teremtek, együl egyig mind a bányákból hozták őket, mind igazi kővek; lássák, hogy csillog bennök mindenféle drágaság, kiben gyémánt, kiben rubint, de azt nem szabad belőle kivenni. Ez a nagy darab veres pedig, ez az a híres platina, ami éppen egyezeregyszázszor becsesebb az aragnál. Ez az egy darab maga többet ér, mint az egész brenóci kastély.

Krényfő úr akad néha szerencsétlen emberekre, akik kénytelenek tőle hasonló ismertetésekét végighallgatni, akik tudniillik pénzt jönnek hozzá kérni, s nem mernek neki ellenmondással vagy unatkozással sérelmére lenni.

Hanem ez elegáns termekbe természetesen csak úri látogatóknak van bejárásuk. A pakróc emberekkel csak odakünn az előszobában szokott végezni, mely a pompás elfogadóteremtől csak egy ajtó által levén elválasztva, igen szép ellentétet képezett azzal, vetekedvén piszokban és pókhálókban s rozszant lábú falócákban akármelyik pusztai csárdával. A sok unalmas tisztogatás és költséges tisztesség helyett nagyon célszerű intézkedés volt egy rossz ágyterítőtől függőnyt alkalmazni a terem ablakára; így a sötétség nem engedi a hiányokat olyan jól észrevenni.

Krényfő úr bármely percben igen érdekes tünemény. Jelenleg éppen előszobájában látjuk őtet, ahova egyenkint szokta az ügyes-bajos embereket bebocsátani kegyes kihallgatásra. Künn a folyosón egypár paraszt ember ül, maga alá

gyűrt subáján, mert széket nem vesztegetnek reájok, azonkívül a haszonbérelő úr kocsisa és ispánja, kiket már ismerünk.

Krémfy úr csönget, amire az egyik paraszt felkel, és be-megy az ajtón. Nagy előnye volt legelőbb menni, mert fizetni jött. A legrendesebb gazdák egyike volt, a füstpénzt hozta meg. Talán három tízes lehetett az egész.

A nagyságos úr átvette a három tízest.

— Hohó paraszt! Megállj csak. Ez az egyik tízes lyukas.

— Lyukas? Hm. Biz az lyukas — szólt a paraszt nagy jámborul. — Bizonyosan kilyukasztotta valaki.

— Óh, bolond paraszt! Azt úgyis tudom, hogy azért lyukas, mert kilyukasztották; de hát minek fizetsz ilyennel?

— Hát nincs másforma.

— Akkor tanuld meg, hogy a lyukas tízes öt krajcárral kevesebbet ér; fizess rá még öt krajcárt.

A jámbor paraszt beszélhetett, hogy ő is annyiban kapta, amennyiben adja, hogy neki a sáfár adta, az pedig a nagyságos úrtól kapta; mind nem használt az semmit, csak ki kellett ismét oldani a tüszőt s előkeresni az öt krajcárt a kérlelhetlen nagyságos úrnak.

Amint a zsellér behúzta az ajtót, jött utána nagy alázatosan a másik paraszt. Ez a fuvaros volt, ki az előfogattal jött.

Még az ajtón kívül hagyta a kalapját, úgy sompolyodott be, s annyi jó estét kívánt a nagyságos úrnak, hogy elég lesz neki egy hétre.

A nagyságos úr, ki most szállt le a kocsiról, éppen sehogy sem tudott rá emlékezni, hogy mi baja van ennek az embernek vele. Mit akar? Honnan jön? Kinek híják?

A legény rossz magyarázó volt. Félórai munkába telt neki, amíg napfényre hozta, hogy ő az a fuvaros, aki a nagyságos urat idáig szállítani segítette. Két lóért jár neki két stációra két forint.

— Vagy úgy? Hát tudsz számlálni? Tartsd a mar-kodat.

Azzal elővett a zsebjéből egy csomó rettenetesen heterogén pénztömeget, melyben összevissza voltak keverve ezüst krajcárok, váltó krajcárok, tízesek, ötösök, három krajcárosok, két garasosok kongóban és más afféle érme.

Ezzel a komplikált numizmatikai gyűjteménnyel kezdte el a nagyságos úr a jámbor parasztot a kétségbeesés örvényébe űzni, odaszámlálva a markába kápráztató gyorsasággal öreg pénzt, aprópénzt annyiféle minőségben, hogy a jámbor parasztleány másnap reggelig sem lett volna képes utána számlálni, hogy csakugyan annyi-e az, amennyinek mondják.

Amint a furmányos kilépett, jött utána a kocsis.

Krémfy úr és kocsisa között valami sajátságos viszony létezett, ami abból állt, hogy ők sohasem tudtak egymással úgy beszélni, hogy ne veszekedjenek, s e furcsa szenvedély kielégítésére semmi alkalmat sem mulasztának el; nem múlt el hét, hogy egymást kölcsönösen le ne gazemberezték volna, hanem azért mégsem tudtak egymástól soha megválni, minden újesztendő napján megint csak megmaradtak egymásnál új civakodásra. Hihető, hogy sem a gazdát nem bírta volna kiállni más cseléd, sem a cselédet más gazda.

Még az ajtót sem tette be a kocsis maga mögött, már rári-vallt a gazda.

— Hát teneked, te naplopó, mi kell megint?

— No csak ki ne dobjon addig, amíg be nem jöttem. Pénz kell.

— Pénz? Te préda gazember, csak úgy mondd ki a szót, hogy „pénz”, mintha az ocsú volna, vagy polyva, amit a szemétre löknek. Pénz! Azt gondolod, hogy lopják a pénzt.

— Lopják, meg csalják. Négy garas kell. Kongó!

— Óh, hogy akasztanának fel, nem ki vagy már a béred-del előre? Még majd én legyek hiteleződ, ilyen rongyos csavargónak, mint te vagy. Egy garast sem, egy krajcárt sem; még ha kisebb pénz volna, mint a krajcár, azt sem adnék.

— Nem kell olyan nagyon lármázni. Tudja az úr, hogy a magam pénzből adtam négy garast a tapolcai kovácsnak a lópatkolásért. Hát ide vele. Mert azt bizony nem fizettem az úr helyett.

— Micsoda ló? Micsoda patkó? — kiálta Krénfy úr bedugva zsebeit kezeivel, mint ki egyáltalában nem akar ilyen rubrikára emlékezni.

— Micsoda ló? Tán biz a Szent Mihály lova? Hogy kocsikázna rajta mentül elébb! Hát kinek a lovát hajtom én, mi? Nem az úrét? Az úr lovának kellett a patkó.

— Hát hiszen volt annak a lábán patkó.

— Volt hát; miért nem parancsolta meg neki az úr, hogy ne koptassa el. Ha egyszer eltörött fele.

— Hát az a fele hova lett, ami eltörött?

— Tudja a magas mennykő! Elmaradt az útban. Mit csináltam volna én azzal a fél patkóval.

— Mit csináltál volna? Elvitted volna a kovácshoz, az én tulajdon kovácsomhoz, az összeforrasztotta volna, megint új patkó lett volna belőle. De te nem vigyázasz az én jószágomra, te kárttevő gazember. Az egész úton alszol, azért nem veszed észre, ha félpatkó elvész; pedig az igazi jó cselédnek az a kötelessége, hogy egy szeget se engedjen a gazdájától elveszni. Azért most azt mondom, hogy amíg nekem azt a félpatkót, amit elvesztettél, meg nem keresed, addig meg nem adok neked egy garast sem, már csak azért sem, hogy máskor jobban vigyázz.

— No hát maradjon az úrnak koporsószege! — kiáltott a kocsis, s úgy bevágta maga után az ajtót, hogy minden ablak rezgett. Odalenn pedig az istállóban elővette a nagyságos úr lovait, s a háromágú villa nyelével azokon töltötte bosszúját.

Krénfy úr most meglátva künn várakozó ispánját, nagy nyájasan kilépett előtte az ajtón. Ezen nyájasságnak pedig nem volt egyéb oka, mint hogy tartott tőle, miszerint ez a paraszt

nemesember betolakodik a cifra szobájába, s szokás szerint besározza drága szőnyegeit.

Hanem mielőtt az ispán üdvözetét elfogadhatta volna, az iménti furmányos állítá meg egy szóra, megrántva kurta otthonkája szárnyát.

— Ifjú uram! Hallja, ifjú uram!

— Mit ifjú uram? Engem nem hínak ifjú úrnak.

— No hát, öreg uram. Ez a tízes lyukas.

Krémfy úr nagyon csodálkozott rajta.

— No s aztán? Annál jobb. Húzz rajta keresztül madzagot s akaszd a nyakadba.

— De énnekem azt mondták odalenn az udvaron, hogy ez már most öt krajcárral kevesebbet ér.

— Azt mondták? Te szamar paraszt, okosabb akarsz lenni, mint én? Hanem hiszen jó, hogy visszajöttél, ugyan szeretem, hogy újra látlak. Most mondja a kocsis, hogy a te vigyázatlanságod miatt elveszett az egyik lovam lábáról a patkó. A ló megsántult. Ezt nem viszed ám el ingyen. Csak maradj itt. Várj odalenn az udvarban, míg lemegyek. Ha igaznak találom, amit mondtak, itt marad az egyik lovad.

A jámbor parasztnak csak elmeredt szeme, szája; alig várta, hogy Krémfy úr félreforduljon, azonnal leosontott, összekapkodta hámistrángjait, felugrott az egyik lovára, s úgy elnyargalt a tátosáival, hogy a kapufélfától sem vett búcsút.

— Hát kedves, édes Boros uram, mi jót hozott? — szólt az ispánhoz fordulva Krémfy úr.

Az a kedves, édes epitheton csak arra való volt, hogy Boros úr ne akarjon bemenni azokkal a sáros csizmákkal a szép szobába.

— Már csak menjünk be innen — szólt pedig Boros uram, az örök pipával agyari között —, mert ez a hely nem arra való, hogy itt elmondhassam, amit akarok.

— Olyan fontos dolgot akar velem közölni, Boros uram?

Boros uram látva, hogy éppen nem kínálják, maga benyitotta az ajtót, engedte Krénfy úrnak, hogy utána menjen; az írószobában leült a legszebbik bársonyszékre, a pipáját kiverte, s a hamuját szépen felrakta az alabástrom kandalló párkányára, kostól származott dohányzacskóját előkereste, kitekergeté, pipáját beleállította, megtömte; az asztalon heverő újságból lehasított egy darabot, összecsavargatta fidibusznak, meggyújtotta a horganyos gyúszernél, rágyújtott vele, az égő darabját elhajítva a viaszos parkettre, s fontos talpú bagaria-csizmájával eltaposva azt illendően.

Krénfy úr nem tudott hová lenni azalatt. Szeretett volna tiltakozni e visszaélések ellen, de mindennel elkésett, s nem maradt egyéb teendője, mint a támadt piszkot elsepergetni az útból.

Miután Boros uram meggyőződött felőle, hogy pipája igazán ég, két tenyerét térdeihez fenve elkezdé nagy fontos képpel:

— No, nagyságos uram, van ám baj!

Krénfy úr nyugtalanul tekintte rá, nem tudhatva, hogy mi baj van.

Boros uram pedig azon emberek közé tartozik, akik ha valami rossz hírt tudnak, szeretik azt az emberrel igazán élveztetni, ráhagyva, hogy elébb találgassa azt.

A nagyságos úr lélegzetet sem mert venni, amíg végig nem gondolá: vajon mi baj lehet? Pálinkaüst pattant-e szét? Göbölők közül esett el valamelyik? Uzsorával tartozók szöktek-e el? Vagy tán valamely bécsi vagy pesti kereskedőház bukott meg, mely vele összeköttetésben áll? . . .

— No, hát mért nem mondja Boros uram, hogy mi baj van?

Boros uramnak még elébb dolga volt a dohányzacskót magyar nadrágja szíjába belegyúrni, csak azután felelt.

— Tudja-e azt az úr, hogy hány esztendeje viselem én ezt a nadrágot la?

— Tudja a fészkes ördög! Van énnekem arra gondom . . .

— Hát azt mondom, hogy tizenöt esztendeje viselem . . . De nem ütött ám erre tizenöt esztendő alatt senki fia egy botot sem, pedig háromszor voltam azon idő alatt befogva.

— Ez elég szép dicsőség, van vele mit dicsekedni. Hát azután?

— No hát ma volt az a nap, amikor rám ütöttek. Hatot ütöttek rám, bottal ütöttek rám hatot!

— Hát ez az a nagy baj? No az bizony nekem nem fáj. Megütötték Boros uramat már máskor is a kocsmában. Nemcsak botot, de széket is vágta hozzá.

— Az egészen más. A kocsmában megveretni, az nem gyalázat. Ez megesik nemes emberen is, s ez senkinek sem derogál. De lehúzatni az út közepén és megcsapatni hajdú által! Ez uram, rettentő eset! Ez uram az égre kiált.

— Hát ki csapatta meg kegyelmedet?

— A vármegye deputációja. A vicispán, a főjegyző meg a főfiskális.

Krény úrnak nagy respektusa volt a megyei hatóságoktól még korábbi időkben. Ez a felfödözés legkisebb bátorságot sem öntött szívébe.

— Jaj, bizony ezen senki sem segíthet. Hogy tudott kegyelmed olyan nagy urakba belekötni. Énnekem semmi közöm hozzá. Olyan nagy urakkal kikötni veszedelmes.

— Pedig éppen az úrnak van köze hozzá, mert a szolgálatában piszkoltak meg, amiért az öreg Popákot megvertettem szerződés értelmében; sőt a tehenét is visszaadták, s azzal fenyegetőztek, hogy törvényszék elé hozzák a dolgot, s büntetést kérnek arra, ki azt a szerződést csinálta.

— Én nem csináltam! — kiálta megijedve Krényfő úr. — Én nem csináltam, az úr csinálta. Feleljen érte.

— No, no, ne ijedjen meg. Engem vertek meg. Ez az én bajom. Hanem most következik az úr baja. Majd megfelelek én magamért ott, ahol kell, s nem szorulok az úr védelmére; hanem hamarabb szorul az úr az enyimre. Mert ne gondolja

azt, hogy a kegyes vármegye azért küldött ki deputációt, hogy engemet megcsapassanak, hanem valami másért.

— Példának okáért? . . .

— Azért, hogy körutat tegyenek a vármegyében, meg szemléljék az éhenhaló népet, kitudják nyomorúsága okait, kötelességül tegyék a földesuraknak, hogy jobbágyaik sorsát enyhítsék, s ahol fölösleges gabonát, élelmiszert találnak, azt a megye rovására a piaci áron összevásárolják, akárki fiáé, s a szegény emberek között kiosszák.

— Piaci áron? — szólt megszeppenve Krénfy úr, s féltében leült az ispán úr mellé. — De hát ki határozza meg azt a piaci árt? Én azt mondom, hogy nálam húsz forint a piaci ár.

— Akkor Lippay alispán úr kiküld saját raktárából ötszáz mérőt a székvárosi piacra, s elkezd árultatni tíz forintjával, s ez lesz a piaci ár.

— De ha én nem akarom adni, ki parancsolhat nekem, hogy eladjam? Ha én egyáltalában nem akarok eladni semmi árért, egy szemet sem?

— Az imént maga mondta az úr, hogy a vármegye urai hatalmas emberek. Gondoljon ki maga valamit.

— Nem jó volna őket . . .? — Tovább nem mondta szóval, hanem hüvelyk- és mutatóujjának morzsolásával fejezé ki azt az ismerős pantomimikát, ami pénzzel való kenést jelvényez.

— Ohó hó! Azt ugyan nem. Majd szépen fejéhez vágnák az úrnak. Nem olyan emberek azok. Mikor velök találkoztam, éppen Kallósfalvára mentek; bizonyos, hogy az ottani parasztság feljelentette nekik tömött gabonátárunkat. Az annyi, mintha el volna veszve.

Krénfy úr lakatforma állát simogatta nagy aggodalmasan, mégpedig oly erővel, hogy félteni lehetett, miszerint az egész állkapcája a kezében marad.

Boros uram pedig, mint aki célt ért azáltal, hogy másnak rossz kedvet csinált, s ezzel teendőit bevégezve hiszi, felállt

megint a székről, kiverte pipáját a csizmasarkához, s visszajárul beledugta a csizmaszárába és jócákát kívánt.

— Hát ne siessen még, Boros uram — tartóztatá őt Krénfy úr aggodalmas ragaszkodással.

— De ehetném.

— Talán bizony még nem vacsorált?

— Ugyan mikor vacsoráltam volna?

— Hát szokott vacsorálni?

— Hogyne szoktam volna, egyebe sincs az embernek, mint amit megeszik.

— De nem mindig egészséges vacsorálni. Az embernek nyomást csinál.

— No én akkor álmodom bikával, amikor éhen fekszem le. Jójcákát kívánok.

— Hiszen, ha éppen akarja, idehozathatja a vacsoráját.

— Majd bizony, még elébb hazafáradok, azután meg vissza: az éppen nekem való multság lenne a kallósfalvi ygalogolás meg a hat pálca után.

— Hát ... hiszen ... éppen ... nálunk is lesz valami, ha megelégszik vele, Boros uram — nyögé ki végre a haszonbérló úr ónagysága, ki minden áron ott kívánta tartani a nagyszájú embert, még ha egypár szelet kenyérbe kerülne is ezt a nagy száját beszédre bírni, bármilyen nehezen essék az embernek ingyen adogatni valamit ilyen drága időkben.

— Ha ... ne ... ha — dörmögé Boros uram, újra helyet foglalva a karosszékekben, s kétfelé törülve bajuszát, mintegy előkészületül, míg Krénfy úr nagy kénytelen-kelletlen egy férges mahónifa szekrényhez lépett, s annak kettős szárnyát kinyitva egy kulccsal, a másik kulccsal egy rejteklőfiókot tára fel, s abból elővett egy zöldszélű tányért, melyen valamely negyedrészes parasztsajt ruinái voltak láthatók, s melyhez ő ugyanoda rejtett hosszúkás kenyérből két igen vékony szeletet metszett le, finomul kiszabva két ember illetőségét, s azzal ismét duplán belakotva a szekrényt.

Boros uram azalatt odahúzta maga elé a paliszanderfa asztalt, újezüst foglalójával, s nagy sáros csizmáit felrakva annak pakfong arabeszkjeire, úgy várta nagy készen csizmaszára mellől előszedett baranyai bicskával az ígért vacsorát.

Krényfő úr letette az asztalra a tányért, elébb aláterítve egy kiolvasott Allgemeine Zeitungot, hogy el ne piszkolja az asztalt; azután magának is székét húzott oda, mely intermezzót Boros uram sietett felhasználni arra, hogy mind a két darab kenyeret elvette a tányérról, s megszelte darabokra, mintha lágy tojást akarna enni. Krényfő úrnak nem maradt egyéb teendője, mint újra felkelni, felnyitni a kettős mahagóni szekrényt s újra egy darab kenyeret szelni saját magának, de amelyet azúttal le sem tett a kezéből, nem bízva többé Boros uram emberségtudásában.

— Hát mit gondol Boros uram, hogy kellene a bajon segítenünk?

Boros uramnak pedig az a szokása volt, hogy mikor evett, akkor nem szeretett beszélni; aligha le nem szelte felét annak a sajtnak, Krényfő úr nagy hűledezésére. Minthogy pedig a sajtnek egy része érett volt a régiség miatt, azt ismét lefaragta és eldobta a tányérra.

— Mit csinál, Boros uram! — kiálta rá kétségbeesetten a haszonbérő úr önnagysága — hiszen az a java!

— Egye meg, aki szereti! — dűnyyöge Boros uram, tele tömve a félpofáját sajttal, miközben félelmetesen járt a kezében tartott baranyai bicsak, Krényfő úr azt bámulta, hogy ki nem szúrja vele a szemeit s igaz buzgósággal saját maga vevé át a sajt érett részét, mit Boros uram elhajított, olyan csínján rakva azt fogai hegyére, mintha kreozot-olajba mártott pamukot rakna fájós fogára s féltené, hogy a nyelvéhez talál érni.

— Gondolja Boros uram, hogy valamit kellene tennünk?

— Űhüm — viszonzva a kérdezt, veszedelmes nagyot nyelve a száraz edelből, melyet oly mohón látszott fogyasztani, mintha inkább akarná vele bosszantani annak adóját,

mint gyomrának kedveskedni vele. — Persze, hogy kell tenni valamit. Hanem az úr éppen úgy tesz velem, mint az ördög a fiával: ennem csak ad, de innom nem.

Krényfő úr nagyot sóhajtott.

— Mit iszik? Vízet vagy bort?

— A vizet csak mosdani használom.

Boros uram, kezeinek és orcájának mibenlétére hivatkozva, még a mosdást is eltagadhatta volna.

A kettős szekrény újra megnyílt cifrán elkerített nyikorgással, mintha valósággal sírna azon a hallatlan pazarlásán, amit gazdája elkövet. Krényfő úrnak, úgy látszik, tetszett ez a muzsika, mert olyan lassan nyitotta az ajtót, hogy az végig lejátshassa az egész overturát, azután hirtelen becsapta ismét, mire az ajtó olyan ijedelmes sikoltást bocsátott közre, mintha valakit odabenn nyakszirton vágtak volna.

A megsíratott tárgy egy pezsgős palack volt, valóságos francia pezsgő palackja, a Chateau Laffitte devise-zel, még a horganyos dugó is benne volt.

Krényfő úr mosolyogva tévé azt le az asztalra, Boros uram pedig minden kínálás nélkül hozzáfogott a vizsgálathoz, teletöltve a poharát azzal a valamivel, ami abból a pezsgős palackból előtámadt. Képzeltető, hogy az pezsgő nem volt. De hogy mi volt hát, azt nehéz volt kitalálni; kicsinyt verhenyeges, kicsinyt zavaros, a tetején elmúlni nem akaró hab.

Boros uram először felyülről nézett a pohárba, azután szemei elé tartotta, azután fejét csóvált rá, szájához vitte, megkóstolta, s minden kételkedés nélkül kimondta rá véleményét:

— Brenóci másolás! . . .

Brenócon pedig nem terem szőlő, csak almából sajtolnak bort; hogy színe legyen, meggyvizet kevernek hozzá, s azután szőlő törkölyén engedik megformni. Ezen italt tartja Krényfő úr pezsgős palackokban, boldog illúziókkal ámitva hol magát, hol mást.

— Verhovinai pezsgő! — monda Boros uram, variálva a caúfolódást, — valódi fenyőfamuskotály.

Krényfő úr kezeit dörzsölte titkos örömeiben. Azt gondolta, Boros uram olyan rossznak találja az italt, hogy meg sem issza, megmarad. De akkor ugyan rosszul ismerte emberét.

— Az Isten éltesse! — monda Boros uram, kissé felé emelintve a poharat, s a második percben már üres volt a pohár. Eltűnt annak tartalma, gyorsabban, mint Bosco bűvészkegyeléből és há éppen választóvíz lett volna is, szinte úgy tűnt volna el egy perc alatt, s szinte úgy nem látszott volna Boros uram arcán, hogy ivott valamit.

— Már most hát beszéljünk — szólt egész megnyugvással a vendégség után az ispán úr, eldugva görbe kését, míg Krényfő, sajnálva bársonyszékeire ülni, a kandalló szegélyéhez támaszkodott háttal, zsebébe dugott kezével egypár rézkrajcárt valatva hangosan.

— Beszéljünk, már most hát beszéljünk — ismétlé Boros uram.

Krényfő úr helybenhagyólag inte fejével.

— Hát hol is hagytam el? Úgy! Hogy engem megverték.

— Ne kezdje elől, Boros uram. Az már megtörtént. Kegyelmedet már megverték, de még engem nem vertek meg. Beszéljünk erről.

— No hát beszéljünk arról. A nagyságos urat kényszeríteni akarják gabonája eladására, s akik akarják, azoknak hatalmok is van rá és megtehetik. Ugye, hogy így van?

— Úgy van. Azaz hogy nem úgy van. Ki parancsolhat énnekem? Én tovább folyamodom.

— Az nem ér semmit. Hallgatnak is magunkforma kurta nemesember panaszára!

Krényfő úr valami ellenvetést akart tenni a „magunkforma” kifejezés ellen, hanem azután csak elhallgatott vele.

— Nekünk hatalmasabb emberekre kell szert tennünk, akik ügyeinket magokévá tegyék. Tudja az úr, nekünk azt szokták mondani: „Ott kinn tágasabb!”

Krémfy úr köhögött, de nem tett ellenvetést. Nem várhatott valami különös ékesenszólást, mert hiszen ő sem adott valami különös jó vacsorát.

— De ha olyan embereket lehetne bevonni, akik még ezeknél az uraknál is magasabban állanak, tudja?

Boros uram úgy mutogatott felfelé egy ujjával, hogy Krémfy úr-kénytelen volt a boltozatra nézni, vajon nincs-e valaki oda akasztva, akit segítségül kell hívni.

— Megálljon csak az úr, mindjárt mondok egy dolgot, nagyságos uram.

Az érdemes ispán gyakran elvétette a megszólítást s ráment a nyelve a fitymáló „az úr” címezetre, amivel a parvenüket szokás megtisztelni, amikor még rongyos csizmában járnak és nem nemes emberek. — Ilyenkor azután a posteriori tette a „nagyságos uramat”, amely megilleti a jöttmentet, mikor már hintóban jár, s gólya van a címerében.

— Tudhatja a nagyságos úr, hogy ez a brenóci uradalom mily roppant kiterjedésű, mennyi falut, mennyi erdőséget foglal magában, hány vize, hány hegye van és a többi. Ugye tudja?

Krémfy úr pedig arra gondolt, hogy mennyi sok gyertya elég ez alatt a sok haszontalan beszéd alatt.

— Ennek a nagy roppant uradalomnak csupán csak egy nagy hibája van; az, hogy a kellő közepében oda van ékelve egy kisebb uradalom, a Tarnóczy uraké, mely mintegy kétfelé osztja az egész határt s az ezzel szomszédos Fenyér pedig egészen belenyúlik a brenóci erdőségbe, mint valami ördög nyelve.

Boros uramnak tetszett ez a hasonlítás, mert nagyon neveztet rajta.

— Sok baj volt már e két kis uradalom miatt — szóló még

félig nevető ajakkal Boros uram —, óh azt én tudom legjobban, mert magam is szolgáltam a megholt uraság alatt, az apám még kulcsár volt annak az apjánál és az öregapám . . .

— De mi szükség nekem megismerkednem Boros uram genealógiájával! — kiálta közbe türelmetlenül Krénfy úr.

— Csitt csak! Mászt mondok. A brenóci méltóságos grófok örökké perpatvarban éltek a Fenyéryekkel meg másfelől a Tarnóczyakkal. Majd szépszerével akarták tőlük megvásárlni azokat az útba eső jószágokat, majd bosszantásokkal akarták elkedvetleníteni őket, majd meg erőhatalomhoz folyamodtak: semmi sem használt. Utóbb a brenóci urak pénze fogyott el, s a szomszédok lettek gazdagok; az ő jobbágyaik féken tartották a többieket, végtére még ha ököltre került volna a dolog, a szomszédok tulajdon jobbágyainkat uszíthatták volna ránk. Így áll a dolog.

— De mi köze ennek a dolognak az én magtárimhoz? — pattant fel végre Krénfy úr, kinél ugyanazon arányban fogyott a türelem, melyben fogyott a gyertya.

— Az a köze van, hogy ugyanezen Fenyéry úr van kiküldve most a brenóci uradalomban vizsgálatokat tenni a többi urakkal együtt s szükség esetén a magtárakat felnyittatni; s ugyanazon Tarnóczy család ajánlkozott határozatlan mennyiségű pénzt kölcsönözni e célra, hogy a szegények közt kiosztandó jószágot meg lehessen venni. Érti-e már?

Krénfy úr vállat vonított rá, mintha értené is, nem is, pedig ebben a percben már túljárt az esze Boros uramén.

— De még több is van hozzá. Ugyanennek a Tarnóczy fajnak van egy korhely ifjonc sarjadéka, aki nagy szélkergető, nagy pazarló.

— Tudom, ismerem.

— No ha az úr is ismeri, akkor eléggé le van írva. A brenóci grófok erre ez ifjoncra nagyon haragusznak, s miatta még jobban bosszankodnak az egész családra. Tudja az úr miért? Tudja a nagyságos úr?

— Bánom is én.

— Azért haragusznak rá, mert az öregebbik grófnak van egy kisasszonya, derék, szép személy, magam is láttam. Hát a Tarnóczy fiú bizony meg a kisasszony, hát . . . jól értik egymást.

Boros uram jónak látta e szavakat szépen suttogva mondani el.

— Hát emiatt a grófok nagyon haragusznak. Sok vitájuk volt már együtt, az ifjabb gróf egyszer ki is hívta párviadalra az ifjancot, az ekkor belelőtt a tomporába a grófnak, azért sántít ma is; az úrfi meg a világba szökött, ma sem tudni hol van.

Krénfy úr eleget hallott. Minél fogva úgy belenyomta a dugót a pezsgős palackba, hogy onnan azt sem kézzel, sem vilával ki nem lehetett húzni többé.

Boros uram pedig még reménylette, hogy igen messze el fogja nyújthatni érdekes adomáit, s minthogy még sejtett valamit az átláthatlan üvegben, szeretett volna ahhoz valahogy hozzájutni; a görbe kés hegye azonban elhajlott a kísérletben, s hogy fogaival ismétlé azt, szerencsésen leharapta a dugó kiálló részét.

— Ugyan instálom: nincs itt egy dugóhúzó heverőben?

— Nincs! És nem is lesz! — kiálta a nagyságos árendás úr, rögtönzött haraggal kapva ki ispán uram kezéből a palackot. — Kend most is olyan részeg már, hogy sem lát, sem hall; azt sem tudja, miről beszél. Itt elmesélne nekem éjfélíg, és inná a boromat, ha hagynám. Menjen innen a hetvenhét ördögbe! Mi szükségem van nekem a kend ostoba történeteire, amikkel kend engemet egy óra óta bolonddá tart?

Az ispán úr szeretett volna mindenik vádra melességet mondani; szerette volna elmondani, hogy hiszen ezután jön még az érdekese, és hogy ezek a dolgok mind összefüggenek egymással, és miképpen, hogy ő nem is lehet részeg, mert voltaképpen az nem is volt bor, amit ő megivott; de még ha

ha bor lett volna is, olyan kevés volt, hogy attól nem érdemes részegnek lenni, s több efféle; hanem egyáltalában nem tudott szóhoz jutni a nagyságos úr miatt, ki a kezében tartott palackkal olyanforma taglejtéseket követett el, mintha most már az üveget is meg akarná kóstoltatni Boros urammal, amihez pedig ispán úrnak legkisebb gusztusa sem levén, nagy hamar összekapkodta, ami sajátja volt, kucsmáját, pipáját, s az ajtóig hátrálván, ottan állta csak meg, s szívéhez nyomva süvegét, elérzékenyült hangon kezde néhány szót rebegni, hogy ő bizonyára jót akart mondani a nagyságos úrnak, s nem akart vele tréfálni.

— Takarodjék kend! Ismerem a fajtáját; az egész história nem volt egyéb rossz parasztréfánál, hogy majd holnap eldicsekedhessék vele a rektornak meg a nótáriusnak: no, rászedtem most a zsugorit, megtraktáltattam vele magamat, azért, hogy egypár rossz anekdotát elmondjak. Hanem hiszen megadja kend ennek az árát, hogy énbőlőlem így mert bolondot üzni; mert ha dühbe jövök, kapok egy botot és olyan igaz történetet csinálok a kend hatpálcás meséjéből, hogy azt regélheti azután el.

Boros uram csakugyan komolyan vette a fenyegetést; nem találván ugyanis semmi jót abban, ha az embert négy szem között megütögetik, a legelső nyíláson, mely a háta mögé akadt, megszökék a szobából, s csak a lépcsőzet közepén állta meg, némileg magához térve ijedelméből, s mint egyike azon ritka példányoknak, kiktől a drámaírók eltanulták a magánbeszédet, elkezde magában dörmögni, végig a lépcsőkön.

— Látott már valaki ilyen bolondot? Nem hagyja kibeszélni az embert, mikor legjobban javát akarná. Még azzal fenyegetett, hogy megver. Azt próbálta volna! Ne sajnáltam volna csak úgy azt a pipát, tudom, hogy úgy vágtam volna hozzá, hogy még úgy nem vágta pipát árendáshoz soha. Szerencséje, hogy kijöttem a szobából. Már most legalább nem mondok neki semmit. Nem tud meg semmit.

A jámbor ispán azt hitte, hogy Krénfy úr nem tud még semmi, pedig az már akkor többet tudott, mint ő. Amint Boros uram kihúzta a lábát, bezárta utána az ajtót gyorsan, megkoppantotta a gyertya hamvát, íróasztalához ült, tollat faragott, előszedett mindenféle alakú és minőségű levélpapírokat és írt nagy gyorsasággal különféle leveleket.

Egy roppant nagy ércalamáris állt íróasztalán, melynek porzó- és tintatartója között egy furcsa kis bronz szörnyeteg állt; azokból a gézengúz csodaszülötkekből való, mikkel a vasöntészek fantáziája népesíté meg a világot. Krénfy úr mikor írt, — talán megszokásból — rendszeren a kis bronz szörnyetegre szokta szemeit függeszteni, mintha attól kérne jó gondolatokat, az pedig úgy vigyorgott, úgy mosolygott reá, mintha helyeselné, mintha a taktust ütné hozzá karika lábaival. Ha az ember hirtelen tekintett oda, úgy tetszék, mintha a fejét is mozgatná, s csak azután szedné egyszerre arcvonásait mozdulatlan rézmosolygásba.

Mikor egy-egy levelet megírt Krénfy úr, azt rendszeren a kis bronz szörny karjaiba tevé, miként a hajdani bálványimádók ünnepélyes áldozataikat.

Az első levél finom, aranszegélyes papírra volt írva, melynek illatos boríték és aranyporos pecsét jutott. Az egész levelet nagy gonddal és kalligráfiával szerzé Krénfy úr, írása vetekedett bármi acélmetszéssel, minden vonást nagy elégtelenséggel rajzolt oda; arca éppen úgy mosolygott, mint azé a kis réz csodáé ottan szemben. A levelet műtárlatba lehetett volna adni, oly remekül volt leírva. Kívül ez a cím jött rá:

„Nagyságos Brenóczi gróf Maróth István úr ő excellenciájának, Bécsben.”

Természetesen franciául.

Azután közönséges posta-velinre írt néhány levelet.

Egyik szólt a legelső bécsi vendéglősök egyikének, azon megbízással, hogy küldje el számára legjobb szakácsát néhány hétre, akármibe kerül.

Másik íratott ottani speditőrjének, hogy vásárolja össze számára az évszak legdrágább ritkaságait, amit kertészeknél, nyalánkságboltokban jót és drágát lehet kapni.

A harmadik trieszti ügynökéhez szólt déli gyümölcsökért, a negyedik a legelőkelőbb porcelángyároshoz, hogy neki huszonnégy személyre való terítéket küldjön címerével ellátva, arany szegélyzettel. Az ötödik ezüstmeműiekről szólt hírhedett ötvöshöz, a hatodik téli virágokért a főváros legnevesebb kertészéhez. A hetedik közhitelű borkereskedőhöz pezsgő, bordeaux-i és spanyol borokért.

Azután ismét durvább papírosok következtek: egy level ment a szomszéd uradalom erdőszéhez, hogy számára fácányokat, őzeket szállítson; a másik a vágvölgyi halászat árendásához a legszebb pisztrángok- és egyéb halakért; harmadik pesti szőnyegészhez, hogy számára legdivatosabbán ékesítsen fel tizenkét szobát.

Legutoljára előkeresett egy mindennél durvább és vastagabb negyedrészes ív papírost, arra írta meg parancsolatját Boros uramnak, hogy mindezen leveleket a legnagyobb gyorsasággal küldözze szét expresszus emberek által, s a rendelkezők parancsára annyi előfogatot tartson készen, ahányat kívánni fognak. A pénzt a szükségesekre ne kímélje.

Boros uramnak bizony kiesett a pipa a szájából, amint e levelet olvasá és bizony monda magában:

„Ez az ember vesztit érzi.”

És mindazok, akikhez e levelek intézve voltak, bizony csóválhatták a fejeiket és bizony szintén azt mondhatták:

„Ez az ember vesztit érzi.”

Krémfy úr pedig még egyszer átolvasá e leveleket, mielőtt lepecsételné, némely sütemény nevét, némely drága gyümölcsöt kifeledett, azt a sorok közé írta. És azután lepecsételé a leveleket, és mind odarakta a kis vigyorgó rézördög karjai közé, és jó kedvvel dörzsölé kezét. Az asztalon még ott heverték az érett sajt maradványai, a félig tölt palack, almaborral és egy

megharapott kenyérszelet. Krénfy úr felcsipegette mutatóujjával a tányérra hullott morzsákat, megnézegette jobbrul-balrul a kenyeret, a sajtot, a bort a gyertya elé tartá, azután szépen a tányérra rakta valamennyit s érintetlenül elcsuká a mahóni szekrénybe.

Hiába, gazdálkodni kell!

III. A GAZDA ÉS VENDÉGEI

Ezen a világon minden attól függ: hogy tudja az ember bolondítani egymást.

Ismertem olyan gazdag embereket, akiknek vagyona felért egy kis hercegséggel, de akik nem tudták azt eléggé kimutatni, örökké falujokban ültek, s nagy ritkán jöttek be a fővárosba, bemutatni a tíz esztendővel ezelőtti divatot, akkor is a legócskább vendégfogadóba szálltak, beérték a legszerényebb szobával, ahová őket a pincér utasította, színházban most is csak a parterre váltottak jegyet, miként jurátus korokban, egy csészán eljárak, amíg el nem szakadt, s ruhát sohasem varrattak mással, mint a zsellér falusi szabóval, ki kontóban róttá le a hasznobért; az ilyenek azután mikor hirtelen megszorultak, mert roppant jövedelmeiket tán lelkiismeretesen kifizetett fekvő birtokba verték, futhattak fűhöz-fához száz bankó forintért anélkül, hogy valaki mert volna nekik adni.

A másik pedig első gavallérja a fővárosnak, felesége divathölgy, szeretőjei még inkább; valamennyi előkelő klubban ő a tónadó, esztendőnként négyszer is változtatja előfogatait, ma broughamban, holnap calessben, délelőtt phaetonban, délután batárban látjuk kocsikázni; páholyt tart mind a két színházban, palotában lakik, melynek bejáratát bundás kapus őrzi; és ennek tárva-nyitva van mindenki ládája, erszénye, hitele korlátlan, aláírása készpénz; csak a nevét kell mondani, és mosolyognak

előtte bankárok, tőzsérek, nemzeti bank és takarékpénztárak örülnek, ha váltóit láthatják; — pedig ha megkérdené valaki, hol van hát az a birtok, amit ez a név képvisel, szétnéznének az emberek a levegőbe és nem találnák azt sehol.

Ismertem olyan okos embereket, akik tudományos ismeretek gyűjtésében megőszültek, akik félrebúttak egy oduba, hogy ott lelkek minden erejét egy kedvenc szakma kiművelésére fordítsák; orvosokat, kik mély tudománnyal hatoltak be a természet örök titkaiba, kik jóltevői voltak a szenvedő emberiségnek, s tapasztalataikban egy századot érő kincseket bírnak; lángeszű teremtő lelkeket, kik tíz remekművet hajítanak tűzbe, míg egyet kiadni bátorságuk támad; és ezekről mit sem tud a világ, nem is mernének ők előállani; de ha előállnának is, szerényen, vonakodva, ahogy szokták, ki hallgatna rájuk? Azután ismertem másforma egyéniségeket, kik a kávéházban végezték tanulmányaikat; megvitatták, amiket hírlapokban olvastak, csináltak magoknak közönséget magoknál együgyűbb emberekből, valami úton-módon közlönyre tettek szert, és most nagy embereknek tartatnak, és ítélnék elevenek és holtak fölött. Ismertem orvost, akit rendes akadémiai tagnak választottak, amiért egy másik rendes akadémiai tagnak a tyúkszemét operálta — (és még az is kétséges, hogy szerencsésen operálta-e); ismertem irodalmi tekintélyeket, akiknek érdemeik egypár merészen elkötött plágiumon túl nem terjedtek; és íme ezek mind nagy férfiak, mind rendkívüli emberek, akiknek arcképeit kőbe, fába és szappanba metszik s az utókorra bízzák, hogy szép tulajdonaikat fedezze fel.

Ismertem derék, jószívű embereket, kik valódi mintaképei a keresztyén erényeknek, mind magán-, mind közéletükben a jóság és bölcsesség munkáit művelték, kik egy erejöknek megfelelő körnek, egy megyének vagy egy városnak, vagy tán egy intézetnek, vagy csak egy családnak jóltevő nemtői voltak és akiket, midőn megholtak, szépen elfeledtek, vagy tán még akkor sem emlegettek, mikor még életben voltak; mert

lételük megszokott volt már az emberek előtt, s jóságukban éppen úgy nem találtak semmi rendkívülit, mint hogy nyáron meleg, télen pedig hideg van.

Nem ez a hírszerzés mestersége, jámbor felebarátaim! Kürtölni kell mindent! Kürtöld, amid van, kürtöld, amit tudsz, kürtöld, amit adsz; és ha ez nem elég, kürtöld azt is, amid nincs, és amit nem tudsz, és amit nem adtál. Ahol nem látják, ott légy fősvény, ott pazarolj, ahol látatja van; magadról beszélj és beszéltesd, ahol lehet; szólj hozzá mindenhez, akár érted, akár nem; ha hallgatsz, azt hiszik az emberek: tudatlan vagy; ha beszélsz, azt hiszik: ők a tudatlanok. Ne adakozzál ott, a hol zaj nincsen; amit áldoztál, minden hírlapban kürtöldesd, s ha megvettél egy jótékony albumot, külön ívre írd a nevedet; hagyd meghalni éhen a rongyos koldust kapud előtt, cselédedet koplaltasd; hanem ha jó alkalom nyílik, indítványozz nagyszerű hangversenyeket, ezüst sorsjátékot, filléres adót, éhséggel küzdők, tűz-, vízkárvallottak, árvák és betegek ja vára: ez neked mibe sem kerül. És ez az út a hírhez.

Hanem csak az a kérdés, hogy mit nyertél vele azután, ha elérted . . .

A brenóci kastélyban egy hét alatt minden megváltozott. Az esett bőrök eltűntek a márványkorridorokról s pompás veres és arany szőnyegek takarták el a rajtuk esett csorbákat, az udvarról eltűntek a véres tócsák és posványok, a trágyagödörök helyén zöld pázsit és kőbe rakott álaébokrok díszlettek, a folyosók bejárását gazdag repkények folyták be, mik közül fehér galambok repkedtek elő; a vakablakok színes üvegeken át vetettek fényt a termekbe, miknek ódon boltozataival újdívatú szőnyegek és ragyogó csillárok tagadtatták meg éveik számát.

A lépcsőkön ezüst vállsinóros, kék egyenruhás inasok, komornyikok szaladgáltak alá s fel, a konyhában a szurtos szakácsné helyett fehér gyolcsruhás úr parancsolt, fehér

tányérsipkával felkenve szakácsnak; az istállóban négy délceg almásszürke röhögött a zabra, s a tágas kocsiszínben ezüsttől ragyogó batárd csillogott újdонат újan.

A folyosó egy része télikertté volt átídomítva, telve a legpompásabb dísznövényzettel, egy kertésznek egyéb dolga sem volt, mint arra felügyelni; az úri termekben görnyedt minden asztal az ezüst virágtartók, borhűtők és egyéb látványra kirakott edények súlyától; a sok kés, villa és kanál csak úgy halomra öntve állt egy üveg sifonér alatt, hogy káprázott a szeme, aki reá nézett. Minden ezüstműn a nagyságos árendás úr címere a fatális gólyával és ékesen összefont névelőbetű, az ötágú nemesi korona alatt.

És — mindez csak hazudság, világbolondítás, szemfényvesztő kápra.

Amit itt látunk, az semmi sem való. A bársony szőnyegek, az aranyozás mind papíros, a repkénynek, mely oly szépen zöldül az oszlopokon, nincsen töve, most szedték az erdőn, egy hét múlva száraz lesz, s kidobják; a szép márványszobrok a kertben fazekasművek, a zöld pázsit most van rakva, ami pedig valóban értékes tárgy, az nem tulajdona a mutogatónak, az csak kölcsön, csak bérbe van véve: a nagyságos árendás úr csak haszonbérbe vette ezt a dicsőséget.

Bérben van a szakács; lakoma végeztével összeszedi üstejt és lombikjait és szalad. Bérben van a négy paripa és a sujtásos kocsis és az ezüstös hintó; mikor vége lesz az ünnepélynek, egyik a másikat befogja és együtt elszaladnak; elszalad a télikert is kertésztől együtt, mert ők is csak bérben vannak itt határozott időre; még az inasok is árendába vannak, amint a legutolsó vendég után becsapták az ajtót, vetik le harisnyáikat, ezüstös frakkjaikat, csapják a földhöz, s szalad, ki merre lát. Még az ezüst serlegek, medencék, kések és kanalak is futnak hazafelé, amint az ebédet végezték, s otthon a bécsi ötvös kivakarja belőlök a címet és nevet, miket árendába vétett oda.

Így áll a dolog Krénfy úr házánál.

A nagy pompa, a nagy sütés, főzés, zajos előkészületek között azért ő ott jár mindenütt és perlekedik az emberekkel óra hosszat két-három krajcárért, nézi a támadó tortákat, a pácban álló vad sülteket, a spékelt fogasokat, az illatos ananászokat, mik, óh fájdalom, nem voltak bérbe kaphatók és amellettitkos szobájában egy kis cibere levest ebédel, abból sem mer enni eleget, s felszedi a morzsákat asztaláról, és elteszi a kenyérhajat vacsorára.

Takarékosnak kell lenni . . .

Akik Krénfy urat ismerték, el nem tudták gondolni, hogy mit sejtjenek e szokatlan változások alatt? Lakodalmához készül-e, vagy újabb hetes évszámba lép, amikor az ember természete megváltozik? Kortelkedni akar-e a jövő tisztújításra, hogy magát alispánnak választassa? Vagy valamelyik brenóci ősanya ijesztett rá kísértet képében, s most annak a kedveért súroltatja ki a szobákat?

Krénfy úrnak pedig az a jó szokása volt, hogy ha tetteinek oka felől tudakozódtak, azt sohasem mondta meg, vagy ha megmondta, az nem volt az igazi ok.

Azonfelyül ez alkalommal még egészen bizonyos sem lehetett felőle, ha vajon e fényes előkészületek sikere be fog-e következni; kedvezőtlen esetben jó volt nem vezetni nyomra a kíváncsi közvéleményt.

Vajon megalázzák-e magukat a büszke brenóci grófok, hogy haszonbérlelőjüket saját ősi kastélyukban meglátogassák? Vajon igazán oly szoros körülmények között vannak-e, hogy midőn egy oly felkapott emberrel, mint ő, dolguk van, megbocsáthassák neki, ha az meghívásukra viszonmeghívással felel; sőt szót fogadnak neki, s azt mondják: hogy ha a hegy nem akar jönni Mahomedhez, akkor a Mahomed megy a hegyhez? Ha már egyszer eljöttek, akkor minden meg van nyerve, mert akkor bizonyos, hogy nagyon rá vannak szorulva.

Egy levél eloszlatta kétségeit. Bécsből jött, István gróf sajátkezű kalligráfiájával, ki sajtószertű büszkeségét helyezte

abban, hogy ő is úgy írjon, mint legelső őse Jeruzsálemi András király idejében, aki még úgy tudta, hogy ököltre kell fogni a tollat; a brenóci grófok mind sokat tartanak arra, hogy aki írásaikat olvasni akarja, beleizzadjon a fáradságba.

Krényfő úr nem hiába izzadt. Kívánatai minden reményen felyül teljesültek, nemcsak István gróf fog eljönni Brenócra, hanem még Illés gróf is; sőt ha lehet hinni írott betűknek, még Cynthia grófnő is szerencsésíti Brenócot látogatásával, kinek most nagy kedve akadt az elegáns szalonok helyett kősziklákát és fenyőerdőket látni.

Krényfő úr szakállát dörzsölte örömeiben. Az a rossz szokása volt, hogy mikor valami indulat bántotta, mindjárt a szakállának esett.

A levél utóírata azt ígérte, hogy a további tudnivalókrul majd Illés gróf pitvarnoka fogja értesíteni a haszonbérő urat.

A levél igen gyorsan volt küldve a kérdésre; amely nap Krényfő úr levele érkezhett Bécsbe, az nap küldetett vissza rá a válasz.

Ez minden jót jelent.

Másnap a komornyik levele is megérkezett. Ebben tudatá Krényfő úrral, hogy a méltóságos grófok holnap útnak indulnak, két nap alatt ott lesznek, mert éjszaka is szoktak utazni. Brenócra éjjel fognak megérkezni, ahogy az állomás számra pontosan ki van számítva. Visznek magukkal ennyi és ilyen cselédséget, s ott fognak mulatni három nap.

Krényfő úr e tudósításra azután bátran előállt tudomásaival. Most már bizton kihirdetheté, hogy a grófok lejönnek Bécsből az ő látogatására, az egész méltóságos család; itt fognak nála mulatni és hogy mind ez áldozat az ő kedvükért és az ő tiszteltükre történik.

A cselédségnek meghagyatott, hogy tisztára megmosakodjék, s amely éjszaka a méltóságos vendégek megérkeznek, ott legyen a kapuk előtt őket elfogadni, akár béres, akár kocsis, akármi egyéb a tatár, mind ott legyen.

A méltóságos úri vendégek számára elkészített szobák hallatlan pazarlással már alkonyatkor kivilágítottak. Az útra zsellérek állítottak ki szurokfáklyákkal egész a szomszéd állomásig. Maga Krénfy úr is el akart menni vendégei elé, hanem azután eszébe jutott, hogy tán ez mégsem divat, s illendőbb otthon fogadni el őket. Jó lett volna tudni, hogy melyik tartozik inkább a bontonhoz. Ha nem szégyenlette volna, megkérdezendé valamelyik bérbe fogadott inasától.

Mégis inkább csak otthon maradt. Hisz ott több szükség volt reá. Készen tartani a tűzijátékokat, vigyázni a kivilágításnál, hogy a lámpákkal valamit ne gyújtsanak és a mozsaraknál, hogy a fojtás valami kazalra ne essék; nyolc órától kezdve egész sötét éjfélig lótot-futott a jámbor a kastély egyik helyiségéből a másikba. Hiszen minden jól el volt rendezve; a palota homlokzatán öles betűkkel ragyogott a VIVAT, lámpákból kirakva, a fenyősetányon végig piros meg sárga olajos papíros lámpák csalták a szemet, s a faluvégen egész máglyák lobogtak szurkos fenyőkből.

Mindezt gyönyörűség volt látni, de csak jöttek volna hát már a vendégek, hogy lássák; a parasztság éjféli után unni kezdte magát s hazaszédelgett; az ispán alig bírta őket visszafogdosni, hogy legyen, aki vivátozzon a méltóságos uraknak.

Végre, éjféli után két óra felé, hangzottak az előőrsül kiküldött futárok puskalövései, s nemsokára nagy fáklyafény között látták alászállani a dombról lekerülő országúton a három úri hintót, melyre megszólaltak a kastély bástyáira kiállított mozsarak, elgyújtattak a röppentyűk és tüzes kerekek, melyek ünnepélyes szikraözönt prűszköltek a csendes fenyőfák közé, s midőn a három hintó négyes postafogataival behajtatott a döbörgős felvonó hídon a várudvarra, elég hangos „vivát” fogadta azokat minden oldalról, melyet maga Krénfy úr is segített szaporítani, hogy a lelkesülés azzal is többnek tessék.

Azzal örömpesve futott a legelső hintóhoz, hogy annak üveges ajtaját kinyissa, ami azonban az öröm vagy a sietség

miatt neki éppoly kevésbé sikerült, mint Boros uramnak a második hintó irányában elkövetett előzékenysége; míg végre a harmadik hintóból kiszállt nagy ásítva egy inasforma egyéniség, aki álomtól bosszús fővel tudósítá Krénfy urat, hogy sohse nyitogassa azokat a hintóajtókat, mert azokban nem ül senki.

A méltóságos urak még az állomáson túl leszálltak, kedvök telvén benne, hogy a rövidebb gyalogúton jöjjenek előre Brenócig. A kisasszonynak különös kedve telik a gyaloglásban.

Ezóta réges-régen meg is érkeztek már, s beszálltak a vendéglőbe, és bizonyosan alusznak is, kivéve Illés grófort, aki meghagyta neki, hogy a naplójával utána menjen a vendéglőbe.

Krénfy úr úgy érezte magát, mint aki álmában pénzt talált, s aztán felébredtették.

Ő annyi költséggel, fáradsággal készül az ünnepélyes elfogadáshoz, illuminál, futárokat küld előre, tűzijátékokot süttet, vacsorát készített, éjfél után két óráig üzi, hajtja a fél falut, vivátot ordít maga és cselédjei három üres hintó elé, — míg vendégei azalatt régen lefeküdtek, és alusznak is már a vendégfogadóban.

— Olsátok ki a lámpákat! Takarodjék minden ember haza! — kiálta Krénfy úr, ki közel volt hozzá, hogy ríva fakadjon... Mennyi gyertya, mennyi olaj, mennyi sütés-főzés és a vendéglőbe szállanak!

Vajon nem lehetne-e ezt a vacsorát holnap mint reggelit feltálatatni nekik? (Ez utóbbiakat már nem mondta, csak gondoló magában.)

— Tiszteletemet a méltóságos grófoknak! — szólt a pitvarnokhoz fordulva, ki akkorákat ásított előtte, hogy majd elnyelte, s utána Krénfy úr cselédjei mind ásítottak. — Elvárom a méltóságos urakat holnap *szerény* lakom... lakunk... lakjukba, azaz hogy *úri* lakjukba... (A patvar! még az inással is milyen nehezen megy a beszéd.) Hány órakor szoktak a méltóságos urak reggelizni?

— Az különböző — felelt a pitvarnok, ki szörnyen keresett a hintóban egy könyvet, ami már a kezében volt. — Az öreg gróf éppen nem reggeliz; a grófné tizenkét órakor, Illés gróf pedig tízkor szokott.

Krémfy úr háromszor is utánamondta magában e tudósítást, hogy el ne felejtse.

Végre meglelte a pitvarnok a naplót, amit a kezében tartott, s anélkül, hogy valakit köszöntene, futott vele a fogadóba. Krémfy úr egy darabig utánaeredt, hogy még egyszer a nyakába kösse legmélyebb tiszteletét a brenóci gróf urakhoz.

Azután szétkergette az embereket az udvarról; ráparancsolt a celédségre, hogy lefeküdjenek, és ne égessék a gyertyát, s maga is hasonlót cselekedett.

Az éjszakai izgatottság, az éhen maradt kedély és gyomor sokáig nem engedték elalunni s amint elszenderült, álmában legelső dolga volt Cynthia grófnét látni, amint azt a hírhedett, ölnyi hosszú fekete haját lebocsátva, déli tizenkét órakor reggeliz, s hófehér kezével egy szem szamócát kínál Krémfy úrnak. Éppen olyan szerencsés akar már lenni, hogy azt szájával elvegye, amidőn fölébreszték.

Saját inasa volt az, Jakab, egy hülye fickó, akit mindig kérni kellett, hogy fogja be a száját, mikor nem beszél.

— A brenóci grófoktul vannak itt! — szólt a fiú suttogva, mintha nem akarná nagyon fölébreszteni gazdáját, hanem csak egy kicsinyt.

— Óh, hadd jöjjön! — kiálta Krémfy úr hirtelen kiugorva az ágyból, s egy perc alatt hálóköntösében termett; mire Jakab beereszté a jövevényt, már fel volt öltözve.

A komornyik jött. Egy pompás aranyóra volt a kezében.

— Tiszteli a tekintetes urat Illés gróf, azért küldi az óráját, hogy igazítsa hozzá a magáét a tekintetes úr, mert ő percre pontos szokott lenni.

Krényfő úr egy kicsinyt vakarta a szakállát, hanem azért szépen összeigazította az óráját Illés gróféval, s újra megküldé neki tiszteletét. Rendkívüli ember ez az Illés gróf.

Ismét lefeküdt, ismét elaludt. Most már ötven emberrel is álmodott, akik közül mindegyik azt állította, hogy ő Illés gróf, és mindenik az órájához akarta igazíttatni az övét, és mindegyiké másképpen járt, az övé pedig éppen visszafelé járt.

Még szerencse volt rá nézve, hogy ebből a kétségbeesésből újra felébresztették.

— A brenóci grófoktól vannak itt — susogá Jakab, látva feledett szájjal.

— Jőjjön be no — mondá Krényfő úr, de ezúttal fel sem kelt az ágyból.

A pitvarnok jött megint.

— Tiszteli Illés gróf a tekintetes urat, hogy a hátulsó kaput tartsa nyitva, mert ő nem szokott a főkapun ki- s bejárni.

Krényfő úr meglepetve csóvált fejet erre a sajátságos izenetre, s midőn másodszor is fejére rántá paplanát, elgondolá magában, hogy milyen sajátságos úr ez az Illés gróf, milyen jó volna ennek hosszas ideig házigazdájának lenni. Ismét elaludt, de álmodni már nem ért rá, mert Jakab megint ott volt az ágnyal, és rángatta alóla a lepedőt.

Krényfő úr izzadtan és ijedten riadt fel:

— Mi kell? Mi baj? Mit akarsz?

Jakab tetétől talpig fehérbe volt öltözve, mert őt is az ágyából verték már fel, s nagyon fázott.

— A brenóci grófoktól van itt valaki.

— Ereszd be! — kiálta Krényfő úr, s vánkosai közé dörögött egy teringettét.

A pitvarnok megint beállt.

— Tiszteli Illés gróf a tekintetes urat, küldjön neki egy üveg phosphorsaures hydrokalisublimatot.

— Mi a török csodát küldjek én a grófnak, he?

— Egy üveg phosphorsaures hydrokalisublimatot.

— Mi az? Dörzsgyufa?

— Nem, hanem olyan szer, amit ha az egerek lyukaiba töltenek, azok megfulladnak tőle. A gróf otthon feledte a magáét, azért kéret innen.

— Hát azt gondolja a gróf, hogy én patikárius vagyok, vagy alkimista? — kiálta Krénfy úr apródonként dühbe hozva.

— Hát nincs? — kérde a komornyik.

— Nincs.

— Hm, hm.

Azzal nagy hmgotve elballagott a derék követ, Krénfy úr nem állhatá meg, hogy utána ne kiáltson:

— Hallja! Így megy ez magoknál minden éjjel?

A pitvarnok hivatalos komolysággal mondá, hogy: igenis, így megy.

Amint behúzta az ajtót maga után, Krénfy úr odaintette az ágyához Jakabot.

— Tartsd ide a füledet.

Jakab azt gondolta, hogy valamit súgnak neki, s odatartá a fülét; Krénfy úr pedig megfogá azt két ujjával és jól megrángatta, hogy el ne felejtse, amit mond neki.

— Ha te énnekem reggel kilenc óráig akármiféle izenet-hozó embert bebocsátasz, hát én neked kétfelé hasítom a füledet.

Jakab hűledezve futott ki a szobából, s csak odakinn kezdett róla elmélkedni, hogy mit vétettek az ő fülei, amiért azoknak kell kiszzenvedniök.

Krénfy úr legalább pihenhetett valahára. Egy darab ideig nem tudott ugyan a sok bosszúság miatt elalunni, hanem azután elkezdte magában a kétszerkettőt végig sokszorozni, aminek tökéletesen az a hatása van, ami az ópiumnak, a hét-szerhétnél már horkolt.

Lehetett hajnali négy óra, mire harmadszor el hagyták alunni, hét órakor már szépen süttött be a felkelő nap az ablakredőnyök között.

Mint tudva van, nincs kellemesebb a hajnali álomnál; megéneklük ezt a népköltők is és méltán; ekkor jönnek a legkedvesebb álomlátások, ekkor nyeri vissza test és lélek különös tündéri erőkből tegnapi villanyosságát, egy órai hajnali álom édesebb az ébrenlét minden gyönyörűségeinél.

Ezt az édességet, ezt a gyönyörűséget rabolta el Krénfy úrtól Jakab.

Még csak akkor harangoztak a rorátéra, amidőn újólág rángatta valami dzsin Krénfy úr feje alatt a vánkost, és úgy tetszék neki, mintha álmában valami rém azt suttogná: „A brenóci grófoktul vannak itt!”

— Mi kell már megint? Mit költögetsz fel? Mondd, hogy várjanak! Aluszom.

Jakab kotródott. Krénfy úr szavait pedig a mellékszobában is lehetett hallani. És éppen nagyon rosszkor lármázott pedig, mert ezúttal nem a pitvarnok volt ott, hanem maguk a brenóci grófok mind a ketten, kiktől Jakab úgy megijedt, hogy kiabáló urának dacára, *tessék*-et mondott nekik, s kinyitotta előttök a hálószobaaajtót.

Krénfy úr éppen a botot kereste, mellyel Jakobot ellazsnakolja, midőn belépett hozzá István gróf.

Most a haszonbérllő úron volt a megrettenés sora.

— Óh, ezer bocsánatot kérek! — kiálta, észrevéve gyászos tévedését. — Bocsánat, méltóságos uram. Pardon ezerszer. Nem gondoltam. Egészen mást gondoltam.

És a legőszintébb ijedelemmel iparkodott úgy-ahogy felöltözni váratlan látogatói előtt; ami természetesen ismét a legnagyobb zavarba hozta, s utoljára úgy belekeverte magát hálóköntösének zsinórjaiba, hogyha Jakab nem könyörül rajta, s rá nem ad holmit, megfogja magát öltözékeivel, mint a vad majom az enyves csizmákkal.

— Én kérem nagyságotól a bocsánatot! — szólt finom hangon István gróf, kinek szokása volt minden embert egy fokkal feljebb címezni az illetőnél: az árendását nagyságosnak, a

kocsmárost tekintetesnek, a bérest kegyelmednek, akit nem szeretett, kedves barátomnak. A kedves barát volt nála a legalábbivaló megtisztelés.

— Bocsánat, hogy felzavartuk önt. Nem sejtettük, hogy háborítani fogjuk. Én már egy órával ezelőtt felkeltem, Illés gróf pedig rendesen csak két órát szokott alunni naponként. Ajánlom nagyságodnak az én *kedves barátomat*, brenóci gróf Maróth Illést.

Krényf úr először látta életében Illés grófot, de meg is nézte.

Emlékezett rá, hogy valaha találkozott hasonló kifejezésű arcokkal, de nem jutott eszébe, hol.

Valószínűleg valami viaszszobában.

Semmihez sem hasonlít Illés gróf tekintete annyira, mint ezekhez a merev, mozdulatlan szemű alakokhoz, amiknek meg van adva az élet színe, a szemek kéksége és mégsem élnek; szeméiket az emberre szegezik és mégsem látnak.

Ugyanaz a viaszfény az arcon és homlokon, az a változatlan öntvényi szigor az elsimított vonásokban, az az üveg-visszfény a szemek előtt.

Egész órákig el lehet rá nézni, anélkül, hogy arcvonásai megmozdulnának, hogy szemével egyet pillantana, hogy ajkain meglátszanék, miszerint valaminek örül, haragszik vagy gúnyolódik. Mint azok a viaszképek ott a mutogatónál.

Krényf úr fejében egy percre az a gondolat is bukfencet vetett, ha vajon nem valami rendkívüli automatot hozott-e magával István gróf, amivel őt rá akarja szedni. A gróf az ilyesekre sokat költött, s voltak neki önmozdonyai, amik kártyáztak, trombitáltak és zongoráztak. Vajon ez nem onné való-é?

Különös sajtáság az némely családnál, kivált előkelő családnál, hogy legközelebbi rokonok a csodáig nem hasonlítanak egymáshoz.

Azt ugyan senki sem mondta volna, hogy ez ifjú automat, kit István gróf mint kedves barátját, Illés grófot mutatott be,

az ő tulajdon édes fia, testvére Cynthia grófnőnek, a birodalom legszebb hölgyei egyikének.

István gróf egy vonással sem hasonlított hozzá.

Az ő alkata, modorai, magaviselete egy tökéletes udvaroncot árulának el, minők a leghódítóbb királyné, Mária Terézia udvarában végezték tanulmányaikat: arca simára borotválva, mint egy ifjoncé, vonásai teltek és ragyogók, homloka sima, gazdag hófehér hajfürtökkel, mint minő fehér hajfürtöket egy század előtt a fiatal lovagok viseltek; István gróf fürteit az évek hajporozták be ily szépen; kezei simák, fehérek, finomak, nőiesen gömbölyűek, mozdulatai kimérten kerekék, csupa előzékenység, csupa illem, csupa mosolygás az egész alak; öltözete, mintha katulyából volna kivéve, egészen ellentétben Illés gróffal, ki egy matrózkabátban jött mellette, mely éppenoly kockás volt, mint mellénye és mondhatlanja, még a mellénye közül kilátszó inge is kockás; az embernek szinte rosszul esik, hogy miért az egész képe is nincsen kockákra felosztva, mint egy földabrosz.

Illés gróf azalatt, míg Krénfy úr felöltözött, minden kínálás nélkül felült egy három oktávás fali zongorára, mely ugyan eléggé hasonlított valami cifra lócához, hanem azért mégis kár volt annyira csúffá tenni, hogy felüljön rá, s lábait lógassa le róla.

Krénfy úr félve tekintgetett rá félre, s emlékezett magában rá, hogy olvasott valaha olyan automatról, mely a lábait lógázza a zongorán. Most mindjárt le fog szállani és elkezd zongorázni. Szokták ezt is a viaszfigurák.

István gróf ezalatt mindent az egész szobában a legnagyobb figyelemmel látszott vizsgálni, s a legédesebb udvariasság hangján kezde szépeket mondani Krénfy úrnak.

— Valóban alig ismerek rá e rozszant kastélyra, ön oly széppé, oly elegánssá változtatta ezt át. Egészen meg vagyok lepetve. Mintha a Luxemburg-palaisban járnék.

— Óh kérem alássan — szólt Krénfy úr, ki egészen felbuzdult e magasztalásra —, én kevéssel hízelkedem magamnak,

de mondhatom, hogy mindent elkövettem, hogy méltóságokat magas rangjukhoz illően fogadhassam el. Tetszett látni a lépcsőkön az új statuetteket?

— Óh, pompásak, remekek. (István gróf bizonyosan nem látta azokat.)

— Minden az olaszországi Belvedere mintájára készült, és a . . .

Krényfő úr belesült a beszédbe, mert Illés gróf elkezdett a két kezén levő tíz darab csont segítségével a zongorán dobolni, s amint reá nézett, úgy megzavarodott viaszfényes szemeitől, hogy elfelejtette, mit akart mondani.

— Mondhatom önnek — szólt István gróf —, hogy amióta a kastély áll, ilyen fényben nem úszott soha. Ezek a repkények a falon valami fölséges gondolat. Ezt terjeszteni fogom és elmondom mindenütt, hogy hol tanultam.

— Óh, kérem alássan — monda Krényfő úr, ki kezdett szemlátomást hízni a dicséretnek miatt —, hátha még tegnap este tetszett volna látni. Az a tömérdek lámpás, méltóságok neveivel; csak az üvegekért kiadtam ötvennyolc pengőt.

Az árendás úr leghatározottabban hívé jó szándékát bebizonyítani azért, ha mindennek megmondja az árát.

— Ötvennyolc pengőt? — szörnyűködék István gróf azzal a komoly képpel, mintha ugyanannyi millióról volna szó. — Hát még a faggyú mennyibe kerülhetett? Mert az rettenetes drága az idén.

— Óh, kérem alássan. Nekem semmi áldozat sem nagy méltóságok tiszteletére, semmi, semmi.

Krényfő úr valami nagy dolgot vélt mondani.

— Csupán azt sajnálom, hogy nem lehetett szerencsém méltóságoknak bebizonyíthatni hódolatomat.

— Óh, mi sajnáljuk azt ezerszer! — sietett válaszolni István gróf. — Vigasztalhatatlan vagyok emiatt. De reményem magamat kimenteni nagyságod előtt. Cynthia grófnő szeszélye volt, hogy a hegyeken át gyalog jöjjünk, a hintókat

útojokra bocsátva. És Cynthia grófnő, tudja nagysád, elkényeztetett gyermek, amit ő kíván, annak teljesülni kell. Reményilem, hogy ezért nagysád meg fog bocsátani a grófnőnek és minékünk, és nehezteletéséről lemond.

Óh, Krénfy úr annyira kész volt megbocsátani Cynthia grófnőnek, hogy csaknem a pallót érinté orra hegyével.

Ez a finom udvaronc valami rettenetes ember! Úgy földre sújtja, úgy megizzasztja, úgy kifárasztja az embert véghetetlenül lekötelező, barátságos, udvarias modorával, hogy utoljára örömelebb űlne az ember Illés gróf mellé, és nézne annak a mozdulatlan szemei és szája közé, melyek egy szót sem mondanak.

— Méltóztassanak méltóságatok átsétálni az elfogadási terembe — kínálkozék végre Krénfy úr, remélve, hogy ott erősebbnek érzendi magát. Illés grófhoz nem mert hozzányúlni, attól tartva, hogy valamelyik keze vagy lába a kezében marad, ha megfogja, hanem István grófort unszolá, illedelemesen előre bocsátva őt, mint illik házigazdához.

— Óh, kérem! kérem! — szólt István gróf, megállva az ajtónál, midőn odáig értek, s a legfinomabb udvariassággal, a legparancsolóbb szívességgel állva félre Krénfy úr útjából, őt kényszeríté elől menni, és fejét kecsesen hajtá meg előtte és szemével nyájasan hunyorított.

Krénfy úr, akit leforráztak, ment előre; egészen odavolt minden büszkesége egyszerre, mert ez a finom udvariasság, ez a szíves hunyorítás, ez az előzékeny hajlongás mind azt a lenéző mondást adta neki tudtul:

„Itt én vagyok az úr, te csak a jövevény!”

István gróf inte kezével, hogy tessék helyet foglalni.

Krénfy úr helyet foglalt szófogadó képpel; mintha még az a karszék is a brenóci uraké volna, pedig azt ő vette árverésen kilenc forint huszonkét krajcáron.

István gróf mellé űlt, egy másik karszékbe, Illés gróf pedig elkezdett sétálni a teremben alá s fel, ami Krénfy urat

nagyon bántotta, mert a gróf minden lépésnél biccent a jobb lábával, mintha egy fog ki volna törve annak a gépezetnek egyik kerekéből, amely ezt az automatot lépni tanítja, de nem merte őt megkérni, hogy üljön le.

A finom, udvarias gróf a legnagyobb nyájassággal szólt Krénfy úrhoz:

— Méltóztatott nagysád bennünket szívesen meghívni Brenócra, és mi oly lekötelező modorúnak találtuk becses meghívását, hogy azonnal siettünk azt elfogadni, bárha elébb magunknak akartuk fenntartani azt a szerencsét, hogy nagysádat Bécsben elfogadhassuk, ami egyébiránt most sem késő, és mi most sem teszünk le arról a reményről, hogy nagysádat magunknál tisztelhesük.

Krénfy úr apródonkint érzi magát semmivé lenni e lekötelező szavak által. Érzi, hogy mennyire ügyetlen, mennyire darabos ember ő, hogy így engedi magát nyájasságokkal elhalmoztatni, anélkül, hogy azokat vissza tudná adni. De mégis! Volt egy alapeszméje, mely nem hagyta el soha; azt megengedé magában, hogy nyájás nem tud lenni, hogy udvariasságokhoz nem ért, de van pénze! Ilyenkor Krénfy úr két kezét mondhatlanja zsebjeibe szokta mélyeszteni s a bennök tartott örök négy krajcárral csörömpölni. És akkor ez a négy kis réz démon elmondá neki, hogy mikor ő még gyermek volt, ezzel a négy krajcárral kezdé meg az életet, és azóta ezek százezrekre szaporodtak, és ő úr lett, és most nem tartozik sem sima, sem mívelt, sem divatos lenni, mert ő vagyonát maga szerezte, s módjában van mindazzal dicsekedni, amit a született urak pénzen megvehetnek.

— Nem méltóztatnék elébb méltóságtok egy kis rövid reggelihez ülni? — kérde az érdemes házigazda, azáltal remélve alkalmat nyerhetni, hogy saját munificenciájával a brenóci urakat meggyőzhesse s elmondhassa nekik, hogy ez a tea pecco, terem Kínában, a kínai császár asztalára volt szánva, neki életveszéllyel csempészték, fontja került tűz aranyba.

— Ezerszer le vagyok kötelezve; én nem szoktam reggelizni. Az én kedves barátom, Illés gróf, csak pontban tíz órakor, Cynthia grófnő pedig tizenkettőkor.

Ezt már tudta Krénfy úr, mert a pitvarnoktul is hallá.

— De egy szivarral talán szolgálhatok? — szólott még egy kísérletet téve, s háromrendbeli szivarládikát tolva a gróf úr elé. — Cabanos, valódi Havanna . . .

— Köszönöm, nem szivarozom.

Csupa rendkívüli emberek. Senki sem tudja, mikor bántja meg azzal, ha valamit kínál nekik; mert az valódi megbántás, oly kevés figyelemmel viseltetni az árendásnak földesúrához, hogy azokat a rendkívüliségeit se ismerje, miszerint az nem szivarozik, bort, kávét sohasem iszik, s napjában csak egyszer szokott enni. Ezt már mind kellene tudni a haszonbérelő úrnak.

Illés grófot már aztán nem is merte kínálni semmivel.

— Bátrak voltunk — kezdé István gróf — nagysád sokszor tanúsított szíves indulatját legközelebb ismét igénybe venni, azon szerénytelen kéréssel alkalmatlankodva, hogy ha lehetőknek találja, tegye meg értünk ezt a nagyrabecsüendő áldozatot, hogy a haszonbéri összeget családunk számára egyszerre három évre előlegezze, mely szívességért mi viszont készek vagyunk magából az évi összegből elengedni. Ezen bizalmas kérésünkre nagysád nagyrabecsült levelében oly sajtáságos választ adott, melyet mi nem bírtunk magunknak kimagyarázni, mely amily meglepő rejtély előttünk, éppoly kellemes leend annak megoldását hallanunk.

Krénfy úr önelégülten mosolyogva csörömpölt a négy karajcárral zsebében, mintha mondaná: „Elhiszem, hogy kellemes fog lenni”.

E szavakra Illés gróf is felhagyott az üvegalmáriomokba rakott ritkaságok szemszurkálásával s odalépett a beszélőkhöz, egyik lábát feltéve az asztalra, s merev szemét Krénfy úrra szegezve.

Krényfő úr megpróbálta egyenesen őhozzá intézni feleletét, megkísértve, ha meglehet-e ennek az önmozdonynak valami vonását külső befolyás által is mozdítani.

— Igenis. Azt írtam . . . volt szerencsém írni . . . méltóságoknak, miszerint kész vagyok az eddigi haszonbéri összeget nem három, hanem hat évre előre lefizetni. Kész vagyok a mostani összeget nem kevesbíteni, hanem szaporítani, sőt még azonfelül négyezer darab aranyat adni kölcsön méltóságoknak minden kamat nélkül.

Krényfő úr szavainak hatásán gerjedt diadaltól ragyogó arcával tekinte a két grófra. István gróf mosolygott, és fejét malasztteljesen ingatá; Illés gróf most is csak úgy nézett, azzal a viaszképpel, azokkal az üveg szemekkel, amikkel az elébb.

— És mi legyen azon föltétel, mely alatt nagysád e nagyrabecsüendő ajánlatot tevő? — kérdezé István gróf, gyémánt-ingombjait igazgatva helyre.

— Az csekélység, ami méltóságoknak semmibe sem kerül; tisztán semmibe. Én csak a címet, a haszonbér címet akarom másra változtatni. Majd annak is okát adom miért? Én kifizetem méltóságoknak azt az összeget, ami hat év alatt haszonbérül járni fog. Sok pénz! Méltóztatik elismerni, nagyon sok pénz. Az annyi, mintha öt évre adna valaki kamat nélküli pénzt. S ki teszi azt mai világban? Még aki törvényes kamatra ad is, rendkívüli ember most, az több mint keresztyénység. Én adom kamat nélkül azon haszonbért, melyet csak hat egymás után leforgandó év alatt fogok behajtani.

Krényfő úr erősen aposztrofálva mondá ez utóbbi szavakat, egyenesen Illés grófhoz fordulva, az pedig csak az asztalra feltett lábát lógatá, mintha az valami órainga volna, mely a benne levő gépezetet szabályozza.

— Amit ez ajánlatért kívánok, az pedig csekélység, igazán nevetni való dolog, nem érdemes méltóságok részéről róla gondolkodni. Nekem, mint pusztá haszonbérlőnek, itt nagyon précaire helyzetem van. Igen kellemetlen állás. A szom-

széd földesuraktól sokat kell szenvednem, különösen kettő üldöz kiválólag, két család; egyik közülök a Fenyéry, a másik a Tarnóczy . . .

Krémfy úr arra volt készen, hogy amint ezen neveket kimondja, a brenóci grófok fel fognak ugrani székről és asztalról, elkezdik rugdalni az ajtókat, betörik az ablakokat, s a falhoz hajigálnak mindent, ami megmozdítható.

Semmi sem történt abból. István gróf most is csak oly nyájasan tekinte a beszélőre, mint eddig, Illés gróf pedig mintha éppen hírért sem hallotta volna azoknak, akikről beszélnek; ami Krémfy urat úgy megzavarta, hogy egyhirtelen alig találta vissza magát elvesztett tárgyfonalába.

— . . . Igen is. Engem mindenütt rontanak, károsítanak, bosszantanak, s ha panasza találok menni a megye uraihoz, ott meg annyi gyűlölettel fogadnak, oly igazságtalanul bánnak velem, mintha ember sem volnék. Ott is nagy befolyásuk van a Fenyéryeknek és Tarnóczyaknak. Én nem tudom, hogy mit vétett nekik Brenóc, mert én nem vétettem nekik semmit. Mindenre azt válaszolják: Ön nem úr Brenócban, csak haszonbérő. Egyenesen azon törekeshetnek, hogy engemet innen megszőktsenek. Látják, hogy a brenóci uradalmat szépen rendbehoztam, s ez nem akar nekik tetszeni. Én nem tudom, mit véthetett nekik Brenóc?

A gróf urak egy szóval sem mondták meg Brenóc vétését, pedig Krémfy úr kétszer is kérdezé.

— Én már azon gondolatra is jöttem, hogy méltóságtoknak akarják kárát, mert ha én innen elmegyek, pedig kénytelen leszek elébb-utóbb azt tenni, utánam semmiféle haszonbérő ki nem állja a bosszantást, a kártételt és zsarolásokat. . . . Tessék figyelemmel kísérni méltóságtoknak, amit mondok: csak egy esetet mondok. Ezekben a körülfekvő falvakban csupa merő léha, dologtalan nép lakik, mely elhanyagolja gazdaságát, rontja, csalja az urodat; dolog idején pénzért sem kapni munkást, s télen azután elszaporítják koldussal az egész vár-

megyét. Mikor nekem kell, akkor egy sincs itthon, de bezzeg, mikor én kellek nekik, akkor gyerekestül, öregestül itt vannak. Azután tolvajok, zsványok; s minthogy egymástól nincs mit lopni, honnan lopnának, mint az uraságoztól? Ha azt mondom, hogy a brenóci urodalom parasztjai közül minden tizediket bátran fel lehetne akasztatni, minden negyediket megveretni s minden másodikat becsukatni, egy cseppet sem nagyítottam a dolgot. Ezek csalnak, ezek lopnak, ezek koldulnak, ezek részesegkednek . . . és kérdeni méltóztatik, hogy hát lehetséges-e ez? Hát a hatóságok az ilyesmit elnézik, nem tudják? Sőt védelmezik. Igen, mondom, hogy védelmezik. Nem húzom vissza kifejezésemet. A tekintetes vármegye, ahelyett, hogy a szegény üldözött, bosszantott, károsított birtokost oltalmazná, mit cselekszik? Imhol ni: kiküldenek egy deputációt, hogy tegyen vizsgálatot országszerte, vajon mért nincs az embereknek mit enni? S a bölcs küldöttség mit határoz? Semmi egyebet, mint hogy nem lévén a korhely naplopóknak télirevalójuk, el kell foglalni a legelső, legjobb uradalmi magtárt, amit legközelebb kapnak s arra a parasztságot rászabadítani. Melyik hát a legközelebbi uradalmi magtár? Talán a Fenyéryeké? Óh, nem. Az maga egyik tagja a küldöttségnek; vagy tán a Tarnóczyaké? Óh, nem. Mert az tudni való, hogy üres; melyik volna másik, mint a brenóci és kallósfalvi magtárak? Hisz azok csak egy haszonbérllő tulajdonai; akit felrúgnak, kilöknek, kinevetnek! De így van! Méltóztatásuk elhinni, hogy igazat mondtam. Tessék megkérdezni az ispánomat, aki ősi nemesember, armálista, kortesvezér és mivel e napokban világos adósságot, tetszik érteni, vi-lá-gos a-dós-sá-got vala bátor behajtani egy gazdag birkásnál az urodalom számára, a vele találkozó küldöttség által az út közepén hat, mondd: „hat” botütéssel frissítették fel. Ilyen a dolog állása Brenócon!

Krénfy úr saját magába disputálta a lelkesedést. Beszédje végén nemcsak a két kezével hadonázott az asztal felett, hanem

a két lábával is az asztal alatt, úgy, hogy István gróf jónak látta a magát óvatosan a szék alá húzni.

De a haszonbérliő szavai csakugyan nem maradtak hatás nélkül. Az örök mosolygás, mely Mária Terézia boldog uralkodása óta ott ragyogott a nemes gróf arcán, most egy percre elmúlt onnan, s az érzett bánatalom valami kőhidegségű szigort vont e mindig derült vonásokra, hogy aki így nem szokta őt látni, szinte megzavarodott tőle.

Krényfő úr itt egyszerre félbeszakítá beszéde fonalát, s mintha gondolatai egyszerre más irányt vettek volna, azt a kérdést intézte István grófhöz, hogy szabad-e néki az asztalon álló ananászok közül egyet Cynthia grófnőnek küldeni!

István gróf első percre összeráncolá homlokát erre a kérdésre, hanem azután egyszerre visszatért ismét arcának mosolygása. Fejével kegyesen inte helybenhagyást. Krényfő úr csengetett, parancsot adott a berohanó inasnak, hogy hová vigye azt az egy ananászt, milyen tányérra tegye, és mit mondjon, s azután Illés grófhöz fordult és azt kérdezé tőle, hogy látta-e már azt az Attila-tallért ott a régipénz-gyűjteményében, melyet folyvást bámulni látszott.

Az automat ez egyenesen hozzá intézett kérdésre, ha csakugyan élő lélek volt benne, kénytelen volt feleletet adni.

— Láttam — szólt oly száraz hangerővel, amilyent nem tudnak utánozni az önmozdonyok, így csak ember tud beszélni. — Azt a gyárat is ismerem, ahol készítik. Hanem most másról beszéljünk. Mi nem jöttünk egymásnak bókákat mondani, sem egymáson sopánkodni, hanem azon igen prózai dolog végett jöttünk össze, hogy szerződést kössünk. Mi pénzt akarunk kapni, ön feltételeket szab. Halljuk azokat.

Krényfő úr ajka úgy mozgott, mintha minden szót utána mondana Illés grófnak:

— Igenis. Tehát feltételeimet adjam elő. Minthogy úgy méltóztatik parancsolni, tehát előadom. Az én ittmaradásom nagyon kétséges, csaknem lehetetlen a mondott körülmények

között. Nem akarom magamat ismételni. Csak annyit mondok, hogy énnekem lehetetlen minden egyes esetben Bécsbe futnom méltóságokhoz elégtétel végett; hanem én olyan állást akarok magamnak biztosítani, ami engemet valódi urává tegyen rendelkezéseimnek.

Itt megint megállt, mintha várná, hogy ki fogja-e találni valaki, amit mondani készül.

— Nincs róla fogalmam — szólott Illés gróf szárazon.

— Mondám, ugyebár, hallották méltóságok, hogy hat évre szándékozom e birtokot újólag megtartani. Ez ellen nem volt semmi kifogásuk. Továbbá azt is mondtam, hogy hat évre kifizetem a haszonbért előre. Ez is jól van, nemde? Még négyezer aranyat is adok kölcsön, kamat nélkül. Helyesen van. Eszerint méltóságoknak hat esztendeig nincsen gondjok ez uradalomra, hat esztendeig rendelkezésemre bízzák azt. Ugyebár? Eszerint méltóságokra nézve tökéletesen mindegy, ha én azt kívánom, miszerint szerződésünknek ne legyen *haszonbér* a címe; hanem — *zálog*. Tegyük fel a szerződést úgy, hogy én méltóságoktól hat évre megvettem a brenóci birodalmat zálogba azon négyezer aranyért, melyet énnekem e határ-idő lefolytával tartoznak visszafizetni. Méltóságokra nézve ebben az ajánlatban legkisebb különbség nincs: hat év múlva ismét birtokosai lesznek az uradalomnak, én pedig azon hat évig háborítatlanul élvezhetem fáradságaim gyümölcsét.

Krémfy úr elég nagy feneket kerített ajánlatának és mégis nagy volt aggodalma, ha nem bántotta-e meg e büszke ősnemes urakat azon merész gondolattal, hogy a brenóci hat hegy közötti tér, melyet még Zobor és Gelu idejében hódított el buzogányviselő Marót ős, bár csak hat évre, avagy hat percre is egy jöttment, új nemesnek birtokába jusson, amit a hajdani ősök még királyaik hadaitól sem engedtek elfoglalni.

Az újabb brenóci urak nem oly büszkék.

István gróf igen elégtült arccal tekintte Krémfy úrra. Illés gróf pedig az óráját nézte s azt mondta, hogy már most

neki menni kell, mert pontban nyolc órakor szokott mosdani. Krénfy úr kívánata olyan bagatelle, hogy nincs miért beszélni róla tovább. A többit majd elvégzi a fiskális.

Azzal leszállt az asztalról és a sipkája után látott. Krénfy úr sietett azt neki kézbesíteni, szerényen megjegygezve, hogy kívánná e vételbe a kastélyt és egyéb épületeket betudatni.

— Szívesen, szívesen — sietett felelni Illés gróf, és szeretett volna már menni, de Krénfy úr nem adta oda neki addig a sipkáját, míg újra meg nem ígérteté, hogy a magtárakat és a tiszt lakokat is odaértette a vételbe.

— Akár még az ősi brenóci sírboltot is — viszonzza Illés gróf sietve; — ha addig meghal ön, miattam odatemetkezhetik valamennyi brenóci és maróti urak és asszonyságok közé. Adieu!

Azzal elkapta a sipkáját, s futott csuklós lábaival ki a szobából, sem a háziúrtól, sem István gróftól búcsút sem véve.

Krénfy úr nagyon sajnálta, hogy saját magát nem bírta két példányban, egyikkel Illés gróftól kísérendő, ki úgy futott, mintha kergetnék, másikkal István grófnak udvarlandó, ki szinte, végzett ügy után, eltávozott, megtartva az illedelmet, mely finom társaságokhoz szokott férfiaktól várható, s ügyelve rá, hogy minden ajtónál a legildomosabb menüett-bókot alkalmazza, s háttal menjen kifelé, mindannyiszor különös kegyeibe ajánlva magát a nagyságos úrnak.

Most már nem unszoló Krénfy urat, hanem maga lépett ki elébb az ajtón. Az etikett szabályai szerint most már ő tartozott vele, mert ő volt a *vendég* és amaz a *gazda*.

A lépcsők aljáig kíséré őt le Krénfy úr hajadonfővel. István gróf hasonlóul kezében tartá kalapját. Ott Krénfy úr alázatosan kikérte magának azt a szerencsét, hogy a méltóságos családot vendégeiül elfogadhassa mind lakás-, mind étkezésre.

István gróf azt állítá, hogy rendkívüli szerencsésének fogja tartani.

A szoborcsarnok előtt állt már az ezüstös hintó a bérbe-fogadott lovakkal, mely a grófot a fogadóig szállítsa; e különös figyelem Krénfy úr részéről nagyon tetszett István grófnak. Még a hintóból is kihajolt, úgy köszönetetett vissza.

Krénfy úr azután felszaladt a lépcsőkön s termeibe érve, kitörő örömmel járta végig nagy léptekben azt a szobát, melyben e rövid alku köté az imént, s a markába vett négy krajcárt oly ügyesen hajigálá a levegőbe, tenyerével újra elkapva, mint valami kínai zsonglőr, titkosan suttogva magában ez elmés multság között: „Ezekkel ugyan könnyen elbántunk”.

IV. CYNTHIA GRÓFNŐ

Délután hét óra volt, a brenóci vártoronyban ebédre harangoztak.

A kis falusi egyház tornyában pedig éppen akkor harangoztak az éjszakai imára.

Hej sok ember nem mondható el azon este amaz imát, mely ekképp kezdődik: „Aki ételt, italt adott...” Étlen, szomjan be sokan feküdtek le aludni, akiknek nem kellene felébredni többet.

A léha csöcselék! A renyhe, iszákos pórhad! Ugyan ki búsulna miattok? Ember volt is, lesz is több a kelletténél; nem kell félteni, hogy kivesszen a faj. Ugyan ki ügyelne arra, amit ők beszélnek? Nincs mit enni? Nincs egy falat kenyér a háznál, sőt vannak házak, ahol a kenyeret hírből sem ismerik? Sőt még azt is mondják, hogy vannak családok, amiknek nincs fogalmuk arról, hogy milyen lehet a meleg étel? Ugyan ki hinne el ilyen badar beszédeket? Tessék, méltóságos uraim! Rakva az asztal. A négy világrész inyletes étkei mosolyognak előttünk. Ami a szemnek és ínynek kedves, ezüst tálcákon, aranyozott edényben, télszaki virágok között. A szakácmesterség művészetté, tudománnyá emelve mutatja be remekeit. Nagyobb pompát nem hiszem, hogy a Maison Dorée-ban, vagy Frères Provenceaux-nál találhassatok; magános úri bankettekéről nem is szólok, azok ismeretesek már. És ezt a pompát, ezt a dúskálódást a ti szerény helyettetek, a

ti jószágaitok haszonbérelője szerezte. Óh, itt valóban láthatjátok hogy jó világ van, tejben, vajban úszik az ország!

Krényfő úr a legegánsabb szalonöltözékben jelenék meg méltóságos vendégei előtt; csupa fehér és fekete.

A hivatalos iratok már készen vannak, aláírva, meg is pecsételve, az összegek megszámlálva, kifizetve, a kastély termei mind hosszában nyitva és fényesen kivilágítva; a mint Krényfő úr a hosszú sor ajtókon végigtekint, büszkén gondolhat rá, hogy ő itt most már korlátlan úr Brenócon — hat évig — s ki tudja: tán még azután is?

Ez a gondolat nagy önbizalmat önt szívébe úri vendégeivel szemben. Többé nem érzi olyan pakfongízűnek István gróf mosolygását, mely mindig ideges izgatottságba hozta, nem fullad el Illés gróf viasztekintetétől, mely gondolatait megszokta akasztani. Otthon érzi magát.

Sőt úgyszólván nem is igen iparkodik a két grófnak udvarolni. Óh, ezúttal sokkal érdekesebb tárgya van jelen az udvarlásnak, ki a hódolat adóját magához vonzza: egy szép, egy rendkívüli bájjal adományozott hölgy, egy tündérő a tüneményes századokból.

Egymás között úgy szoktuk őt nevezni, hogy „Cynthia grófnő”.

És ha ez a nyolc egymásba nyíló terem mind úgy tele volna ragyogó szépségekkel, mint tele van ragyogó lámpákkal, még akkor is ő volna ott a legszebb, és ha Krényfő úron kívül még annyi férfi volna jelen, ahánynál ő magát e percben külön embernek érzi, az mind valamennyi Cynthia felé volna fordulva, mint fordulnak a szélesképű napraforgók a magasan járó nap felé, mely annyit törődik velük, mint a többi zöldségekkel.

Valódi vénuszi szépség. Bájosan telt idomok, miknek arányát a legízletesebb öltözék emeli, s mikén bizonyos kéjes banyagság ömlik el, kezei a legvakítóbb fehérek, minőkről valaha európai költő álmodott; Krényfő úr szemei majd

átégetik azt a könnyű csipke ujjacskát, melynek finom himze-
tein át még folytatása látható a szép kezeknek. Arca szebb,
mint a paphoszi istennőé, mert a szerelem istenasszonyának
kicsiny szemeket adott a költészet, minőké az édes epedések;
míg Cynthia szemei a legnagyobb két drágakő azok között,
amiket a gyémántnál is nagyobbra becsülnek.

Szerencse a világra, a boldogtalan fiatalságra és különösen
Krénfy úrra nézve, hogy e szemek rendesen le vannak sütve,
hogy a hosszú fekete szempillák szinte árnyékot vetnek az
alabástrom arcra. Óh, ég, ha ezek a szemek még villámokat is
lővellnek, ha ez arc még pirul is, ha ez ajkak még megszólalnak,
ki véd meg halandó embert ellenük?

Az egész alak feltűnő küljelleme bizonyos nyugodt ha-
nyagság, mely mondhatlan lágytságot kölcsönöz minden idom-
nak, minden vonásnak, de ez nem az erőtlenség kifejezése,
hanem a fejedelmi oroszláni erő és szépség nyugalmaé, mely
bizonyos ellenállhatlanságáról, mely tudja, hogy szava, tekin-
tete mindenható, és nem akar azzal minden csekély tárgy elle-
nében visszaélni. Az oroszlánnőt nem ingerli fel a játszó egerke.

Óh, pedig Krénfy mennyire szerette játszani az egeret!
Csupa kézzé és lábbá lett, hogy bájos vendégének kényelmére,
mulattatására mindent elkövesse, amit hódolata találékonysá-
gában megsejt.

Cynthia mindezen apró kedveskedést igen szívesen
fogadja. Krénfy úr sohasem tudhatja meg az ő arcáról, hogy
nem követett-e el valami ügyetlenséget, nem dicsekedett-e
ostobaságokkal, nem kínálkozott-e helytelenül? Óh ezek a
magas delnők nagyon különbözők a táblabíró-világ hölgyei-
től. Itt a legelső ügyetlenség után szemedbe kacagnak, ízetlen-
kedéseidre orrt fintorítanak, udvarlásod ha nem tetszik, hátat
fordítanak érte. Ám a finom körökben ily kellemetlenség mind
nem érhet. Ott meg nem bántanak hibáid felfedezésével; ha
ügyetlenséget követsz el, alkalmat szolgáltatnak rá, hogy kövess
el még többet; végighallgatják unalmas adomáidat, érdektelen

magányügyeidet a legőszintébb csodálkozással; ha szerelmes vagy, nem kacagnak ki érte; ha nagy bolond vagy, hagynak még egyszer akkorára nőni.

Krényfő úr büszkesége semmiben sem talált annyi elégtételt, mint midőn méltóságos vendégeit feldíszített termeiben végigvezethet. István gróf nem győzte eléggé magasztalni azt az ízlést, azt a finom elrendezési tapintatot, amit Krényfő úr e kastély feldíszítésében tanúsított. Krényfő úr rá hagyta magát venni, hogy minden kútforrást megnevezzen, amiből ezt a tudományt tanulta. István gróf tudakozódott a szőnyegek, függönyök ára után. Krényfő úr mindent megmondott és esküdött rá, hogy igazat mond. Cynthia grófnő meg is tapintá a selymet, s fejével bólinta, hogy az igen finom.

Krényfő úr egészen meg volt örülve örömeiben, s tökéletesen elhitte, hogy ő most a lelegegásabb ember a szárazföldön.

Hogy fognak majd terajta mulatni egymás között a brenóci grófok. Minden szó, amit kimondasz, elmés, csípős anekdotonná van öntve. Nem mondanál-e még többet is?

— Minden pompás, minden díszes! — szólt István gróf, finom taglejtéssel hozzá. — Csupán csak egy hiányzik még, csak egyet nélkülöz minden tárgy, és ez: találja ki nagysád . . .

Krényfő úr olyan lett, mint a rák, mert kitalálta, de nem merte ráfogni.

— És ez egy elegáns, mívelt, kedves nő, ami hiányzik e kastélyból.

Krényfő úr a világ minden kincseiért fel nem merte volna e percben a szemeit emelni, mert ha történetesen Cynthia grófnő szemeivel találkozónék, rögtön elájulna.

— No de majd az is megkerül, az is megjön — biztató őt nyájasan a derék gróf és barátságos leereszkedéssel veregetett vállára.

Cynthia grófnő légvonatról panaszkodott. Krényfő úr észrevette, hogy a sált ő viszi karján, s törte magát a többieknek keresztül azt a grófnő vállaira feladni.

Óh, ez valóban kegyetlenség volt a grófnőtől, hogy a szegény embernek ennyi szabadságot engedett.

Krényfő úr dolgozószobájába is elvezette vendégeit. Ott állt íróasztala felett egy embertelen nagyságú arckép, melyet valami vándor művész mázolhatott koszt, kvártély árában, s aminek Krényfő urat kellett volna ábrázolni, ki, hogy jobban ráismerjenek, odafestette arany óraláncát, ezüstgombú sétabotját, kesztyűjét, kalapját, s szokatlan félrenéző állásban állt ott a falon, egyik kezét mellényébe dugva, de úgy, hogy a gyűrűs ujja kívül maradjon. A kóbor Apelles kedveskedésből még egy nagy smaragd inggombot is festett neki, mellyel akkor nem bírt.

Az arcképet természetesen mindenki igen sikerültnek találta; csupán annyit jegyzett meg István gróf, hogy a festő mégis nemigen tudott hízelkedni, mert Krényfő úr sokkal fiatalabb a valóságban, mint a képen.

Illés gróf pedig a legnagyobb komolysággal monda, hogy ennek a képnek nem itt kellene állani a dolgozószobában, hanem egyenesen az elfogadási teremben, ahol a brenóci ősök képei állanak, akik éppen úgy tulajdonosai voltak a várnak, mint Krényfő úr, s ennél fogva az ő arcképét is ugyanazon hely illeti.

A jámbor bohó elhitte, amit beszéltek, s rögtön inasok után kiáltott, szeget veretett a főterem falába, s odaakasztatá arcképét a sok páncélos, prémes és aransujtásos ős dalia közé. A sok rá mába festett kísértet csak úgy nézett reá azon nagy haragos szemöldökök alól; kinek kard, kinek buzogány volt a kezében: mit akar ez itt azzal a kis nád pálcával?

A méltóságos vendégek igen meg voltak elégedve ezzel a tréfával. Azután továbbmentek bámulni Krényfő úr komfortját.

Cynthia grófnő elmaradt az erkélyszobában, mely a palota egyik szögletét képezé, s a nyitott ablakhoz lépve, bámulni látszott az éppen feljövő holdat, mely sápadt rózsaszínnel utánozza a hajnalt.

Krényfi úr egy lépéssel hátramaradt a grófoktul, hogy Cynthia grófnőnek gyöngéden megjegyze, miszerint nem jó a nyitott ablaknál állni, mert az ember könnyen náthát kap.

A grófnő elfogult, ábrándos hangon szól:

— Ez volt az én legkedvesebb helyem, mikor Brenócon laktunk. Itt ültem gyakran egész éjfélutánig s megvártam, míg az esti csillagból újra hajnali csillag lesz.

És amint hosszú szempilláit megrezenté, Krényfi úrnak úgy tetszék, mintha a hold fényénél két teljes könnyecsepp ragyogna azok alatt. Hajlandó volt azoknak saját magyarázatot adni.

Cynthia grófnő azután a túlsó ajtóhoz lépdelt, s mintha ott jutna hirtelen valami eszébe, visszafordult s az átelleni üres falra mutatott azzal a szép fehér kezével.

— Ott állt az én arcképem.

Cynthia grófnő azzal ismét odább barangolt, szép hattyúnyakát hanyagul félrehajtva, mintha még az a kedves fejecske is nehéz hajzatával terhére volna, hosszú sáljával a földet seperte végig, csak a két végét tartva karjain. Krényfi úr kétszer is feladta azt vállaira, de egy perc múlva megint a földön volt; míg az úrnőjét kísérő komorna meg nem rántá Krényfi úr kabátját, fülébe súgva:

— Sohse bántsa a nagyságos úr; a grófnő szeret mindig valamit húzni maga után. Néha csupa szenvedélyből lebontatja a haját, s két lépésnyire húzza azt maga után a földön, úgy jár fel s alá órahosszat a szobában.

Krényfi úr szívében megállt a verés: két lépésnyire úszik utána ez a hajhullám, mint valami fekete hegyi patak, mely a sziklákról aláomlik. Ezt a gondolatot nehéz elviselni.

Az utólért grófok el nem tudták gondolni, Krényfi urat mi lelte? Olyan alázatos, olyan pirulékony lett, mint egy ünnepi legátus diák. Előhozta, hogy mégis jobban meggondolá és azt sehogy sem tartja helyeselhetőnek, hogy az ő arcképe ott függjön annyi méltóságos és excellenciás úré között, s ezerszer

engedelmet kér, hogy egy percig is annyira el hagyta magát önhittsége által ragadtatni. Hiszen az ő arcképének e kastély bármelyik zugában lehetni is nagy megtiszteltetés. Azért ő azt menten le fogja onnan vétetni.

A két gróf egymás szeme közé nézett. Ez a Krénfy, úgy látszik, mégis kezd eszéhez térni.

Pedig csak akkor kezdett még az eszétől eltérni.

Egyik ott ácsorgó inasának néhány szót súgott fülébe. Valamit erősen magyarázni látszott, azután végigvezetése méltóságos vendégeit díszes terméin, egész a télikertig: ott letépett egy csomó cifra virágot Cynthia grófnő számára, s a világot érze forogni maga körül, midőn Cynthia az egyik bíborpiros kaktuszrózsát minden gond és számítás nélkül odatűzte féloldalt hajába. Minden oly tébolyító szépen illik neki!

Innen ismét vissza kellett fordulni s ugyanazon terméken végighaladni az ebédlőig.

Amint a két gróf elől ment, szótlantul, változatlan arccal és amint abba az erkélyterembe beléptek, hol Cynthia az elébb ábrándozni hátramaradt, egyszerre megállt mind a kettő, s mind a két arcon a kacagáshoz készülő vidámság derűje jelent meg egy pillanatra, Illés gróf egy hahotai hangot is adott, de melyet rögtön félbeszakított, s István gróf zsebkendőjét rántá elő, abba takarta arcát

Krénfy úr arcképe már akkor ott volt az erkélyszoba falán. Átellenben azon helyvel, melyet Cynthia mutatott neki mint az ő arcképe hajdani helyét.

Hajdan, mikor még itt laktak a brenóci grófok, mikor még Illés gróf és Cynthia grófnő gyermekek voltak (rossz, makacs gyermek volt mind a kettő), azt az erkélyszobát tartották bűnhődő szobának, ide küldték a kis gróft vagy grófnőt, ha leckéjét meg nem tanulta, ha makacskodott, ha tiszteletlen volt nevelői iránt s egyéb ily dolgokért, amikért szegény ember fiát jól megverik, s azzal átestek a dolgon. Az ő büntetésök pedig az volt, hogy a bűnhődő teremben

kellott órákat tölteniök egyedül, játék és multság nélkül, néha ozsonna nélkül is. Azért a kis gróf és kis grófnő ezt az erkélyszobát gyermekkorukban elnevezték „csúnya szobának”. Mikor azután már nagyobbak lettek, Illés gróf már kártyázott és párbajokat vítt, Cynthia grófnő bálba járt és hódolatokat fogadott el, akkor megtörtént néha, hogy egyik-másik rokonukra megharagudtak, kinek arcképe a családi képtárban függött, s akkor azt büntetésül betették a „csúnya szobába”. Elégszer megtörtént, hogy Cynthia grófnő Illés gróf képét, emez pedig hűgát számúzta a csúnya szobába, amiből aztán sok érdekes, tréfával kezdett, haraggal végzett jelenet támadt elő; Cynthia egyszer majd meggyújtotta a házat miatta, hogy bezárt arcképéhez nem juthatott; akkor István gróf levette az ajtót a szobáról sarkaival együtt. Cynthia arcképe azonban eltűnt, és ő semmi kérésre, semmi fenyegetésre meg nem mondta, hogy az hová lett.

Ebben a csúnya szobában akasztatta fel becses képmását Krénfy úr, szembe azzal a hellyel, amit Cynthia mutatott neki. És a két gróf ezt megpillantotta, minden mesterséges és természetes komolysága dacára is alig bírta visszafojtani azt a bőszült vágyat, mely a nevetést erőszakolja, s mely minden indulatrohamok között a legnehezebben leküzdhető.

Vajon hogy jöhetett Krénfy úr arra a gondolatra, hogy magát a csúnya szobába akassza fel?

Cynthia grófnő, mintha semmiről sem tudna, sétált nagy lanyhán Krénfy úr mellett, hosszú selyem pilláit sötét szemekre eresztve, s telt piros ajkát ábrándosan lepittyesztve, míg István gróf arcát kendőjébe rejté, Illés gróf pedig nagyokat rándult, egyszer-egyszer félbeszakasztott „ha!” kiáltásokat hallatva.

— Valami bajuk van a méltóságos uraknak? — aggódék Krénfy úr szorgalmasan.

— Óh, semmi — felelt Cynthia grófnő. — István grófnak náthája van, Illés gróf pedig köhög.

Hm. Ezeknek a grófoknak még a tüszögösük és köhögésük is egészen másféle, mint a közönséges embereké.

Ebéd előtt még annyi időnek kellett telni, amíg a brenóci grófok Krénfy úr előtt a kastélynak eddig zárva tartott osztályát felnyitatták.

Mindössze három szoba volt abban, mely említést érdemel. Az egyikben régi, ódivatú bútorok voltak, a másikkban ócska zászlók, öltözetek, a harmadikban mindenféle régi fegyvernemű. A brenóci grófok hajdan nagy becsben tartották ezeket az ócskaságokat, maga István gróf is emlékszik olyan időkre, amikor e történeti ereklyékre nagyon büszke volt.

Ez a büszkesége föléledni látszott, amidőn e rég zárva tartott terem ajtaja fölnyílt előtte s ő ismét belépett rajta, s ez apáról fiúra hagyott, minden divat és használaton kívüli fényes ékszereket megpillantá.

Krénfy úr vigyorogva állt meg ugyanazon tárgyak előtt, mik a brenóci grófokat egy fejjel nagyobbakká látszottak tenni; s gondolta magában: „Ejnye, ejnye, miért nem adják el a méltóságos urak ezt a sok furcsaságot? Szép pénzt bekapathatnának belőlük!”, s ezzel a gondolattal vizsgálgatá a szép drágaköves kardok, emailos függőrák s vésett tálak gyűjteményét.

István gróf különös büszkeséggel mutatott fel egy buzogányt, mely barna volt már egészen az időtől, csak a gerézdjein látszottak ki az apró arany arabeszkék. Krénfy úrnak is különösen látszott az tetszeni.

István gróf látta, hogy a nagyságos úrnak is van régiséggyűjteménye s nagylelkű akart lenni, meg akará ajándékozni e buzogánnyal.

Évégett elmondá annak históriai sorsát, mint viselte azt IV. Béla idejében egy Maróthi bán, hogy látszik meg a horpadás gerézdjén, mellyel Athlamos tatár vezér sisakját, koponyáját betörte. Sisak és koponya is ott áll mellette. Ugyanez a buzogány volt az később, mely Róbert Károly szerencsétlen

havasalföldi hadjárata alkalmával Bazarád vajda kezébe került, az ajándékozta azt később Blaku bojárjának, ki Báthory István idejében mint lengyel követ azzal kedveskedett a király legkedvesebb emberének Zornyrszkynak, míg végre ennek a leányát, a szép Zornyrszka Stefániát egy brenóci Maróth gróf Bécsben megismerve, nőül vevé, s a lengyel családi tárban megismeré e buzogányt, és akkor minden egyéb menyasszonyi hozományról lemondva, csupán ezt kérte magának. Így került vissza a nevezetes műdarab Brenócra.

Krényf úr e beszéd alatt jobbra-balra forgatta a kezébe vett buzogányt, nézegeté s mikor István gróf elmondta a histórikumokat, azt kérdezé tőle:

— Ezüstből van ez?

A nemes úr egy végtelenül hideg tekintetet vetett rá e kérdésre.

— Nem. Vasból van.

Azzal kivette a kezéből a buzogányt, mely pedig valóban tömör ezüst volt s odaállítá vissza helyére. Többet azután nem is beszélt neki ereklyéi felől, hanem csak arra kérte, hogy rakassa azokat mind ládába és küldje fel utána postán. A címezetre írja azt, hogy értékük százezer pengő.

(Hm. Talán mégis ezüstből vannak ezek a furcsaságok? . .)

„Messieurs et mesdames, le diner est servi!”

A kölcsönvett pitvarnok e hivatalos szalonnyelven tett hirdetése adott új lendületet a társalgásnak, a kölcsönvett inasok siettek a szárnyajtókat szétcsapni s az ebédlő előfüggőnyeit félrevonni.

Krényf úr merész vállalatot kísérlé meg. Bátorzkodott, mint háziúr, karjával kínálni meg Cynthia grófnőt.

A delnő elfogadta karját, ami Krényf urat a büszkeség tetőpontjára helyezé.

Amint így diadallal vezetí elegáns vendégeit szőnyeges tereméin át, egyszer csak előtte terem Miska kocsis, azon szuratosan és borzosan, ahogy máskor szokott lenni, s egy fél

csizmát hoz a kezében, mégpedig úgy, hogy a lyukas talpát tartotta kifelé s mint a vak légy, mely senkit sem néz, csak elkezdi Krénfy úrnak az úri vendégek előtt:

— Köszönteti a csizmadia nagyuramat, nem foltozza meg a csizmát nyolc garason alul, azt is előre akarja látni.

Krénfy urat majd a guta ütötte meg, közel volt hozzá, hogy otthagya Cynthia grófnőt, ott mindjárt felpofozza Miskát. Szerencséjére a kölcsönvett komornyiknak volt annyi találékonysága, hogy nyakon ragadta a kocsiszt s kituszkolta a szobából, odakinn rátámadva, hogy miért jön ilyen részegen a kastélyba, midőn a nagyságos urat meg nem tudja különböztetni az ispántól.

Krénfy úrnak pedig minden íze reszketett a düh és szégyen miatt. Ha kacagni találnának rajta! Nem tették azt. A két gróf utazási tervekről beszélt, s észre sem látszott venni a kitaszigált cselédet, Cynthia grófnő pedig arról beszélt, hogy milyen nagyon szereti ő a fenyőfák illatát; mikor itt lakott, volt egy nyugágya, mely mindig friss fenyőlevéllel volt töltve, s amitől más elájul, a fehér szurok szagát többre becsüli bármi illatszernél, s ennél fogva milyen boldogoknak tartja azokat az embereket, akik a vastag terpentint főzik.

Ez a bizarr beszéd kiverte Krénfy úr fejéből a csizma okozta kudarcot; azt hitte, senki sem is vette észre zavarát, hisz az előkelő uraknak nem szokásuk észrevenni a parasztot.

Azután asztalhoz kelle ülni, ami Krénfy urat ismét újabb zavarba hozta, mert nem tudta, hogy kit illet az asztalfőhöz ültetés, István grófot-e, vagy őt magát, mint háziurat. A grófot kínálta elébb, s mint meg volt lepetve, midőn ez azt mondta, hogy az a hely Cynthia grófnőt illeti.

Óh, hisz ezt magától is fel kellett volna érnie ésszel! Hiszen hallotta már a gróftul, hogy Cynthia a család zsarnoka, kegyence.

A rossz lelkiismeret sehol nem nyilvánul oly erősen, mint ha felkapott ember ebédel együtt igazi nagy urakkal;

Krényfő úr minden percben megzavarta magát azért, hogy majd István gróf finom francia modorát akarta utánozni, majd ismét Illés gróf amerikai kényelme tett meg neki; ha pedig éppen Cynthia grófnőre talált tekinteni, akkor megállt lelkében a gondolat és kezében a villa; ez nem azon prózai tünemény, melyet hétköznapi nyelven evésnek neveznek, ez költészet, ez plasztika, ez ideál, mint a lepkék mézszívása, mint a galambok szemszedése, mint a mítoszi istennők ambróziászürcsölése.

Cynthia grófnő semmi húsfélét sem eszik. Az vadítja az embert. Az eszme maga is borzasztó egy nőre nézve. A farkasokkal, rókákkal állani egy kosztón. Ha ránéz Krényfő úr, neki ad igazat. Illés gróf ellenben csupán húsfélét eszik, és pedig sokat, és nem látszik rajta, hogy rág valamit. Egyik kezében a kés, másikban a villa, egy perc alatt összevágott, el is takarított mindent, ami előtte volt. És ennek is igaza van. Az evés egy szükséges prózai, unalmas dolog: célszerű azon minél rövidebben általesni.

István gróf csak vizet iszik, s minden evése abból áll, hogy amely étel mellett rizskását talál, azt leszedi, s a mártásokat kenyérszeletekkel felitatja. Csupa merő rendkívüli emberek! Mennyire különbözik evésük is más közönséges emberétől, aki az evés dolgát gyönyörűségnek találja, s egymásnak jó étvágyat kíván.

Illés grófnak ezenfelül még az a rendkívülisége is van, hogy a társaságot azzal mulattassa: ez vagy amaz ételt mivel szokás pácolni, micsoda szerekekkel teszik ezt a bort édessé, pezsgővé, nehezzé; mitől lesz ez a sajtnemű olyan sárga; mivel hizlalják ezt a tekenős békát, hogy olyan fehér legyen a húsa, s több efféle ízletes dolgokat, amiknek tudása után kedve volna az embernek, mindezeket a dolgokat kihajigálni az ablakon, és nem enni egyebet száraz kenyérenél. Illés gróf azonban mindezt igen jó tréfának tartja. Igazi jenki ötletek. István grófnak elég nagyszerű alkalmak vannak ilyenkor bebizonyíthatni, mennyire

tud arcával nemcsak szívén, de gyomrán is uralkodni, ami Krénfy úrnak kevésbé sikerül; ő majd kékül, majd zöldül, amint Illés gróf észrevételei folytán villára szúrt legízesebb falatjait visszateszi a tányérra, s úgy szeretné, hogy gondolatait ő is azon tündéri mezőkre tudná vinni, ahol Cynthia szép lelke jár, s ahová nem hallatszanak Illés gróf rendkívüli kémiai és technológiai ismertetései.

Krénfy úr egy tál császármadár felhozatala alkalmát meg akarta ragadni azon célra, hogy egy régen gigondolt áldomást igyék a brenóci Maróth grófok és Cynthia grófnő egészségére, amidőn az igazi pitvarnok, Jakab, besompolyogva a bérenc inasok között, egy levelet hoz a kezében s azzal urához iparkodik közliteni. A bérenc pitvarnok észrevette a fiút, s attól tartva, hogy ez is valami ügyetlenséget jön elkövetni, útját állta, s kérdőre vevé, hogy mit akar.

— Ez a levél nagyon sürgetős, stafétán jött, az van ráírva.

— Nem tudod, te féleszű — suttogá, karjába csípve az ideiglenes pitvarnok —, hogy becsületes pitvarnoknak a levelet, mikor vendégek előtt adja át, tálcára kell tenni.

Jakab megértve ez etikettszabályt, kifordult a konyhába, felfedezett valahol egy nagy huszonnégy személyre való teacsészés tálcát, s arra téve a levelet, úgy hozta azt vissza az ebédlőbe.

— Nagyságos, . . . méltóságos, . . . ez a levél — hebegé odatartva az asztalra a tálcát levelestül. A jámbor azt is feledte, hogy kinek hozta azt.

Az asztalnál ülők természetesen mind a levélre tekintettek, melynek borítékcímje oly szép gömbölyű betűkkel volt írva, mint a felfűzött gyöngysorok.

Ezt az írást mind a négyen látszottak ismerni, mert az a rögtöni arcváltozás, amit e sorok látása előidézett, elárulá meglepetésüket.

Legfeltűnőbb volt e hatás Illés gróf arcán. Mintha valami belső tűz a viaszmazt egyszerre leolvasztotta volna róla,

minden vonása megelevenült, fellázadt, összerándult; ő volt az egyetlen, aki a levél után nyúlt, aki elvette azt a nagy tálcáról, indulatosan megfordítá mindkét lapjáról előre-hátra, s azután odaadta azt Krénfy úrnak, ki alig merete eléje kinyújtani kezét.

— Ez önnek van írva.

Krénfy úr csak tétovázva merete elfogadni a levelet.

— Tessék. Önnek szól.

— Óh könyörgöm. Én nem állok ezen úrral semmi összeköttetésben — mentegetőzék az elhalványult férfiú —, én nem tudom, miért írhat ő énnekem.

— Hisz ön még azt sem tudja, hogy ki írja e levelet!

— Óh igen, kérem alássan, ismerem jól ezt a hátrafelé dőlő írást, így nem ír senki sem rajta kívül. Ez a levél bizonyos Tarnóczy úrtól jön.

Amint ez a név ki volt mondva, egyszerre visszanyerték a grófi vendégek elébbi nyugalmukat, s Illés gróf menten elkezdett egy adomát közrebocsátani: hogyan etette ő meg több nagy urak társaságában egy lateinerrel a bogácsfejeket árticsóka helyett, amire Cynthia grófnő azt jegyezte meg, hogy vannak lények, amikre nézve a bogácskóró ideál; István gróf mosolygott a tréfás szóváltásra; csak Krénfy úr reszketett még egy kicsinyt, ha arra a levélre gondolt, melyet olvasatlanul dugott el asztalkendője alá; mígnem arra a gondolatra jött, hogy talán nem is ezek a brenóci grófok azok, akik a Tarnóczyakkal örök viszálykodásban éltek, és nem Cynthia grófnő az, akibe egy vakmerő Tarnóczy szerelmes lenni merészelt és nem ezen Illés gróf az, akinek a tomporába lőtt ugyanazon kalandor ifjú ugyanazon ügy miatt.

Az egész ebéd igen vígan ment azután végbe, a kölcsönös tósztok nem veszték kárba; Krénfy úr maga olyan jókedvű lett, hogy még zongorázott is ebéd után, egészen Lisztet utánozva feje hajjigálásával. Illés gróf komolyan állítá, hogy valami nyilvános hangversenyben kellene hallatnia magát. Elhitte. A zongora is valami fölséges! Azt is elhitte.

— Óh, hát még az, amit Chynthia grófnő szobájába vittem! — hetvenkedék a derék úr. (Ez a zongora is bérbe volt véve.)

Illés gróf említé, hogy Cynthia grófnő gyönyörűen zongorázik.

Krényfő úr a hetedik égre készült, ha e bájos ujjaktól nehány akkordot hallhatna.

Cynthia grófnő mosolygott és engedett; átment az egész társasággal a neki szánt vendégi lakosztályba, helyet foglalt a fehér gyökérfa-zongora előtti causeuse-ön, s búbájos ujjait végigfuttatá az ábrándos hangszeren, valami felismerhetlen dallam változatait adva elő.

— Ah superb! ah fameus! — sóhajtozék Krényfő úr, fejével ütve a taktust, mint ahogy affektált ábrándozók szokták, amidőn legnagyobb elragadtatása közepett karja alá nyúl Illés gróf, azzal a száraz, hideg automat kézzel, s azt súgja fülébe, hogy jöjjön csak egy kisse a szomszéd terembe.

István gróf a másik felől fogta meg Krényfő úr karját, s így kivezeték szépen három-négy termen keresztül, ahol nem hallhatta az ábrándos zongorahangokat többé, s ott leültették magok közé, midőn egyedül voltak, s ott azt kérdezték tőle Illés gróf röviden és szárazon:

— Uram, mi volt azon levélbe írva?

Ha Krényfő úr bírt volna azzal a középkori, furcsa tulajdonnal, amit lovagiasságnak neveznek, erre a kérdésre ilyenformát felelt volna:

Uram, a levélre azért ütnek pecsétet, hogy annak tartalmát csak az tudja meg, akihez címezve van. Az én leveleim tartalma engem illet, és ahhoz önöknek semmi közük nincsen. Ha nem tetszik önöknek ez a válasz, tudok a kertben egy szép kis magányos helyet, ahol valamelyikünk, aki megsértve érzi magát, háborítatlanul elégtételt vehet.

Szerencsére Krényfő úrba ebből az ábrándos szövegből egy cseppnyi sem szorult; Illés gróf sem intézett volna hasonló

kérdést más bárkihez. Az érdekes úr szép nyugodtan keblébe nyúlt, kivette a levelet és odaadta Illés grófnak, hogy olvassa el.

Egy negyedóra múlva azután a három úr visszatért ismét azon teremhez, ahol Cynthia grófnőt a zongoránál hagyta.

Már nem zongorázott a grófnő, sőt ott sem volt már. Jakab, a pitvarnok értesíté az urakat, hogy a méltóság kisasszony visszament a vendéglőbe, az úti holmikát ide szállítandó, s társalkodónéjának meghagyta, hogy addig zárja be a zongoraterem kertre nyíló ajtaját. A grófnő nagyon szenzitív a nyitott ajtók ellenében.

A gróf urak ezt igen helyesnek találták, s Krénfy úrral nagy hálálkodások közt kezét szorítva, ők is visszamentek a vendéglőbe.

Öt perc múlva jött Illés gróf pitvarnoka, aki Krénfy urat annyiszor felköltötte az éjjel, hozott ötven aranyat, s azokat urai parancsából az úri cselédség között kiosztotta. Egyszersmind tudatá Krénfy úrral urai üdvözlését, kik sajnálják, hogy nem vehetik tovább igénybe vendégszeretetését, miután még ez óra-negyedben visszaindulnak Bécsbe.

Krénfy úr annyira nem volt ura indulatainak, mik e rögtöni utazás fölötti sajnálatából eredtek, hogy még a vendég-pitvarnoknak is elfelejtett ajándékot adni, amiért ez viszont elfelejtett minden szép üzenetet, amit Krénfy úr a méltóságos urak és Cynthia grófnő számára küldött.

A hintók már készen álltak a vendéglő udvarán, felpakolva bõrládák, kalaptartók, nyeregben az előfogatosok, köpönyegben a hajdúk.

Illés gróf, Cynthia grófnő a fogadó legbelső szobájában voltak együtt. István gróf egy melléktérben.

Cynthia látta, mint veszi fel Illés gróf útiköpenyét; Illés gróf is látta, mint készül el Cynthia grófnő otthoni piperéjével, egyik sem szólítá meg a másikat.

István gróf egy kis asztalnál ült és pasziánszozott. Azt a nagy Laudon-pasziánszt játszotta két tucat kártyával, ami

olyan érdekes és figyelemvonzó, amire őt maga Soult marsall tanította, aki szinte szenvedélyes pasziánsz-játszó volt. A nagy emberek mind igen szenvedélyes pasziánsz-játszók.

Mikor Illés gróf az utolsó gombot bekapcsoló kamáslijén, a postakürt éppen akkor szólalt meg az ablak alatt.

— Készen van ön az útra? — kérde Cynthiától.

— Én? . . . nem.

— Úgy jó volna, ha sietne, mert ön miatt késni fogunk.

— Én mit sem tudok az útról.

— De én tudok. Rögtön vissza kell mennünk.

— Miért? Nem értem az okát.

— Kegyed kíváncsi.

— Nem vagyok az. Ön mehet, mikor akar, de én itt maradok.

— Itt? Hol?

— Ebben a vendéglőben.

— Csodálatos! És miért maradna ön itt, ha én és István gróf utazunk?

— Én nem azért jöttem ide, hogy a brenóci uradalmak pusztulását megünnepelni segítsem; nem azért követtem önöket ide, hogy egy bolonddal többet megismerjek, hanem azért, hogy anyám sírját meglátogassam, ahol hat év oltá nem voltam.

A grófnő deli arca büszke méltósággal fordult e szavak alatt testvéréhez, s csak az utóbbi szavaknál szeméibe tóduló könny kényszeríté, hogy szempilláit e büszke szemekre lezárja.

Illés gróf hideg gúnnyal tekinté rá.

Cynthia grófnő megbánta, hogy érzékenységet mutatott, s azután hanyag nyugalommal veté hozzá:

— Én nem kívánom öntől, hogy nekem higgyen. Gondolja azt, hogy csak komédiázok, hanem azután gondoljon arra is, hogy *igen jól komédiázok.*

Illés grófban forni látszott e szóra az automatokban nem sejtett vér. Közelebb lépett Cynthiához.

— Ön már fenyegetett bennünket egyszer ezzel a szóval.

— Azt újra teszem. Önök énvelem tehetnek, amit akarnak, de akkor én is teszem azt, amit akarok. Önök a brenóci grófi név büszkeségét emlegetik előttem . . . Büszkeségem nekem is van elég és ahhoz nem szabad közelíteni senkinek. Ha önök engem szabad akaratomra hagynak, ha nem leskelődnek, nem gyanakodnak utánam, fogom tenni azt önkényt, szabad akarattól, amivel ennek a chimérának, ennek a képzelt brenóci nagy névnek tartozom; ha önök azt mondják: ehhez vagy ahhoz az emberhez ne szóljak, mert az a brenóci névnek kisebbítése, nem fogok szólani; de ha erővel, erőszakkal akarnak kényszeríteni, ha mint gyermeket ma ide, holnap oda akarnak hurcolni, akkor elfeledem azt, amit ígértem, és eszembe fog jutni az, amivel fenyegetőztem.

— Ön azzal fenyegetett bennünket, hogy ha akaratát erőszakoljuk, el fogja hagyni szülői házát és színésznő lesz.

— Igen. Én nagyra becsülöm ezt a társadalmi állást, szemeim előtt semmi megaláztatás sem lenne az; de jól tudom, hogy annál irtózatosabb dőfés volna ez a ti büszkeségteken, a brenóci büszke néven; mert ugyanazon *Brenóczi Maróth Cynthia* grófnő név alatt lépnék oda, amit az anyakönyvben kaptam. Ezt mondtam és hidd el, hogy meg fogom tenni. Mikor először mondtam, kacagtál rajta, mikor most mondom, nem kacagsz. Én jól tudom, hogy szép vagyok, hangom tiszta, csengő, indulataimmal tudok bánni, bizton hiszem, hogy szerencsét fognék csinálni e merész pályán is; de ha ellenkező volna az eset, ha kikacagnának, kicsúfolnának, hahtatlanul, az a brenóci névre nézve csak nagyobb baj volna, mert akkor még gúnyt is hoznék reá. Pedig megteszem.

Illés gróf összefont karokkal dült a szék karjához, melyen Cynthia hevert s legnagyobb nyugalommal beszélt bátyjához.

A gróf szájában kialudt a szivar. Összemorzsolta azt s nem gyújtott másikra.

— Önnek bizarr eszméi vannak, Cynthia. Kész vagyok elhinni, hogy ön mindenre képes és lemondok minden hatalmaskodásról. Ön, mint mondá, anyja sírjához akar menni.

— Igen, anyáméhoz. (Illés grófnak más anyja volt.)

— Ez a bizonyos hely Felsőmaróton van?

— Igen, Maróton, ahová anyámat méltatlanul száműzték, ahol szenvedett tőlem távol.

— Ezt nem vitatom. Az a hely ide egy óra járásnyira van. Ön hihetőleg kedves dolognak találandja a következő éjszakát azon házban tölteni, ahol anyja meghalt.

— Kétségtelenül.

— Önnek atyja ott fog önnel maradni.

— Ha nem borzad azon szobáktól.

— Óh, nincsenek ily gyöngeségei. Nekem azonban megbocsát ön, ha azalatt utamra megyek; együtt nem maradhatunk.

— Nincs okom tartóztatni.

— Igen jól van. És már most egy okos szót, Cynthia. Ha éppen komédiásné akarsz is lenni, előttem ne játsszál komédiát. Én keresztüllátok rajtad és azt is tudom, amit gondolsz. Te nem azért akarsz Marótra menni vagy itt maradni, hogy ott mezei virágokat keress, s azokat koszorúba fond, hanem: elmondom miért. Te ma az ebéd felett egy levelet láttál átadatni ennek a filkónak odafenn. Az írást megismerted te is, én is. Láttad, hogy a postabélyegre kívül Strasbourg volt nyomva. Tudod jól, hogy ebből mi következik most?

Cynthia kínos hallgatással inte tagadólag.

— Mondtam azt neked — szólt Illés csaknem suttogva és odahajolva hozzá —, hogy ha ezen emberről le nem mondasz, én ezt az embert megölöm!

Cynthia halkán susogva rebege:

— Azt nem engedi megtörténni Isten.

— Az meg fog történni. Egyszer már találkoztam vele, akkor neki kedvezett a szerencse. Különös szerencséje volt.

Ez nem fog másodszor lenni. Te tudod jól, hogy én Strasbourig egy órai alvás kedvéért sem állapodom meg. Lemon-dasz-e?

— Nem — felelt Cynthia határozottan, s volt bátorsága sötét szemeinek bátyja félelmes tekintetével találkozni.

— Nem mondasz le, hanem így gondolkazol: bátyám nem járhat sebesebben, mint a postaszekér, elmaradok Maróton, onnan levelet írok Tarnóczynak, hogy menjen Strasbourg-ból és hova menjen, s bátyám ismét keresheti őt egyik világvégitől a másiktól, ugye így van?

— Én felfogadtam — susogá Cynthia —, hogy meg fogom gátolni találkozástokat.

— Jól van. Igazságos akarok lenni irántad. Tudtad, hogy egy másodszori találkozásunkból vagy ő, vagy én nem jön élve vissza, és sem azt nem akarod, hogy én öljem meg őt, sem azt hogy ő öljön meg engem. Ezt elismerem. Nem szokatlan dolog. Tapasztaltam is több ízben, hogy Tarnóczy csaknem azon órában távozott el valamely városból, amelyben éppen ráakadtam; ez a bujdoklás egy ellenfél elől rá nézve nagyon kínos lehet, mert ő bátor ember. Kár, hogy nem más viszonyba hozta őt a sors velem. Most az egyszer találkozni fogok vele. Igen, igen, most nem fogsz kijátszhatni. Te így okoskodtál jó leányka: amíg az én bolond bátyám felhányja Strasbourgot, mint egy szénaboglyát, vagy mint egy megyei archívumot, olyan embert keresve, ki álnév alatt él ott, azalatt ez régen megkapta az intő levelet az ismerős betűk alatt s odábbállhat. Hanem ezúttal nem fog odábbállani.

— Azt nem hiszem.

— Hidd el. Be fog vární, mert kénytelen vele. Adott szava, hűsége ellenére.

— Úgy valami irtóztatónak kellett vele történni.

— Nem történt biz azzal semmi borzasztó, csupán csak becsukták valami ki nem fizetett adósságért, amit úgy hiszem játékban veszte, s most onnan ír a börtönből ennek a régi

vámpírjának, hogy tarnóci birtokaira, illetőleg testvérjeére, küldjön neki bizonyos összeget, hogy ebből a fatális helyzetből kiszabaduljon.

Cynthia arca még fehérebb lett, mint azelőtt volt. Alig látszott rajta, hogy él.

— Ez a pimasz odafenn el hagyta e levelet olvasnom — folytatá Illés gróf —, amiből meggyőződtem, hogy az én emberem előlem nem menekülhet. Te hiába intenéd, mert onnan nem eresztik; pénzt sem küldhetnek neki, mert nem tudod, mennyiért van bezárva. Krénfy természetesen egy batkát sem kockáztat, — már csak irántam való szívességből sem. Most én tehát azt teszem, hogy elmegyek Strasbourgba, felkeresem azt a hitelezőt, akinek tartozik, magamhoz váltom kötelezvényét, abból csinálok két töltést két pisztolyba, oda állok a börtön ajtajához, s mikor kilép rajta, engemet fog legelőször meglátni; és azután nem válunk el egymástól többet mint élő emberek.

Cynthia ajkain az iszonyat rebegése tört ki.

— Óh, te iszonyú ember vagy, Illés.

— Nem vagyok az. A legszelídebb, a legnyugalmasabb ember vagyok. Csak egy szavadba kerül, és az egész szomorú tréfának vége van. Mi elnevetjük magunkat és azt mondjuk, hogy csak bohóskodtunk. Csak ezt a rövid szót kell kimondanod: „lemondok”, és én megfordítom rögtön utamat; lemegyek Erdélybe vaddisznó-vadászatra, és úgy elfelejtem az egész dolgot, mintha soha meg sem történt volna, s ha valaki elő találja hozni előttem Tarnócztyt, azt mondom, sohasem hallottam hírét. Nekem egy szavad elég. Ha te e szót kimondád, biztosabb vagyok felőled, mintha annak a kolostornak kulcsát hordanám magammal, amelybe be vagy zárva.

Cynthia hallgatott.

Illés gróf útiköpenyét vevé vállára. A postakocsis újra trombitált.

— Kedves Cynthia, az idő siet. Nekem menni kell.

Gondolkozzék, hogy valamit válaszoljon, míg el nem indultam, mert azután késő lehet.

Cynthia megfogá Illés kezét, s kérő tekintettel emelte hozzá szemeit.

— Adjon ön egy napi határidőt.

— Sok lesz.

— Csak holnap reggelig . . .

Illés gróf megnézte óráját.

— Jól van. Nem bánom. Holnap nyolc óráig elvárok a válasz után. Én előremegyek a székvárosba s ott nyolc óráig bevárom önöket, István gróf és ön Maróton maradhatnak az éjjel, ahol nekem nincs mit keresnem. Az én anyámnak nincs sírhalma, mert az a tengeren halt meg, s a hullámok közé temették. Ön tökéletes ura eszméinek és tetteinek holnap nyolc óráig; ha négykor fölkelnek, hétre már találkozhatnak velem. Egy órát engedek előre nem látott véletlenségekre. Gondolkozzék komolyan arról, amit mondtam. Adieu!

Illés gróf betekintett még atyjához is, mielőtt eltávozzék, megkérdezé: kijött-e a nagy pasziánsz? Fölfedezte, hogy egy alsó az asztal alá esett, azért nem jöhet ki a játék, amiért István gróf véghetlenül le volt kötelezve.

Azután tudára adá, hogy a hintók már be vannak fogva, Cynthia szólni fog, ha indulni kell és tudni fogja, hol álljanak meg, amire István gróf azt mondta, hogy igen jól van, s nagyon megörült, midőn Illés gróf eltávoztával újra kirakhatta kártyáit s nagy öröme az ászok mind alsó sorba estek.

V. ESTÉTŐL REGGELIG

Tíz óra lehetett este, midőn István gróf és Cynthia kocsijai elindultak a brenóci fogadóbul. Cynthia grófnő mélézva nézett ki hintaja ablakából a kétfelől elmaradozó házikók sötét ablakaira.

Milyen boldog emberek lakhatnak azokon belül!

Ezek a felsővidéki falvak nem úgy kezdődnek és végződnek, mint mások; messze a helységtől előtűnik újra egy-egy távol eső ház és azután ismét sűrű erdő folytatása következik, s ismét egy kis házikó, mely még mind azon faluhoz tartozik.

Egyszer az útfélen egy olyan házikót pillant meg a grófnő, melynek nem volt teteje, s melynek ajtaja előtt egy csoport férfi, asszony, gyermek sírt és jajveszékelt.

István gróf hintaja hirtelen elporzott a sopánkodó tömeg előtt, hanem Cynthia megállítá a magát s odaküldé inasát, hogy tudja meg, mi bajok.

A baj igen egyszerű volt. A ház leégett tavasszal; a gazda itthon hagyta leányait, hogy műveljék a kicsi telket, maga és fiai pedig elmentek az alföldre kaszálni, aratni. Ami kis pénzt így szereztek, azon vettek építéshez való szereket és egy pár lovat a gazdasághoz. Szerencsétlenségökre azok lopott lovak voltak, benne veszett a pénzüik. A gazda bújában megbetegedett; füstpénz, dézma, robot tartozásban maradt; ezekért most az árendás elköttyavetyéli tőlük a háztetőhöz való épületszerkeket, a jámborok az Isten ege alatt maradnak a leégett házban.

Cynthia mélyen felsóhajtott. Tehát még a gunyhókban is van boldogtalanság!

Éppen tizenegy óra volt, midőn a maróti kis lakba behajtottak. Szerény kis mezei lak volt az, három szobával földszint, ugyanannyival az emeleten. E kis lakot Cynthia anyja saját költségén építteté s leányának hagyományozta, ilyenformán azt, mint Cynthia magánytulajdonát, nem lehetett az eladó levélbe foglalni.

A ház külseje valami oly csendes, zárkózott képet mutat. A ház zöld repkény már a háztetőt is benőtte, s szabadon fonta indáit a bezárt ablakredőnyökön keresztül, jelölve annak, hogy azokat régóta nem nyitották már ki. A párkányzaton a vastaglevelű fűlfű zöld rózsái tenyésztek, a kert utai mellett elhatalmadzott a puszpáng, a tuják csoportozatai is megnőttek már a ház előtt. . . Mind, mind az *emlékezet* növényei, mik nem hullatják el örökzöld leveleiket, mik nem lesznek hűtelenek a földhöz az elmúló nyárral.

A háznál csak egy vén kulcsár lakik, vén feleségével, ugyanazon szobában, melyben húsz év óta laktak; öregek voltak már akkor is, Cynthia sohasem ismerte őket ifjabbaknak.

Milyen nagyon örültek mind a ketten, hogy Cynthia grófnőt megláthatták újra, hogy mondogatták egymásnak, amint a kandallókban szították a tüzet: „Hogy megszépült, akkor is milyen szép volt, de akkor mégis sokkal vígabb volt”.

Ilyen, évek óta nem lakott házakból olyan nehezen akar kiengedni a hideg; a kandallóban vígan lobogott már a tűz, és mégis olyan hideg volt minden szobában.

István gróf a földszinti hálóteremben telepedett le, ahonnan egy csigalépcső vezetett ismét fel az emeleti szobába, melyet Cynthia foglalt el társalkodónéjával.

István gróf feltette magában, hogy addig nem fog elalunni, míg Cynthia le nem fekszik. Illés gróf nagyon rábízta, hogy leányának minden mozdulatára vigyázzon, bárha nem veteti is észre, hogy vigyáz, hogy gyanakszik.

Ez igen könnyű volt olyankor, midőn csak egy lépcsőn lehetett lejönni azon hálószobából, azonfelül az udvaron egy nagy szelindek őrködött, mely minden neszre ébren volt.

István gróf odavitette asztalát a kandallóhoz, s lábait felrakva annak párkányára, nagy nyugalommal keverte és rakta kártyáit, néha-néha megállva hallgatózni.

Cynthia, amióta megérkeztek, folyvást jár alá s fel a felső teremben, mely éppen István gróf feje fölött van, léptei majd lassúbbak, majd sűrűbbek; egy percre meg nem áll.

Egyszer mégis abbahagyja a járkálást, s leküldi társalkodóját a kulcsárhoz, hogy készíttessen számára vacsorát, mert ő éhes.

István gróf ezen nagyon csodálkozott, mert alig pár órája, hogy ama nagy vendégségtől felkeltek. Hanem utoljára ez mégis megnyugtatta, aki éhes, az nem igen lehet kétségbeesve.

Félóra múlva egy szép sült csirkével tért vissza a kulcsárné, s azt Cynthia grófnőnek felvitte.

Nemsokára a társalkodónó visszahozta az üres tálat, csak a pusztá csontok maradtak rajta. Cynthiának jó étvágya van ma, gondolá magában István gróf a tizenhatodik pasziánsz közepett.

Cynthia grófnő pedig azalatt az ablakban ült, s odacsalogatva a nagy szelindeket, annak hajigálta apró darabokban az egész sültet. A kutya nagyokat ugrott örömében, s füleit hegyezé és farkát csóválta e kedves mulatságra.

Azután ismét újrakezdődtek a léptek a felső szobában és szakadatlanul kitartottak órahosszat. István gróf ásított és újra kezdte a kártyavetést.

Odafenn a felső teremben kezeit tördelve jár megnyugvás nélkül a boldogtalan hölgy, néha felsóhajt keservesen:

— Óh, anyám, édesanyám . . .

Még csak arcképe sem maradt fenn a megholt nőnek, melyhez fordulhatna, melytől erőt, tanácsot, vigasztalást kérhetne nagy szorongatásai közt. Egészen magára van hagyatva.

Lemondani nem tud, nem akar, nem szabad.

Segítséget nem lát sehol, senkinél, semmiben.

Vagy testvére fog elveszni, vagy kedvese, vagy ő maga.

Ez a hármás út kijárása.

Ha pénz volna kezénél, talán segíthetne vele; de azt is kitől küldené és hová, hogy testvérét megelőzze?

Mindössze kétszáz forintja van chatouilljában, az nem lehet elég. Azt sem bízhatná senkire. Illés megelőzné és ha megelőzi, akkor találkozniok kell, és akkor egyiknek vége van.

— Óh, anyám, édesanyám . . .

A hold arca előtt éppenny nyomtalanul mennek el ezek az alakatlan felhők, mint az övé előtt az alakatlan gondolatok.

Most egyszerre egy nagy sötét felhő vonul a hold elé s hosszasan elsötétíti a tájat. Ezek a sötétség percei egy erős gondolatot adnak Cynthiának.

A legmerészebb út a legegyszerűsebb és a legegyszerűsebb a legjobb.

Egy közönséges lélek azt tenné az ő helyzetében, hogy azt mondaná testvérjének, miszerint lemond, és azután iparkodnék hasznára fordítani azt a bizalmat, mellyel az szilárd ígéretében megnyugodott. Cynthiának e gondolat egy percig sem jutott eszébe.

Hanem így gondolkozott: Vissza fog menni ez órában Brenócra, — egyedül, — gyalog; — fel fogja keresni Krénfyt, — saját lakán, — éjszaka, — magányosan; — el fogja neki mondani rettegését, őszintén, — világosan; — fel fogja szólítani, hogy a kért összegről rögtön küldjön váltót a strasbourgi kereskedőhöz; — átadja a magánytárcájában levő kis összeget neki; — s leköti, átírja, eladja neki maróti kis jószágát, ékszereit, mindenét . . .

Óh, a szegény nőnek, midőn e háborodott eszméket ki-gondolta, nagy okai voltak magában fel-felsóhajtani: „Óh, anyám, édesanyám”.

Hogy mindezt hogy fogja kivihetni, arra nem gondolt többé.

Úti óráján már tizenkettőre jár az idő. Sietnie kellett.

A mellékszobában társalkodónéja aludt már; alulról sem hallatszott semmi nesz, István gróf is bizonyosan lefeküdt.

Cynthia fejére burkolta sálját, tárcáját keblébe dugta, s a nyitott ablakon körületekintett.

Jól tudta, hogy az egész délkeleti házfal be van futtatva a folyondár bércse (clematis) erős indáival, azok bizonyosan meg fogják őt bírni. Nem csalódott; az ablakból igen könnyen lejutott a földre. Szerencsére a hold egészen felhők alá volt borítva.

Azon percben, amint a földre ért, nagy rohanva futott felé a házörző szelindek. Cynthia meg sem mozdult előtte, magához várta szóvalanul, s midőn odaért hozzá, egyszerre lehajolt, kinyújtotta kezét szelíden s megsimogatta vele a kutya fejét. A nagy izmos eb, ahelyett, hogy bántotta volna, elébb meglepetve állt meg előtte, azután hízelgő nyüzsgéssel csúszott lábaihoz s a fejét simító kezet nyalogató.

Cynthia egy szisszenéssel sem árulá el magát. Lehet, hogy az eb rohanása figyelmessé tett valakit. Így azt fogják gondolni, hogy valaki a háziak közül jár az udvaron.

A kertre nyíló ajtó nem volt bezárva. A ház árnyékában könnyű volt oda kerülni; amint az ebet elhallgattatá, csendesen besuhant a kertbe.

Ott fehérlett egy szomorú kődarab a sötét mirtuszbokrok között. Ez volt az ő anyja sírköve.

Itt már szabad volt sírni.

Odarohant, leborult a begyepesült földre és sírt szíve mélyéből, lelke keservéből, elpanaszlá néma könnyeivel anyjának mondhatlan bánatát, és kérte szóvalan fohászával, hogy legyen segítségére ez órában, ez éjszakában, e magányos útjában.

És azután megerősödött szívvel kelt fel onnan.

Amint feltekinte, íme a nagy házi eb ott ült mellette.
— Kondor! — susogá a grófnő, s a nagy, veszedelmes állat farkát csóválta, midőn nevéen hallá magát szólíthatni.

A kertből egy hídon kellett átmenni az útig; midőn Cynthia onnan visszatekinte, látta, hogy a szelindek utánamegy. Gondolta, hogy majd elmarad a házakon túl. Hanem a kutya kikísérte egész az útig, és amint kiértek az erdők közé, akkor egészen melléje simult, és fejét odadörzsölte hozzá barátságosan, és fogait hízelegve vicssorgatá fel rá, mintha mondani akarná neki: „Látod, milyen szép, erős, fehér fogaim vannak, ne félj ám semmit, hogy ily egyedül jársz, majd veled megyek én”.

És valóban jóleshetett e jámbor vadállat barátsága e percben Cynthiaának. Az út mindenütt sűrű erdők között vezetett el, a fenyőerdők árnyéka nappal is hasonlít az éjszakához. Olyan rémes a csöndesség éjjel a vadon közepette, néha egy-egy száraz gally esik le a fáról, mely csörömpölve hull a haraszt közé, a szél úgy sóhajt a sűrű lombokon keresztül, s ahol a hold árnyékot vet a fák közül az útra, úgy tetszik, mintha csupa élő alakok mozognának, minden nesz olyan ismeretlen . . . Milyen jólesik, ha van egy élő lény ilyenkor közel, melyhez beszélni lehet, s mely úgy szeretne felelni, biztatni, hogyha tudna.

Egy helyütt egészen elmélyed az út a sűrű gyalogfenyők közé; amint ott egy beárnyalt odvas fa mellett kelle elhaladni, mely csaknem az út mellett áll, egyszerre elkezdett az eb gyanakodva morogni, néhány lépést előreszaladt, ottan megállt, s azután haragosan csaholni kezdett a fára.

Cynthia figyelmesen tekintte oda, s a sötétben észreuvé, hogy egy férfialak támaszkodik annak a fának, két kezével görcsös botjára nehezkedve.

A szelindek Cynthia elé veté magát, s dühösen ugatott az alakra.

Cynthia odalépett a kutyaához és elcsitítá, s azután erős, bátor hangon szólítá meg az alakot.

— Ki az? Jőjjön elő!

— Hát ki volnék? — szólalt meg egy durva, mérges hang. — Olyan ember vagyok, aki az úton szokott lakni. Az országút mindenkié, nekem szabad itt lennem.

Cynthiának meg kellett fogni a szelindek örvét, hogy az rá ne rohanjon a beszélőre. A grófnő most egész nyugalommal szólt az emberhez.

— Jó barátom; nem mondhatná meg nekem, messze van-e még ide Brenóc?

— Elég messze — volt a dacos válasz.

— Nem lenne szíves engem odáig elvezetni?

E bátor felhívásra valamit dörmögött magában az alak, azután fennhangon azt mondá:

— Nem bánom. — S ezzel előlépett a sötétből a holdvilágra.

Valóban nem volt olyan külseje, mely különösen ajánlja arra, hogy éjfél után sötét erdőn keresztül egyedül vezettesse magát vele az ember egyik falutól a másikig.

Az a vén csavargó volt ez, aki Kallósfalván rá akarta lázítani a népséget a magtárra.

— Elvezetem az ifjasszonyt — dörmögé még egyszer, közelebb lépve Cynthiához, kinek nagy bajába került meggátolni a szelindeket, hogy rá ne rohanjon e vad kinézésű férfira.

— Tehát menjen egy kissé előre, mert ez a kutya úgy haragszik az idegenekre.

A csavargó dörmögött, és megfogadta a szót; nagy léptekkel indulva meg a kősziklás úton, útközben vissza-vissza tekintgetett az utána jövő hölgyre, kérdezgetve, ha bír-e vele lépést tartani.

— Óh igen, csak siessünk — válaszolt Cynthia, ki a sebes menetekben annyira át volt hevülve, hogy sálját kénytelen volt levetni fejről s félkarjára venni. A gyémántos karperec úgy ragyogott karján a szép holdvilágnál.

A vén csavargó most még többször nézett vissza, s szemei mindannyiszor megakadtak azon a fényes ékszeren.

Az éjszaka olyan csendes volt, a táj olyan elhagyott, ők oly egyedül az erdőben.

Egyszerre valami gyermeknyöszörgés ütötte meg Cynthia füleit az út mellett, valami nem panaszos, csak önkénytelenül jövő nyögés; a hölgy odalépett: egy kődarab mellett valami hároméves fiúcska üldögélt, külsejére alig nagyobb egy csecsemőnél, s ott sírdogált egymagában.

A grófnő megállt érte, bármennyire sietett is.

— Mi bajod? — kérdezé, elvonva a gyermek kezét síró szemeiről, hogy arcára láthasson. Szép kis szőke fiúcska volt.

A gyermek nem értette azt a nyelvet, amit a kisasszony beszélt, csak egyre sírt.

— Kérdezze meg, hogy mi baja, miért van itten — szólta Cynthia vezetőjéhez; mire az kemény hangon förmedt rá a gyermekre, valamit kérdezve tőle.

A gyerek sírástól félbeszaggatott hangon hebegett rá feleletet, amíg a csavargó görcsös botjával fenyegetni látszott, ha nem beszél.

— Azt beszéli a poronty — magyarázta azután a csavargó —, hogy az apja, anyja mind halálán van, ötet meg a többi testvérét szétküldözték, hogy menjenek a *világba*, holnap eltemetik az apját, holnapután eladják a házát, s most ez sír, mert nem tudja, hogy merre van a *világ*. — Gyerünk ifjasszony, nem tartozik ez miránk.

— Ismeri kend talán a szülőit?

— Hogyne. A vén Simkó az, akinek háza itt az út mellett látszik leégve . . . No, adjon egy krajcárt annak a gyermeknek, aztán menjünk.

Cynthia azonban ehelyett felvette a gyermeket az ölébe, s nagy bizánci sáljával beburkolgatá s odaszorítá magához, biztatgatva, hogy ne sírjon, majd visszaviszi az apjához, és azután nem kell neki elmenni a világba.

A csavargó botjára támaszkodva nézte, hogy mit csinál.

Olyan vadul leráncoló szemöldeit, mintha nem tetszenék neki ez a munka.

— Siessünk, barátom! — szólt Cynthia, s a morogva közeledő szelindek kényszeríté a csavargót előremenni, mindenütt sarkában szaglálva s minden mozdulatát gyanúsán kísérve. Ha az ember néha magasabbra találta emelni botját, úgy villogtak az eb szemei zöldes-veres fényben.

A csavargó félig magában, félig az ebhez beszélve, dörögé szlávul:

— Morogj, morogj. Veled majd hamar elkészülnék én, csak azt a gyereket ne vette volna fel.

Cynthia gyanútlan, félelem nélkül lépett az ember nyomaiba, egyedül a gyermekkel volt elfoglalva, azt ápolá, vigasztalta, a gyermek utóbb aprózott sírással elaludt ölében.

— Nem lesz nehéz az a gyerek? — szólt egyszer a csavargó, hátrafordulva —, majd én viszem.

— Csitt! Alszik — monda a hölgy, és még lépni sem mert oly hangosan, mint azelőtt, nehogy fölébressze.

A hold nemsokára újra kiszabadult a felhők közül, s Cynthia itt már egészen ismerni látszék az utat. Jól emlékezők a szénégető tanyára balrul, attól nem messze kell lenni a leégett háznak. Mint valami nagy vár romja tűnt az elő a fák közül az éjszaka optikai csalásában.

— Itt van a ház — szólt a csavargó. — Tegyük le azt a porontyot, innen hazatalál.

Cynthia nem felelt neki, hanem egyenesen a háznak tartott, belépett a be sem retesztelt ajtón; a kutya odafeküdt a küszöbön keresztül.

A csavargó az ablakhoz ment, onnan nézett be a szobába.

A tűzhelyen néhány hasáb fa égett, az világítá be a kis szűk szobát; a hányt-vetett deszkákon keresztül a hold oda-sütött egy ágyra, melyen egy elsoványult női alak feküdt, vénebb a nyomor, mint az idő miatt, egy rossz gubával takarózva; az ágylábánál egy férfi feküdt hanyatt, hátával a

falnak támaszkodva s két kezét hóna alá dugva, talán hogy melegebbje legyen.

— Tietek ez a gyermek? — kérdé a grófnő a rábámuló pór szülőktől. — Miért hagyjátok elveszni? Nem kell kétségbe-esni mindjárt, jó az Isten.

— Hát mit csináljunk? — szólt siránk hangon a pór, a nő csak nyögni tudott már —; nincs mit enni adjunk neki, jobb ha elvesz, holnap minket is kifűznek innen a házból, adósság, porció miatt, bár egyenesen a temetőbe mennénk innen. Még sem hagynak halni békességgel. Bár legalább meghalhatnánk egy fekvőhelyünkben. Nem, mint a haldokló kutyát, kihúznak a sövény mellől az árokba.

— Azt talán nem fogják tenni.

— Óh, azt teszik. Ez az új úr ott a kastélyban nem igen számlálja az embereket, akik meghalnak.

Cynthia szíve mélyében megborzadt.

— Mennyi az a tartozás, amiért el akarják venni a házatokat?

— Száz forint — nyögött a pór, mintha oly súlyos volna ez összeg, hogy ki sem bírja lélegzettel.

Cynthia ezüst száz forintot értett, pedig azon a vidéken még most is váltóban számítanak.

— Hát a gazdaság rendbehozása mennyibe kerülne?

— Óh, Istenem. Az is száz. Húsz esztendeig izzadtunk, koplaltunk, s egy esztendő alatt mind elvesztettük. Sok pénz az nagyon. Nem lehet azt megbírni, nem.

Cynthia kivette a keblébe tett tárcát, s a benne volt kétszáz pengőt odaadta a férfinak.

— A gyermekre gondot viseljetek. Isten áldjon.

Azzal sietve kijött a házból.

A szegény család örömsikoltása kihangzott utána, a beteg anya egész a küszöbig vonszolta magát ágyából, hogy szótlán sírásával tudassa áldását, melynek már hangot adni nem bírt; a férfi csak ezt rebege: — Én Istenem, óh én Istenem! — s nem tudott hová lenni azzal a sok pénzzel.

Cynthia most előresietett; mintha az áldó hangok elől akarna szabadulni, vezetője a háta mögött maradt, a nagy komondor meg amellet.

A csavargó egyre csóválta a fejét s dörmögött, hol magához, hol a gyanakodó kutyához beszélve; most már öklében sem tartotta a görcsös botot,, hanem hóna alá vette.

— Furcsa ez, nagyon furcsa . . . De bolond kutya vagy te, hogy úgy morogsz rám, hiszen jó ember vagyok én . . . Fölvette a gyereket, és odaadta nekik a pénzét . . . Hm, hm . . . Jó szelindek, ne szaglálj engem. Én ölném azt meg, nem te, aki a te kisasszonyodat bántani merné! . . . Ki hinne el ilyet a mai világban, ha nem látta volna? . . .

Cynthia észrevevé, hogy nagyon előresietett, s megállt, hogy kísérőjét bevárja.

— Sietős dolga van a kisasszonynak? — kérde a csavargó, most már sokkal lágyabb, csaknem elérzékenyült hangon.

— Elfáradt, jó öreg, ugye? — viszonzza a delnő, s maga mellett hagyta a vént ballagni. — Lassabban is mehetünk.

— Vén vagyok már, kisasszonyom. Megnyomorított az idő, meg más is. De nem panaszképpen mondom. Ami bajom volt, megérdemeltem, s amit megszolgáltam, azért kisenvedtem.

Cynthia odahívta egészen magához az öreg bujdosót, s bár a komondor mindig kettőjük közé furakodott váltig, egész bizalmasan beszélgetett vele; belehozta a beszédbe, elmondatta vele élte egész történetét, zajos, bűnös fiatalságát, hosszú fogsági éveit, iszákos, gonosz életét, elhagyatott voltát. A vén ember sok-sok dolgot elmonda őszintén, töredelmes szívvel, miket az ítélő bíró előtt és a gyóntató atyának ki nem vallott soha.

A hölgy nem pirongatá, nem gyalázta érte, hanem szánta és megismeré róla, hogy amit lelkében szenvedett, az még több és nehezebb volt, mint amiket a törvény mért valaha rá, s majd mind jobban lesz az még ezután.

— Furcsa ez, nagyon furcsa... — dörmögé az öreg ember fejét csóváltatva. Soha ilyen lénnel nem jött ő még össze, akinek így elmondta volna minden bűját, baját, aki vigasztalta volna valaha életében!

Ezalatt mindig közelebb jöttek a brenóci vár fekete tornyai, mik az út mélyén keresztül régóta láthatók voltak a holdvilágos tájon. Cynthia figyelmes szemei észrevették a gyertyafényt, mely még most is világít a kastélyban. Tehát Krénfy még ébren van. A gyertyafény majd az egyik, majd a másik ablakot világítja meg. Krénfy most vizsgálja sorba a szobákat. Végre megállapodik egy helyen. Cynthia messziről is ismeri azt a szobát. Az erkélyterem az. Krénfy úr ott szentel egy órát az ábrándozásnak.

Az erdő szélében megállítá kísérőjét a grófnő.

— Ne jöjjön tovább, innen odatalálok magam is. A járás ismerem.

A csavargó leült egy nagy köre az útfelen, s azt mondta, hogy várni fog, míg a kisasszony visszatér. Bár ne esnék rajta semmi baj.

Krénfy úr el volt fáradva, mint egy lóversenyből hazatért paripa. Ez nagy munkába kerülő nap volt. Reggeltől estig a méltóságos urak mulattatásával erőtetni magát; keresztülesni mindazon kínzáson, amit egy szárazföldre kihúzott víziállat érez a nem neki rendeltetett légkörben; azután, hogy a grófok eltávoztak, még be kelle számolni a cselédséggel, nehogy egy nappal többet hiába fizessen nekik; kiveszekedni magát bérenc inasokkal, kocsisokkal, ledisputálni tőlük egypár garast föléttetett zabért, eltört findsafülekért s azután meg a porcelán- és edényárus biztosával civakodni, hogy úgy kapta már törötten az edényeket; zongorákat, tükröket még azon éjjel összepakoltatni, mert azok mind napszámiban vannak ott; — szőnyegeket felgöngyölgetni, függönyöket, csillárokat leszedetni és azokat mind a számukra rendeltetett deszka-

ládákba elpakolni, s minden egyes emberrel lármázni, huza-kodni, s mikor ez mind megvan, akkor még újra végigfutni valamennyi szobát, nem tévedt-e valami igaz jószág a sok idegen vagon közé.

És azután amint magára maradt, amint bezárt minden ajtót egyenkint, amint a kastélybeli zaj, láрма, csörömpölés, kalapácsolás lassankint elcsendesült, akkor elkezdték valami különös érzések szállni meg mellének azt a részét, ahol a poéták állítása szerint a szívnek kellene lenni. Kezdte érzeni, hogy ez a kastély sokkal üresebb ma, mint volt azelőtt. A szobák között is kezdett különbséget tenni: az egyik nem oly kívánatos, mint a másik. Azt hitte, hogy azokat a lábnyomokat is észrevehette a tükörsima parketten, amik ott végiglejtettek, s képzelte magában, hogy mikor ezeket a tündérpiciny lábnyomokat azok az utána úszó hosszú hajfürtök beseprik, hogy senki se találjon reájok. Itt állt, ezen a helyen ült, ezen az ablakon nézett ki, oda mutatott, hol arcképe állt egykor, és sehol semmi nyoma ittlétének többé. Krénfy úr százszor is összekeres minden széket, minden asztalját, nem vesztett-e el valamit a csodálatos hölgy nála, nem feledett-e ott valami csekélységet, csak egy gombostűt! Hisz az oly rendes dolog, hogy hölgyek egy-egy gombostűt elejtenek; — ez semmit, semmit.

A zongoraterembe, hol annyi elragadtatással kísérte Cynthia ábrándjait, nagy bajára nem mehetett, mert az be volt zárva. A kulcsát a grófnő vitte el magával, azt gondolva, hogy ide költöznek át néhány napra, s hihetőleg elfeledte azt visszaküldeni. Lakatost pedig a városból kelle hozatni, aki felnyissa.

Krénfy úr testben, lélekben kimerülten rogyott le egy székre, s fejét lehajtá az asztalra, mint egy őrült.

E pillanatban úgy tetszék neki, mintha ama bezárt ajtó zárjába egy kulcsot tolnának be csendesen.

Egyszerre felugrott. Hallgatózék. Talán csak képzelődött, vagy álmodta ezt a hangot.

Most egyet fordult a kulcs a zárban.

Krémfy első gondolata az volt, hogy rablók akarnak rátörni, s hirtelen lekapva pisztolyait a falról, elkiáltá magát:

— Ki az? Mit akar? Én lövök!

És mind a két pisztolyt az ajtónak szegezte.

A kulcs másodszor is elfordult, az ajtó feltárult, s a két pisztoly nyílása előtt ott állt Cynthia grófnő.

Krémfy halvány volt és reszketett, a hideg veríték ragyogott egész orcáján.

Cynthia nyugodtan, szelíden nézett rá.

A férfi a rémülettől és csodálkozástól elfogultan állt e váratlan tünemény előtt; csak későre jutott annyi is eszébe, hogy azokat a pisztolyokat mégsem kellene olyan sokáig a grófnéra szegezve tartani, hanem elhajítani a szegletbe.

Cynthia nem várta a megszólítást, nem várta, hogy bámuló látogatottja kérdéshez jőjjön, maga sietett hozzá.

— Uram. Kérem, ne üssön zajt. Egyedül jövök. Egy rövid szóra.

— A grófnő! — hebegé Krémfy. — Hogy jön ide? Honnan? Lehet-e ez?

— Rendkívüli dolog mindenestre; de nem lehetett másképpen. Engedje ön, hogy leüljek; elfáradtam, gyalog jövök Marótról.

— Gyalog idáig? Ebben az éjszakában? — szólt Krémfy, kiben minden szónál növekedett az elbíráhatatlan bámulat.

Cynthia leült egy asztal mellé. Látszott rajta, hogy egészen el van fulladva.

— Láthatja ön, uram, hogy valami borzasztó oknak kell annak lenni, ami engemet erre kényszerített. Röviden kell mondanom, mert minden pillanat veszély rám nézve. Kérem önt, üljön mellém.

Krémfy úr égett és fázott, midőn e kérelmet teljesítenie kellett; félig gyanítá e látogatás okát.

— Ön néhány óra előtt egy levelet kapott Strasbourgból; azt a levelet ön elég gondatlan volt bátyámnak megmutatni.

— Óh, kérem . . . — Krénfy úr valamit akart hazudni.

— Már ez megtörtént. Most tudja meg ön ennek a következtetését. Azt a levelet egy ember írta önnek, aki most Strasbourgban az adósok börtönében ül és onnan nem szabadulhat; Illés ez emberrel már egyszer vívott párbajt, s akkor ő sebesült meg. Nem fog nyugodni addig, azt fogadta fel, míg ismét és ismét nem kényszeríti a megverekedésre, amíg csak egyik kettőjük közül el nem esik.

— Istenem! — sopánkodék Krénfy úr.

— Nem titkolom el az okot sem, mely miatt Illés ez ember ellen tör; ez a férfi nekem gyermekkori ismerősöm. Ez az én bűnöm. Láthatja ön, hogy semmit sem titkolok el ön előtt. Kezébe tettem le jó híremet, önengem semmivé tehet e szavával. Elmondhatja, hogy brenóci Maróth Cynthia egy éjfélt utáni órában önt egyedül felkereste, saját hálótermében, hogy itt ön előtt megvallotta bűneit, hogy ön látta őt maga előtt sírni, könnyögni, bűneit megvallani, magáról elfelejtezni. E percben csak Isten hatalmában és az önében vagyok. Mindent kockára tettem e lépéssel.

Vannak emberek, kiket hasonló bizalmas vallomásuk nagyon lehűtöttek volna, Krénfy úr nem tartozott azok közé. Ez eszme őt fölmelegíté. Ezek a szavak közel hozták, lealázták hozzá ezt a büszke grófnét, aki most nem volt előtte egyéb, mint egy bájos némbér, akinek úgy illik, ha sír, ha könnyörög, ha ótalomért esd. Egy botlás azt szerzi a nőnek, hogy egyszerre mindazok ismerősüknek tartják, kik azelőtt rá sem mertek nézni.

Krénfy úr igen tökéletes fogalmat vélt alkotni magában Cynthia grófnő felől, amidőn őt e helyzetben látva, így gondolkodott:

„Ez egy könnyelmű kalandornő, aki nem hiába okoz főfájást a brenóci grófoknak. Megismerkedett tilos úton egy deli korhellyel, azt persze a grófok megugratták; most megtudta, hogy egykori kedvese külföldön az adósok börtönébe

jutott, szeretné onnan kiszabadítani; nem azért, mintha különösen hűséges akarna hozzá lenni, mert hiszen hasonló korhely található, talált is bizonyosan eleget; hanem mert az ilyen hölgyek rendszeren jószívűek szoktak lenni. Az összeg mindössze sem sok, a tárgy megéri az áldozatot. Szép hölgyek miatt sok fősvény ember tett már elveiből kivételt. Meglássuk, hogy mit tehetünk érte.”

— Kezében vagyok önnek . . . — szólt reszkető hangon Cynthia. — Olyan lépést tettem, amit ha csak egy lélek megtud, el vagyok veszve. Önnek csak egy szóval kell tudatnia bátyámmal, hogy itt voltam, és semmivé vagyok téve.

(Van eszemben, gondolá Krénfy úr, — hogy főbelövessem magamat.)

— Legyen nyugodt nagysád — szólt egész bizalmasan közelebb húzódva Cynthiaához. — Senki sem fog erről megtudni semmit.

Fölkelt, megvizsgálta az ajtókat. Azután ismét visszatért.

— Minden ajtó zárva van. Beszélhetünk nyugodtan.

Azzal egy szivart vett fel asztaláról, meggyújtotta a gyertyánál s levette magát a pamlagra a grófnő mellé, elkezdte fesztelenül beszélni, mint aki nagyon otthon érzi magát helyzetében.

Óh, a grófnőnek e percben egészen másutt jártak érzelmei, gondolatai, hogysem a durva figyelmetlenséget észre is vette volna.

— Nagyságod azt kívánja ugyebár — szólt Krénfy, nagy füstkötelet fújva szájából —, hogy Tarnóczy urat az adósok börtönéből kiszabadítsuk. Bízzék bennem. Nagysád kedvéért mindent megcselekszem. Nekem ugyan Illés gróf megtiltotta, hogy ez ügybe avatkozzam, de nagysád szemeinek egy pillantása elfeledteti velem ezt a tilalmat.

Cynthia most is oly gyanútanul nézett ez emberre, mint akinek eszméje sincs arról, amire ez e pillanatban gondol.

— Az összeg, melyet Tarnóczy úrnak kell küldeni, elég szép. Úgy hiszem ezer frank. Azonfelyül még a perköltség és a szükséges útiköltség, hogy Tarnóczy úr rögtön eltűnhessen Strasbourgból, ez fog tenni ismét ezer frankot.

— Istenem, Istenem! — sóhajtja Cynthia, ki minden pénzkészletét ez órában egy nyomorult családnak ajándékozá.

— Ha éppen nagysádnak nem volna kezénél ez az összeg, ámbátor ez órában nagyon ki vagyok költekezve, a méltóságos grófoknak nagy összegeket kellett kifizetnem, de nagysád bűbajos szavára kész vagyok azt előteremteni a föld alól is.

Cynthia nem merte arcán mutatni örömét. Érzé, hogy teljes szüksége van önmérsékletére, minden indulatos köszönet és hálálkodás helyett a száraz szerződési térre vitte a kérdést.

— Én e szívességet nem akarom sem ingyen, sem biztosíték nélkül elfogadni. A brenóci grófok minden jószágukat zálogba vetették már, de még nekem van egy csekély birtokom, melyet anyám hagyott rám. Szegény jó anyám. Nem szép tőlem, hogy az ő sírjára alkuszom. Ő nem tartozott a brenóci nagy urak közé, kiket utódaik kriptástul együtt eladnak, ahogy fekszenek sorban. Ő egy igénytelen, sokat szenvedett nő volt, ki a legegyszerűbb sírkő alatt nyugszik, a legcsöndesebb kertben, csak néhány lépésnyire attól a háztól, ahol annyit szenvedett. Ezt a házat, ezt a kertet, ezt a sírt én zálogba adom önnek. Látja ön, milyen nagy kincseket áldozok fel. Én nem tudom, mennyit érhet ez mindössze, de gondolom, hogy kétezer frank fedve lehet általa. Kérem uram, adjon ön tollat kezembe és mondja, hogy mit írnak. Az idő rám nézve rövid.

Krényfő úr sokszerűen megbűvölve érzé magát a különös nő által, annyiféle érzésen vitte őt keresztül, amittől ő máskor távol tudta magát tartani; majd vágyat érzett iránta, majd szájalmat, majd végtelenül magasan látta őt, majd végtelenül alant.

— Jól van, én nagysád kedvéért mindent megteszek — szólott nemeslelkű szenvedéssel, s letette szájából a szivart,

mert az nem illett a nemeslelkűség kifejezéséhez. — Nagysád ez ügyet sürgetősnek találja, ugyebár?

— Óh, igen, meg kell előznom Illést, ki holnap egyenesen Strasbourgba indul, hogy azt a párbajt folytassa, melynek vagy ő, vagy Tarnóczy fog végre áldozatul esni. Láthatja ön, hogy miért tettem e kétségbeesett lépést.

— Tökéletesen értem. Erre nézve nagyon könnyű lesz segítenünk. Nagysád ír egy levelet Saint Gris strasbourgi kereskedőnek, vagy talán más akármilyen név alatt, akár névvel, ez nem jelent semmit. Sőt legjobb is lesz, ha éppen semmi nevet sem tesz levele alá, ez minden lehető kellemetlenséget elhárít.

A lehető kellemetlenségek közt leghetőbbnek tartotta Krénfy úr azt, hogy Illés gróf, ha megtudja közremunkálását, felnyársalja.

— Én félek nevémet odaírni — felelt Cynthia. — Egyébiránt úgy teszek, ahogy ön kívánja.

— E levélhez mellékel nagysád egy váltót kétezer frankról, mely általam lesz elfogadva; az említett bankár régi összekötésben áll velem, s váltóim készpénzül forognak kezében. Nagysád utasítani fogja őt, hogy a váltó értékéből levonva Tarnóczy úr adósságát, őt rögtön szabadon bocsátani siessen, s a fennmaradó összeget kézbesítve neki, adja tudtára, hogy illanjon tova, míg Illés gróf oda nem érkezik.

Cynthia grófnő e lenéző kifejezésre egészen elfeledkezett magáról.

— Uram, ő nem gyáva! — monda indulattól reszkető hangon. Azután halk hangon tevé hozzá: — Nem akarom, hogy megölje testvéremet.

Krénfy úr bocsánatot kért válogatatlan szavaiért, nem akart bántani velök.

— Nagysád maga leggyorsabban fogja eszközölni a levél elküldését; az egyszerű levélpostával térítvény mellett elébb kézben leendő az, mint Illés gróf megérkezhetnék.

— Kérek uram egy tollat.

Krényfő úr odahúzta a grófnő elé íróasztalát, azzal a kis rész démonnal tintatartója felett, egy jó tollat keresett ki számára s odanyújtá, hogy írjon vele.

Valóban nem volt tréfadolog ezeket a finom, rózsás-hegyű gyöngéd ujjakat elnézni, mint simulnak végig a papíron, hajszálnál vékonyabb betűkből font sorokat rajzolva arra és elnézni, mint kísérik ezek a nagy fekete szemekre zárt hosszú selyempillák ezeket a mikroszkópikus betűket, s elnézni, mint rebegik utána néha ezek a piros, élveteg ajkak reszketeg rándulással a leírt szót... Krényfő úr három váltót elrontott, amidőn így szemközt ülve a grófnővel, rajta felejté szeméit.

A levél készen volt. Krényfő úr átadta a váltót, Cynthia összehajtotta a levelet, s egy finom kis ametiszt gyűrűvel lepecsételé azt. Krényfő úr saját kezével írta rá a címet.

— És most írjuk meg a záloglevelet. Mondja ön, mit írjak.

— Óh könyörgöm, elvégzem én azt magam — szölt Krényfő úr, és hozzáfogott a záloglevél írásához, de alig tudott vele elkészülni, s annyi minden bohóságot belefirkált, hogy maga sem igazodott ki belőle; azok a száraz, hivatalos műszavak sehogy sem jutottak eszébe, inkább szerette volna azok helyett ezt írni: „Én szeretlek, én imádlak, én bolond vagyok!” vagy földhöz csapni a tollat és nem írni semmit.

— Készen van ön? — kérdezé Cynthia, látva, hogy Krényfő úr oly sokáig mereszti rá szeméit, s a toll hegyét rágja.

— Igen — felelt az, s úgy reszketett a keze, midőn a grófnőnek átadta az írást.

Cynthia végigfutott rajta; talán nem is olvasta azt, hanem maga elé tette, és nyugalommal aláírta a nevét.

Mikor Krényfő úr e szép selyemszál nevet leírva látta, már akkor tökéletesen eszén kívül volt, szeméi égtek, arca

hevült; mindenről elfelejtkezett, csak e búbajos tünemény számára volt érzése, gondolatja. Nem törődött vagyoniával, nem Illés gróf pisztolyaival, nem a pokol valamennyi bűnhődésével. Őrült volt.

Cynthia pedig minderről nem tudott semmit.

Mikor nevét aláírta, anélkül, hogy ránézne az emberre, odanyújtá neki az iratot.

Krényfő úr egy percig reszkető kezeiben tartá Cynthia grófnő kötelezvényét, s akkor egyszerre kétfelé repeszté azt.

— Mit tesz ön? — kiálta föl a grófnő, s egyszerre rátekinte a férjira.

Egy pillanat elég volt a grófnőnek az indulatzavart arcra, hogy azon helyzetet átértse, melyben forog. Még csak szempillái rezzenésével sem árulá el magát.

Közönyös, hideg tekintettel vett újra maga elé tiszta papírlapot; biztos, szilárd kézzel ráírta a keletet és saját nevét, azután felvette a kettéhasított iratot, s azt a fehér lappal együtt Krényfő elé helyezve, csendes, de határozott hangon monda:

— Írja ön, uram, újra. Én ajándékot elfogadni nem tudok.

Krényfő gondolá magában, hogy így még jobb. Szíve teljes rosszaságát visszanyeré.

— Kérem önt, írja le ezt ismét — szólt Cynthia és fölkelve, fél kezével azon szék karjára támaszkodott, melyen Krényfő ült és írt, kinek úgy tetszék, hogy a grófnő vállain keresztül nézi az írását.

A férfi sietett az írással, nem törődött most a betűk szépségével, nem a helyesírással, csak mentül előbb készen legyen vele; úgy tetszék neki, hogy a delnő forró lehelete minden percben éri arcát, amint háta mögött állva nézi, hogy ugyanazt másolja-e le. Az a kis rézőrdög úgy látszott vigyorogni, kezeivel, lábaival verni az ütenyt a rossz gondolatokhoz.

Az utolsó sorok alig bírtak már valami olvasható jelleggel.

Egy hosszú gondolatjel a végére.

— Készen van, kisasszony! — szólt rekedten a férfi, s lázongó kebelével ugrott fel a székről.

— És íme, — a grófnő nem volt sehol.

Krémfy bámulva tekintte körül. Senki sem volt rajta kívül a teremben.

Végigsimítá kezével homlokát. Keze hideg volt, mint a jég és homloka forró, mint a tűz. Az képzelé néhány percig, hogy álomból ébredt.

Hanem hiszen az oklevél ott fekszik az asztalán, a grófnő saját aláírásával. Két perc előtt itt állt ő még, a toll még nedves, mellyel írt; neki itt kell közel valahol lenni.

Minden ajtó zárva volt, csak a zongorateremhez vezető volt nyitva; abból pedig sehova sem volt kijárás.

Krémfy sebesen futott azon terembe, két szoba vezetett odáig, mindkettő tárva-nyitva volt, egyikben sem talált senkit; a harmadikba lépett és az is üres volt.

Csak egy nagy falitükör állt az átelleni falon, mely egy percre visszadöbenté; úgy tetszék neki, amint véletlenül belepillanta, mintha négy-öt végig kinyitott szoba következne még ezután, melyekből egy vad, bódult kinézésű férfi tör elő: amilyenel nem jó éjszaka ily magányos házban találkozni. Idő kellett hozzá, míg észrevette, hogy az saját arca.

Hanem most már nem mondott le erről az arcról. Ha mindjárt egyenesen a kárhozatra kellene is azzal mennie. A hölgynek itt kell valahol elrejtve lennie.

Összeszaladgálta az egész szobát, székeket, pamlagokat elrúgta helyeikből. A legapróbb bútort megnézte minden oldalról, a legkisebb fiókokat kinyitogató, a szőnyeget letépte. Sehol senki. Ismét visszarohant az elhagyott szobákba, összehányt-vetett minden útjába eső tárgyat. Néha egy-egy percre megállt merően, hogy nagy lelki erőfeszítéssel észbe juttasson magának valami elképzelhető rejtéket, amit még nem keresett meg, és azután újra visszafutott oda, ahol már tízszer

volt, és újra felhányta bútorait, és lábaival toporzékol, mint aki meg van dühödve.

Minden ajtót, minden ablaktáblát megpróbált.

Mind zárva voltak. Az ablakokat kinyitogatá, kinézett a holdvilágos éjszakába. Olyan csendes, olyan néma volt minden. A hús éjszakai levegő égő arcába csapott kívülről. A fák susogásán kívül semmi nesz; még a kutyák sem ugatnak. Itt nem járhatott idegen.

Pedig itt volt. . . . Hová lett? . . . Semmi nyoma. . .

Most egyszerre jutott eszébe — talán a hús éji lég hozta azt —, hogy titkos látogatója éppoly megfoghatlanul jött e zárt, kijárástalan termekbe, mint ahogy távozott. Erre nem volt nyugalma, ideje hamarább eszmélni.

Itt titkos kijárásnak kell lenni e szobákból.

Ez a gondolat egyúttal meg is rettenté. Ez ismeretlen úton ugyanaz, ki csábító arccal jelent meg nála, éles késsel is küldhet valakit reá, midőn alszik!

Elkezdte a falakat kopogtatni. Seholy sem talált ürességet a szőnyegek alatt. Talán a padlat négyszögei félremozdíthatók? A teríték szőnyegein semmi rendtelenség sem látszott. Az ész megállt vele, nem tudott hova gondolni többé. Az az egy nem jutott eszébe, hogy az ajtók küszöbeit vizsgálja, melyeknek egyike, valamely egyszerű szeg kirántása után, rögtön le-süllyed, s miután a rajta állót a földszintre leszállította, egy rugó nyomására ismét felemelkedik.

A hideg veríték csorgott homlokáról e hosszas keresés sikertelensége után. Bezárta valamennyi ajtaját és azután leült íróasztala mellé, maga elé vette pisztolyait, s eszméletlenül bámult leégő gyertyája fényébe.

Az éji őr künn a kastély előtt vontatott hangon kiáltá:

„Éjfél után óra kettő!
Dicsértessék a teremő!

Éjfél után két óra volt, midőn Cynthia grófnő elhagyta a brenóci kastélyt. Az ismeretes rejtékút egy széles közfal üregében vezetett végig, s kívül egy vékony márvány lap által volt álcázva, mely szorosán odaillett a bástyák alját szegélyező többi márványkockák közé, s ajtó gyanánt befelé nyílt.

Amint Krénfy figyelmesen másolta egyik iratot a másiktól, Cynthia használta a percet, s nesztelenül el tudott suhanni háta mögül, úgyhogy midőn ez az utolsó szavakat írta, akkor ő már a várkertben volt, hová a hosszú bástya vezetett, azon a szűk, sötét rejtékúton, melyen évek óta nem járt emberi nyom. Most a tekervényes angolkerten kellett végigfutnia még, hogy az erdőt elérje, melynek szélében kísérlőjét elhagyá.

A nagy komondort, midőn idejött, bajadér-sáljával egy fához kötötte örvénél fogva, amit az csendesen engedett magával tenni. Annyi volt neki azt a vékony foulard kendőt elszakítani, mint egy pókhálót. Cynthia attól tartott, hogy egész a házig találja őt kísérlni e jóakarató pártfogója, s a házi ebek zajt ütnek miatta. Ott találta, ahol elhagyá. Az eb tudta, hogy csendesen kell neki lenni, csak a farkát csóválta, míg Cynthia eloldá a fátul.

Azután futott előre az eb, hátra-hátra tekintve s olyankor füleit hegyezve és nyelvét kitolva, mintha mondaná, hogy már most siessünk!

A vén csavargó ott várt az erdőszélen Cynthiára. A legelső fáig előre mert jönni.

Cynthia egyenesen odafutott hozzá.

— Nagyon köszönöm önnek, hogy megvárt. Igen nagy szükségem van önre. Ennek a levélnek holnap reggel a legelső postaállomáson kell lenni.

— Ott lesz.

— Ezen levéltől két ember élete függ, ha gyorsan nem jut kézhez, meghal valaki és az leghamarább én leszek.

— Sietek vele, kisasszonyom.

— Íme vegye ön ezt jutalmul jó öreg — szólta Cynthia, lecsatolva gyémántos karkötőjét s az öregnek nyújtva.

— Én? — kiálta az visszajedve, s eltávolító mozdulatot tett kérges kezével. — Nekem nem kell az; nekem semmi sem kell. Tudja: megteszem én azt egy jó szóért, — semmi másért. Tegye el előlem azt a ragyogó portékát. Valamit mondok. Mikor éjszaka egyedül jár sötét erdőn keresztül, ne rakjon fel olyan ékszereket magára.

Óh, Cynthia erre nem is gondolt. Hisz az rá nézve mind nem volt értékes tárgy. Hanem a postára mindenesetre pénz kell. Evégett odanyújtá a csavargónak zománcos portmonnaie-ját, melyben az apróbb ércpénzt szokta tartani.

A csavargó kivett belőle egy húszast.

— Ennyi elég lesz a postára. — A többbit visszaadta.

— Óh, nem lesz elég — monda a grófnő —, a levél igen messze megy.

És azzal még néhány darab pénzt tukmált rá az öregre s kérte, hogy már most siessen, s maga pedig ellenkező irányban indult sebes léptekkel a maróti útra.

A csavargó egy darab ideig gondolkozva állt ott, azután utánasieltett a delnőnek.

Cynthia észrevette, hogy követi s bevárta.

— Mi kell öreg?

— Bocsásson meg, kisasszony. Nem engedhetem, hogy így egyedül térjen vissza, elkísérem az erdőn keresztül. Tudja, nem szeretném, ha valami baj érné. Még majd ezekre a szegény emberekre hárulna a gyanú, akiknek pénzét adta.

— Óh, ez nem baj. Csak a levéllel siessen. Én nem félek, engem megvéd az Isten.

Azzal sietve ment tova, úgy ellebbenve, mint valami holdal járó tünemény.

A vén csavargó fejcsóválva dörmögte magában:

— Az Isten, az Isten! Milyen nagyon kell bízni annak az Istenben, aki egyedül, védtelenül mer járni setét, ismeretlen

éjszakában, és aki egy levelet egy ismeretlen csavargóra mer bízni, amelytől emberek élete, halála függ. Milyen különös az, milyen különös! . . .

Három órát ütött István gróf ismétlődő zsebórája, midőn a feje fölötti szobában valami neszt hallott.

— Ön az, Cynthia? — kérde a gróf.

— Igen, atyám.

— Mit csinál?

— Öltözöm az úthoz. Négy órakor el kell indulnunk.

— Úgy? Tudom — szólt a gróf s nagyot ásított, mint ahogy a közönséges emberek szoktak, s inasa után csengetve felöltözteté magát, miután legelébb szokása szerint egy pohár mandulatejet cukorral megivott.

Néhány perc múlva Cynthia is lejött hozzá, egészen más úti ruhába öltözve, mint tegnap.

István gróf gondolá magában, hogy akinek a pipereváltoztatás még az úton is eszébe jut, annál nemigen lehetnek veszélyesek a szív sebei.

— Hogyan aludt ön? — kérdezé Cynthiát udvarias nyájasággal.

— Igen jól, de keveset. Atyám sokat zörgött álmában.

— Valóban? Álmodhattam valamit, már nem jut eszembe.

István gróf valóban azt hitte, hogy Cynthia hallotta, miszerint ő nyugtalanul aludt.

Pontban négy órakor előálltak a hintók, az ég kezdett már szürkülni; a hold közel volt a láthatárhoz, és fénye nem vetett árnyékot többé.

Cynthia grófnő engedelmet kért atyjától, hogy egy percre meglátogathassa anyja sírját, István gróf nem ellenzé, sőt maga is elkísérte odáig. Óh, a gróf nem fél a kísértetektől. Akik már meghaltak, azok jó emberek.

Cynthia semmi túlságos komédiát sem követett el anyja

sírja előtt, mint ezt István gróf talán várta, egyszerűen odatértelt a fűbe, megcsókolá a követ és susogá:

— Köszönöm jó tanácsodat, anyám, édesanyám.

Azután még egyszer megcsókolá a sírkövet, és felkelt, karját István gróf karjába akasztá, ki őt udvariasan felvezeté a hintóig és gondolá magában, hogy milyen derék aszony az, aki még holta után is ad jó tanácsokat a leányának.

Ott felsegíté Cynthiát a hintóba, kitől könnyezve búcsúzott el a vén kulcsár feleségével és amint azok elbúcsúztak, odajött a hintóhoz a nagy házi kutya, loboncos farkával mind összesározva a körülállókat, s hiába mondták neki: csíhi-te! juhoz-te! erővel odafurakodott a hintóhoz, feltette a két lábát a szőnyegre, s orrával a grófnő kezecit kereste.

A grófnő úgy tett, mintha most látta volna először az ebet, s lehajolt hozzá, megcirógatva fejét.

— Óh be szép eb, jaj be kedves eb. Adják nekem, elviszem magammal! Elfér itt a lábunk alatt; nem lesz alkalmatlan.

S mielőtt választ adhattak volna neki, felsegítette a nagy medvényi komondort a hintóba, mely szépen meghúzta magát lábai alatt.

— Már látott valaha valaki ilyet — dörmögé a kulcsárnéhez a társalkodóné —, ezt a nagy kegyetlen komondort elhozni magával Bécsbe? Képes lesz ott a szalonban tartani. Ilyen bolond szeszélyei vannak. Ezt most csak azért teszi, hogy engemet szekírozzon vele, mert tudja, hogy mennyire félek a kutyáktól.

István gróf vállat vonított rá:

— Nem kell a szeszélyeinek ellenmondani . . .

. . . Hét óra után néhány perccel érkeztek meg a hintók a megyei székvárosba.

Illés gróf rögtön sietett Cynthiát a vendéglőben fölkeresni.

— Vártalak. Jó jelnek tartom, hogy sietél. Határozta-e már? Cynthia óráját nézte.

— Nyolc óráig tart határidőm. Még csak húsz perc hét után.

— Igaz. Majd addig elfecsegjük az időt.

Legjobb időöltés volt ez idő alatt Illés grófnak a nagy komondoron gyakorolni dresszírozó szenvedélyét, mely eleinte úrnője széke alá behúzta magát, de miután az előhívta, kénytelen volt magát Illés gróf tanrendszerének alávetni, ki őt két lábra állította, fejét felemelve tartani, orra hegyén kenyérdarabokat egyensúlyozni tanítá. Az ilyenekhez nem szokott komondor nyugtalanul szűkölt, nyihogott, s fejét mindig Cynthia felé forgatá, mintha kérdené tőle: „Ne kapjak ennek az inába?”

De úrnője ilyesmire nem látszott őt bátorítani. Csak azzal vigasztalta, hogy majd nem soká tart ez.

Illés gróf azután azt próbálta, hogy széttépett zsemlyéket hajigált fel az eb előtt: hogyan tudja elkapni. Az hozzá sem kapott.

— Őh be otromba állat ez, hisz ez semmit sem tud.

Egyszerre ütötte a nyolc órát. Illés gróf abbahagyta a kutyamulatságot, s testvéréhez fordult.

— Grófnő, nyolc óra. Tetszett elhatározni magát?

— Igen.

— Lemond-e?

— Sohasem — felelt Cynthia és félrefordítá fejét.

Illés gróf egy kuplé danáit dudorászta, míg felöltönyét magára vevé.

— Akkor én utazom.

— Ahová tetszik.

— Adieu.

A postakocsi készen állt. Illés gróf elbúcsúzott atyjától s a hintóba veté magát. Midőn a fogadó előtt elhajatott, felnézett Cynthia ablakaira. A grófnő nem állt ott; még csak utána sem nézett. . .

. . . . Cynthia grófnő ezután mintegy négy hét múlva, midőn már Bécsben voltak, egy levelkét kapott Illés gróftól, melyben csak ez volt írva:

„Cynthia! Ön valóban egy ördögi néember.”

VI. A KIS TŰNDÉR HÁZA

A boldogult Tarnóczy Mihály életében egyike volt a legjobb gazdáknak. Jó karban tartott vagyona megért kétszázezer pengőt. Teljes életében irtózott az adósságtól; soha semminemű kötelezvény, váltó vagy egyéb adóslevél azon megtiszteltetésben nem részesült, hogy az ő nevét leírva viselje; sőt e névalírási iszonyat annyira ment nála, hogy ha valami ártatlan bizonyítványt vagy egyéb levelet kellett aláírnia, nevét mindig oly szorosan a végsorok alá írta, hogy a benne levő hosszú betűk szárai beleolvadtak a felettük levő írásba, ilyenformán biztosítva magát az ellen, hogy névalírásából váltót ne csináljanak, melyre, mint sokszor gyűlölettel mondá, a legkeskenyebb fidibusz is alkalmas.

S lám, hogy elesik az alma a fájától; egyetlen gyermeke, Béla, éppen nem ütött e tekintetben apjára. Ő már huszonhárom éves és tizenegy hónapos korában *revokált* mintegy negyvenezer forint adósságot, s igen valószínű volt, hogy azután sem felejtette el a nevét leírni.

Ez a jó fiú mindazon fázisokon keresztülment, amiket a fiatal tékozlók meg szoktak élni; ruháit eladta, ha megszorult; adósa volt minden embernek, akivel valaha három szót váltott; el-elszökött, úgyhogy hírét sem lehetett hallani; engedte magát újságokban hirdettetni; bujósdit játszott egy csomó váltóüggyvéd, pincér, mesterember, mosóné, vendéglős és más egyéb fogdmegekkel esztendőnkig; ha pedig pénzt kapott, az

éppen csak addig tartott nála, amíg senkivel sem beszélt, egy jó szóra kiosztotta azt a legelső bolondok és semmiháziak között. Ha ma kifizették minden adósságát, egy hó múlva megint annyi volt neki, mert az tökéletesen mindegy volt rá nézve, hogy a kapott száz forintért ezerét írjon-e alá vagy tízezeret.

Ilyenformán legokosabb dolog volt őt sorsára bízni és nem törődni vele. Az öreg Tarnóczy a leghiggadtabb flegmával hallotta fia bohóságait, miket olykor hírül hoztak neki, s teljesen meg volt nyugodva abban a jövődő kilátásban, hogy majd mikor ő meghal, ezt az ő szépen rendezett birtokát milyen egyszerre dobra fogják ütni, hogy vezeti egyik üzér erre, a másik arra ökreit, lovait kötőféknél fogva; Béla fia ott fog állni a kerítésen kívül egy rossz köpönyegben, egy kölcsönként köpönyegben.

Pedig milyen szép, milyen daliás fiú volt! Mikor az országgyűlésen járt, minden leány, minden asszony utána volt bolondulva, mennyi szerencsét csinálhatott volna életében, ha nem olyan szeles bolond.

Hanem már ennek mind vége van. Ezen segíteni nem lehet.

Mikor az öreg úr érezte közelgő halálát, odahívta betegágyához leányát, Irént.

Akkor még ez nem volt idősebb tizenöt évesnél; de már akkor is oly okos, oly figyelmes teremtés; anyja halála óta ő vezette az egész házi gazdaságot, és pedig az öreg úr teljes elégteltségére.

Az ember a ránézésnél fogva alig merte volna ezt róla feltenni; hisz alig látszott idősebbnek tizenkét éves gyermeknél, oly finom, oly parányi volt; apró kezecskék, lábacsókák, mikről alig lehetett elhinni, hogy arra legyenek rendeltetve, mikre más ember keze és lába; oly pici kis száj és oly ártatlan, halovány arc; hacsak ezek a nagy, komoly, eleven szemek nem hirdették volna, hogy az, akit mi gyermeknek néztünk első pillanatra, komoly, tiszteletreméltó delnő, akivel okosan kell beszélni és meggondolni, hogy mit mondunk előtte, mert ha

balgaságot találunk kiejteni, ő bizonyosan megigazít, s ha valamit nem tudunk, ő tudni fogja és megmagyarázza.

Midőn betegágya elé hívatá Tarnóczy Mihály okos leánykáját, megmagyarázá neki, hogy egész vagyoni állapotja mennyiben áll. Előkeresteté vele az illető okiratokat, ott azokat elrendezve, csomagokba kötözteté, s azután tudtára adá, hogy azok között melyik a legutolsó végrendelete. Kötelezvényekben közel kétszázezer pengőforintja volt; ez tisztán keresmény. Ezt az egész összeget Irénnek hagyta, hogy azt halála után rögtön minden gyámnoki örökös nélkül kezébe vehesse, vele rendelkezessék szabadon. Négyszem között elmondá azután leányának, hogy ez a szép jószág, mihelyt az ő szemeit befogják, Béla kezére jut, mint ősi; azt pedig egy év alatt elfoglalják tőle azok, kik annyiban rosszabbak a sírban lakó férgelnél, hogy az eleven embert eszik meg. A birtok, a kastély, a szép kertek kótyavetyére fognak jutni. Irén ne engedje azt idegen kézre szállni, hanem vegye meg. Így az ő szerzeménye leend az. „Legalább te akkor nem fogod engedni, hogy szegény szerencsétlen bátyád az útfélen haljon meg.”

Ez volt az öreg Mihály úr szava.

És minden akként teljesedett be. Amint ő meghalt, egyik idéző levél a másikat követte a tarnóci ház kapuján, s nemsokára eladó lett jószág és ház, s Irén azt atyja hagyatékából magához váltá, miáltal alig tizenhét éves korában a tarnóci uradalomnak teljes hatalmú úrnőjévé lett.

Tizenhét éves leány, tündéri szépséggel és amellet szabadon rendelkezhető nagy birtokkal nemigen maradhatott titokban a környék ifjai előtt. Az ilyen árvának öröme akad gondviselője.

Hanem Irén nem olyan könnyen választott magának pártfogót, akit a jó magyar nők ezen megtisztelő címmel szoktak nevezni: „Az én uram”. Aki neki ura akart lenni, annak őt elébb meg kellett hódítani.

Ennek következtében soha Gyimóton és Karádfalván annyi kosarat nem kötöttek, mint amennyit ez a kicsi parányi tündér kiosztogatott jók és gonoszak között. Utoljára elnevezték kis Turandotnak, aminek ő nagyon örült, mert legalább kevesebbet alkalmatlankodtak neki.

Ő odahaza is igen jól találta magát. Tökéletes ura volt tetteinek, saját tetszése szerint választhatta házi körét.

Hajdani nevelőnéje, madame Rayon, beszármazott lengyel nő, kinek férje Franciaországban esett el a júliusi napokban, most rendes gondnoka, felügyelője, barátnéja, minde-nese. Ez pörlekedik helyette ahol kell, ez lőt-fut gazdaság, cselédség után, elfogadja, mulattatja a vendégeket, nyáron kirándulásokat rendez fűvészeti, bogarászati nemes élvekkkel összekötve, télen hangversenyeket rendez jótékony célokra, és magasztalja a maga kedves tündérékjét boldogok, boldogtalánok előtt.

Azután van a háznál egy Cenci kisasszony; született siketnéma, akit még Irén nagyanyja fogadott fel s aki ereklyeként szállt leányról leányra; most már sokkal idősebb, mint hogy évszámai után tudakozódni udvariatlanság ne lenne. Igen mulatságos teremtés. Arca csaknem múmiaszerű már, ezer ráncra alkalmazva, azonban ezen ráncok mindegyike mosolyog; s miután a hölgyekkel közös vágy, a gondolatnak másokkal közlése iránt, benne a legnagyobb fokra van kifejlődve, a szokott orgánum azonban hiányzik hozzá, emiatt a néma beszéd legfurcsább játékaival szokta rendesen meglepni a reá figyelmezőt, minden ujjával, szemével, arcfintorításával iparkodva megértetni vele közlendő eszméit. Az idegen rendkívül jól mulathatja vele magát. Hanem Irén igen komolyan, a legszívesebb tisztelettel szokott vele bánni, néma beszédén nem szokott mosolyogni, s másoktól is rossz néven veszi, ha abban mulatságot találnak.

E két hölgyön kívül még egy csaknem mindennapos látogatója van Irénnek, a szép Dobokyné; igaz ugyan, hogy ez

asszonyságot már huszonkét év óta hívják szépnek, hanem azért valóban szép ő most is, s nem kis igényt tart rá, hogy bájai elismertessenek; ha hozzájuthat, bele is szövi a beszélgetésbe azon történelmi tényeket, miszerint L'Enclos Ninon ötven éves korában tartatott legszebbnek s Cleopatra hatvan felé járt, mikor Antoniuszt meghódítja.

A szép Dobokyné egy sajátos szerű szenvedélyéről ismeretes a környékben.

Milyen boldog sorsuk volt a klasszikus költőknek, akikre nézve meg volt határozva a hét főerény, a hét főbűn, a hét főszenvedély; csak embert kellett találniok, akit beleillesszenek, skészen volt a klasszikus mű, csak kommentátorok kellettnek hozzá.

Pedig Dobokyné szenvedélye akkor is bizonyosan ismeretes lehetett már; hanem talán nem ütötte meg a klasszicitás mértékét, — sokkal mulatságosabb ez, mint hogy vétek lehessen és sokkal gyászosabb, mint hogy erénynek nevezzük: a derék asszonyságnak a házasságszerzés volt uralkodó szenvedélye.

Nem létezhetett miatta békével fiatal férfi és leány, hogy valami úton beléjük ne kötött légyen; mielőtt észrevették volna, összebeszélte őket, hanem azután hibái jóvátevéseül ugyanannyi házasságot el is rontott. Előbb megcsinálta, azután elrontotta; ilyenformán rettenetes volt reá gondolni mind a házasságon kívül, mind az azon belül élő férfiaknak és némbereknek.

S hogy ez a törekvés tisztán szenvedély volt nála, azt ő saját magán is bebizonyította. Tíz év óta volt özvegy; ezalatt legalább ugyanannyiszor járt jegyben, s ugyanannyiszor bomlott fel leendő házassága, néha már éppen az oltárnál mentek széjjel. Vagy szerette a férfit, akit választott, de nem becsülte, vagy becsülte, de nem szerette; vagy szerette, de az nem szerette őt; vagy becsülte, de az nem becsülte őt; — az Isten őrizzen, hogy tovább folytassam ezt az összeállítást, ami hasonlatos volna a *kulcs nélküli lakat* teóriájához!

Hogy eszerint, valahányszor megjelent a Tarnóczykastélyban, mindig volt valakije in petto, magyarul mondva „a begyében”, azt előre lehet gondolni; a környék valamennyi fiatal embereinek a neveit sorra próbálta már e *kulcs nélküli szívhez*, de egyik sem nyitotta azt fel. Irén nem akart semmiről hallani, s ha valakit nagyon dicsért előtte szép rokona, azzal tréfálta vissza, hogy ha olyan derék ember az, miért nem megy ő maga hozzá.

Azon az estén, hogy a három táblabíró körútját végezve a környékben, Tarnócra mint végső állomásra betért, éppen jelen volt Dobokyné kis rokonánál; hanem ezúttal nagyon rosszkor jött, mert az udvar, a pajta, a pitvarok mind tele voltak éhen holt tótokkal, akikkel a háznép minden tagja rendkívül el volt foglalva, maga Irén ott működött mindenütt, hogy ételükről, ruházatjukról gondoskodják, s ha Dobokyné felkereste, csak annyit nyert vele, hogy a kezébe nyomott vagy egy irtóztató nagy ollót, hogy segítsen neki ingeket, mellényeket szabni a szegény emberek számára, egész vég vásznakból, varrta az egész házi cselédség, vagy a konyhán állította dologba, rábízva egy-egy nagy főzőkanalat, mellyel irtóztató üstökben fővő gombócokat kellett rendben tartania, vagy felkérte, hogy az ételkiosztást segítse végrehajtani, mely rendkívüli munkáktól a derék asszonyosság egyre ájuldozott.

Ha neki ezeket a nyomorult parasztokat így kellene látni napokig, ő nervózába esnék, őrajta még a mágneskúra sem segítene, ő teljes életére szerencsétlenné tenné magát.

Pedig ez a látvány mindennap szaporodott, nemhogy fogyott volna; a szegény ínséges nép csak oda tartott, ahol enni adtak neki; Irénnek alig volt már annyi helye a kastélyban, mennyin maga és vendégei megszorulhassanak, alig jutott ideje olvasásra, s gyakran megesett, hogy saját maga, hozzátartozandóival együtt, csak késő este jutott az elhűlt, elázott ebédhez, a nagy szolgálat miatt.

Hanem azért Dobokyné nem hagyta el a házat, sem ideglázba nem esett; most megint volt valakije, akit mindenestre elő kellett hozni Irén előtt, egy derék fiatal ember, akinek annyival több kilátása lehet Irén hajlamát megnyerhetni, minthogy az instellációsális bálban táncolt is vele, s mint az ifjú ember maga dicsekszik, egy bokrétát kapott is Iréntől emlékebe, melyet szüntelen szivartárcájában hordoz, neki is megmutatta.

Erről azután van mit hallani Irénnek. Nem állhat meg, nem ülhet le egy pillanatra, hogy Dobokyné valami furcsát ne mondjon neki a derék Csejti Gázsiról, aki milyen ügyes, derék fiatal ember, milyen kvalifikált ifjú, micsoda karrierje van neki, máris tiszteletbeli főjegyző, fölségesen lovagol. Azután következnek a féltréfás példalózások a bálban töltött kedves órákra, bizonyos otffeledett bokrétákra, mik miatt a szegény kis leánynak egy pillanattig sincs helyben maradása.

Késő este végezte el a takarítást Irén, kinek ilyen roppant nagy családról kellett gondoskodni, s miután meggyőződött róla, hogy házában belül senki sem maradt éhen, éppen akkor érkezett egy új csoport udvarára, kiket egy megyei hajdú vezetett odáig.

A hajdú engedelmet kért, hogy a kisasszonnyal rögtön szólhasson. Felvezették hozzá. Nehány perc múlva maga lejött Irén az udvarra, az újan érkezett csoport közül kiválasztotta azt a kis hatéves leánykát, öregapjával együtt, s felviteték őket saját előszobájába, ott ágyat vettetett számukra, a többieket elhelyezteték a még üresen álló csűrben.

Dobokyné most kezdett még csak az igazi ájuláshoz. Ez a leány már az előszobába is behordja a koldusokat, az ember ki sem mehet anélkül, hogy keresztül ne lépjen rajtuk, az ajtón keresztül kénytelen hallani nyöszörgéseiket, sopánkodásaikat; ha vasból volna az ember idegzete, mégsem állaná ki. Ez a három néember itt a háznál, ez mind más, ezek kiállják: Irénben éppen semmi érzékenység sincs, az a volt nevelőné

még orvosi tudományokat is tanult, tehát szinte érzéketlen, Cenci kisasszony pedig nem hall semmit; de oly szenzitív hölgy, mint a szép Dobokyné, képes halálra ijedni, ha valami ilyen borzasfejú koldus azt találja neki mondani éjszaka, hogy — adjon egy darab kenyeret.

Hanem azért mégsem szökik meg a háztól. Fülhegygel kivette a hajdú beszédéből, hogy éjszakára a megyei körutazó küldöttség ide fog betérni, s másnap itt fog határozatot hozni a rögtöni teendők felől. Itt Dobokynének okvetlenül jelen kellett lenni. Ha Dobokyné soha egy regényt sem olvasott volna életében, pedig sokat olvasott, mégis igen természetesen így kellett okoskodnia: a küldöttség tagjai között van egy fiatal ember, derék, okos, férfias ifjú, ez meg fogja látni Irént, Irén meg fogja látni őt, egymásba szeretnek, s azzal a regény be van fejezve.

Óh, ebből semminek sem szabad lenni! Hát akkor a szegény Csejti Gazsi hová legyen? Dobokyné annak szánta Irént, és most más konstellációkat nem szabad az ő számításai közé keverni.

Azonkívül még egy különösebb oka is volt, le nem feküdni addig, amíg a küldöttek meg nem érkeznek, hanem fennvirrasztani Irénnel együtt és ájuldozni attól a gondolattól, hogy ennyi meg ennyi vég vásznat mind magok a háziak varrjanak fel, ingeknek rongyos emberek számára. A küldöttség elnöke, az alispán, ezelőtt tizenhat esztendővel az ő nyilatkozott imádója volt. Akkor még nem volt alispán, hanem csak kezdő tiszti ügyész. Dobokyné igazán érzett iránta hajlamot mint ifjú leány, hanem aközben megkérte kezét Doboky úr, ki igen nagy birtokú volt és főbírói hivatalt viselt, s biz ő elfelejté a fiatal ügyészt a főbíró kedveért s annak lett nejevé.

Később elégszer megbánta ezt. Doboky úr egy tisztújítás alkalmával kimaradt hivatalából, erre következett az, hogy miután befolyását veszté, osztozatlan testvérci, kiknek osztály-

részét bitorolta, beperelték, egzekválták, csak a saját harmadrésze maradt neki. Lippay ellenben mindig magasabbra lépett, főügyész, majd másodalispán, végre első alispán lett, megnyerte őseinek egy régi zálogos perét, mely rögtön nagy uradalmakhoz juttatá, s első tekintély vált belőle a megyében.

A szép Dobokyné nagyokat sóhajtott, hogyha erre gondolt, s midőn ez alkalommal megtudá, hogy Lippay ide fog jönni, az a gondolatja támadt, ha nem lehetne-e tizenhat évet kifelejteni az élet sorából s ott kezdeni, ahol félbenszakadt.

Lippay az ő férjhez menete után még csak kísérletet sem tőn a nősülésre; nem volt legkisebb híre, hogy valaha bárkit megkért, megszeretett, vagy még csak biztatott volna is. Ez jelent valamit. Itt szikra van a hamu alatt.

Éjfél körül lehetett már az idő, midőn az udvarra begördülő hintók zörgése hirdeté, hogy a várt vendégek megérkeztek.

Néhány perc alatt lekászálódott mindenki a szekerekről, s Leonora (ez volt a hajdani nevelőnö neve) a három táblabíró úr kíséretében feljött a kastélyba.

Következett a kölcsönös bemutatás. Leonora elbeszélé a történeteket, amiket egyszer meghallani is, úgy hiszem, elég unalmas volt az olvasóra nézve. Dobokyné láttára Lippay alispán úr azt mondá, hogy mi már régi ismerősök vagyunk, amire Dobokyné sóhajtván jegyzé meg, hogy óh nagyon régiek!

Irén szokott szívességgel fogadá vendégeit, öregét, fiatalát s rájuk bírta, hogy helyezték magukat kényelembe.

Már most tisztességes regényi eljárás szerint a következőknek, hogy Fenyéry és Irén, mint a két legjámborabb jellem a többi között, amint megpillantják egymást, rögtön egymásba szeressenek; ebből támadnának illendő jelenetek titkos sóhajtozással és obligát holdvilággal illusztrálva; regényhős és regényhősné szenvednének sokat, míg végre a szerző, ha annyi

papírost teleírt, amennyire szerződve volt, megszánná őket, s összeadná kihirdetés, diszpenzáció s egyéb ceremóniálék nélkül. Hanem ezt a mulatságot nem köszönnék meg a mi becsületes táblabíránk, akik tizenkét óra óta egy falatot sem ettek, s el vannak fáradva és csigázva; az ilyen holdvilágos jelenet nagyon gonosz tréfa volna rájuk nézve.

Irén talán három szót sem váltott Fenyéryvel, hanem ment a konyhába és az ebédlőbe, a vacsorát elkészíteni, feltálatlatni; Fenyérynek pedig esze ágában sem volt, hogy szívéhez kapjon, elénekelve: „Látni téged és szeretni pillanatnak míve volt”, hanem előkeresteté írószközeit s egy szögletbe leülve, nagy sietséggel megírta a bizottmánynak e napról szóló jegyzőkönyvét.

Lippay és az öreg főjegyző azalatt Dobokynéval mulattak, ki minden áron szerette volna a társalgást valami szentimentális térre átvinni, de ahonnan minduntalan elűzték az alispán örök adomái, mikén Cenci kisasszony nevetett legtöbbit, pedig a jó lélek egy hangot sem hallott belőlök.

A friss, párolgó gulyáshús már az asztalon volt, sőt a túrós galuskát is hozták, Fenyéry mégsem volt készen az írással, csak néhány sort engedjenek még; utoljára Leonorának kellett ahhoz az erőszakos eszközhöz folyamodni, hogy elvegye előle a kalamárist, s így kényszerítse abbahagyni az írást. Pedig tessék elhinni, hogy nagyon siet.

Az asztalnál szemközt kell ülniök Irénnel. Ez igen alkalmas helyzet egy gyöngéd viszony megkezdésére; de mikor az ember nem ér rá: Irén minden percben kénytelen felkelni az asztaltól, hogy háziasszonyi tisztjét teljesítse, mert Leonora ért ugyan az elmélethez s eltartja beszéddel az egész társaságot, de tálatlatni nem tud, Dobokyné pedig százszor jobban affektál most, mint egyébkor. Irén és Fenyéry az egész vacsora alatt tán annyit sem néztek egymásra, hogy számot tudnának adni róla, ha megkérdené valaki: milyen színűek szemek.

Amint Fenyéry letette a villát, rögtön megint szaladt az

írásztalhoz, s mert nagy válogatás nem volt most a szobákban, ott kellett jegyzőkönyvét bevégeznie, ahol ebédeltek, úgy lát-szott, hogy egy kicsinyt még bosszantja is, hogy körülötte olyan hangosan beszélnek.

Vacsora után a delnők még egy kis ideig együtt maradtak vendégeikkel, Fenyéry egyre írt és nem sokat ügyelt Lippay mulatságos adomáira, Leonora tudós értekezleteire, Dobokyné patetikus emlékezéseire; Irén szerény, csengettyű hangocskája csak néha-néha szólt közbe. Egyszer-másszor azon is rajta kapta magát Fenyéry, hogy ásítani kezdett, s alig bírta azt a vágyat magába visszafojtani. Negyedik éjjel nem aludt már, éjjel-nappal úton, munkában, izgatott lélekállapotban volt. S mikor az ember még fiatal, a természet nagyon szigorúan követeli adóját. Egyszer huzamosabban kellett valamin gondolkoznia, ami nem elég tisztán jutott eszébe; evégett hátradűlt karszékeiben. A keresett tárgy helyett egyre-másra mindenféle zavart eszmék jelentek meg agyában, egyszer csak kiesett a toll a kezéből, s midőn Dobokyné észrevéve, hogy Fenyéry már nem ír, odafordult hozzá, a legédesebb hangon sipogva: — Ön is visszatér hozzánk már, ugye Fenyéry úr? hát az egész érzékeny társaság meglepetésére akkor vevék észre, hogy Fenyéry — alszik!

Ott abban az ülő helyében elaludt, a mulatságos delnők közepett, akik között egy szép özvegyasszony, egy tudós dáma és egy bűbájos tündérke is volt jelen; és Fenyéry valamennyi szemeláltára aludt, behunyt szemmel, félrehajtott fejjel, ahogy aludni szokás.

No ez derék gavallér! Ez ugyan nem lesz veszedelmes vetélytársa Csejti Gazsinak, aki hét éjjelt végigtáncol egymás folytatában, s ő az utolsó, aki a bálból elmegy. De elaludni ennyi delnő társaságában!

Dobokyné nem bírt magához térni a szörnyűködésből.

Még Leonora is skandalizálva volt egy kissé e váratlan eset által; csupán csak a kis tündér maga találta ezt igen ter-

mészetesnek: az urak sokat fáradtak, nyugalomra van inkább szükségök, mint mulattatásra.

— Kívánjunk egymásnak csendes jó éjszakát.

Fenyéry még erre sem ébredt fel; a hölgyek eltávoztak, a cselédek ágyakat, pamlagokat rendeztek fekhelyekül, azután azok is elmentek lefekünni.

Lippay megrángatá az alvó kabátját.

— Mit álmodtál öcsém? Zabban a lovak!

A fiatal ügyész felnyitá szemeit s azon mámorosan, ahogy szokott az ember lenni, ha első álmából felébredtük, felállt nagy nehezen, körülnézett s meglátva, hogy ágyak vannak vetve, nagy flegmával vetkőzéshez fogott.

— Talán álmos vagy? — tréfálkozék vele az alispán.

— Nagyon.

— Meg sem vártad, hogy elmenjenek.

— Kik?

Az alispán nagyon nevetett. Ez még azt kérdi, hogy „kik?”

Fenyérynek az volt a legnagyobb gondja, hogy lefeküdjék. Ott pedig, amint letette a fejét, úgy elaludt. Még kérdezett valamit az alispántól, hogy mennyi az idő, de amit az felelt neki, már azt nem hallá.

Még csak azt a fáradságot sem vette magának, hogy a padlásra fölnezzzen s megszámlálja a gerendákat (amik ugyan nem voltak), hogy azután amit azon a helyen álmodni fog, ahol legelőször alszik, beteljesüljön.

Még csak álmodni sem volt kedve.

A felettök levő szobákból Dobokyné és a többi hölgyek egészséges kacagása hangzott alá. Bizonyosan azon a lovagon kacagnak, aki jelenlétökben Morpheusz karjai közé szenderült.

Ilyen volt az első találkozás Irén és Fenyéry között a Tarnóczy-kastélyban.

VII. CRIMEN MAJORIS...

A következő nap délelőttje csupa unalmas foglalkozásban tölt le; a küldöttek sorba kérdezték a nyomorult nép beszédesebbjeit. A szegény ember, ha nyomorúságáról kell beszélni, könnyen ékesenszólóvá lesz; elmondja apró bajait, csekély élettörténetét, garasos veszteségeit, amiket más fel sem venne, de amik nála élet-halál kérdések.

A jó urak ezt a sok, regénybe nem illő hitványságot mind írásba tették, aláírták, megpecsételték, komolyan, türelmesen hallgatták ki beszédeiket, nem mondták a panaszlónak: ezt már hallottam egyszer, — ez nem én rám tartozik, — ezt add be hivatalosan, — menj vele a szolgabíróhoz, majd az elküld a főügyészhez, az visszaküld az adószedőhöz; hanem sorrul-sorra vettek minden embert és ők kérdezték: mi bajt tud még?

Óh, ezen apró-cseprő hangya-bajok tömegének rettentő alakja volt egy összefoglalt képben. Két hét alatt csupán egy megyei járásban hétszáz telek maradt üresen! Hétszáz szorgalmatos család pusztult el; elvándorolt talán, vagy elhalt, halálban? Micsoda halálban, azt senki sem tudja. Járvány akkor nem volt sehol. Az emberek csak úgy veszttek el maguktól.

... — Ah mily unalmas, rendkívüli emberek ezek a mi uraink! — sóhajtja fel a szép Dobokyné, midőn talált valamely helytálló személyre a háznál, akivel beszédbe ered-

hessen —. Az öreg úr már rekedtté beszélte magát, a hangját sem hallani; Lippay sem az, aki hajdanában volt! Ah hajdanában! Az idők persze nagyon megváltoztatják az embert: az idők meg a szenvedések. És ő, szegény, jól tudom, sokat szenvedett. (Dobokyné néma szemrehányást tett magának, hogy e szenvedéseket ő okozta.) Ami pedig ezt a fiatal ügyésszt illeti: ilyet éppen soha hírből sem hallottam. Első találkozásunkkor hölgyek társaságában elalszik, azután meg csak úgy viseli magát, mintha a vármegye házában találkoznánk egymással, egy jó reggellet elvégzi a dolgot, s minden felelete „igen” vagy „nem”, ha már hosszabb: „Nem tudom, nem szolgálhatok vele”. Meglehet, hogy jó hivatalnok, de felesége nem szeretnék lenni. Pedig elég csinos alak, arca sem rút, de semmi szellem benne, mint a németek mondják: „Ein Bild ohne Knall”.

— Quanta species! — Aesop rókájaként erősíté Leonora, kit szintén nagyon izgatott az, hogy ennél a háznál tanácskoznak és őtet nem híják oda.

— Ah, Lippay ily idős korában mennyivel más ember volt! — sóhajta Dobokyné, s ezt elmondá kétszer, háromszor is.

Azonban ma Lippay is osztani látszott társai rosszkedvét. Az a lelketlenség, amivel a nagybirtokosok egészen a középosztály vállaira engedék nehezülni a közínség enyhítése súlyát, őt is nagyon leveré.

Ezen a kis Tarnócon, mely egyike a legszerényebb uradalmaknak, legalább nyolc közeli és távoli uradalomból összesereglett éhenhalók csoportja élősködött, kiket a végső ínség kényszeríte elhagyni telkeiket, házaikat és menni koldulni.

A brenóci nagy uradalom minden faluja képviselve volt e nagy éhenhalók konventjén, kiket hetek óta ápol, éllemez egyetlen földi tündérke, kinek földi birtokát hasonló áldozat rövid idő alatt teljesen fel fogja emészteni s akkor azu-

tán visszamehet az égbe, mert birtok nélkül a tündérekre sem igen sokat adnak ezen a világon.

A jó táblabírák ezt megfontolták szépen s határozatot hoztak, hogy minden ember térjen vissza a megyei járásába, ott maradjanak együtt a szolgabírók által lakott helységben, kik utasítva lesznek, hogy a szegénység számára addig lakhelyről gondoskodjanak. Útieleiséget a ház úrnőjétől kap mindenki hazáig, mit a megye fog annak megtéríteni. Odaérve majd gondoskodni fognak a megye tisztviselői és nemes urai, hogy a szegény jobbágyság rögtöni segély által végveszedelméből kiszabaduljon.

Irén utoljára maga is megneheztelt ezért a határozatért. Hát csak azért jöttek ide a táblabíró urak, hogy őt ettől a gyönyörűségtől megfosszák? Mi szükség ezeket a szegény embereket innen kimozdítani, mikor itt már olyan jól helyben vannak? Kinek van arra gondja, ha ő a vetőmagot is kiosztja közöttük, mikor ő abban örömét találja.

Az alispán nagy nehezen bírta megengesztelni azzal, hogy a beteg száz éves öreget, a kis Marinával együtt, nála hagyta. Ezen valahogy mégis kibékült.

A táblabírák azután előfogatokat hajhásztak össze, kisbíró, öregbíró, esküdtek segítettek a csoportokat rendezni, s délután öt órára útban voltak a megvigasztalt csoportok, ki-ki a megyei járása felé.

A kis tündérkének el kellett akkor rejteni magát, mert az emberek egyenkint mind kezét akartak neki csókolni, s akkor ő megint nem állhatta volna meg, hogy egyenkint ismét vissza ne hűja őket.

Csak miután minden el volt rendezve és útbaigazítva, ülhettek le a vendég urak az ebédhez, mely alkalommal Fenyéry ismét elkésett a jegyzőkönyv-írással, s akkor jött, amikor már minden étel el volt hűlve; nem is ért rá senkivel beszélni, csak hirtelen elvégzé, ami dolga volt a késével és villájával, s nem várva be a csemegéket és sülteket, az ebéd

derekán felkelt az asztaltól, bocsánatot kért és nem várta be, hogy megadják; kocsija már be van fogva, neki sietve kell a székvárosba menni.

Leonora tartóztatni akarta, de a két táblabíró úr helyeslé a sietést, csak hadd menjen, fontos végzendői vannak még.

Óh, ezek az unalmas, fontos férfiak! Mintha nem volna a hölgyek kedve mindennél fontosabb ügy a nap alatt.

Fenyéry bizony aligha vette magának azt a figyelmes fáradságot, hogy külön elbúcsúzott volna a jelen volt hölgyektől; azon időben szokás volt a házi hölgyeknek kezét is csókolni, bizony ez sem jutott eszébe. Úgy futott el, mint akit kergetnek.

Dobokyné csípős élccel „jó éjt” kívánt a távozóknak, mit az vagy nem hallott, vagy nem vett figyelembe, mert el sem mosolyodott rá.

A másik két úr az ebédet végezve, kissé nagyobb körül-ményességgel, de szintoly maraszthatatlanul sietett az eltávozással. Lippay még arra sem felelt Dobokynénak egyenesen, hogy mikor fognak ismét találkozni.

A hátramaradt hölgyek pedig egyedül levén, kölcsönösen megegyeztek abban, hogy soha unalmasabb, fásabb, ridegebb emberekkel még nem találkoztak, mint ez a három táblabíró; de akik között e tekintetben még az elsőség Fenyéryt illeti, aki az udvariatlanságnak és ízetlenségnek kvintesszenciája.

És az aztán legjobb alkalom volt előhozhatni Csejti Gazsi érdemeit.

A kis tündérke hallgatott mindent, és ha mondott is valamit, abból nem lehetett kitudni a véleményét; ennek ellenkezőjét teljesíté Cenci kisasszony, aki bár egy szót sem szólt, de arc-, szem-, száj- és kézmozdulatokkal a legcsodálatosabb gúnyoros megjegyzésekkel halmozá a tollfaragó, ásítozó, jegyzőkönyv-író, senkire sem ügyelő fiatalembert, akit, ha még egyszer idejönne, szeretne kicsukni az ajtón. Ah, a Csejti Gazsi! Ez már egészen más ember, ez kedves, mulatságos ember. (Csejti Gazsi volt őnála az, mikor a két kezével mutatta,

hogy a bajusza felfelé van pödörve s a szemeit szokatlanul felnyitotta hozzá s a szájával nagyot fútt.)

— — — — —

Irén asztala tele volt hírlapokkal. A lapszerkesztők akkor is ismerték már azt a frázist, miszerint az „irodalom pártolása a legnemesebb hazafiúi kötelesség!” és eszerint a jó hazafiak és honleányok neveinek legteljesebb és leghitelesebb lajstroma ott volt található az előfizetési könyvekben, mint hajdan feljegyeztettek az égben.

Azonfelül Irén mint kifáraszthatlan előfizetőséggyűjtő is volt ismeretes, akinél minden megtisztelő ív stereotip tizenkét aláírás nevével tért vissza. Ezek az aláírók ugyan empirice nem léteztek, csupán elméletileg, mert azokat Irén csak úgy gondolomra írogatta oda maga, hogy a boldog szerző azt gondolja, miszerint tizenkét különböző egyént hódított meg munkáival.

(Képzelem: e sorok olvasása után mennyien fogják keresni Fényes földirati szótárában: merre esik Tarnócfalva.)

Az asztalon hevert egy csomag Budapesti Híradó. Ennek a borítékját sem volt szokás felszakítani. Átellenben a Pesti Hírlap, melyet legelőször átolvasni Leonora kiváltságai közé tartozott, ki éppen e pillanatban nagyon el van merülve valamely velős vezércikk élvezetében, s arckifejezésével iparkodik kimutatni: mennyire helyesli annak eszméit; ő is éppen így írta volna azt.

A szép Dobokyné a pamlagon heverve forgatja a divatlapokat, ez az ő szakmája. Bálleírások, divatcikkek őt nagyon szokták érdekelni. Aztán a novellákat is elolvassa. Neki mindegy: akár Jósika írta azokat, akár Holdas Péter; — mind-egyik szép. A legújabb lapokat különös érdekekkel tépegeti fel. Restelli a papírvágó zománcos késecskét keresni, csak úgy az ujjával szeldeli fel a lapokat, amitől azok aztán úgy néznek ki, mint a szebasztopoli redán. A derék Csejti Gazsi verseket írt Irénhez: azon bizonyos kaszinóbál után megígérte, hogy

valamelyik lapban ki fogja azokat adni. Ez a legcélszerűbb út szerelmes nyilatkozatokat kézhez szolgáltatni. Dobokyné keresi azokat az Életképekben, Divatlapban, Honderűben a versek között. Semmi sincs. Holmi Vörösmarty, Petőfi, Tompa s egyéb érdektelen emberek munkáival töltik meg ezek a szerkesztők a lapjaikat; Csejti Gazsi nincs közöttük. Talán a szerkesztői mondanivalók között lesz. Valóban a Honderű galambpostája hoz egy levelet Cs. G. úrnak. „Irénehez stb. versek nem közölhetők!” A Honderű mintegy véletlenül az asztal alá esik. Ez nem ért hozzá, bizonyosan el sem olvasta. A Divatlap bizonyosan jobb érzelmű. Ahá! Ez is beszél Cs. G. úrnak: „Ugyan az Istenért, hogy írhat ön Irénéről ilyen: „Szemeidnek éjkoránya bíbortengert gyöngyösít?” A Divatlap határozottan az asztal alá dobatik. Nem érdemes, hogy az ember kezébe vegye. Hol az Életképek? Ez meg azt írja a borítékon Cs. G. úrnak: „A pezsgőt megittuk, a hozzá mellékelte vers visszavehető”.

— Óh, milyen szemtelenek, durvák, póriasak ezek a magyar divatlapok! — fakad ki Dobokyné. — Mívelt hölgy igazán kezébe sem veheti azokat elpirulás nélkül.

Irén felkel a hímzőráma mellől s szépen felszedi az elszórt lapokat, gyöngéden lesimogatva összegyűrt borítékjait s visszateszi az asztalra.

Leonora egyszerre érdekelten kiált fel a Pesti Hírlapból.

— Halljuk, *uraim*, halljuk!

Az „uraim”, úgymint Dobokyné és Irén, kérdezik, mi van ott.

— A székvárosi nagygyűlés! A dicső szónoklatok! Az ellenzék diadala!

— Kérjük, olvassa fel! — sipegett Dobokyné, míg Irén nem várhatta, odafutott hozzá s vállain keresztül iparkodott a tudósítás sorait szemeivel kísérhetni.

Leonora nagy szónoki lelkesüléssel s minden zöldasztalhoz beillő svádával olvasá a leírtakat, mint nyitá meg az ülést

a főispán, mint olvasá fel a főjegyző a küldöttség tudósítását a megyében tett körút felől, ami után felállt Fenyéry . . .

— Ah, nem aludt el ott is? — szólt közbe gúnyosan Dobokyné.

Leonora kezével intett csendet a hírlap magas bástyáin keresztül.

És olvasá elragadtatással azt a lelkesítő beszédet, melyben az ifjú szónok annyi tűzzel, annyi érzelemmel rajzoló a köznép nyomorú helyzetét, az ínség megragadó képeit, a szívrendítő csapást, mely alatt ezerek feküsznek meggörnyedve; — és elmondá azt a szent kötelességet, mely ez Isten-től látogatott napokban az ország vezetőin fekszik; az óriási munkát, melyhez elég erőt csak az ég külsönöz, s csak nemes szíveknek; — és midőn fel kell szólítani a nép nemeseit önfelédlt áldozatokra, mily nemesen ajánlá fel mindenét, mivel bír, földön és szívében, eszének, kezének munkáival együtt, oda ragadva magával együtt minden igaz lelket az áldozat oltára elé, s egy templommá varázsolva a tanácskozás termét, melyben a lelkesülés kitörő zajában egy szívvel, egy lélekkel mondák ki a megye nemesi rendei, hogy minden tehetségeikből meg fogják menteni végpusztulásából a szegény föld népét. . .

— Csak az a kár — jegyzé meg mindezekre Dobokyné —, hogy ezek a nagy szónokok társaságban mind oly ügyetlenek.

Leonora nem hallgatott rá, de minthogy már benne volt az olvasásban, folytató azt, mint lelkesültek fel a karok és rendek Fenyéry szónoklatára; hogy gyűlt össze egy óra alatt százezer forintra menő önkénytes adakozás; minő erős határozatok hozattak az ínség gyökeres megorvoslására; kemény rendszabályok a gabnaüzérek, elővásárlók ellen; mint adatott teljhatalom a küldöttségnek, hogy a megyében bárkinél találtató fölösleges élelmiszereket összeírja, a megállapított piaci áron kifizesse és ahol szükségét látandja, kiossza a nép között.

Jámbor, jámbor táblabírák, milyen bajt csinálnak magoknak olyan dologból, ami az ő bőrüket bizony nem égeté. Fáradtak is, költöttek is, vitatkoztak, heveskedtek, fejüket törték — és most szépen kinevetjük őket érte.

Mert lehet-e annál nagyobb balgaság, mintha valaki a más bajával törődik: ha valaki azt veszi a fejébe, hogy ő ennyi meg ennyi ezer ember boldogságán munkálódik, ahelyett, hogy hagyná a maguk útján folyni az időket, s megnyugodnék a bölcsek azon arany mondásán, hogy „akinek lova nincsen, járjon gyalog”.

A szép Dobokyné már akkor mondta azt, amiből kitűnik, hogy a szép lelkek gyakran évtizedekkel megelőzik a kort, melyben születtek.

Előtte igen nagy hitványság volt ez az egész izgalom, miután a furcsa határozatok miatt a pünkösdre indítványozott urak bálja is elmarad, az illetők az összes kiállítás költségeit a közcélra szentelvén.

Azonfelyül a koldulási ívet bizonyosan őhozzá is el fogják vinni. Bárcsak addig hoznák, amíg Irénnél van; ez majd írna akkor helyette is alá.

Irén majd szintén adósságokba veri magát, kénytelen lesz háztartását összébb húzni, amit ismét rokonai keserülnek meg.

És mindezt csupán azért, hogy néhány rongyos istenadta tótnak a bőre megmaradjon.

Óh, ezek a könnyelmű táblabírák!

Irén csendesesen, szótlánul hímzett tovább rámája mellett, egy sírkő volt az, virágokkal, amit hímzett; valami tárcába való kép.

Ah, ha azt valaki tudná, miket gondol azalatt a hölgy, míg így gyöngyöt gyöngy után rak, ezek az egymást követő öltések apró keresztjei mennyi gondot, mennyi reményt, mennyi ábrándot zárnak le. Ha azokat a sorokat úgy végig tudná olvasni valaki, az volna még a regény!

Hanem ezek az öltések titoktartók. Ez az egyedüli titkos írás, aminek kulcsát csak egy ember találja meg. És néha az az egy ember nem támad elő soha.

Ha a bölcsek, ha a tudósok el tudnák olvasni a hímszetek apró keresztjeit! — — — — —

Kallósfalván, a nagykéményű ház előtt szokatlan népcsoportozást lehet látni. Egész sor szekerek álltak az utca hosszában, sovány lovacskákkal, kifáradt ökrökkel befogva. Az emberek nyugtalanul látszottak az országútra vigyázni, s kétségesen tekintettek a nagy zárt kapura, a vörös téglafalakra, s a füstokádó kéményre.

Egy szögletkövön ott ült a vén csavargó a körüle csoportosuló néptömeg közepett, mely szavait hallgatá.

— Óh, ti marhák, óh, ti bolondok, ti ostoba szénaevő állatok ti! Hát ti azt hiszitek, hogy csakugyan segít rajtatok valaki, még ma? Most mindjárt? Óh, ti ökrök! Még szekerekkel jönnek ide, mint valami készre! Még zsákot hoznak a hátukon. No, rajtatok ugyan beteljesedik, hogy ha nincs mit enned, hát táncolj! . . . Azt mondjátok, a vármegye elhatározta, hogy eleséget osszon ki közöttetek, már pénz is van rá elég. Jól van biz az; hát meg lehet enni a pénzt? Ha én nektek egy marok kövecset adok, vagy egy marok ezüstöt, nem mindegy? Annyi százezer embernek ki adhat kenyeret. . . Azt mondja valaki a hátam mögött, hogy van itt abban a házban elég, kitelik innen százezer emberre is. Ejnye de bölcs fiú vagy öcsém, de kár, hogy nagyobbra nem nőttél; majd ha a kallósfalvi tornyot bádoggal befedik, megmondom, hogy az ócska zsidellyel a te fejedet zsidelyezzék be. Előbb meg kell azt fogni, amit meg akarsz enni. A nyúlnak is jó húsa van, de nem adja oda, míg meg nem nyúzzák. Azt gondolod, hogy azért hozatta ez a lakatszájú azt a pesti fiskálist extrapóstán, hogy boltot nyisson a háza oldalán s beleállítsa péknek? Egy szem búzát nem fogtok onnan kapni! Ezt a bozontos fejemet

adom oda, ha színét is látjátok e gabonasárkány takarmányának, amin úgy ül, mint a pokolbeli szörnyeteg az elásott kincsen, s négy árát kívánja, aki venni akar belőle. Hallom, hallom, hogy mit mondasz: a vármegye csak nagyobb úr, mint ez a csutorafejű. Látszik, hogy számár vagy, paraszt vagy. Tenálad persze hogy nagyobb úr a hajdú is, ha szót nem fogadsz, kihúznak a házadból, végigvernek; de tudnád csak, hogy mit tesz az a két szó azon az éhség-vár kapuján: Salva Guardia. Az azt teszi, hogy annak a birtokosa egy pálcikót a kezébe vesz, nem nagyobbat, mint ez a te kurta ostornyeled, és azt mondja: takarodjatok innen! Hát az a kis pálcikó erősebb ám az ő kezében, mint az egész vármegye, ha mind talpig fegyverben állna is. Igaz, nagyon igaz, hogy ezért azután majd pör támad ellene, azt bizonyosan el is veszi, megbüntetik kétszáz forintra — majd két esztendő múlva. Hiszen két esztendeig könnyű lesz tinektek itt elvárakozni szekerestül, zsákostul. Ha, ha, ha.

A vén csavargó kacagott erősen, és vasas botjával dőfölte a földet. Igen tetszett neki, hogy az emberek arcai úgy meghosszabbodtak gonosz biztatásai után.

Az öreg Popák jött a többi falvak előljáróival, jelentve, hogy a tekintetes küldöttség hintói már az országúton vannak; ők magok is mindjárt itt lesznek. A nép tartsa fenn a jó rendet egymás között. A vén Mártonnak szinte meghagyatott, hogy csak akkor szóljon, amikor kérdezik.

A népség parancsszó szerint, illő távolban helyet foglalt szekerei mellett, ott találta őket szép rendben a megyei küldöttség, mely a közgyűlés határozatait foganatosítani határról-határra jött.

Az alispán, a főjegyző és a tisztí ügyész a bírák kíséretében a salva guardia ajtajához léptek, s azon illendően bekopogtattak.

Az első koccanásra felnyílt az ajtó, s a három úr belépett. Vártak reájuk.

A nyitva maradt ajtón kíváncsian bekacsingatók előtt

kitűnt, hogy az első kapun kívül a bejárat túlsó felén egy másik kapuval van elzárva az udvar.

E két kapu közötti téren várta a küldöttséget Krénfy úr és egy magas, vékony, minden percben kettétöréssel fenyegető alak, akiről azt mondták, hogy pesti fikális.

Az obligát üdvözlések után előadá az elnök küldetésök célját, hogy a megye határozatából felhatalmazásuk van minden fölösleges élelmi készletet az éhhalállal küzdő néptömegek számára átvenni, azoknak folyó árát készpénzzel kifizetvén. Reménylik, hogy Krénfy úr az emberbaráti és hazafias szándokot méltányolni fogja, és nagy mennyiségű gabonakészleteit a közjóra átengedi, annyival inkább, minthogy azokért becsületes árt fognak fizetni.

Krénfy úr egy szót sem válaszolt, hanem helyette az a hosszú férfiú lépett a küldöttek elé; a lehető legszárzabb hivatalos hangon felelve, melyben még az a rendkívüliség is volt, hogy a beszélő szertelenül hebegett, s mikor egy-egy betűt nem tudott kimondani, akkor ezerféle ráncba húzta arcát és homlokát.

— S — s — s — s — sajnálattal vagyunk kénytelenek kifejezni abbeli határozatunkat, miszerint a brenóci uradalomnak egészen más szándékai vannak gabonakészleteivel, mint hogy azokat most áruba bocsáthassa; minélfogva a tekintetes vármegye felszólítást kénytelen teljesítetlenül mellőzni.

Lippay megemelinté kalapját a beszélő előtt.

— Kihez legyen szerencsém?

— Én Kompolthy vagyok, a nagyságos brenóci uradalom birtokosának jogigazgatója.

— A gróf Maróthoknak?

— Nem a gróf Maróthoknak, hanem Krénfy Adolf őnagyságának, ki a jelen zálogeladási levél szerint jelenleg a brenóci uradalmak törvényes és valóságos birtokosa.

Az ügyvéd átnyújtá az alispánnak a záloglevél hiteles másolatát.

Lippay rendkívül meg volt lepetve. A záloglevél keletéről látszott, hogy ez azalatt támadt, míg a küldöttség körútját végezné. Krénfy ezúttal nagy előnnyel bírt, ő törvényes birto-kosa volt ez uradalomnak.

Az alispán sóhajtva tekintte a szegény ügyefogyott nép előljáróira, kik áhítatos arccal álltak a kapun kívül, kalapjaikat levéve, s bízva uraik jóvoltában.

Még egy kísérletet kívánt tenni.

—Ha talán önöket az látszik akadályozni, miszerint mi a folyó piaci árt ajánlottuk az átadandó készletekért, ez ne legyen ok a tartózkodásra; mi készek vagyunk azokat bármi áron megszerezni, csakhogy rögtön megnyerhessük, mert itt minden elmulasztott nap száz meg száz ember életébe kerül. Elhisszük, hogy nagyságos Krénfy úr később még magasabb árt remél termékeiért. Nyilatkozzék, mit tartand legmagasabbnak, s mi fizetni fogunk aszerint.

A fiskális védencére tekintett. Krénfy végigsimítá ujjait lakat-állán, s fejével inte némán tagadólag.

— A nagyságos úrnak okai vannak nem állani rá.

Az alispán ajkaiba harapott, kezei reszketni látszottak. Nem tudott mit mondani e hideg válaszra. Félrefordítá arcát.

Az ősz főjegyző lépett akkor Krénfy elé, s kalapját levette alázatosan, és szólt reszketeg könyörgő hangon:

— Uram! Ha van önben emberi szeretet, emberi szív, hallgasson meg bennünket. Nem parancsolni, nem végrehaj-tani: könyörögni jövünk most önhez. Ím lássa ön ezt az ősz fejemet alázatosan meghajolva ön előtt, ki soha magam földi javáért még Istennek sem alkalmatlankodtam könyörgéssel, de most az ínség látása, e nyomorult nép elveszésének sóhajtásai kényszerítenek, hogy ön előtt kalaplevéve, fejemet meghajtva álljak és könyörögjek, kolduljak: hogy ne hagyja ön a legirtó-zatosb lassú halállal elveszni ennyi embertársát, akik önnek hű szolgálói, jobbágyai voltak eddig, Isten előtt tanúbizonyságai

lesznek ezután. Fogadja el az általunk ajánlott összeget; ha kevés az, mi megsokszorozzuk, de nyújtson segílyt rögtön, mert ön teheti azt.

A jámbor falusi bírák, midőn látták, hogy e nagy úr oly alázatosan könyörög ama kőszívű ember előtt, nem állhaták tovább a hallgatást, hanem ők is odaborultak le térdre, ez ember lábaihoz és kezeit, ruháit csókolták, hogy — adja vissza jó pénzért azt, amit tőlök féláron, uzsorában elharácsol.

Krényf csak az utolsó szavakra felelt, a többit keresztül-bocsátá fülein.

— Igaz, hogy én tehetném, ha akarnám. De nem akarom. Nyíltan kimondom, hogy nem akarom. Magtáraid teli vannak, de azokból én egy szemet sem adhatok, mert nekem szerződéseim vannak gabonaszállítás iránt, amiket meg kell tartanom. Ezen az én hitelem áll. És a hitel nekem drágább, mint minden a világon.

— Hát a másvilágon! — kiálta egy hang a nép közül. Krényf nem látszott róla tudomást venni, hanem folytatá:

— Én nem áldozhatom fel hiteletem tekintetes uraságtok kívánatának. Hogy a nép most ilyen ínségben van, az nem az én hibám. Miért nem iparkodott a munkája idején szerezni? Sajnálom, hogy nem segíthetek, de kimondom, hogy lattal sem mérhetek ki számukra gabonát.

Azzal az ajtó felé fordulni látszott.

— S elnézheti „az úr” — kiálta rá indulatosan Lippay —, hogy itt ajtaja előtt haljanak meg az emberek éhen ezer számra?

Krényf, kibem a megvető „az úr” megszólítás felkavarta a pörgőg epéjét, egyszerre hevesen kifakadva felelt:

— Mit gondolok én életükkel és halálukkal? Semmi gondom reájok, miattam elveszhet az egész nyomorult, piszkos, haszontalan faj, melynek apraja, nagyja meg van rohadva, mint az a krumpli, amitől felnőtt, mely csak részegségre, tunyaságra való, mely mindenütt rontja, pusztítja urait, hátam mögött szid, átkoz, szemben letérdepel és kunyorál, valódi

örökben kapott ellenség! Ha csapás van rajta, megérdemelte azt, s ha egy jó szóval megmenthetném, azt a szót sem mondanám ki érte. Történjék vele, ami történni akar. Ha kivész a földről, nekem majd lesz gondom rá, hogy falvaim üresen ne maradjanak.

— Halljátok azt! — ordított kívülről rikácsoló hangon a csavargó. — Hallottátok ezt emberek? Hát van itt miért isteneskedni többé? Hát könyörögni akartok-e még, csúszni, mászni kutyamódra? Adjátok egy fejszét a kezembe és én magam löötöm őt, mint egy veszett kutyát! Tüzet a nyelvére, tüzet a házára.

És valóban a vén csavargó kapott valahol egy fejszét, s a felbőszült éhdühös néppel odarohant a kapuhoz. A többiek is vasvillák, dorongok után futottak, s elhagyták szekereiket.

Krémfy ijedten hátrált vissza.

— Uraim! Ezértönökfelelősek! E lázadástönök idézték elő.

— Legyen ön nyugodtan — szólt az alispán, s azzal a három férfi kilépett a kapu elé.

— Megálljatok! — kiálta dörgő hangon Lippay a zendülőkre, s végighordozá hatalmas uralkodó tekintetét a néptömegre, mely láttára meglepetve húzódott vissza.

— Ki merészel e dologba avatkozni?

— Én, én merészelek! — kiálta a csavargó fejszéjét rázva öklében. — Menjenek az urak e helyről, az urak nem tudnak semmire menni; majd elvégezzük mi magunk, amit végezni kell. Én leszek a vezér, én leszek a legelső. Az én életem annyit ér, mint egy kutyáé. Nosza azt az olcsó életet elég jó árért adom most oda.

— Figyelmeztetek mindenkit — kiálta Krémfy reszkető hangon —, hogy cselédcim fel vannak fegyverezve és löni fognak.

— Takarodjatok innen! — dörgött haragos szóval az alispán az újra felzajduló néptömegre, s teljes lélekjelenléttel lépett egy nyommal még előre.

— Ej, félre az útból uraim! — kiálta a csavargó, megforgatva feje fölött a fejszét, s vakon előre rohant; utána a többi.

E pillanatban, mint az oroszlán, szökött előre Fenyéry, s egy kezével mellbe ragadva a csavargót, a másikkal egy perc alatt kifacsarta kezéből a fejszét, s azzal úgy hajítá őt a hajdúk közé, hogy az ember térdre bukott.

— Vasra kell verni! — kiálta rámutatva a hajdúknak és végigtekintve kigyulladt orcával a lázadókon, szilárd hangon monda nekik:

— Aki közel mer lépni, azt egy perc alatt leütöm!

A zúgolódó nép meghunyászkodva húzódtott el onnan, míg a csavargó békével engedé kezére lakatoltatni a könnyű bilincseket, miket az egyik hajdú készen hozott magával.

A táblabírák azután ismét visszatértek a kapu alá Krénfy úrhoz, kit e pillanatban a legirtózatosabb haláltól mentettek meg.

— Beszéljünk komolyan, uram — szólt az alispán Krénfyhez —, önnek más gondolatokra kell jönnie.

— Talán az iménti jelenet miatt? — kérde Krénfy gúnyosan. — Újabb okom van, ugyebár, e népet megszeretni? Vagy talán azért, mivel megrettenék e jelenettől? Óh nem, uraim. Én jól tudom, hogy önök engemet védelmezni kénytelenek minden zendüléstől, mert önök a vármegye urai, s mert önök rendelték ezt a népet ide; tehát önök *tartoznak* is azt innen elrendelni. Én semmit sem félek; önök jobban félhetnek attól, hogy e nép kicsapongásokat követ el, mint én magam, mert önök annak vezetői. Önök azzal hívták ide a csöcselékét, hogy kenyeret adnak neki; most ám magyarázzák meg neki az ellenkezőt.

— Uram, mi a megye képviselői vagyunk — szólt szilárd hangon az alispán —, kiknek jogunk van parancsolni és nem kérni s minden eszközt elővenni, ami ez országos csapás elfordítására jónak látszik.

— Minden eszközt? — szólt gúnyos hangon Krénfy, s hátrafordult, hol Boros ispán állt kezében tartott kétsövű

puskával. Az ispán azt hitte: a puskára van szükség. Nem, csak a vessző kell.

És azzal felemelve a puszkavesszőt, odaállt Krénfy az ajtó elé:

— Én a törvények által adott jogomnál fogva minden hozott határozat végrehajtásának ünnepélyesen *ellenálllok*.

Azzal kihívó tekintettel nézett végig az urakon.

— És most csak egy eszköz van önök előtt határozatukat végrehajtani.

— Igen — szólt Fenyéry és előre lépett, a csavargótul elvett fejszét kezében tartva. — Ez az eszköz az ön ellenállását figyelembe nem venni és a kaput erővel betörni.

Fenyéry arca szokatlan lánggal égett e pillanatban.

— Uram! — kiálta közbe Krénfy ügyvéde, hosszú kezét felemelve bot gyanánt. — Ön tudja, hogy az gonosz következesű merénylet fog lenni, mely miatt ön egész vagyonát, jövőjét, becsületét elvesztheti: ez *crimen majoris potentiae!* . . .

— Tudom — szólt Fenyéry, s még közelebb lépett a kapuhoz.

— Uram, én figyelmeztetem önt a leggonoszabb következesekre! — rikácsolá éles hangon az ügyvéd, míg az ispán a lőfegyvert az ifjú szívének tartá.

Ez pedig nem ügyelt sem fegyverrel, sem tiltakozással.

— Bocsássák őt! Bocsássák! — kiálta Krénfy. — Engedjék neki tenni, amit akar. Tegye kend le azt a puskát! Ha Fenyéry úr fel akarja magát áldozni a haza javáért, az alkalom előtte áll. Csak egy fejszecsapás uram, ép ön lesz a haza megszabadítója, neve dicsőíttetni fog, és vagyonait elveszti és hivatalából kicsapatik, és fog ülni a börtönben a gonosztevők között. Csak egy ütésbe kerül mind ez a dicsőség erre a címeres ajtóra, Fenyéry uram! Hozzá ne nyúljon senki egy ujjal is.

Fenyéry egy percig tétovázni látszott; mialatt Krénfy ördögi gúnnyal rikácsolá:

— Nem tetszik ugye a dicsőségnek ez az útja-módja? Könnyebb, háladatosabb a zöldsasztal mellett dikciókat

tartani a nép boldogítására, mint elveszni a kedvéért. Ezt mindjárt gondoltam.

Fenyéry arca egy pillanatra elsápadt, — azután hirtelen felemelte a fejét, s olyat csapott vele a címeres ajtóra, hogy az recsege hajolt meg sarkaiban, s ütközőjéből kipattanva, egyszerre feltáruult . . .

— Hah! Crimen majoris! . . . — kiálták egyszerre Krénfy, az ügyvéd és az ispán.

— Crimen majoris . . . — ismétlé a düh vigyorgásával Krénfy, Fenyéry mellé lépve.

És a két táblabíró úr is szomorúan hajtogatva fejeiket, suttoágák:

— Valóban ez crimen majoris.

Csak a vén csavargó volt meglegedve e fordulattal; tapsolva verte össze bilincses kezeit:

— Ez már ütés volt. Ennek van keze. Nem hiába bánt olyan könnyen velem. Olyat ütött, mint az istennyila!

Lippay szomorúan nyúlt az ifjú keze után.

Fenyéry hirtelen visszavonta kezét.

— Maradjon ön tőlem távol. Nekem semmi közöm önökkel többé.

Az alispán sűgva monda neki:

— Ön gonosz bajba hozott bennünket; hanem már most ússzunk együtt.

Fenyéry meghajtá magát az alispán előtt mélyen:

— Uram, ne feledje ön, hogy ön nekem e percben *bírdm*.

Az alispán rögtön átértette Fenyéry gondolatját, mert hátralépett tőle, s a főjegyző karját megfogva, anélkül, hogy egy szót szólna, elhagyá a házat.

De Krénfy esze is járt annyira. Óh, Krénfy úr finom ember.

— Valóban, Fenyéry úrnak helyén van az esze. Eltávolítja az alispánt nehogy bűnrészese legyen az, kiben kegyelmes bíróját fogja látni. Hanem hiszen feljebb is van még világ.

— Ne töltsük az időt hasztalan beszéddel uraim — vágott közbe Fenyéry. — Amit tettem, az magány tényem, s azért magam vagyok felelős. Én bezúztam önnek kapuját, hogy felhalmozott élelmiszereihez hozzájussak. Meg van ön elégedve ennyi hatalmaskodással?

— Hogy érti ön ezt? Az ördögbe lehetek én megelégedve a hatalmaskodással?

— Az akarom tudni, ha átengedi-e már most élelmiszereit?

— Semmi esetre sem uram. Engemet a pokol nyeljen el, ha engedem.

— Hidegvérrel beszéljünk uram. Én már betörtem önnek egy ajtaját, be fogom törni a többit is, míg azt meg nem lelem, mely magtáraihoz vezet.

— Akkor ön mint rabló tör házamra.

— Az meglehet.

— És énnekem jogom van önt akkor főbelőni, mint egy betörő zsványt.

— Az rám nézve még legjobb lesz, de önre legrosszabb, mert akkor az az éhes nép utánam rohan és önt agyonveri. Láthatja ön, hogy önt senki sem mentheti meg más, mint én.

Krényf kénytelen volt kínjában kacagni, olyan jó volt Fenyérynek ez az elméncsége.

— Én tökéletesen tisztában vagyok azzal, amit tennem kell — szólta Fenyéry rendületlen nyugalommal. — Amit elkezdtem, azt bevégezem. Vagyonomat, szabadságomat már kockára tettem; ha kell, életemet is odavethetem. Még most csak hatalmaskodást követtem el az ön kapuján, még most megtorolhatja ön rajtam, ami sérelmet ejték nemesi jogain. Ha még egy lépést akar tovább, én arra is el vagyok határozva. Csak azt kell mondanom, hogy vegyék le a láncot arról a csavargóról s engedjék beszélni, és egy óra múlva — uram — akkor én is, ön is — halva lehetünk.

Fenyérynek e szavai oly határozottan voltak mondva, hogy Krénfy elsápadt bele.

Az ügyvédhez és az ispánhoz fordulva, fogvacogó hangon monda:

— Önök tanúim urak, hogy énrajtam a leggaládabb, a legerőszakosabb, a legtörvénytelenebb hatalmaskodás követették el, s hogy én az ellen ünnepélyesen tiltakoztam, és csak a halálos fenyegetéseknek engedék. . . . És most nyitva az ajtó, uram!

VIII. A H Á R P I A

Nyitva az ajtó, uram!

Az udvaron felállított cselédség lerakja fegyvereit, a szelindekek láncokra köttetnek; mindenkinek tudtára adatik, hogy ez az úr, ki ott az ajtón belép fejszével kezében, hatalmas-kodást kíván e házon elkövetni, azért senki egy ujjal hozzá ne nyúljon. Álljanak félre az útból, s engedjék neki, amit tenni akar.

Ámde ha meg lehet kötni a dühös szelindeket, s lefegyverezni egy egész várórséget, ki az, ki meg tudja kötni egy dühödt néember nyelvét, ki fegyverezi le egy harcra fölkészült asszonyi állat haragját?

Az asszonyi állat, akiről szó van, az udvar közepén áll, csipejére tett kezekkel s kipirult orcával.

Hajdan szép lehetett, de túlpiros orcája éles redőiről meglátszik, hogy a festék és a szenvedélyek korán lerontották annak virágát, s most tökéletesen olyan tekintete van, mint egy ruinának. Öltözete hanyag és lompos, féloldalt ráncaiból kiszakadva, kezei veresek a sok munka miatt, s hajfürteiből egy-egy különvált csomó sehogy sem akar a szennyes főkötő alá simulni, hanem amint a szélnek tetszik, majd arcán, majd homlokán repked.

Ez azon sokszor emlegetett asszonyság, kit Popákné a vén boszorka cím alatt szokott tisztelni, s kiről a kutató világ nem tudja egész bizonyossággal: anyja-e, nagyanyja-e, vagy

testvérje, vagy régi szeretője, talán dajkája, vagy éppen felesége Krénfy úrnak. Annyi látható, hogy valami erős viszonynak kell kettőjük között létezni, mert mikor összejönnek, mindig veszekesznek, hanem ha külön vannak, egymást senkinek sem engedik bántani.

Ez a jeles asszonyság állt ott az udvar közepén.

A cselédek lerakták már a puskát, de ő nem írta alá a kapitulációt.

— Óh, ti akasztófáralólok, ti gyáva haszontalan nyomorultak: akik szemetek láttára be hagyjátok törni a ház kapuját, s lekonyítjátok a füleiteket, úgy jöttök előre; takarodtok ebben a nyomban előlem! Hol egy seprű, hol van egy sodrófa; ki innen az udvarról, tekintetes, nem tekintetes, akár úr, akár paraszt; mert ha kapom azt a sőtörőt, úgy vágom a fejéhez minden embernek, hogy rögtön kiomlik a béle.

— Eredj az útból asszony — szólt Krénfy, ki restellini látszott a lármát; — ne szólj ebbe a dologba. Eredj fel a konyhába, ott a helyed.

— Én menjek? Te nyomorúság bálványa, te reszkető lidérc, te tehetetlen féreg; hát ki vagy te, hogy énvelem parancsolni akarsz? Ki vagy te, mi vagy te? Rongyadta rongyházi vagy, aki ha megharagítasz, úgy löknek ki „velök” együtt ebből a házból, hogy szétmállasz bele. Takarodjatok innen ebben a nyomban. Béres, juhász, tehenes! Fogjátok azt a cséplőt, fogjátok azt a villát, verjétek, szúrjátok őket agyon. Agyon mind a hármat!

A pesti fiskális protestált, hogy őtet ne!

— Te hetes! Ereszd el a kutyákat a láncról. Uszítsd rájuk. Kinél van egy puska? Barátom, masiniszta, kedves barátom. Maga tud lőni. Tegyen abba a puskába három golyóbist, lölje agyon vele egyszerre mind a hármat.

Hogy azonban sem a béres, sem a juhász, sem a hetes, sem a masiniszta nem látszottak hajolni a biztatásra, maga gyürkőzék neki a derék asszonyság, s hátracsapva főkötője kontyát,

hirtelen megkapott egy sulykot, s taláalomra odahajítá a három úr közé, mely is éppen Krénfy úrnak a lábán találta el az öreg hüvelykujját.

— Zárjátok be ezt az asszonyt! — ordíta erre mérgében és fájdalomában Krénfy úr — Boros, fogja meg és hurcolja el innen.

Boros uram előrelépett, oly orcával, mely Herkules akármelyik föladatának megfelelni ígérkezett.

— Ide ne próbáljon jöni — förmedt reá az élő Medúza —, mert úgy képen felejttem, hogy mind a két szeme kiugrik.

Boros uram megállapodott e szóra.

— Engem meg ne üssön az asszony, mert én nemesember vagyok.

Krénfy, látva, hogy ispánja nem mer a veszélyes vadállathoz nyúlni, maga ugrott oda bosszúsan s megragadá a néember karját, mire a dühös asszony azonban hirtelen a másik kezével úgy ütötte arcul, hogy a kalapja a sárba reptült.

Krénfy erre bősziült méreggel ragadta meg a néember kuszált haját s a földre teperte, annak vadállati rikácsolása közt.

A körülálló háznép világért közbe nem vetette volna magát, sőt egymást csitítani látszék, hogy senki el ne rontsa ezt a mulatságot.

Fenyéry szívét fenéig felfordítá ez az utálatos jelenet. Odarohant a civódók közé; szétválasztá őket egymástól, kiszabadítá Krénfy nyakravalóját a néember körmei közül, valamint ennek hajbozontjait Krénfy markából, s kétfelé tolvá a tépett, fuldokló feleket, véget vetett a küzdelemnek.

Az asszonyi állapot megcsókolta Fenyéry kezét, Krénfyt pedig leköpte, s azzal nagy átok, szitok között felfutott a konyhába, kihajigálva onnan az udvarra minden megmozdítható edényt; ami által természetesen csak a fazekakban történt kár, az emberek bátorságos helyekre húzván el magokat.

Krénfy urat egészen kihozta sodrábul — vagy mint polgárosultabb nyelven mondanák: egészen decontenancirozta e

rosszul rendezett jelenet; nyakravalója helyrehozhatatlan állapotban volt s orcájának éppen a leggondosabban borotvált helyein egypár letörölhetetlen rúnája maradt az asszonyi körmöknek.

— Várj, hiszen várj! — dörmögé magában, nyálazott zsebkendőjével nyomogatva a karcolásokat. — Majd megkeserültek ezt!

Még haragja nem higgadt meg annyira, hogy tudhatná, kin álljon inkább bosszút: a némbereken-e vagy Fenyéryn, aki mindennek közvetett okozója.

Az ügyvéd meg akarta szolgálni napidíját s hivatalához sejtő buzgalommal ajánlkozik Krénfy úrnak, ha nem kellene-e ezt a „szolgálót vagy micsodát” kriminális perbe fogni.

— Szolgálót vagy micsodát? — förmedt fel erre Krénfy úr. — Imhol van az úrnak napidíja, itt van az útiköltsége, üljön kocsira, menjen vissza Pestre. Tisztelem a principálisát. Majd ha beszélni akarok vele, magam megyek hozzá... Szolgálót vagy micsodát!

A jámbor férfiú alig bírt magához térni ijedtéből, s megkapva a saláriumot, elkotródott szépen, magára hagyva Krénfy urat Fenyéryvel.

— Uram, lesz ön szíves magtárait felnyitattni? — kérdező Fenyéry, amint egy előszobába értek.

— Én, uram, semmihez sem nyúlok. A belső szobában vannak a kulcsok; ott függnek a falon, hanem azokat önnek magának kell onnan elhozni; én azt sem mondom meg, melyik kulcs az igazi, sem azt, hogy melyik ajtóba illik bele; önnek egészen úgy kell képzelnie magát, mint aki egy idegen házba betört és saját leleményességére van bízva, hogy a kívánt holmikhez hozzáférjen. Én csupán annyiról biztosítom, hogy erőszakkal ellene nem állok; hanem minden ténye ellen tiltakozni fogok.

Fenyéry meg volt elégedve, s benyitott a belső szobába. Ott azonban hiába kereste a falon a kérdéses kulcsok csomagát,

mert azokat már akkor Krénfy úr hárpíája régen lefoglalta, s ott függöttek a fennasztelt sárkány köténye szatyíng-övébe akasztva; aki vérben forgó szemekkel várta az eléje lépő fiatal embert.

Krénfy gúnyos kárörömmel nézte a nyitott ajtókon keresztül a bekövetkezendő jelenetet.

A sárkányok királynéjának kezében egy tűzvonó vaslapát volt marokra fogva, mely elszánt akaratot látszott képviselni.

Krénfy úr óhajtotta látni, hogy tépik össze egymást! Legalább csak az orrát harapná le ennek a szépséges fiatal-embernek!

Fenyéry udvariasan lépett közelebb, s egészen illedelemmel meghajtva magát a kétséges rangú delnő előtt, monda:

— Tisztelt asszonyág, én szívből sajnálom azt a kellemetlenséget, amit kegyednek okoztam, s amennyiben az miattam történt, őszintén bocsánatot kérek

E szavak oly szíves, oly nyájas hangon voltak mondva, hogy a sárkány fejedelemasszony elszégyenlé magát, hogy azt a vaslapátot kezében tartá, s mintha csak azért vette volna azt fel, hogy valami dolga volt vele, ismét szépen visszatevé a kandalló párkányára.

— Én régebben óhajtottam, és szelídebb úton kegyed ismeretségébe juthatni; de sohasem lehettem szerencsés kegyed által elfogadtatni. Pedig azon esetben bizton remélem, hogy e mindnyájunkra nézve alkalmatlan jelenetek helyett sokkal kellemesebb módon végződhetett volna az egész ügy. Én annyit hallottam kegyed jószívűségét, igaz emberszeretetét magasztaltatni, miszerint bizonyos vagyok felőle, hogy ha az illető felvilágosítással kegyed elé járulhatok, okvetlenül célt fogok érni. Mert azt én teljesen méltánylom, hogy kegyed a lusta, korhely naplopóktól megtagadja a martalékot, amit azok követelnek, de én a megye nevében jöendék kegyedhez tisztelettel könyörögni, hogy azon valóban nyomorultakon segíthessünk, akik azt méltán megérdemlik. Hiszen én jól

tudom, hogy kegyednek igen jó áldott szíve van, s a szegény haldokló árvák, az elhagyott kisdedek látása könnyekre indítja. Óh, kérem, ne titkolja kegyed e könnyeket; ezek egy nő legszebb ékszerei.

A hárpia, Krénfy úr nagy bámulatára, egy széket emelt fel, mégpedig nem azért, hogy azzal Fenyéryt kiverje, hanem hogy „tessék leülni rá”.

— Óh köszönöm. Kegyed valóban igen szíves hozzám. Mennyire sajnálom, hogy nem lehetett kegyedhez fordulnom legelőször. Hiszem, hogy kegyednek sikerült volna Krénfy urat rábeszélni, hogy a megye közóhajtásának eleget tegyen. Annyival inkább, minthogy mi ezt semmiképpen sem kívántuk ingyen, sőt a méltányosság szabta árt azonnal készek voltunk lefizetni, s azonfelül kegyednek örökre hálás lekötelezettei lettünk volna.

A sárkánykígyó egészen elérzékenyült: köténye nem volt elég könnyeit törölni.

— Miért nem beszélt hát az úr velem hamarább? Ha énvelem ilyen szépen beszélt volna valaki, a cipőmet is odaadtam volna a lábamról (az pedig ugyan rossz állapotban volt mind a kettő), de énvelem azt hitette el ez az akasztófáraláló (értette Krénfyt), hogy ide erőszakos rablás végett jönnek, hogy az urak elhatározták, hogy minket koldussá tegyenek; így tett engem csúffá az urak előtt, az egész világ előtt, hogy felhúszított mint egy láncos kutyát, s azután megint be akarta tömni a számat, mert nem is tudom, hogy miért nem hasítom ketté a fejét a semmirevalónak?

E szóknál kitörő mérgében megint felkapta az elkeşerült amazon a letett vaslapátot, s amint Krénfy úr ott bámult a nyitott ajtóban, egyenesen nekirohant, s azúttal bizonyára csúffá teszi, ha Krénfy nem elég gyors becsapni előtte az ajtót s a kulcsot hirtelen ráfordítani.

A tigris kalickájába zárt Fenyéry óhajtá véget vetni e népszínműnek s igen nyájasan instálta az asszonyságot, hogy

ha elhalaszthatja máskorra annak az ajtónak a döngetését, tegye meg az ő kedvéért, s inkább keresse ki a sok kulcs közül, amelyik a magtárhoz vezet.

A bősziút amazon ezt igen helyes bosszúállásnak találta Krénfy ellenében.

— Tessék! — szólt leoldva harcias csípejéről a csomó kulcsokat, s kifacsarva a vaskarikából kettőt a sok közül. — Ezzel nyílik a vasajtó itt balra a folyosó mellett, ez a másik a lakatkulcs, mely a rácsajtó vasdorongját fogja. Hanem ez a semmirevaló ide zárt bennünket, most nem lehet kimenni a szobából.

— Majd mindjárt ki fogja nyitni — szólt Fenyéry bizton mosolyogva. — Addig is legyen szíves kegyed, igen tisztelt „házi asszonyság”, az általam majdan átveendő gabonaneműekért az illő méltányos összeget kezéhez venni.

— Szívesen, szívesen! — monda a hárpia. Hanem ebben a percben fel is nyílt aztán az ajtó, s Krénfy úr nem törődve sem a két szeme világával, sem semmi eltörhető porcikájával, esze nélkül rohant be az ajtón, kézzel-lábban protestálva e veszedelmes tény ellen.

— Egy fillért el nem szabad tőle venni. Ellentmondok, protestálok. Itt én vagyok az úr. Egy félpénzt se vegyen el senki ettől az úrtól, sem ajándékba, sem fizetesképpen. Te félbold asszony. Tönkre akarsz tenni, el akarsz pusztítani?

A néember még tán gonoszabb dolgokat is akart Krénfy úrral mívelni, de Fenyérynek már nem volt kedve azt végig várni.

— Tetszik önnek velem jönni, uram, vagy ittmaradni? — kérdé Krénfytól, midőn az ajtó már nyitva volt s a kulcsok kezében.

Krénfy természetesen inkább vele ment, s ezáltal a tragédia befejezetlen maradt.

IX. HONY SOIT QUI MAL Y PENSE

— Miért nem lehettem én ottan, hogy láthattam volna az árvák örömét, e nyomorából kiemelt, megszabadított, a világnak visszaadott nép elragadtatását, óh, az magasztos látvány lehetett, kenyeret adni ezernyi ezer népnek, visszahívni az életre egy egész ivadékot, felosztani szívét, lelkét, vagyonát, jövődjé kincseit egy szenvedő nép között; ez mennyei, ez túlvilági. Ezt a Fenyéryt irigylem és becsülöm, miként senkit mást.

Ezt a kitörését a lelkesülésnek Leonora hallatá, a főjegyző magánylevelének elolvasása után, melyben ez az előbb eltávozott alispánnal tudatja körülményesen a Kallósfalván történeteket.

Lippay a tarnócfalvi kastélyban várta be e tudósítást, s éppen ott ült a szép Dobokyné mellett, kinek gyöngéden emlékébe hozott apró célzataira iparkodék mindannyiszor megfelelő anekdotákat mondani.

A szép Dobokyné praktikusabb oldaláról vette fel a kérdést, s azt válaszolá Leonora elragadtatott szavaira, négy gyöngéd ujját kecsesen az alispán kezére téve:

— De ami ezután fog következni, azt úgy hiszem, nem fogja kegyed irigyelni Fenyérytól. Alig hiszem.

— Mi történhetik vele? — kérde Leonora magasan. — Talán csak nem fog büntetést nyerni ily nemes, bátor, elhatározó tett miatt, mely által tízezer embert menté meg?

— Itt az alispán úr; tessék tőle megkérdezni.
— Hogyan, uram? — szólt Leonora az alispánhoz fordulva — Fenyéryt érheti ezért valami baj?
— Természetesen — felelt az alispán, akkor sem veszve el joviális arckifejezését.
— Például, uram, például?
— Hát legelőször is elveszti minden vagyonát.
— Elveszti? Miért vesztené el? Ezt én nem értem. Sehogy sem értem.
— Azért veszti el, mert van egy törvény, ami azt a büntetést szabja arra, ki egy nemesember házába erővel betör és ott hatalmaskodik.

— Törvények? Holt betűk! Hol marad a szív, hol az érzés, hol az általános emberi kötelességek? Hol a felebaráti szeretet? Egy férfi, ki bátran keresztültörve a törvények bástyáin, félretéve minden kicsinyes formáságokat, merész lélekkel kiszabadított ezer szenvedőt egyes emberek ördögi kénye alól, nem borostyánt érdemel-e inkább, mint büntetést? Ah, uram, ily törvény nincs a világon, és ha van, nincs bíró, aki azt végrehajtsa.

Az alispán jókedvvel viszonzta:

— Bizony, pedig aligha nincs olyan bíró.
— Akkor van Isten, aki azt meg nem engedi történni.
— Minő kár, hogy nem hölgyek ülnek a törvényszék padjain! — sóhajtja fel Lippay, féltréfásan, de mélyebb érzellemmel. — A prózai férfiak csak a holt betű szerint ítélnék.
— És ha így lenne is, Fenyéry nem volt a vagyon bolondja soha. — Ezzel nyugtatá magát Leonora. — Szegény lesz, de szívében annál gazdagabb. S lesznek, akik őt ezen gazdagságáért fogják becsülni.

Az alispán gyönyörködött az egzaltált hölgy túlzott beszédében; hisz ő maga is úgy szerette Fenyéryt, mintha tulajdon fia lett volna, s éppen azért ingerlé Leonorát, hogy az mentül erősebben védelmére keljen.

— És pedig még ez nem az egész baj, szegény Fenyéryt még azonfelyül alkalmasint börtönre is fogják ítélni.

— Börtönre! — kiálta fel Leonora. — Nem! Az nem lehet! Hisz akkor fel volna fordulva a világ; hisz akkor jelen volna az Antikrisztus országa, amikor a bűn ítéli el az erényt, s visszafelé olvassák az Isten tízparancsolatját! Azonban . . . nem lehetetlen . . . nem, minden megtörténhető az ég alatt. Miért ne eshetnék meg ez is. Az evangélium legelső hirdetőit is börtönre vetették. Ők is éppen így szenvedtek a közügyért. Jól teszik önök, büntessék, gyalázzák meg, ostorozzák meg őt; annál jobban rá fog illeni a mártír név, s annál jobban fogják őt szeretni, akiknek szívük az igazi helyen van.

Dobokyné nagyon jókedvűen kacagott fel e bohó szavakra, mert az alispán is mosolygott. De Lippay mosolygása alatt rejtett könnyek voltak, amiket nem vett észre senki.

A kicsi tündérke ott hímzett egy ablakmélyedésben, s nem látszott egyébbel elfoglalva lenni, mint ezekkel az egymást követő apró keresztkéekkel; valamelyik szónál megszurta az ujját a hímzőtüvel, a bíbor cseppecske odaesett a szövetre; le sem törülte azt onnan, hanem ott hagyta száradni s eltakarta azt a hímzet gyöngyeivel.

Leonora ingerelve volt Dobokyné jókedve által, most már igazán tűzbe jött, s heves elragadtatásában többet talált mondani, mint amennyit akart.

— És ha önök százszor kikacagják, százszor elítélik őt, én tisztelem, én becsülöm, és ha itt volna, képes volnék őt megcsókolni!

És éppen abban a pillanatban nyílt fel az ajtó, és lépett be rajta Fenyéry.

Hasonló jelenetek nemcsak a francia drámákban, hanem az életben is akárhányszor történnek.

Fenyéry komoly ember volt, komoly arccal lépett be, s éppen el nem tudta gondolni, miért kacagnak oly nagyon megjelenésén.

Dobokyné szinte megrontotta magát a nevetésben, melynek rohama nem volt arányban vállfűzője korlátaival.

— Ah! Íme itt van. Mintha hívták volna. Leonora, ön ígéretét teljesíteni tartozik. Fenyéry úr itt áll előtte.

Leonora egy percig sem jött zavarba, hanem komoly méltósággal felállt székeről, ünnepélyesen, mint egy áldozatra járuló druida papné, lépett a megdöbbsent ifjú elé s megfogva annak két kezét, magasztos hangon mondta:

— Uram, Fenyéry úr; én azt mondtam, hogy önt becsülöm, tisztelem s ezt ismétlem önnek szemében. Tekintsen úgy, mintha ezt édesanyja vagy édes testvére mondta volna önnek.

És azzal gyöngéden odahajolt Fenyéryhez, s annak homlokát ihletteljesen megcsókolá.

Dobokyné visított nevetésben e tréfás jelenetre, s csak arra jött lassankint magához, midőn tapasztalá, hogy kivüle senki sem nevet, még az alispán sem.

Leonora pedig büszke öntudattal emelé fel arcát, erősen megnyomva a szót, „hony soit, quil mal y pense!” (Amiből Dobokyné egy szót sem értett.)

A mulatságos jelenetben senki sem gondolt a ház tündérékéjére, hogy megkérdezte volna tőle:

„Miért lett halvány arcod oly piros?”

Fenyérynek elég jó tapintata volt átlátni, hogy neki most komoly arcot mutatni nem szabad. Az mindig kellemetlen dolog, ha valaki saját bajai miatt támadt rosszkedvét másokkal észrevéteti, kivált ha az ember vendég. Különben is azt a bajt maga kereste magának, a kimenetellel meg kell elégedve lennie.

Nem is kellett neki sok alakoskodást játszania, mert valóban nem törődött azzal, hogy saját magával mi történik. A dolog jól ütött ki. A többire nézve meg volt nyugodva.

Szépen megköszönte Leonorának a csókot, s azzal helyet foglalva mellette, tréfás komolysággal kérte fel rá, hogy ha ügyét előveszik a királyi táblán, legyen ott ügyvédje.

Leonora egész komolysággal állítá, hogy ő bizonyosan

jobban is megvédné őt, mint akárki más. Szerinte Fenyéry koszorút érdemelne.

— Csakhogy azzal a koszorúval úgy járhatna — szólt az alispán —, mint a cigány a lopott süveggel: nem merete viselni, mert félt, hogy megismerik a fején, hanem egyszer éjjel kelt fel az ágyból. „Hát kend mit csinál?” — kérdi a felesége. „Hallgass anyjuk. A süveget viselem.”

Ezen azután mindenkinek nevetni kellett.

Leonora is nevetett, de annál jobban megharagudott saját magára, hogy miért nevetett.

— De uraim, hogy lehet ilyen komoly dologból tréfát csinálni. Fenyéry úr, én önön csodálkozom legjobban, hogy mint tud ezen nevetni?

— Hát hiszen semmi rendkívüli dolog sem történik velem. Majd egy kicsit becsuknak, ott legalább más visel rám gondot, s ha elképzelem, mennyi kellemes látogatást fogok kapni hajdani szép ismerőseim és ismerőnéimtől, még kellemesnek is fogom találni helyzetemet. Ha pedig kieresztenek (egyszer csak rám unnak) — akkor majd eléldegélek egyik-másik atyámfia, jó barátom, hajdani kenyerespajtásom nyakán; ma itt, holnap amott, olyan mulatságos életem lesz, hogy Lavotának sem volt külön.

Dobokyné most már egész érzékenységgel, egész szánalommal szólt bele, hogy „bizonyára mindenütt igen szívesen fogják látni”.

— Óh, az iránt nem aggódom — felelt könnyű vőrel Fenyéry. — Csejti Gázsit úgyis éppen most hagyta el a lengyelje, majd beszegődöm hozzá — lengyelnek.

Azon időben nagyon népszerű dolog volt birtokos nemeseink részéről a muszka földről átmenekvő lengyel patriótákat felfogni. Ki mentül magasabb rangú lengyelrel bírt, annál nagyobb dicsőség volt házára nézve.

Leonora ezekért a rossz élcekkért szerette volna kötöttjét anyailag keresztülszúrni e könnyelmű fiatal kabátján.

— Hogy tud ily könnyen beszélni oly súlyos balesetről?
— Hisz ez máson is megtörtént, és sokkal kisebb ok miatt. Hát ha egy éjjel elkártyáztam volna vagyonomat és most semmim sem volna. Nem kellene-e könnyen vennem akkor is?

E szavaknál Irén felkelt hímzőasztalától, s hirtelen kisetett a szobából.

Nem sejté senki, hogy mi baja lehet. Hanem amint a szép Dobokyné felállt, hogy karját Lippay karjába fűzve, a mindig kedves táblabírót néhány gyöngédebb szóra a szomszéd termekbe átvezesse, s Fenyéry egyedül maradt Leonorával, a derék delnő komolyan szemrehányó szóval monda neki:

— Ön rossz hírt pendített meg, kedves barátom, kedves testvérem (mondjuk így, hogy kedves testvérem).

Fenyéry kezet adott rá: és kérdezé, hogy mit vétett.

— Amidőn ön oly könnyelműen beszélt vagyona elvesztéséről, az én kedves tulajdémnek nagyon rossz érzéseket okozott.

— Hogyan?

— Úgy, hogy igen élénken emlékezteté őt saját bátyjára, ki valóban kártyán és könnyelmű pazarlással vesztegeté el minden vagyonát.

— Valóban, nagyon ostobául viseltem magamat — monda Fenyéry megilletődve.

— No lássa. Az ilyen fiatal gyermek nem bír annyi emberismerettel, hogy megítélhetné, miszerint a könnyelműség a férfiaknál őket ért csapások fölött, csak a világnak mutatott álarc s elszomorodik rajta, hogy azok mind ily szívtelenek. Pedig én tudom, hogy önnél ellenkezőleg van az eset. Azért ezt a hibáját jóvá kell tennie.

— Mutasson kegyed utat és módot, és én örömmel cselekszem.

— Menjen, keresse fel Irént azonnal. Bizonyosan az angolkertben fogja őt találni. Lássa, mennyi bizalmam van önhöz; magam utasítom önt hozzá, akit tulajdonképpen

őriznem kellene. Ez csak önnel történik. Menjen és győzze meg felőle, hogy az nem érzelmihiány, nem kérgesszívűség, ami a férfiakat könnyelműen nézeti a balsors szemébe. Menjen ön, testvérkém.

Fenyéry engedett a komoly szónak. Valóban bánta, hogy a kedves kis jólelkű teremtsnek meggondolatlanul szomorúságot okozott, és sietett őt felkeresni.

Mint Leonora mondá, éppen az angolkertben találta őt.

A lyánka, amint őt megpillantá, hirtelen felszárítá finom zsebkendőjével szeméit, azt hívé, hogy így nem fog azokon meglátszani, hogy sírt.

Fenyéry észrevette azt. Egy gyöngéd, finom lélekkel volt dolga, melynek tiszta tükrén még a lehelet is meglátszik.

Nem tagadhatná meg magától, hogy szíve annyira elfogódott e percben, hogy nem tudta magát elhatározni, vajon megszólítsa-e, vagy egyszerűen üdvözölve úgy tegyen, mintha csak véletlenül találkozott volna vele és ismét odább menjen.

Óh, a férfiak oly ostobák ilyen helyzetben; — értve az okosabb részt, mert a bolondok, mindig készen vannak valami semmit nem mondó frázissal, ami csak a nyelvnek adott dolgot.

Fenyéry elfogultsága annál nagyobb lett, midőn Irén egyenesen hozzá lépve, szeméibe tekintte azokkal a mélybe látó, okos szeméivel, s karját megfogva, monda:

— Jó, hogy jön.

A fiatal férfi nem tudá, mi történik vele.

Jó, hogy jön! Ki értené ezt? Hiszen még alig váltottak egymással szót. Egymást alig érdekelhetik.

Irén karját az ifjúéba akasztva, komoly, érdekllett hangon kérdezé tőle:

— Igazán elveszti ön vagonait?

— Kétségtelenül. Ebben meg kell nyugodnom.

— És ez nem a legnagyobb baj önre nézve. Ön csorbát szenved becsületében is?

— Az is nagyon valószínű. Az ilyesmi együtt jár.

— De ön nem aggódik azon, mert tudja, hogy vannak jó barátai, tudja, hogy akik eddig becsülték, bukása után még jobban fogják becsülni.

Fenyéry könnyeden mosolygott és fejét tagadólag rázta.

— Ezt nem tudom. A szerencsétlenség mindig megvetést szül; a bukás egyúttal becstelenség. Olyan helyen nem maradok, ahol ismérnek.

Irén egy vén hárs mohos oldalához támaszkodék. Egészen egyedül voltak; a kertben dolgozó cselédség sokkal távolabb volt, hogyszem szavaikat hallhatta volna.

— Nincsenek önnek barátai, akik önt megmenthessék? — kérdezé oly hangon, mely szilárd, elfogulatlan akart lenni, de mégis úgy reszketett.

— Azok csak kötelességöket teljesíthetik, és az rájuk nézve szomorú kötelesség lesz.

— Elítéli önt.

— A törvény igen.

— De a világ nem.

— A világ? — szólt Fenyéry, szomorúan mosolyogva, s azzal tárcájába nyúlva, egy kis vékony aranygyűrűt vett ki abból, mely két összecsavart fonálból látszott állani. — Lásza kegyed: tíz évi ismeretségem volt egy leánykával, még mint gyermeket ismerém. Szülei szerették volna, ha nőmmé lesz, s előttem mindig azt beszélték, hogy a lyánka mennyire ragaszkodik hozzám, őelőtte pedig arról, hogy én mennyire szeretem. És meg is lehet, hogy jó férj és nő lett volna belőlünk. Már jegyben jártunk, nemsokára meg kellett volna esküdnünk. És most ez eset után íme visszaküldték jegygyűrűmet, azzal a hideg tudósítással, hogy már mást gondoltak.

Irén lihegő kebelével vevé kis finom ujjai közé a vékonyka gyűrűt, arcán az látszott, hogy örül valaminek e mondottakból, pedig hiszen az elég szomorú dolog.

— Ez legjobb mértéke annak, hogy bukott ember mit várhat a világtól? — sóhajta Fenyéry.

— Hátha talán nem volt oka ennek a hölgy? — rebegett Irén, a gyűrűt forgatva ujja hegyén. — Hátha szülői kényszerítették annak visszaküldésére?

— Ah, nagysád, egy nőt, aki szeret, nem lehet kényszeríteni. Egy nő, ki annak jegygyűrűjét, akit szeretett, ujjára vonta, csak önkényt vonhatja azt le onnan és nincs hatalom a világon, mely őt annak elhagyására bírja, saját meggyőződésén kívül. És én ezt a meggyőződést igazán nem is vehetem rossz néven szegénykétől. Jól meggondolva a dolgot, nem is nagy kedve lehet valakinek egy oly kezét elfogadni, melyre még láncot is tehetnek, s összekötni sorsát egy férfiéval, aki ahelyett, hogy ősi kastélyba vinné menyasszonyát, az oltártól egyenesen a börtönbe vándorolhat. Ilyen lemondást senkitől sem kívánhatok, s még csak meg sem ütközöm rajta, hogy gyűrűmet visszaküldték.

És azzal kezét nyújtotta Fenyéry gyűrűje után, hogy ismét visszategye tárcájába.

Hanem a vékony aranyfonál gyűrűcske ez alatt hogy, hogy nem, Irén ujjára csúszott, arra az alabástromfehér ujjra, s a lyánka összefogta kezét és visszatartá azt.

Hanem arca oly szokatlanul égett, és szemei úgy ragyogtak e percben.

Keblének elfogultsága meg-megszaggatá a szavakat, amiket mondott.

— Fenyéry! Meglehet, hogy önt a törvény elítéli oly tettért, ami önnek nemes szívét tanúsítja. Meglehet, hogy ön szegénységre jut. Az is meglehet, hogy balesete után a világ elzárja magát ön előtt, hogy akik legjobb barátai voltak, azok elítélik, hogy nevét meg fogják bélyegezni... Akkor jusson önnek eszébe, hogy van egy lény, ki önnel kész megosztani szegénységét; kinek ön előtt háza és lelke nyitva áll, ki önt fölmenti, ha el van ítélve, s ki büszke lesz azon nevet viselhetni, melyet mások igaztalanul megbélyegeztek...

A kedves gyermek szép szemei könnyben úsztak e szavak-

nál, olyan szép volt, oly való, oly égi szépség; egy elragadó tünemény, amilyen csak ritka boldog halandónak jelenik meg életében.

— És most emlékezzék ön arra, amit mondott — rebege a leányka, és oda mutatott az ujját átszorító vékony kis gyűrűre, és azután összeszorítá azt mind az öt ujjával, mintha így akarná kimondani azt a gondolatot: „Ha egy nő annak gyűrűjét, akit szeret, ujjára felvonta, azt onnan semmi hatalom nem képes elvenni!”

És ezzel elfutott onnan. Mire Fenyéry utána nézett, már eltűnt előle.

A fiatal férfi egy új világot látott maga előtt. Nem az az ég, nem az a föld, ami az elébb. Ő maga sem ugyanaz többé. Valóban egy szívvel több volt keblében: egy szívvel, amely tele, tele boldogsággal, érzellemmel, reménységgel!

Alig tudta, mint jutott fel újra a kastély termeibe, ott sehogy sem találta magát többé vissza elébbi helyzetébe. A társaság minden tagjainak olyan visszasz válaszokat adott; ebédnél olyan szórakozott volt, hogy az alispán komolyan aggódni kezdett miatta, a szép Dobokyné pedig meg is szólította, hogy szokás szerint megint el ne aludjék itt közöttük.

Csak Leonora látszott jól értesülve lenni.

Irén az egész ebéd alatt meg nem jelent az asztalnál. Azzal menteté ki magát, hogy rosszul van, kénytelen szobájában maradni.

Leonora félrehívta Fenyéryt.

— Ön gyaníthatja, hogy mi oka Irén elmaradásának. Önnek a sztoicizmusa még jobban elvadította őt. Ő ugyan nem szól egy szót is arról, hogy mit beszélgetett ön neki, de én megszoktam az emberek arcaiból olvasni, különösen Irén lelkét keresztül-kasul ismerem. Ön ahelyett, hogy gyöngéden megengesztelte volna őt, bizonyosan cinikus hidegséggel beszélt előtte sorsa felől, s ez az, ami Irénnek legrosszabbul esik. Annyit mondhatok, hogy Irén nagyon haragszik önre, kedves

testvérkém; nekem ugyan nem szólt, de valahányszor önnek nevét eléhoztam, mindig mintha galvanikus ütés érintette volna idegeit. Az én pszichológiámnak ez is sokat mond.

Fenyéry arca gyönyörteljesen mosolygott.

Leonora pedig, ki nagy emberismerő és olvasni tud az arcokból, mindjárt átlátta, hogy ez megint nem egyéb, mint gúnymosolygás, s keményen megfeddte érte kedves testvérekéjét.

— Nekem sehogy sem tetszik ez a gúnymosoly, kedves barátom, sem önhöz, sem általában fiatal emberhez nem illik ez a blazírt kedély, ez a gúnyos fitymálása minden érzelmenek, ez az örökös negatív tartás minden érzelem ellenében; mi egészen más úton haladunk, s bármennyire tiszteljem is önt, ha ön e diogenészi flegmát, gunyort akarja szenvedlegni, akkor mi önnek határozott ellenségei leszünk.

Fenyéry megragadá a delnő kezét, és csókjaival halmozá el azt, és oly jókedvűen kacagott bele.

— Hogy bohóskodik! — suttogá Dobokyné.

— Hogy erőszakolja jókedvét a bánatra — gondoló Lippay magában.

— Hogy gúnyolódik, hogy affektál! — haraguvék Leonora.

Pedig oly igazán boldog volt, miként boldogok azok, akik az égben vannak.

X. A BOLDOG LABIRINTOK

Könnyű most ügyvédnek lenni. Mai világban csak jó emlékező tehetség kell hozzá, a paragrafusok bő ismerete, megfelelő *stylus curialis*, jó két talp, mely nem fárad el a járás-keelésben; a többi mellékes dolog.

Hajdan művészet, virtuozitás volt az ügyvédség, a pör hasonlított egy gyönyörű lovagjátékhoz, egy szellemi tornához, hol ügyesség, merészség, tárgy- és helyismeret nagy előnyöket adtak; mikor már lováról le volt verve a hős, még akkor is felülkerülhetett, s megesett, hogy az alpörös egzekválta a felpöröst, ha ügyvéde bátor és nevének megfelelő dalia volt. Az igazi ügyvéd kezében jó eszköz volt minden világi tényező, a tisztújítástól kezdve fel az országgyűlésig; a kitérések, kifogások, mellékutak gyakorlatában alkalma volt remekelni; egyszóval, minthogy már benne vagyok a klasszikus hasonlításokban, a hajdani ügyvéd oly viszonyt képez a mostanihoz, mint a négy szilaj paripát kormányzó kocsis nyaktörős utakon a lokomotívon ülő tender-vezetőhöz, kinek egyéb gondja nincsen, mint hogy ki ne menjen a kerékvágásból.

A Krénfy contra Fenyéry pör olvasása valódi gyönyör lehetne egy igazi ügyvédre nézve. Mindkét fél ügyésze remekelni akart e válságos ügy eldöntésében, melyben a rokonszenv, az emberi jogok, a becsületesség kétségtelenül Fenyéry részén voltak, de a kérlelhetlen törvény még világosabb jogot adott a felpörösnek.

A bírák szíveik szerint mind kénytelenek voltak Fenyéry tettét helyeselni, de a jog szerint el kelle őt ítélniök. Lippay maga aláírta a tanúvallomást azon ember ellen, kit az életben tán legjobban becsült, legjobban szeretett.

Az első bíróság rokonszenve csupán annyi jót tehetett irányában, hogy szigorú ítéletét szabadlábról engedé neki feljebb vinni a hétszemélyes táblára.

Jószágai elvesztését nem gátolhatta meg. Azokat még azon évben elfoglalá a brenóci uradalmak birtokosa, s többé a nagy kiterjedt uradalmat nem háborítá az a közbetolt földdarab, melyért a brenóci ősök annyi áldozattal, haraggal és erőszakkal küzdöttek valaha, és mindig sikertelenül.

Fenyéry pöre ezzel a felsőbb régiókba vitetett át.

A kérdés második pontja volt a személyét illető büntetés.

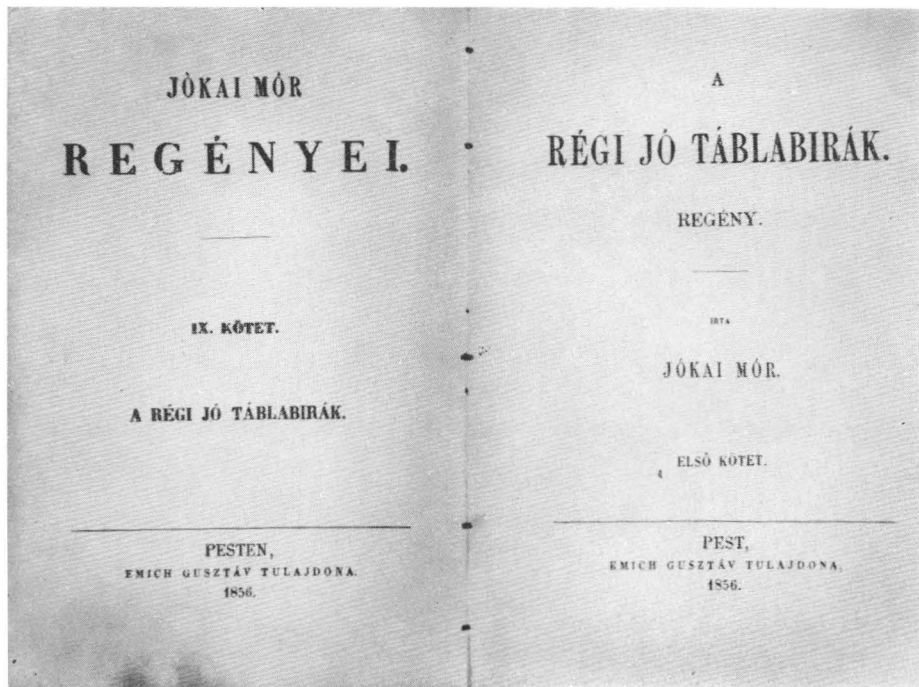
Ezalatt azonban egy szerencsés eset jött közbe.

Minden oldalról szerencsésnek lehet azt nevezni, nemcsak azért, mert véletlen, de mivel nagy jótekonysággal hatott mind a mi ügyeinkre, mind azon emberekére, kiket e regény folytán nem fogunk megismerni.

Ugyanazon évben, amidőn a felső megyéket az éhhalál ostromolta, hazánk alsóbb megyéiben nem csekélyebb csapás fenyegeté a közjólétet.

A mi kedves Dunánk, kit a vers „hazánk szíverének” nevez, ugyanzon vers sóhajtása szerint „be sokszor megárad”. Duna melléki elméncség ilyenkor azt mondani, hogy „kicsiny a Duna”, tudniillik nem fér belé a víz. Ami pedig belé nem fér, az kiönt a vidékre, s elpusztít húsz-harminc falut, s egynehány ezer embernek megint nincs kenyere.

Ismét kenyérről van szó! Erről a kimondhatatlan prózai tárgyról, melynek olyankor eszünkbe sem kellene jutni, amikor regényt írunk és olvasunk. Ez a rettentően leverő tanúbizonyossága az ember földi származásának, szellemi kisebbségének. Az emberi büszkeség semmi előtt sem lehet annyira megalázva, mint a kenyér előtt.

Az első kiadás címlapja (1856)

Kazinczy Gábor (1859)

Dienstag, 19. Feber 1893. **Neues** XVII. Jahrgang, Nr. 34.

Politisches Volksblatt.

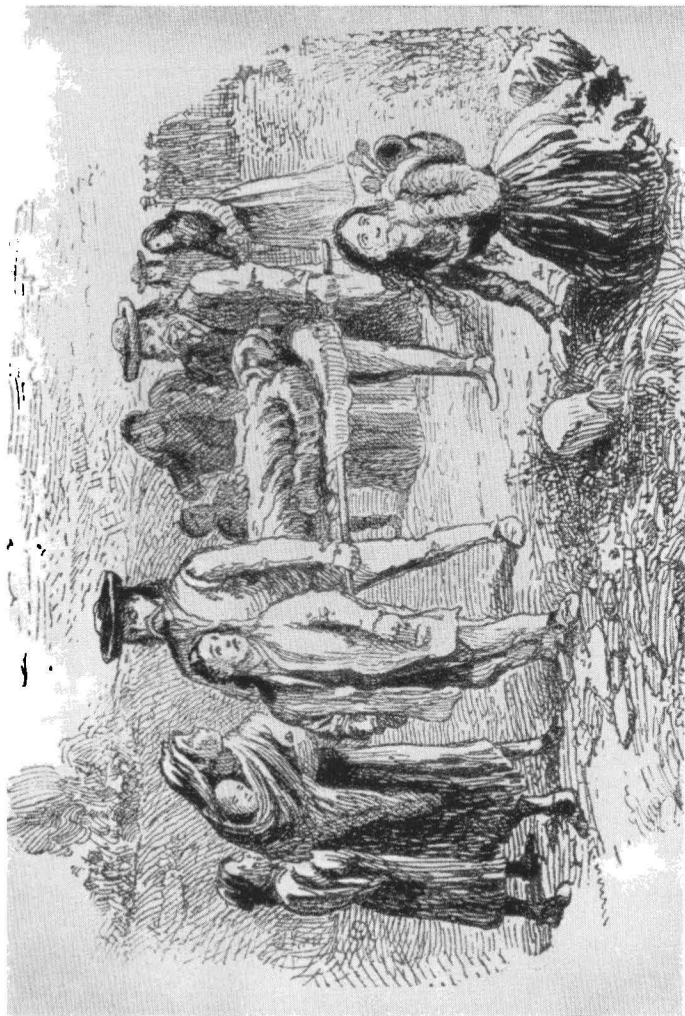
Abonnement für Baden und die Provinz, unter Postamt: 1 Mark 10 Pfennig | Vierteljahr 50 Pfennig | 6 Monate 1 Mark 10 Pfennig | Ein Jahr 2 Mark 10 Pfennig.

Druck-Verlag: O. Knecht, 17. Bau, Mannheim, Postamt Nr. 2.

„Die Erstürmung des Hungerthurmes.“
 — Illustration zu Dorette Kammer: „Die alten alten Tüchlein.“ —
 — Der Tag behält sich im Thore des Todes. —

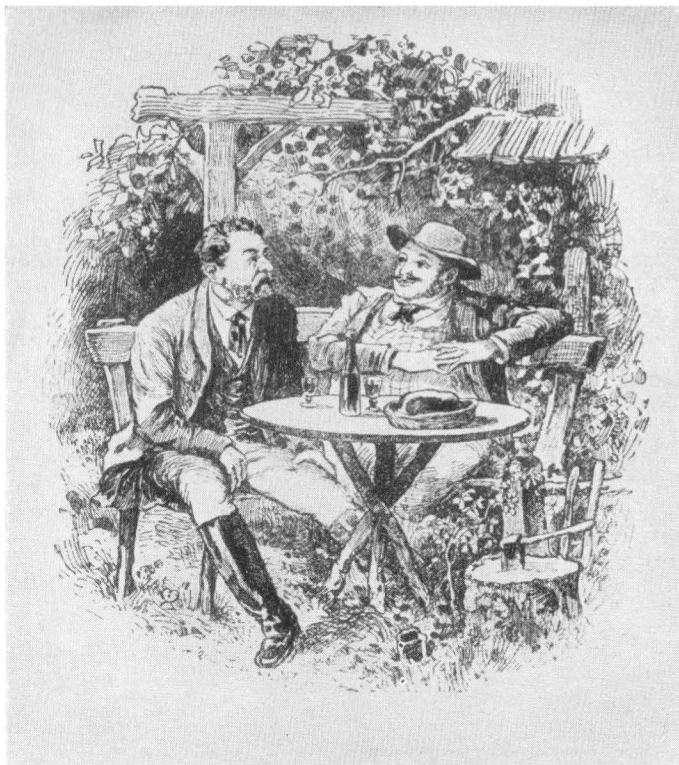
Die beiden Thore sind 20 Cent.

„Az éhező menekülők”. A Neues Politisches Volksblatt illusztrációja
 (1893)

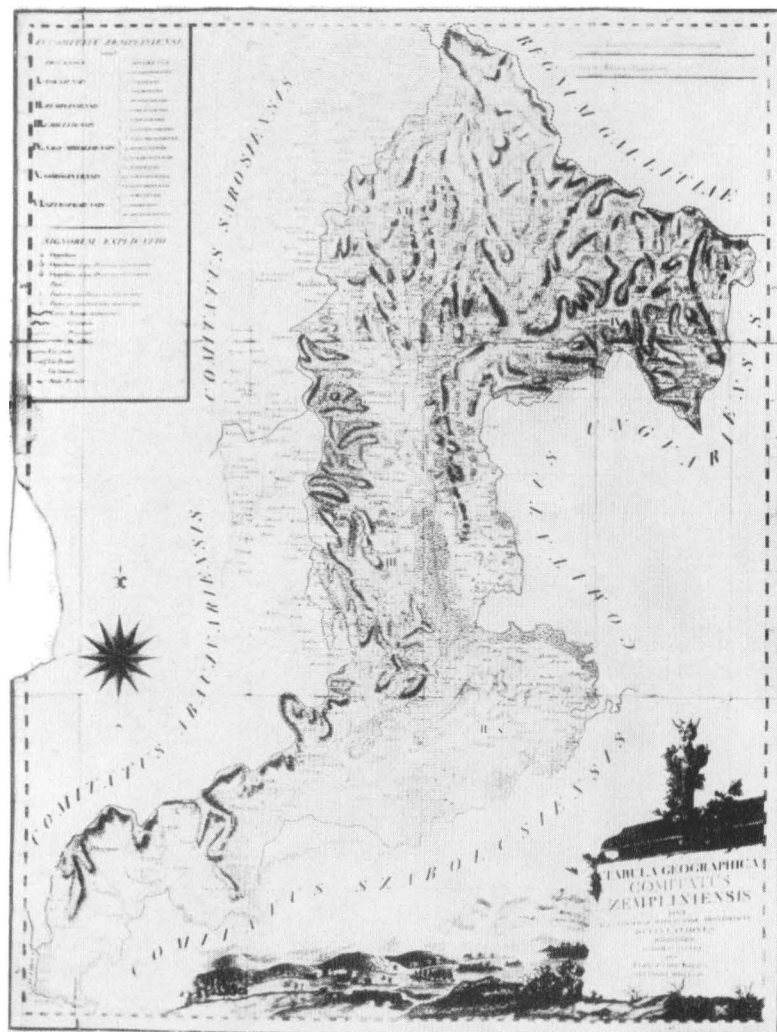

„Crimen majoris potencie”. A Neues Politisches Volksblatt illusztrációja (1893)

VI.

Krényfő és a holland telepesek vezetője. A Neues Politisches Volksblatt
illusztrációja (1893)

Zemplén megye (Karacs Ferenc rézmetszete, Pest 1804)

STAŘÍ DOBŘÍ SOUDCOVÉ.

NENÍ ĎÁBLA.

DVA ROMÁNY.

NAPSAL M. JÓKAI.

Z MAĎARŠTINY PŘELOŽIL
GUSTAV NARCIS MAYERHOFFER.

NAKLADATEL FR. BOROŮV V PRAZE.

A mű cseh nyelvű kiadásának címlapja

A jámbor táblabírák szinte tudták azt, hogy a kenyér milyen nagy szerepet játszik a földi tényezők között, s egyik közép megyében, melynek vidékén a kenyérpusztító elem minden évben garázdálkodott, összeültek a nemes rendek, megvizsgálva a megye térképeit, elhatározzák, hogy a nemes folyót eddigi szabadalmaiban megszorítandják, s ahol túlságosan regényes kalandor hajlamból illetlen kanyarulatokat képez, ott egy szép átmetszést követnek el rajta, s kényszerítik azontúl egyenes úton járni.

E bölcs terv annak rende szerint határozatba is ment, az átmetszés kijelöltetett a térképen vörös tintával, a költségvetés is megtétezt; hanem . . .

. . . ekkor azok a tisztelt hazafiak, akiknek a földén keresztül kellett volna húzatni az átvágásnak, felemelék az ő pálcáikat és azt mondták, hogy ebből ugyan semmi sem lesz.

Volt közöttük egypár nagybirtokos, egy csoport kisbirtokos, ezek nem engedték jogaikat, ellenálltak, pörlekedtek, mérnököt, küldöttséget megugrattak, a jelpóznákat feltűzelték, gyűléseken civakodtak, perlekedtek, a sok perből, perorvoslatból kényelmesen gát készülhetett volna már mind a két partján a kérdéses folyamnak, mely évről évre nem szűnt meg azontúl is a nemes közbirtokosság szénáját, szalmáját a pörben forgó félszigetről betakarítani; hanem azért egy házálnyt sem engedett senki a maga jogaiból.

Nem is igen bátorkodott már minden gyengeszívű ember e per bolygatásához fogni, mert annyi volt már abban az egymással ellenkező ítélet, parancsolat, határozat, hogy aki tisztába akart volna vele jönni, semmi hatalom sem mentheté meg, hogy az öt érzékét oda ne veszítse.

A mondott évben új veszéllyel fenyegette a jövő tavasz az alvidéket. A felföldön roppant havak estek, amiből gyanítani lehet minden prófétai ihlet nélkül, hogy rendkívüli árvizek fognak aláomlani, s lesz ismét siralom országszerte.

Volt azon időben az említett megyének egy vasszívű alispánja, aki az előre sejtett veszélyen törődve, egy szép napon parancsot adott ki a járásokban, hogy kétezer szekér húszezer emberrel jelenjen meg a vitatott félsziget előtt.

Azon a napon ő maga odavezérlé az egész sereget, s anélkül, hogy a birtokosoknak csak jóreggelt is kívánna, helyet méretett az ásandó új medernek a félszigeten keresztül, nekiállított embereket, szekereket, s meghagyta mindenkinek, hogy ha az ég rájuk szakad, se hallgassanak senki szavára, hanem ássák, hordják a földet, míg benne tart.

A meglepett közbirtokosság félreverte a harangokat e rettentő erőszakra, protestált, opponált, teljes tehetsége szerint; fenyegetőzött törvényekkel, visszatörölésekkel; senki sem hallgatott rájuk, s húszezer embert lehetetlen volt birtokukról kihajigálni.

A sérelmet vallott felek nosza futottak Bécsbe — Budába, fellármáztak minden törvényhatóságot orvoslatért a rajtok elkövetett istentelen, égbekiáltó erőszak ellenében. Mint rendén is volt, egypár hét alatt meg is kapták, amiért jártak; a magasabb hatóságoktól kiadatott a parancsolat az alispánhoz, hogy amíg a kérdés mibenléte bővebben megvizsgálatik, addig ne merje folytatni az erőszakos folyamszabályozást.

Arra az időre éppen készen is volt az alispán a munkával. A Duna már akkor szépen folyt a félszigeten keresztül. Tessék ezt repellálni.

S e vakmerő tény által, melyben ily sérelmesen megbántotta a birtok igaz jogait, megmenté az egész vidéket örök időkre a szokott istencsapásától.

Ez analóg esetben sok mellékes körülmény hasonlított azokhoz, amik Fenyéry perében előfordultak.

Az alispán a megye határozatát foganatosítá; ezt cselekedte Fenyéry is.

Amaz törvényellenes hatalmaskodást követett el a nemesi szabadalmak ellenében; Fenyéry bűne is éppen ez volt.

Ott az országos csapás elhárítása volt a merész tett indoka; Fenyéryt is ugyanaz buzdítja.

A megtörtént tett sikere ott is teljesen igazoló a heroikus orvosi műtét helyességét; itt szinte úgy.

E hasonlítások váltak Fenyéry ügyének nagy egészségére.

Azt ugyan a törvénykiszolgáltatás legfőbb piacain sem neki, sem az alispánnak nem engedheték el, hogy a közjog tályogaiba olyan merész keresztvágásokat mertek tenni, az alispánnak alkalmasint fel kellett mennie ad audiendum verbum, mely állapot a közéletben veszélyes krízis fogalmául volt feljegyezve. Fenyéry is megkapta ítéletét, miszerint az általa sértett birtokos, ha fejráltságával megelégedni nem akar, egész birtokát lefoglalhatja. Hanem azért az alispán orráról senki sem mondta azt, hogy hosszabb lett, mint azelőtt volt; s Fenyéry minden egyéb büntetés alól teljesen fölmentetett, visszakapta ügyvédi oklevelét s neve nemcsak megyéjében, de az egész hazában az ünnepeltek közé lón sorozva.

Az, hogy vagyonát elveszté, bánatra nem érdemes bohóság. Huszonöt éves korában, eleven ésszel, tele szívvel minden ember gazdag!

MÁSODIK RÉSZ

EMBER CSAPÁSAI

I. A NYUGTALAN LÉLEK

— Kedves Irénem, kedves kis tündérem, mi megválunk egymástól. Én nem maradhatok önnél tovább. Én nem akarok azon a tájékon maradni, ahol diadalt ül az igaztalanság s büntetést kap az erény. Nekem ez a Fenyéry senkim és semmim, nem is kellene rá semmi gondomnak lenni; azt sem foghatják rám, hogy szerelmes vagyok bele, elmúltam negyvenhat esztendő; teljes életemben távol tudtam magamat tartani minden bohóságtól, de ha mégis eszembe jut, hogy minő igaztalanság történt egy nemesszívű férfival; — mert bár tudom, hogy ön előtt, kedves Irénem, nem tűnt ő fel valami kellemes alakban, de azért a kérges külső alatt valóban tiszta, nagy lélek lakik; és ha eszembe jut, hogy e nagy léleknek, ki míg gazdag volt, annyiak jóltevője tudott lenni, most földönfutóvá kell lennie, ajkamig jön a keserűség. Nem, kedvesem, nem élhetek tovább azzal a gondolattal, hogy ez annyiban marad. Mondják, hogy szenvedő, bolond vagyok; mondják, hogy olyan ügybe ártom magamat, amihez semmi közöm; nevensenek ki; mindazzal nem törődöm semmit. A megmentett ezerek hálasóhajtása felmegy az égbe, de nem megy fel Bécsbe; szükséges, hogy azt valaki felvigye. Az a valaki én leszek. Úgyis mindig szoktam magamnak olyan dolgot keresni, mely rám nem tartozik; most ez lesz az. Én eljáróm a minisztereket, agyonbeszélem a

reterendáriusokat, kísértete leszek valamennyi udvari ágensnek; ha az ajtót bezárják előttem, bemegyek a kulcslyukon; úgyis „cifra asszony”-nak hínak a parasztok. De meg nem nyugszom addig, amíg vissza nem disputálok Fenyéry ítéletét. Azért ne is vegye rossz néven tőlem, kedves Irén, hogy elmegyek; ne is iparkodjék marasztani, mert bizonynyal elmegyek. Ez föltett szándékom és ettől el nem álllok.

Hogy e hosszú mondatot Leonora tartá, azt említenünk is fölösleges azok előtt, akik vele ismeretesek.

A szép Dobokyné nevetve kérdezé:

— De hát miből fog Bécsben élni oly hosszú ideig?

— Az az én gondjaim közé tartozik; ha negyvenhat évig megéltem tisztességesen, anélkül, hogy valaki azt mondhatná, miszerint megcsaltam, vagy koldultam tőle, ezután is csak megélek. Azért, kedves Irénem, ez órától kezdve már csak vendég vagyok önnek házánál, mégpedig olyan vendég, akinek be van fogva a szekere.

Irén nem is iparkodott a jeles delnőt marasztani, sem elválását alkalmatlan érzékenykedéssel nem igyekezett nehezíteni; sőt maga segített neki a szükséges holmikát csomagokba rakni, bőröndjeit elrendezni, maga gondoskodott útikészleteiről. Az elutazás órájában is megkímélte minden elájulástól, szívgörcsöktől, amik olyan illendő kísérők hasonló katasztrófáknál. Még csak nem is sírt, midőn őt utoljára megölelte, megcsókolta, midőn a kocsiiig kikísérte, mely a kapubejárat előtt állt felpakolva.

— Erős szív, kedvesem, csak erős szív! Un coeur ferme! — biztatá őt Leonora, kinek magának is oly erejébe került könnyeit visszaparancsolni, hogy kínjában minden ismert nyelven elmondá Irénnek, hogy csak erős szíve legyen; pedig a jó lélek csak saját magát akarta azzal biztatni.

— És ha válni kell, váljunk gyorsan — monda hirtelen felszökve a hintóba. — Adieu!

A kocsi elrobogott; Leonora szemeit törlé, midőn senki sem látta már és suttogá magában:

„Erős szíve van ennek a gyermeknek. Une tête d'enfant, et un coeur de lyon.” Ezt a mondást mindjárt fel is jegyezte naplójába.

Mindig ilyennek ismeré ezt a lyánkát. Szíve tele érzelemmel; mert oly finom, hogy egy párjavesztett madárka szenvedéseit is megérzi, s érdeklél tud viselteni egy beteg hangya sorsa iránt, de tud parancsolni magának! Mennyire szerette őt, talán anyját sem jobban: mégsem mutatta ez érzést; pedig képzelhetni, mennyire rosszul esett neki. Maga Leonora is csak egy hajszálnyira volt attól, hogy elfeledve spártai jellemét, a leghévesebb könnyekre fakadjon, s kedvencét átölelve, ott minden ember előtt össze meg összecsókolja; és ez aligha meg nem történt volna, ha Irén legkisebb kezdeményezést tesz rá. Derék leány volt, hogy nem tette. Erős szíve van.

Az egész úton adott foglalkozást ez a gondolat Leonorának. Mire Bécsbe ért, egészen ki volt eszméjében dolgozva az a szilárd, belül szellemgyöngéd, kívül acélkemény jellem, mely nem sír, midőn szíve jobb felétől örökre megválnak. E csodás ellentétekből még csodásabb lélektani bonyolulatoknak lehetett támadni, melyeket Leonora mind a leggyönyörűbben megfejté, azokat egymással kiegyezteté, s naplójába, mely életbölcészettel tele volt, fel is jegyzé érdemeik szerint.

Bécsben azután beszállt azon vendéglőbe, melyet Irén előtt kijelölt, hogy legelső leveleit oda intézze, amíg a sors más megállapodási helyet mutatand számára; ott egy szerény szobáskába felhordatá holmicit, s midőn már ideiglenes kényelembé tevé magát, hogy úti fáradalmaikat kipihenje, kopogtatnak az ajtaján.

— Ki az?

— Egy hölgy. (Ismerős hang.)

Felnyitja az ajtót. És íme ki borul a nyakába? Senki sem más, mint az ő kedves kis vasszívű tündérléje.

— Hát ön itt? — kérdi Leonora, ki nem tudta, hogy örüljön-e, vagy ijedtében sikoltozni kezdjen.

— Egy órával hamarább érkeztem önnél.

— S miért jött?

— *Ugyanazon okból, amiből ön.*

És ezen azután elkezdtek kacagni és sírni, és újra kacagni, mint ahogy filozófok nem volnának képesek tenni, ahogy csak nők, igazi, valódi nők tudnak egyszerre sírni és kacagni szíveik mélységes érzelméből.

Leonora, ígéretéhez híven, kísértete lett a referendáriusoknak, ijedelme az ágenseknek és fátuma minden rangon levő hivatalbeli embernek, akinek legkisebb befolyása volt a Fenyéry-perben.

Egy hónap alatt úgy ismerte már a miniszterek, kamarások, titkostanácsosok bejárásait, mint egy húsz esztendeig szolgáló szocillicitátor, és rettegésben tartott minden embert, akinek szerencséje volt megismerkedni élőszóval elmondott vezércikkeivel.

A derék urak kénytelenek voltak őszinte bámulattal nyilatkozni az asszonyi ékesenszólásnak ily különös mértékbeni adománya felett, s a hideg lelte őket, amikor nevét a kihallgatásért folyamodók között olvasták, mert ettől menekülni nem lehetett; ez nem engedte magát emberi nyakról lerázatni, ez elől hiába tagadta el az ember magát, ott is rátalált, ahol legbiztosabbnak érezte magát, s nem tágított, nem engedte magát kidisputálni; úgy tudott kérni, okoskodni, ez képes volna az ördögöt rábeszélni, hogy mosdjék szappannal.

Hanem azért a per mégis elveszett.

Az a hit, hogy egy peres ügyben a bírákhoz szaladgálás, informálás változtat valamit a dolgok folyamatán, valóságos babona, egyenlő szűk felfogás a jégeső-hárítóval, a zivatar elleni harangozással és a szimpatétikus gyógy módokkal.

Fenyéry vagyonszerzési pere minden feljebbvezésen elbukott . . .

— Márpedig én azért sem teszek le róla — szólta a védnő kis tündérkéjéhez, kinek az volt a dolga, hogy míg ő az illető országos urak szíveit retteggeté, az alatt Irén családi összeköttetésénél fogva azok úrnőihez lelve bejuthatást, két oldalról segített a jó urak számára meleggé tenni a poklot.

— Én még most sem adom fel *ügyünket* — monda Leonora egy reggelen, egy nagyon sáros, piszkos reggelen, felkapcsolt volántjai, szürke harisnyái, csatos felcipőit s hóna alá csapott esernyője jelképei által gyaníttatva, hogy ma ismét nyakába ölti a várost, mégpedig annak oly érthetetlen útait, ahova nem kell elegáns öltözékben menni. E tekintetben különben sem igen volt alkalmazkodó.

Irén sóhajtva kérdezé, hogy hová akarja azt még feljebb vitetni.

— Az Istenhez! — szólta Leonora, esernyőjét malasztteljesen emelve magasra. — Én nem állítom, hogy különös nagy reményem van, miszerint az égből egy pár mennykővet imádkozom alá, melyek a fölpöröst és másokat eszökre térítsenek, de folyamodom az emberi szíveken uralkodó Istenhez. Óh, gyermekecském, az Isten nem fogyott ki csodatételeiből most sem. Efelől majd fogok önnek egy történetet beszélni, hanem arra most nem érek rá, mert mennem kell, és estig alkalmasint nem is jövök haza, addig is adieu, kedvesem.

A védnő és a kis tündér megcsókolták egymást, azután az előbbi kopogó felcipőivel végigcsattogott a folyosókon; Irén utánanézett az ablakból, s látta, mint vágott keresztül az utca közepén, nemigen keresve, hogy hol kisebb a sár.

Irén egész nap egyedül volt a vendéglőben, semmi kedve sem lehetett kimenni. Az eső megpihenés nélkül szakadt egész késő estig; a zuhogó víz úgy tombolt az ablak fölötti rézcsatorna csövében, mint valami kinyájában kacagó elkárhozott lélek, aki jobb szállás hiányában oda vette magát. Irén egész nap

azt hallgatta, és rajzolgatott egy kis képet, melyen egy zuhogó hegyi patak volt, és az átvezető híd le volt törve, s két ember úgy áll a két parton és nem tudja, hogyan jusson át egymáshoz. Az egyik férfi, a másik leány. Azután este is lett, besötétedett; a lámpákat meggyújtogatták, Leonora mégsem jött haza.

A két hölgy szobái egymásba nyíltak, amiért azokat úgy rendezték el, hogy az egyiket használták ebédlőnek, a másikat hálószobának.

Irén vacsorát rendelt mindkettőjük számára, vizet forralt a teának; jó meleg szobára várta Leonorát.

Azután, hogy mégsem jött, csengetett a pincérnek, hogy hozza fel az estebédet. Sokszor hallotta azt a jókedvű babonát, hogy ha valakit nagyon várnak az ebéddel, és azután már nem győzik várni, akkor csak szaporán táltatni kell, mire az étel az asztalon van, a várt személy is ott leend.

Most az egyszer különös kivételképpen ez eset nem teljesült be. Leonora nem jött meg, és Irén egy falatot sem tudott enni; minden étel elhűlt, megfagyott, a teakatlanból kifőtt a víz, és Leonora mégsem jött haza.

Irén már komolyan aggódni kezdett, amidőn egyszerre meghallja a nagy esőtocsogásban az ismerős kopogásokat; még künn az utcán meghallotta azokat, száz hordár, utca-kölyök, kofa s egyéb sárban járó teremtés lépései közül kiismeré az ő sarkos cipőinek csattogását.

Előre kifutott eléje a lépcsőikig.

Nem csalatkozott; csakugyan ő jött.

Köröskörül csupa sár volt, mintha hajtóvadászatról jönne, s lóháton vágatott volna keresztül turfás lápokon és márga földeken, s azoknak minden színű sárpecsétjeit hozná magával. Kalapja, köpenye keresztülázva, kesztyűi pacallá téve.

— Az istenért, Leonora, hol járt ön? — kérdé aggódva Irén, és sietett barátneját mentül elébb a meleg szobába vinni, vizes ruháitól, cipőitől megszabadítani, s addig feleletet sem várt kérdésére, míg ismét szárazba nem öltözteté, azután ismét

nem engedte szóhoz jönni, míg a kis teás asztalt oda nem vonta a kandalló mellé, ahonnan Leonorának fel sem volt szabad kelni a kényelmes karszékből; lábai alá egy puha zsámolyt tett, és azután teletölté findzsáját teával, azt megittatta vele, tányérján darabokra szelé a sültet, s csak azután foglalt ő is helyet mellette, és olyan elégtelenséggel nézte, mint fogyasztja Leonora a kettőjük számára rendelt vacsorát és teát, mintha az saját étvágya volna.

— Ön nyugtalanul várhatott engem — szólta végre Leonora, midőn kissé magához bírt térni e működésből —; tudom, a várakozás a legnehezebb feladat, ez próbálja meg legjobban a filozófus lelkét. Messze jártam, alighanem jártam ma négy mérföldet. Azt hiszem, megisztam egy kicsit. Nem vehettem az esernyőnek semmi hasznát, az eső még nagyobb cseppekben hullott róla rám. De nem tesz semmit.

— Miért nem fogadott fel egy bérkocsit?

— Ah, az nem lehetett kedvesem. Nem olyan helyen jártam, ahol bérkocsi kell; látja, hogy elmerültek a cipőim. Az mind gyerekség. Nem árt nekem. A kolera idején, mikor annyira el voltam foglalva a betegekkel, sokan kérdezték, nem félek-e, hogy én is megbetegszem. Óh, én nem érek rá beteg lenni, nekem nincs arra időm! Most is azt mondom. Akinek a lelke úgy el van foglalva, semmi hatása arra a test törékenységének. Egész nap ma ülök le először.

— De hol járt ön annyit?

— Azt majd elmondom egyszer. Istent kísérteni jártam, annyi bizonyos, és aligha sikertelenül. Mától fogva igen jó reményeim vannak.

— Hogyan? — kérde Iren rendkívül érdekelve.

Leonora leönté az utolsó csésze teát, megmelegíté kezeit a kandallónál; a hideg csak most látszott belőle kimenni tökéletesen. Vagy talán nem a hideg volt az, hanem valami sötét, bús történetre való visszaemlékezés, mely jobban megborzoztatja az ember testét, lelkét, mint a nedves zivatar?

— Azt mondtam ugye kegyednek, hogy egy különös eseményt fogok elbeszélni, ha visszajövök, melyben csodálatos jelensége van annak, hogy azon általános szellem, kit a felvilágosodás hamis bölcsei úgy szeretnének megtagadni, vízzé, léggé tenni, vegytani alkatrészeire szétbontani, most is úrkodik az emberek sorsa felett és tanúbizonyságait adja lételének ott, hol legjobban kétkednek azon. Irénem, az Isten él! Azt mondom, hogy az Isten él. — Csak ezt a kis rövid történetet hallgassa meg.

Leonora bezárolá az ajtókat, meggyújtá az éji lámpát, új szenet rakott a kandalló tűzére, s akkor arra kérte Irént, hogy előbb feküdjenek le szépen, mielőtt elbeszéléséhez fogna, mert ez olyan történet, amit az ember csak úgy mer végighallgatni, ha takaróját fejére húzta, s bizonyossá tette magát felőle, hogy ajtók és ablaktáblák jól be vannak zárva, ágy alá és szekrényekbe sem rejtette el magát senki.

Odakinn most is egyre szakadt az eső, s a rézcsatornában zuhogó víz infernalis párdalt bömbölt a kandalló kürtjében helyét nem találó széllel; az utcákon nem hallatszott már egyéb, mint egy-egy elkésett kocsi robogása, mely olyan sokáig eltart, míg el tud enyészni.

A két hölgy olyan félve bútt fekhelye menedékei közé, csak ott érzi az ember magát igazán bizton az éj és a képzelet rémei előtt.

— Kedves Irénem — kezdé Leonora —, egy történetet fogok önnek elmondani egy ember életéből, melyet a napokban kellett egész iszonyatosságában megismernem. Ezen ember Brenóczy István gróf. Elég szomorú emlék alkotja e név ismeretét önre nézve. Ön eléggé tudja, minő büszke, önmagával eltelt ember ő. Ez a gőg nagy szerencsétlenség volt azokra nézve mindig, akik vele érintkezésbe jöttek valaha. Ön hallotta talán már egyszer azon katasztrófot életében, mely őt Cynthia grófnő anyjának férjévé tette?

— Nem hallottam.

— Azon igen csodálkozom, mert sokan tudják. Ő egy fiatal leányt elcsábított, s szülői tudta nélkül titokban felvitte magához Bécsbe. A leány egy nyugalmazott huszártisztz gyermeke volt, kit a gróf azzal szédített el, hogy majd nőül veszi. A gróf sokáig rejtve tartá a leányt, ily nagy városban könnyű ismeretlenül maradni: hanem azért egyszer mégis, midőn éppen kedvesét látogatni ment, amint titkos szállása ajtaján belépett, a leány helyett annak apját találta az elfogadóteremben. A vén katona addig szót sem váltott vele, míg az ajtót be nem zárta mögötte, s akkor elővett egy pisztolyt a zsebéből és bemutatta magát, hogy ő annak a leánynak az atyja, akit a gróf elszöktetett. Brenóczy István azt hitte, hogy a sértett apa párbajt akar vele víni, s késznek mondta magát minden légtételre. „Óh nem, uram” — szólta az apa —, itt csak egy pisztoly van, ez nem párbajvívársra való.” És azután tudtára adta a grófnak, hogy ezúttal semmi egyéb választása nincsen, mint vagy főbelövetni magát, vagy elvenni azt a leányt nőül, akit elcsábított. A gróf szabadkozott, amint lehetett, de utoljára is kénytelen volt átlátni, hogy elszánt emberrel van dolga, ki őt vonakodás esetében oly hidegvérrel lövi főbe, mintha csak célba löne, s kénytelen volt beleegyezni. Ekkor felnyitá az apa a mellékszoba ajtaját; ott volt egy pap, két tanú és egy halvány reszkető nő. A katona bemutatá előttök a grófot, megmondá neki, hogy ez a két tanú a menyasszony két testvére, a pap pedig nagybátyja, s ezáltal megfosztá őt attól a reménységtől is, hogy a tanúk előtt tiltakozzék az erőszak ellen, vagy őket kényszerített házassága körülményei ellen bizonyságokul használhassa. Meg kellett neki esküdnie az elcsábított leánnyal, aláírni a házassági kötvényt, folyvást a pisztoly végével homlokán. Mikor a szertartásnak vége volt, az örömapa, a násznagyok, az eskető pap vették holmieiket, magokat ajánlották, kocsira ültek és elmentek haza. A menyasszonyhoz nem szóltak egy szót is, nem bánták azontúl, akármi történik vele.

István gróf kétségbe volt esve. Nagyszerű kilátása volt egy előkelő hercegnővel teendő összeköttetésre, ki vén volt ugyan, de gazdag és egy ranggal magasabb a grófnál, s most ez ím szét volt tépve, semmivé téve, s ahelyett beültetve a családba egy névtelen köznemes leány, kinek apja nyugdíjából él, testvérei prókátorok, és aki neki már azelőtt kedvese volt.

A gróf rögtön elküldé új nejét maróti jószágára, ott egy kis szerény lakba száműzé, ahonnan a nőnek sohasem volt szabad még csak a megyei székvárosba is kimenni.

Ott szülte száműzetése első hónapjaiban Cynthiát a szerencsétlen grófnő, ott nevelte őt hét éves koráig, még tán emlékezik ön arra a mélabús arcra, mely olykor a tarnóci kastélyban is megjelent; ön lehetett akkor tán négy éves.

Cynthia hajlama ön testvéréhez még ezen időktől kezdődik.

A gyermek érzeni látszott anyja szenvedéseit, s mindig rejthetlen gyűlölettel viseltetett azon körök iránt, honnan anyja száműzve volt, s dacosan kereste a rangján alóli társaságokat.

Midőn atyja és testvére Brenócra jöttek lakni, őt elvették anyjától, s ott neveltetik magok előtt; anyját csak nagy ünnepeken volt szabad meglátogatnia, mindig egy udvarmesternő kíséretében, ki rendesen úgy bánt Cynthia anyjával a maróti házban, mint egy cseléddel; amit azonban Cynthia százszoros mértékkel fizetett vissza neki a brenóci kastélyban.

Azt tartották felőle, hogy soha gonoszabb, bosszantásokra találékonyabb gyermek nem volt nálanál a földön; de én sokszor láttam őt anyjánál, ott olyan volt, mint a galamb, csupa szeretet, csupa gyöngédség, ki a komoly, szenvedő hölgy minden arcmozdulata előtt remegett.

Az anyja néhány év múlva azután meghalt. Cynthiát felvitték Bécsbe! El kellett válnia játékszereitől, játszótársaitól s egész parasztos magaviseletétől.

Ott szép, bájos delnőt neveltek belőle, aki csillaga lett az előkelő köröknek.

Részesült mindazon bálványozásban, mire szépsége és helyzete feljogosítja. Keze által a Brenóczy család ismét új gyémánt kapocccsal fűzhetett egy új ragyogó nevet törzsfája leveleihez. Voltak főurak, kik boldognak tartották volna magokat, ha neveiket elfogadá. Sőt beszéltek, egy németországi fejedelmi család ivadékaról is, ki két ízben megújított ajánlatot tett István gróf előtt.

Cynthia mindazokat visszautasította.

— Mire vár még? — mondták az emberek egymás között — Minő szerencse után jár még képzelődése?

És amidőn így keresték a magasban Cynthia elképzelhetlen eszményképét, akkor egyszerre kiszült, hogy a grófnő egy vagyontalan köznemes ifjú után ábrándozik, kivel gyermekkorában tán együtt játszott szembekötődött, s kit azóta sem feledhet. Ez az ön testvére.

Ki bírná leírni azt az elkeseredést, mely a brenóci grófok szívét ellepte, midőn a botrány kitudódott. Hogy kacaghatott fölöttük az egész világ!

Hercegek helyett egy korbély köznemes, egy tekintetes úr!

— A gyalázatos parasztvér! — kiálta István gróf, kit kétségbeejtett az a gondolat, hogy az ő megbocsáthatlan összeköttetése által egy köznemes leánnyal, ez a vérszerinti vonzalom az alsóbbak után, mint valami átkos testi kór, ivadékról ivadékra átmegegy, s elkorcsosítja a Brenóczyak valódi ibolyaszínű nemes véréét.

A leány a legborzasztóbb szellemi kínzásokon ment ezután keresztül, hogy gyűlölt hajlamáról lemondjon. Ön sajnosan tudja a következményeket, hogy Cynthia ezt nem tevé, hanem makacsul, megtörhetetlenül maradt szívének első, örök hajlama mellett, s szerencsétlenné tette általa mind magát, mind önnek testvérét.

Testvére, Illés, a grófnak első házasságából, egy angol myladytól származott fia, párbajra hívta ki testvére gyűlölt

kedvesét, ahol az hatvan lépésről lőtte meg a grófot tomporán, hogy az összerogyott és elájult. Azt mondják, hogy ha Illés lőtt volna elébb, amannak kellett volna elesni, de barrière-ben lőttek, s Illés gróf néhány lépéssel közelebb akarta őt még cseszteni, hogy lövése halálos legyen.

Ez eset után megfogadtatá ön testvérével, hogy Illés grófot mindenütt kerülni fogja, tudva azt, hogy mihelyt ez felgyógyuland, nem nyugszik addig, míg ellenfelét fel nem találja, s egyik kettőjük közül halva nem marad. Cynthia irtózott a találkozástól, s kedvese felfogadá előtté becsületére, szerelmére, hogy el fogja magát rejteni Illés gróf elől.

És azzal úgy eltűnt a szerencsétlen ifjú, hogy senki sem tud felőle semmit, még mi sem.

... Irén szomorúan sóhajtja föl.

Leonora folytató az elbeszélést.

— Csak Cynthia maga tudá Tarnóczy hollétét. (Nem akarom keresztnevét említeni, tudom, hogy az önre nagyon bánatosan hat.) Egy ízben azonban a grófok egész véletlenül rájöttek e jól őrzött titokra. Éppen Brenócon voltak, jószágokat zálogba adni Krénfynek, midőn ez egy levelet kapott a szerencsétlen ifjútól, ki abban a régi gonosz uzsorását felszólítá, hogy küldjön számára valami összeg pénzt, mely összeg erejéig ő az adósok börtönében van letartóztatva. Ezt a levelet írta Strasbourgból.

Irén sírni kezdett keserűen.

— Istenem. Legnagyobb ellenségének ír, midőn baja van, és nem nekem.

— Büszke volt ahhoz folyamodni, aki őt annyira szereti, aki érte annyit áldozott, s inkább folyamodott ahhoz, aki őt megrontotta. Ez férfierény, kedvesem. . . Krénfy nemcsak hogy kedvet nem érzett magában a kívánt pénzt megküldeni neki, hanem azonfelyül még a levelet is megmutatá a grófoknak, amiből azok megtudák, hogy Tarnóczy oly helyzetben van, ahonnan még csak el sem futhat előlük.

— Irgalmas Istenem! — kiálta Irén, dobogó szívvel emelkedve föl fekhelyéről.

— Ne aggódjék, kedvesem. Engedje tovább mondanom. Illés gróf elmondá e tudomását Cynthiának és felszólítá, hogy ha azt nem akarja, miszerint ő rögtön felkeresse Tarnócztyt, mondjon le örült hajlamáról.

— Istenem, Istenem! És lemondott-e?

— Másnap reggelig határidőt kért gondolkodásra, éjszaka atyjával Marótra utazott, hol anyja tölté szomorú napjait, s reggel tudatá Illés gróffal, hogy nem mond le szerelméről. A gróf még azon órában elutazott.

Irén ajkain megfagyott a szó, keblében elállt a lélegzet.

— És amidőn Illés gróf Strasbourgba megérkezett, Tarnócztyt már akkor nem találta ott. Előtte való nap ki volt fizetve adóssága — egy Krénfy által kibocsátott váltóval.

— Ah! — sóhajta megkönnyült kebelével Irén, s a felakadt vér annál sebesebben kezdett szívében dobogni —. Ez mégis különös.

— Illés nem tudott az eseménynek magyarázatot adni; hogy ez Cynthia ténye volt, azt tudta jól, de hogy mikor és mi úton vihette ezt végbe, az keresztülláthatlan talány volt, miután Cynthiának Krénfyvel találkozhatni, vele beszélhetni sem ideje, sem alkalmja nem volt, nem lehetett.

Ez a rejtély sokáig megoldatlan maradt a grófok előtt. Egy napon azonban, midőn a farsangi vigalmak évszaka elkezdődött, herceg***, kinek régi kiváltságai közé tartozik a szezon megnyitni, szokott meghívójegyével ismét megtisztelvé a Brenóczty családot. István gróf nagy megütközéssel vevé észre, hogy a meghívó lapon csak az ő neve és Illés grófé volt felírva. Máskor Cynthia grófnő is különösen meg szokott azon nevezve lenni. A gróf azt hívé, hogy ez bizonyosan a titkár hibájából történt s a heceg szórakozottságból nem vette észre az etiketthiányt, hogy a grófnő is külön meg nincs nevezve a családi meghívójegyen. E figyelmetlenséget éreztetni

akarta István gróf a herceggel, s az estélyen csak fiával jelent meg, Cynthiát otthon hagyva.

A herceg azonban egy szóval sem kérdezé tőle, hogy hát a grófnét miért nem hozta el magával, amire pedig István gróf különös finom, udvarias keserőségeket tartott már előre készen. Nem volt alkalma azokat elmondani.

A második estélyre ismét megküldé hívókáját a herceg István grófnak, s arra ismét csak az ő és fia nevei voltak felírva.

Regényekben rendszeren csak a hármasszám a teljes, hanem az nagyon rosszul ismerné Brenóczy Maróth István jellemét, aki azt hinné felőle, hogy ő hasonló meglepetésekből a harmadikat is elvárja. Rögtön elment személyesen ***herceghez, komolyan megtudandó tőle, hogy mi akar az lenni, hogy mikor egy előkelő ősnemestársas ünnepélyre hívnak, családjának bármely tagját kifeledik a meghívásból.

A gróf beszéde a herceggel egész késő estig tartott. Közél volt már az éjfél, midőn hintaja palotája kapuin berobogott.

Pitvarnokától kérdezé, hogy Cynthia grófnő megérkezett-e.

Régen alszik, válaszolták neki; azzal először felment szobáiba, ott sokáig járkált egyedül, cselédeit elküldé alunni, s mikor mindenki elcsendesült a háznál, akkor vevé gyertyáját, s egyedül átment Cynthia szobáiba.

Az előteremben aludtak a grófnő szobaleányai, azoknak meghagyá, hogy amíg ő a grófnővel fog beszélni, addig öltözködjenek fel, s várjanak a társalkodónő szobájában, amíg csengetni fog nekik.

Azzal benyitott Cynthiához.

A grófnő nagyon keveset szokott aludni, most is ébren volt, s megdöbbenve látta atyját belépni hálószobájába e szokatlan órában és e szokatlan feldúlt arculattal.

— Ébren van ön? — kérdezé a gróf, betéve maga mögött az ajtót, s azzal leült egy karszékre Cynthia ágya elé.

— Cynthia — szól hozzá reszkető, elfogódott hangon. — Én ma egy gonosz történetet hallottam, amelytől beteg vagyok, sokkal betegebb, mint valaha voltam életemben. Már kétszer történt rajtam olyan megbántás, hogy egy magas körből, melynek ön egyik csillaga volt, egyszerre kihagyták az ön nevét, és csak rólam egyedül emlékeztek meg fiammal. Én az ön irányában történt sérelmeket nem szoktam eltúrní. Én ismerem azon kötelességeket, amikkel mint apa családomnak tartozom, s még a lehetet is megtorlom, ami az ön nevére homályt vetne.

Valóban e szavakat mondá István gróf, a finom, mosolygó udvaronc, ki igazi képét nem szokta mutatni senkinek. Most valódi hangjával jelent meg leánya előtt.

— Én kérdést tettem e figyelmedenség iránt — folytatá a gróf —; most jövök*** hercegtől, aki a következő történetet mondá el nekem. — Történt egy éjjel, hogy én és ön azon házban háltunk meg, melyben ön anyja lakott. Én mint ör feküdtem az alsó szobában, ön mint fogoly a felső teremben. Mit őriztem én? Családom becsületét. Mit vesztett el ön? Azt, amit én őriztem.

Cynthia reszketett e szavakra, arca elfehéřült. . .

(Talán Irén éppen úgy reszketett, úgy halaványult el, ki csak elbeszélni hallá azon történetet, amit amannak át kelle élni.)

— Ön éjszaka, midőn mindenki aludt — folytatá a gróf —, megszökött a házból; nem tudom, hogyan, nem tudom, merre, csak azt tudom, hogy megszökött. Egyedül, gyalog, késő éjjel visszament Brenócra. Rejtelem, kimagyarázhatlan titok, hogy történt, de megtörtént, hogy ön Brenócon éjszakai órában a kastély mostani urával találkozott; őt, nem tudni hogyan, rávette, hogy ön gyűlölt kedvesét megszabadítsa. Ez tény; ezt bizonyítani nem kell. Kétséget, találgatást csak az a kérdés szenved, hogy *mi áron*. Azon ember, kivel ön a brenóci kastélyban találkozott, mosolyogva mondja a történet elbeszélése után, hogy öntől megtagadni semmit sem lehet.

Cynthia hideg, mozdulatlan halott volt e pillanatig, mint kit egy rettentő álom tart koporsójához szegezve s hallgatja, mint szegezik annak fedelét reá; de e szóra, e meggyalázó szóra, ha halott lett volna is, ki kellett törnie koporsójából.

— Atyám! Ez hazudság! Én anyám házát adtam el neki a kért összegért.

A gróf nehéz lélegzetet vett.

— Tehát ön megvallja, hogy ott volt. Így jobb. Attól remegtem, hogy ön tagadni fog, s kényszerít hazugságok miatt megpirítanom.

Azzal csengetett a gróf, a bejövő komornától egy pohár vizet és teáskanalat kért, s midőn a kiment, tárcájából egy összehajtogatott papírtokocskát vett elő, azt szétbontotta, abban valami fehér por volt; csendesesen beletöltötte a vízbe, mely abban rögtön zöld színt váltott, s amint a teáskanalával felkavargatá, lassankint sötét lilaszínbe ment át, s ha abba-hagyta a kavargatást, sűrű, nehéz seprűben ülepedett le a pohár fenekére.

A gróf sokáig nem szólt azután egy szót is, csak a pohárba kevert nedvet kavargatá.

— Mi fog történni most? — kérde végre hosszas hallgatás után. — Ez esemény közhírré válik, minden ismerős körben beszélni fognak róla; máris érzem az emberek gúnyos hidegségét, mellyel minden nyomon találkozom; az emberek, kik máskor mosolyogva siettek élém, most sietnek elmenni melletttem; ha megszólítok valakit, rövid szavakkal válaszol; fiam házassági viszonya rögtön félbeszakadt Pálmaffy grófnővel; Illés ez órában utazik a külföldre, hogy soha többet e városba vissza ne jöjjön. Én sem várhatom meg itt a reggelt. El akarok menni még sötéttel, hogy képemet ne lássa senki, és elrejtsem magamat a maróti remetelakban, amit sietek visszaváltani azon embertől.

Cynthia zokogva rejté arcát párnái közé. Kétségbe volt esve.

A gróf csendesesen kevergeté a kanalkát a pohárban.

— Most önre nézve csak egy teendő van hátra, Cynthia: úgy gondolom, hogy ön maga is jó tudja azt. Kell mondanom talán?

— Nem tudom — rebegé a szerencsétlen hölgy, kit az eszmélet kezdte elhagyni.

— Nem tudja ön? Azon nagyon csodálkozom. Egy magas rangú delnő, egy Brenóczy Cynthia grófhölgy, egyike a legünnepeltebb nőknek az egész birodalomban, elveszti jó hírnevét, a világ becsülését, családjá címerét beszennyezi, világbotránnyává lesz; — és akkor nem tudja, hogy mit cselekedjék! Igazán nem tudja ön, hogy mit kell tennie?

A kínzott leány csak fejével bírta inteni, hogy nem tud eszmélni.

— Úgy tehát én vagyok kénytelen azt megmondani — szólt a gróf felemelkedve székéből, s a felkavargatott poharat odanyújtva Cynthiának. — Ön meg fogja ezt inni.

— Istenem! Mi ez? — kiálta eliszonyodva a leány.

— Mi volna? Méreg. Biztos, csalhatlan szer. Fogja ön.

— Atyám! — sikolta a hölgy s a rettegés görcseivel ragadta meg apja kezét. — Mit akarsz? Mit akarsz velem tenni?

— El akarlak temetni. Meg akarlak siratni. Tisztán akarom nevedet letenni a sírba. A halottaknak mindent megbocsátanak, a halál mindent kiengesztel. Meg kell halnod.

Cynthia az irtózat kétségbeesésével veté magát párnái közé, minden tagján a hideg veríték futott alá, s nyögött a haláltól való félelmében, mely kínosabb, mint maga a halál.

— Nyomorult. Gyáva — monda a gróf, letéve az asztalra a poharat. — A pór vérében van a gyávaság.

E szavakra elfojtá nyögését, reszketését Cynthia, s összeszedve minden lélekerejét, odafordult atyjához, ki hidegvérrel állt ágya előtt.

— Nem. Én nem félek a haláltól — rebegé. — Kész vagyok meghalni minden órában, mikor Isten úgy akarja.

De nem lehet meghalnom így, ahogy ön kívánja; ily rögtön, ez ismeretlen italtól, e kétségbeesett lélekkel; óh, atyám, ne nézzen rám ily megölő szemmel, hisz az elveszi eszemet.

A szegény leány féláléltan rogyott le ágyáról, de a gróf felfogta őt, és visszafekteté párnáira, és azután odaült ágya szélére, és gyermeke fejét ölébe vevé, és felbomlott hajfürteit lesimogató, ahogy kedves, szeretett gyermekkel szoktak bánni nyájaskodó szülők. És szólt hozzá édes, megnyugtató hangon:

— Ne félj, ne félj Cynthia. Szép Cynthiám. Kedves leányom. Tudod, hogy mennyire szerettelek mindig. Ha nem mutattam is, de annál inkább éreztem. Hiszen büszkeségem, boldogságom voltál. Ne remegj. Térj magadhoz. Így. Szűnj meg remegni. Ez nem illik tehozzád. Légy erős, amilyen mindig voltál. Rendezd el fejed alatt párnádat, takaródat vond kebledre szépen, hajfürteidet szorítsd főkötőd alá; ne légy egyetlen zavarban. Ne félj, én itt leszek melletted mindig. Biztatni, vigasztalni foglak; az én kezem fogja tartani a poharat, ha a tied remeg. Mintha beteg volnál, s én nyújtanám a megmentő gyógyszert. Ne félj. Nem fog ez fájni; nem okoz semmi kínt. Hatása rögtöni. Én itt leszek veled, és ölemben fogom tartani fejedet, és lezárom szemeidet, és lecsokolom ajkaidról az utolsó lehetet. Óh, légy nyugodt.

A leány pedig a borzadály örületétől sikolta fel, és kirohanva ágyából, odaborult atyja lábaihoz, és görcsös kezekkel, kétségbeesett lélekkel ölelte át annak térdeit.

... Irén lelkére oly iszonyú hatása volt e jelenetnek, hogy miként a kínozott hölgy maga, felszökött ágyából s oda-futva Leonorához, annak ölébe rejté el arcát, rebegve:

— Óh ez irtózatoss regé. Ne mondja ön tovább. Végezze el. Megölte-e leányát ez ember?

— Nem. Nem. A rettegés az örültség erejét, ékesenszólását kölcsönzé Cynthiának. Elmondá, hogy nem tud, hogy nem akar meghalni, hogy kedves előtte az élet, hogy kész

atyját követni a világ bármely ismeretlen zugába, ott elrejtve s elfeledve örömtelen napokat élni; minden pillanatját az ő vigasztalására, nyugalomára szentelni: de meghalni nem tud, nem akar, nem lehet neki.

A gróf gyűlölettel és megvetéssel taszítá el magától leányát, s a düh és utálat hangján kiálta rá:

— Ne érj hozzám!

A leány a földön vonaglott, mint egy féreg, mint egy elgázolt, megtaposott féreg.

Brenóczy István még folyvást a méregpoháron tartá kezét, szemeit leánya alakján, ki e tekintet alatt százszor kínosabban látszott meghalni, mint ama rettegett méregpohártól.

A gróf újra felkavargatá a leülepedett salakot a kis arany kanalkával, míg az egészen lilaszínűre festé az egész pohár vizet, s akkor hideg, tompa hangon monda leányának:

— Tehát, ha te meg nem teszed, majd megteszem én.

S azzal a méregkelyhet saját ajkához emelte.

Irén csaknem leroskadt már a beszéd alatt. Leonora megszánta a szegény leánykát, helyet csinált neki saját ágyában, odavonta maga mellé, betakargatá szépen, s azután tovább mesélt neki, mind a dajka szokott mesélni altatott gyermekének, ki félve rejti magát védő kebelére a mesélt rémek elől, miktől elég lehunyni szemeit, hogy azok ne bánthassák.

Cynthia őrült sikoltással kiálta fel atyjának ez iszonyú mozdulatára:

— Anyám! Anyám az égben!

És abban a pillanatban kihullott Brenóczy István kezéből a pohár, s cserepekre törve pattogott szét a padlaton; jobbjá mereven esett alá oldalára. Egy merev, elbámuló tekintetet vetett maga elé, s azzal egy szó nélkül végigzuhant a padozaton.

A sikoltásra és zörejre betörő cselédek két álétat letek a szobában. Cynthiát visszafekteték ágyába, futottak orvosért.

Cynthia csak két óra múlva tért magához; István gróf csak harmadszori érvágás után.

Legelső szava, amint felébredt, leánya utáni tudakozódás volt. Azt monda, hogy látni akarja őt.

Cynthia nem ügyelt saját gyöngültségével, sietett atyja fekhelyéhez.

A büszke Brenóczy István grófot nem lehet megismerni e pillanatban.

— Gyerme kem — suttogá, midőn orvosai hátra vonultak, hogy őt egyedül hagyják leányával —. Egy századot álmodtam keresztül. Többet, mint amennyi egy egész hosszú emberéletben megtörténhetik; óh, mi jó volt felébredni! Nem jó az az álom odaát, nem jó az ott. Ne keressük azt fel idő előtt.

És azután beszélt leányának iszonyú dolgokat, amiket önnek, kedves jó Irénem, nem jó volna meghallani. És azután arra kérte Cynthiát, hogy ne hagyja el őt soha, maradjon mellette. Oly jó lesz nekik egymással élni együtt csendesen, minden zajtól elvonulva, emberek társaságától távol, és azután bocsánatát kérte leányának mindazon fájdalomkért, miket neki okozott.

Midőn Cynthia a büszke gróf szemében e soha nem látott könnyeket látta megjelenni, odaborult zokogva keblére, és sírt oly hosszan, amilyen hosszan jólesett fájdalommal teljes tele szívének.

Kérte atyját, hogy ő bocsásson meg neki, és bocsánata jeléül ölelje meg.

A gróf csak nyögve tekintte rá, és nem teljesíthető kívánatát. Az a jobb keze, mellyel a méregpoharat ajkához emelé, meg volt a szélről ütve, s örökké mozdulatlanul hevert ott mellette.

E naptól kezdve Brenóczy István egészen megváltozott. A dolyfős férfiúból csendes, alázatos ember lett; a sima, mosolygó világi egy megtört, roskatag alak most, kit gyakran láthatni reszkető fővel, megnyomorodott tagokkal a város

csendesebb helyein sétálgatni, egyedül leányától kísérve, annak karjába kapaszkodva; s korán reggel már ott áll hintaja a templom előtt. Nem a báltermeket többé, most a templomokat látogatja. Olyan későn jönnek rá erre a gondolatra az emberek, hogy az egyetlen úri szállás, ahonnan senki keserűséget nem hoz magával vissza: a templom. Meg kell törve, őszülve lenniök, érzékeik felét elveszteniök, míg erre a gondolatra jutnak.

Azután megint az egész napot azzal tölti, hogy kikocsikázik leányával valamely félreeső városnegyedbe, kocsiját megállítja valamelyik téren, s akkor nekiindul szegény embereket látogatni. Felkeresik a betegeket, a nélkülözőket, kikérdezik bajaikat; itt élelmiszert, amott orvosságot szereznek a szűkölködők számára; gondoskodnak téli tüzelőjokról; elhagyott árvagyermekeket felruháznak, mesterséget tanulni visznek; megállnak beszélgetni mindenféle nyomorult emberrel, és ez így megy napról napra; eső, hó, zivatar nem tesz különbséget náluk; mindennap megújítják ezt a járást s az öreg grófnak nem hogy ártana e megviselő foglalkozás, sőt erőt látszik neki adni, midőn napról napra látja, mint javul választott szegényeinek állapota.

Ha őt valami véletlen baj gátolja a kimehetésben, akkor Cynthiának egyedül kell megtenni ez utat. Most már nem félti őt a gróf: egész nap távol lehet, anélkül, hogy egy gyanakodó tekintettel megbántaná. Hisz tudja, hogy jó helyen jár, — a szegények, a nyomorultak között.

Ily alkalommal találkoztam vele egyik külvárosban. Én éppen a tizenkettedik nagy befolyású személytől jövék, ki által a tizenharmadikhoz kelle bejutnom, hogy attól megtudjam, vajon a tizennegyedik nem mozdíthatna-e Fenyéry ügyén valamit. Cynthia rögtön rám ismert, s egészen meglepett azáltal, hogy ott kísérő cselédje láttára megölelt, és azt mondá, hogy örül láthatni. Gyermekkorában igaz, hogy nagyon szeretett, mert anyjának csaknem egyedüli barátnéja voltam,

hanem a későbbi események mégis nagyon valószínűtlenné
tevék, hogy Brenóczy grófnő engemet megismerjen Bécs
utcáin. Kérdé tőlem, hogy mi járatban vagyok. Én kitérőleg
feleltem neki: ügyeim, bajaim vannak, amiket el kell intézнем.
Ő rögtön egész készséggel ajánlá, hogy utasítani fog, hogy kihez
forduljak leginkább. Itt kénytelen voltam neki megmondani,
hogy jóságával lehetetlen visszaélnem, miután éppen a brenóci
uradalom oka minden bajainknak, s az ellen járok informálni.
Ő nem látszott érteni szavaimat. Őszinte elbámulásából
bizonyossá levék, hogy egy szót sem tud a legközelebbi félév
alatt történekről. Mennyire el kell zárkózva lennie a világtól;
a legcsekélyebb hír sem hatott hozzá az egész hatalmaskodási
esetből, mely Fenyéryre oly rossz következeseket hozott. Én
azután elmondtam neki mindent. Látszott arcán, szemem,
mennyire új dolgok ezek rá nézve mind. Rosszul esett neki,
mikor azt találtam mondani: most már a brenóci urak telje-
sülve láthatják sok százados vágyaikat, hogy a birtokukba
benyúló kis urodalom nem okoz fehér foltot térképükön.
Ő elhalaványodva kérdezte, hogy hát van ez ügьhöz valami
köze a brenóci családnak. Én vállat vonítottam. Erre ő azt
mondá, hogy másnap, úgy, mint ma, jöjjünk össze vele korán
reggel ismét ugyanazon helyen, akkor valamit fog nekem
mondani, ami ez ügyben nagy fontosságú lehet. Nekem is
egy gondolatom támadt, mindig azt hittem, hogy a grófok-
nak is van szívük, csak úgy, mint más embernek, csakhogy
jobban el tudják titkolni, hogy hol van. Meg akartam kísérteni,
ha rátalálnék-e egy ily elrejtett szívre. Ma reggel azt mondtam,
midőn eltávozám: én apellálok az élő Istenre! Hanem az Isten
megelőzte óhajtasomat, előbb járt ott, — ahova én őt hívni
akartam.

A megjegyzett kapu alatt várt rám már a grófnő; úgy
látszott, hogy ő még elébb sietett megjelenni a találkán, mint
magam. Amint meglátott, rögtön eléм jött. Karját karomba
ölté, egy esernyő alá búttunk mind a ketten, s azzal vitt magá-

val vízen, sáron keresztül a leggonoszabb külvárosi utcákon jobbra és balra. A vízre, sárra csak most kezdek már emlékezni, akkor az ő szavai foglalták le testemet, lelkemet.

Azon kezdé legelsőbb is, hogy segíteni nem lehetetlen az elveszettnek hitt ügyön. Tegnap érkezett családjak ügyvédjével, aki igen megnyugtató választ adott felhívására. Az ítéletet megmásítani már nem lehet, minden perújítás haszontalan volna. Kegyelmet senki sem adhat itt, csupán csak a nyertes felpörös. Egy új jogvitát kell tehát az iránt támasztani, hogy ez ügyben a felpörös nem Krénfy, a rövid ideig tartó zálog birtokosa, hanem a Maróth grófok, mint Brenóc örökös urai, s így a foglalás őket illeti; az ügyvéd azt mondá, hogy a kérdésnél csaknem bizonyos a siker.

Akkor azután a Maróth családnak szabadságában áll a neki ítélt Fenyéry-uradalom helyett a hatalmaskodó fejeváltóságát, kétszáz forintot fogadni el. (Zárjel között mondva: ez engemet bosszant, hogy Fenyéry fejét csak kétszáz forintra becsülik.)

Irén megcsókolá e parentézisért Leonora arcát.

— Nemde, kedvesem, Fenyéry minden *kellemetlen* szokásai mellett is többet ér ennél az összegnél? Az eszme igen szép, mondám én Cynthiának, de ahogy én Brenóczy grótot ismerem, alig merem reményleni, hogy ez alkalmat egy szívbeli nemes tett véghezvitelére el ne szalassza. Ha hölgy volna, akitől függ az ügy, nem kételkedném; de a férfiak amennyivel gyöngébbek a szerelemben, annyival tartósabbak a gyűlöletben. A férfi törhetetlen, ezt én jól tudom, dacára annak, hogy minden századbeli írók a legmakacsabb álarccossággal az ellenkezőt akarják bebizonyítani.

Ekkor mondá el nekem Cynthia grófnő ama borzalmas történetet, mely a férfiak legbüszkébbikét a legalázatosabb emberré tevé. Brenóczy István gróf nem az, aki volt. Egy komor, túlvilágra gondoló férfi lett belőle, mint akinek jobbjá már elszibbadt a halállali kézszorítás miatt.

Cynthia biztosított róla, hogy pár nap alatt indulni fognak Brenócra, s István gróf maga sietteti az ügy rendbe hozását. Az ember nem tudja, hogy meddig él.

Én csodálkozva kérdezem: „Atyjával is közölte már e dolgot?”

Ő azt felelé, hogy István gróf teljes jóváhagyását adta a tervhez.

Kénytelen voltam megölelni és megcsókolni a derék hölgyet.

— Önnek búbájós hatalommal kell bírnia atyja felett.

— Csak egy szavamba került az egész — felelt ő vidoran, de a vidor arc kifejezését meghazudtolák azok a méla nagy szemek, amelyek úgy nem értenek a mosolygáshoz.

Kíváncsi voltam megtudni, minő szóval vehette rá a grófit e hirteleni határozatra.

Egyszerű az; tudtára adá István grófnak egész tervezett kívánatát, s azt tevő hozzá, hogy ha ebben megegyez, akkor ő — lemond Tarnóczy iránti szerelméről.

— És lemondott? — kérdezé Irén.

— Kolostorba fog menni.

És e szónál mind a két hölgy kénytelen volt elhallgatni, hogy megsirassa azt a szenvedő nőt, akinek egész élete nem volt egyéb, mint áldozat.

Olyan lassan, mint a csendes sírás, hallgatott el odakünn is az eső és a zivatar; még egypár csepp, még egy sóhaj és elaludt a vihar mindenütt; künn az utcán, s benn a szívekben. Vajon minő álmai voltak?

II. A TALÁLKOZÁS

Krény urat, mint a száraz mennykő, érte az a kellemes újság, hogy Brenóczy István bele akar avatkozni a Fenyéry-pörbe, sőt a felperességet egészen magának *vindikálja*.

— Ah, ez irtózatos! — kiálta az ajtókat rugdosva maga után. Dühében nem kívánt csekélyebb elégtételt a természetől, mint hogy a föld nyíljk meg, s nyelje el a földet, vagy szakadjon le az ég, vagy legalább küldjön hevenyében ide egy üstököszt, aki tengelyéből kiüsse ezt a csillagzatot, ahogy rossz poéták szoktak dühöngeni, kiket nem hallgatott meg imádottjok, vagy kiknek nem hitelezett tovább a csizmadia, s kik azért nem sajnálnák az egész ártatlan emberiségnek fejére szakasztani a napot, holdat és egyéb nehéz tömegeket.

Azt is megtudta Krény úr, hogy a kellemes mulatságot kik rendezik odafenn az ő számára. Senki sem más, mint a tarnóci tündérke: ez a mindenütt útban álló, leskelődő kis démon és barátmője, akik szüntelen gyógyítgatni akarnak ott, ahol ő sebet akar ütni.

— No de hiszen fogadom, hogy kiszedjük ennek az angyalának szárnyaiból a tollakat!

Krény úr nem szokott sokat beszélni haszontalanul, még magánybeszédben sem, amit különben is csak a drámaírók találtak fel; okos ember nem gondolkodik fennhangon.

Ő tenni szokott, amiről beszéljenek mások. A furfangos,

tekervényes utakat, amiken tettei világra jöttek, nemigen szokta megnevezni ő, meghallani más.

Egy napon, midőn István gróf elutazásához készültek Brenócra, Cynthia egyedül volt magányszobájában. Már több hete volt, hogy látogatást nem fogadott el, pedig egyik-másik ismerősét rávitte a kíváncsiság (a közforgalomban résztvetnek nevezik), hogy a megbukott szívkirálynőt meglátogassa. Meghagyta cselédeinek, hogy senki számára sincs otthon; hogy beteg, ideglázban van.

Nem is nagy túlzás kellett hozzá, hogy ezt állítsa; mert arca eléggé mutatá, mennyit szenved. A szenvedés azonban még szebbé tette azt. Annyi bú és aggodalom nem volt képes bájait elpusztítani, csak újakat kölcsönzött neki; még ami mást rúttá tesz, nála az is szépséggé vált.

Egy idő óta elhagyta az angol fürtök viselését, öltözkénél sohasem szorult szobaleányára, maga hajtá össze hajzatát jól-rosszul, egy fekete selyem hálóval leköté hanyagul; nem viselt mást, mint sima, hímzéstelen fehér ruhát, és ez a hanyagság, e rosszul rendezett fürtök, e szoborra vetett gondatlan öltöny még százszorta szebbé tették őt: egy istennő volt a homéri énekek idejéből.

Sohasem látták őt azóta sem könyvvel kezében, sem hímzése mellett, sem zongorája előtt. Egész nap járt szobájában alá s fel: nem tudott sem dolgozni, sem olvasni, sem énekelni. De sírni sem. Aki látta, a szíve szakadt meg érte.

Mit példázatok Niobé fájalmával! Niobé tudott sírni, annyit sírni, hogy patakká vált könnyei által. Az a fájás, ahol nem jön a könny; ahol nem szabad neki jönni!

— Egy asszonyosság akar a grófnővel beszélni! — jött jelenteni az egyik cseléd.

Cynthia szó nélkül tekintett rá, mintha kérdezné: mi jutott eszedbe, hogy ezt velem tudatod. Nem tudtad neki mondani, mint a többieknek, hogy nem vagyok sehol, hogy meghaltam?

— El akartam utasítani — szólt a cseléd —, de szavamba vágott, mielőtt beszélhettem volna. Azt mondta: tudom, édesem, hogy a grófnő nincs itthon soha és hogy beteg, ragályos lázban fekszik; mind tudom, hanem azért csak legyen szíves bemenni hozzám és megmondani neki, hogy Leonora kíván vele beszélni.

E névre rögtön felderül a delnő arca és sietve küldé vissza cselédjét, hogy vezesse be a látogatót.

Nem is várhatta meg, hanem eléje ment egész az előszobáig, s tárt karokkal fogadá és szerencséjének nevezte, hogy őt láthatja.

— Nem szerencse, kedves grófnő, sőt szerencsétlenség, ami idehozott — szólt Leonora, midőn Cynthia szobájába értek, s a grófnő elszedett tőle kalapot, köpenyt, mint olyan vendégtől, akitől azt kívánjuk, hogy sokáig ott maradjon.

Cynthiát megdöbbené e bevezetés.

— A legrosszabbon kezdem, kedves grófnő. Én valóban azért jöttem, hogy kegyednek keserűséget okozzak, hogy kegyednek a legkellemetlenebb legyek; azért haragudjék rám a lehető legerősebben, mert amiket mondani fogok kegyednek, azok mind a legbántóbb, vérzőbb tárgyak kegyed szívére, amiket, ha kegyed legnagyobb ellensége volnék is, kegyetlenség volna előhoznom. Azért öltön kegyed irányomban lehető legharagosabb arcot.

Cynthia biztosítá őt, hogy azt nem fogja tenni, és bármit mondjon neki Leonora, az kedves dolog leend előtte; melynek bizonyosságaul maga mellé ülteté, és kezét kezébe fogta, úgy hallgatott reá.

— Kedves grófnő, azon a szomorú híren kell kezdenem, miszerint az én kis védencnőm, az én kis tündérkém igen közel áll ahhoz, hogy vagyoniilag tönkrejusson.

— Hogyan lehet az? Hisz ő oly okos volt, olyan szerény, nem pazarolt. Igaz ugyan, hogy az idén nagyon sokat kiadott a köznyomor felségelésére; ezt hallottam. Ez nagy áldozatába került.

— Ez is. De ezt nem vezetjük a számadásokba. A jótékonyásra kiadott fillérek sohasem jönnek jegyzőkönyvbe, azokat a mulatságra szántakból kell meggazdálkodni. Az ilyesmi nem teszi tönkre az embert. Elmondom kegyednek e balsors okait, miket csak most tudtam meg tőle. Szegény gyermek mindekkorig el tudta azokat előlem titkolni, hogy csak egy komoly ráncocska sem árulta el a gondot homlokán. Most azonban kénytelen volt azt megvallani, mert a dolog csaknem végét érte. E percben úgy hiszem, hogy semmije sincs neki többé.

— Én Istenem! De hát hogy történhetett ez?

— Ígérje meg, kedves grófnő, hogy azon embereket, akikről beszélni fogok kegyed előtt, úgy tekintendi, mintha sohasem hallott volna felőlük semmit. De ígérje meg, kérem.

Cynthia megszorítá a különös hölgy kezét, ígérete jóváhagyásaul.

— Akkor elmondhatom. Az én kis Irénemnek van egy könnyelmű testvére, aki most külföldön él.

Cynthia nem állhatá meg, hogy keze görcsös rándulásával meg ne hazudtolja ígéretét.

— Ez ifjúnak okai vannak haza nem jöhetni és a külföldön is eltitkolni hollétét.

— Már nincsenek — susogá halkan Cynthia.

— Volt e szerencsétlen ifjúnak egy vészes ismeretsége. . .

Cynthia sötéten tekintte reá.

— . . . Egy pénzes emberrel, ki neki kölcsönözni szokott; ez embert Krénfynek híják, embernek vagyok őt kénytelen hínni, miután Buffon nem rendelt külön osztályt azok számára, kik e név valódi fogalmától eltávoznak.

Cynthia könnyű mosollyal szorítá meg a hölgy kezét.

— A könnyelmű ifjúnak, bátran elmondhatom, miszerint kétharmada atyai örökéből ez emberi nádály gyomrába, e tűzkörmű pók hálójába került; mert ő is azok közé tartozott, kik eladják a holnapi tűzokot a mai verébért. Igen természet-

tesnek találok, hogy az ifjú ember külföldön is élni kénytelenítettvén, azon mások által is gyakorlott módszerhez folyamodott, miszerint kölcsönkért összegeket, boldogabb időkben visszafizetés reményével. Az ilyen összegek nagyon drágák szoktak lenni. Aki ilyen vállalatokra kockáztatja pénzét, az úgy szokta intézni dolgát, hogy ha kilenc emberen beleveszt, a tizediken mindegyik veszteségét megvehesse. Az ifjú ennél sokkal egyszerűbben cselekedett volna, ha egyenesen testvérét tudósítja hollétéről és a pénzmennyiségről, amire szüksége van; ezt Irén bizonyosan megtette volna, mert nagyon szereti testvérét. Hanem jól ismerem, hogy készebb lett volna inkább tengeri kalózzá lenni vagy meghalni éhen, mint testvérének terhére lenni, éppen azért, mert tudta, hogy az öt mennyire szereti.

Cynthia eltakarta szemeit kendőjével.

— Kérem, grőfnő, ön megígérte nekem, hogy mit sem fog tudni azon személyekről, akikről beszélek. Ez a dolog igen egyszerű, legfeljebb egy kicsinyt unalmas.

— Úgy, igaz — szólta Cynthia magához térve —. Folytassa ön.

— Ez a balgyöngédség azonban nagy kárt okozott Irénnek. Testvére azt nem is gyanítja, miszerint külföldön elszórt váltói megfoghatatlan utakon mind Krénfyhez szállinkóztak, aki sohasem késett azokkal Irént felkeresni s tudatni vele, hogy ha azokat névértékek szerint ki nem fizeti, vagy érettök kezességét nem vállal, testvérét, ott, hol van, elítélteti és bezáratja. A szegény gyermek természetesen minden gondolkozás nélkül fizetett bátyjaért, vagy ha azt nem teheté, kezességét vállalt érte, és az ifjú embereknek hihetőleg legkisebb tudomása sem volt arról, hogy ő ekként nem magát, hanem testvérét húzza az örvénybe alá.

Cynthia nyugtalanul kelt fel ültéből s indulattól reszketve kezdett fel s alá járni a szobában.

— Folytassa, Leonora, hallgatom.

— Hanem mindez csak tréfa — szólta Leonora. És akkor igen komoly volt.

— Hogyan? Tréfa? — kérde Cynthia idegenülten.

— Igen. Tréfa ahhoz képest, ami ezután következik. Egy napon Krénfy ismét egy váltót mutatott be Irénnek, mely Tarnóczy által volt elfogadva, Buchheimer berlini kereskedő által kibocsátva s Vanhagen brüsszeli bankár által Krénfyre forgatva. A váltó értéke szólt 80 ezer frankról.

— Ah, Leonora! Az lehetetlen, ekkora összeget nem vehetett fel ő; ekkora összeget a legnagyobb könnyelműséggel sem írhatott alá. Ez képtelenség! Melyik nagykereskedő és jó hitelű bankár adná a nevét egy olyan váltóra, ahol az elfogadónak semmije sincs!

— Mindjárt meg fogja kegyed érteni. Irén is ugyanazt mondá Krénfynek, hogy ez lehetetlen: ebben a váltóban valami valószínűtlenség van.

— Ugyebár ő is mondta azt?

— Krénfy mosolygott. Aki nem látta őt mosolyogni, az nem tudja, hogy mit tesz ez a szó.

— Én láttam — suttagá Cynthia.

— És nagy mosolyogva súgá Irénnek, hogy bizonyára azon váltó több mint valószínűtlen, az a váltó — hamis.

— Istenem!

— Azaz, hogy Tarnóczy elfogadó aláírása valódi; a forgató Vanhagené szinte az, hanem a kibocsátóé, az a hamis.

— Istenem! Istenem! Nem értem, amit ön beszél. Megőrülök, de nem értem — kiálta Cynthia, kétségbeesetten tördelve kezeit.

— Szegény Irén, ő éppen így kétségbe volt esve, midőn azt mondá, hogy nem érti a dolgot, pedig már akkor értette. A tény tehát az: Tarnóczy egy váltót adott el Vanhagennek, amit az, Buchheimer nevét becsülve, beváltott; a váltó Krénfyhez került mint Tarnóczy régi hitelezőjéhez, s midőn ez a

váltót Buchheimernek bemutatá, ez azt állította, hogy az aláírás hamisított.

— Eszem elhagy, eszem elhagy! — rebege a szerencsétlen grófnő.

— Krénfy megmutatta a levelet, melyben Buchheimer tudatá vele a felfedezést. Semmi kétség sem lehetett iránta.

— És mi történt tovább?

— Ami legtermészetesebb. Irénnek nem volt más választása, mint vagy bátyját tízévi gályarabságra elítélve tudni, vagy elfogadni érte a váltóösszeg teljes értékeig a kezességet. Ő igen természetesen az utóbbit tevő és tönkrementült általa.

Cynthia keservesen kínlódva borult pamlagvánkására. Hasztalan. Nem tudott sírni.

— És most csupán annyit kérek kegyedtől, kedves grófné, hogy ha lenne annyi bizalommal irántam, miszerint tudatná velem Tarnóczy hollétét.

— Miért? — kérdezé Cynthia, lázasan égő szemekkel tekintve Leonorára.

— Hogy megírhasam neki, miszerint testvérére többé nem számolhat, tehát intézze aszerint jövődő napjait.

Cynthia indulatosan kelt föl helyéből és íróasztalához sietett.

— Én magam fogok neki írni! — szólt egészen elváltozott hangon.

— Grófnő! Kegyed megígérte atyjának, hogy sohasem fog neki többet írni.

— Igen; megígértem és meg is esküdtem rá; az Isten nevére esküdtem, azt mondtam, hogy kárhozzam el, legyek egész életemben szerencsétlen, ha valaha reá is gondolok. És mégis írni fogok neki. Megírom, hogy mily irtóztatón rágalmaztatik, mert rágalom, iszonyú költemény az egész, és lehetetlen még a gondolat is reá. Én ismerem őt, lelke nemes és tiszta; könnyelmű volt mindig, de becsstelen soha. Ez nem lehet. Ez csak egy rút, pokoli játék egy megköltözött emberrel, aki nem védheti magát. De én feloldom őt!

— Mit akar kegyed tenni?
— Megírom neki, hogy jöjjön haza.
— És ha találkozni fog kegyed testvérével?...
— Akkor ... ítéljen közöttük az Isten ...
— Grófnő, az Istenért, ön rettentő balesetet fog elő-
idézni.

— Az meglehet. De a legrettentőbb baleset is jobb a gyalázatnál. Irtóztam egykor azon gondolatnál, hogy Tarnóczyt vagy bátyámat egymás kezétől megölve lássam, most hidegen gondolok rá; a halál tisztesség, de a becstelen név kétségbeesés. Én tagadom, én nem hiszem, hogy ő becstelen! Én inkább megölöm őt, minthogy azt hagyjam róla mondani. Menjen haza kegyed Tarnóczy kisasszonyhoz, és mondja meg neki, Leonora, hogy két hét múlva testvérét látni fogja, — meglehet, hogy *holtan*, de mindenesetre *tisztán*.

Leonora egészen megzavarodva kelt föl helyéről, ez indulatroham, e felháborult női alak látása egészen kivette józan nyugalmaiból. Meg volt rettenve, mint a gyermek, ki tűzzel játszott, s most azt a háztetőn látja kiütni. Látta, hogy a kisebb veszélyből nagyobbat csinált, s a történendőkön nem bír uralkodni.

Még szólni akart valamit Cynthiának, de az leült íróasztala mellé, s hevesen írt reszkető kezével, s nem felelt többé sem kértére, sem búcsúszavára; azt sem vette észre, mikor elment.

A jó Leonora ijedten futott haza Irénhez és otthon nem merte elmondani, ami vele történt, hanem hallgatott róla, mint a csínt tevő gyermek, öntudatát rosszul rejtő arccal.

Cynthia megírta a levelet, és mielőtt lepecsételné, még egyszer elolvasta azt.

Óh, milyen keserű volt e sorokat olvasnia! Így széttépni önnön szívét.

— Nem, nem tehette ő azt! — kiálta fájdalma túlömlő mértékében; s mintha elégtételt akarna adni a kedves eltiport

emléknek, előkeresé asztalkája rejtekéből azt az eldugott arcképet, melyre nem volt szabad gondolnia többé, még egyszer megnézte bíráló és mégis szerető szemmel azt a nyájas, deli arcot, azzal a büszke, nemes homlokkal, azokkal az igazmondó szemekkel, s mentül tovább nézett reá, annál erősebben hitte, hogy ez nem lehetett aljas, s mintha le akarná tisztítani róla a méltatlan gyanú homályát, mintha bocsánatot akarna kérni tőle, hogy benne kételkedett, ajkaihoz szorítá azt, és hévvel összecsókolá, és könnyei megeredtek ekkor, és ráhullottak a kedves képre, és szíve megkönnyebbült bele.

És azután kivéve azt rámájából, szelíden, forrón, fájdalmasan szívéhez szorítá, meggyújtott egy viaszgyertyát, s föléje tartá a képet. A láng beléharapott, s lassankint terjedt tovább; már a szép homlokot érte, utána elhamvadtak a szemek, és az ajk még akkor is mosolygott; és azután az egész képet ellepte a láng; ő kezében tartá azt az utolsó szegletig, s midőn elbocsátá azt, az égő kép felszállt csendesen a magasba, s csendesen leszálla újra, egy feketévé égett szemfödél, melyen fényes szikrák tünedeznek, mint kígyóznak a sírok veres férgei a fekete szemfödelen.

És azután lepecsételé a levelet. . .

. . . — Mitől veresek szemeid? — kérdé István gróf leányától, midőn esti sétáiból visszatért hozzá — Kit sirattál? . . .

— Egy embert, aki meghal — válaszolá Cynthia.

Már akkor útban volt a levél; saját maga vitte azt el egy külvárosi postahivatalba, hogy senki se tudjon róla.

Néhány hét múlhatott el ez esemény óta, amidőn a bayonne-i vasút egyik állomásán, amint két szemközt jövő vonat egymást bevárta, a Párizs felől érkező vonatból, éppen azon percben, ahogy az ellenkező irányba menendő másik vonat elindulását jelezték, egy utas nagy sietve rohant elő, s iparkodott a másik vonatba felkapaszkodni.

Fiatal ember volt, viselete és arca felől könnyen annak lehetete tartani, egyik lábára észrevehetőleg biccentett;

egész úti készüllete egy kis hosszúkás bőrtokból állt, ami úgy nézett ki, mint valami hegedűtok vagy valami nagyon kicsiny koporsó.

A Párizsból jött vonat kalauza utánairamodott s még a felhágó lépcsőknél elfogta.

— Uram, ön nem az igazi kocsiba ül. Ez a vonat visszaviszi önt Párizsba.

— Tudom. Úgy akarom.

— De poggyásza emezen van, s ez Bayonne-ig meg nem áll.

— Majd értejövök.

— Köpenyét is ottfeledte. Pedig hideg van.

— Hagyjon nekem békét. Mi baja önnek azzal, ha én fázom?

— Legalább váltson elébb jegyet.

— Nem érek rá.

Azzal félrelökte a kalauzt, s felugrált féllábbal a vaslépcsőknél; jobbra-balra taszigálta a szájítató embereket, s befurakodott a vagonba; kiveszekedte magát a másik kalauzzal, de vissza nem hagyta magát utasítani.

A mozdony azon percben füttyentett, s a vonat robogva megindult.

A különös utas körülnézett, s egy üresen talált helyre leült.

Az átelleni ülést egy fiatal, deli arcú férfi tartá elfoglalva, szép fekete körszakállal, tojásdad, halavány arccal és sugár szemöldökkel, amik nyílt, bátor szemeit e percben észrevehető borúval látszottak beárnyazni. Kezében Boz regényeinek egy kis füzetét tartá és szivarozott.

Az utas, ki átellenét elfoglalá, udvariasan üdvözlé őt.

— Jó reggelt, uram.

Ez rátekintett. Megemelte kalapját.

— Köszönöm, uram. Jó reggelt.

És azzal olvasott tovább.

Átellenese rosszul ült helyén. Lábaik nem nyújthatá ki.

— Nem engedné ön meg, uram, ha úgy tetszik, hogy lábainkat keresztelnők? Így mind a ketten kényelmesebben ülünk.

— Igen szívesen.

— Nekem rossz lábam van. Megbocsát ön. Hasonló szíveségekben meg kell az utasoknak egymással egyezniök. Rossz lábam van. Valamikor egy golyót kaptam a tomporomba, egy csuklóm meg van sérülve.

Az átellenben ülő ifjú kinézett a mellettök elrepülő tájakra, s egykedvűleg bocsátá ki szivarfüstjét az ablakon keresztül. Azután ismét könyvébe nézett, s olvasott érdeketlen. Lehete látni, mint fordít egy lapot a másik után, s szemei a sorokat kísérik.

— Érdekes művel van kegyed elfoglalva, uram? — kérdé a különös utas az olvasó ifjút.

— Boz regénye — felelé ez, megmutatva a címet. — Chuzzlewit Márton.

— Ah, éspedig Cruikshank tollrajzaival. Ismerem, én is olvastam. Igen érdekes regény. Hányadik kötetnél jár ön?

— Ez az utolsó.

— Az a legérdekesebb. Olvasta ön már azt a fejezetet, ahol a principális üldözi előle futó bizományosát?

— Éppen ott járok.

— Az nagyon érdekesítő. Ez a Boz oly elevenen tud írni, hogy az ember szinte magát képzei annak a helyzetében, akit üldöznek, nemde, uram?

A kérdezett tovább olvasta a regényt, s úgy látszott, nem akarta nagyon folytatni a beszélgetést, míg útítársa újra belé nem kötött.

— Ha szabad kérnem: szivarom kialudt, engedje az önével meggyújtanom.

— Tessék.

— Nem akarok gyufával bánni, az ember könnyen kárt tehet vele ilyen szorosságban. Köszönöm.

A vonat ekkor lassítani kezdé futását, annak jeléül, hogy állomáshoz közeledik. Ilyenkor az utasok mind kinéznek az ablakon; még aki százszor látta is már azt az egész környéket.

— Tisztelt uram. Nem találja ön ezt a kis erdőt itt a vonal mellett regényes fekvésűnek? — kérdé e furcsa utazó szomszédjától.

— Meglehetősen az — szólta ez, futólag tekintve oda.

— Nem volna önnek kedve egy sétát tenni velem ebben a szép erdőben?

— Éppen nem.

— Hm. Úgy látszik, hogy arcomnak kellett megváltozni. Ön hihetőleg nem ismer rám.

— Óh igen. Ön Brenóczy Illés gróf.

— Nagyon örülök, hogy van szerencsém. És kegyed. nemde, Tarnóczy úr, tekintetes nemes és vitézlő?

— Találva van, nem is volt titok soha.

— Mi olyan régen nem láttuk egymást, pedig én annyi-szor akartam önnél tisztelegni.

— Pedig, uram, most sem állhatok önnek szolgálatjára.

— Nem értem önt. Sehogy sem értem, hogy mit akar mondani. Tán csak nem azt értette alatta, hogy nem akar velem megvívni? Ah, bocsánat, hogy ezt kérdezhettem.

— Pedig azt akartam mondani. Nekem tíz nap alatt okvetlen Magyarországon kell lennem, s ott meglehet, hogy hónapokig nem fogok életemmel rendelkezhetni.

Illés gróf végtelen megvetéssel monda:

— Ön egy nyomorult, gyáva.

Tarnóczynak még szemöldei sem mozdultak meg e szóra. Nehéz sóhajjal hörgé:

— Most nem felelhetek e szóra.

— És ha önt arcul köpöm?

— Venni fogom zsebkendőmet és letörölöm arcomat, s még csak arra sem használom kezemet, hogy önt összezúzzam,

mert nem akarok rendőrségi vitába keveredni, hogy napokat vesztítsék, amik rám nézve drágák.

Illés gróf sápadtabb volt még a vértelen viaszképeknél is.

A vaskocsi füttyöngve, dörögve ment odább, s Illés gróf megint nem beszélhetett megkapott ellenfelével tovább, mert a kerekek zubogása nem hagyta hanggá válni a halk beszédet, s e beszéd nem volt olyan, amit fennhangon lehessen folytatni. Kénytelen volt dühének mondhatlan szavait elhalasztani egy egész állomásig, ahol a gőzvonat újra megállt, a dübörgés újra szóhoz hagyta jönni az embereket.

Akkor újra megelevenült ez a viaszárc, és hevesen szólt ellenfeléhez.

— Ön visszautazik Magyarországra?

— Az meglehet.

— Önt hitta valaki, tudósította levél által?

— Erre nem felelek.

— Én esküszöm önnek, hogy ha ön a határon belép, annak, ki önt hazahívta, gonoszabb élete lesz a pokolba jutottakénál.

A fenyegetett vállat vonított, és azt mondta, hogy egy szót sem ért belőle.

A vaskocsi újra rákezdte a mennydörgést, Illés gróf újra hátrahanyatlott ülésébe, ajka és minden tagja reszketett. Ismét egy hosszú állomásig kellett várakoznia, míg beszédét folytathatá.

Óh, az válogatott kínzás neme: a rohanó gőzmozdonyon találkozni rég keresett ellenféllel, akivel annyi halaszthatlan sottognivalója volna, rémes, haragos szavakból, s valahányszor a düh folyamában van már, mindig kiveretni abból ettől az ostoba zuhogó, dübörgő vasgép hangjaitól, mely annyira nem törődik a rajta ülők idegeivel.

Most egy kissé hosszabb nyugvasköz következett; a kalauzok öt percet ajándékoztak az utasoknak, miket a mennydörgő csoda pihenésül kegyeskedett nekik engedni.

Tarnóczy felkelt és az ajtó felé indult.

— Hová megy ön, uram? — kiálta a gróf, megragadva az ifjú kezét.

— Szomjas vagyok, egy pohár vizet akarok inni.

— Maradjon, idehozom.

S azzal maga futott bicegő lábával a vizet áruló porleánykákhoz, kik a vonat mellett álltak, megvette egytől a vizet poharastul, odavetett neki érte öt frankot, s egy pillanat múlva megint ott volt.

Tarnóczy megköszönte a szívességet, s visszaadá az üres poharat. Illés gróf kidobta azt az ablakon.

És azután odahajolt ismét ellenfele füléhez, s mintha valami nyájas dolgot közlene vele, suttogá:

— Önnek sok ismerője van Magyarországon, akik önre mint derék, lovagias, bátor férfira emlékeznek.

— Meglehet.

— Én el fogom mondani azon embereknek, hogy ön egy haszontalan, gyáva nemember, aki ellenfele szitkait tűri.

— Gondolom, hogy el is fogják hinni.

— Többet teszek; nyílt levelet írok mindazon városok kaszinóihoz, ahol ön valaha mint vendég vagy rendes tag megfordult; tudtul adom önnek gyávaságát s követelni fogom, hogy az ön nevét törüljék ki könyveikből.

— Azt hihetőleg mindenütt meg fogják tenni, mert én nem fogom az ellenkezőt bizonyítani.

Illés gróf ajkai egészen elsárgultak.

— Bármibe kerüljön, találni fogok olyan lapot, mely hirdetményemet felveszi, melyben én önt az egész világ előtt névről névre becstelen, megvetendő embernek fogom nyilvánítani.

Tarnóczy hideg mosollyal vevé félbenhagyott olvasmányát kezébe, s a legközönyösebb hangon válaszolá:

— Mondhatom önnek, hogy mindezek a dolgok, amiket ön nekem itt elmondott, engem legkevésbé sem érdekelnek.

A tűzevő szörny megint rákezdte füttyeit, zuhaját, a sottogásnak megint el kellett némulni. Illés gróf tíz percig gondolkozhatott a jövő szón, mellyel megszakadt beszédét megint újakezdje.

Alig várta, hogy a dörömbözés lassulni kezdjen, midőn megfogva ellenfele kezét, hogy az olvasott könyvet elvonja szemei elől, s az ő rámeresztett köszemeibe nézni kényszerítse, azt sottogá neki:

— Önnek él Magyarországon egy leánytestvérc, amiről azt mondják, hogy szép, fiatal és ártatlan.

Tarnóczy most egyszerre vadul tekintett Illés gróf arcába.

— Mi köze önnek ahhoz?

— Én e nőt úton-útfelen bántalmazni fogom mindazon sérelmekkel, amikkel egy minden tekintetet félretevő férfi egy üldözött nőt bántalmazni képes; bemocskolom jó nevét, nyilvánosan fogom kigúnyolni.

Tarnóczy képe egészen elsötétült, ajkai kékesveressé kezdtek duzzadni. Csaknem a hörgéssel határos hangon viszona:

— Akkor ön azt képzei magában, hogy egész Magyarországon nincs egy férfi, ki ha egy ártatlan nőt bántalmaznak, kezét felemelje s az üldözött leüsse.

— Sőt erre számítok: ön nem lesz az a derék férfi, hanem lesz más; mert egy szép, ártatlan gyermeknek bizonyosan van imádója, választottja, ki ön helyett meg fog jelenni előttem. És én akkor ezt a derék, bátor, jeles ifjút, akárki lesz, nekem mindegy, azt fogom megölni ön helyett. Mert szavamra mondom, uram, hogy kezem nem reszket soha, s amióta utolszor láttuk egymást, nem tettem egyebet, mint lőni tanul-tam. Megölöm, akit szemközt állítanak velem. S ez nem gaszkonáda, uram, hanem az egyetlenegy hit, ami még szívemben van.

Tarnóczy letette a könyvet kezéből, s odavonva ellenfele fejét ajkaihoz, fülébe súgott.

A mozdony rohant már ismét, de szavát megérté azért ádáz ellenfele.

— Ön nem gyanítja az okot, mely engem Magyarországra visszatérni kényszerít. Ez nem kaland, nem szerelem; hanem egy átkozott ármány, mely ellen testvéremet akarom megvédeni. Amíg ezt be nem fejeztem, addig nem vagyok senkié, addig életemmel nincs rendelkezésem. Láthatja ön, hogy e percben önnek semmi szava sem indít meg, hogy kihívását elfogadjam. Ön tapasztalható máskor, hogy a halálnak mertem szemébe nézni, sőt tudtam azt ellenfelemre visszafordítani. Az én kezem sem reszket, az én kezem is bír azzal az áttokkal, hogy ahol ártani kell, ott ne hibázzon. Nem is találok az életen semmi szeretnivalót, amiért azt saját magamért féltsem, s igazat adok önnek, amidőn azt állítja, hogy egyikünk nélkül, akár mind a kettőnk nélkül is, ellehet a világ. Azért azt mondom önnek: a legközelebbi állomás nevét jegyezzük fel tárcáinkba, az úgy hiszem elég alkalmas hely leend. Írjuk fel ezt a napot is, melyen találkoztunk. Én mától számítandó hat hónap múlva ugyane helyre visszatérek, s önnek minden kívánatára készen állok. Nem fog sem betegség, sem semmi természeti hatalom gátolni, hogy önnel itt találkozhassam. Ha ön megbízik adott szavamban, akkor az egész áldozat, melyet ön számomra hoz, csupán e félévi várakozásból áll; ha a rendelt időre meg nem jelennék, akkor azután szabadságában áll önnek mindazon fenyegetéseket foganatosítani, amiket imént elsorolt. Ha pedig ön ez ajánlatomat el nem fogadná és engemet vagy bárkit azok közül, akik előttem becsesek, ez idő alatt bántana, megsértene, meggyalázna, akkor én a legelső bottal, ami a kezembe akad, letütöm önt, mint a kutyát. — Tessék gondolkozni rajta.

A két összehajolt fő ismét széjjelvált egymástól, mindkettő saját karszéke támlájába temetkezve. Akik látták őket, idegenek, gondolhatták magokban: milyen jó barátok lehetnek, milyen nyájasan sutognak együtt, bizonyosan régen nem látták egymást.

Az elért állomáson azután Illés gróf felállt, megnézte az

indóházra felírt állomás nevét, feljegyzé az útitárcájába, a napot utána írta, és sűgva monda Tarnóczynak:

— Elfogadtam.

Azzal vevé kis koporsóforma tokját, melyben pisztolyai voltak, s indulni készült.

— Ne szorítanók meg egymás kezét? — kérdé visszafor-
dulva Tarnóczytól.

— Igaz — szólt ez és odanyújtá a magáét.

A kalauz megint elfogta a grófot, hogy hová megy, helyét Párizsig fizette. Hanem ez biztosítá, hogy a gyorsvona-
tot meg akarja ott várni, s azzal visszautazik elébbi útvonalára.

Hagyták menni és nevettek rajta.

„Ilyen különcök ezek az angol utazók!”

III. CSAK EGYED ÜL?

„Miként lehet meggazdagodni?”

Alig van eleven fantáziával bíró ember, akinek ez az eszme, a kivétel különféle eltérő változataival meg ne fordult volna képzeletében. Száz meg száz ó és új költő remekelt már e feladat legragyogóbb megoldásában.

... „A hősnek gazdag unokabátyja halt meg Mexikóban, ráhagyta millióit.”

Vagy pedig:

... „Elásott kincset lelt véletlenül, melyre csodálatos utakon akadt rá.”

Ez is szép és mindenek fölött regényes. — Azután meg ez:

... „Katonává lett, harcba ment, felvitte fővezérséggig, hercegséget kapott, nagy úr lett belőle.”

Ez is igen szép alkalmat nyújt rendkívüli hőstettek és kalandok leírására. — Jobb még a következő:

... „Elutazott, hajótörést szenvedett, egy macskával megmenekült, a macska megmentette a nagymogul birodalmát az egerektől; ezért a hős kapott akkora gyémántot, mint az öklöm.”

Igen érdekes etnográfiai leírásokat lehet csatolni hozzá. Továbbá:

... „Gazdag ember fia beleesett a Dunába, hős *utána* ugrott, fiút kifogta a vízből, gazdag ember adott a hősnek százezer forintot.”

Ez igazán érzékeny is. Hát még:

... „Álmában megjelent a hősnek ősz ember, ezüst szakállal, arany juhászbundával, mondott neki három számot, hős betette a lutriba, ternót csinált, nem tud a sok pénzzel hová lenni.

Ez nemcsak szép, de népszerű is. Hasonlóul:

... „Hős azt hiszi, hogy ő az anyjának a fia, pedig kisül, hogy nem igaz. Megjelen, mikor szükség van rá, egy nagy grófné: keresztlevéllel bizonyítja, hogy a hős az ő fia, elcserélték, ármány kiderül, titkok napfényre jönnek, hőst felöltöztetik grófnak és nagy úr lesz.”

Ez is gyakran megtörténik. Azután...

... „Szegény fiú, szegény leány feljönnek a fővárosba, itt elbódorodnak; az egyiket egy hercegasszony fogadja fiává, a másikat menyévé teszi egy vicekirály, amik Magyarországon csak úgy hemzsegnek; elmennek Párizsba, ott megesküsznek, lesznek belőlük nagy urak.”

Ez egy kissé vad, de nagyon szép. Legérdekesebb azonban kétségtelenül:

„Mikor egy titokteljes pártfogó, aki számlálhatatlan pénzzel bír, hőst minden nyomon követi, s mire észreveszi, már telerakta zsebeit bankóval, s nem ismer szentebb hivatást, mint hőst kiszabadítani minden pénzzavarokból, olvasó előtt örökké titokban maradó regényes okoknál fogva.”

Ez a megoldás tagadhatlanul legtöbbet ér.

Íme énelőlem mind elvették az érdekes, regényes és meglepő kilátásokat hősöm boldogítására, szerencsésebb költők boldogabb hősei úgy bejárták már az előrebecsátott aranytermő tartományokat, hogy enyimet hiába küldeném oda, mert ez már semmit sem találna ott, amire más rá nem tette a kezét.

Neki nem maradt egyéb útja a meggazdagodásra, mint a legprózaibb, a legköltészetnélkülőbb, ami másnak senkinek sem kellett, ami által még csak érdekessé sem lehet az ember: — a munka és a szorgalom útja.

Fenyéry vagyonának elvesztése után hírhedt ember lett az országban.

Veszteségét mindenki úgy tekinté, mint egy olyan tartozást, mellyel neki az egész ország adós. Bukása diadallá vált a közvélemény előtt. (Értem közvélemény alatt nem azt a kisvárost, amelyben lakott.)

Most lelkének egész erejét az ügyvédi pályára fordítá. „Dat Justinianus honores.”

Hirtelen ismeretessé lett neve a hazai első nevezetességek közé emelte őt; egyszerre elhalmozták megbízásokkal, gazdag uradalmak ráruházták ügyészségeiket, s Fenyéry mindenkor fényesen igazoló védencai bizalmát; esze, becsületessége, önzetlen, nemes szíve oly elismerést szerének számára, mely nemcsak boldog öntudattal, de igen kényelmes vagyoni jóléttel is jutalmazta. Azt beszéltek felőle, hogy jövedelmei felérnek egy uradalommal, s rendes fizetési, miket állandó védenccitől kap, úri módon biztosítják jövedőjét.

A pletyakörökben már azt is tudják, hogy egy szép nyári mulatólakra van alkudozásban, melyet tulajdonosa el akar adni, minthogy kevés hasznot hajt.

Tehát már fölösleges összegei vannak.

Kisvárosban az ilyen embert jó partinak nevezik.

Az öreg ügyvédek ugyan, kiknek itt nem szokott annyi dolguk lenni, mint Pesten s így jobban ráérnek a mendemondára, eleget zúgolódnak, hogy ez botrány, miszerint egy ilyen fiatal ember, ki magát actus majoris potentiae-vel bélyegezte meg, ennyire rehabilitálja magát, hogy szinte kiszorít minden más tekintélyesebb, feddhetlen életű férfit agenciáiból; akinek tulajdonképpen szilenciumot kellett volna kapni, per te s tu van valamennyi főhivatalnokkal, magával az alispánnal is, bejelentetlenül jár be a királyi tábla ülnökeihez, a személynök messziről üdvözli az utcán, az országbíró barátságosan levelez vele, s azonkívül valamennyi fiatal ügyvéd,

mintha ő volna a céhmesterök, úgy jár hozzá, munkát, tanácsot, foglalkozást kérni!

Képzeljék a tekintetes urak, még miben is törí a fejét: ügyvédi esküdszékét, zsürit akar felállítani, melyben magok az ügyvédek detegálják egymás gyöngeségeit, megfenyítsék, megdorgálják a zsaroló, huzavonó kollégákat! Ki adott neki jogot ilyeneket kigondolni? Csak söpörjön ki-ki a maga háza elején!

Nincs is sem replika, sem szóbeli vita, ahol a vén sasok valami módon szemére ne vetnék Fenyérynek az actus majoris potentiaet. És azután mérgelődnek rajta, ha Fenyéry észre sem vette azt, a bíró pedig kitörülte veres plajbásszal.

Gonosz a világ!

Irének mindennap kell hallani a mendemondákat Fenyéryről, hol a legémelygősebb dicséret, hol a leggonoszabb rágalom alakjában. És neki nem lehet őt sem az egyik, sem a másik ellen védelmezni.

Irén most Dobokynénál lakik. Talán már tudják kegyetek, hogy Tarnócfalvát végképpen el kellett hagynia. Nem volt más mód. Át kellett azt engedni Krénfynek. Irén nem akarhatta, hogy világ elé kerüljön az ügy; el kellett titkolnia az okot, mely vagyónától megfosztá. A világ azt beszéli, hogy tudálékos gazdálkodás s túlzott fényűzés által jutott tönkre. Óh, én sok derék regényíró-t ismertem, de olyan derék regényíró, mint a világ, nincs több a világon.

Leonora egy pesti nevelőintézetbe ment nevelőnének. Irén is hasonlóul akart tenni, de rokonai nem engedték. Szégyen lett volna a nagy előkelő családra, ha egy tagja saját eszével kereste volna kenyerét, s azt határozzák a rokonok, hogy Irénnek Dobokynéhez kell menni, ki Irén anyjával első unokatestvér, különben is nagyon szereti Irént, hajdan egész nyarakat eltöltött nála Tarnócfalván.

Dobokyné különben is szereti fiatal rokonait maga körül

tartani, kivált a téli időszakban; akkor ő estélyeket szokott adni, melyre a város haute-volée-ja (értve azokat, akik inast tartanak) hivatalos. Ilyenkor nagyon szükséges, hogy a vonzerő mentül több oldalú legyen. Maga a szép Dobokyné ugyan az ég királynéja, de szükségesek a ragyogó hold körül a pislá csillagocskák is. Ilyen csillagocskák Málcsi és Luiz, távolabb és közelebb rokonok leánykái, az első kis pirosposzsgás barna, tűzszemű leányka, eleven arccal, jókedvű tekintettel, aki úgy táncolja a mazurt, mint egy kis ördög. Minden órában férjhez mehet, az anyja meghalt, az apja rögtön kiadja az őt illető hat-száz hold örökségét. Az utóbbi pedig egy magas, sugár leányka, tömött szőke hajjal, ábrándos szemekkel, különös szépen táncolja a keringőt. Leendő férjétől csak annyit kíván, hogy hivatala legyen. Az atyja is hivatalnok.

Harmadik csillagocska volna Irén Dobokyné holdudvarában, hanem őt már csak a harmad-, negyedrangú csillagok közé lehet számítani.

Amióta szegény leány lett belőle, mindenki úgy találja, hogy nem az a szépség, akinek hirdették. Elfogultak lehetnek azelőtt iránta. Igaz ugyan, hogy mindig kedvetlen is, hanem hiszen van is rá oka szegénynek. Csejti Gazsi sem üldözi most már olyan nagyon, mint azelőtt, ámbár nagy társaságokban, ahol sokan vannak együtt, borozó pajtások között most is elmondja elégszer, hogy sajnálja azt a kisleányt, aki fűlig szerelmes belé most is; de hiába, arról szó sem lehet, hogy őt nőül vegye, mert azzal nagyon deranzsírozná magát; arra pedig, hogy elcsábítsa, ő nagyon becsületes ember; pedig úgy segéljen, csak egy szavába kerülne. Azért távol is tartja magát a szegény gyermektől.

Mások is követik példáját. Irén oltárképi szépségének alig marad egyéb imádója, mint egy-egy ma született patvarista, aki még nem mer a többi gavallérok elé tolni magát.

Az estélyek alkalmával Irén rendesen a zongoránál ül és veri azt a véghetetlen sok francia négyest, keringőt és lengyelt,

amire a többi delnők táncot járnak, s ha egyszer valamelyik hölgy könyörületből vagy apprehenzióból felváltja e minden napszám között legunalmasabb szakmányát, s valakinek éppen vizavira van szüksége, vagy valamelyik patvarista ellenállhatatlan vágyat érez lábakat letaposni, akkor ő is bejut a táncba. Szegényke, milyen rosszul táncol! Semmi kellem, semmi báj táncában. Mintha senkit sem látna maga körül, s táncosai kezeit szövő osztovátáknak nézné, amiket flegmatice ide-oda kell rakni.

A vidéki dalidók közt mint különös nevezetességet szokták emlegetni Lippay alispán évenként megtartott szüretjét.

Ugyanazon megye, melynek északi része oly mostohaképpen viselte magát a jámbor burgonya irányában, déli részén, hol a székváros épült, termé a legjobb hazai bort, melyről legháladatosabban emlegetnek bennünket a külföldön is.

Ott a verőfényes hegyoldalban állt az alispán pompás sajtóháza, melyben évről évre nagyszerű vigalmak szoktak tartani; előre örvendve készült azokra minden mulatni szerető lélek.

A környék előkelői mesze falvakból összegyűltek arra, s a szomszéd megye székvárosából is átjött az egész cigánybanda, melyet a vidéki földesúr saját költségén zöld dolmányba s kék nadrágba öltöztetett; aminek neszét kapva Csejti Gazsi, ő meg a székvárosbelieket, kik patronátusa alatt álltak, piros atilába, sárga nadrágba varratta, a primásnak kócsagot is adott, s mentéjét ezüsttel hányatta ki. A két megye fiatalságának nagy érdeke volt abban, hogy melyik cigány fogja kivívni az egeri nevet?

Jókor reggel porzottak a hintók és szekerek mindennemű alakjai az alispán szőleje felé, egy-egy lovas gavallér is vágatott közöttük, négylovas szekéren vitte maga a szép Csejti Gazsi a maga cigányait, s a gáton belül levők puskalövésekkel üdvözlék a most érkezőket, egypár hölgy ruhája ki is égett az égő fojtástól, hanem az szüretkor mind nem tesz semmit.

Lippay ezúttal a szép Dobokynét volt szerencsés megnyerni, hogy a háziasszony szerepét viselje. Ennek még más következése is lehet. Dobokyné tehát még korán reggel kiment, mint hivatása hozta, két nevelt kisasszonyával.

„Hát a harmadik hol maradt?” Igen természetes dolog volt, hogy minden ember ezt a kérdést intézte hozzá, aki családi körével ismerős volt.

„Ah, szegény Irén, ő beteg, rosszul érzi magát, mindig beteg.” Ezt válaszolá legrövidebben a szép Dobokyné; hanem ahol bizalmas akart lenni, ahol gondoló, hogy megértetik, ott egy sóhajtást is toldott feleletéhez, s suttogva mondá el bizalmasan a kérdezőnek: „Nagyon természetesnek találhatja ön, hogy szegény leány, aki megszokta, hogy körül legyen véve udvarlóktól, most nem örömet jó oly helyre, ahol kénytelen észrevenni a mellőztetést. Mert ilyenek ezek a mai férfiak: önmagáért senkit sem szeretnek.”

S ha olyankor Csejti Gazsi éppen közel talált lenni, nem mulasztá el Dobokyné, hogy felemelt ujjával célzatosan meg ne fenyegetse, mintha ebben a bűnben neki volna legterhesebb leledzése, melyet pedig Csejti Gazsi hasonló buzgalommal sietett nemeslelkűen visszautasítani.

„Kedves nagysád, engemet semmi körülmény sem vádolhat. Én sajnálom szegény Irént, s e hajlamot örökké tisztelni fogom, de hiába . . .”

Szokása e mondat túlsó felét elharapni, hogy azt egészítse ki mindenki tetszése szerint, hogy gondolja utána: a balga lányka őrjöng utánam, mit tehetek érte, ha én nem szeretem.

„Szerencsés kópé ez a Gazsi”, mondják a pajtások, körül-fogva az ellenállhatlan hódítót. „Nincs olyan leány, akit el ne bolondítana, héj sokan sírva néznek utána.”

„Csitt, uraim, egy szót se erről”, tiltakozék Csejti Gazsi, inggallérjait komolyan felhúzva orra hegyéig. „Ez delikát kérdés, amiben férfiak kötelessége a hallgatás.”

Ez még több ürügy a faggatásra.

„De iszen tudjuk minden viszonyodat a szép leánnyal. Elégszer elárultad magadat! Vagy az a bokréta? He? Hát aztán az a titkos levelke? Nono! Jobb lesz megadni magadat.”

Csejti Gazsi annál komolyabb képpel állítja, hogy mind-ezekről beszélni nem illik, hogy igaz lovag sohasem árulja el hölgyei titkát, s hogy az ő talizmánja éppen abból áll, miszerint hallgatni tud, mint a sír, azért tőle hiába is akarnak bármit kivenni Irén felől, mert ő hallgatni fog.

Ebből azután mindenki gyaníthat jót és gonoszt Irén felől, ahogy tetszik.

Csejti Gazsi pedig a leglovagiasabb ember, akivel bátram köthet akárki bármilyen kényes végletekig menő viszonyt; ő azt el nem árulja soha, mert ő hallgat, mint a sír.

Fenyéry is ott van a társaságban s Dobokyné unokahúgait mulattatva, nem látszik ügyelni Csejti renomisztikus beszédeire.

Az egyik szép unokahúg lefoglalta őt az első quadrille-ra. Életkérdés, hogy ki lesz az átelles.

— Majd felhívom Csejti Gazsit. Jó lesz-e? — indítványozza Fenyéry.

Az indítvány általános pártolásra talál.

Fenyéry odafordul Csejti Gazsihoz, karját karjába öltve s szívélyesen fülébe súg.

— Uram, ahogy ön egy jelen nem levő hölgy irányában viseli magát, az oly megvetésre méltó dolog, hogy azért megérdemli, miszerint a legelső férfi, akiben becsületérzés van, önnek pofont adjon . . . Vegye úgy, mintha megkapta volna; mert ha úgy nem veszi, bizony mondom, hogy meg fogja tőlem kapni.

Azzal ismét visszamegy a kis barnához, folytatni a beszélgetést.

— Nos, lesz önnek *dtellenese*? — kérdi ez.

— *Bizonyosan* lesz — felel Fenyéry.

— De olyan különös képet csinált, mikor ön megszólította.

— Bohóskodott. Szokása ellenkező képeket fintorítani, mint amik rendén vannak; nézze, most két barátjával beszél s mind a hárman úgy mutogatnak rám, mintha meg akarnának enni, pedig csak arról van szó, hogy ki legyen a füzértáncban előtáncos, Gazsi-e, vagy én.

A kis barna olyan jóízűen nevetett e furcsaságnak.

Mikor azonban a cigányok rákezdték az első csárdást, Fenyéry és Csejti Gazsi nem voltak sehol láthatók, s a rákövetkező quadrille-ban a kis barna nemcsak hogy átellenes, sőt táncos nélkül maradt. Ha valahol nem fognak egy patvaristát, aki eddig nem mert bejönni a terembe, még ülve marad szegényke az egész négyes alatt.

Dobokyné ezért komolyan megneheztelt, s feltette magában, hogy Fenyéryt e dologért szigorú számadásra fogja vonni.

— — — — —
Mint az árva hamvpepejke az örömtelen házban, egyedül ült Irén, még halványabb, mint valaha.

Együgyű mulatsága van. Vörösmarty versei közt talált meg egy költeményt, melyet annyiszor elolvasott, hogy könyv nélkül is tudja már, mégis újra azt olvassa. „Az éjféli ház” az, egyszerű története egy szerető menyasszonynak, ki addig várja eltávozott vőlegényét, amíg meghal a várásban. A megtérő csak sírt talál és a hideg menyasszonyhoz fekszik abba:

... „Minden szellem éj felén túl
Alszik csendesen.”

Amíg mások víg tánc, örömjaj között vigadnak, neki ilyen szomorú mulatsága van. Ezek a költők is csak azért írnak olyan szomorú eseményeket, hogy akivel hasonló történetik, megsirathassa magát bennök.

Künn az utcán pariparobogás hallik, éppen mint az éjféli ház előtt.

„Benn merengő nyugalomban
Egy leányka ül,
Könyökére hajlott fejjel,
Búsan egyedül.”

Éppen mint az éjféli házban.

A folyosón oly ismerős léptek hangzanak végig, a cselédektől ismert hang tudakozódik, s egy pillanat múlva Fenyéryt látja a leányka maga előtt.

Az ifjú egészen fel van hevülve a sebes lovaglástól, szép arca büszkén kipirult.

— Csak egyedül? — kérdi forró, reszkető hangon a leánykától. Ez nem bír neki felelni az elfogódástól. Oly sokat érez, és az érzésnek oly kevés szava szokott lenni.

Fenyéry észreveszi, hogy a szép gyermek szemei két nagy könnyel terhesek, és e két nagy könny alól egy könny soraira tekint most is, és alabástrom ujjai oda látszanak mutatni, mintha mondaná: olvasd! A költő megtanít arra, ami a szíveknek fájni szokott:

„Várva láttam a tavasznak
Nyíló kellemét,
Várva hó nyárt és az ősznek
Hulló levelét,
Most lakásom hideg és szűk,
Szűk és szomorú . . .”

Fenyéry odatekintett és értette a szemrehányást.

— Mi régóta nem láttuk egymást — szólt reszketeg hangon a lánykához.

— Nagyon régen — viszonya ez, és hangjában oly igazi fájdalom volt.

— De azért nem változtunk.

— Ön engem igen, igen elfeledett.

Az ifjú szabadságot vett magának, hogy odaüljön a leányka mellé.

— Kedves Irén, engedje, hogy egy komoly szót szóljak. Tegyük félre ezt a könyvet és beszéljünk az életből. Nem

hallotta azt kegyed felőlem, hogy én egyik napról a másikra mily makacs kitartással dolgozom, hogy pihenésre, mulatságra nem adok megamnak időt, hogy szinte tréfát csináltak belőlem, miszerint még vigalmakba is csak azért megyek, hogy a bírákat informáljam, s peres feleket békítsek? És ebben nem találta fel kegyed azt az eszmét, mely arról tanúskodik, hogy én kegyedről emlékszem? Hogy miért sietek oly nagyon fillérekből vagyont gyűjteni; fáradtsággal jövedelmet biztosítani magamnak, becsült, elismert nevet vívni ki a világban? Nem talál kegyed ebben azon világító gondolatra, hogy ez az ember emlékezik arra, aki neki egy időben így szólt: „Ha szegény fogsz lenni, én megosztom vagyonomat, ha szerencsétlen lész, sorsodat enyimhez kötöm, ha nevedet meggyalázzák, én viselem azt”: s hogy ez a férfi kötelességének tartja így felelni arra: „Íme újra gazdagságot szereztem, boldog vagyok, nevem becsült; akarsz-e így elfogadni?” Én így tettem, s várom ítéletemet.

Ki ne ismerné a mesét arról a méztengerről, mely egy beléhullott méregcsepptől rögtön ecetté változik? Én egy másikat mondok arról a méregtengerről, mely egy beléhullt mézcsepptől merő édessé változik.

Ilyen tenger az elhagyott hölgy keserve, kinek kedvese ismét egy jó szót adott. Vegyész urak, bölcs chymisták, ez az a bölcsök köve, mely az aranyból port, s a porból ismét aranyat csinál, az örömből búbanatot s bánatból ismét örömet; s nem drágább-e a szív öröme minden aranynál, s nem rosszabb a bánat, mint a por? Azonban ti ezt nem hiszitek, azért tinektek nem is beszélek. Hanem elmondom tinektek érző, szerető, gyöngye szívű emberek, hogy midőn a kesergő leányka azt hallá választottjától, hogy az, amióta őt nem látta, mindig róla gondolkozott, hogy amíg a jólét és jó hír után küzdött, azt csak érte tevé, akkor egyszerre édes mézzé vált szívében az az egész fájó tenger, aminek partját nem látta, hogy egy varázstütszel kigyógyult minden bajából, és azt mondá szívében: boldog vagyok.

Fenyéry gyöngéden nyúlt a reszkető kezecke után, s érzé annak meleg szorítását.

A kedves gyermek egészen övé volt; ha azt mondta volna neki: mosolyogjon, mosolygott —, ha azt, hogy sírjon, sírt volna. Ha azt kívánta volna tőle, hogy kövesse rögtön bárhova, ment volna vele; ha azt mondta volna neki, hogy haljanak meg együtt, boldog lett volna általa.

— Kedves Irén, nekem egy kérésem van önhöz. Azért jöttem ide.

A leányka odasimult hozzá és rábízta, hogy parancsoljon.

— Nekem rövid időn szükségem lesz arra, hogy kegyed föltétlenül bízzék bennem. Hogy amit mondok, ne kérdezze, miért, de teljesítse. Hogyha kétsége leend, ne hallgasson senki szavára, mint az enyimre. Ugye, megígéri ezt?

A leányka ránézett nagy okos szemével. Azok mondák neki az igent.

— Mert pár nap múlva különös dolgok fognak kegyed körül történni, amiket mind úgy kell fogadnia, ahogy én mondom. Meg van-e kegyed győződve afelől, hogy minden gondolatom, szándékom egy cél után megy: kegyedet igen, igen boldoggá tenni?

A leányka zokogva rejté az ifjú keblére arcát. Boldog volt. Hitt.

Fenyéry annyira el hagyta magát ragadtatni, hogy odahajolt hozzá és arcát megcsókolá. Csak akkor ijedt fel azután, midőn látta, hogy a gyermek mint reszket, hogy sápad el a csók után, mint omlik karjaiból ülhelyére vissza. — Ah, ezt nem kellett volna tenni.

Fenyéry susogva monda, tán hogy magát igazolja:

— Lelkemre, lelkedre mondom, nincsen egyéb gondolatom, mint teérted élni.

Irén remegve mutatá, hogy elhiszi, mindent elhisz.

Pedig Fenyéry csalta őt, rútul megcsalta; e percben sem mondott igazat és vétkezett az igazság ellen, amidőn

azt mondta, hogy kedveseért *élni* akar, őt boldogítani fogja. Nem igaz. Éppen azon járt az esze, hogy Irénnek valami nagy, igen nagy szomorúságot szerezzen.

És ha a kegyes olvasó e soroknál azt nem mondja, miszerint annak, ki e zavart dolgokat itt írja, elment az esze, akkor énnekem nagyon jóakaróm.

Pedig a következőzés majd bebizonyítja, hogy igazam volt, hogy Fenyéry egy titkolózó, alattomos ember, ki midőn azt mondja kedvesének, hogy örömet akar neki szerezni, éppen meg akarja keseríteni, s azért én Fenyéryt egy szóval sem is akarom menteni.

— Holnap reggel, kedves Irén, ismét látni fogjuk egymást, és akkor emlékezzék meg arra, amit kértem. Most pedig keresse fel valahol Dobokyné legyezőjét, hadd viszem utána.

Irén bámulva nézett rá: minő csodálatos ember ez! Hol jár az esze? Egy percben a menny körül, másikon egy hitvány legyezőn, és az arcán nem látni sem az egyik, sem a másik gondolat nyomát.

Irén előkeresé a legyezőt, s átadá azt Fenyérynek.

Az ifjú megcsókolá a fehér kezecskét és megcsókolá másodszor is, harmadszor is; hisz az már csak az övé volt, azt már joga volt megcsókolni.

Néhány perc múlva azután ismét lóháton nyargalt vissza Fenyéry a szüreti mulatságba, s a vidám csoportok között felkeresve Dobokynét, mint egy őskori Paladin, odalépett hozzá a legyezővel.

— Íme, nagysád az imént sóhajtott, hogy legyezőjét honn feledte. Elhoztam.

És mindenki azt mondá, hogy ez a Fenyéry csodálatos lovagias egy fiú, aki példányképe lehet minden igazi arszlának, és a városi mendemonda úgy alakult, miszerint ez a gavallér nem restelt fél mérföldet lovagolni, hogy egy szép asszony legyezőjét elhozza. Irén nevét nem is volt szükség belekeverni.

Fenyéry azután helyrehozta hibáját a két szép unokahúgnál is, akik természetesen szinte el voltak ragadtatva általa, sokat táncolt, vigadott, mulattatott mindenkit. Ebéd fölött zseniális tósztokat mondott, Csejti Gazsival per tu lett; ebéd után a férfiak a pipázószobába vonultak, a hölgyek kimentek mulatságból szünetelni és nehezteltek érte, hogy a férfiak miért nem mennek utánok, mit tudnak abban a füstös szobában művelni, s abbéli haragjokat megizenni el is küldék Náci bácsit, az egész világ Náci bácsiját, hogy kergesse ki a házból a fiataliságot. Csúnyaság az!

Náci bácsi észreuvé, hogy egy szobában Fenyéry, Lippay, Csejti Gazsi meg két más ifjú ember nagy titkolódzva vonultak félre, s amint őt meglátják, abbahagyják a beszélgetést s más szobát keresnek. Ott megint rajtok tör.

— Mit bujkáltok, titkolóztok? Micsoda sűgás, bűgás ez? Én feladlak benneteket az asszonyoknak, megmondom Dobokynénak, hogy titkaitok vannak, akkor meg vagytok ölve.

Az alispán odahúzta őt gomblyukánál fogva.

— Ne bolondozz te! Fenyéry holnap esküszik. Az erdei mulatólakban tartja lakodalmát, te is hivatalos vagy rá esti nyolc órára.

— Micsoda? Esküszik? Fenyéry esküszik? Kivel esküszik?

— Ez, tudod, holnapig titok. A többit elmondhatod akárkinek, csak Dobokynénak ne, mert őt fogja Fenyéry leginkább meglepni. Már most elmehetsz.

Náci bácsi rohant vissza, legelső dolga volt Dobokynénak elmondani a hírt, persze azt is tudatta vele, hogy azt egyedül neki nem szabad tudni, mert őt érdekli legjobban, azután meg a két unokahúgnak és azután az egész világnak; kétségbeesve, ha olyan embert talált, aki már tudta a dolgot.

Az együtt maradt hat férfi azután szép nyugodtan elvégezhető az ügyet. Hogy Fenyéry esti nyolc órára megérkezik menyasszonyával az erdei lakba, ott vidám társaság lesz

együtt, mulatnak éjfélig, éjfélkor a boldog vőlegény felkel és eltávozik hálószobájába, az ifjak mulatnak tovább a pohár mellett reggelig. Éjfél után fél óraker pedig a temető kapujánál találkozni fog két ellenfél négy párbajtanú kíséretében, hús lépésre felállítják őket, egy-egy lámpát tesznek mindegyik fejére, s harmadik kézcsattantásnál lőnek egyszerűen.

Aki elesik, azt eltemetik szépen, és soha senki sem fogja azt a képtelenséget mondhatni, hogy egy boldog fiatal ember azon az éjszakán, melyen kedvesével megesküdt, valahol halálos munkában állt, s ellenfelét meglőtte, vagy meglövetett általa.

A tanúk megkísérték előbb a kibékítést, de Fenyéry hallani sem akart róla.

Ilyen alattomos, család ember volt Irén vőlegénye.

Késő éjszaka érkeztek haza a szüretéről Dobokynék a szép őszi holdvilágnál.

Irén még ébren volt, várta őket.

A két leány tele volt dicsőséggel, ah, mennyire sajnálták, hogy Irén nem jött el, milyen jól mulattak. Az a Fenyéry milyen nagy bohó, mennyi tréfát követett el velük! Minden ember csodálkozott a kedvén! Ő különben igen komoly ember szokott lenni. De mindenkinek is olyan jó kedve volt, hogy párjára nem emlékezik. Miért is nem volt ott Irén? Egyrészt jó, hogy nem volt ott, mert megint szomorú lett volna, s elrontotta volna a többiek mulatságát.

A két leány még lefekvés után is egyre kacagott, nevetett, valamit suttogva meséltek egymásnak, amire azután ismét élesen felvissítottak. El nem bírtak aludni.

Dobokyné hasonlóul volt. Ő a mellékszobában feküdt Irénnel, lehetetlen volt szeméit becsuknia azzal a lemondással, hogy Irénnek el ne mondja, amiket hallott. Hogy Fenyéry holnap házasodik. Kit vesz el, senki sem tudja, de azt elárulták neki, hogy ez az ő házát érdekli legközelebből. Vajon melyikkel értik egymást. Mind a kettőnek egyformán

tette egész nap a szépet. De hisz az mégis lehetetlen, hogy ma megszeressen egy lyánt, s holnap esküvőre vigye, ugyebár. Az minden rend ellen van. Aztán a lányoknak kiházásításról is kell gondoskodni: menyasszonyruha, stáfrung, bútorok nem készülnek el egy perc alatt. Talán mégis másvalaki lesz, akit el akar venni? De ugyan ki lehet?

Irén hallgatott, de akit legkésőbbben látogatott meg az álom ezen az éjszakán, az bizonyosan ő volt.

Másnap szokottnál korábban keltek az egész háznál, a két unokahúg előkereste leghatásosabb öltönyeit; Dobokyné segítette őket frizírozni. El kellett róluk ismerni, hogy olyan szépek, miszerint közülök választani tudni csakugyan elhatározott jellemre van szükség. Hanem azért valahányszor hintó gördült el a ház előtt, elfutottak mind a ketten a mellékszobákba.

Csak Irén nem csicsomázta magát, s nem futott el semmi neszre; most is azt az egyszerű perkáluháját vette fel, azzal a kis köténykével, amit tegnap viselt; szép haja most is simán hajolt halántékai körül; hanem hiszen mi szüksége is volt e tündértermetnek földi szövedék varázsára, s e szemekhez kellett-e még más ékszer?

Nem volt több kilenc óránál, midőn egy hintó és utána a másik csakugyan megállapodott Dobokyné háza előtt, s az úri asszonyság egy egész ismerős társaságot látott belépni elfogadóterembe.

Elöl a főtisztelendő úr, az esperes, utána az alispán, az öreg főjegyző és Fenyéry.

Ez tehát csakugyan nem tréfa.

A két unokahúg úgy elszaladt, hogy még a szobát is magára zárta. Dobokyné maga is rendkívül el volt fogulva, csak Irén arca maradt nyugodt, háborulatlan. Neki hite volt. A legerősebb hit, amit nőszív helyez a férfiban.

— Kedves húgomasszony — szólt az öreg főjegyző Dobokynéhez —, mi egy kellemes ügyben jövünk kegyedhez.

Kellemesnek nevezem, mert egy ifjú pár életboldogságáról van szó, és *ügynek*, mert valóban ez a legnevezetesebb ügy, ami valaha *levátába* kerül. A mi kedves barátunk, Fenyéry, reánk bízta, hogy lennénk szíves szószólói kedves hűgomaszszony előtt az ő szívének legforróbb óhajlásában, amit is mi örömmel sietünk teljesíteni, bevezetvén magamat mint ünnepélyes *kérő* násznagyot, kedves jó barátomat, tekintetes Lippay alispán urat pedig mint *kiadó* násznagyot, a főtiszteendő urat csak azért említvén utoljára, minthogy az ő működése az Isten áldásával szinte ily sorban következik.

Ez épületes mondatok alatt Fenyéry odalépett Irénhez, s megfogta a leányka remegő kezét.

Dobokyné elfogultságában alig talált szavakat az elfogadásra.

— Nagy megtisztelésnek veszem kedves urambátyám szavait, de még azt sem tudom, hogy tulajdonképpen kit kérnek meg Fenyéry úr számára.

Lippay homéri kacajra fakadt.

— Megijedt ugye? Hogy kegyedet magát? Nem, már ott nem leszek *kiadó* násznagy.

Dobokyné gyöngéd mosollyal hálálta meg az édes célzatot.

A főjegyző szelíd publikánus arccal szólt, Fenyéryre mutatva.

— Úgy hiszem, a választ e kérdésre látni is olyan jól lehet, mint mondani.

Dobokyné elbámult. Fenyéry Irén kezét tartotta kezében. A leány arcán legkisebb zavar, meglepetés sem látszott, azok a sztereotip, összekötött kifejezések, a szégyenkedés, a megdöbbenés, a félelem, mik a kért leányt máskor oly jól ékesítik, mind távol voltak tőle. Úgy álltak egymás mellett, mint akik régi jó ismerősök, akik csak most mondják meg a világnak azt, amit addig csak ők ketten tudtak.

— Irén és Fenyéry? — szólt Dobokyné, összekulcsolt

kezeivel a csodálkozás minden pantomiáját elkövetve —, ezt nem értem. Mióta ismerik önök egymást?

— Óh, régen! — szólt Fenyéry mosolyogva, és Irén is intett, hogy úgy van.

— Én mindenesetre nagyon örülök, bár nem tudom megmagyarázni a dolgot.

Dobokyné egy kissé neheztelt, hogy Irén nem bízta őt meg e régi titkával. Azt még kevésbé bocsáthatta meg, hogy Irén tudta, miszerint űerte fognak kérőbe jönni, s még csak díszesebb öltözéket sem váltott.

— Uraim, engedjenek egy kissé magamhoz térnem mert énelőttem ez az egész dolog oly rejtélyesnek látszik, hogy azt kell hinnem, miszerint álmodom. Legalább adjanak magyarázatot. Ezzel tartoznak nekem. Én most Irénnek anyja vagyok, és én akarom tudni, hogy keletkezett e viszonyuk. Fenyéry úr, feleljen ön, mikor látta Irént legelőször?

Fenyéry meghajtá magát udvariasan és kész volt felelni.

— A tarnóci kastélyban, a küldöttség idejében.

— Ahol ön elaludt?

— Valóban azt tettem. És másodsor, midőn nagy bűnömet végezve, ugyanoda visszatértem.

— Amikor ön oly udvariatlan volt?

— Valóban az voltam, és már akkor tudtam, hogy más nő nem fogja nevemet viselni, mint Irén, és Irén tudta, hogy más férfi nevét nem fogja viselni, mint enyimet.

— De hisz ennyi titkolózás kétségbeejtő! — kiálta fel Dobokyné. — Uram, ön nekem férjemnek nem kellene, ha maga volna a világon, s ha férfi volnék, el nem venném Irént egy mennyországért, akik így tudnak titkolózni a világ előtt.

Dobokynének e féltréfás kifakadása általános derültséget idézett elő.

— Én is váltig mondom nekik — szólt az alispán —, hogy ők nem egymásnak valók. Szóljuk széjjel őket kedves Dobokyném. Majd én elmondom Irénnek, ami rosszat tudok

Fenyéry felől, kegyed meg rágalmazza Irént. Kisasszony, ez az én barátom dühös szerelemföltű, valódi Othello. Amellett alattomos, csapodár, aki korhely pajtások kedvéért kegyedet a menyegzői éjszakán ott fogja hagyni, aki kegyedet a legelső napon a legrútábbul megcsalja . . .

A megszólásnak csak az az eredménye lett, hogy Irén annál szorosabban simult Fenyéryhez, mintegy kényszerítve azt, hogy karcsú derekát átkarolja, s el ne hagyja őt magától vetetni.

— No hát érdemes ezekkel beszélni? — szóló nevetve az alispán Dobokynéhoz, míg magában szomorúan gondolta: „pedig amit mondtam, mind igaz”.

— Most tehát nincsen egyéb hátra — szóló a főjegyző, — mint a szükséges szertartások végrehajtása.

— Mit ért ezalatt, urambátyám? — ijedt fel Dobokyné. — Talán csak nem azt akarja vele mondani, hogy az esküvő itt most mindjárt, rögtön megtörténjék? . . .

— Kedves húgomasszony, éppen ezt akarom mondani. A diszpenzáció, a házasságlevél mind készen van.

— De hát Irén?

— Ő beleegyez.

— Ah, uraim, ez csak tréfa.

— Hogy nem tréfa, arról az én jelenlétem kezeskedik — szóló bele a főtisztelendő úr, ki könyvét is elhozta magával.

— Nem értem. Kétségbeesem rajta, de nem éttem.

— Nem is szükség ezt érteni, kedves Dobokyném — vigasztalá őt Lippay. — Elég, ha ők ketten értik egymást, Ha őrájok bízának, képesek volnának mindenféle botrányt elkövetni, fehér kesztyű, menyasszonyi koszorú nélkül megesküdni, gyalog, karonfogva hazamenni, s a papon és a két násznagyon kívül, senkivel sem közleni a dolgot. Hanem mi időt engedünk. Öltöztessék föl fehérbe a mi kedves kis menyasszonyunkat, amint illik, Málcsi és Luiz kedves húgaim elvállalják a nyoszolyóleányságot. Még egy rövid reggeli

lakomára is lesz idő. Holnap délben a menyegzőt egész vígsággal üljük azután meg Fenyéry erdei lakában, ahol kegyetekhez és több kedves ismerősünkhöz is lesz szerencsénk. Íme három egész órai haladékot adunk kegyednek mind e készülétek megtételére; ez csak elég? Három óra múlva ismét visszajövünk. Hanem annyit mondok, hogy a mi szép menyasszonyunkat még szebbé ne tegyék, mert akkor a mi barátunknak nagyon fog fájni érte a szíve.

Akiknek nem kellett érteni ezt a szomorú célzást, azok nem értették. A négy férfi pedig felült hintájába, s egyenesen hajtattott a káptalan elé, ahol Fenyéry, a törvény szabta ünnepelesség mellett minden bárhol fekvő vagyonát felvallotta „hitvestársa” Fenyéryné, született Tarnóczy Irén nevére.

Azután a megyeházához siettek, hitelesítendőék Fenyéry végrendeletét, mely által minden szerzeményének örökösül Fenyéry-Tarnóczy Irént „egyetlenegy kedves, szerető nejét” nevezi ki.

És mármost vissza az esküvőre...

IV. A MENYEGZŐI ÉJ

Az étcsarnokban vígan foly még a férfimulatság, poharak csengnek, vidám felköszöntések hangzanak; a jókedvű cimborák hangosan éltetik a vőlegényt és a menyasszonyt.

A menyasszony és a hölgyvendégek eltávoztak már hálószobáikba, a vőlegény is nehezen tud már maradni társai között; amint éjfél felé közeledik az idő, bocsánatot kér, hogy társait elhagyja, azok mosolyogva nyújtanak neki kezét, s elkísérik szobája ajtajáig, ott „boldog éjt” kívánnak neki, boldogságos boldog éjt a szerencsés vőlegénynek, ki a földi tündérek legszebbikét, legjobbját vette nőül.

Boldog, boldog jó éjszakát!

A vidám üdvkiáltás szobákon, folyosókon át behangzik a menyasszony szobájáig. Ott virraszt még ébren az éji lámpa világa mellett; szép feje kezébe hajtva. Van miről gondolkoznia, egy nap alatt egy egész életszakasz folyt le vele, minden óra egy-egy év. Tegnap elhagyott, bús leány, ma boldog nő, kit a férfiak legnemesbire szerelmével boldogít. És mégis úgy nyomja valami a szívét. Miért nincsen ő tehát itten?

Azonban nyílnak az ajtók, hangzanak a folyosón az ismerős léptek, az utolsó csendes ajtó is felnyílik, s az örömtől mosolygó vőlegény ábrándozó menyasszonya előtt áll.

Megöleli, megcsókolja a keblére simuló nőt, fülébe súgja gyöngéden, hogy csak egy percre jött hozzá, csak hogy lássa, megölelje. Azután ismét vissza kell menni, mert úgy illik;

a szokás úgy kívánja, hogy míg vendégeit a jókedv ébren tartja, addig a vőlegény közöttük maradjon.

Óh, a nő oly könnyen elhiszi azt. Amit a férj mond, az mind igaz.

Azután sorba vezeti őt a férj szobáin, mik rendelkezésére lesznek, átadja neki kulcsait, megmagyarázza, melyikkel mi zár nyílik. Ez az íróasztalka, ez a szekrény kulcsa. Ez végre a férj szekrényeé, erre jól gondot viseljen, mert abban vannak minden féltettebb iratai, pénze és titkai.

Miért álljon ez a kulcs önála, kérdi a hölgy csodálkozva.

— Két kulcsa van, az egyik nálam marad. De sokszor megesik, hogy valamire szükségem van, amidőn nem vagyok itthon, s kulcsomat nem bízhatom másra, akkor kell, hogy nőm keresse azt elő. Érted-e, kedvesem?

— Óh, igen! (Ha értette volna.)

— És ezt senkinek sem szabad kinyitni másnak, csupán-csak neked, neked mindig, másnak soha. Érted-e, kedvesem?

— Értem, értem.

Ha csak egy távoli gondolattal is értette volna, kétségbe kellett volna esnie, és férjét magához szorítani és azt mondani neki: „Ne menj ez órában sehova! Ne hagyj el engem.”

A nő azt hívé, hogy mindent ért, amit férje mondott neki.

Azután megcsókolá őt a férj gyöngéden, és szívéhez szorítá szerelmesen, és azt mondá neki, hogy aludjék már most nyugodtan.

A menyasszony megígérte, hogy aludni fog csendesen.

Az ajtóban még egyszer megállt Fenyéry, s gyöngéden tekintte vissza; Irén odafutott hozzá, és olyan nehezen esett neki karjait lebontani férje nyakáról, mintha valami mondta volna neki: ne bocsásd el őt!

És azután visszatért, valami idegen érzéssel szívében, aminek örömmek kellett volna lenni, de ami egészen ellentéte volt annak, úgy nyomta, úgy szorítá, úgy kínoztá szívét, mikor

arra gondolt, hogy milyen boldog ő most, mivel szereti az, kit ő is szeret.

Lerakta könnyű öltönyeit, pedig nem az öltöny szorítá keblét; lefeküdt, pedig nem az álom bántotta szemeit, és soká kínozza még valami ismeretlen szívnyomás, ami nem is múlt el addig, míg össze nem tette kis kezeit keble fölé, s el nem kezde imádkozni, hogy Isten áldása legyen azon a férfin, aki őt úgy szereti, hogy védje azt az ég minden léptén, minden jártán balesettől, fájdalomtól s engedje, hogy sokáig boldog lehessen.

Erre azután eltávozott a szívnyomás, megjöttek helyette az édes álom tündérei, lecsukták a szép szemeket, felszabadíták a pihegő szívet, kilopták a lelket a testből, s elvittek magokkal ismeretlen tündérországba, ahol egyik világ-rész a másikhoz csak egy lépés, egyik század a másikhoz csak egy óra.

— — — — —
Fenyéry kilépve neje hálósobájából, amint az előtérmet elhagyá, csendes léptekkel a mellékfolyosón végigment, a ház hátulsó ajtaját felnyitá, s azon át a kertbe lépett.

Hideg, őszi éjszaka volt, a szél fútt erősen, egy-egy csillog kibukkant néha rongyos felhőpalástja közül; sietett azután ismét hirtelen betakarózni báránnyelűs talárjába. Az udvaron ugattak az ebek, másutt oly csendes volt minden.

Amint Fenyéry a hátulsó házajtót felnyitotta, hogy egy percre a belső világosság kivetődött, a kert alól, mintegy viszonzásul egy tolvajlámpa futó fénye villant arra vissza. Fenyéry odasietett. A kert rácsajtaja nem volt bezárva. Az ajtó előtt, a mellékúton állt egy nyitott szekér két lóval. Egy férfi a gyeplőt fogta, a másik a hátulsó ülésben ült.

— Nem késtem el, éppen tizenkét óra — monda Fenyéry, odalépve hozzájuk.

— Néhány perc óta vagyunk itt csak — felelt neki egy ismerős hang, s a férfi a hátulsó ülésben odanyújtotta Fenyéry-

nek készen tartott köpönyegét, mit az magára véve, felhágott a kocsikulcsba, s a szekér tovarobogott.

Keresztül a mezőn, egyenesen a temető felé vágattak, néhány perc alatt elérték az árkot. Egy másik szekér már ott volt másik három férfival.

Azzal kifogták a lovakat a kocsikból, s megkötötték az ákászfákhoz, mert a kocsisok nem maradhattak mellettük. Egy-egy párbajsegéd hajtotta mindkét szekérmél a lovakat.

Azután beléptek a temetőbe.

Régi nagy orgonafabokrok egészen eltakarták őket, nem lehetett meglepetéstől félniök.

A párbaj bírái még egyszer tárgyalás alá vették az ügyet, mielőtt a határozást a sorsra bízták volna.

„Van-e helye a párbajnak, van-e elég ok rá?”

„Egy férfi rágalmozott egy hölgyet. . .”

„Mivel rágalmozta?”

„Férfiak előtt dicsekedett vele, hogy neki e hölgy szeretője volt.”

„Sérelem-e ez?”

„Nagy sérelem.”

„Nem orvosolható-e ez más úton, szóvisszavonás, megkövetés által?”

„Nem. A sértés csak rosszabb lenne azáltal, mert a gyanút többekkel tudatná, s a hölgy nevét még inkább közforgalomba hozná.”

„Van-e joga a kihívónak ez ügyet magáévá tenni?”

„Van, mert e nőnek férje.”

„Micsoda fegyver választandó e párbajra?”

„Egyedül pisztoly, mert becsület van sértve, mégpedig nő becsülete.”

„Alkalmas idő-e ez a vívásra?”

„Éppen az, mert haál esetében senki sem fogja állít-hatni, hogy Fenyéry menyasszonyát első éjszaka ily ügyért elhagyta, s az egész esemény örök rejtély marad.”

„Hányszor lőhetnek a vívók?”

„Háromszor mindegyik; ha három lövésre egyik sem talál, a párbaj bevégeztnék mondatik.”

„Minden rendben van.”

Még egyszer megkérdezik azután mindegyik felet, ha nem akar-e a párbajtól ökönyt elállni.

Mindkettő nemet mondott.

„Úgy tessék helyre állni.”

Sötét van, másként látni nem lehet, mint hogy a két vívó fejére egy-egy tolvajlámpát állítanak. Húsz lépésnyi távolban megállanak. Egyiknek sem szabad mozdulnia. Egyik segéd háromszor fog tapsolni kezével, akkor mindketten egyszerre lőnek...

... Néhány pillanat múlva a két lámpa embermagasságban fénylett, egymástól húsz lépésnyi távolban, nem látszott ingadozni egyik is.

... A tenyércattanások hangzottak... egy... kettő... három... Akkor egyszerre két lövés dördült el; az egyik lámpa ezer darabra repült szét, — a másik viselőjével együtt felbukott.

Öt perc múlva a két szekér ismét nyargalt jobbra, balra a sötét éjszakában. A szél kergette a felhőket a sápadt csillagok előtt!...

Mindenki elnyugodott már a lakodalmas háznál, a víg cimborák elhallgattak, alusznak már. A menyasszony is alszik mélyen, csendesesen — és egyedül.

Valami rosszat álmodik, mert keble oly sűrűn piheg, ajka szólna, kiáltana, de nem bír megnyílni szóra, kezeit emelné, de azokat az álom lekötve tartja...

... *A vőlegény ott ül dőgya mellett és gyengéden néz alvó arcára. Nem állhatja aztán, hogy a gonosz álmot el ne űzze a kedves szemekről, odahajol, megcsókolja mindkét szemét; a hölgy felébred arra.*

S mint aki rossz álmában kedvesét látta elveszni, s ébredtében ott találja őt maga mellett, oly édes önfelédéssel borul annak keblére, és fejét odavonja magához, és arcát oda teszi szívére és rebeg reszkető szóval:

— Óh, milyen jó, hogy itt vagy.

— Sokáig el voltam tőled. Látod, násznagyod igazat mondott: férjed korhely, esküvője éjén elhagy vidám cimborák miatt. Miért is szeretsz engem?

A hölgy mosolyogva felelt, sápadt arccal — és mosolyogva.

— Óh, mi rosszat álmodtam felőled. Amint elaludtam, egyszerre úgy tetszék, mintha éppen akkor lépnél ki szobámból, s amint hallgatóztam, úgy hallám, hogy nem az éterembe tértél vissza, hanem kimentél a ház hátulsó ajtaján. . . Én nem tudom megmondani, miért és hogyan, de arra oly borzalom fogott el, minőt csak álmában érezhet az ember. Egy perc alatt fel voltam öltözve és kimentem utánad — ez mind álom volt —; ott két férfi várt reád egy szekérrel; én kiáltottam utánad, de te nem hallottad azt, nem hallgattál rám, vagy talán nem is kiáltottam, csak képzeltem ezt; azzal felültél a szekérre, s elrohantatok a mezőkön keresztül. Én egyedül maradtam a sötét éjben, éreztem mint fúj a szél, láttam a felhőket rohanni az égen, s ahogy te elmentél, elindultam utánad erdőn, mezőn keresztül, eltévedtem egészen vad, ismeretlen helyekre, ahol sohasem jártam még. Végre azt vettem észre, hogy egy temetőben vagyok, lábam megbottlott valami eltört sírkőben, mit a nagy fű benőtt, a többi sírkövek is mind oly töredezettek, mohosak voltak. Valami elhagyott temetőben voltam. És azután úgy tetszék, mintha ott ismét elaludtam volna és álmodtam, hogy álmodom: álmodtam, hogy fölbredek, hallok susogást magam körül; látok férfiakat a sötétben egy csoportban állani, kik beszélnek csendesen, s a csendes beszéd közben oly elevenen hallottam, amint két pisztoly sárkányát felhúzták. A bokrok közt közelebb

húzódva néztem, mit csinálnak. Egyszerre négy a férfiak közül hátravonult, s kettő maradt a téren egymással szemben. Az egyik háttal, a másik arccal állt felém. Irtóztató volt az: a te arcodat ismertem meg abban! Oda akartam rohanni, megakadályozni az iszonytató jelenetet, de nem bírtam megmozdulni, nem bírtam kiáltani, nyelvem és tagjaim le voltak kötve: ahogy azt annyiszor érzi az ember álmában.

Egy halk tapsolás hallatszott ekkor, és láttam, mint emel-tétek fel a pisztolyokat egymásra; láttam, igen jól láttam, hogy ellenfeled egészen fejednek célzott, egyenesen homlokodra; sikoltani akartam, és lélegzetem elhagyott; a második taps is hangzott. Az iszonyat, a kétségbeesés erőszakot tett az álom-nyomáson, egyszerre felszöktem helyemből, s midőn a harmadik taps hangzott, megragadtam ellenfeled kezét, a lövés eldőrdült, s én felébredtem. Óh, milyen jó, hogy te itt vagy. . .

Fenyéry áhítattal leste érzékeny hölgye minden szavát, s azután tréfásan monda neki:

— Az álom azt jelenti, hogy rólam gondolkoztál ébren.

— De még a lövéseket is oly élénken álmodtam hal-lani.

— Az ajtó csattanása volt az — szólt kedvesét nyugtatva az ifjú férj, s a szép fejecskét odavonta keblére szelíden és haját lesimogatá.

— De mily hevesen ver szíved — suttogá a szép meny-asszony.

— A bortul van az kedvesem — szólt tréfásan a férj; pedig azt megérezte volna a hölgy, mert ajkaik olyan közel voltak egymáshoz! . . .

Reggel, midőn kilép a menyasszony szobájából, az elő-teremben várják már a rokon-nők, férjes és özvegy asszonyok, kik ősi szép szokás szerint érzékeny ünnepélyességgel teszik fel a menyasszony fejére a legelső *főkötőt*.

Úgy vezetik őt ki a világ elé.

Oly szépen illik fejére a főkötő, ez a csipkés, fodros jelmez, aminek titkos értelme: „Én boldog vagyok, szeretek.”

Boldogság és szerelem jelképe a főkötő, azért szebb és bájosabb a főkötővel minden arc.

A vidám reggeli mellett együtt vannak a nászvendégek. Ártatlan tréfák nem maradnak ilyenkor el vőlegénynek, menyasszonynak jókedvéről, rosszkedvéről; csak Dobokyné szóval most, valamit látszik magában rejtegetni, minek titokban tartása nagy erejébe kerülhet, mert untalan fesseleg. Az éjt a városban tölté, csak reggelre jött vissza ismét.

Alig várhatja, hogy a reggeli után egy pillanatra félrehívassa Irént egy mellékszobába, s ott oly sopánkodó arccal, aminőtől minden szó nélkül is meg lehet ijedni, elkezdi neki:

— Ah, te Irén, te szegény asszony, milyen szerencsétlen nő vagy te!

Irén nem akart megijedni a bevezetéstől, hanem nyugodtan nézett rá.

— Képzeld magadnak ezt a rettenetes embert, a te férjedet. Az éjszakán, melyen veled megesküdött, elment a háztul, s félóra járásnyira innen pisztolyra párbajt vitt Csejti Gazsival; az egy hajszálon múlt, hogy főbe nem lőtte őt, ez pedig belelőtt Csejti Gazsinak a karjába. Ezt én onnan tudom, hogy Csejti Gazsit odavitték a nényéhez éjszaka, azt mondva, hogy szekérral felfordult s kitörte a karját, de nekem megvallotta szegény fiú az egész esetet, úgy ahogy történt, még azt is megmondta, hogy miattad verekedtek. Ez a Fenyéry egy rettenetes ember; én ha neked volnék, még ma elhagynám őt, még ma! Meg nem virradnék vele egy fedél alatt. Aki menyegzője éjszakáján el tudja hagyni a menyasszonyát, hogy verekedjék, az csak ördögi jellem lehet.

Irén mosolygott és azt mondá, hogy ez csak bohó tréfa Csejti Gazsitól, kivel Fenyérynek sohasem volt semmi baja. Csak Dobokyné előtt akarta magát érdekesebbé tenni e mesével.

— Persze; szép mese! Feküdni fog vele hat hétig.

Irén nevetett és szeretetreméltó pirulással mondá, hogy azt ő mégis legjobban fogja tudni, hogy férje hol volt.

Azzal otthagya Dobokynét, felkereste vendégei között férjét, s oly édesen, oly szerelmesen ölté karját azéba, hogy aki látta őket, a szíve örült rajta.

Kivéve Dokokynét, aki nem nyughatott, míg valamennyi ismerősét sorba nem kérdezte, hogy hol volt az éjjel Fenyéry.

Kapott aztán furcsánál furcsább feleleteket és csodálatos arcokat e kérdéseire; mindenki kétségen kívülinek találta, hogy sehol másutt, mint idehaza.

Ha valaki azt találta volna állítani, hogy Fenyéry időközben itt meg ott kalandozott, lövöldözött másra, és hagyott magára löni, majd kikacagták volna azt szépen, s legfeljebb azt mondták volna neki, hogy máskor álmodjék okosabbat.

Dobokyné, midőn eltávozott, megfenyegette ujjával Fenyéryt, s jelentésteljesen súgá fülébe:

— Ön ravasz ember. Én félnék önnel egy házban lakni.

Fenyéry szép nejére mosolygott, az imádattal néze fel rá, s ha hitte azt, amit mondtak neki, csak annyival jobban szerette azt a férfit, akinek oly erős szíve van.

Sohasem kérdezősködött az esemény felől tőle.

V. ROSSZ MUNKA

István gróf újra megjelent a brenóci vendéglőben, egyedül leánya által kísérve. Ügynöke által előre tudatá Krénfyvel, hogy a Fenyérytól elfoglalt birtok iránt jogát akarja vitatni, minthogy évei végén érezve magát, nem akar lelkén egy olyan terhet a másvilágra vinni, s azt a birtokot elébbeni tulajdonosának vissza kívánja adni.

Krénfy úr személyesen kívánt értekezni a méltóságos úrral, akinek így nem volt más teendője, mint lejönni Brenócra, ahol ezúttal valószínűleg nem várták sem illuminációval, sem diadalkapuvál.

Cynthia szüntelen atyja mellett volt. Az öreg gróf nem is volt már ember leánya nélkül; ha az néhány pillanatra elhagyta őt, olyan volt, mint az elhagyott, gyámoltalan gyermek, s éjszaka, ahányszor fölébredt, mindig fölcsengeté Cynthiát, ki rendesen a szomszéd szobában rendezte fekhelyét, nyugtalanul kérdezve, ha ott van-e. Éjszaka különösen ingerlékeny volt a gróf. És Cynthia mindannyiszor felkelt, pongyoláját felölté, kiment hozzá, adott neki, amit kért, majd vizet, majd orvosságot, majd jelentéktelen, haszontalan tárgyakat, amikre szüksége nem volt, kihallgatá türelmesen képzelgő panaszait, álomlátásait, megnyugtató, s úgy hagyta ismét magára.

Szegény gróf, nem tudna már élni, ha leánya ott nem volna mellette.

Amint Krénfy úr megtudta a gróf megérkezését, rögtön sietett a vendéglőbe.

Azt hiszi tán valaki, hogy Krénfy úr haragszik, hogy civakodni, erőszakoskodni jött, hogy vakmerő szándékai vannak? Oh nem. Egyes-egyedül jön, brachium és asszisztencia nélkül, egészen fegyvertelenül, még csak egy botot, még csak egy prókátort sem hozott magával.

A legnagyobb nyájassággal, a legalázatosabb képpel üdvözli a grófot és leányát.

István gróf készen volt rá, hogy egy perlekedő, kifogásokkal teljes sértett felet fog benne találni, ki keresztüllábolhatatlan okiratokkal, bonyolódott szövevényekkel jön őt megköztözni, s rettegett e gondolattól, és azt hívé, hogy a mártírok között foglaland helyet, ha ezt dicsően kiállta.

Cynthia is készen volt rá, hogy egy gúnyolódó férfit fog találni, ki elég gonosz játékot úzni egy nő legkényesebb titkaival, ki őt atyja előtt megalázni, megszegyeníteni jön; de nem félt tőle, s hitte magában, hogy érzéketlen tud maradni.

Mily nagy volt meglepetésük, midőn ezek helyett egy udvarias, illedelmes férfi lépett eléjük, aki legelőbb is a méltóságos gróf egészségi állapotáról tudakozódik, a méltóságos kisasszonynak alázatos bókokat mond, s állítja, hogy szívéből örül, midőn őket láthatni szerencséje van, bár eléggé sajnálja, hogy nem egyenesen őhöz szállottak a kastélyba. Elfogadásukra még most is éppen úgy minden készen van, miként legutóbb, midőn oly rövid ideig lehetett szerencséje a méltóságos grófi családhoz. Cynthia grófnő szobái azon módon vannak senki azóta még csak a lábát sem tette azokba.

Cynthia úgy undorodott e beszédétől, úgy érezte magát e szavakra, mintha kígyók simogatnák. Azt akarta, hogy Krénfy álljon előtte a maga alakjában, s kettévágta beszédét:

— Hagyjuk az alakoskodást, uram; atyám előtt nem titok, sőt úgy hiszem, az egész világ tudja, hogy én eltávozásunk éjszakáján egy egész órát töltöttem önnél, s hogy azon szobák-

ban azután egy bútort sem hagyott ön mozdulatlanul, engemet keresve mindenütt. Ez közbeszéd tárgya.

Krénfy úr a csodálkozás, a megfoghatatlan bámulat kétségbeesését iparkodott kifejezni.

— Drága nagysád, ez irtóztató, ez hihetetlen, amit ön nekem mond. Én hallgattam e tény felől, miként a sír; én nagysádnak és egész méltóságos családjának a legmélyebb tisztelője vagyok. Én meg tudok hajolni azon okok előtt, melyek nagysádat azon lépésre vezették; és amilyen kész segédkezést nyújtottam akkor, úgy hallgattam e tény felől később; ha kibeszélték, az másvalaki volt; nagysád emlékezni fog rá, csak gondolkozzék rajta, hogy találkozott azon éjszakán valakivel; parasztembereknek adott pénzt. No ugyebár? Hát nem azok árulták-e el a titkot? Bizonyosan. A paraszt háladatlan, cudar, ahhoz hozzáfér, de nemesember! Ah, igaz nemesember nem árulja el hölgyek titkát.

Az igaz nemes büszkeség által még undokabb lett a jöttment egész lénye; hogy még a kegyes István gróf sem állhatja meg, hogy félbe ne szakítsa, beleszólva reszketeg szavával:

— Hallgassunk erről, uram, térjünk saját dolgunkra.

— Instálom, méltóságos uram — szólt Krénfy úr, nem engedve magát nemes buzgalmából kizavarni —, én tisztán akarok állani méltóságok előtt; én méltóságod családjának tartozom minden javammal, amivel e földön bírok, nemességemmel, állásommal, s hálátlanabb volnék a felnevelt farkasnál s megérdemleném, hogy leüssenek egy bottal, ha csak a legkisebb szennyfoltot is eltűrném méltóságod családjának nevéen; azért én e nyilatkozattal tartozom magamnak, saját becsület-érzésemnek, hogy tőlem semmi rágalom méltóságok ellen ki nem jött soha, sőt én esküszöm mindenre, ami előttem szent, hogy a méltóság kisasszony a legtisztább okokból volt szíves akkor hozzám leereszkedni.

A derék, becsületes ember még sírt is utoljára.

Cynthia most már kezdett tőle — félni, s nagy, méla szemeit erősen ez ember arcára függeszté, mint olvasá egykor, hogy ezt szokták mérges kígyókkal, veszett fenevadakkal tenni, azok nem állják ki a rájuk szegzett szemet, s bántatlanul hagyják az embert.

Valóban Krénfy sem állhatá ki e szemek merő nézését, s ha néha szemközt pillanta véletlenül, beleakadt a beszédbe, s hirtelen félrekapta a szemeit, s homloka izzadni látszott azon gondolattól, hogy ezek a szemek egyre oly változatlanul néznek reá.

— Instálom alássan, én szavaimat tettekkel szoktam bebizonyítani — mondá a jeles férfiú, István grófhoz beszélve, kire bátrabban nézhetett. — És erre legújabb tanúság az, hogy most itt vagyok és kinyilatkoztatom, hogy méltóságodnak velem közlött kívánatai ellen nincsen semmi kifogásom.

Cynthia elbámult. Micsoda ármány van ez ember fejében most?

— A Fenyéry-jószág ügyében? — kérde a gróf.

— Igenis; Fenyéry uradalma ügyében: Azt ugyan én foglaltam el, mint akin a sérelem történt, s miután hat évig törvényes birtokosa vagyok a brenóci uradalomnak, ragaszkodhatnám azon jogelvhöz, hogy „accessorium sequitur suum principale”, azonban elismerem, hogy a kúria, melyen a sérelem történt, örökjog szerint a brenóci grófoké, így a sérelem is az övék, így a sérelem díja is az; nekem különben is teljes kárpótlás adatott elrablott vagyonomért, perköltségeim megtérítettek, én egész készséggel bocsátom méltóságtok kezére a Fenyéry-uradalmat, úgysem javítottam benne semmit, úgy adom vissza, ahogy átvettem, nem nyertem és nem vesztettem rajta semmit.

Cynthia valami jéghidegséget érzett szívéen végigfutni. Miért ez ember oly engedékeny most? Éppen most, midőn haragot, dühöt várnak tőle. Mi van e nagylelkűség mögött?

Hogy ez ily könnyűszerrel lemond arról, amiért már annyit áldozott? Mert hiszen az egész zálogszerződést, mi neki annyiba került, csak azért tette, hogy a megye erőhatalmának ellene álljon, hogy a köznép nyomorából meggazdagulhasson, s aki ezt meghiúsítja, most oly könnyen engedi menekülni. Mi rosszat akarhat ez most?

— És mi viszonzást kíván ön tőlünk ez engedékenységet?

— kérdé Cynthia, remélve, hogy Krénfy bizonyosan újabb hat zálogos évet fog követelni.

— Én? . . . Semmit, éppen semmit.

— Hogyan? — kérdé István gróf elcsodálkozva. — Ön mit sem kíván tőlem?

— Mint mondtam, éppen semmit. A kérdés igen világos, méltóságodnak igaza van. Én pedig az egész Fenyéry-uraldomért nem tenném, hogy méltóságoddal pörbe keveredjem. Remélem, hogy nem tetszett semmi törvényes lépéseket tenni?

— Nem tettem.

— Csak ezt az egyet kérem. Ezért könyörgöm egész alázattal, ne tessék törvény elé hozni ez ügyet. Nekem anélkül is annyi a rosszakaróm. Azt mondanák, ni ez a gonosz Krénfy még az ő ősi jóltevőivel is pörbe elegyedett. Ezt nem viselhetném el. Azért könyörgöm, csak törvényes lépéseket ne; csak prókátor ne avatkozzék bele. Mi elvégezzük ezt magunk szépen, illedelmesen.

A jámbor férfiú olyan szépen tudott könyörögni, esdekelni, hogy az embernek kedve lett volna megragadni a gallérját s kilökní az ajtón.

A titokteljes, a megfoghatatlan rendesen aggasztó szokott lenni; az ember nem örömet hall beszélni alakokat, mik láthatatlanok, legyenek azok angyalok vagy ördögök, s megretten mosolygó ellenségétől, akinek nagy, igen nagy okot adott arra, hogy haragudjék, és aki szíves, megelőző képet mutat mégis.

— Ez ügy részünkről, reményelem, be van fejezve — szólt kezeit morzsolva Krénfy. — Semmi sincs egyéb hátra, mint hogy az illető okiratokat ügyvédemmel feltétessem, ami holnap reggelig, úgy hiszem, elkészülhet. Nem lehetne szerencsém az ideig felajánlani méltóságoknak a kastélybani szállásukat? Ott több kényelem és szolgálat lehetne méltóságok rendelkezésére, mint ez igénytelen vendéglőben, mely bizony nemigen fényesen van felszerelve.

István gróf valami borzadást érzett idegeiben e szavaknál; önkénytelen az és a vérből jó; ki tudja, mi okból.

Cynthia sietett választ adni, mielőtt atyja szólhatott volna.

— A gróf jobb szeret itt, unja a sok embert, és inkább az elvonultságot, mint a kényelmet keresi.

Krénfy arcán valami sötét nyomot hagyott ez a válasz.

— De legalább azon szerencsében fogok részesülhetni, hogy méltóságokat ebédre megvendégelhessem.

Én nem tudom, helyesen érzett-e István gróf, midőn ez ajánlatra újólág megborzadtak idegei, de megvallom, hogy olyan emberrel, akit nagyon megbántottam, s mégis mosolyogni látom, én sem szeretnék egy asztalnál ebédelni.

Cynthia hirtelen válaszolt:

— Köszönjük, uram; atyám nem fogadhat el meghívásokat vendégségre, mert hasonszenvi gyógymóddal él, s emiatt nem élvezhet más eledelt, mint amit én saját felügyeletem alatt készítettetek.

— Hiszen tudnék én is olyan ételeket számára külön főzteni. Szakácsot tartok. Ért mindenhez.

— Nagyon lekötelez, uram, de a szakács mégsem ért a homöopátiához, egy zellerlevél az egész orvosszert hatásalanná teheti.

Krénfy úr már a kalapot kezében tartá, hogy induljon, hanem elébb még igen alkalmasnak találá elmondani azon elmés megjegyzését, miszerint most már kétszeres oka van a homöopátia ellen antipátiával lenni, melyet utoljára is nem tart

egyébnek bohóságnál, amivel az emberek önmagokat csalják, egy rendbe sorozva azt az amulettekkel, bölcsek köveivel és mindenféle ráolvasással.

Krényfő úr elmés kezdett lenni; Krényfő úr ok nélkül nem vesztegeti az elmésséget.

István grófnak ez volt az egyetlen még megsebezhető pontja. Büszkeséggel nem gondolt már, gazdagság nem érdekelte, csak a napok becse emelkedett még előtte azon arányban, amelyben azok száma fogyott, ahogy nagy, nehéz betegnekél szokott lenni, kik minden orvoson keresztülestek már, s végre lelnék valamit, aminek hatását érzik, vagy képzelik érezni bomlásnak induló életszerkezetükön, s azután képzelnek betegségeket, mikben nem szenvedtek, s látják a mindenható gyógyszer erejét, mely azokkal megküzd és olyan erős hitük van abban, mint a túlvilágban, melyet szeretnének még távol tudni.

István gróf előtt csak a homöopátiát nem volt szabad gyalázni, más mindent. E szónál kijött egykedvűségéből, megfogta Krényfő kezét, nem engedte elmenni, elmondta neki a halhatlan Hahnemann csoda rendszerét, felmagasztalá az egyszerű, természetes eszméket, a meglepő kísérleteket, megmagyarázott neki mindent, akár egy professzor; egészen tűzbe jött bele.

Krényfő eleinte azzal a gúnyos mosolygással hallgatta szavait, mely úgy sérti az igazi beteget, ki valódi baja mellett száz mászt képzel érezni, amiket nem akarnak elhinni neki; — később azonban a figyelem, a bámulat kifejezését vette fel arca; kezdett meglepetve lenni azon nagyszerű példák által, miket István gróf saját tapasztalásából hordott fel neki; egészen megtért, megvallá, hogy ő bizony még soha hasonszenvi gyógyszert nem is látott, fogalma sincs az egészről, csak felületesen ítél, mások inszinuációi után.

Ah, ezt tehát meg kellett neki mutatni! István gróf elővévő azt a kis szekrénykét, melyben egész gyógyszertárát hordá, s felnyitá előtte az apró üvegcsékkel tele tartalmat.

Krémfy csodálkozott, mint egy diák, ki először lát életében kitömött kolibrít. Mind kezébe fogdosta egyenkint a parányi üvegcséket; némelyikben átlátszó folyadék volt, másokban finom fehér por, ismét másban apró fehér golyócskák, ráírva mindegyikre a név: „aconitum” — „belladonna” — „helleborus.”

Arcán a borzadályt akarta utánozni.

— De az Istenért, hisz ezek mind halálos mérgek.

István gróf mosolygott ez együgyűsége.

— Csak egy milliomod része egy méregcseppnek!

— És mégis van ennek valami hatása?

— És csoda hatása!

Krémfy úr fejét csóválta, és olyan képet csinált, mint aki hisz; mert nem mer nem hinni.

— Hát például volna itt olyan gyógyszer, mely ezt az új betegséget, ezt a kolerát is képes volna meggyógyítani?

István gróf összerándult e szóra, ajkai elhalványultak egyszerre; reszketeg hangon kérdezé:

— Voltak talán e helységben is kolera-esetek?

— Itt még nem, de a szomszéd Tarnócfalván már többen estek bele huszonöttnél, s négyen kívül mind belehalt. Egyet az útfélen láttam. Valami irtóztató volt. Egész arca fekete, tagjai összezsugorodva.

— Uram! — szólt közbe Cynthia — ne beszéljen ön erről; atyámra nagyon hat, ha a koleráról kell beszélni.

Krémfy úr úgy tett, mint aki most veszi észre magát, s iparkodott hibáját helyrehozni.

— Óh, kérem, minálunk nincsen mitől félni; Brenócfalva egészséges hely, magas hegyek között fekszik, jó levegője van, ha az egész világon ragály volna is, itt nem lehet. Tessék eziránt megnyugodni.

Ezzel azután vette a kalapját, s igen nyájasan üdvözölve a gróft és a grófnőt, eltávozott, eltanulhatatlan ügyetlenséggel tanúsítva megbánt szavai fölötti zavarát.

Cynthia vette észre, hogy atyja most már megint nehezen fog menekülni beteges képzelődésétől, s hogy ezt kiverje fejből, elővette István gróf kedvenc olvasmányát, a „Divina comoediát” s elkezdett neki felolvasni belőle.

Midőn az első ének után megállt, azt mondá neki a gróf:

— Nekem úgy tetszik, mintha az egyik szekéren, mely velünk Tarnócfalva alatt találkozott, egy halott lett volna. . .

— Ah, dehogy. Élő ember volt az, ott hevert a szalmán, még köszönt is nekünk.

— Nem vettem észre. . . De mégis, úgy gondolom, hogy az a két nő, aki a szekér után ment, sírt.

— Sőt ellenkezőleg; igen jókedvűek voltak, nem is a szekeret kísérték, mert az elhagyta őket.

A gróf tovább töprenkedett, s látszott egész arcáról, hogy gondolatai másutt járnak, mint a Divina comoedia szavain.

Cynthia sietett őt mentül hamarabb lefektetni, beadta szokott gyógyszerét, s ígérte, hogy nem fog addig eltávozni, amíg atyja el nem alszik.

Ott künn sötét volt már az utcán, csak a hazatérő marhák tocsogása hallatszott még az ablakok alatt, egy-egy elhaladó lámpás vetett futó világot az ablakon át a szobába, melyet az éji lámpa félhomályban tartott; Cynthia maga is fekünni készült; atyja csendesesen kezdett szenderegni.

Ekkor nehéz lépések kopogása hangzik végig a folyosón, s az előszobában levő szobaleányt valami durva férfihang nagy rimánkodva kéri, hogy az Isten szent szerelméért nyissa ki az ajtót, mert nagy baj van, nagyságos Krénfy úr most mindjárt ebben a nyomban meghal, — kolerában.

Cynthia gondolatsebesen szökött ki az előszobába, megakadályozandó a rossz hír hozóját a hangos készédben. Már ekkor késő volt; a gróf első szenderéből felébredt a jajveszékésre, s ijedten kérdezé annak okát, s kívánta, hogy bocsássák elé a hírnököt.

Az ispán volt az. Amint belépett, egyszerre elkezdte nagy rémüléssel beszélni a grófnak, hogy a nagyságos úr, amint hazaérkezett, rögtön görcsöket kapott, utána két cseledje esett mindjárt kolerába. Krénfy úr őt küldte lóhalálába a méltóságos úrhoz, hogy ha tud neki valamit azon orvosságokból adni, küldje rögtön, mert mindjárt meghal.

István gróf rögtön előkérte gyógyszeres szekrényét, s valódi orvosi lelkiismeretességgel vevé elő az apró fiolákat. Az a gondolat, hogy valakit meg kell gyógyítani, rendesen szokatlan erőt ad az embernek, ezért nagy epidémiák idején maguk az orvosok legkevésbé érzik magukat annak kitéve, kik legtöbbet forognak bennök. Aki megijed, annak vége van.

Három üvegcsét választotta ki a gróf, s irónnal mind a hármát számokkal jegyzé meg.

— Ide figyeljen ön. E három üveg közül az első számmal jegyzett: „chamomilla”, ez azon esetben adandó be, ha a görcsök kisebb mértékben vannak; a második: „veratrum”, ez akkor használandó, ha a görcs nehéz félelemmel van összekötve; a harmadik: „sulphur”, csak a legvégső esetben alkalmazható, mikor a beteg már egészen elkékült. Húsz cseppet kell egy pohárba cseppenteni, ugyanannyi kávéskalán vízzel. Abból minden öt percben egy kalánkával kell nyújtani a betegnek, és befedni jól, s testét flannellel dörzsölni, míg a görcsök meg nem szűnnek. A pohár be legyen fedve, s a szobát semmi szagos szerrel vagy ecettel füstölni nem szabad. Az üvegcséket azonnal vissza kell hozni. Értette ön?

Az ispán kezet csókolt, s nagy rohanással futott el onnan, keresztül-kasul gázolva a sáros utcán, míg léptei a kastély körül elhangzottak.

Öt perc múlva ismét visszatért a három üveggel. Cynthia eléje ment a folyosóig s azt súgta neki, hogy odabenn atyjának mondja azt, hogy miszerint a betegek már jobban vannak.

Az ispán azt mondá, de ostoba képe megcáfolta szavait.

István gróf szemei a legrosszabbat olvashatták arról: a beteg képzelődésnél nincsen gyanakodóbb inkvizítor.

Az üvegek, mikből néhány csepp látszott hiányzani, a szekrénykébe ismét visszatétettek.

Cynthia kérte a grófot, hogy mármost nyugodjék el, és ne gondoljon semmi rosszra, hiszen gyógyszerei csálhatlanok.

A gróf betakarózott, s azon kezdett panaszkodni, hogy fázik és úgy veszi észre, mintha ütere lassabban verne. Cynthia-nak meg kellett számlálnia érverését, hogy meggyőzze, miszerint az most is hatvankettőt számít egy perc alatt, miként tegnap.

Mintegy öt perc múlva nyugtalanul mondá a gróf, hogy ő tintát és papírt szeretne kapni, mert írni akar Illés grófnak, hogy ha ő el nem végezhetné ez ügyet a Fenyéry-uradalommal, folytassa Illés.

— Minek volna az? — nyugtatá őt Cynthia. — Hiszen reggel az egészet rendbe lehet hozni.

— Reggel, reggel! — sóhajtja a gróf —, mikor a reggel olyan messze van, s az ember olyan mulandó!

Cynthia kérte, hogy verje ezt ki fejéből és nyugodjék meg Istenben.

A gróf egyre nyugtalanabb kezdett lenni; panaszlá, hogy valami idegen nyomást érez tagjaiban, hogy kezei, lábai hidegülnek, hogy úgy fél, úgy szorong: nem tudja miért. Szeretné, ha Cynthia a chamomillát átadná neki, mert ő komolyan rosszul van.

Cynthia elővévte az üvegcsét, s három cseppet töltve egy kávéskanálnyi víz közé, azt átnyújtá atyjának.

Néhány pillanat múlva a gróf a legirtóztatóbb görcsökben kezdett szenvedni, homloka meghűlt, arca elkéült, lábai hátrazsugorodtak, és lélegzete elnehezült.

— Add gyorsan a veratrumot! — lihegé halálos szorongással, s kétségbeesett vággal ragadá ki leánya kezéből a kanalat, melybe az újabb szer három cseppje volt töltve.

Erre még rosszabbul lett, arcán szederjes foltok ütöttek ki, ajkai tajtékot túrtak, szemei elveszték fényüket és szava elállt.

Cynthia kétségbeesetten borult a gróf kínlódó tetemére, s a kezébe akadt ruhával elkezdé annak kezeit, lábait dörzsölni. Hasztalan, mind hasztalan. Minden pillanat növelé annak halálveszélyét; nyelve alig mozdult már szájában; alig bírt annyit rebegni: „A sulphurt!” Cynthia hirtelen felszakítá azt is; s amint a kínlódó beteg ajkai átvették azt, mintha a guta ütötte volna meg rögtön, egyet rázkódott, minden tagja kinyúlt, megmerevült, — két perc múlva meg volt halva.

VI. A V Á D

Brenóczy István gróf megtért az ő őseihez!

Mint ifjú kéjvadász, kalandor, mint férfi becsvágyó és büszke, öregségére finom udvaronc, aggkorában kegyes pietista; most már csendes, zárt szemű ember, mint a többiek, akik ott várnak reá készen a brenóci sírboltban, nem vitakozva egymással az elsőbbség felett.

Egész életét távol töltötte honától: íme helyrehozza hibáját, mármost mindig itthon fog maradni. A halottak nem költözködnek.

Az egész környéken elterjedt a híre, hogy Brenócon nagy temetés leend, sokan elmennek messze földről a végtiszteletet megadni az elhunyt főúrnak. A temetés napján egyik hintó a másikat éri a kastély udvarán, melynek főtermében kétszáz viaszgyertya fénye között aluszik a sötét halott; a feketén bevont falak címerekkel ékesítve.

Krényf elhagyta a kastélyt az egész gyászszertartás idejére, Cynthia grófné rendelkezheték kívánata szerint. Járhatott végig ezekben a sötét szobákban, gyászruhája, fehér arca nem ijeszte vissza senkit.

A temetés napján megtelt ismerősökkel, tekintélyes urakkal, delnőkkel a kastély, eljöttek, megnézték a halottat, arcába világitottak, mutogattak homlokára, ajkaira. Az emberek oly kíváncsiak.

Cynthiának oly kellemetlen volt ezt a sokaságot látni.

Az ember úgy szeret egyedül lenni, mikor fájdalma van. Nem tud sírni, ha bámulják. Fáj neki, hogy mások oly hidegen tudnak arra nézni, kit ő sirat, s kényszerítik, hogy okosan, illedelmesen viselje magát, midőn szeretne a porba omlani és fetrengeni, mint egy féreg. . .

Azonban lassankint vette észre, hogy az emberek mind oly csodálatosan néznek rá. Régi jó ismerősei csak futólagosan köszöntik és félreállnak előle, ha valahova néz, mindenki elkapja róla tekintetét, amit eddig ráfüggesztve tartott, s jönnek-mennek hivatalos arcú emberek, akik éppen nem is üdvözlik őt. Midőn a koporsóhoz lép, hogy atyja jéghideg kezét megcsókolja, hogy távoznak el egyszerre mindnyájan mellőle és a ravataltól, mintha megrettentek volna.

Mit jelent ez?

Ha valakinek gyásza van, azt vigasztalni szokták, annak mindenki kedvét keresi, annak minden érző szív barátja, barátnéja, és őneki nincs senkije, akinek e percben vállalja boruljon, akinek kezét megszorítsa, akinek sűgva mondhassa: „Óh mi fáj itten!”

— Én odamegyek hozzá . . . — susogá Irén férjének, ki nagyon megszánta e szegény, szegény leányt.

Fenyéry jóváhagyólag inte, s maga vezette oda nejét Cynthiához.

Amint Irén odalépett hozzá, amint megfogta a hölgy kezét, az nem állhatott tovább ellent mondhatlan fájdalomnak, odaborult Irén nyakába és zokogott keservesen, keservesen.

Érzé, de nem tudta megmondani: miért esik oly kínos édesen neki, hogy egyedül e nő az, ki őt vigasztalni, pártolni jön, aki éppen legtöbb szenvedését neki köszönheti.

Fenyéry valamit sűgott neje fülébe, mire az reszkető kézzel vonta magához Cynthiát, és rebegeva monda neki:

— Jöjjön e helyről, grófné. Kérem jöjjön innen.

— Hiszen már temetni fogják — suttogá Cynthia.

— Ne legyen itt e temetésen. Távozzék azalatt innen. Jöjjön mihozzánk, férjem lakába, míg az elmúlik.

— Köszönöm. Én itt akarok lenni. Lemegeyek egész a sírboltig. Én szeretek a halottakkal lenni.

Cynthia azt hitte, hogy Irén őt gyöngének tartja, s ezt nem akarta bevallani. Még most is erősnek akart látszani. Maga inte a halottöröknek, hogy emeljék fel a koporsófedelet s szegezzék rá a ravatalra.

Csodálkozva látta, hogy azok nem teljesítik parancsát.

Hanem ahelyett egyike azon uraknak, kik oly hivatalos arccal jártak-keltek ottan, s kik közül Cynthia egyet sem ismert, előlépett, hátradugva mindkét kezét, s igen száraz hangon monda:

— Megbocsát a grófnő, de a temetés még nem mehet végbe.

Fenyéry a felszólalóban Krénfy pesti ügyvédét ismeré fel, mivel már Kallósfalván találkozáék egyszer.

Cynthia bámulva kérdezé, hogy miért nem.

Az ügyvéd felelni készült, hanem Irén megelőzte szavát, s hevesen kérte Cynthiát:

— Kérem önt, az Istenre kérem, jöjjön innen, jöjjön el velem, hagyja el velem, hagyja el e kastélyt, és ne maradjon itt tovább.

— De miért? Én Istenem! Mi történhetett itt? Miért néznek rám oly csodálatosan? Miért akarnak önök eltávolítani?

— Ne kérdezzen . . . ne kérdezzen semmit, Cynthia — vonszolá őt mindig szorongóbb hangon Fenyéryné, míg férje is odalépett, s az is készteté, hogy hagyja el a kastélyt mindenesetre a temetés végeztéig, mert azt olyan ténynek kell megelőznie, amit nőnek nem jó megtudni.

Valóban a nők mind elhagyták már a halottas termet.

— Meg kell-e hát tébolyulnom? — kiálta kétségbeesetten a leány. — Én itt maradok. Én meg akarom tudni, mi történik itt!

— Én nem fogom azt megmondani.

Cynthia bámulva tekintte majd Fenyéry. majd Irén arcába. Ismeretlen írás volt azoknak vonásaiban, melyet nem tudott olvasni, csak elijedni tőle.

A hosszú ügyvéd most még közelebb lépett, s azon bölcs észrevételt bocsátá közre:

— Vajon, ha Brenóczy Cynthia grófné öméltósága innen most eltávozik, ki fog érette *jótdllani*?

— Én! — sietett rá felelni Fenyéry.

Cynthia meghallá e kérdést s megdöbbenve monda:

— Énrtem *jótdllani*? Hogyan? Mi okból?

A hosszú ügyvéd felelethez készítette szemét, száját.

— Uram — monda Fenyéry —, ha van önnek szíve, ne szóljon itt . . .

Szép dolog volt tőle a hosszú ember szívére hivatkozni. A színpadi hatás kiszámított pátoszával lépett ez a ravatal elé, s hosszú száraz ujjával a hulla szederjes arcára mutatva monda el kellemetlenül rezgő hangon e szókat:

— Mivel Brenóczy Cynthia grófnő Isten és emberi törvényészek előtt vádoltatik, hogy atyját, Brenóczy István grófot méreggel ölte meg!

A szerencsétlen leány egy félbeszakadt kiáltást hallatott, kezeivel maga elé kapott a levegőbe, s azzal lezuhant a padlóra, élettelen fejét Irén ölébe szegve, kit estében magával ránta alá, nyitott ajkai, nyitott szemei hang, fény nélkül maradtak.

— — — — —
Mi volt a vád?

Egy fiatal leány méreggel ölte meg atyját.

A leány szép, mint egy angyal, magas lelki míveltségű, első rangú, szellemdús, mindenkitől bámult, akit a birodalom legderékabb ifjai imádtak . . .

Gondoljátok, hogy ezek *mentségek* a világ előtt? Ezek *vádak*. Mentül csodálatosabb ellentétben áll a kimondott bűn a vádolt személyével, annál erősebben elhiszik azt.

De különben is minden körülmény ellene szól.

Krény azt vallja ellene, hogy amaz emlékezetes éjszakán ő ispánját leküldé a vendéglőbe, hogy kérjen számára valami orvosságot a gróf hasonszenvi gyógyszerzei közül, mert némi lankadságot és borzongást érzett tagjaiban.

Az ispán elhozta a gyógyszereket az illető utasítással együtt, s Krény maga keveré össze a cseppeket egy-egy pohár vízben. Az üvegcséket azzal visszaküldé a grófnak.

Az ispán ismét visszatért s akkor az ő és Lenczné jelenlétében történt, hogy Krény az utasítás szerint be akarván venni a kérdéses vegyítékből, Lenczné félelmesen monda neki, hogy ne nyúljon azon ismeretlen szerekhez, hátha ezek a grófék meg akarják őt étetni.

Neki is akkor villant agyába, hogy bizony ez nem lehetetlen: a grófnő haraghatik rá, mert valami kényes titkát elárulta, s azért is próbát tett egy macskával, a kérdéses vegyületbe mártott kenyérdarabkát adva annak.

Mind a két tanú látta, hogy az állat öt perc alatt megdermedt.

Krény nem tartotta szükségesnek e fölfödözését közölni a gróffal, miután azt hitte, hogy a grófnénak csupán órá volt kilátása.

A következőzés azonban bebizonyítá, hogy Cynthia grófnő igen alkalmasnak találá azon időszakot, amidőn egy új, ismeretlen betegség általánosan pusztít az országban, mely lefolyásában alig különböztethető meg a méreghaláltól, egy régi óhajtságának fogamatba vételére felhasználni: hogy atyját őseihez küldje pihenni.

Erre voltak is okai a grófnőnek. Hogy atyja nem engedte őt szerelme tárgyához nőül menni, ez is több ok az elégnél. A szerelem, mint tudjuk, a legerősebb bűnök szülőanyja. De még azonkívül a gróf cselédjei azt is bizonyítják, hogy a grófnak voltak igen heves jelenetei leányával, sőt egy időben a grófné, kinek rettenetes személynek kell lenni, annyira kínozza

atyját, hogy az bújában mérget akart készakarva inni, s ugyanakkor megütötte a guta a fél testét.

A vádra következett bonctani vizsgálatból kiderült, hogy a gróf valóban mérgezés által halt meg. A mérgek, amiktől meghalt, mind növényi szerek voltak: morfium, sisakvirág és borostyánmeggy, ugyanezen szerek találtak a hasonszenvi gyógyszekrényben is, a chamomilla, veratrum és sulphur üvegcsékben. Maguk az eredeti mérgek, vegyületlenül.

Cynthia nem tagadá, hogy azokat saját maga adta be képzelődő atyjának egymás után.

Kívüle soha senki kezébe e szekrény nem került, mindig ő vagy maga a gróf nyúlt e gyógyszerekhez.

Önmérgezésről szó sem lehet, mert a gróf utóbbi napokban nagyon is ragaszkodott az élethez; kávé, bort nem ivott: attól félve, hogy meghal tőlük.

A szörnyű tény okozója egyedül a grófné lehet...

... A borzasztó vád beszárnyalta már az egész vidéket; a tény a törvényszék előtt állt, a szerencsétlen leány el volt ítélve, mielőtt ítéletet kapott volna.

Talán senki sem is védelmezte őt, mint egyedül az, kit a bíróság hivatalos védőjeül nevezett ki: Fenyéry.

De annál erősebben védelmezte az. Ha olvasták a bírák vádiratait, mikben a boldogtalan hölgy sorsát, lelkületét lerajzolá, könnyeztek rajta, s a szív megrontá nálok az ész járását. Ennek lehete köszönni, hogy a grófné szabadon hagyatott a vizsgálat ideje alatt, Fenyéry személyes kezessége mellett.

Cynthia ott lakott ezalatt Fenyéryéknél, a jó, a kedves Irén lakában. Ennek köszönheté egyedül, ha ama borzasztó napokban meg nem tébolyodott.

Irén rokonai eleget szörnyűködtek a balga nő ez oktanal önfeláldozásán, Dobokyné majd mindennap írt neki levelet (mert személyesen egy városért oda nem ment volna hozzá), hogy „Mit gondol, az ég szerelméért! Egy ily bűnnel vádolt

nőt pártfogása alá venni, vele barátkozni, egy házban lakni! Örökre elidegenít mindenkit magától? Mit gondol? Hátha azt a nőt valaha lefejezik, micsoda iszonyú emlékezet lesz az reá nézve, milyen szégyen a házára! Még majd ő is bele talál keveredni valamibe. Minek engedi, hogy a férje kezességét vállaljon érette, hátha az a személy majd egyszer megszökik, s helyette Fenyéryt fogják bezárni. Még azt is jobban tenné Fenyéry, ha felhagyna az egész grófné védelmével, mert ez a per öt nagyon rossz hírbe fogja hozni. A legnagyobb pártfogói máris elhidegültek iránta. A minap kérdezősködött ő az alispántól a grófné ügye felől, mert hiszen ő sem bánná, ha az életét meghagynák a nyomorultnak, s az alispán egész szigorúsággal azt felelte: „Hogy valaki vétkes, az bizonyos és hogy aki vétkesnek fog talátni, az meghal, ez is bizonyos”. Ezek voltak saját szavai. Tehát iparkodjék Irén menekülni valahogy a kellemetlen helyzetből, mert az mégis irtózatos volna, ha egyenesen az ő házából vinnék a grófnét a siralomházba.”

Irén e leveleket rendszeren a tűzbe hányta, s nem szólt felőlük senkinek, nem felelt rájuk semmit.

— Én nem hiszem — monda magában —, ha az egész világ hiszi is.

Sokszor szemközt ült Cynthiával s némán, hosszasan elnézett annak szeméibe, e tiszta, őszinte lélek világaiba. Cynthia elérte, hogy mit néz azokban, s azután megragadá védnője kis kezét, s szívéhez szorítva, monda neki:

— Ugye nincs ott, amit mondanak rám?

És Irén — nem irtózott megcsókolni e homlokot — semmi bűnt sem látott azon.

Egy napon szokatlanul felindulva jött haza Fenyéry a törvényszékből. Együtt találta, mint mindig, nejét és a grófnét.

Irént megcsókolá, a grófnéval kezet szorított. Mindketten észrevették, hogy nyugalmából ki van véve. Maradás nélkül járt fel s alá a szobában.

Végre odahajolt a két hölgyhöz, és sugárzó arccal sutogó:

— Nyomon vagyok.

Mind a négy szem egyszerre felgyúltan tekintte rá.

— Látom a gyilkost; de még nem foghatom meg. Eljön az ideje.

Azután megint elkezdett fel s alá járni izgatottan, feszült várakozásban hagyva a hölgyeket.

Egyszerre Irén íróasztaláról papírt és tollat vett fel, s oda helyezé azokat Cynthia elé.

— Írja a grófné, amit tollába mondok.

Cynthia szóltanul engedelmeskedett. Fenyéry ezt íratta vele:

„Uram, ön jól tudja, hogy én nem vagyok bűnös, de a látszat annyira ellenem van, hogy bizonyosan el kell vesznem . . .”

Cynthia kételkedve nézett fel rá e szavaknál, mintha kérdené, hogy való-e ez.

— Csak írja le kegyed és folytassa:

„Nyújtson ön módot a megszabadulásra, és kívánjon tőlem bármit, rabja leszek.”

Cynthia leírta ezt is, Fenyéry átvevé az iratot, összehajtá levélformába s keblébe dugta.

— Kinek szól az? — kérdé Cynthia.

— Azt majd megtudja kegyed később.

Most egy cseléd lépett be az ajtón s jelenté, hogy egy úr akar szólni erőnek erejével Fenyéryvel.

— Mondtam, hogy nem vagyok senkinek itthon — szólt bosszúsán az ügyvéd.

— Megértettem uram — szólt a cseléd sarkában jövő idegen, de nem fogadtam szót.

Ezzel beerőszkolta magát a szobába, s békével üdvözlé a hölgyeket, kik mindketten visszarettenni látszottak tőle.

Fenyéry eléje állt, s szigorú hangon monda neki:

— Ez nőm hálószobája, uram!

— Nem soká maradok — szólt az idegen — úgy hiszem ugyan, hogy itt mindenki tudja nevemet. De mégis lehet, hogy arcom elváltozott egy idő óta, azért be kell magamat mutatnom: én *Brenóczy Illés* vagyok, gróf vagy micsoda.

Fenyéry reszketett a dühtől; sohasem látták őt ily ingerültnek, melle zihált és szemei haragtól égtek. Alig bírta kimondani, amit akart, oly egyszerre tódultak a leggonoszabb szavak ajkára.

— Uram. Én nem tudok az ön idejövetelének nevet adni. Én megmondtam önnek ezelőtt egy órával a véleményemet, s úgy hiszem, elég érthetően.

— Valóban érthető volt — szólt Illés gróf, s egy székelt húzott maga alá és leült rá.

— Gróf úr, ha ön csak azért jött ide, hogy rút magavisetelének újabb bizonyágát adja, akkor mondom önnek, hogy gonosz helyre jött; ön engemet rúttul megsértett ma, és azt soha meg nem bocsátom magamnak, hogy önt ott rögtön le nem ütöttem a földre, s ha csak ezt akarja ismételni itt, bekövetkezik, amit mondtam. Én ismerem önt mint híres veszedőt, de nálam célt nem ér; mert én nem lövök; megfogadtam egyszer, hogy pisztolyt nem veszek kezembe, midőn ellenfeletem szerencsétlen voltam nyomorékká lőni; hanem a karddal még szabad vagyok, s ha szembe áll ön velem, megsúfолоm, hogy önmagára nem ismer.

Cynthia ijedten rohant oda Fenyéryhez s kezét megfogva, némán látszott könyörgeni, hogy ne szóljon így előtte; hisz ez mégis testvére.

— Csak hagyja az ügyvéd urat beszélni, Cynthia — szólt Illés, legkisebb megindulás nélkül. — Neki okai vannak rám haragudni, és én azokat elismerem. Mondja el az okokat, tisztelt ügyvéd úr, különben magam mondom el; pedig énnekem nincs olyan jó előadásom, mint önnek.

Fenyéry elsötétült arccal néze rá s nem szólt.

— Nos uram, hát miért jöttem én ide most a szék-városba? Csak mondja bátran, ez peres ügy, mind a kettőnket illet.

— Ez undok per miatt.

— Persze, hát nagyon természetes, a patvarba! Nekem is apám volt, akit megölték; hírem nélkül csak nem történhetik meg ilyen per eldöntése, mikor azt keresik, hogy ki ölte meg.

Cynthia tántorogva ült le a székre, melyről felkelt.

— Látom már, hogy kegyed nem fogja elmondani, amit akarok; pedig én nem tudom olyan szépen. Tehát én megjövök, midőn már a per javában foly, s ingerádom magamat; — ugye így nevezik azt műnyelven? — No hát. Beavatkozom éspedig azon kérelemmel, hogy a vádlott Cynthia grófnét a vizsgálat ideje alatt ne hagyják szabadlábon, önnök a kezességére itt az erdei lakban; hanem szállítsák át valamelyik megyei börtönbe . . .

Cynthia fájdalom és ijedtség szisszenésével szökött fel e szóra.

— Maradjon ülve, Cynthia, maradjon. Hisz ez csak beszéd. Ezen én követeléseimre az ügyvéd úr vágott egy olyan mérges replikát, amelyet még soha életemben a szemembe nem mondogattak. Igen szép replika volt, mondhatom, egy párisi zsüri előtt elmondva, világhírűvé tenné az ügyvéd urat. Hanem az hát nem tartozik ide. Én megijedtem a replikától, s bizodalmasan odamentem az ügyvéd úrhoz és megkértem, hogy ne védelmezze ez ügyben oly erősen testvéremet, s úgy hiszem, ajánlottam neki e kívánt engedékenyséért tán ötezer forintot. No, no; az hiba volt, elismerem, ön majd pofon vágott érte, ami kár lett volna; egy kis félreértés volt az egész; azt hittem, mással beszélek. Most tehát azért jöttem ide, hogy amit nem akart ön megtenni pénzért, tegye meg ingyen . . .

Cynthia borzadva, undorodva fordítá félre arcát, Fenyéry pedig leült neje mellé, s hátat fordított a beszélőnek; csak

Irének volt elég nyugalma Illés gróf arcára figyelni e beszéd alatt. Ő volt mindnyájuk között a legokosabb.

— Nono, uram, ne ítéljen ön a per elején, hallgassa végig, amit mondok. Cynthia itt *nincs jó helyen* az ön házában. A törvényszék előtt azt mondom: *nincs biztos helyen*. Köztünk azt mondom: *nagyon biztos helyen van*. És ez rossz! Ez igen rossz . . .

Fenyéry most egyszerre figyelni kezdte rá.

A gróf sárga, viasz arcán valami borongó fájdalom látszott honolni. Egyszerre fölkelte székéről s elfogult hangon monda:

— Csak nem hiszi ön azt, hogy meg fogom engedni, miszerint a Brenóczy Maróth családnak egyik tagja a vérpadon haljon meg! . . .

Fenyéry most már eléje állt, és hallgatott nyugodtan, a gróf is komolyan, méltóságteljesen beszélt.

— Én nem keresem, ki vétett, hogyan vétett, az nem az én dolgom. Hogy a bírák szigorúak legyenek, azt követelem; de nevemet elviszem onnan, hol azt gyalázattal fenyegetik. Én tudni sem akarok róla, mi lesz e per eredménye, egy betűt sem akarok belőle látni. Ami az én teendőm volt, arról már intézkedtem. Mátul fogva mindennap készen vannak az előfogatok állomásról állomásra egy fedett hintóra egész Fiuméig; ott egy amerikai gőzös horgonyoz, katlanát szüntelen fűtve, melynek *Ohio* a neve. Rendeltetése minden megállapodás nélkül Amerikába sietni. Itt vannak nálam a szükséges útilevelek és váltók százezer dollár értékig. Ért mármost engemet, uram?

Fenyéry némán inte.

— Amíg ön *kezességet* vállal testvéremért, addig én nem tehetek semmit; addig olyan láncsal van ő idekötve, amit nem lehet felnyitni. Amint ön átadja őt a hatóságnak, és megszűnik érte felelős lenni, aznap megszabadul ő. A börtönört már megvesztegettem előre. Ez nem volt nagy mesterség. Az ablakvasat ki fogják fűrészelni, s Cynthia negyvennyolc

óra alatt a tengeren van. A törvényszék azután végezzen, amit akar. — Ezt kívántam én, uram, mármost kérem önt, hogy válaszoljon komolyan.

Cynthia szívdobogva, sápadt arccal leste Fenyéry szavait.

Az ifjú ügyvéd egy percig gondolkozni látszott, azután nyugodtan felelt.

— Bocsásson meg, uram, hogy szándékát félreértve, azt balul magyaráztam. Mind a ketten félreértettük egymást, hibás fogalmunk volt egymás jelleméről; ezt igazítsuk ki és felejtjük el.

Illés és Fenyéry kezeik egymás után nyúltak.

— Ami önnek ajánlatát illeti, uram, — folytató Fenyéry — azt bizton és bátran *visszautasítom*, önnek testvére *ártatlan*, ez hitem! A gyilkos lakolni fog, ez istenbeni bizalmam!

Cynthia, mint egy őrült, rohant e szóra Fenyéryhez s mielőtt ez akadályozhatta volna, odaborult lábaihoz és megragadta kezét, és hevesen csókolá azt össze.

— Köszönöm! Köszönöm! Köszönöm!

Nem bírt más szót rebegni; csak a hála és az öröm ez egyetlen szavát.

Illés gróf odahajolt hozzá, és segíté őt felemelni Fenyérynek, Irén átölelte a szegény leányt, és segített neki sírni, és nem haragudott rá azért, hogy Fenyéry kezét oly görcsösen szorítja egyre ajkaihoz, és nem bír tőle megválni.

Azzal Brenóczy Maróth Illés gróf megfogta az ügyvéd másik kezét, és azt mondá neki :

— Uram, én soha ez életben meg nem csókoltam senki kezét, pedig voltam igen kicsiny gyermek s beszéltem igen nagy urakkal; de ha ön azt megteszi, amit mondott, akkor én is kezet csókolok önnek . . .

Akkor vette kalapját, üdvözlé a háziasszonyt, bocsánatot kért és eltávozott.

VII. A R É M

Krényfő úr négylovas hintóiban vágatott Brenócfalva felé. A székvárosból jött; mellette ült többször említett ügyvédje, kinek nagy felakadása volt amiatt, hogy a lábait nem tudta hova kinyújtani, mert Krényfő úr egy hosszú ládát betéteztet a kocsiába a lábaikhoz; hogy onnan kívülről ellopják, mely miatt az ügyvéd kénytelen volt térdeit az állaiig felhúzni.

A kocsi mellett a bakon ült az ispán, akinek jó volt ott is.

Csendes őszi eső esett, nem is volt már egészen világos az idő, az út melletti tárgyak elmosódtak a ködös homályban, alig lehetett már kivenni, ember volt-e, vagy micsoda, aki az útfélen elmaradt itt-amott.

Az út egy kanyarulatánál, mely hirtelen befordít a Brenócfővárt rejtő sziklák közé, egy parasztszekér jött Krényfő hintájával szembe, melyen magányos utazó ült, bő spanyol köpenybe burkolva; kalapjának karimája lefelé volt hajtva, hogy a víz körül lecsoroghasson róla, s ez takarva tartá arca felső részét, csak a sötét kerek szakáll, a telt ajkak, finom szabású orr látszott ki alóla, s egy pillanatra a sötét, villogó szemek; amely pillanat elég volt Krényfő úr ereiben megfagyasztani a vért és arcát rángatózásba hozni.

Mintha pisztollyal céloztak volna felé, oly ijedten kapta hátra fejét hintója vánkosaiba s önkénytelen kapott a mellette ülő kezéhez, aki hirtelen azt gondolta, hogy ég valami a hintóban s ki akart ugrani belőle.

— Csitt, csendesen. Nem látta ön ezt az embert? — suttogá fülébe, az első ijedtség rejthetetlen hevében.

— Igen, de hát mi baja van önnek azzal az emberrel? Krénfy csak akkor gondolta meg, hogy erre felelni is kell. Nagyön rossz volt ijedtségét így elárulnia.

— Én nem tudom, de ennek az embernek valami gyanús kinézése van. Olyan rabló kinézése; Boros, nem látta azt az embert?

Az ispán hátrahajolt és ismételteté a kérdést.

— Látta ezt az embert, aki itt mellettünk elment?

— Nemigen néztem én meg.

— Nem látta azt a kétszövű puskát mellette, mi?

Boros nem látott semmit.

— Nem vette észre, hogy amint rám nézett, egyszerre a puskájához kapott?

Boros azt sem látta.

— Nem látta ezt az embert már valahol? Nem emlékezik rá?

Boros megerősíté a pipát szárában, s vállat vonított.

— Valami tollszedő zsidó lehet.

Krénfy köpenyébe burkolta magát; úgy érzé, hogy minden tagja reszket.

Minden percben kihajolt a kocsist sürgetni, hogy siessen.

Félórával hamarább értek Brenócra, mint rendes járás mellett lehetett; a lovak fülig sárosak voltak, a kocsis szidta a gazdájukat, aki megérdemlené, hogy maga is igásló legyen valaha!

Krénfy alig szökött ki a kocsiból, legelső szava az volt szembejövő pitvarnokához:

— Nem keresett senki?

Az elszámlált neki egy csomó mindenféle embert, nap-számot, bőrkereskedőt, hajcsárt és jobbágyot, aki eszébe jutott.

— ... Egy férfi, magas termetű, fekete kerek szakállal, ilyen meg ilyen köpenyegben? ...

Az inas nem tudott semmit.

A hajdúk, cselédek közül sem látta senki. Egy sem találkozott vele.

Krémfy utasítá az ügyvédet, hogy menjen fel a kastélyba és csináljon, amit akar.

Maga újra lesietett az udvarba, s előkiáltva a kocsist, ki a fáradt lovakat vezetgeté, megparancsolá neki, hogy fogjon be rögtön a könnyű szekérbe három lovat.

A kocsis duzzogott, és szidta magában minden szidhatóját, aki ilyen útból még csak meg sem hagyja pihenni az állatot, bár kidülne mind a három még az úton, törnék össze a kocsi benneülőjével együtt.

Krémfy most nem ügyelt rá, hanem felszólítá az ispánt, hogy jöjjön vele, hozza el mind a két puskát.

— Rossz idő lesz most *kacsázni* — szólt bosszús tréfával az ispán.

— Töltse a puskákat golyókra. Kettőt tegyen minden csőbe — sürgeté őt Krémfy, s maga megvizsgálta, ha rajta van-e a gyutacs mindenik csappantyún.

Azzal felült a szekérre az ispánnal együtt, s parancsolá a kocsisnak, hogy hajtson.

— Hová a pokolba? — kérdezé a kocsis illedelmesen.

— Úgy? — ezt elfeledte megmondani. — Tarnócra s onnan meg tovább, még az éjjel.

A kocsis fejébe nyomta süvegét, s elkezdett hajtani kifelé a rázós, döcögős úton, hogy a szekér majd kihányta a benneülőket, s a sár elől-hátul fecskendett reájok. Azt szokták mondani: „úgy mennek, mint akiket veszteni visznek”.

Egészen elsötétült, mire Tarnócra érkeztek. Krémfy egész odáig ki nem merte bocsátani térdei közül a kétcsövű puskát, s hüvelykét folyvást sárkányán tartotta.

Boros egypárszor meg is kérdezte tőle, hogy farkasoktól fél-e, vagy mi.

A tarnóci kastély most nagyszerű sajtkészítő gyárrá volt alakítva; gazdag birkás bírta haszonbérben.

Krénfy megállítá szekerét a kapu előtt és leszállt. Borosnak utána kellett menni, hogy a kutyák le ne húzzák az udvaron, s a két puskát is magával vinni, nehogy valaki gonoszságból a töltést kiszedje belőlük, vagy földet tömjön a csöbe.

A pitvarban hagyva Borost, maga benyitott a sajtóshoz, s előidézve azt savók és túrók edényei közül, minden hosszas köszöntgetés nélkül kérdezé tőle:

— Nem volt-e itt ma egy fiatal, barna szakállú, úri képű férfi, néhány órával ezelőtt?

A sajtos gondolkozott rajta, túróba markolt kezeszárával félretörölve haját homlokáról, mintha napjában igen-igen sok olyan úri képű, fekete szakállú ember fordulna meg nála; de csak arra az credményre jutott, hogy biz önála sem ma, sem tegnap, sem ez életben soha hasonló fiatalember nem jelentkezett.

Krénfy megfordult és sietett kifelé, meg sem pihent tovább, pedig a sajtos akart neki adni egy egész gomolya túrót, ha ott marad.

Újra felült a szekérbe, mellette a két puska meg az ispán.

Késő este volt már, a tarnóci utca csöndes volt, nem járt rajta senki.

Csak egy parasztház konyhaajtájából nézett ki a gazdasszony, valamit öntött ki éppen az udvarra, ott még egyszer megállítatá szekerét Krénfy.

— Te asszony, jer ide.

A jámbor szót fogadott.

— Nem láttál alkonyat tájon ezen az úton menni egy szekeret, melyen egy köpönyeges úr ült, szép fekete szakállú?

— Óh, dehogynem — viszonzza az asszony. — De láttam ám, szép, gyönyörű fiatal úr volt; meg is szólított a nevemen. Nem tudom, honnan ismer, én nem emlékezem, hogy láttam volna.

— Úgy? Neveden szólított és kérdezősködött, ugyebár? Mit kérdezett?

— Azt kérdezte, hogy ki lakik most ebben a kastélyban, és hogy hová távozott a régi birtokosné, a jó kisasszony.

— Úgy, a jó kisasszony? Ti most is jó kisasszonynak híjátok. És te azután útbaigazítottad ugyebár? Megmondtad, hogy hol található az új birtokos. És ő feljegyzett mindent a tárcájába, és azt mondta, hogy vissza fog még jönni, nemde?

A néember megjijedt e vallató kérdésektől, s azt felelte rá, hogy ő nem mondott neki semmit, mert ő nem is tud semmit.

Krémfy dörmögve mondá magában:

— Most már nem felel a gaz boszorka; észrevette, hogy kivel beszél, pedig bizonyosan tudom, hogy mindent elmondott neki, mert még most is emlegetik ezek a cudarok a volt kisasszonyukat. — Hajts Kallósfalvára.

A kocsis mérgesen a lovak közé vágott, s vitte őket hegyen-völgyön keresztül, sehol kereket nem kötött, nem bánta, ha mind szörnyethalnak is; úgy mentek, mint akiket veszteni visznek.

Boros uram azt a megjegyzést tette az úton, hogy Krémfy aligha a hideg nem leli.

Szuroksötét éjszaka volt, mire a kallósfalvi salva guardia kapuja elé megérkeztek; a nagy fekete kémény most is okáda a szikráktól világított füstöt, a szűk ablakokon át a fűtött katlanok izzó világa piroslott elé.

A bennlakók nem ismerték meg Krémfy szavát, midőn bebocsáttatásért zörgetett, annyira el volt változva, Borosnak kellett szólni, hogy kinyissák a kaput.

Krémfy úgy tántorgott fel a lépcsőkön, s lázasan botlott be Lenczné szobájába, ki lámpa mellett az ágyban számadásait vizsgálta. A hárpia meg akart ijedni ez éji látogatásra, melyben szemérmességé volt megsértve, de Krémfy dúlt arcának állapota hallgatásra inté; reszketve, lihegve lépett oda hozzá a férfi, s a félelem hangján suttozá fülébe: „*Tarnóczy itt van*”.

VIII. R Ó B E R T

Illés gróf másnap még egyszer elment Fenyéryhez. Most már nem mondta azt, hogy tudni sem akar a perről, most érdekelte azt minden részleteiben megismerni. Nem tartá reménytelennek, hogy ő is találjon valami mentő körülményt Cynthia számára, hogy tán valami új világot fedezhet föl, ami Fenyéry figyelmét elkerülte.

Meg volt lepetve a mély lélektani igazságok által, mikkel az ügyvéd a vádlók minden terhelő szavát megcáfolni igyekezett. De utoljára is ezek még nem tények. Hihetlenné teszik a bűnt, de nem törlik el; védik az áldozatot a törvény pallósától, de nem mutatják meg, hogy hova csapjon le hát.

— Az is be fog következni — monda Fenyéry, miután az iratokat végignézte a gróffal. — Én csak egy embert találok a gyilkosságban bűnösnek, és azt nem bocsátom ki kezemből, bármint tegyem szerét, az el fog bukni, az meg fog lakolni.

— És ki az?

— Az Krénfy.

— Hogyan? Maga a vádló?

— Okaim vannak hinni, hogy az üvegcsék tartalmát ő cserélte el, s úgy küldte vissza a megboldogult grófnak. A körülmények összeütnek. A gróf azért jött Brenócra, hogy őt egy rég óhajtott szerzeménytől megfossa. — Azon esti beszélgetéskor Krénfy nemcsak ellent nem mondott

a grófnak, de szokatlanul alázatos volt iránta, s minden kívá-
natát ráhagyta, csupán azt kérte, hogy törvényes lépéseket ne
tegyen a gróf. Tudta jól, hogy a gróf mily képzelődő, s szám-
talan esetet ismerhetett, amidőn a cholérint pusztá megije-
désre megkapják nagyon fogékony idegzetű emberek, erre
bizton számíthatott. Gondolhatta, hogy ekkor a gróf szokott
gyógyszereit okvetlenül beveszi, s minthogy azok még erősebb
jelenségeit fogják előidézni a betegségnek, az adagokat ismét-
elni fogja, míg azok bevégzik munkájokat. Ez mind így törté-
tént, most ha egyéb szándéka nem lett volna, mint a gróft
megölni, engedhette, hogy azt eltemessék békével, halálát a
megfoghatlan járványnak számították volna be, s senki sem
tudakozódott volna a síroktól többet. De egy másik gondolatja
is volt neki. Ő engesztelhetlen gyűlölettel viseltetik a grófnő
iránt. Cynthia grófnő mindent elmondott nekem. Én ügyvédje
vagyok, védelmezője, előttem fel kellett tárnia minden titkát.
Ez a férfi őbelé örülten szerelmes. Még most is az, különben
nem bánnék ily irtózatosan vele. A grófné egy ízben kegyetlen-
ül bánt ez emberrel, engedte őt a legörültebb remény tető-
pontjáig hevülni, s akkor egyszerre eltűnt előle. Ezt sohasem
fogja az neki megbocsátani. Ő nem a grófnéba, nem a fényes
összeköttetésbe szerelmes, egyedül a búbájós hölgyért őrzöng.
Cynthiának csak egy szavába kerül, hogy ő elárulja magát.
De nekem ennél még több kell, én a tényt, a fényes világos
tényt akarom bemutatni a világ előtt, úgy, ahogy én azt
magam előtt látom, ahogy pillanatról pillanatra le tudnám
rajzolni a jelenetet, a tanúk összesűgásait, a bizonyágtevő
eszközöket és megesküdném rá, hogy így történt az, nem más-
képpen. Hanem erre csak egy mód van. Szétválasztani a tanú-
kat és a vádlót, meggátolni az érintkezést közöttük, ellentmon-
dásba hozni őket egymással. Itt a nehézség. Ha nyíltan lépek
föl, óvatosak lesznek, és elkészülnek előre. Hatósági erőt nem
hívhatok föl ellenük, mert Krénfy gazdag és tekintélyes birto-
kos, akit a törvény kímélni tartozik. De azért mégis fején tar-

tom a kezemet, és fogadom önnek, hogy nem veszem el azt addig, amíg e fej a kezemben nem marad.

Illés meghatva hallgatá az ügyvéd szavait, s arcának vizsába új inkarnát kezdett vegyülni.

A két hölgy kinn ült azalatt a nyári lak félig üveggel borított előteremében. A déli nap szépen sütött, erdő, mező még egyszer álmódolni kezdett a múltó nyárról, a nyíló virágokról, eper illatáról, bohó ibolyák, szamócák meg hagyták magukat csalni, s másodsor kezdtek virágozni, pedig a fehér ökörnyaláselymeszállong már a levegőben, mintha valami rokonszenvű tündér eregetné orsójáról e szálakat. Honnan jönnek, miből lesznek? Másik tündér összeszedi e szálakat, szövö, fonja szemfedőnek a szép természet számára, napsugáros osztovátán. Olyan szomorú mindenki, aki azt látja!

Őszi virág hasadása, őszi napnak ragyogása, elkésett bimbó a fákon, társaitól elmaradt vándormadarca, oly jól illenek a szívhez, akinek most öröme van, de már tudja, sejti, érzi, hogy az csak egy percig tartó, hogy azután már a tél jön, az el nem kerülhető tél és mindennek vége, hamva, ami most úgy mosolyog.

Cynthiának régóta volt oly öröme, mint most. Bátyja őt védelmezni jött. Ez mondhatlan békét hozott szívére.

Midőn a hideg férfinak választania kellett a gyűlölet és a szeretet között, nem bírta tovább megtagadni szívét. Ez vigasztaló tudat volt. E vád, e gonosz per kimenetele csak mint egy sötét végpont látszott előtte, mely néha fenyegető, óriás alakká szörnyed föl, majd végtelen kínzó távolba tűnik el. És ami túl van rajta, az ott a *tél*, a hideg, vigasztalan tél, egyetlen sugára nélkül a meleg reménynek, egyetlen gondolat nélkül, mely vigasztalást ad.

Miért is védik az ő életét oly nagyon? Mit adhat az élet őneki ezentúl? Mi van ott a távolban? A hét napjai sorban, csak annyiban különbözők egymástul, hogy az egyiket így hívják, a másikat amúgy. Ami más embert érdekel, az őrá

nézve mind nem létez. A szív verése csak arra való, hogy az időt percekre ossza, ezt egy jó óra is megteszi; van-e valami még, ami azt sebesebb lüktetésre kényszerítse?

Talán egyetlen boldogságérzet nála még a napsugár melege, mely halvány arcára süt, ezt is csak az emberi test növényéletének csudálatos organizmusa érzi, az hat öntudatlanul a rab lélekre vissza...

... Az udvaron férfileptek hangzanak végig, s a nyitott verandában, a Cynthia arcára sütő napsugár előtt egy alak jelen meg, — egy férfi, — egy álomrém...

A két hölgy ijedten tekint reá, a hang elhal ajkaikon, szemeik, mint az álomjáróké, merednek reá, és visszarettenve hanyatlik hátra mind a kettő.

Valami rémalak ez talán?

Nem: egy deli, szép ifjú férfi, kinek gyönyörű arcvonásához oly rosszul illik a bánatos szomorúság. Fedetlen feje Antinousénál tökéletesebb, a nagy szenvedély, nagy szenvedés csak meglátszani tud, de nem rontani szép arcán.

Levette kalapját, és odalépett a két hölgyhöz, akik nem merték neki azt mondani: hozott Isten. Megfogta az egyik kezét, és azután a másikat, ajkaihoz emelte mind a kettőt egymás után.

És azután szemeit mondhatatlan fájdalommal függeszté az egyik hölgy arcára, — és az Cynthia volt, és azután bánatosan nézett a másikra. Szemeinek bánata könnyeket csalt Irén szemeibe, és szemeinek bűbája reszketni kényszeríté Cynthiát és önmagából kikelni, mint mindig, amidőn e szemek szemeibe néztek.

Azután ott összeroskadt előttük a férfi, mint a halálsebét hazavivő vad, s a két hölgy kezeit összefonva arca előtt, reáborult és sírt.

— Mennyit, ... mennyit vétettem ellenetek ...

— Róbert! — szól elfojtott, erőszakosan letört sikojtással Irén, a jövevény nyakába borulva, mintha el akarná őt testével takarni emberek szemei elől.

— Róbert! — susogja, alig mervé hangot adni Cynthia, s félve húzódik el tőle, mintha rettegne elhinni, hogy őt maga előtt látja.

Az ifjú most felnéz reá, s szemecinek bátor tekintetével kényszeríti a hölgyet, hogy szűnjék meg remegni és nézzen reá.

— Hívtál. Én megjöttem. Jókor érkeztem meg?

„Óh, nem jókor!” szerette volna neki mondani mind a kettő, „a leggonoszabb pillanatban vagy itt”, és egyik sem mert hozzá hangosan beszélni, hiszen illés itt van a mellékszobában, csak két ajtó választja el őket egymástól.

Milyen keveset tud az ember beszélni akkor, mikor legtöbb mondanivalója van! Milyen furcsa színdarabok jönnek akkor létre, ha a költők úgy akarnák felléptetni az embereket, ahogy vannak: ott, ahol legszomorúbb a tragédia, csak nézne egyik ember a másik szemébe, csak elfordulna egymástól, anélkül, hogy egy jóra való szót el tudna mondani, anélkül, hogy egy plasztikai mozdulatot tudna tenni.

Hanem ha azt a némaságot, azt az elsápadást tudná kifejezni valaki, az volna ám a művész, s ha azt le tudná írni valaki, ami azon belül van, az volna ám a költő.

Egy fiatal ember, aki könnyelmű gondatlansággal, ami bűnnek alig volt tán nagyobb, mint egy nyíló virág leszakítása, szerencsétlenné tette magát és azt a két lényt, akit egyedül szeretett a világon: testvérét és kedvesét, — és most visszajött messze, messze földről, hogy igazságot szolgáltatson nekik, valahogy, akárhogy; hogy bebizonyítsa előttök, mennyire szerette őket mégis; ha másképp nem, úgy, hogy megölje magát előttük, ami azután megint milyen szép vigasztalás lenne azokra nézve; mit mondhatna azon pillanatban nekik, midőn őket együtt találja; midőn látja kedvesét maga előtt, oly halaványan, és minden csepp vér szívében azt dobogja, hogy ez arcáról ő lopta el a rózsákat.

Irénnék legtöbb esze van mindnyájok között. Ő nyeri vissza gondolatjait legelőbb.

— Róbert, ne térdelj itt. Kelj föl és jer szobánkba. Pihenj meg.

— *Majd Tarnócon* — felelt fonákul az ifjú.

Irén átérté ez önvádló feleletet, s biztatólag monda testvérenek:

— Ne gondoldj arra most, Róbert. Engem megáldott az Isten. Derék, jó férjem van. Boldogságban, bőségben élünk.

— Óh, azt is tudom. Mindent kikérdeztem már. Férjed derék ember. Téged szeret, Cynthiát védi; egyetlen ember, aki előtt elpirulok, aki előtt reszketek. Lesznek majd mások, akik előttem fognak reszketni . . . Itthon van-e Fenyéry?

— Mit akarsz? — kérdezé Irén, rettentő erőszakkal kényszerítve arcát, hogy az iszonyatot, mit szíve érez, el ne árulja. — Férjem most nem szólhat veled, majd később, egy óra múlva. Jer addig mihozzánk, beszélj el nekünk, mint érkeztedl haza. Annyi minden mondanivalónk lehet nekünk is, neked is. Hagyd férjemet dolgozni most.

A kedves hölgy olyan nyájasan kérte, hogy a jövevény semmit sem gyaníthatott e kérelem alatt mást, mint szíves testvéri enyregést.

— De kedvesem, amiért én jöttem, annál sürgősebb dolog sem rám, sem rád, sem rá nézve nincs (e szónál Cynthiára nézett). Nyolc napja nem alszom, éjjel-nappal úton vagyok. Ezt nem azért tettem, hogy itt előttetek sírjak.

Azzal belépett az előterembe, kezét elvonva testvére kezéből, s az onnan nyíló ajtók közül kiválasztva azt, mely fölé nagy betűkkel volt az „iroda” szó jegyezve, egyenesen annak indult.

Cynthia e percig meg nem mozdult helyéből, hanem amint Róbertet e végzetes küszöbhez látta közelíteni, mint aki egyszerre fölébred, felszökött ültéből, s Róbert elé rohanva, átkarolta azt és visszaerőszakolta onnan, mialatt szemei oly vadul forogtak, hogy az ifjú megrettent tőlük.

A leány azon állapotban volt, amidőn egy sikoltás, egy

őrült mentségkiáltás úgy megkönnyítené a szívet, de annak nem szabad hallatszani, mert akkor el vannak áruulva.

— Mi ez? Miért akartok gátolni, hogy ide bemenjek?

— Szerencsétlen — suttogá Cynthia a kétségbeesés félig zokogó, félig lihegő hangján —, *testvérem* van odabenn, *Illés*...

Róbert elmosolyodott, aztán lebontá Cynthia karját nyakáról, s szomorú nyugalommal monda a két hölgynek:

— Bohó gyermekek, ti. Ez most a legkisebb baj, ami rám nézve létez.

Azzal odalépett az ajtóhoz, s bekocogtatott rajta.

Két hang kiálta belülről egyszerre:

— Szabad...

És azzal felnyílt az ajtó.

Valaki nyitotta belülről, ugyanakkor, amidőn Róbert kívülről fordítá el a kilincset.

Az Illés gróf volt.

Az ajtónyílásnál egyszerre szemközt találkoztak mind a ketten.

Cynthia, mint egy élettelen szobor állt mögöttük, Irén vállán tartva kezét, nagy szemei egészen kerekre felnyúlva világítanak e jelenetre, mint a búvlámpa fénylencséje a falon támadó képre, mely ön-ábravilágából lépett elő. Azt sem tudta már: egyéb-e ez, mint egy jelenet a búvlámpából, egy álmkép, egy *hallucináció*... Csak egy mécs elfűvése, egy felébresztő szó, és — nincs ott semmi...

— Ah, mi ismét találkozunk! — mondta Illés gróf, amint meglátta Tarnóczyt, kordialiter nyújtá eléje kezét.

— Hamarább, mint reméltük — viszonzza Tarnóczy, és elfogadta az eléje nyújtott kezét, és nyájasan, bizalmasan meg-
rázták egymás kezét mint két jó ismerős, akiknél elvégzett dolog, hogy mikor egymást meglátták, örüljenek.

Cynthia bámulva néze rájuk. Ez nem lehet alakoskodás, ez nem lehet összebeszélés, nem egyetértés mások csalására.

Oly véletlenül találkoztak, hogy egymás rögtöni láttára lehetlen volt igazi érzelmeiket bár csak egy pillanatra is el nem árulniok. Évek óta keresték egymást halálra, és most, midőn a véletlen összehozta őket, mosolyognak, és kezet nyújtanak egymásnak . . .

Az ajtó becsukódott a két férfi mögött, s az egész talányos jelenet eltűnt, mint az álom, mint a képzelet, mint a búvlámpa ködképe.

De Cynthia még azután is ott maradt állva, és nézett maga elé, és képzelte látni az eltűnt alakokat, iparkodott megérteni őket, és arca olyan volt, mint a márvány.

Irén megdöbbsent, amint reá tekintte.

— Cynthia! Cynthia! — suttogá, és odavonta magához, és megcsókolá hideg arcát.

A leány ekkor rettent fel. Körültekinte szóltanul. Kezével, mozgó ujjával ábrándosan ellejtett homloka előtt. Még egypárszor ismételte ezt a sejtelmes mozdulatot kezével, és azután hosszút és nagyot sóhajtott.

Csak akkor tért egészen magához.

De ettől a pillanattól kezdve el látszott veszteni valamit lelkéből, ami azontúl mindig távolabb, távolabb tűnt el tőle . . .

Irén sietett őt kivinni a kertbe; a virágok legjobb védelmezők a lélek zűrzavara ellen, hisz az ő beszédük éppoly titokteljes, miként a lelkeké.

Mintegy félóra múlva a verandából a három férfit látták maguk felé közelíteni. Illés gróf kezét Róbert karjába akasztva bicegett előre. Fenyéry hátuk mögött jött.

A két hölgy csak Fenyéry arcát nézte. Ez a másik kettő nem bírt hitellel előttök. Azonban Fenyéry arcán sem volt semmi megdöbbsentő, semmi baljóslat. Ellenkezőleg, valami félreismerhetlen elégtelenség árulá el magát vonásaiban.

Illés gróf udvariasan lépett a hölgyek elé, s valami kevés hajlamot mutatott az enyelgésre is.

— Tisztelt úrnőim, itt hozom önöknek a tékozló fiút, fogadják szívesen. Ezt a másik kedves emberüket magammal viszem, akibe, köztünk mondva, hogy ő meg ne hallja, nemcsak önök ketten, de én magam is szerelmes vagyok, dacára annak, hogy tegnap egy egészséges pofont tartott számomra készen letéteményképpen. Azonban itt hagyom helyette ezt az elvezett Józsefet, aki önöket az ideig mulattatni fogja. Cynthia grófnő, önt felmentem minden aggodalom alól, mi Tarnóczyval régebben találkoztunk már, s elvégeztük a miránk tartozó ügyeket; most pedig az önökre tartozókban járunk . . .

— Ne beszéljen ki mindent — figyelmezteté Fenyéry a háta mögül.

Illés gróf számára ütött.

— No, lássák tisztelt hölgyeim, én udvarias akartam lenni, hogy néhány titkot elmondjak, ami bennünket érdekel, de Fenyéry úr megtiltja. Fenyéry úr pedig most mindnyájunknak parancsol. Tehát még egyszer bocsánat velünk, áldás önökkel.

Illés és Fenyéry a gróf előrobogó hintájához siettek; Róbert mintegy önkénytelen odáig akarta őket kísérni, hanem Irén karjába fűzte karját, és ott marasztá nálók.

Illés elérte ezt, s gyöngéden intve kalapjával, monda Irénnek:

— Önre bízom az örökösödést Róbert felett, tisztelt úrnő. Ne féljen ön, nem fog utánam jönni, itt marad önöknél, ha kiverik, sem megy innen tova.

Azzal felült a kocsiba, s még onnan is üdvözlé a nőket, kik méla bámulattal néztek utána.

Cynthia ismét azt a mozdulatot tevé kezével homloka előtt, mint aki felhőket űz lelke előtt.

IX. KIS - AMSZTERDÁM

Ne ijedjünk meg a névtől! Magyarországon vagyunk. Ez a Kis-Amszterdám még két év előtt Kallósfalva volt. Azóta kapta ez új keresztnevet.

Amaz emlékezetes nagy éhség idején a falu lakosságának négyötöd része kipusztult, elhalt vagy elvándorolt, üresen maradtak a telkek.

És Krénfy úr ezt nagyon szerette. Régi kedvenc eszméje volt, hogy e lusta, elromlott faj helyett, mely inkább terhére, mint hasznára van földesurának, sokkal célszerűbb volna valami munkásabb, *gazdagabb* népcsaládot honosítani meg ezen a földön. Megunta már a vesződést ezzel a koldus néppel, mely ha azt mondja, hogy semmije sincs, igazat mondott; mely nem bírja fizetni nyomorult füstpénzét, mely inkább nem eszik, mint hogy kikeresse a kenyér árát, inkább rongyban jár, mint hogy öltözeteért fárassza magát; minden leleményessége abból áll, hogy háromezer hold erdőből tud faragni egypár sütőteknőt és egy csomó főzőkanalat, s csinál túró, ha tejet kap hozzá, s ha megnő magátul a zab, learatja, s megeszi szalmástul.

Ennek a népnek meg kell ritkulni Krénfy úr birtokán.

Mennyivel különb faj lakik ott, hol a gazda három lépésnyi kenderföldön annyi cérnát termeszt, hogy ha azt mind csipkének bogozza, nagyobb jövedelme van belőle, mint itt egy egész falunak, hol két tehénnel annyi csodát tudnak elkövetni, mint itt az egész csordával.

Nagyszerű tervei hamar készen voltak, s azokat ügyesen tudta keresztülvinni.

Akkor is volt külföldön olyan ember, ki azt a sajtáságos üzletet választá ki magának, hogy az itt-amott megsűrűdött népeiséget felbiztassa a Magyarországra vándorlásra, ahol, mint tudva van, tej és méz folyik a mezőn, s zsemlyék és sült tüzokok repülnek a levegőben.

Ez aprólékos filouteria (magyar nevét biz én nem tudom) nem volt Krénfy úr ínyére. Éhes, koplaló népeiséget éppen nem akart cserélni saját koplalói helyébe; a brémai agentúrákból, Felső-Sziléziából nem kellett neki a telepítvényesek, kik legfeljebb jó gyomrot, rossz egészséget és igen sok gyermeket hoznak be magokkal.

Mindenfelé elágazó összeköttetései megismertették egy tehetős hollandi birtokossal, ki maga is telepítvényes levén hajdanában egyik kelet-indiai szigeten, azt hívé, hogy ami a telepítéseket illeti, arra nézve akárkinék is mestere lehetne. Ő tudja a módját. Eleinte nehezen megy, de akinek befektetni való pénze van, hogy az előleges áldozatokat győzi, s maga és emberei szorgalmasak, annak lehetetlen „zöld ágra nem jutni”. Ez a kifejezés magyarul nem hangzik olyan szépen, mint más idegen nyelven, mert nálunk olyan felakasztás-formát is jelent.

Ilyen ember kellett Krénfy úrnak.

A hollandinak volt négy figyerméke. Hármat már élet-módba helyezett, azok mind derék munkás emberek voltak: gyárnokok, hajósok, vállalkozók; az apa mindegyiket segítette vállalata kezdetén pár százezer tallérral, s a kisebbiknek is szánt annyit, ha valami okos tárgy adja elő magát, amibe fogjon.

S mi lett volna okosabb tárgy, mint egy elhagyott nagy darab földet, erdővel, mezővel, folyóvízzel megtelepíteni a gazdag, kimíveletlen Magyarorszáiban.

Krénfy úr úgy felmagasztalá előtte Kallósfalvát, hogy a derék tőzsér komolyan kedvet kapott hozzá.

Mint igaz hollandi azonban szerette látni is azt, amire alkuszik, s személyesen lejött Kallósfalvát megtekinteni legifjabb fia kíséretében. Megtekintett mindent praktice, megköszölte a földet, a vizet, megjegyzé, hogy biz itt az utak rosszak, legelső dolog azokat *helyrehozni*, hogy a fű, ami itt terem, nem adhat jó tejet, ahelyett mást *kell vetni*, a víz folyását zsilipekkel kell szabályozni, amikor az majd *hajókázható* is lesz, a házakat természetesen egészen másképp kell építeni, ahogy azok Németalföldön láthatók s Borneóban meg Malabárban célszerűen vannak az ottani időjáráshoz alkalmazva.

Egyébiránt nagyon meg volt elégedve a hellyel, irtani nemigen kellett, ami az ős prérikben leggonoszabb feladat, s a föld minősége (televényes agyag, némi alkális savakkal vegyülve) különösen *gyökérmövények* számára alkalmas. Vannak-e itt közelében *gyárak*?

Krényfő úr mutatta neki a magáét. Ez szeszfőző. Amihez egyébiránt egy cukorfőző gyárt is fog alapítani.

A hollandi nagyon örült rajta, így nagyon alkalmas lesz a természetökre nézve a burgundirépa-ültetés. Hát vajon a *festőbuzért* természetik-e itten?

Krényfő megvallá, hogy nem, pedig ő maga szívesen vállalkoznék a vételre, mert ez az országban rendkívül keresett termék.

A hollandi ezt tárcájába jegyzé.

Azután fölmentek együtt Bécsbe, a grófhhoz, aláíraták vele az egyezséget, miszerint egy hollandi telep, mint örök birtokos Kallósfalván helyet foglalhasson, amit a gróf teljesen helybenhagyott, néhány ezer forintot nyervén viszont a csekély földesúri tartozások megváltásaért, amik különben éven át alig mentek mindössze száz forintra.

A becsületes hollandus azután megint visszament az országába, s pár hónap múlva egész díszes karavánnal állított be Kallósfalvára.

Óh, ezek nem voltak a szokott bevándorlási díszmenetek, aminőket a fővároson keresztül vonultokban látni szoktunk:

rongyos targoncába fogva maga a családfő meg a házi eb, szigorúan öltözött fázékony alakok, hátukra kötött motyóikkal, irgalomgerjesztő gyermekcsoportok, ökörszekérre hányt beteges, kiknek keze, lába lóg a földre, elől a társaság vénje, kezében zászló helyett a levett kalap, melynek jeligéje: „Könyörüljete a szegény vándorlókon”. A hollandi telepítvényesek mind szép, deli, egészséges alakok voltak, kiken meglátszott, hogy nem az éhség elől szöktek hazájukból; szép, erős lovaik egyes fogatokban, kövér, kurtaszarvú tehene minden családnak; asszonyok, leányok tisztas, hosszú rokolyákban, férfiak hamuszín vagy világoskék leffentyűs kabátokban, nagy fényes gombokkal.

Nem is jöttek ők koldulni. Mindeniknek volt zsacskóval tallérpénzecskeje, az asszonyoknak fülönfüggői aranyból; az éltesebb családfők tiszteletreméltó hasacsát is hoztak magokkal, melynek statusquoban tartása nem csekély összegről rendelkeztetést föltételezett. Általában az egész bevándorló telep népe a családapától a hajadonokig és gyermekekig mind olyan életvidám színt, olyan önelégült gömbölyűséget hozott magával, amilyennek csak valaha festették a németalföldi költők a csendélet boldog alakjait.

Mikor ez a derék telepítő nép, vezérével, a tőzsér fiával együtt magát bemutatta Lippay alispánnál, ittlétét hitelesítendő, az alispán szokott humorával, mely még a keserűben is édes volt, monda a nála levő öreg Érkeletynek:

— Szegény jámbor emberek. Milyen soványan, milyen rongyosan és milyen szomorúan fognak ezek három év múlva elszökni Krénfy uram paradicsomából, szekér nélkül, függők nélkül, gombok nélkül.

A jó emberek nem értették a magyarul mondott észrevételt; amit egyébiránt Lippay még hónapok előtt megmondott magának a hollandinak, de aki persze praktikus ember lévén, csak mosolygott rá. Nem értenek ehhez a tekintetes táblabíró urak, akiknek csont van a hasukban.

Mikor kimentek a telepítők Lippay szobájából, egy öreg kvakker hátramaradt, s kurtaszárú gyűszűnyi pipáját szájában tartva, megszorítá kordialiter az alispán kezét, s valami gonosz lapos nyelven mondott neki valami hosszú frázist, melyből inkább az arckifejezés, mint a szavak után ítélve, az volt kivehető, hogy hiszen majd meg fogják ők mutatni, hogy mint kell gazdálkodni ilyen országban.

Lippay szívesen visszaszorítá az öreg belga kezét, s azt mondá neki:

— Te is megfordítod három esztendő múlva a pipaszárat, öreg bürgözdi, s a keserű végét szívod. Adieu.

...Nem kellett három esztendő hozzá, hogy a vén kvakker eltanulja a környékbeli népektől azt a tudományt, hogy mikor dohány *nincsen*, legjobb a pipa szárát megfordítva dugni a szájba.

Kallósfalva még fennmaradt éhes autochtonjait könnyű volt kisajátítani parlag birtokukból; azokat mindenestül feljebb tolták a hegyek közé, ott besorozták őket egypár fűrészmalom és papiroskalló munkásai közé; ezek még örültek is rajta, hogy állandó kenyeret kaptak.

Egypár közülök elébbvalónak tartotta mégis, hogy régi házában, szokott nyomorában megmaradjon. Ilyen volt az öreg Popák meg a falu hajdani bírása, kik azután köznevetiségre ott maradtak a falu végén szegényes vityillóikkal, miután a telepítvényesek új házsoraikat ott kezdték, ahol a hajdani falu végződött.

Ah, az gyönyörű kis telep volt, a telepítők tudtak magok téglát égetni sajátos módon, minden kemence nélkül, abból keresztgerendázattal magas, tornácos házakat építeni, szép zegzugos tetőzettel, cifrán kifaragott furcsa kakasokkal.

A kis folyam partját egészen átalakították, hidakat vertek rajta merész ívezettel, jégtörő sarkantyúkat emeltek szakadékaik, mesterséges zsilipeket alkalmaztak reá, miknél-fogva a szükséges vizet kellő erőben lehetett a malmokra bocsá-

tani, az alantabb fekvő réteket megöntözni vele s rekesztékeiben pizstrángokat növelni.

Maga az ifjú tőzsér szép, vörös külsejű gazdasági lakot építtetett magának, melyben csodaszépen volt vegyítve a gerendázat a kőépítéssel, egész kis kártyavár, szép és egyszerű.

Azután nekifogtak a földnek, felszántották azt kegyetlenül tizenkét hüvelyknyi mélyen, minden gazt kiirtottak belőle, s bevetették első ősszel azokkal a drága angol búzafajokkal, amiknek acéla és sikere kitesz a banáti búzán, tavaszra hagyva a rendkívüli hatsoros árpa, skót zabfajokat, a kék lucernát és turnipszet meg a fél mázsára növény burgundirépkát, a legkövérebbnek látszó földdarabot pedig maga a tőzsér fia tartá fenn a festőbuzér ültetvényei számára, mit szép sorban, ágyakra felosztva, mint a zellert, ültettek el, szép, csöves bádokkantákkal megöntözve bőven.

Krényfő úr el volt ragadtatva ennyi munka láttán. Nem győzte dicsérni a szorgalmat, a fölséges elrendezést, a haladást, s addig dicséré és magasztalá az ifjú tőzsért, míg az rá hagyta magát venni, hogy ez új telepet a fennhéjázó „Kis-Amszterdam” névvel ruházza fel.

A fiatalember nemzeti büszkeségének nagyon hízelgett ez elismerés.

Egy napon Krényfő aggódva mondá előtte, hogy nem tudja, mit cselekedjék, annyi ezer meg ezer mérő repcere van szerződése egy pesti kereskedővel, másikkal nagy mennyiségű festőbuzér-gyökérre és ismét roppant mennyiségű cukorrépára; az ő egész gazdaságában azonban sehhol sem értenek e három cikk természetéhez, és most kénytelen lesz azt drága pénzért hozatni külföldről, mert húszezer forint vinkuluma van a kereskedőnél, amit különben elveszít.

A fiatal telepítvényes egy kis ideig számított a fejében, azután azt mondá, hogy ne legyen Krényfőnek gondja: mind e terményeket, ha kell, kétszeres mennyiségben is kiállíthatja ő.

Krémfy nevetett, amin az ifjú ember nagyon sértve érezte magát. Itt Magyarországon azt hiszik a gazdák, hogy mivel ők nem tudnak valamit, tehát az lehetetlen. Ő pedig hivatkozik azon aranyelvre, miszerint „nincs rossz föld, hanem rossz a gazda”.

Ekkor Krémfy komoly arcot csinált. Felemlíté, hogy ez nem tréfa ám. Ő maga húszezer forintig van lekötve a szerződő feleknél, s még legrosszabb vásár esetében is, ha tudniillik mindent külföldről kellene hozatnia, legalább húszezer forintot remél nyerhetni e vállalaton, ami negyvenezer forint. Ennyi összeget nem lehet ám kockáztatni egy fiatalember által felvállalt kétséges kísérlet miatt.

Ez végképpen kihozta a hollandit önuralkodásából. Mint természetű és vállalkozó volt lenézve. Azt mondták szemébe, hogy nem tud a felvállalt szerződésnek *megfelelni*, s nem tudja azt kellőleg *biztosítani*.

Még aznap rajta ment Krémfyre a negyvenezer forinttal, kényszerítve őt, hogy fogadja azt el mint szerződési kötvényt, amiért őneki bizonyos napra a kívánt termékeket mind előállítandja.

Krémfy, mit tehetett volna, elfogadta a szerződést. Hisz ő egy szóval sem erőszakolta a derék embert e vállalatra.

Hanem úgy kéz alatt nem szűnt meg azt egyre ösztönözni. Előmunkálatait feldicsérte. Mindent magasztalt és páratlan sikerűnek mondott, amihez a telepítők fogtak. A jó emberek egészen elhitték, hogy ők most itt egy példánygazdaságot teremtenek, melynek mintáján az egész magyar felvidék egy új paradicsommá fog átalakulni.

Csak az öreg Popák meg a volt bíró és a száz évet élt öreg földész álltak meg e munkák láttán fejcsóválva, s mondogták maguk között: nem jól van ez!

Aranyul van mondva a szó: „nincs rossz föld, csak rossz gazda!” s ez gazdasági elvnek igen derék, hanem az életben vannak minden szabály alól kivételek.

Van gonosz, átkozott, rosszakaratú föld, aminek gyógyíthatlan hibáit becsületes gazda mindig meg szokta mondani vevőjének, s tudtul adja neki előre, hogy azért bocsátja földjét ily olcsóra, mert annak „*maleficiuma*” van. Az ilyen *maleficus* föld az, amit a száz meg száz év óta ott lakó gazdák jól kiismertek, s otthagyták pusztának. Ezek várnak a jámbor telepítőkre. Ez ínség szigetei.

Tudok egy megyét, melyben két hegyhát között igen kellemes völgy terül. Az ember bámul rajta, hogy azon gazdag tanyákat nem lát emelkedni. Semmi nyoma benne még csak járt útnak is, legfeljebb marhalegelőnek használják. A közeli gazdák azonban elmondják, hogy annak a helynek ott *maleficiuma* van. Úgy nevezik, hogy *föld drja*. Folyam vagy tó sehol közelében és mégis minden ősszel és tavasszal megjelen rajta ez a gyógyíthatlan átok. A föld ölnyi mélyen átnyirkosodik, olyan lesz, mint a dagasztott kovász, ahová az ember a pálcáját leszúrja, szökőkút buggyan fel utána; a víz nem tudni hol veszi magát benne, s ha ilyenkor juhok, barmot hajtanak a fűre, az mételyt, léprákot visz haza, az ember napos lázt kap tőle, még aki megszokta is. Próbálták már a rajtasegítést alagcsövezéssel; hanem a földnek az a gonoszsága van, hogy mentül alább, annál lágyabb, pár év alatt elnyelte az alagcsöveket is; sőt egyszer országotat próbáltak e völgyön keresztülvezetni, s vármegyeköltségen tizenkét bolthajtásos kőhidat emeltek a legsárosabb rész felett. S nem múlt el fél század, hogy a csodaföld elnyelte a hidat oszlopostul együtt, úgyhogy míg azelőtt szénásszekér mehetett el alatta, most már ember sem bújhat ott át. Ezt nevezik a föld *maleficiumának*.

Volt egy ismerősöm, kinek egyik felső megyében szép tagjósága volt, melyet kértek tőle akkor húszezer forinton. Ő rendbe akarta azt hozni, s maga látott a míveléséhez; igen jó gazda volt, nagy gyakorlattal s mérhetlen ismeretbőséggel bírt; költsége is volt rá. Tíz esztendő alatt beleköltött ismét húszezer forintot, anélkül, hogy a gazdaságnak olyan nemét

felfedezte volna, amit ott sikerrel lehetett volna fűzni. Ahol trágyát tett a földre, ott kiégett a vetés, ahol anélkül hagyta, ott ki sem kelt; lábajószágai embertől soha nem hallott bajokban vesztek el; tíz év múlva azután eladta jószágát tizenötezerért. Ötezeret leengedett korábbi árából a vevőnek, mert elég becsületes volt bevallani, hogy a földnek maleficiuma van.

Krémfy is nagyon jól ismerte a kallósfalvi maleficiumokat. Az első volt ezek közül az, hogy a völgy oly csodálatosan volt kinyitva északnak, s más felé elzárva, hogy itt rendszeren egy hónappal későbbben kezdődött a természet ébredése, mint más, sokkal magasabban eső vidékeken.

Rendszeren a kánikula idején szokott támadni egy gonosz, átokterhes szél, mely Lengyelország felől jött, s melyre nézve az volt a vének időjós tapasztalata, hogy ha három óra alatt meg nem szűnt, akkor kitartott három napig, és ha három nap véget nem vetett neki, fújt három hétig folyvást.

Ilyenkor azután semmivé lett, ami növény csak kényes volt virágára, levelére. Nem állta azt ki más vetemény, mint az igénytelen, elárvult zab és a ravasz krumpli, melynek van annyi esze, hogy a rosszát hagyja kívül. A rendkívüli széljárásokban néha ez a kettő is megromlott, s ilyenkor azután éhség volt a vidéken. A burgonyának is csak egy faja tenyészett, a többi nem nőtt, elszakállasodott, sok gyökér, semmi gumó, vagy ott rohadt a földben.

Ezt a gonosz vihart meleg nyár közepén állat sem viselte el más, mint ezek az ide törődött, hosszú szőrű csálé tehének, nyurga pofáikkal, sovány tőgyeikkel, azok is megunták elégszer a türelmet, s bőrüket küldték haza gazdáiknak.

Ez volt a kallósfalvi tájék egyik maleficiuma.

Másik volt az alatta elfolyó patak. Ez rendszeren télvíz idején, mikor más patak nyugszik, szokott megbomlani. Itt a völgyben még vastag jég borítja a vizet, fenn a melegebb vidéken már olvad a hó, s akkor egyszerre megtelik az egész meder, az ide-

szorult jéghasábok megtorlanak az útjokat álló sziklavölgyben s olyankor a háztetőkig emelkedik a víz és napokig úgy áll, míg egyszerre megint rombolva nem tör magának tovább utat . . .

Szegény jó hollandusok.

Milyen szorgalommal, mily áldozatokkal alakíták át az új telepítvényüket. A föld makacsságán győzött a mindenható kitartás. A kora reggel kinn találta őket mezőiken, s a késő est vetette őket vissza. Dolgozott a nő és leány is, még az apró kis gyermekek is letek munkát, s oly vígan, oly jó kedvvel ment mindaz.

— Látjátok, ti naplopók! — szokta Boros uram mondogatni a hajdani kallósfalviaknak, ha velök találkozott a hollandiak viruló árpaföldei között. Így dolgoztatok volna ti is, most nem volnátok ilyen rongyosak.

Azok hitetlenül csóválták fejeiket és azt felelték:

— Tudja azt kegyelmed nagyon jól, hogy ez a munka mind hiába történt, hogy ezek a cifra fűvek nem érik itt meg az aratást soha.

Úgy lőn.

Június közepén, a legmelegebb napra következő éjszakán megjelent a soha el nem maradó északi vihar, mely legelőször is azon kezdte, hogy a szép hegyes háztetők cifra ablakainak feszülve, valamennyi ház cserépszindelyeit leszórta kertekbe és utcákba, a vaskéményeket kitekerte helyeikből, s a gyöngébb lábakon álló ólakat fenékkal forgatá felfelé.

A jó hollandusok ijedten láttak e kelletlenül kocogtató vendég elfogadásához; lekötözték, leszegezték épületeik megmozdítható részeit, megtámogatták ólaikat, a vihar azonban egyre nőttön-nőtt, oly hidegen, hogy szinte hasította az emberek arcát, a legerősebb fák csikorogva adták meg magokat alatta s kifordultak gyökereikből, egyes elkapott gallyak elrepültek a falu túlsó végére, s tíz kútgém közül sok volt, ha megmaradt egy.

A telepítők megijedtek ugyan e hallatlan jelenettől, de csak azt hitték, hogy néhány óra múlva majd megszűnik az, mint más tisztességes vihar. Ez azonban kitartotta az egész napot, s éjszakára még dühösebb lett. Reggel a fák levelei mind olyanok voltak már, mintha szépen össze volnának sodorva apró szivaroknak. Haj, a mezőkre senki gondolni sem mert. Milyen pusztulás lehet ott most!

Estig kitartott újra a szélvész, s nem fáradt el, nem fordította nyugalomra az éjszakát; folytatta, amit megkezdett.

A jó telepítők buzgón imádkoztak ingadozó hajlékaikban, hogy fordítsa el róluk az Úr ezt a rémet.

Éjfél után csakugyan csillapulni kezdett a vész, miután negyven óráig dühöngött szünet nélkül; a házak eresztékei megszűntek csikorogni, ajtók, ablakok felhagytak a folytonos dörömbözéssel, a kürtőkben elhallgatott a rémséges bömbölés. Hajnal felé egészen elcsendesült minden.

Hanem a szobákban alvók azt kezdték érezni, hogy a nyári takaró oly vékony, az alóla kidugott kéz, láb szinte megdermed a hidegtől.

Amint azután a legelső szürkülettel kinéztek ablakaikon, az ijedség bámulata fogott el minden szívet; a háztetők, a fák, a kerítések mind, mind valami fehérrel voltak bevonva. És mi volt az a fehér? Az volt az éjszakai dér!

Az egész, egész vidék be volt hintve ezzel a mérges cukorral.

Síró, kétségbeesett csoportok tódultak ki a mezőre; a szorgalom minden gyümölcse le volt dűlve, letarolva, jobban, mintha egy csatázó tábor hagyta volna ott nyomait. A szép, gazdag vetések a földre hányták mind megalázott fejüket, mintha panaszkodnának, hogy miért hozták őket ide. A gazdag növények levelei száraikhoz lohadtak, s leforrázva terültek el a földön: nem virágzott semmi.

A feljövő nap azután ismét folytatá szépen megszakasztott működését; sütött melegen, ragyogott nyájasan, a kis-

amszterdami határban nem volt minek kizöldülni többé, csak fenn a hegyoldalban látszott itt-amott egy-egy réz-rozsda zöldségű szalag; a régi lakosok zabföldci, amik jó ismerősek voltak már czzel a gonosz látogatóval, s egyedül bírtak dacolni vele.

Az ifjú tőzsér a repcébe már belevesztett, azt drága pénzen kellett neki Krénfy számára előteremtenie; természetesen, akitől vette, az ismét Krénfy bizományosa volt, úgyhogy az tulajdon repcáját adta el neki drágán s vette meg tőle olcsón, hogy ismét eladja drágán.

Hanem a cékla és buzér, miknek gyökere a földben van, bő kárpótlást ígért az ifjú gazdának ez első veszteségért. Vigasztalta magát, hogy az szerencse, ha az ember a legelső tételben nem nyer, majd a másodikban annál többet.

A gyökerek nőttek is eleget, s bár nem egészen biztatnak a reménylett eredménynyel, mert gonosz, holt földdel volt bajok, mégis tűrhető szüretet lehetett belőlük remélni.

Szent Mihály napjakor, midőn a telepítők új kölesvetése ismét érni kezdett, a telepítő kilovagolt egyszer a határba s látta, hogy a tótok már szedik fel burgonyáikat.

Valamit értett már akkor a nyelvükön, s megszólítá őket, hogy miért sietnek úgy.

Egy vén, száznégyszáz éves ember, ki maga is emberszámba dolgozott, felelt meg szavára.

— Kora tél lesz, uram. A fenyőmadár korán fűtyöl az erdőben, s a hörcsök betakarta lyukát, Szent Mihály nap után nem jó a földben hagyni semmit.

A telepítvényesnek oly furcsa volt ez a felelet, hogy Krénfy lakáig mind azon nevetett magában. Ott elmondá ennek a paraszt félelmét, saját véleményét is hozzátéve, miszerint ő még egypár hétig mindent a földben akar hagyni, mert a cékla most kapja valódi édességét, s a buzér színe most sötétül legjobban.

Krény nagyon helyeslé e nézetet. Csak őrá figyeljen. Neki is van hatszáz zsákra való krumplija. Amíg ő nem kezdi azt szedetni, ne hallgasson a parasztokra.

Három nap múlva azután jött egy tökéletes fagy a vidékre, a telepítvényes répái és gyökerei úgy odafagytak a földbe, hogy azokhoz tavaszig hozzá sem lehetett nyúlni.

Krény elvesztett hatszáz zsák burgonyát, s megtartotta a telepítvényes negyvenezer forintját kötvény fejében. Még azzal is fenyegetőzött, hogy kárpótlási perbe fogja idéztetni.

A szegény fiatalember sírva futott az alispánhoz, s könyörgött neki, hogy védelmezze őt e rettentő ember ellen. Bánjék vele úgy, mintha édesapja volna.

Az alispán megsimogatta a megrettent fiú fejét, s azt mondta neki:

— Örülj, fiam, hogy *csak ennyit* vesztettél. Szedd össze, amid megmaradt, és eredj haza Hollandiába, mert ha sokáig folytatod az ismeretségedet Krénnyel, ez a kabát sem marad rajtad. Jövőre pedig tanuld meg, hogy ahol *ingyen földdel* kínálnak, onnan szaladj!

A jámbor ezer hálát adott a jó tanácsért, s még aznap visszaindult Hollandiába, azt sem kérdezve, hogy házával, marháival és földjeivel mi történik tovább.

Amit nyár és ősz be nem végzett, befejezte a tél. Irtóztató jeges vízáradat január derekán megrohanta a kis telepet; a mesterséges zsilipek, védsarkantyúk csak gonosz akadályul szolgáltak neki, mikben megtorlódva, az egész völgyet elönté, s elmentében három, négy felé csinált magának új medret a legmíveltebb földeken keresztül.

A szép gerendás házak, a tuskópaloták nagy része összedült, odaveszett a téli takarmány, eleség, kerítések, kapuk elúsztak a vízzel.

A haszonhajtó háziállatokat irtó vész lepte meg, egymás után hullottak el; csodára maradt meg közülök itt-amott egy, kettő. Nem állták ki ezt a tájat, lég, legyek, füvek, minden

kártékony volt rájuk. A jámbor telepítők tapasztalatait az ő bőreik is öregbíték.

És jött végre a legszomorúbb tapasztalás.

Éz pedig egy kis új, négyszögű, árokkal kerített helyecske volt a hegyoldalban, melyet a falu építésekor eleve kimértek temetőnek. Néhány hónap lefolyása alatt ez a temető tele volt. Sohasem múlt el a járvány az új lakosokról; tüdőlob, gonosz köhögések, hirtelen ölő torokgyík, forró láz és patécs váltogatták egymást, mint különös rossz szellemei e tájnak, melyek állandó lakásul választák maguknak ezt a völgyzacskót, s különösen az idegenekre szeretnek leskelődni.

Egy év alatt fele a bevándorlott népnek megszűnt örülni az ingyen adott földnek; valóban azt a hat lábnyi kis tért saját hazájukban is megnyerhették volna ingyen, s bizonyosan hosszabb napjaik lettek volna Istentől kiszabva.

A második évben már semmi különbség sem volt az új telep lakói és a régiek között. Arcaik éppen azt a földfakó színt vették fel, ami azoké, ruháik éppen úgy elrongyosodtak, házaik éppen úgy meg voltak támogatva karókkal és kívül-belül betapasztva sárral, s a kenyér éppolyan ritkaság volt asztalukon, mint ezeknél.

Takarékfilléreik kivétel nélkül átvándoroltak a kéményes házhoz, hol igen jól tudták felfogni az ínség nagyságát, s méreg-pénzért, átok-uzsoráért osztogatni a mindennapra való eleséget, a múlhatlan vetőmagot, a betevő falat kenyeret.

Amint az alispán megmondá, levetkőztetve, elcsüggesztve, kifáradva állt az egész kolónia Krénfy úr *oltalma* alatt már a második évfordulóban.

Alkonyat elmúlt már, itt a mély völgyben már kész éjszaka van. A kis-amsterdami utcán egy hat-, hétéves parasztyánka megy végig, félénken haladva el mindenütt a kapuk előtt, mert a kutyákat még nem ismeri nevciken; idegen ebben a faluban, bár különben a tájékat elég jól ismeri.

Ha pedig mégis valami régi ismerőssel találkoznék, s azt kérdezné tőle, hol jársz te itt kicsi Marina, készen van rá, hogy mit felelne neki; „Itt voltam a szépapámnál, a százesztendő Sztropkó Mihálynál, megyek a nagyságos úrhoz, megviszem neki a füstpénzt, az egy forintot.”

Azonban sem mérges eb, sem nyájas ismerős nem találkozik vele az utcán, idegenek laknak ott most, rosszkedvű idegenek, s az idegen kutyái alusznak éjszaka, mert nappal hámba fogva, kis szekerkét kell húzniok. Dolga van ott a kutyának.

Megszólítatlan jut a kisleány a gyár ajtajáig, melynek kapujában félig a nyitott ajtónak támaszkodva pipázik az ispán, szinte megjíed tőle a lányka, amidőn meglátja.

— No, mit akarsz? — rivall rá az ember, ki nagyon vitéz dolognak tartja egy kis lánykát is megijeszteni.

— Innen jövök a szépapámtól, az öreg Sztropkó Mihálytól, az küldött a nagyságos úrhoz, hogy hozzam el neki a füstpénzt, az egy forintot.

— Hát mégis él az a te vén szépapád? Hát sohasem hal az meg? No hát hol van az a pénz, add ide.

— Nem adom biz én! Mert én azt a nagyságos úrnak akarom adni. Nem kegyelmednek hoztam.

— Ejnye, semmiházi kölyke. Hát nem mered az én kezembe adni. Most mindjárt kapom ezt a pipát, és úgy verem a fejedhez, hogy . . .

Marina jól tudta, hogy Boros uram nem szokta a pipáját kiköpni a szájából, s nagy bölcsen visszafelelt neki:

— Én nem bánom, ha nem ereszt kegyelmed a nagyságos úrhoz, én visszaviszem a pénzt, s ha azután majd mikor kellene, nem lesz a szépapámnak, akkor majd megmondom, hogy kegyelmed nem engedte átadni.

Boros uram dörgött, morgott; gondolta magában, megállj, majd azután is megtéphetem a hajadat, s azt mondta a lányának, hogy jöjjön hát vele, majd előszólítja a gazdát.

Egy síkos, bűzös folyosón vezette végig a lyánkát, mely körül látszott futni az épület egész belsején, mind a négy oldalon.

Egy füstös szobaajtón bekocogtatott, melynek közepén kis rácsos ablak volt, belül lefüggönyözve. A függöny kissé felemeltetett belülről, azután kinyílt az ajtó. Krénfy úr mindig meg szokta elébb nézni, hogy ki kocogtat, mielőtt felnyitná az ajtót.

A kis Marina átadta neki az egy forintot, amit Krénfy szórakozottan dugott zsebébe.

A leányka mondá, hogy arról írás is kellene. Azt majd ad az ispán.

Boros uram morogva ment a kancelláriának nevezett füstszoba felé, írni.

Ekkor a kisleány kivett egy levelet kendőjéből, s átnyújtá azt Krénfy úrnak.

— Ezt a levelet pedig azért adták, hogy hozzam el, s adjam magának a nagyságos úrnak.

— Ki adta azt?

— Bele van írva a neve.

Krénfy úr bement a szobába, mert odakinn már oly sötét volt, hogy nem lehetett olvasni.

A kisleány azután hallá, hogy Krénfy úr hogy jár fel s alá a szobában, az ajtótól az ablakig és ismét vissza tízszer, hússzor, számtalanszor.

Nem győzte a várakozást tovább, bekocogtatott az ajtón.

— Mi kell? — hangzott belülről oly ijedt szó, hogy Marina szinte elfutott tőle.

— Nem tetszik semmit izenni vissza?

— Csak eredj most, menj ki a falu végére, ott várd meg az ispánt, mindjárt utánad fog menni, s elviszi az üzenetet; ne szólj felőle senkinek.

A leányka iparkodott kifelé.

Krény homlokán annyi izzadtságcseppek gyöngyöztek, mint a legkegyetlenebb őszi dér. Arca halovány volt, és minden vonását eltorzítá valami egyre változó indulat, melynek nevet nem lehet adni. Félelem-e az, gonosz vágy, kétségbeejtő gyöt-rődés vagy undok sóvárgás?

Néha megáll a szoba közepén; néhány pörcig tanács-kozik magában azzal a négy rézkrajccárral zsebében, amik csörömpölve csengnek ujjai közt, azután megint nyargal tovább, mint valami kalitkába zárt fenevad, mely sehogy sem akarja elhinni, hogy az a fal, amit minden negyedik lépésnél maga előtt talál, a világ vége.

Végre elfáradtan, kimerülten leül íróasztala elé, a fedett dolgozólámpa csak egy kerek tért világít meg maga körül, a szoba többi része sötét.

Még egyszer elolvasta azt a rejtélyes levelet, még egyszer végigtanulmányozza annak minden sorát, tollat vesz kezébe, tízszer is belemártja a tintába; a nedv rajta szárad, fogai között megőröli a tollszárat és mégsem találta meg az igazi gondolatot.

Az a kis rézőrdög ott a tintatartón úgy mosolyog szemei közé, úgy ragyog fényes orra, szemei, kiülő pofája, úgy dik-tálja neki, hogy mit írjon.

Végre lehajol a papírra és ír. Ír és ír, és újra kitöröl mindent, amit írt. Megint újakezdi, keze reszket, s tollvonásai néha olyat rándulnak, hogy egészen idegen jegyek támadnak a sorok között.

A kis rézőrdög így látszik helyesleni mindent.

Végre készen van vele; átolvassa; nagyot lélegzik. Azután összehajtja levél alakban, pecsétviaszt gyújt, lepecsételi. Címet akar írni: nem, az rossz volna. Sőt a pecsét sem kell, azt felszakítja. Megint valami újat gondol: ez még gonoszabb lenne; — nem bízhatik senkiben; még valamit ír a levélbe; azzal másodszor pecsételi azt le s ráírja a címet. A keze úgy remeg, midőn e nevet leírta.

Most összegyűri a levéltöredékeket, s a lámpánál meg-gyújtja azokat. Néhány papírszeglet nem égett el, azokat

gondosan felszedi. Kívül-belül megnézi: nincs-e rajtok valami írás?

— Boros! — kiált, s a hang szinte torkán akad — Boros! Boros uram odakinn kiabál az udvaron, s nem hallja, hogy hívják.

Krémfy ösztetöri a csengettyűt, mégsem bírja az ispánt maga elé idézni.

Az ispán úrnak kellemes időtöltése akadt azalatt. Észrevette, hogy valami rongyos ember ott ólálkodik a kapu előtt, s hirtelen elészólítva négy szeszfőző legényt, a ház két oldaláról megkerítetté az embert, s hirtelen rárohanva elfogató.

A vén csavargót találta elcsípni. Az öreg dühösen védte magát, de a többség elnyomta.

— Rég akartam a szemed közé nézni, vén gonosztevő! — rivall rá Boros uram, ugyanazzal a bottal hadonázva, amit a csavargó kezéből facsartak ki ketten-hárman. — Mit ólálkodik te itt minden este a ház körül? Kit akarsz megölni?

A csavargót annyira ellepte a düh, hogy nem tudott felelni.

— Melyitek volt az, aki tegnap is itt látta az udvaron? Még ide be mert jönni a semmiházi. És éppen tegnap veszett el egy egész kenyér, amint a folyósóra ki volt téve, azt te loptad el. Mi van a tarisznyádban?

— Egy fél kenyér — felele a csavargó tompán.

— Ahá! Nem megmondtam. Vegyétek csak ki a táskájából.

A legények kihúzták a vászonzsacsakókból a kenyeret. Valami száraz, sárfekete, félig penészes korpakenyőrdarab volt az, amelyet néhol úri házaknál a láncos kutyák számára sűtnek.

— A ti kenyeretek volt-e ez? — kérde a csavargó szomorúan.

A legények elszégyenlették magokat. Nem, ilyen kenyeret náluk a kutyák sem esznek. Visszadugták azt a csavargó tarisznájába, s mondák neki, hogy menjen Isten hírével.

— De többet akár ide se jöjj — rivallt rá az ispán. — Tudod?

A csavargó nem szólt, csak merően a szeme közé nézett az embernek.

— Nesze botod is — monda neki az ispán, s nem állhatta meg, hogy kínálás közben egyet rá ne húzzon vele a hátára.

A csavargó meg sem hunyorítá szemeit ez ütés előtt; csendesén annyit felelt vissza:

— Csak tartsd meg magadnak, hogy legyen miről megemlékezned rám.

Boros uram e szóra dühösen kapta ki szájából a pipát, s rettentő megtorlást készült venni azért, hogy őt egy koldus tegezni merészlí, hanem ezzel a szándékával fel kellett hagynia, mert egy nálánál is dühösebb ember elegyült a társaságba, Krénfy úr, ki már rekedtté kiabálta magát utána, s személyesen kényszerült őt felkeresni.

Boros uram olyankor, midőn magánál dühösebb embert és nagyobb urat látott, egyszerre meg szokott juhászulni, s egy perc alatt visszanyerte azt a jó cselédpofáját, ami olyan nagyra becsülendő volt nála.

— Tessék parancsolni.

— Jöjjön velem a szobába.

Krénfy úr bevitte őt magához; ott bezárva az ajtót, csöndes, halk hangon monda neki:

— Ide figyeljen ön. Mit ígértem én önnek azon esetben, ha egyszer véletlenül el találnám hagyni ezt a tájat?

— Azt, hogy magával visz és tízezer forinttal biztosít.

— Igen. Mostanában nagyon közel vagyok ehhez a pont-hoz. Ért ön engem?

— Hogyne.

Az ispán azt hitte, hogy Krénfy, mint ezt előtte sokan mások is tették, tömérdek pénzt felszedett kiterjedt hitelére,

s most abba akarja hagyni az egész szédelgést és a nála levő készpénzeket, mint *res factit* tekintve, azokkal minden tengeren túl tenni magát. Olyan sokan tették ezt már. Boros uram ezt sem bánta.

— De ezt senkinek sem szabad sejdíteni. Még *ennek* sem itt! Tudja?

Boros uram mosolygott. A *hárpia* volt ez alatt értve. Az okát is tudta: miért.

— Most fogja ön ezt a levelet s vigye el — oda, ahova címezve van. Mondja meg, hogy a grófnével egyedül kell beszélnie. Mikor ott lesz, szakítsa fel előtte ezt a levelet, de a kezéből semmi esetre ki ne adja. Úgy olvastassa el vele, hogy a két széle az ön kezében legyen. Ha elolvasta, ismét előtte pecsételtesse le a grófné gyűrűjével. Érti? Nem a magáéval, hanem a grófné gyűrűjével. Akkor várja meg a grófné válaszát és jöjjön vissza rögtön.

— Talán még ma odamenjek?

— Még most. Ebben az órában. A gyalogúton közelebb érheti, s nem kell a lovakkal állomást tartani. Azok nem feküsznek le olyan korán. Azonkívül is a Szropkó Mihály unokája ott fogja várni a falu végén; az ott szolgál Fenyéryéknél, kik örökben tartják magoknál; ha kelleni fog, ő majd előhívja a grófnőt, s tudatja afelől, hogy ön beszélni akar vele. Még reggelre vissza is kell jönni.

Boros uram semmi ellenvetést sem tett, s a levelet bele-tette a süvegjébe. Onnan legkevésbé veszhet el, mert ő süvegét nem szokta megemelni soha a szabad ég alatt.

Krényf azután egy bőhasú pálinkásüveget vett elő üveges szekrényéből, s kérdezé Boros uramtól, hogy nem akar-e egyet inni az útra.

Boros uram először hozzányúlt; hanem azután jutott eszébe *valami*, s csak megtörülte tőle a száját.

— Köszönöm. Majd inkább iszom egy garas árát Tarnócon a zsidónál. Tudja: a kocsmában jobban esik.

Valami jutott eszébe, ami nem engedte jókedvvel nyúlni olyan italhoz, amit Krénfy úr töltöget a más poharába.

— De csak siessen hát, és jól vigyázzon mindenre.

Boros hunyorított a szemével, mint aki jól érti a másikat. A kapuban rágyújtott a pipájára, a puskát hátára vetette, s nekiindult az alkonyati útnak.

X. A PUSZTA HÁZ

A kis Marina kiment a falu végére, ahogy Krénfy úr megparancsolá neki, odáig, ahol az utolsó összeomlott ház sárfalai feketülnek, ott leült a puszta ház küszöbében, és várt az ispánra.

Egészen beesteledett már; a távol maradt Kis-Amszterdám házaiban megvilágosult egy-egy ablak, s a szél olyan hidegen fútt a puszta ház ablakain át. A kisleány fázott és félt.

Olyan hosszúnak tetszett előtte az idő, amíg ott kellett várnia; de azért nem hagyta el helyét, mert Fenyéry úr azt mondá, hogy rá igen fontos dolgot bízott, midőn azon levelet küldte el, s hogy a hozandó választól függ a szép grófkisasszony sorsa.

Ez bátorítá a kis pórleány szívét, — őt e nagy okos úr, jóltevője, fontos ügygel bízta meg, ő hasznára lehet annak a szép grófkisasszonynak, aki mindig olyan jó volt iránta.

Pedig a szél mindig erősebben kezdett fújni, s a hegyeken túl nagy tornyos felhők emelkedtek, amiket meg-megvilágított néha a percnyi villám. Milyen tüzes szegélyök van a felhőknek ilyenkor.

Talán mégsem jön erre a zivatar, elhúzódik majd másfelé, ezzel biztatgatá magát, s nézte a tüzes felhőszegélyeket, merre mennek, hogyan járnak.

A felhők sebesen járnak. Az ember azt hiszi, még messze van az a fekete gomoly ott az égen, pedig feje fölött van már.

Szinte tudja, hogy rémült utasok, kinn szorult munkások futnak, kerülnek előle, s úgy igyekszik őket a zivatar megkergetni, eléjük fordulni, minden oldalról rájuk rohanni.

Egypár nagy kövér csepp már hullott is a gyermek kezére, arcára. Talán hamar átmegy, gondolá magában, s behúzta magát a romhajlékba az eső elől. A ház egykori tetője kettétört szalufáiról félig lecsúszott az elhagyott tűzhelyre, s így egy kis roskatag sátort képezett a szögletben, mely elég jó annak, akit a ziveter üldöz s nincs jobb hely, ahová meneküljön előle.

Marina behúzta magát e náderesz alá, s onnan hallgatá szívdobogva, mint paskolja a zápor a falat, melyet nem bírt még jobban lerontani; hogy ordít a szél a szűk ablakokon keresztül, bosszankodva, hogy nagyobb rést nem tud rajtok törni; s félve takarta el szemeit, amint a villámok cikázva vonaglottak keresztül az égen; a hegyek csak úgy szórták egymásra vissza a mennydörgést, mintha ők haragudnának.

Olyan jó volt, hogy most tudott imádkozni. Összetett kezei alatt nyugodtabban vert a szíve, s nemsokára könnyebbülten hallgatá a mindig távolabb hömpölygő vihardörgést, melyet a megáradt hegyfolyók állandó zúgása váltta fel.

Most azonban az volt nagyobb aggodalma, hogy egészen besötétült, a romház nyílásain keresztül alig lehetett valamit kivenni az éjszakából. Attól félt, hogy az ispánt elszalasztja; nem láthatta meg a sötétben.

Szemeit az ajtónyíláson át az útra szögezve, nézte figyelmesen az alaktalan sötétséget, amidőn egyszerre egy rögtöni villámlás fényre lobbantá a tájat. A lobogó, sistergő villám nem messze a háztól csapott le függőlegesen a földre, rettentő csattanással rázva meg a léget, s ebben az ijedelmes fényben alig három lépésnyire rejtekétől egy férfialakot pillanta meg Marina, a rom küszöbének támaszkodva.

Az ijedtség percében a lélek annyit felfog egyszerre. Marina a villám perce alatt megismerte az embert. A vén

csavargó volt az; kalap nem volt a fejében, ősz haját szanaszét kuszálta a szél; egy nagy botot tartott magához szorítva.

A leány lélegzését visszafojtva vonta meg magát rejtékében. Először lehunyta szemeit, s iparkodott magával elhíttetni, hogy talán nem is volt az való, amit látott; majd félve nyitá fel újra szempilláit s lesve kémlelődék maga elé. Most is ott állt a vén csavargó a küszöbben.

Úgy félt ő ettől az embertől; pedig hiszen őtet nem bántotta soha, ismerte is jól, talán ez is csak a zivatar elől tért ide be.

Azon is gondolkozott már, hogy meg kellene szólítani és megkérdezni tőle, hogy nem látta-e a nagyságos úr ispánját ezen elmenni.

Azt kellene neki mondani: „Adjon Isten jó estét kegyelmednek, bátyámuram”.

El is mondta ezt magában tízszer is: „Adjon Isten jó estét kegyelmednek, bátyámuram”, de fennhangon nem volt bátorsága belekezdeni.

Az eső is múlni kezdett már, csak egyes eltévedt csepp hullott még a nádkévékre, csak egyszer-egyszer emelé fel az eltávozott zivatar villámló szempilláit, mint valami rém, mely a félnék gyermekeket ijesztgeti. A vén csavargó alakja folyvást ott állt a küszöbben, azon mozdulatlanul, kezében a nagy furkósbot. Még csak a fejét sem fordította másfelé.

A rettegő leányka éppen elszánta már magát, hogy kijöj-jön rejtékéből s hozzá szóljon, amidőn az egyszerre megmozdult, s mint aki valami hangra figyel, előrehajtotta fejét, és a botot kezébe markolta, kétszer-háromszor is megváltoztatá, amíg jó fogást talált rajta, és azalatt úgy figyelt kifelé, úgy hallgatózott.

Néhány pillanat múlva úgy tetszik a leánykának, mintha nehézkes lépések közelednének az úton errefelé; a zupogó sárban elég messziről meg lehetett a tocsogást különböztetni.

A közelgő férfi nyilván azzal volt elfoglalva, hogy acéllal, kovával tüzet üssön ki, a szikrák minden percben megvilágosították arcát.

Marina megismerte az ispánt.

Máskor nemigen örült ez ember láthatásán, de most könnyebbült szívvel látta közeledni, s készült eléje szaladni, amidőn az előtte álló alak egyszerre egy szokással kiugrott rejtékéből az út közepére.

A leány ajkán elhalt a kiáltás.

Azon percben egy irtózatos ordítást hallott, egy halálos, életvesztő ordítást; — azután egy nehéz zuhanás hangzott, mint ahogy valami súlyos, élettelen test hosszában végigesik a sárba, és azután elcsendesült minden; még az égiháború moraja, még a patakuhogás is, még az esőcsepp koppanása is . . . Vagy talán csak az ő érzékeit lepte meg ez a siketség.

Néhány pillanat múlva a leányka azt képzelte hallani, hogy újra léptek hangjai közelednének a puszta ház felé, mégpedig súlyos lépteké, mint mikor valaki kettős terhet emel, s egyik lábával a másik nyomába lép, nagy nehézkesen.

A sötétben egy alakot látott ismét megjelenni az omladozott ajtó küszöbénél, mely egy másik, önakaratlan tetemet hurcolt maga után. A képzelet ilyenkor segítségükre jön a szemeknek, s kiegészíti a félig látottakat, kipótolja a sötétség időközeit, s kifesti a fekete körrajzokat — vérrel, mentül több vérrel.

A gyilkos helyet keresett a hulla számára a romladék közt, ahová azt elrejthesse.

Kezeivel, lábaival tapogatózott a sötétben.

Egyszer kicsúszott a halott, s fejével nagyot koppanva ütődött az omladék falába.

Most megpillantá az egymásra hullott nádkévéket ott a szögletben; a nád recsegése lábai alatt árulta azt el.

Valóban ez a hely alkalmas fog lenni.

Benyúlt kezével a kévék közé, hogy azokat széthárítsa, s azon pillanatban egy remegő kéz akadt ujjai közé.

... — Ki az! — kiálta, hirtelen visszafojtott rikoltással a gyilkos s egy szökéssel visszaugrott onnan ijedten, és az átelleni falhoz tántorodék.

Az elbújt gyermek jól látta a világtalan sötétségen keresztül is, mint keresé fel az ember a földre elejtett botját, hogy emelte azt fel két kézzel válla fölé, hogy közeledett néhány nyommal ismét feléje, szótlantul. A szív verését lehetett hallani.

Ekkor az a láthatlan véderő, mely a gyermekek fölött lebeg, józan ész és lélekjelenlétet sugallt a gyermek szívébe. Csendesen előbújt a kévék közül, s nyájas, félelem nélküli hangon szólítja meg az embert azzal a mondattal, amire már olyan régen készült.

— Adjon az Úr Isten kegyelmednek jó estét, *Vince bácsi!*

Hogy ötlött eszébe, hogy ezt az embert Vince bácsinak szólítsa?

Amaz dörmögve, szárazon lihegve ereszté le felemelt dorongját, amint látá, hogy csak egy gyermekkel van itt dolga. Susogva monda neki:

— Mit keressz te itten?

— Óh, édes Vince bácsi, a tekintetes fiskális úr küldött a nagyságos úrhoz . . .

— Melyik fiskális? Melyik nagyságos úr? — mordult rá a csavargó.

— Hát az a fiskális úr, akinél a grófkisasszony van, akit el akarnak veszteni, azért küldött Krénfy úrhoz, hogy írjon valami levelet, ami annak a grófkisasszonynak javára lenne, tudom ám én azt, mert rám merték az ilyesmit bízni; de ne mondja el kend senkinek. Ugye?

A csavargó botjára könyökölve hallgatá a gyermek szavait.

— És te hogy jöttél mégis ide?

— Hát a Krénfy úr azt hagyta, hogy várjak itt a falu végén, majd elküldi a levelet az ispán úrtól, én azután menjek el vele a kastélyig. Tudja, nem akarta, hogy ott várjak a házánál,

mert ottan az a hárpia észrevehetett volna és azt gondolhatá, hogy valami leánytól hoztam levelet a nagyságos úrnak. Nagyon félti ám a parasztleányoktól.

Mikor hallhatott ez a gyermek ilyesmit s hogy jutottak ezek most eszébe?

— Hát azután?

— Én vártam, míg esni nem kezdett, akkor félttem nagyon a mennydörgésektől, s elbújtam ide a nád közé, aztán el találtam aludni. Ugyan jó, hogy fölébresztett kegyelmed, Vince bácsi, talán már el is ment ezóta az ispán úr. Nem találkozott vele kegyelmed, Vince bácsi?

A csavargó szemei a sötétségen keresztül is fogva tarták a leány minden mozdulatát, arcvonását.

— Hogy tudod te, hogy én Vince bácsi vagyok?

— Hiszen kegyelmed a molnár a patakmalomban, jól ismerem a prémes sipkájáról, ami a fején van.

A csavargó feje pedig egészen fedetlen volt.

— Hallod-e, Marina! — szólt az ember, s izmos vaskezével megragadta a leányka vállát, te tudod azt jól, hogy én nem vagyok teneked Vince bácsi, a patakmolnár, hanem vagyok a vén csavargó Márton. Azt se kérdezd, hogy nem láttam-e az ispán uradat ezen menni, mert jól láttad te, hogy itt előttem ütöttem őt agyon. . . . Igen, agyonütöttem, mint a kutyát, mint egy rossz farkast. És te ezt láttad, mert ha úgy aludtál volna is, mint otthon édesanyád ölében, mégis fel kellett volna ébredned arra a rettenetes ordításra, amit az tett. Vagy nem volt az rettenetes ordítás, mi? No felelj! ugye, hogy az volt, hogy keresztüljárt az embernek a vérén, a velején! Sohasem hallottam ilyen ordítást, soha. — No, ne erőtesd magadat. Reszkess, mert rád fér. Ez csúnya éjszaka. Utálatos, gyilkosságnak való éjszaka.

A kisleány azzal a gyermekeknek sajátos elszántsággal kérdezé az embertől:

— Meg fog kegyelmed engemet ölni?

— Mi bolond kérdés az?

— Csak azt engedje meg kegyelmed, hogy elébb hadd imádkozzam magamban.

— Tedd.

Marina letérdelt a szegletbe.

— Mikor azt mondom, hogy „Amen”, akkor egyszerre üssön kegyelmed a fejemre, ne kínozzon sokáig, olyan jó nagyot üssön rám, mint az ispánra elébb.

Azzal két kezét összetéve, fejét a falnak támasztá, s elkezdé halkan rebegni:

„Miatyánk Isten

. most és mindörökké Amen”.

· Azután csak abban a helyzetben maradt és várta végpercét.

— Marina . . . — szólt a vénember halkán; közel volt hozzá, ott térdelt mellette.

A leányka felnyitá szemeit; úgy tetszék neki, mintha valami villogna előtte.

A csavargó acéllal és kovával tüzet csiholt; a percig élő kis tűzkigyók egy levelet világítottak meg, mely térdére volt kitéve.

— Idenézz. Mi van ezen?

Az acélszikrák pillanatnyi fényében odanézett a gyermek, és a borzadály vonakodásával rebegé ki:

— Vér . . .

A csavargó nagyot morgott: „Hm, nem azt kérdeztem. Mi írás van rajta?”

A leányka, mintha iskolában volna, haragos mestere előtt, szepegve betűzé ki a szókat a szikráknál:

— „Brenóczy Maróth Cynthia grófnőnek.”

Az ember ekkor fölkelt térdéről.

— Állj fel.

A leányka engedelmeskedett.

— Ki tanított meg olvasni?

— A jó kisasszony, aki most már a fiskális úr neje.

— No hát, ha még valaha összejössz vele, megcsókolhatod érte a kezét, mert többet köszönsz egy életnél annak, hogy a betűket ismered . . . Most szedd fel magad, és jér velem.

A gyermek szót fogadott, a csavargó megfogta kezét, és vitte magával az erdőbe.

Valami elhagyott, meredek gyalogutat választott, melyen tán egyedül ő tudta a járását, a sűrű sötét fenyőfák alatt minden külső derű elveszett, csak a gyakorlott láb ismert ott az útra; legkisebb nesz nem hallatszott a fák alatti éjszakában.

Mintegy félórai járás után megállt a csavargó a gyermekkel.

— Hallod-e már a tarnóci malom kepelését. Nem messze vagyunk oda. Ha én megígérem, hogy nem bántalak, megteszed-e, amit mondok? Felelj. Mondd ki az Isten nevét.

— . . . Bizony. . . Isten . . . — rebegé a gyermek.

— Most hát fogd ezt a levelet, dugd a kebledbe, hogy el ne veszítsd; te menj előttem ezen a mély úton, én megyek utánad Tamócig. Ottan keresd fel a Popákékat, azok majd elkísérnek a fiskális úrhoz, még az éjszaka ott légy, s a levelet add át neki. Érted-e? Senkinek ne szólj addig sem arról, amit láttál, sem a levélről, ami nálad van, sem rólam, sem az ispánról, míg a levelet a fiskálisnak át nem adtad. Akkor azután elmondhatsz mindent. Az ispánt ott találják a puszta házban; onnan is ő verte ki a lakókat, most már lakhatik benne maga. Semmije sem hiányzik, még a pipa is ott van az agyarában; pénzét meg sem számláltam. Nem azért öltem meg. Engem pedig keressenek, ahogy tudnak. Majd ha látom, hogy sokáig nem találnak rám, meglehet, hogy magam is felakasztom magamat. Mármost eredj előre. Utánad megyek; hátra ne nézz!

Néhány percig haladtak így a mély útban. Akkor a vén csavargónak valami különös kívánsága akadt.

— Tudsz-e te dalolni?

— Tudok.

— Valami hosszú nótát, aminek sok verse van.

— Van olyan: „Virágos az mező, amikor kaszálják.”

— Azt, azt. Danold azt nekem szépen.

A kisleány örömet akart volna énekelni, de féltében nem jutott eszébe a dallam.

A vén gyilkos belesegíté. Ő maga elkezdé a nótát az ő durva, reszelős hangjával, a félénk leányka lassankint belejött s aztán mindig biztosabban hangoztatá ezt a búskomoly melódiát, amin annyit sírnak a kévét kötő leányok aratáskor. A mogorva férfi hörgő basszus hangja még sokáig kísérte a dalt, melynek gyermekteleg csengésű rímei végig-végig hangoztak az erdei úton, a tarnóci utcán.

Bizonyosan félénk gyermek jár ott kinn egyedül, gondolják, akik a szobában vannak. Azért danol oly erősen, hogy ne legyen egyedül. Így ketten vannak: ő és a dal.

Csak Popákék kapujában, ahol maga a gazda állt künn leányostul, mert visszatekinteni a lyánka a háta mögé.

A vén csavargó ki tudja hol maradt el tőle, még az erdőben.

... Marina megtartá, amit megfogadott. Egy szót sem szólt a látottakról Popákéknak, csak Fenyéry úr kocsisa után tudakozódott. Az ott várt a leányra Popákék udvarán, a rendelet szerint hámba fogott lovakkal.

Marina sürgeté, hogy csak üljenek fel, és siessenek még az éjjel haza.

Ismerősei biztatták, hogy maradjon reggelig, megint zivatar lesz, az útban találja, de ő csak amellet maradt, hogy menni kell, s a kocsisnak utasítása volt azt tenni, amit Marina mond.

Éjfél után haladtak el a nagy sötét brenóci kastély előtt, melynek minden ablaka fekete volt most. A komondor félelmesen vonított az udvaron, amint elhaladtak előtte.

— Tán a gazdád vesztét érzed! — tréfálkozik a kocsis, amint elhaladtak a kapu előtt. — Boros uramat a hideg szokta törni, ha a kutyák így vonítottak a faluban, mindig azt hitte, hogy ötet ütök agyon.

A kocsis nevetett ez adomának. Abban a hitben volt, hogy valami nagyon tréfás dolgot mondott.

Marina tagjai a láztól reszkettek mind.

Hajnal után érkezett meg a kocsi az erdei lak udvarára. Fenyéry már a tornácon volt, rendszeren korán szokott kelni. Meglátva az érkező szekeret, maga sietett Marinát leemelni arról.

A gyermeknek annyi ereje volt még, hogy kebléből kivegye a levelet, s azon véresen átnyújtsa azt Fenyérynek:

— Itt van.

Azzal nagyot sikoltott, szemei elfordultak, arcai elsápadtak, egy percig megkapaszkodott Fenyéry kezében, azután lélektelen hajlott le karjára, mint egy kettétört virág . . .

XI. POST EQUITEM SEDET ATRA CURA!

A zivatar mennydörgését odabenn is hallották a veres házban.

Az erőszakos szélvész visszaverte a füstöt a kéménybe, hogy egyszerre az egész udvar, minden szoba tele lett azzal, mintha tulajdon pokolgőzükben akarná megfojtani a benne lakókat.

A zápor nagy cseppjei verték az ablaktáblákat, néha egy-egy tévedt jégesőszem koppant meg azokon, mint valami rossz hírrel kocogtató rém, aki figyelmeztetni jött a belül lakót, hogy itt az idő, itt a legfőbb idő!

Krény folyvást járt fel s alá nagy léptekkel szobájában, mint ki az örökmozdony feltalálásán őrtült meg, s most azt hiszi, hogy saját magának kell azzá lennie.

Egyik ijesztő kép a másikat váltotta képzeletében, mint valami félelmes kaleidoszkópban, ahol ugyanazon diribdarabkák minden mozdulatnál más csodát mutatnak, és egyik iszonyúbb a másiknál.

Minden embernek van egy szenvedélye, amiben megbűnhődik. Azt a lépést sohasem követhette volna el Krény józan fővel, amire rá hagyta magát venni egy uralkodó szenvedély mámorában. Egy lapra van téve minden. Vagy, — vagy--?

Cynthia kétségbe van esve, Cynthiát senki sem mentheti meg, egyedül ő. A haláltól, a gyalázattól li félelem egészen

kezébe fogja adni e bűbajos nőt, azokkal a megverő szemekkel, azzal az észvesztő alakkal. Kezében fog lenni, az ő irgalmára, az ő kényére bízva. Nincs neki más választása, mint a vérpad és az ő keze között. A levél megteendi hatását. Ilyen levelet ugyan veszélyes dolog volt útra bocsátani; de hiszen nem történt elővigyázat nélkül. Az ispán megbízható ember, érdek köti őt urához. Kettős érdek: a haszonvágy és a félelem. Ravasz-sága is van elég, hogy magát rá ne szedesse. A grófnéval csak négy szemközt beszélend, künn a kertben, ahol meg nem lephetik. Kezéből a levelet ki nem adja, hanem úgy engedi azt elolvasni, hogy a grófnő el ne vehesse azt tőle. Ha mégis azon veszélybe jönne, hogy meglepnék, hirtelen puskája csövébe fogja facsarni a levelet, s kilövi azt a levegőbe; az elég és szét-szakad, semmi nyom sem marad utána. Ha a grófnő csak cselet akart neki vetni, semmi bizonyossággal sem fog bírni ellene.

Óh, ez mind a legjobban el van rendezve.

De hátha mégis valami különös, valami előre nem lát-hatott véletlen jönne közbe, ami annyiszor megtörténik; ha az ispán elvesztené a levelet az úton, ha a grófnő elragadná azt kezéből, s segítségért kiáltana; ha az ispánt nagy ígéretekkel rávénne, hogy azt a levelet hagyja nála! . . .

Óh, valóban bolond volt, örült volt, aki ilyen levelet tudott idegen kézbe adni, útnak eresztetni.

Az ember homlokán a jeges veríték gyöngyei űzik egy-mást.

Kocogtatnak az ajtón.

— Ki az? Mindjárt! — szól ez, torkán akadó hanggal, s zsiibbadtan áll meg szobája közepén.

— Én vagyok, nagyságos úr! — szól kívülről egy ismeretes hang.

— Ah, az ügyvéd — sóhajt könnyebbülten Krénfy s siet, hogy kinyissa előtte az ajtót.

De mégis, ily zavart arccal nem szabad annak őt látnia. Előbb letörli arcáról a verítéket.

— Mindjárt, mindjárt! Ne tessék türelmetlenkedni. Mindjárt kinyitom. Mosdottam, törülközőm.

Azután még a tükörben is megnézte arcát, hogy fog rajta illeni a mosolygás. Tűrhetően sikerült.

Az ügyvédet mosolygva tudta fogadni.

— Hozta Isten. Mi jót hozott ily zivataros időben Brenócról?

— Csekélység, tréfaság — vigasztalkodék az ügyvéd úr, agyonázott kesztyűit húzkodva ujjáról —, egy kis idéző levelet kaptunk a székvárosból.

— Tarnócztyól, ugye? — kérdi Krénfy úr, csendesen mosolygva, s két könyökével az üveges szekrényre támaszkodva.

— Igenis, igenis — felelt az ügyvéd, belső zsebeiben könyökig vájálva.

— Váltóhamisítás miatt, ugyebár? — kérdi Krénfy, halatlan hidegvérrel fogadva az izenetet.

Az ügyvéd meg volt lepetve, hogy Krénfy már ezt is tudja; a megkapott hosszú levelet kihúzta zsebéből, s letette az asztalra.

— Tizenöt napra van a megjelenési határidő? — kérdező Krénfy.

— Igenis, igenis — hebegé az ügyvéd —; hanem, hanem...

— Hanem, ön azt akarja mondani, hogy egyúttal folyamodás van ellenem beadva, hogy előlegesen is letartóztassanak.

— Értesültem róla.

— Én is. Ne féljen ön semmit. Meg fogom előzni; még ma felmegyek a székvárosba. Tizenöt nap alatt az egész ügy el van simítva.

— Tehát nem gondolja nagyságod, hogy intézkedéseket kellene tennem?

— Intézkedéseket majd teszek én!... — szólta Krénfy, zsebjére ütve, honnan a fiatal négy krajcár felelgetett vissza.

Az ügyvéd jókedvűen nevetett.

— Igaza van nagyságodnak; az egész vármegye zsebében van.

Krémfy gondatlan arccal lépett az asztalhoz, s meggyújtá szivarát.

— Tessék önnek is. Foglalja el vendégszobáját; félóra múlva Lenczné el fogja önnek mondani a teendőket, én még az éjjel felmegyek a székvárosba. Önnek más teendői lesznek, majd Lenczné elmondja. Később jöjjön utánam.

Az ügyvéd vevé köpönyegét és kiment a szobából. Krémfy mohón ragadta fel az idéző levelet, s merev szemekkel olvasá át annak tartalmát; azután széttepte azt száz meg száz darabra, s elszórta a padlaton. Azzal bezárta szobáját és átment Lencznéhez.

Az udvaron megpillantá a folyosóról a kocsist, aki lovait jártatta alá s fel a brenóci út után. lekiáltott reá:

— Tartsd készen a lovakat, félóra múlva egy *idegen urat* fogsz vinni Tarnócra, aki onnan saját szekeremen utazik tovább előfogatokkal. Adj most nekik abrakot, amennyit megbírnak.

Félóra múlva maga Lenczné jött ki a szobából s parancsolá a kocsisnak, hogy fogjon be.

Azután egy idegen viseletű uraságot kísért végig a folyosón, akit a cselédek közül senki sem látszott ismerni.

Simára borotvált arca, zöld szemüvege, magas inggal-lérai s körültekert angolos gentleman sálja egészen szokatlan alakká tévék azt. Senki sem gyanítja, hogy ez maga a háziúr.

Sőt erőtetett egyenes fejtartása által még szintén fél fővel magasabbnak is látszott, mint különben. A kocsisnak előre egy forint borraivalót adott, ami őt az előtt tökéletesen ismeretlené tette. Marci sohasem hihette volna el, még ha mondják is neki, hogy akitől egy forint borraivalót kapott, az Krémfy úr lehessen.

Különben is meglehetősen sötét volt egy gyertya világa mellett, amellyel Lenczné kikísérte az urat.

A szekér legkisebb felöltés nélkül távozhatott el a faluból.

A zápor nagyon elrontotta az utat, éppen a falu végén megsüllyedt a szekér egy kátyúban. A szekérben ülőknek ki kellett szállniok a csizmaszárig érő sárba, hogy a tengelyt kiemeljék, mely a kocsis részéről nem történt meg minden káromkodás nélkül.

— Ez is átkozott, istentelen hely itt! Bizonyosan, akik itt a puszta házban laktak, azok átkozták meg az utcát, mert valahányszor ezen jövök, mindig megreked a szekér; kivált mikor a gazdám ül rajta. Ő pusztította ki innen ezeket az embe-
reket, hogy a nyavalya törje ki, azért törik a kerék, mikor ezen jövünk, bár egyszer az ő nyaka törnek.

Krényf úr gondolá magában, hogy ez bizonynal átkozott hely, mely a drága időt így ellopja tőle; hát még ha azt sejtette volna, hogy öt lépésnyi távolban onnan a puszta ház falai közt, ott fekszik az ő veszélyes titkának hírnöke, halottan, meggyilkolva!

Nagy sokára kimozdult helyéből a zátonyra akadt szekér, de a lovak ki voltak fáradva végképp, s csak mászva haladtak hegynek fel a tarnóci úton.

Ezalatt a derék kocsis azzal mulattatá Krénfyt, hogy elkezdte őt szídni saját maga előtt; lerajzolta gonosz fejétől elkezdve átkozott körméig, s nem hagyott rajta egy fillérre menő becsületet.

Ilyen gyönyörrel sem hallgatá még senki saját életleírását, mint Krénfy úr. A kocsis nem ismer reá; nem is gyanítja, hogy kit visz.

Amint a tarnóci erdőbe értek, már pitymallani kezdett, s az első szürkület kódében három fegyveres lovast látott Krénfy úr szembejönni.

Nem tudott parancsolni szívének, hogy az ne dobogjon oly sebesen.

Két megyei pandúr jött a biztossal.

Néhány percig azon gondolkozott, hogy kiugorjék a szekérből, s elfusson, amerre legsűrűbb az erdő. Mégis okosabbnak találta csendesen ülve maradni.

A biztos illedelmesen üdvözlé az idegen utazót, s csak egy percre kérte, hogy állítsa meg a szekerét.

Krémfy még jobban szemébe húzta süvegét, s úgy tett, mintha semmi kérdés sem érdekelné.

A biztos a kocsisból kérdezősködött:

— Nem találkoztak-e egy ősz, rongyos emberrel?

— Dehogynem — felelt a kocsis, kinek nagy kedve telt a parasztos tréfákban.

— Szürke katonakabát volt rajta . . .

— Ugyanaz, meg avult bakancs a lábán . . .

— Igen, igen, rossz, vad tekintetű ember . . .

— Itt a vidéken a vén csavargó Marcinak híják — toldá a kocsis.

— Hol látták őt? — kérde a biztos, ki alatt a ló is kezdett ágaskodni e feleletekre.

— A hévíz kútja körül, a lábait mosta.

— Mikor? — kérdezé a biztos, és már húzta elő a csákányt a nyeregkápából.

— Mikor? Mikor? — évelődék a kocsis. — Azt bizony ezelőtt három esztendővel az utolsó árvíz idején.

A biztos alighanem adott volna egyet a kocsisnak ezért a rossz tréfiáért a csákány nyelével, ha az hirtelen el nem hajtat a lovaival szaporán, így aztán csak messziről kiálta rá vissza:

— Megállj fickó, majd te is a kezem alá kerülsz még valaha.

Krémfy úr könnyebbült szívvel látta őket továbbhaladni az erdőben. Csak az apróbb tolvajokat üldözik.

Mire Tarnócfalvára értek, egészen megvirradt.

Krémfy le sem szállt a szekérből, hanem adott még egy húszas borraivalót a kocsisnak, hogy menjen, sürgesse a bírót előfogatért.

A kocsis kizörgette Popákot a kalodás házból. Most ő volt a bíró. A kisbíró mindjárt futott az előfogatos emberekért: azalatt Popák odalépett az utas szekéréhez, s jó szokás szerint a lőcsnek támaszkodva két könyökével, sietett neki a falu legújabb híreit elmondani, mint afféle idegennek.

— Gondolja csak el tekintetes uram, micsoda irtózatoss dolog történt az éjszaka itt a szomszéd falu végén abban a pusztá házban, ami az útfélen balra elmarad. Hát ez a gonosz csavargó vén Marci valamiért összeveszett a nagyságos úr ispánjával, s azt egy doronggal agyonütötte.

Krényf úr felszökött e szóra üléséből, s úgy tett, mint aki hirtelen le akar ugrani a szekérből.

— Le akar szállani a tekintetes úr? — monda Popák, szolgalatkészen nyújtva eléje kezét.

Krényf újra visszaült helyére.

— Micsoda? A mi ispányunkat ölték meg? — kérdezé a kocsis odafordulva, s azután összecsavargatá ostorát, felsóhajtva — No, az se szíja többet azt a kurta pipát.

Ebből állt az egész búcsúztató, amit az ispán fölött tudott tartani.

Krényf elváltoztatott hangon szólítá meg a bírót.

— Ki mondta önnek ezt a szerencsétlenséget? Látta valaki megtörténni?

— Most beszéltek a megyei pandúrok, uram — felelt Popák nagy készséggel. — De nevezetes dolog ám az, mert aki azt az egész gyilkosságot végignézte, egy kis árva leány, akit Fenyéry ügyvéd úr neje tart örökben magánál; itt volt nálam még azon éjszaka, mindjárt a történt eset után, és nem szólt felőle semmit. Mi azt hittük feleségemmel, hogy a gyermeket láz gyötri, és nekünk nem mondott meg semmit. Csak odabaza mondta el Fenyéry úrnak a balesetet; úgy küldtek azután a gyilkos üldözésére.

— És vajon nem tudják, miért ölték meg az ispánt? — kérdé remegését titkolva Krényf.

— Hihetőleg bosszúból; ez a csavargó olyan megátalkodott ember, akire egyszer megharagudott, annak nem jó volt vele éjszaka találkozni.

— Talán mégis inkább rablási vágyból tette? Nem beszélte a kis leány, hogy a gyilkos kivette az ispán kebléből a tárcát és elvitte magával? A pénzt, ami benne volt, megtartotta magának; a haszontalan írásokat pedig, amiknek semmi hasznát sem vehető, elásta vagy elégette, hogy azokról rá ne ismerjenek? Nemde?

A bíró válat vonított.

— Ezt még eddig, uram, bizony senki sem tudja.

De Krénfy nagyon szeretete ezt a gondolatot vitatni.

— Óh igen, így szoktak a gyilkosok tenni. Ez az ő módjok. Ha valakit megölnék, elveszik a tárcáját, amit nála találnak. Ugyebár? Akkor még nem tudhatják, hogy mi van benne; nem is érnek rá, hogy kiválogassák, de nem is láthatják a sötétben, hanem csak azután később keresik össze. Ugyebár, az így szokott történni?

Popák gazda nyakát, vállát vonogatta, s nagy kényszeredetten felelt:

— Én bizony nem tudom, uram, mert én még sohasem gyilkoltam meg senkit.

Azután elsomfordált a szekér mellől, és félsúgva mondta a kocsisnak:

— Be különös egy ember ez a te pasasérod. Úgy kérdezősködik tőlem, mintha én mindennap ölnék meg egy-pár embert.

— Nem tudom én, hova való — viszonya neki a kocsis, amit a bíró tulajdonképpen nem is kérdezett tőle.

Aközben hozzáfogott, hogy a lovakat kifogja a szekérből; kikeresgeté a széna-szalma közül tarisznyáját s lóvarkaró eszközeit, s mindazt felkötözte a ló hátára.

— Hanem hallja, hát azután ezt a szekeret honnan kapjuk mi vissza?

— Schonnan sem, megvettem ezt utazó szekérnek Krénfy úrtól — felelt neki Krénfy.

— Van-e róla írás? Mert írás nélkül nem hiszek ám én az édesapámnak sem.

— Hát nem mondta neked Krénfy úr, hogy a szekérral ne törődjél.

— Mondta, nem mondta: arra én nem adok semmit. Az úr elmehet világgá, én azt sem tudom kicsoda, micsoda, mi járatbeli ember . . .

— Kérem, nekem rendes útlevelem van.

Krénfy úr közel volt hozzá, hogy saját kocsisa előtt útlevelemmel igazolja magát.

— Nem kell nekem az útlevel, hanem ha elvész a szekér, nekem az egész szekér árát úgy lefogja Krénfy úr a béreimből, mintha új lett volna. Mert kitelik az attól a csalárd, gonosz lelkű embertől. Ha az úr olyan bolond volt, hogy szekeret vett tőle írás nélkül, ütheti bottal a pénze nyomát, mert Krénfy úr el fogja azt tagadni, ismerem a tudományát; én pedig innen egy tappot sem ereszttem odább az urat, amíg be nem bizonyítja, hogy a szekeret megvette; hanem inkább visszaviszem az urat ebbe a nyomba Kallósfalvára, vagy Kis-Amszterdámba, vagy mi a Pokolfélegyházára, ahogy azt a bolond falut híják.

Krénfy úr komolyan megijedt. Ismerte kocsisát. Ez képes volt megtenni, amit mond. Reszketett minden tagja, amint nyugalmat akart mutatni.

— Mennyit érhet egy szekér új korában?

— Megér kétszáz forintot is.

Krénfy szólanul vette elé tárcáját, s köpenye alatt kikeresett belőle két százast, odanyújtá a kocsisnak.

— Nesze, vidd ezt majd az uradnak, vagy ha ezt nem találod, add Lencznének és kérj írást a szekérről; a pénzt azok majd utánam küldik.

A kocsis megcsóválta fejét; a pénzt nem merte elvenni, hanem átadta a bírónak s azt mondta, hogy ő még soha életé-

ben sem látott ilyen bolond embert. Azzal felugrott az egyik lovára, jobbról-balról ráhúzkodott mind a háromra az ostorral s toványargalt.

Az előfogat még ekkor sem érkezett meg. Krénfy úr a mozdulatlan szekéren ült egyedül. Egyik embert a másik után futtatá a késedelmes fogatért; forintot, húszast szórt mindegyik postának, s fel-felállt szekerében nyugtalanul, előrehátra tekintgetve, ahonnan a lovakat várta.

Végre hallatszott az ostorpattogás. Egy fidélis bajsz-talan tót síheder jött vágatva négy konyájával a szekérhez; ki rögtön beszédbe állt szokása szerint az utassal.

— Úgy tetszik, mintha már én vittem volna az urat egyszer.

Krénfy megrezsent. Majd elárulta magát. Pedig hisz ez csak paraszt nyájasság volt. Legjobb volt ráhagyni.

— Meglehet, fiam.

— Ugyebár, Bazingba utazott akkor?

— Talán oda.

— Az úr az a répakereskedő izé, ugyé?

— Az ám.

— No lám. Mindjárt megismertem. Azt is tudom még, hogy két garast adott borraivalónak.

— Nesze, adok most két húszast, csak fogj be szaporán és jól hajts.

Ez a biztatás hatott az előfogatosra. Rögtön hozzáfogott istrángjai bontogatásához s az előfogat felszereléséhez.

Hanem mindez olyan végigvárhatatlan lassúsággal ment, annyi csomó volt kioldani, madzag összekötni való, hámok, istrángok úgy össze voltak bogozva, egymással felcserélve, hogy félóra nem vetett véget az előkészületeknek.

Krénfy a nyavalyatöréshez volt közel. Utóbb maga is leszállt a kocsisnak segíteni, a lovakat ide-oda elköltözni, zabláikat fogaik közé adni. Hiába kérték, hogy ne sározza össze magát.

Hej, még tegnap ilyenkor majd tudott volna sikert eszközölni egy jó karikás ostorral.

Végre mégis nyeregben ült valahára az előfogatos.

— Jól hajts, fiam. Jó borraivalót kapsz — dörmögé utána az utazó, s midőn a szekér kirobogott a faluból, s felkanyargott az út a hegyek közé, akkor kiemelkedék üléséből, és úgy nézett vissza a mögötte elmaradó útra. Senki, senki sem látszott utána jönni. Rétek, mezők az éjjeli esőtől újjultan terültek kétfelül. A sötét brenóci erdők, mint egy borongós emlék maradtak mindig hátrább, mindig halványabb kéken, s vidám vetésszalagokkal csíkozott lejtős halmok képezék a közeledő tájat, a kerekek alatt porzott a száraz út; a nyeregben ülő kocsis valami nótát kezdett a tulipánról, ahol nem bírta énekel, ott füttyülve folytatta . . . Krénfy úr úgy örült mindennek, a kétfelül elfutó mezőknek, az erdők távozó képének, a kerekek alatt porzó útnak és a vidám füttyörészésnek.

Menekült!

XII. A NŐ ÉS A NÉMBER

A törvényszék urai együtt ülnek a megyeház teremében; tisztos komoly képű férfiak, minden hivatalos jelmez nélkül, csak úgy, mintha otthon ülnének barátságos beszélgetés között. A vigalom és a törvényszolgáltatás jelenete közti különbséget csak a nehéz tintatartók képezik, s az elnök előtt álló ódon feszület.

Egy nő áll a törvényszék előtt, kiről oly sokat beszélünk már magunk is, mások is, anélkül, hogy bizonyosan megmondhattuk volna, voltaképpen kit tiszteljük benne; eddigél hol boszorkánynak, hol hárpíanak, hol Lencznének hallottuk őt nevezni. Ez utóbbi néven címezi őt a törvényszék elnöke is.

A nő szokatlanul nyugodt arcot mutat most; vonásai pihennek, még öltözéke is rendben van, sőt főkötője is egyenesen áll a fején, ami nála rendkívüli eset. Nem is beszél szokott rikácsoló, felcsattanó hangján, hanem ahelyett egy kissé rekedt, fátyolozott hangon és igen határozottan.

— Mielőtt alispán úr kérdésére felelnék, kénytelen vagyok óvást tenni rögtöni elfogatásom ellen, s egyúttal tudatom a tekintetes törvényszékkel, hogy az én nevem nem Lenczné, így csak gúnyolni szoktak. Az én nevem Krénfyné, én Krénfy törvényes neje vagyok, nemesember neje, akinek személyével csak rendes ítélet után szabad rendelkezni.

A jelen voltak komolyan jegyezték a mondott szavakat. Az alispán patriarkális nyájassággal szólt a nőhöz:

— Édes jó asszonyság. Fogadja meg azt az őszinte tanácsomat, hogy ezen a helyen ne mondjon semmit, ami nem tökéletesen, hajszálig igaz. Kegyed nem törvényes neje Krénfynek.

— Bebizonyíthatom házassági szerződéselem és az esketési jegyzőkönyv kivonataival. Ügyvédemnek vannak általdva.

— Tudom, Krénfy csakugyan nőül vette kegyedet ezelőtt tizenöt évvel, amidőn kegyednél mint boltsegéd működött; hanem az a házasság érvénytelen, mert Krénfy ugyanakkor nős volt. Nejétől megszökött, kit Brüsszelben hagyott el, s ki még azután három évig élt Németországban, hogy Krénfy másodszor is megházasodott s évenként nevezetes összegeket kapott hallgatásáért, hogy Krénfy kettős házasságát fel ne fedezze.

A nő e szavakra nagyon megzavarodott, szemei tétovázva jártak végig az arcokon. Kezével egy szék támlájába fogózott, mint aki szédülést érez agyában.

Lassankint mégis összeszedte magát, s alig hallható hangon rebegé:

— Ki bizonyíthatja azt be?

— Krénfynek tulajdon kezeírása. Tessék leülni, tisztelt asszonyság. Kegyed rosszul érzi magát.

Lenczné kénytelen volt elfogadni a kínálást és leült.

— Szeretném kegyedet egy rossz hírtől megkímélni, de jobb, ha átesünk rajta. Krénfy megszökött.

Lenczné meglepetést színlelt. Ez még szerepe volt.

— Kérem, még most ne tessék elájulni — biztatá őt Lippay —. Ezt kegyed nagyon jól tudja, és azért nincs rajta mit megütköznie. Krénfy nem tegnap óta készül ezen státuscsinyra. Már jó idő óta szedeget föl roppant összegeket eddigelé csorbátlan hitelére, míg másfelől elég gondos volt meg nem mozdítható vagyonát a kegyed nevére átíratni; elvégre elég

sürgetős alkalom adta elő magát rá nézve azon körülményben, hogy az ifjú Tarnáczy, kit mindenki elveszettnek hitt, váratlanul hazaérkezvén, felfedezé, hogy Krénfy az ő nevének hamis utánzásával váltókat bocsátott ki nagy összegekre, s azokat testvérével kifizetteté. Ez olyan eset volt, mely elég okot adhattott Krénfynek a rögtöni eltávozásra. Nemde?

— Kérem alispán úr, én mindezekről semmit sem tudok, énnekem azokhoz semmi közöm. Krénfy hibázhatott, de én nem vagyok érte felelős.

— Ez tökéletesen igaz, és nem is ez tette tanácsossá a kegyed rögtöni elfogatását. Mindez mellékes ügy, s csak a homályt neveli a főérdek körül. Térjünk vissza egy elébbeni kérdésre. Miért nem újította meg Krénfy kegyeddeli házasságát, miután jól tudta, hogy az különben érvénytelen?

— Mert én sohasem sürgettem.

— Igen sajnálom, tisztelt asszonyság, hogy kegyed engemet minduntalan azon udvariatlanságra kényszerít, miszerint állításait megcáfoljam. Kegyed nagyon is sürgette Krénfyt, és számtalanszor oly heves jeleneteik voltak, hogy a cselédek választották el kegyeteket. Ezt kíméletlenség volt felfedeznem. De ezzel mindannyiszor élnem kell, valahányszor kegyed előadásában a valótól eltér. Krénfy azt adta okul vonakodásának mindig, hogy azon esetben, ha vele valami nem kedves dolog történék, sokkal könnyebb lesz kegyednek lefoglaltatni az ő vagyonait *idegenül*, mint hogyha hitvese volna. Ugyebár ezt mondta mindig?

Lenczné zavarodottan süllyeszté le szemeit ez ember előtt, ki a gondolatokban olvas, s kitalálja a négy szemközt történt suttogások szavait is.

— Kérem. Legyen kegyed egészen nyugodt. Én azt hiszem, hogy itt csak *egy* vétkes ember van, és az Krénfy. Kegyed szintűgy a megcsalt áldozatok közé tartozik, mint a többiek. Neki más oka volt ezen házasság megújítását kikerülni. Ő új házasságot akart kötni.

Lenczné görcsösen vonaglott fel e szóra; szemeit merően szegezte az alispán arcára, s kezével a széket markolta meg, amelyen ült.

Az alispán pedig a legnyugodtabb arccal folytatá:

— Sajnálom, hogy kegyed szívének fájdalmat kell okoznom, de amit mondtam, az több, mint gyanú, az félreérthetetlen bizonyosság. Krénfy az utóbbi években sok olyan tényt követett el, amik egymás mellé állítva a legnagyobb ellenmondásnak látszottak a világ előtt, de amiknek kulcsát bírva, tökéletesen kezünkbe adják a rejtélyes ember jellemét. Azt elismeri kegyed, hogy ő a legnagyobb szélsőségig takarékos volt, vállalataiban előrelátó, kiszámított. A leggyöngébb kifejezéseket válogattam. Helybenhagyja kegyed ez állításomat?

— Igen — susogá a nő.

— És máskor megint elkezdett pazarlani, egy vendégség kedvéért ezreket szórt ki, úgy prédált, mint egy korhely majoresco, ki vénségére jutott örökségéhez és siet vele, hogy el tudja azt költeni, mielőtt belehalna. Nem emlékezik kegyed ilyen esetre?

Lenczné rövid gondolkozás után semmi veszélyest sem talált a feleletben.

— Igen, midőn a Brenóczy grófok meglátogatták.

— Ugyanazon Brenóczy grófokkal olyan szerződést kötött, mely azon időben csaknem minden pénzerejét kimerítette.

— Igen jól tudom — sietett felelni a nő —, elég keserűségem volt miatta, saját tőkémemet kellett miatta fölmondanom. Mind írásom van róla, hogy én adtam neki ez összeget kölcsön. Ő azt állította, hogy az igen jó vállalat lesz. Én most sem hiszem.

— És kegyed nem volt kíváncsi Krénfynek e megfoghatatlan pazarlásában oly jelenségeket keresni, amik a mindennapi üzletnél magasabb indokokat gyanítatnak?

Ezt Lenczné nem értette.

— Magyarán szólva : nem gyanakodott kegyed, hogy Krénfynek a haszonkereset vagy uraskodási vágyon kívül más egyéb oka is lehetett a Brenóczy grófok irányában nagylelkűen, tékozló bőkezűen viselni magát?

Lenczné elgondolkozott, azután vállat vonított a kérdésre.

— Semmiféle gyanúm sincsen.

Mikor a nő azt mondta, semmi gyanúm sincs, akkor már tele volt az epéje gyanúval, mert semmi féreg sem oly szapora, mint a szerelemfáltás gyanúja a nő keblében; de jól tudva azt, hogy itt most bírái előtt áll, óvakodott olyan szót kimondani, mely Krénfyt bármi tekintetben vádként érhetné.

Még most nő volt, a hűséges, pártfogó nő, ki ha otthon szenved is, nem mutatja azt a világ előtt, s hívének védelmére kel, ha idegen támadja meg azt.

Az alispán folytatá kérdéseit.

— Brenóczy István grófnak volt egy igen szép leánya.

A nő közbevágott:

— Ah, tekintetes uram, csak nem hiszi ön, hogy Krénfy arra gondolt?

— Kissé csodálatosnak látszik az állítás, de be van bizonyítva, hogy Krénfy e nőért tette mindazt, amit különben szokott életmódjával és jellemével nem tudnánk összeegyeztetni. Sokat nem tudunk megmagyarázni, aminek csalhatlan tudomására jöttünk. Cynthia grófnőnek régi hajlama volt bizonyos fiatalemberhez, kit emiatt Illés gróf párbajban készült megölni; ez ifjú amiatt rejtőzni volt kénytelen. Krénfy megtudta ez ifjú hollétét, s tudatá azt a gróffal. Kegyed különösen csóválja erre fejét; értem: Krénfynek más oka is lehetett Tarnóczyt eltetetni láb alól, hogy váltói aláírását egykor meg ne cáfolhassa. De hát arra mit mond kegyed, hogy Krénfy egy időben elhíresztelék, miszerint Cynthia grófnő elutazásuk éjjelén, titokban egy egész órát töltött az ő szobájában egyedül; ezen hír miatt az egész család kénytelen volt rögtön elhagyni Bécset.

Lenczné még most is erőt tudott venni lázongó keblén.

— Ez csak arra mutat, hogy Krénfy gyűlölte az egész családot és különösen Cynthia grófnét. Ha szerette volna, nem vádolá be mint atyja gyilkosát, nem akarta volna őt a vesztőhelyre vinni.

— Tisztelt asszonyság, ha azért volnék itt, hogy lélektani felolvasásokat tartsak, bebizonyítanám, hogy a legnagyobb szerelem és a legnagyobb gyűlölet egy forrásból fakad, hogy azok mint egyeznek meg egyes jelenségeikben, hogy támadnak egymásból, s hogy térnek egymásba vissza; hanem erre most nincs szükség; én bíró vagyok, ki a tényekből ítél, s most elmondom kegyednek azon tényeket, amik eddigelé meg vannak állapítva. Krénfy bevádoló a leggonoszabb bűnténnyel Cynthia grófnét azért, hogy őt egészen megfossa minden kilátástól valaha azon körökbe visszatérhetni, amik őt születésénél fogva illetik, hogy ne engedjen neki a gyalázat és a halál kétségbeeséséből egyéb menekülést, mint amit ő fog neki nyújtani. Ez volt az ő terve, és ez a terv — tökéletesen sikerült. Azon napot megelőző estve, amelyen ő megszökött és kegyed letartóztatott, egy levelet írt Krénfy Brenóczy Cynthia grófnőnek, ki mint tudva van, az előleges vizsgálatok lefolyásaig Fenyéry ügyész kezességére annak mezei lakán tartózkodott. E levelet a leggondosabb elővigyázattal oly módon juttatá Krénfy Cynthia grófnő elé, hogy ajánlatai el nem fogadása esetében, saját sorait ellene felhozni soha ne lehessen.

Lenczné kiállhatlan szomjúság és szédületről panaszkodott. Egy pohár vizet hoztak neki.

— Krénfy meghitt ispánjára bízta levelét, amit a grófnőnek négy szemközt lehete csak elolvasni, s azután ismét vissza kellett azt vinni a postának a grófnő válaszával együtt. Az ispán azonban útközben meggyilkoltatott.

Lenczné kétszer is összeborzadt, ezt még nem tudta.

— Egy vén csavargó, kivel többször összekocdott, leütötte a sötétben, s a hulla megtalálásakor a levél is a hatóság kezébe került. Íme itt van.

Az alispán egy csomó irat közül elővonta a levelet, a letörölt vércseppek még meg sem fakultak rajta jól.

— Elismeri ezt kegyed Krénfy írásának?

A nő csak némán inte fejével.

Azután fulladozó hangon kérdezé, hogy mi van azon levélben írva.

— Felolvasom kegyed előtt szórul szóra: „Kelt Kis-Amsterdámon, april 10-én. Grófnő! Kegyed sorsa e percben egyedül az én kezemben van. Mindazon bizonyítványt, amit kegyed terhelésére felhoztam, egy szavammal leronthatom. De ezt a szót ki nem mondok addig, amíg kegyed ki nem mondja azt, amiért én epedek. Ismeri kegyed azon érzelmeket, amik lelkeket oly régóta gyötrik. Minden gondolatom, szenvedélyem egy tárgyra tér vissza, amit vagy kivívok, vagy elveszek bele. Nincs kegyednek semmi más menekülése. Meg van fogva azon vádban, melynek minden foga egy gép következetességével egymásba vág, és amelynek kulcsát egyedül én bírom. Legyen irántam irgalommal és én is irgalommal leszek kegyed iránt . . .”

Lenczné lehajtá fejét, le egészen a két térdeig, oda rejté el arcát és úgy zokogott. Minden szó a szívéen járt keresztül. Hisz ő nem volt szép, nem bűbájos, nem kellemes, de hűséges és önfeláldozó, s ezt nem érdemelte attól.

— „. . . Kegyednek csak egy útja van a megszabadulásra, leírom azt; — hagyja el ez éjjel Fenyéry házát, s ispánom segélyével utazzék Ó-Helybe, ahova reggelre megérkezhetik. Keresse fel ott a lelkészt, én hamarább ott leszek, ki lekötelleztem levén, bennünket rögtön össze fog esketni. Nekem nőm nincs, mert Lencznével házasságom érvénytelen, akkor még első nőm Brüsszelben élt, midőn őt elvettem, s amannak holta után a házasságot vele meg nem újítottam. Különben is Lencznének elég oka leend Magyarországot eltávozásom után elnem hagyhatni. Pár hét múlva a tengeren lehetünk, s az új világ réveig meg sem állunk. Ott oly állást biztosítok önnek, minővel

a Brenóczy grófok legfényesebb korszakukban sem dicsekedhettek. Ura lesz ön vagyonomnak és szívemnek, és én leghívebb rabszolgája. Most elmondom azt, minek ajánlatomat meg kellett volna előznie. Azon órában, amelyben kegyed nekem kezét nyújtja, én egy levelet írok a megye elnökének, melyben felfedezem mindazon titkos körülményeket, amik István gróf megöletésének vádját kegyedről egy más személyre hártják át, s így Fenyéryt felmentem a kezesség alól. Azontúl ez országban nem maradhatok, ezt jól tudja kegyed, rokonai bosszúvágyát ismerve. Gondolja meg kegyed ezt és határozzon gyorsan. Ha igent mond, oly boldoggá teendem, minőnek egy hercegnő sem mondhatja magát, ha nemet mond, el hagyom veszni a meggyalázott, megvetett gonosztevők halálával. *Krénfy.*”

A *némber* vadállati dühösséggel szökött fel ültéből. Szemeit elfutotta a vér, arca elkékült, kidülledt ajkain a tajték habzott, sokáig csak egyes érthetlen szavakat bírt lihegni.

Óh...e...gaz! Bocsássanak utána! — ordíta végre rikácsoló kitöréssel — bocsássanak utána! Én fölkeresem a világ végén, fölkeresem a pokolban is, és visszahozom. Ide hozom vissza, mint egy megszökött kutyát. Bocsássanak utána.

Az alispán csillapítva szólt hozzá:

— Csendesesen, asszonyom. Parancsoljon indulatának. Itt egyéb baj van, mint az, hogy Krénfy kegyedet megcsalta, elárulta...

— És meglopott.

— És meglopta...

— Igen, meglopott, pénzeimet kicsalta, adósságait rám tukmálta, s elhitette velem, hogy várni fog rám Hamburgban. És íme egy másikkal ment el Amerikába.

— Ez mind csekély baj kegyedre nézve. Ezért utána mehetne, fellelhetné és számolhatna vele, de nagyobb baj az, hogy kegyedet Krénfy oly helyzetbe hozta, miszerint még csak utána sem mehet; hetekig, hónapokig, lehet örökre

sem hagyhatja el e megyét, e várost, még ezt a házat sem, amelyben vagyunk.

A néember értetlenül bámult az alispánra.

— Krénfy levelében oly kifejezések vannak, amik kegyedre nézve nagyon ártalmasak. Egy helyütt azt mondja: „Lencznének elég oka lesz el nem hagyhatni Magyarországot”, másutt: „a grófnét terhelő gyilkossági vádat egy másik személy vállára fogom áthárítani tudni”. A közügyész és a grófnő keze a kifejezésekben elég okot találnak azon gyanú kimondására, hogy a megfoghatlan gyilkosság tényezőjeül Krénfy egyedül kegyedet érthette, mert csak hármuk kezén fordultak meg a méregüvegcsék. És ez azon ok, mely miatt most kegyed a törvényszék előtt áll.

A néember oly sápadt lett, mint a viasz, térdei reszkettek alatta, kezeivel a szék karját kereste és nem találta.

Végre térdre roskadt és hangos zokogásba tört ki, alig bírva fuldoklásaitól kimondani, hogy ő ártatlan; ő Isten előtt mondja, hogy ártatlan.

Az alispán szánalommal ment oda hozzá, s karjánál fogva fölemelte és a székre ültetette.

— Ne sírjon kegyed — szólt hozzá nyájas, biztató hangon.

— Mi tökéletesen meg vagyunk felőle győződve, hogy kegyed ártatlan. Azonban kénytelenek vagyunk mégis kegyedet addig letartóztatni, míg Krénfynek azon tudósítása, melyről levelében említést tesz, hozzám meg nem érkezik.

— Ő engemet fog vádolni — sietett közbeszólni a néember. — Bizonyosan tudom, hogy engemet fog vádolni. Ha egyébért nem, csak azért is, hogy tőlem megszabaduljon. Rám fogja tukmálni saját bűnét, mert a gyilkos senki sem más, mint ő maga!

Mély csend követte a néembernek e végzetes szavait.

— Ez nagy állítás, asszonyom... — szólt az alispán ünnepélyes hangon.

— Ez való — szólt a néember, a gyűlölet sárga fényével

arcán. — Tessék meghallgatni az egészet, hogy történt, és azután ítélni, ha bűnös vagyok-e én. Azon az estén, ahogy István gróf meghalt, Krénfy elküldé az ispánt valahova, én nem tudtam hova. Ő maga a kandallós teremben volt velem és arról beszélt, hogy István gróf a Fenyéry-féle jószágot akarja tőle elperelni; kis idő múlva visszajött az ispán, s kocogtatott az ajtón. Krénfy engem küldött, hogy vegyem el tőle, amit hozott, s mondjam neki, hogy várjon az előszobában. Az ispán három kicsiny is üveget adott kezembe, miket én behoztam Krénfynek. Ő azokból kiöntötte a bennök volt fehér nedvet, s azután félretolva a kandalló márványlapját, három nagyobb üvegből ismét tele töltötte azokat s kezembe adta, hogy vigyem ki azokat az ispánnak. Én nem is kérdezősködtem efelől, sokszor adott ő szekrényéből orvosszereket az ispánnak állatok számára. Semmi megütközésre valót sem találtam ebben. Ugyebár, uraim, ebben én nem voltam vétkes?

— Éppen nem — biztatá őt az alispán.

— Csak amidőn a gyilkossági per megindult, akkor világosodtam fel. Én elborzadtam. Isten látja a lelkemet, hogy irtóztam tőle, és szemére hánytam e rettentő gyanúmat. De nem mertem szólni, mert azzal fenyegetett, hogy megöl. Vétkes voltam-e, hogy őt be nem vádoltam?

— Sőt, mint olyan nő, ki magát azon férfi hitvesének hitte, ezt törvényesen nem is teheté. A világi bíró a hitvest nem kényszerítheti arra, hogy férje ellen vallomást tegyen, s kegyed hű neje volt neki.

— De most már nem vagyok az! — rikácsola a nő szédült arcvonásokkal —, ő maga tagadott meg, ő maga vetett el. Én csak egy elhasznált, elrongyolt lábkapca vagyok, akit maga helyett itthagytott, hogy rútságait feltörüljék vele, míg maga hét országon túl mentette meg bőrét. Most már kimondhatom, hogy a gyilkos senki sem más, mint ő egyedül; a mérget ő tette az üvegekbe, ugyanazon mérgek most is ott vannak a kandallóban, és amidőn azt tette, nemcsak a gróf élete ellen

tört, hanem leányát is hatalmába akarta ejteni. Most látok, most értek mindent, mindent!

A néMBER GÖRCÖS vonaglások közt tépte szétkuszált fürteit.

Az alispán komoly, ünnepélyes hangon kérdezé tőle:

— Amiket ön itt előttünk elmondott, esküvel is merné-e azt bizonyítani?

— Az Isten és a Szentháromság előtt!

Az alispán inte neki, hogy lépjen a feszület elé.

A törvényszék tagjai mind fölálltak székeikről. Néhány pillanatig a legmélyebb csend volt a teremben.

A nő fölemelte három ujját, az alispán megható szilárd hangon mondá előtte az eskü szavait. A néMBER csendesen mondá utána azokat.

Nyomorult fogoly legyek az ablakon dongva verték magokat a napfényes üvegtáblákhoz, újra-újra kezdve sikertelen szabadulási kísérleteiket. Egyéb hang nem vegyült az esküvés Istent-hívó igéi közé.

... „Isten engem úgy segítjen. Amen.”

Akkor inte az alispán a teremben őrködő joggyakornokoknak, azok az átelleni terem szárnyajtait feltárták, s ott állt Krénfy; kezei, lábai láncokkal terhelve; arcának szándékos átváltoztatását befejezte a halálfélelem torzító keze, a rideg ónhalaványság, a lélekvesztett ámulat.

A néMBER maga sem ismert rá az első pillanatban, hanem amint Krénfy rátekintett kétségbeeséstől merev szemével, akkor egyszerre szájához kapott mind a két kezével, s azon percben szótlánul, ájultan rogyott össze.

— — — — —
A törvényszék késő estig együtt ült; az alispán fel nem oszlatá az ülést addig, míg a vallomások és szembesítések mind meg nem történtek.

A törvényszék előteremében az érdeketeken kívül számos ügyvéd és közhivatalnok csoportosult, kiket e nevezetes ügy folyama tanulmányilag érdekelt; egy-egy a teremből

kijövő királyi táblai jegyző nem állhatá meg, hogy főnökének az ügy haladása felől titokban néhány szót ne sűgjon a hivatalos tilalom ellenére.

Ily sottogásokból azután szájról szájra került, hogy a homályos ügy minő fordulatot kezd venni, a bűnvád hogy hárul a vádoló tanú fejére vissza. Fenyéry éppen egy végbeszédet tartott, melyből ugyan az egyes hangokon kívül egyebet nem lehetett kivenni az ajtón keresztül, hanem azt jól hallá mindenki, hogy e beszéd folyamát egy tompa zuhanás szakítá félbe, s azután egy fiatal patvarista rohant ki az ajtón, a jelenlevő hajdúknak kiáltva, hogy fussanak a megye orvosáért, valaki elájult.

A visszasiető patvaristát atillája szárnyánál fogva megcsípték az ügyvédek, s kérdezék tőle, hogy ki ajult el.

Annyit szabadnak hitt megsűghatni, hogy „Krémfy”.

Még többet is szerettek volna tőle kitudni, de nem engedte magát kivallatni, csupán annyit tett meg, hogy tenyere élét torka előtt végighúzza, pantomiával mutatott olyasformát, mint mikor valakinek a nyakát levágják.

Az ügyvédek között nagy zűgás, zajgás támadt erre a szóra. Sokan Fenyéryt magasztalták, mások kétkedtek a végkimenetelben, néhányan, kik e szép processzust irigyelték Fenyérytől, jónak látták azon észrevételöket kimondani, hogy azért Krémfynek mégsem lesz semmi baja. Majd meglássák: a dolgot majd olyan szépen el fogják *susolni*; az egész vármegye zsebében van ez embernek. Nem lehet rá eset, hogy akinek egy millió forint van a zsebében, azt is így utolérje a büntetés, mint a parasztot, ha gyilkol. Vannak okok és módok. Legfeljebb, a legszigorúbb esetben egypár évi börtönt fog Krémfy kapni, semmi mást.

Ha volt, akit az ilyen beszédek a böszültségig ingereltek, ez egy halavány viaszsárga képi férfi lehetett, ki egy szögletbe húzza magát, iparkodott mentül kevésbé útban lenni. Ez Brenóczy Illés.

Amit ezek az ügyvédek beszéltek, attól ő is nagyon félt. A gazdagok fejei magasan állnak.

Nemsokára hallatszott, hogy az urak felkelnek, a székek tovább tolatnak, az egyes hangok beszélgetéssé válnak; az ülésnek vége.

Az örök ajtókat nyitnak, s aki a törvényszék tereméből legelőször kilép, az egy halavány hölgy, egy gyászoló niobéi alak; nagy sötét szempillái a földre szegezve, szép, élveteg ajkai még most is suttogni látszanak valamit.

A férfiak tisztelettel nyitnak előtte utat. Ez Cynthia grófnő. Milyen szép és milyen bús.

Az alispán jön mellette, Illés grófot megpillantva, kezét nyújtja elé, s őszinte elégült érzéssel mondja neki:

— Gróf úr, testvére fel van mentve, Brenóczy Cynthia grófnő nincs többé vád alatt.

A hölgy, amint nevét hallotta említetteti, hirtelen felrezzent méla ámolygásaiból, szép kezével üzte a felhőket homloka elől, s azután büszkén tekintett végig a sok bámuló férfiarcon, mint egy uralkodónő.

Illés megfogta testvére kezét, és megcsókolá homlokát. Cynthia odaborult vállára, és egy percben azon hangot hallatá, amely az édes sírásé, hanem annak hirtelen vége volt. Perc múlva megint lecsüggeszté fejét, lebocsátá hosszú fekete szempilláit halványfehér orcájára, s szép ajkai ismét elkezdtek némán beszélgetni, mint aki önmagával beszél, és nem tud azokról semmit, akik körül vannak.

— Menjünk kocsijához, grófnő! — szólt hangosan Fenyéry és megfogta Cynthia kezét.

Ez a hang legtöbb hatással látszott rá lenni; elmosolyodott, oly csodaszépen illett arcára ez a mosolygás, szemei derülten felnyíltak.

— Hazamehetünk? — kérdezé egy gyermek örömeivel, s azután könnyeden Fenyéry karjába fűzé kezét, nyájasan üdvözlé a körülé állókat, s derülten, vidámon haladt végig

Fenyéry karján az előterem ajtajáig, folyvást naiv vidámsággal kérdezgetve: — Ugyebár, Irén már nagyon vár reánk? Irén hogy fog örülni, ha meglát bennünket. Azután ott maradhatok Irénnel mindig, nem kell ide jönni többet? . . .

Illés gróf az ajtónál eléjük került. Megállítá Fenyéryt és megfogta kezét.

— Uram, én azt mondtam önnek, hogyha véghezviszi azt, amit ígért, én önnek kezet fogok csókolni érte. Amit én ígérek, azt meg is tartom; ím ön az első, aki e tiszteletet megérte tőlem.

Azzal, mielőtt Fenyéry meggátolhatta volna, odahajolt kezéhez és megcsókolta azt.

Láthatta mindenki, az egész megye minden képviselője, hogy Brenóczy Illés gróf amit ígért, azt megtartotta.

Azzal meghajtá magát és testvére után sietett.

— Tisztelőjök, uraim!

XIII. RÉGI SZERELEM, RÉGI JELLEM

A megyei székvárosban sohasem volt olyan jó szüretje a mendemondának, mint ezekben a napokban. Egyik meglepő esemény még ki sem fejtett egészen, már a másik támadt helyette. A tea-körök, kávé-estélyek, capári kompániák, kaszinók, tánc-reuniók, bodzalekvár szoarék, s minden más néven nevezhető társas gyülekezetek hétről hétre úgy el voltak látva a legérdekesebb hírhallással, hogy néha három is jutott egy napra.

A Krénfy-per mindennemű fordulatai képezték természetesen a főtárgyat, amiből azután sok egyebet lehetett szőni, fogni, hozzáadni, illusztrálni és dekorálni.

Beszélik, hogy Krénfy, kinek elfogatását harminc különböző variációban lehet meghallani, folyamodott, hogy engedtesék meg neki magát szabadlábbon védelmezni. Kezességül százezer forintot tesz le.

Ah, ez jó is volna. Maradna neki még másik háromszázezer, amellyel odábbállhatna, s kinevetné a törvény bosszúját.

Lenczné bezzeg megbánta most, hogy Krénfy ellen vallott. Akkor azt hitte, hogy Krénfy megszökött, de most már fűt-fát megmozdít, hogy a bírákat kegyelmességre hangolja. Vajon sikerül-e neki?

Pénzzel sokat ki lehet vinni a világon.

Ne tessék hinni, a mi bíránk megvesztegethetlenek. Ki volna olyan vakmerő, hogy Lippay alispánnak pénzt merjen kínálni, azért, hogy ítéletét megmásítsa?

Ah, az ő szívének is vannak kulcsai.

Beszélik, hogy Lenczné nemrég két szép almásszürke lovat vett kétezer forinton, s azok most Dobokyné hintaja elé vannak fogva. Hát azt a szép opál mell-éket ki nem látta rajta a legutóbbi kaszinóbálban? Azt beszélik, hogy azt is Lenczné hozta Pestről.

Dobokyné egy idő óta nagyon pártolja Krénfyt.

Talán csak azért, hogy Fenyéryékre irigykedik.

Van is oka rájuk irigykedni, mert Illés gróf visszaadja Fenyéry elfoglalt uradalmát, Irén pedig a hamis váltók miatt elvesztett Tarnócfalvát kapja vissza. Most már ők is hintók és nyerges lovak fognak tarthatni.

Sőt még azt is beszélik, hogy Illés gróf most már azt is megengedi Cynthiának, hogy Tarnóczy Róberthez menjen nőül. Akkor beszélnének még csak Fenyéryék lóhátról Dobokynével. Akkor fogna még csak rájuk epekedni.

Mit búsulna rajta? Hisz ő meg alispánné lesz!

Valóban? Csakugyan elveszi őt Lippay?

Ez már bizonyos. Jegyet is váltottak. Két hét múlva megesküsznek.

Hiába. Régi szerelem nem rozsdásodik.

Ez kedvező körülmény Krénfyre nézve. Ha egyenes úton nem lehet az alispánra hatni, Dobokyné által sokkal biztosabb a siker. Még egy pár olyan szép paripa, néhány drága nyakék. Az alispán egészen bele van bolondulva az asszonyba. Azt pedig tudják, hogy mennyire tudja ujjain forгатni a férfiakat. Amit ez az erős férfi meg nem tesz százezer forintért, majd meglássák, hogy megteszi egypár csókért.

...Így szólnak a mendemondák, amikből mi annyit megtanulunk, amennyit éppen tudnunk kell. Mármost térjünk a magunk dolgára.

Lippay most nagyon boldog. Azt hiszi, hogy Dobokyné most még szebb, mint ezelőtt tizennyolc évvel, amidőn neki kosarat adott.

Lippay még némi önfeláldozást is talál abban Dobokyné részéről, hogy e delnő őt férjül elfogadja, oly szép, oly elmés, sokaktól imádott, független nő. Lippay nem akarja elhinni, hogy őbenne magában valami olyan volna, amiért őt egy nő szeretheti, ha csak igen-igen példás nagylelkűséget nem akar elkövetni.

Csaknem mindennapos a szép özvegnél. A delnő igen tudja kedvét keresni. Az alispán meg van győződve felőle, hogy meglelte azt, aki által boldoggá fog lenni.

Napról napra jobban észrevehető a hatás Lippayn, amit rá Dobokyné gyakorol. Soha életében sem viselt kesztyűt, most azzal jár az utcán. Adomáit gyéribben hallatja, s inkább komoly, mint jókedvű, a kávéról és dohányról lemondott, mert azok főfájást okoznak, holott ezelőtt mind nem sokat törődött a főfájással.

De ki is állhatna ellent e delnőnek, ha csábító szemeinek kereszttüzebe jut, ha szép gömbölyű karját bámulója vállára téve, hozzá beszél, hogy minden szó, melyet ajkán kiejt, inkább hasonlít csókhoz, mint beszédhez. Volna-e valaki elég eszes ez égető, perzselő tekintet alatt egyetlen titkot is megtartani szívében, vagy megtagadni valamit, amit e rózsaszégyenítő ajkak kérnek.

Ah, Sámson és Delila regéje csak allegória; a világ rende ez, a mindennapi élet, ami minden éghajlat alatt egyenlő.

Dobokynét nagyon érdekli ez a Krénfy-féle per. Valahányszor Lippayval egyedül maradhat, mindig ráviszi a beszédet.

Az alispán nem örömet beszél hivatalos állapotokról a törvényszéken kívül, legkevésbé pedig szép hölgyeli találkozózn, ami igen természetes dolog. — Ő tehát a Krénfy-pert viszont ismét mindig visszavezeti gyöngédebb tárgyalásokra, s legfeljebb egy vidám anekdotával elégíti ki a szép hölgy kíváncsiságát.

Az alispán hallott imit-amott fülhegygel olyasmit beszélni, hogy Lenczné sok reményt helyez abban, miszerint Dobokyné

őnála nagy tiszteletben részesül. Ezt ő hallotta és nem törődött vele. Akit szeretünk, azt minden gyöngeségen felyül emelkedtetnek akarjuk hinni. — Ezért minden idevonatkozó beszédet szándékosan kerülni akart Lippay.

Dobokyné pedig nehányszor az unszolásig vitte e tárgybani részvétét.

— De édesem — szólt az alispán szelíden —, mit érdekelheti ez a rút tárgy kegyedet? Ez az ember lopott, csalt és gyilkolt. A nemezis keze végre utolérte. Biztosítom, hogy igen költői vége lesz ez esetnek.

— Óh, én csak a szegény nőt sajnálom — szólt affektált borzalommal Dobokyné. — Milyen álmiai lehetnek annak, ha arra gondol, hogy ő árulta el férjét?

— A szegény nő köszönje meg, hogy saját fejét kihúzhatja a hurokból. A bűntudat egy része őt is terheli.

— De megbocsásson ön, az mégis a legnagyobb kínzások egyike, hogy ezóta még csak beszélni sem hagyták őt férjével.

— Sőt beszélhetett vele minden szembesítés alkalmával.

— Ah, milyen prózaian veszi ön fel a dolgot — szólt Dobokyné duzmadtan, s neheztelve könyökölt a pamlag túlsó karjára.

Az alispán ezúttal elmulasztotta őt megengesztelni, s miután öt percig hiába várta, hogy Dobokyné új tárgyra vigye a beszélgetést, vette a kalapját, búcsút vett és elment.

Néhány napig azután nem hozta neki elő Dobokyné a Krénfy-pert.

Az alispán házassága már csakugyan komoly dolog. Most már nemcsak a mendemonda-körökben beszélnek róla, sőt ki is hirdették templomszerte.

Tapasztalt ember ezen az ünnepélyes formaságon meg fog kissé ütközni. Az előleges kihirdetés csak közrendű emberek számára létez, urakat föl szoktak az alól menteni . . . Vannak okok, amikor az urakat sem mentik fel, hacsak szépen nem tudnak kérni. Lippay inkább a hosszabb úthoz folyamodott.

Pedig a háromszori hirdetés időközeiben egy örökkévalóság fekszik. Annyi minden ellenséges baleset tolakodhatik közbe, amit boldog szerelmesek nem is gyaníthatnak.

És a boldog szerelmesek rendszeren oly türelmetlenek. Kivált akiknek oly forró szív, oly szeretetben gazdag kebel jutott osztályrészül, mint ennek a jó táblabírónak és aki e szerelmet tizennyolc évig hordozta elzárt lelkében, anélkül, hogy egy árva versecskével is könnyített volna fájdalmain.

Ez a kerges külsejű, szilárd férfi tudott olvadékony és gyöngéd lenni annak irányában, aki szívét bírta, tudott türelmes lenni a nő gyöngesége iránt, s elfogadta őt azon hibákkal, amiket jól ismert. És ez a valódi gyöngédség. Az ábrándos ifjonc angyalnak nevezi kedvesét, s a mesevilág érenyeibe öltözteti alakját, s ígér magának mennyországot, s mikor benne van, kárhozatot és csalódást emleget. Aki igazán szeret, nem ámtítja az magát, nem kíván választottjától lehetetlent, „hibáidat túrni fogom, szeszélyeidhez szokni fogok, te gyöngébb vagy, én erősebb, az élet nehezebb részét büszkeségem lesz viselni; nem kívánom, hogy angyal légy, légy nekem nő — és szeress.”

Lippay tudta jól, hogy Dobokyné hiú, hogy szenvedő, hogy szeret nagyobb urat játszani, mint mennyire képes, de azt hívé, hogy jószívű és őt igazán szereti, s ez egyért sokat megbocsátunk; mindent, mindent — szerelemből — szerelemért.

A kihirdetés közötti napok oly hosszúk voltak!

Hogy rövidíthette volna meg azokat célszerűbben, mint szép menyasszonya közelében?

Mindenki azt állítja, hogy Dobokyné szebb alak most, mint leánykorában. A nők menyasszony korukban mindig legérdekesebbek. Valami áldott varázs alakítja át ekkor egész lényöket. Az ismeretlen szeme is kiválaszthatja őket a többi nők közül. Lippayt irigylésre méltó embernek is lehet nevezni...

A csigalábú idő lejárt lassan a maga mérföldeit, csak egy nap volt még hátra a menyegző kitérőt határideje előtt.

Vasárnap volt az utolsó kihirdetés, hétfőn kezdődött az új törvényfolyam; szombat este megátogatta szép menyasszonyát az alispán.

Éppen jókor jött; Dobokyné menyasszonyi köntösét akkor hozta meg a szabó; a szép delnő a felpróbálás nagy életkérdésével foglalkozott; Lippaynak szabad volt őt megnézni.

Ilyen látás bizonyosan bárki másra nézve veszélyes volna, mint a vőlegényre. E tekintet gerjedelmét csak a bírhatós reménye engesztelheti ki.

— Szép lesz-e? — kérde Dobokyné a legigézőbb mosollyal gyönyörítas vőlegényét.

— Kegyed minden alakban szép — felelt az gyöngéden.

Dobokyné tréfás kacérsággal simult oda hozzá, s most jutott eszébe kérdezni:

— Hogy mert ön most idejönni? Nem tudja, hogy még ma a magam asszonya vagyok.

Lippay mosolyogva csókolá meg a nő kezét, s tréfásan monda:

— Ma a *magam asszonya*, holnap pedig az *én úrnőm*, nemde?

— Ah, ah. Ti férfiak úgy tesztek velünk. Azt mondjátok rólunk, hogy uralkodunk rajtatok. Aztán pedig nem igaz. Aki legjobban bevallja magáról, hogy papucs alatt van, annak legkevésbé hiszek. Én tudom bizonyosan, hogy ön ezzel a mosolygó, nyájas képpel a legkönyörtelenebb zsarnok.

És azzal nagyot sóhajtva tekintett a tükörbe, mint aki arra gondol, hogy minő áldozat az egy nőtől, egy ilyen könyörtelen zsarnok martalékául vetni magát.

Az alispán olyan gyöngéd volt, hogy tréfás anekdotákkal nem védte magát Dobokyné ellen. Ahelyett meglehető prózai, de komoly utat választott gyöngédsége bebizonyítására.

— Kedvesem. Én most azért jöttem ide kegyedhez, hogy ami a kegyed jövőjére nézve nagyon lényeges, azt előle-
gesen elvégezzük. Elhoztam házassági szerződésünket, hogy
mutassa azt meg násznagynak, ha helyben hagyja-e.

Dobokyné könnyelmű mosollyal tekintte a neki nyújtott
íratra.

— Mi szükség erre? Mit kívánok én öntül, vagyonát
vagy szívét?

Lippay gyöngéden voná maga mellé menyasszonyát
a kerevetre, s komolyan iparkodott vele megértetni ez
ügyet.

— Tudom, kedvesem, hogy a házasság csupán szívek
dolga, s a vagyon kérdése mellékes ügy, de a becsületes ember,
mikor nőszül, óhajtja annak jövődjét biztosítani, akit elvesz.
Én bármikor meghalhatok, s nem akarok kegyednek pört
és zavart hagyni hátra.

Dobokyné egészen felindult e szavakra.

— Semmit, semmit, barátom! Nekem nem kell vagyono-
d, nem magas állásod, nem jóléted, nekem csak te kellesz
egyedül; s ha azt mondanád: nincs egyebem, mint amit rajtam
látsz, akkor szeretnék legjobban, akkor neveznék leginkább
az enyimnek, mert akkor hinnéd legigazabban, hogy nem
vettél meg, de ingyen szerelemből kaptál.

És azzal átölelte a férfi vállait a csábító hölgy, és forró
arcát annak arcához szorítá, hogy a komoly férfi szemibe
az örömkönnny gyémántjai jöttek fel ragyogni.

— Én nem kívánok öntől semmit — szólt Dobokyné,
könnyeit letörölve. — Engem megbántana ön a legcsekélyebb
menyasszonyi ajándokkal... Csupán egyet kérek öntül.
Egyet, amit mindig ez ünnepélyes pillanatra hagytam, ami
öntül legmagasztosabb, nekem legkedvesebb ajándék, aminek
adása s vevése úgy fog illeni azon pillanathoz, amidőn Isten
áldását hívjuk alá két együvé kötött életpályára... *Egy veszendő
nyomorult ember életét kérem öntül.*

Az alispán arca egyszerre elborult. Csak lassan kezdte ismét mosolyra derülni.

— Kedvesem. Én nem vagyok orvos, hogy valakinek az életét megmenthessem.

Dobokyné durcásan fordítá félre arcát.

— Ah, ön most is tréfál, ön gúnyt űz az én érzelmeimből.

— Nem akartam azt. Szóljon kegyed világosabban.

— Ah . . . hiszen ért ön engemet jól . . .

— Nem merem kegyed szavait magyarázni. Az én kezemből Isten életet nem adott, hogy azt osztogassam.

— De adott halált . . .

— Mint büntetést . . . Ha kegyed *Krényre* gondol . . .

— *A név mindegy.* Én csak egy embert látok magam előtt, ki börtöne rostélyán halálfélelemmel várja ítéletét. Ah, barátom, ön irtóztató próbát tenne szívéből, hogyha ez ember irgalomesdő szavára siket maradna akkor, midőn egy nőnek szerelmet esküszik.

Az alispán nagyon elszomorodék.

— Ez az ember gyilkolt és csalt . . .

— Jól tudom.

— Ez az ember ezer meg ezer jó lakóját e hazának ördögi számítással juttatá koldusbotra, korai sírba . . . Egész nemzedékeket ölt ki . . .

— Mind igaz.

— Ez az ember halálra vádolt egy ártatlan nőt oly bűnnel, melyet saját maga követett el . . .

— Azt én mind tudom. *Legyen megbüntetve érte,* keményen, szigorúan. Csak ne halállal, ne ezzel a soha meg nem javítható ítélettel. Én nem Krénfy bűnhődése, én a halálbüntetés ellen beszélek. Olvasta ön a hírlapokban, mily szívreható vezérszózatokat írtak mások is e tárgy ellen; hogyne mondhatná hát azt egy nő, aki érzékeny szívvel van megverve, leendő férjének: „Ne tedd ezt, ne fertőztesd be ezt a kezét

az ember vérével, ezt a szép fehér kezét, melyen minden csepp vér úgy meg fog látszani.”

És ezt mondva, odaszorítá a delnő ajkaihoz és meleg lihegő kebléhez vőlegénye kezét, csókjaival és szíve hő dobogásával hevítve azt át, és gyöngéden simogatva kezeivel azt a kedves, azt az imádott kezét . . .

Az alispán gyöngéden visszavonta kezét, összefonta karjait, és szólt:

— Kedvesem. Ha egy éhhalál üldözte nyomorult néhány garasért megölt valakit az úton, azt is elítélem, de *a földi legmagasabb kegyelmet* fölhívom számára, mert bűnét menti az éhség. De ezen ember gazdag és hatalmas. Megyénkben majd mindenúr lekötelezettje; mióta el van fogva, mindenünnen ismerős és ismeretlen emberek jöttek elő, hogy őt kimentessék, megmozgattak minden rugót kiszabadítására, vállvetve dolgoztak, hogy rám és nálamnál hatalmasabb emberekre befolyást gyakoroljanak; ezt az embert, — ezt el fogom ítélni és ki fogom végeztetni.

Dobokyné felsikoltott és görcsöket kapott e szavakra. Szemei fehéreikkel fordultak felfelé, s keble oly sebesen hullámzott, koronkinti görcsös fuldoklásoktól elszorítva . . .

Az alispán odahajolt hozzá; a delnő eltaszítá őt magától.

— Menjen ön. Menjen ön — lihegé. — Én irtózom öntől. Ne öljön meg. Ne érintsen kezével.

Lippay néhány pillanatig mereven állt előtte, mint akinek lelke nem bírja végig gondolattal azt, amit szemei látnak.

Egy nagy, megrendítő sóhaj hagyta el erős keblét.

Még egyszer gyöngéden szólt menyasszonyához, ki görcsös vonaglásaiban a pamlagról leesőfélben volt.

— Kedvesem . . .

— Távozzék ön! — rebege a delnő, visszautasítva vőlegénye segítő karját, s festői alakzatban rogyott le a szőnyegre.

Lippay szót fogadott, kiment a szobából felöltötte télikabátját és eltávozott. Még csak azt a fáradságot sem vette

magának, hogy a szobalyánt tudósítsa róla, miszerint úrnője odabenn fekszik a padlaton elájulva.

Gondolta, majd felkel onnan, ha megunja.

„Régi szerelmen nem fog a rozsdá . . .?”

. . . De a régi jellemem sem! . . .

XIV. V A S K É Z

Félmilliót ígért börtönéből Krénfy az alispánnak, ha ítéletét a törvényfolyam végeig *elhalasztja*.

Nem engedékenyséért, nem részrehajló kegyelmes ítéletért, nem bünei elnézéseért ígért félmilliót, csak pár héti időért: csak azért a néhány napért, amire oly nagy szüksége lehetett.

Az alispánnak ez intés volt arra, hogy *siessen!*

Sokkal több rugó mozgásba volt már hozva a gazdag gonosztevő megszabadítására, mint hogy félni ne lehetett volna tőle, miszerint ép fejjel fog e bajból kimenekülni.

Olyan könnyen megy ez: új tanúk, új orvosi bizonyítványok, véletlenül eltüntetett tanújelek egészen más fordulatot adhatnak az ügynek, lehet hosszú útra vinni a pert, melynek tekervényeibe belefárad, belebódul bíró és közvádoló, s talán akkor dül el a per sorsa, midőn a vádlott rég sírja férgeinek adta meg magát, tisztelen megőszülve, mint más becsületes ember.

Aztán Magyarország nincs is kínai fallal körülkerítve; ott mehet ki rajta az ember, ahol akar, Krénfy nem fogja másodszer azt a hibát elkövetni, hogy mikor szökni akar, marsrutáját írásban adja ki. Kereshetik azután a jó táblabírák, ha egyszer a vasúton ül.

Lenczné sokat fáradt benne, hogy parancsolatot eszközölgön ki, mely Krénfy ítéletét felfüggeszse, s igen valószínű, hogy ez nem fog megtagadtatni tőle.

Ha Krénfy csak egy órára szabaddá lehetne, őt nőül venné, s többé a nő bizonyítványa nem volna érvényes a férj ellen. Az eseményeket új átlábolthatlan homályba lehetne keverni. Minden nyerve van, ha idő van nyerve!

Lippay a törvényfolyam legelső napján e bűnvádi pert vevé elő. Nehányan a törvényszék tagja közül elmaradtak, azokért kocsit küldött és elhozatta őket.

Semmi ok sem volt az ítélet halogatására.

Minden tette, minden szava Krénfynek, ami a gyilkosság estéjén történt, nyomrul-nyomra rá lőn bizonyítva. A kandalló rejtekéből, mit Lenczné első dühében elárult, előkerültek a mérégüvegcsék, miknek tartalmából éppen annyi hiányzott, amennyi Brenóczy István gyógyszeres üvegeibe öntetett át. Krénfynek nem is volt semmi oka azokat elkéretni a gróftul, mert azon estén legkisebb baja sem volt. Betegségét csak hazudta. A németországi gyógyszerész, ki neki e mérgeket készíté, bevallá, hogy azoknak minden hatásáról körülményes utasítást kellett neki küldenie.

Azt nem tagadhatá, hogy teljes öntudattal, saját leánya kezei által mérgezteté meg a grófot, ami bűnét még borzasztóbb alakúvá idomítja.

És végre apagyilkossággal vádolta ő maga azt a leányt, kit oly átkozottul használt e bűntény eszközéül . . .

Ha megszabadulna ily gonosztevő a törvény kezéből, mi tartaná össze még az emberek társadalmi hitét; mi gátolná az éhező embert, hogy a legelső, kinél magát erősebbnek tartja, meg ne ölje a húsáért, a vércéért, a rajta levő takaróért?

A feszület ki van téve az asztalra; a komoly férfiak ott ülnek körül, és arcaikon meglátszik az ünnepélyes, nagy hivatal ihlete.

Sorba felhívják a tanúkat; szembesítik a vádlattal, felolvassák kölcsönös vallomásaikat; megkérdik tőlök még egyszer: ha hitük szerint és igazán szólottak-e.

A vádlott reszketve ül egy széken, lábai nem bírják. Oly esdve néz a tanúkra egyenkint, úgy nyújtja feléjük néha láncos kezeit, mintha könyörögne nekik, hogy vonják vissza, amiket mondtak; ne feleljenek reá ily irtóztató vádakát!

És azután oly csüggedten esnek vissza kezei, nagyot csörrentve a láncsal, mikor az eltávozó tanú megerősíté vallo-
mását.

Lenczné maga sem bírta egy szóval is meghazudtolni, amit legelőször vallott; csak sírni tudott és magát átkozni kimondott szavaiért.

Krényf mindezek ellenében csak azzal tudta védeni magát, hogy mindent merőben tagadott. Száz meg száz valótlan mesemondással iparkodott bebonyolítani a világos kérdéseket, amiket Fenyéry ismét oly szépen lefejtett róla, mint a selyem-hernyóru a fonálgubót, hogy nem maradt ott egyéb, mint a mozdulatlan, mezetlen báb.

Még azt hívé, hogy merev tagadás által késletetni fogja az ítéletet. Nem akart semmit elismerni. Eltagadta kimondott szavait, lépteit, saját kéziratát.

A törvényszéknek ekkor még egy fájdalmas jeleneten kel-
lett átesnie. Cynthiát kelle Krénfyvel szembeállítani.

Fenyéry ságva mondá Lippaynak, hogy ettől a jelenettől előre borzad. Annak a nőnek a lelkében egy idő óta valami zavar mutatkozik. Ő a legrosszabbtul félti a grófnőt.

Azonban meg kelle történnie. A törvénytevés nem udvarias munka.

A mellékajtok szétnyíltak, egy halavány hölgy lépett a terembe; fekete öltöny, fehér arc, a bánat színe mind a kettő.

Nagy, mélyen sötét szemei öntudatlanul néznek elé: a hölgy csak lép előre, mint aki senkit sem lát maga előtt, nem ezeket az urakat, kik itt a zöld asztal körül ülnek, nem a vádlottat láncokkal kezein, sem a poroslókat az ajtók előtt kivont kardjaikkal.

Fenyéry eléje megy, s megállítja őt a terem közepén:

— Maradjon itt, Cynthia.

Az ő szavára felrebben, s amint legelső pillanata az asztalon álló feszületre esik, odarohan ahhoz, s térdre borulva előtte, csókjaival borítja el azt és elkezd zokogni hevesen.

Fenyéry felemeli őt és kéri, hogy feleljen a bírák kérdéseire.

A delnő rendbe szedi magát, iparkodik összegyűjteni eszméit, s azt állítja, hogy készen van. Felelhet.

Az alispán a forma szerinti kérdést intézi hozzá:

— Kegyed neve *Brenóczy Maróth Cynthia grófnő*?

A leány siet tagadólag inteni fejével.

— Óh nem, óh nem. Én nem vagyok grófnő, — az én anyám egy szegény katona leánya volt; az én nevem . . . Az én nevem . . . Óh, Uram Istenem, ki mondja meg, hogy mi az én nevem?

Fenyéry megszorítá kezét.

— Cynthia, Cynthia, térjen önmagához; nézzen szét és lássa meg, hol van.

Cynthia felnyitá azokat a nagy telehold szemeket, s végigbámult vele minden jelenlevőt azután véggsimítá kezével homlokát:

— Úgy! Igaz. Tudom már. Azt kérdezik önök tőlem: *miért állasz itt?* Már egyszer hallottam ezt a kérdést; akkor azt feleltem rá: nem tudom, nem tudom, nem tudom! Most már tudom; azért állok itt, mert atyámat meggyilkoltam. Ugyebár: ez itt a törvényszék és én a törvényszék előtt állok? Tudom, hogy mit beszélek. Meggyilkoltam az atyámat. Betegen feküdt szegény öreg ember, orvosságot kért tőlem, és én mérget adtam neki. Valóban én adtam azt neki. Íme, itt vannak az üvegek is az asztalon. Ugyanazon üvegek, jól ismerem őket. Én tartottam a kanalat, egy-két cseppet az egyikből, — egy-kettő a másikkból, — egy-kettő a harmadikból; huh! milyen arca volt a halálnak. Én magam, én magam öltem őt meg. — Miért öltem őt meg? Miért öltem meg az

atyámat? Én istenem, ki mondja meg nekem; miért öltem meg az atyámat? . . .

A komoly táblabírák borzadva néztek e rémalakra, ki háborodott szemeit vadul járatá végig a teremén, egyik arcról a másikra.

Végre meglelte azt, akit keresett. Egy sápadt, reszkető alak ült ott egy szegletben, kinek arcáról az élet minden színe eltávozott, s kinek kezein a reszketéstől zizeregtek a láncszemek.

Cynthia hirtelen odalépett hozzá, s rámutatott márvány ujjával.

— Uram, ön tudja, miért öltem meg atyámat; mondja ki, mondja ki. Ön tudja jól. A bírák kérdezik . . .

Krémfy a kétségbeesés ordításával szökött fel székéről, s odarohant az alispán lábához.

— Irgalom, uram! Irgalom, kegyelem! Vitessék el e nőt innen. Dobjanak a tömlőcre, vigyenek a vérpadra, csak ezzel ne állítsanak szembe. El vagyok veszve! El vagyok veszve!

Az alispán inte a poroszlóknak, hogy emeljék föl az embert, ki oly kétségbeesetten ragaszkodott bírāja kezéhez, hogy alig lehetett onnan eltépni.

A kérlelhetlen bíró odaállítá őt a sápadt nővel szembe, s kegyetlen, irgalmat nem ígérő szóval kérdé tőle:

— Feleljen ön. Melyik itt a gyilkos; az-e ott, vagy ön?

Mint a végső ítélet mennydörgés-szavára, roskadt össze az ember e kérdésre.

— *Én vagyok . . .* — lihegő, és feje lecsuklott mellére. A poroszlók egy eszméletlen alakot tartának karjainál fogva felemelve, mely öntudatlanul engedte magát tovahurcoltatni.

A grófnő összetett kezekkel állt ott, és már elfeledte a jelenet közötti összefüggést.

Előtte egy ősz ember ült a bírák sorában, valami vén táblabíró, annak suttogva mondá, odahajolva füléhez:

— *Meg ne mondják ezt Illésnek.*

Azzal csendesen el hagyta magát vezetetni Fenyéry által. Fenyéry könnyezve tért vissza a terembe.

— Ha e nőnek még egyszer meg kell jelennie e helyen, tökéletesen meg fog tébolyodni — monda halkán Érkeletynek.

— Nem fog idejönni többet — szólta az alispán szigorúan.

E pillanatban valaki jött be az ajtón. Náci bácsi volt az, az egész világ Náci bácsija; ő is táblabíró, neki is joga van belépni a terembe. Okvetlenül szólni akar az alispán úrral; igen sürgős és igen titkos beszédje van vele.

Az alispán szigorú arcvonásai nem akarták viszonzni Náci úr ügyeskedő mosolygását.

— Mi tetszik? — kérdezé nagyon szárazon.

Az odahajolt füléhez és súgva monda:

— Dobokynétól egy levéllel jövök.

— Majd később, most komolyabb ügyünk van.

— Lelkem, barátocskám: csak egy pillanatot áldozzál rá; ez is élet-halál kérdés. Tudod. Életé vagy halálé.

Az alispán átvette a levelet, csak hogy lerázhassa ez alkalmatlan embert a nyakáról.

— De olvasd el hát.

Lippay azt is megtette a kedvéért, hogy feltöré a levelet s átfutotta azt.

Náci bácsi aggódva vizsgálta arcvonásait, mialatt azt átolvasá.

Az érckemény vonások meg sem mozdultak ezalatt.

E sorok voltak a levélbe írva:

„Ha ön ma halálítéletet mond, úgy küldje vissza jegygyűrűmet; olyan kezet, mely embervérrel van befertőztetve, nem fogadhatok el az oltár előtt. Dobokyné.”

Az alispán nagy hidegen egy kis arany karikát vont le bal keze ujjáról, s odanyújtá azt a küldöttnek.

— *Tessék.* — Most térjünk a dologra.

Náci bácsi hűledezve távozott el, s kopasz fejét köröskörül vakargatta. Rettenetes ember ez az alispán!

Azután bezáratták az ajtókat, a bírákon kívül mindenki eltávozott; ezek odabenn sokáig csendesen, halkan érkeztek egymással. Végül az alispán halk, szilárd szava hangzott, mint aki valamit toll alá mond.

E csendes pillanatokban nagy sebesen érkezék. Krénfy pesti ügyvéde az előterembe s rögtöni bebocsáttatást követelt. Roppant nagy pecsétos levél volt a kezében.

Mondták neki, hogy bemenni nem lehet, mert a törvényszék éppen ítéletet hoz.

Az ember átkodott volt, civakodni kezdte az örökkel s dörömbözött a bezárt ajtón.

Néhány perc múlva az alispán parancsolá, hogy nyissák fel az ajtót.

Az ügyvéd rohant inkább, mint lépett a terembe.

— Uraim! *Parancsolatot* hoztam! — kiálta az alispán elé tartva pecsétos levelét — Krénfy szabadon védheti magát.

Az alispán csendesen nézett le rá. Egy kis fehér pálcá volt kezében.

— Már késő, az ítélet ki van mondva; Istennél a kegyelem és az ő fölkeztjénél.

Azzal kettétörte a pálcát, s maga elé veté az asztalra.

Az ügyvéd még szavakat keresett e vakmerő visszautasítás ellenzésére, azalatt az alispán felegyenesedék székéből, s dörgő férfihangon monda, hogy meghallhaták a szomszéd termekben is.

— *A törvény előtt nincsenek hatalmas urak; a gazdag vétkest az a pallos sújtja, ami az útonállót. Mi ítélünk a bűnös felett, s nyugodtan várjuk, hogy megítéltessünk.*

És a törvényszék tagjai mindnyájan egy akarattal felálltak, és rámondák az „*úgy van*”-t.

Az alispán rányomta a pecsétet az okira.

Azt az erős szívet sem a pénz ördöge, sem a szerelem anyyala, sem a félelem minden rémképei meg nem ingathatták soha!

XV. AMI A HOMLOKRA VAN ÍRVA...

Van egy borzasztó gondolat, amit az emberek olyan könnyeden mondanak ki, mint a legközönyesebb hírmondást, amit egymásnak el szokás beszélni.

Gyakran hallhatni, sőt mi több, olvashatni lapokban: ez vagy amaz ismerősünk, akit okos, nevezetes embernek tanul-tunk ismerni, tán egy közhitelű tudós vagy egy széplelkű költő, hírhedett művész, valami tiszteletben álló család érdekelt tagja, azon a sötét úton kezd járni, melynek megőrzés a neve.

Irtózatos!

Kimondani valakire, hogy ez meg fog tébolyodni; hogy már homlokára van írva, hogy meg kell őrülnie, szemeiből, arcvonásaiból minden ember olvashatja azt, érezheti azt az aggasztó nyomást szívében, ha vele beszél, ha messziről meglátja.

Még most csak útban van feléje; még nem tépi öltözeteit, még nem keresi az öngyilkolás módjait, még nem tombol, nem ordít; — de már hallgat, már figyelmeztet az emberekre; sejti, hogy néha nem szokott rendesen beszélni, s tartózkodik azt észrevéttetni másokkal, hogy lelkében minő viharok, érzések tombolnak egymáson; még most csendesen megül a templomban, tisztes öreg emberek mellett, de már nem mer rájuk tekinteni, mert érzi, hogy valaki más, nem ő maga, aki lelkén belül lakik, úgy ösztönzi, úgy nógatja, hogy kacagjon fel

a legájtatosabb szónoklat közepett, s azt a tisztességes embert ott maga mellett ragadja torkon azzal a kézzel, melynek ereje ellenállhatatlan.

És mindez már a homlokra van írva.

Híjjába rejti, hunyja le szemeit, hogy ne lássanak beléjük; híjjába hallgat, hogy szavaiból ki ne vehessék; az emberek tudják, megismerték, beszélnek róla, lapokba kinyomtatják, világhírré lesz, hogy ő meg fog örülni, elveszti az eszét.

Valami gonosz, átkozott szellem ez a megőrülés, mely eleinte csak mint az árnyék követi áldozata lépteit, megjelen előtte, mint kis parányi szörny, akit még el lehet tapodni; apró tusákra ingerli ellenfelét, le hagyja magát verni és újra megnő, és körmeit a lélekbe vágja, és karját a szív körül fonja, hogy nem lehet tőle szabadulni, és úz és kerget; és amidőn azt hiszi martaléka, hogy elfutott, megmenekült előle, már akkor ismét ott ül mellette, és szemébe vigyorog, és újra meg újra elmondja előtte azt az eszmét, azon szokat, amiket a lélek úgy szeretne nem hallani, elfeledni, soha, soha nem tudottá tenni.

Az egyiknek azt susogja, hogy káromolja magában az Istent.

A másiknál azt, hogy számláljon tizenháromig, és rettenjen meg, ha éppen a tizenháromnál megszólítják.

A megcsalt menyasszonynak egyre azon szavakat sutogja fülébe, miket hűtlen vőlegénye mondott neki; aggódó családapának a szűk napokat, a kikerülhetlen éhhalált, a költőnek hanyatló erejét, vágyai bukását; bűvárkodó tudós-nak a megtörhetlen paradoxont . . .

És látják őket az emberek fokról fokra hanyatlani, látják zavart arcokkal járni az utcán, ismerőseik mellett féltéken elsuhanni; magas ablakokból mély vizekbe vágyó tekintettel aláleskelődni, szép síma késekkel, töltött fegyverekkel mosolyogva játszani. Látják, mint beszélgetnek magokban, mint borzadnak össze minden ok nélkül, és mondják róluk: „Ez meg fog örülni, ez nemsokára tébolyodott lesz”. És nem gondolnak rá, hogy ez mily irtóztató mondás volt!

E csodálatos átokvonások sohasem voltak még szebb homlokra írva, mint szegény, letört Cynthiáéra.

Ez a rút démon is nagyobb gyönyörrel üldözi azt, ami szép, ami erős, ami vele dacol.

Cynthia gyermekkorától fogva sokat szenvedett. Voltak pillanatai, amikor környezői azt állították róla, hogy úgy viseli magát, mint egy tébolyodott.

Anyjának kedélyállapotja, ki sokat és rendkívüli szenvedéseket állt ki, midőn őt szíve alatt hordozá, sokat tehetett a leány idegzetére.

A sokévi feszült aggodalom, mely testvére és kedvese haláltusáiból eredt, valami hihetlen hidegséget kölcsönözött külsejének, mely már magában hasonlatos volt valami józan örütséghez, mely hallgat akkor, midőn más nevet, s örömtől, nyájasságtól meg nem indítható.

A Maróton töltött éj határozatai csak egy alapjából kiforgatott lélek kétségbeesett tusája lehettek.

Rejtegetett titkának felfedezése s István gróf kegyetlen fellépte leánya ellenében még jobban megrendíték egész kedélyét, s ha ama rákövetkezett irtózatos vád rögtön ki nem oltá lelkében az ész lankatag világát, ez csak azon lelki erőről tesz tanúságot, melyet a természet pazar kézzel ruháza rá.

Sokáig járt azután azon a keskeny úton, mely vezet az örvény szélén, messze elvezet, néha egész a csendes sírig. E keskeny ösvény a búskomolyság. Csak egy érintés, csak egy botlás kell a járónak még, és azután leszédül; mindig lejjebb mindig lejjebb; végre azután lebukik . . .

Mikor Róbert és Illés találkoztak ott szemei előtt . . . ez volt a lejtő a keskeny útról!

Ez esemény minden következmény nélkül maradt ez időre; de valahányszor eszébe jutott az, mindig érzékeny lázt kapott, és semmi sem tudta azt lelkéből elverni.

A törvényszék előtt kiállt irtózatokat alig bírta ellen-súlyozni bátyjának szokatlan, testvéri részvéte, s hogy azokból

ép ésszel tudott megtérni, egyedül környezetének köszönheti. A kedves, jólelkű Irén napfényes kedélye, Fenyéry nyílt, hatékony lelke nagy befolyással voltak Cynthiára.

Odahaza e tárgyat sohasem említék meg előtte, s emiatt Fenyéry még ősszel sem vitte be családját a városba, hogy ismerős látogatók gondatlansága meg ne zavarja e figyelmet.

Hanem a legutolsó kihallgatás után, melyben Cynthia már szinte úgy viselte magát, mint aki már félig meg van tébolyodva, ő maga hozta elő e tárgyat minduntalan. Szeretett felőle vitatkozni.

Ő abból a különös szempontól vette fel a dolgot, hogy a bírának egyáltalában nincs igazuk, amidőn Krénfyt ítélik halálra Brenóczy István gróf meggyilkolásaért, mert hiszen nem Krénfy, hanem ő adta a mérget tulajdon kezével a grótnak; tehát egyedül ő gyilkos.

Haj, sok álmatlan éjszakán át sugdosta neki ezt a szózatot füleibe amaz elűzhetlen démon, amidőn e gondolat rémes szívdobogást és hideg verítéket szült nála; amidőn szeretett volna az elől futni, mennyire világ van és kést verni saját szívébe! . . . Most már örömet, sőt gyakran hevesen beszélt e tárgyról; kétségbeejté vele a szelíd Irént, s vitatkozott felőle Fenyérryel, mint valami férfi.

Egy napon valami városi ismerős látogatta meg Fenyéry-éket odakinn, valami nyájas, öreg asszonyság, ki ott látva Cynthiát, kötelességének tartá őt szívéből üdvözölni, amiért e gonosz Krénfy irtóztató rágalmaiból kiszabadult, s vigasztalásul hitte elmondani, hogy a hatalmas gonosztevő minden bizonnal elveendi bűneinek díját, mert ótalmazói már Bécset is megjárták anélkül, hogy számára valami orvoslát hoztak volna haza. A magas kancellária nemcsak hogy meg nem róttá Lippayt és a törvényszéket azon vakmerő tetteért, hogy egy felsőbb törvényhatóság parancsát félreveték, sőt különösen megdicsérte őket példás szigorúságukért, s az ítéletet megerősíté, mely nemsokára végre fog hajtatni.

A közlékeny asszonyság még azt is elmondá bizalmasan, hogy az ítélet megsemmisítéseért még maga Dobokyné is felfáradott Bécsbe, s ott eljárta az eljárandókat, azt adva okul, hogy nem bír megmaradni azzal a gondolattal, miszerint egy férfi, kit ő oly nagyon szeret, embertársának törvényes gyilkosává legyen. Dobokyné még tán most is azt hiszi, hogy semmit sem tudnak a szép ajándékok felől, mikkel nála Krénfy védői áldoztak. Mikor azután látta, hogy semmit sem segíthet, ellenkezőleg az alispán e szigorúsága által még újabb dicsőséget szerzett magának, s odafenn is magasztalják, akkor Dobokyné megbánta a dolgot s nagylelkű akart lenni. Elküldte Náci bácsit Lippayhoz egy levéllel, melybe visszakért jegygyűrtűje volt zárva; Lippay fel sem akarta azt bontani. Náci bácsi, ki egy betűig tudott mindent, mi a levélben volt írva (mert az a posta díja, hogy elébb ő olvassa el a levelet), hűledezve kérte az alispánt, hogy de bizony olvassa el, mert abban Dobokyné azt írja, hogy ő kész feledni a történeteket, s nagylelkű megbocsátani azon férfinak, ki menyasszonyának első kérelmét meg tudta tagadni, s majd ő imádkozik az éghez, hogy amit Lippay vétett az emberiség ellen, azt neki bocsássa meg. Lippay nagyon megköszönte a szívességet, s a levél hátuljára azt írta „trop tard”. Náci bácsi nem ismerős e históriai szavakkal, különben nem vitte volna vissza a levelet Dobokynének, aki rögtön, amint e szavakat megpillantá, ott szeme láttára elájult.

Az alispán nem házasodik. Ahelyett eggyel több adomával bír kifogyhatlan emlékében.

Cynthia akkor egy szót sem szólt a mendemondákhoz; hanem, amint a beszédes asszonyság eltávozott, azt súgta Irénnek, hogy ő okvetlenül akar az alispánnal beszélni még ma.

Kérelmét tudatták Lippayval, s az elég udvarias volt az erdei lakban megjelenni délután.

Az elmúlt viharnek semmi nyoma sem látszott a derék úr arcán, ismét jókedvű, örök adomákban kifogyhatlan tréfás úr volt ő, akivel senki sem ereszkedhetik komoly értekezésbe.

Cynthia legelső szava az volt hozzá, hogy mi fog történni Krénfyvel.

— Bizony, kedves grófné, azzal olyasmi történik, amire a cigány azt mondta, hogy ezt *ő soha ki nem állja*.

— Meg fogják ölni? — kérde Cynthia.

— Csak egy kicsinyt — vigasztalá Lippay.

Cynthia visszahátrált. A háborgó kedélyeket semmi sem téríti meg oly könnyen, mint ha valaki élceket mond nekik, s szofizmáiknak még furcsább szofizmákat tud ellenükbe állítani.

— De uram, nem Krénfy a gyilkos, hanem én vagyok az, egyedül én. Tulajdon magam adtam atyámnak a mérget.

Lippay jól tudta olvasni azt, ami a homlokra volt írva.

Meg nem zavart nyugalommal viszonzá:

— Ha szigorúan vesszük a dolgot, legközelebb áll a bűntényhez a kalán, mely a mérget nyújtotta; az pedig éppoly eldöntetlen kérdés marad, mint csata előtt az újonc, aki vén káplárjától azt kérdezte: „Melyik már a rosszabb, a puská-e, vagy a golyóbis?”

Cynthia elnevette magát e furcsa válaszra; első nevetés volt ez ajkain már hónapok óta. Maga is csodálkozni látszott rajta.

Az alispán csupa tréfa és kedély volt ellenében; nem hagyta vitatkozásra kerülni a kérdést, szüntelen adomázott, és végül egészen felderíté a hölgy búskomorságát; azt hitette el vele, hogy még a kérdéses per sokáig el fog húzódni, addig sokat lehet e tárgyról vitatkozniok; számtalan prókátor meg fog abban őszülni és kopaszodni.

Midőn Lippay eltávozott a háztól, Irén a kerten keresztül kísérte őt.

— Köszönöm, nagyon köszönöm önnek, hogy eljött; önnek kedélye valódi balszam Cynthia lelkületére.

— Tudok én még nálamnál jobb orvost is — szolt az alispán.

Irén kérte, hogy nevezze meg azt.

— Hozassa ide kegyed *Leonorát*. Kegyed kértére bizonyosan elhagyja ő egy időre pesti állomását. Ez a derék hölgy két hét alatt úgy helyre disputálja Cynthia eszét, mintha soha semmi baja sem lett volna neki. Jótállok érte.

Irén nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodják ez ötletre. Azonban, amint az alispán eltávozott, rögtön leült és írt *Leonorának*, ki akkor Pesten egy nőnevelő intézetet vezényelt nagy életbölcsséggel és tudománnyal.

XVI. A TALÁLKOZÁS NAPJA

Az engedett fél év elmúlt.

Pontosan, mint a kiszabott halál, ott volt Illés gróf a Bayonne és Párizs közötti meghatározott állomáson.

Két ifjú mágnás, kik Tarnóczy Róbertet szintúgy ismerék, mint a grófot, jöttek vele felkért tanúképpen. Már korán reggel, a legelső vonatnál ott várahoztak ellenfelökre.

Akkor nem érkezett az.

A pályafőnél egy szobát nyitottak az előkelő urak számára, honnan minden újabban érkező vonatot meg lehet látni.

Illés gróf azt kérdezte társaitól: mit gondolnak, meg fog-e Róbert jelenni e helyen, vagy nem.

Az egyik igenlé, a másik tagadta a kérdést: fogadtak rá.

Illés gróf elmondá tanúi előtt azon tervet, melyet magában kifőzött azon esetre, ha Róbert szavának áll, és a kitézött helyre megérkezik.

Akkor ő bizonyosan derék lovagias fiú leend.

Venni fogják pisztolyaikat, és kísétálnak együtt a közeli erdőbe.

Illés néhány felhajigált falevelet útközben mutatványul le fog lövöldözni.

A segédek kimérik az álláspontokat, megtöltik a pisztolyokat mindnyájuk szeme előtt.

A vívók helyeikre állnak, az egyik segéd csattantani fog kezével.

Mikor már kettőt csattantott, akkor Illés gróf felemeli pisztolyát, és Róbert szívére célozva, azt fogja tőle kérdeni: „Állítja-e ön még most is azt, hogy húgomat szereti?” „Igen.”

„Akar-e ön lemondani róla e pillanatban?”

„Nem.”

Illés gróf ekkor el fogja hajítani a pisztolyt kezéből.

„No, ha nem akar ön lemondani, hát akkor menjen haza, és vegye el Isten szent hírével, és legyenek boldogok.”

Azzal kezdet fognak, összeölelkeznek, s az atyafiság pohárát pezsgők durrogása mellett a legközelebbi vendéglőben felköszöntik egymásra.

Ez olyan vidám mulatságos jelenet lesz, amit Albion valamennyi különce irigyelni fog rendezőjétől.

Szegény Cynthia! Legalább ő is boldog lesz azután, — emberi fogalmak szerint...

... Az urak várakoztak délig, délutánig, sorba néztek minden kilépőt, aki a kocsikat elhagyta, mintha ők volnának a titkosrendőrség ügynökei; Róbert nem érkezett.

Az egyik úr, ki elmaradására fogadott, már diadalmas hangon kezdte beszélni s társait gúnyolta nagyhivőségükért.

Illés egyáltalában nem akarta a lehetőséget megengedni. Ő más embernek ismeri Róbertet, mint hogy az elmarad-hasson.

„Ah! persze!” gúnyolódék kétkedő segéde, „csak-hogy egyszer megszabadulhatott. Együgyűség volt akkor eleresztened, mikor fogtad. Mármost majd keresheted megint. Nem eresztik azt az asszonyok.”

Illés halvány volt a dühtől, ha arra gondolt, hogy ez valóban meglehet.

Mint fájt neki az, hogy egyszer életében vetkőzte le cinikus embergyűlöletét, egyszer akarta megmutatni szíve belsejét valakinek, és éppen akkor volt az az egy cudar és hitvány.

Már besötétedett; csak egy vonatot vártak még; a pályafő igazgatója biztosítja őket, hogy azontúl mai nap nem fog több érkezni.

Illés nem várhatta azt már a szobában, nyugtalanul sétált alá s fel a pálya mentében.

Végre jött az utolsó vonat, messziről világítva vörös szemeivel az éjszakában; hangzott a dübörgés, sziszegés, mi jöttét megelőzi, s néhány perc múlva ott állt a tüsszögő érc-csoda a pályafő előtt, s a rövid időköz alatt hirtelen bontakoztak alá minden ízeiből a támoalgó utasok, beburkolva, felpakolva, és siettek a kivilágított terem felé.

Illés minden férfinak útját állta. Aki csak nagyon kívüllóg messziről nem hordá magán a látható különbség jeleit, aki csak egy kicsit hasonlíthatott Róberthez, annak mind a legmakacsabb vizsgálaton kellett keresztülesnie.

Az utolsó utas is elhaladt. A vonat ismét füttyölt, dörömbölt és elrobgott. Illés egyedül állt az ajtóban.

Egy percig még nézett szanaszét, mintha nem hinne a sötét éjszakának, s még várná, hogy valaki elő fog abból kerülni, aki megfoghatlan okokból legutoljára maradt.

Senki sem jött többé.

Illés dühtől remegve lépett be a szobába, hol társai vártak rá.

— *Tarnóczy Róbert egy nyomorult silány!* — monda nekik, és szinte sírt bele.

E pillanatban a vasúti hordász lépett a szobába s Brenóczy Illés gróf után tudakozódott. Két levél van számára, ez állomás pályafőjéhez címezve.

Illés rögtön megismerte az egyiket Róbert írását s dühösen szakítá azt fel.

Társai bámulva látták, hogy a sorok olvasása közben mint változott át lassankint a gróf arca, mindig szelídebb, mindig meghatottabbá lett, két szemében valami nehéz, átlátszó nedv kezdett terhesülni, mely utoljára végiggördült arcán. Közönséges emberek úgy híják azt, hogy „könnny”.

Azzal meghatottan fordult társaihoz, s reszketeg hangon mondá nekik:

— Óhajtom uraim, hogy önök minden körben, ahol erről szó támad, kinyilatkoztassák, hogy *Tarnóczy Róbert mindvégig derék, nemes, lovagias ifjú volt.*

Azzal odanyújtá az egyiknek a levelet, hogy olvassa fel azt. Szép, nyugodt kézzel írt sorok voltak.

„Tisztelt gróf úr. Én úgy hiszem, hogy nem fogok ezen nap alatt önnel találkozhatni többé. Azt a fél évet, melyet ön nekem ajándékozott, jól haszonra fordítottam. Megcáfoltam a rágalmat, miket nevemre költének; megrontám a hamis kötelezvényeket, mikkel nevem alatt testvérem vagyonát elrablák; néhány nap van még csak hátra a kitűzött időből, s én minden teendőmmel szerencsésen készen vagyok. Tegnap hallám testvéremtől, hogy Cynthia megőrült. Semmi segítség sincs számára többé. Ön átlátja, hogy énnekem nincs miért Franciaországba utaznom többé. Én elismerem önnek azon jogát, hogy engemet megöljön, s nincs szándékom magamat tovább védelmezni ön ellen. Míelőnn kegyed a kitűzött helyen rám várakozik, akkor én már végrehajtam a munkát, melyért össze kellett volna jönnünk. Olyan jól fogok célozni, mintha ön saját maga irányozná rám a pisztolyt. Lőjje ön ki fegyverét a légbé; bizonyos lehet felőle, hogy az célba talált. Isten önnel. Bocsásson meg azokért, amiket ez életben vétettem önnek. Tisztelője Róbert”.

Illés ezalatt a másik levelet olvasta át. Ezt Fenyéry írta, tudatva a gróffal a kettős szomorú hírt és rokona végakarátát, mely szerint a levelet Brenóczy Illésnek a kitűzött helyre kívánta küldeni.

És Brenóczy Illés gróf, a hideg, szívtagadó férfi, elrejté két kezébe orcáját, s ott valamennyi ismerős és ismeretlen nép előtt sírt hangosan, keservesen.

Szegény, szegény Cynthia!

XVII. A HOLLÓK, A FARKASOK

A hó még a szokottnál is korábban lehullt ez évben a kallósfalvi mezőkön. Kis-Amszterdám romladozó gunyhóiba már október elején belátogattak a tél énekesei: a hollók, a farkasok.

A zúzmara, mely a hollót kiriasztja fészkéből; a förmeteg, mely a farkast berkéből kiszólongatja, s beszorítja emberek lakásai közelébe, egy *más* fenevad lakóját az erdőknek is előhíttá rejtekéből, egy vészkárógó, őszült hollót, egy magányában megdühödött farkast, egy öreg kóbor gyilkost, aki havak óta járt egyik erdőről a másikra, farkasokkal, hollókkal osztva szomorú tanyáját.

Ott lakott velök egy berekben. Túrta a hideget, éhséget, mint ezek a vadállatok. És talán még valami rosszabbat is, mint az éhség; amit a farkas nem érez, ha véres száját megnyalja, a *vér nehéz emlékeit* a jóllakás után.

Két rossz ellenség: zivatar és az éh az országútra kergetik a vadállatot, éhség és zivatar — és a lélek nehéz gondolatjai fűtétek a csavargót emberi lak felé.

Éjszakánként csak úgy kerülgette néha az ismerős falut — mint a farkas; el-elsompolygott a legutolsó házig; onnan megint visszabotorkázott.

A nagy vörös ház udvarán messziről vonítottak rá az ebek, ha közelgett; éreznek azok valamit. Sohasem mert egészen közel menni hozzá. Pedig úgy szeretne volna tudni,

miért nem füstöl annak kéménye most soha, miért nincsenek ablakai kivilágítva, mint máskor.

Ezen a félen nem mert a faluba bejönni. Egészen megkerülte a helységet, hogy a túlsó oldalra jusson.

Ott álltak a régi kallósfalviak elszórt sárgunyhói. Kiismerte közülök, melyik az öreg Sztropkó Mihályé. Odalopózott hozzá; belesett az ablakán, s látta, hogy a vénember most is ott ül a tűz mellett és kosarakat fon. Bizony, száz és egynehány esztendőskorában ritka ember fon kosarat.

Háromszor is a kilincstre tette kezét, mindannyiszor visszalépett; végre nekiszánta magát, s benyitott a kis lak ajtaján.

Csak maga volt az öreg Sztropkó Mihály, ő is erőtlen aggastyán, nem volt tőle mit remegni.

Amint a tűz világánál megismerte a csavargót, meg sem látszott tőle ijedni, jó estét kívánt neki és kínálta, hogy üljön le a tűzhely mellé.

A gyilkos rétova szemmel tekinte szét a szobában, s azután leült a tűz mellé egy alacsony faszámolyra, s elkezdte kezeit melegíteni.

— Honnan, honnan, Márton öcsém? — kérde tőle a vénember, csendesen folytatva munkáját.

— Az erdőből, a berekből — válaszolt ez rekedt hangon.

A vénember fejét csóválta.

— „Azóta” mindig ott kinn vagy?

— „Azóta” mindig.

— Éhes vagy, ugye?

— Azt hiszem, hogy éhes vagyok. Régóta nem ettem semmit.

— Nesze kenyér.

A csavargó elvette azt, és evett mohón. Kis idő múlva újra megszólalt:

— De szép fehér kenyered van.

— Kis unokám hordja azt a fiskális úrtól, aki a jó kisasszonyt Tarnócfalván elvette; azok tartanak engem. Oda

is vettek volna magokhoz, de én már csak jobb szeretek itthon lenni, ameddig még el kell élnem.

A vén gyilkos szinte pironkodva merészl é a kérdést:

— Hát a fiskális meg a felesége, az a jó kisasszony, hogyan vannak?

— Jó dolguk van, Márton öcsém. Megint visszakapták a tarnóci és fenyéri jószágaikat a fekete szájú úr halála után.

— Micsoda? — riadt fel a csavargó, szeméit felmeresztve.
— Krénfy meghalt?

— Meghalt-e? Hát még azt sem tudod? Meg bizony, mégpedig nagyon kedve ellen.

— Kedve ellen?

— Nagyon sokat nem tudsz te hát Márton öcsém, ami a világban történt; mármost elhiszem, hogy mindig az erdőben laktál, mert ezt minden gyerek tudja a környékben.

— Mondd el.

— Jaj, Márton. Rossz ember volt az. Nemcsak minket bántott, de az urak tálába is belekanalászott. Hamis leveleket írt, mérget kevert, s megölte az öreg Brenóczy István grófot méreg által.

A csavargó bámulatában nagyot ütött botjával a földre.

— Hát aztán? Hát aztán mi lett belőle? — sürgeté türelmetlenül.

— Mi lett belőle? Kitudták a dolgot; elküldtek a drága úrért hat fegyveres pandúrt, vasra verték szörnyen, úgy vitték a vármegyeházára.

— Vasra verték! — kiálta Márton, és szeméi szikráztak.

— Vasra verték, mint valami közönséges gonosztevőt!

— Ezerszer ezer forintot ígért a gazdag úr az ítélbíráknak, ha megkegyelmeznek neki; tudod mi az, Márton? Ezer forint, és ezerszer annyi! Hanem az alispán úr azt mondta rá: meghalsz! És nem kellett senkinek az ezerszer ezer forint.

— És meghalt? Meghalt? Megöletett?

— Ott voltam a halálán én is. Tenger volt a nép, aki

messze földről összesereglett erre a hírre, erre a látványra. Ott voltam, ott álltam közel hozzá.

— Ott voltál? Láttad tulajdon szemeiddel? Nem álmodtad azt?

— Tulajdon szemeimmel néztem végig, amint odahozták, amint levették félig ájultan a szekérről, amint beköték szemeit, s leültették egy alacsony kartalan székre, amint a hóhér odajött és leveté kabátját, s kivette egy hosszú tokból azt a kétélű kardot, s amint a vér három ágban szökelt fel a magasba egy pillanat múlva, s a fej elgurult három lépésnyire, s amint megállt, még kétszer felnyitotta a szemeit, mintha a körülálló népet akarta volna ijeszteni.

A gyilkos kimeredt szemekkel bámult a beszélő öregre, ki a véres jelenet emlékét oly undorító elevenen tudta előtte elmondani.

— És bizonyos vagy felőle, hogy ő maga volt az? Krénfy, a gazdag úr, akit lefejeztek, nem valaki más, valami elítélt zsvány, gyűjtogató, akinek olcsó az élete, aki felöltöztettek az ő ruháiba, hogy a népet elbolondítsák vele? Mi?

— Bizony maga volt az Krénfy, Márton öcsém. Olyan igaz, mint hogy te nem voltál. Elítélték, kivégezték. Sehol sem kapott kegyelmet.

A vén gyilkos dörmögve kelt föl helyéből.

— Hm, hm, Mihály, ez nagy dolog, ez nehéz dolog. Ez már más, ez már egészen más. Nem hallottad, kerestek-e engemet nagyon.

— Nálam nem keresett senki, Márton.

— Ugyebár? Mit gondolsz? Ha megfognának, nem ítélnének fogságra, hanem egyenesen kivégeznének?

— Bizony, Márton, aligha azt nem hiszem.

— Mihály. Nem hallottad, van-e az én fejemre valami díj téve?

— Micsoda? — szólt az öreg, mint aki nem akarja a kérdést érteni.

— No ahogy szoktak díjt tenni a hollókra, farkasokra, amik kárt tesznek, aki ennyit meg ennyit behoz, kap egy forintot, két forintot. Mit kap, aki engemet elfog? Tíz, — húsz forintot, — tán ötvenet is? Mi?

— Meglehet biz az . . .

— Mihály! — szólt kevés vártatva a gyilkos. — Fogj el engemet.

— Én, öcsém? Bár magam tudjak a lábamon állni, ha nem fog valaki. Mit beszélsz te nekem?

— Tudod, Mihály, ez az eset nagyon megzavart engem. Ha egy ily nagy urat utolért az igazság keze, hát akkor egy ilyen szegény gazdátlan kutya, mint én, mit bújja az erdőket, mi? Az gyilkolt: megölték; én gyilkoltam: nem az-e a rend, hogy engem is megöljenek?

Mihály gazda nem felelt, csak fejével bölintott a kérdésre.

A vén csavargó lassú hangon kérdezé.

— Sok ember összegyűl olyankor, ugye? A bírák urak elmondják a népnek, hogy kit miért büntetnek meg, szép beszédet tartanak, okosat, tanúságost? Ugyebár: pap is jön oda, jámbor tiszteletes úr, s beszél a másvilágról, az Úr Istenről és annak az irgalmáról? Annak megmondhatja az elítélt, mit vétett életében és megkönnyebbül aztán bele, és azután mondják azt is ugye, hogy: „Isten legyen irgalmas, kegyelmes szegény nyomorult lelkének!” s imádkoznak, mikor ő haldokol, ugye?

— Igen, igen — hagyá helyben az öreg.

— Mihály, Mihály — szólt a gyilkos szorongó kebellem. — Tedd meg azt nekem. Régi jó ismeretségből, régi barátságból; nem azért az ötven forintért, amit kapnál; hanem az énhozzám való jóindulatból; vezess be engemet a városba, vezess be most mindjárt; el bírsz te odáig jönni; majd énrám támaszkodol az úton. Én magam is elmehetnék, de látod, nincsen bátorságom. Ha betévedek az erdőbe egyedül, megint

nem merek belőlük kijönni. De te majd biztatni fogsz az úton, elvezetsz egész a vármegyeházáig; Mihály, jó öreg Mihály.

A vénember csak a fejét csóválta, s nem felelt rá semmit; hanem annyit mondott, hogy késő már az idő, az utak hóval befúva, eltévedhetnének valahol. Inkább háljon az éjjel a csavargó az ő házában; reggel majd beszélhetnek arról.

— S nem félsz te velem egy házban aludni éjjel? — kérde Márton, ki szinte kérkedett azzal, ami félelmetes volt rajta.

— Száz és öt év óta hajtom le minden éjjel fejemet az Isten kezébe; ő tudja, mikor nem kell felvirradnom többet — szólt az öreg nyugodt lélekkel, s mohából puha fekhelyt csinált csodálatos vendége számára, s azzal lefeküdtek mind a ketten.

A hamvadozó tűz világa derengteté meg egy ideig a kis lak sötétjét; az altató homálynál még sokáig elbeszélgetett egymással a két öreg. A gyilkos elmondatta magának hosszasan, körülményesen mindazon jeleneteket, amik egy szegény, veszendő lélek átmenetét képezik e világról a másikra.

— — — — —
A gyilkos sokáig is el talált aludni a jó puha mohágyon. Ilyen kényelemhez nem volt az ő teste szokva; zörgő haraszt ébresztése, rekedt holló káromása, szélről csikorgó száraz fa, archoz tapadó maró dér szokták őt felköltögetni. Már a nap is besütött a kis ház ablakán, midőn felnyitá szemeit.

Gazdája étellel, itallal kínálta, amint felkászolódot; mi sem kellett neki, csak egy kis vizet kért, hogy *megmosdják*.

Ez is régen történt vele.

— Mármost menjünk — szólt Mihályhoz, midőn készen volt a rövid öltözéssel.

— Tehát csakugyan fel akarod magadat adni?

— Nem jól cselekszem-e? Ugye, hogy igen? . . . Legalább vége lesz már egyszer.

Mihály felölté szűrét, vette botját, s kikísérve zord vendégét, ment vele a havas úton végig. A csavargó biztatta, hogy csak támaszkodják az ő vállára, ha elfárad.

Amint a szálerdőn keresztülment a két öreg, valami ijedelmes sikoltozás állítá meg egyszerre lépteiket. Az útférről egy pórnő rohant elő, ki annyira meg volt ijedve s féltében úgy futott, hogy meg sem látta a két férfit, amíg az öreg Sztropkó meg nem szólította.

Akkor meg odarohant hozzájuk és térdre esve előttük, beszélt őrzöngő hadarással összevissza értetlen dolgokat, amiből csak azt a szót lehetett megérteni: „A farkas, a veszett farkas.”

Egy veszett farkas rémítette már hetek óta a környéket, berontott a falvakba fényes nappal, s a templomból jövő embereket összemarta, és ismét elfutott. Azok elhaltak irtózatossal halállal. Sehogy sem bírták előlni, hasztalan rendeztek ellene hajtóvadászatot; magát a fegyveres vadászt is összetépte. A megyétől nagy jutalom volt kitűzve a bőrére, aki azt behozná!

A megrémült nő nagy nehezen bírta kimagyarázni, annyira eszén kívül volt a réműlettől, hogy reggel fát keresni kiment az erdőre, nem messze a háztól. Itt van az a szénégető tanya mellett, a férje szemet vitt a városba, ő egyedül volt, midőn hirtelen kisgyermekét hallja sikoltozni a házban; erre visszasietett, s amint be akart lépni a nyitva hagyott ajtón, akkor látja, hogy egy irtóztató nagy farkas van a szobában, véres szemekkel, tajtékot turo szájjal; ő ijedtében hirtelen becsapta az ajtót és elfutott. Azután jutott csak eszébe, hogy a kisgyermek ott maradt a szobában, felkötve egy lepedőben, szokás szerint, a gerendára.

A szegény némben e szóknál kétségbeesve veté magát a férfiak lábaihoz; a gyermeke ott van a farkas torka előtt!

A vén csavargó szemei úgy villogtak e szavakra! Egy percig sem gondolkozott; megfogta az öreg Sztropkó kezét.

— Mihály! Mármost hagyj el és térj vissza. Én megyek.

— Hová? — kérdezé az öreg kalauz aggódva.

A gyilkos csodálatos arccal tekintte fel az égre és kezét szívére nyomva, monda:

— Az én *bírdám* elé!

Azzal izmos markába kapta görcsös botját, azt az emlékezetes botot, s megcsóválva azt a levegőben, monda a némbereknek: — Asszony, most jerünk a *törvényszékre*.

A jámbor nő nem értette bár, mit beszél e vad tekintetű ember bírórul és törvényszékrül neki; de amint látta, hogy az sebesen megindul a mutatott táj felé, ő is utána szaladt, gyermekét védeni. A vén Sztropkó is elővont egy hosszú evőkést saruja szárából, s erejétől telhetőleg ügetett utánok, elszántan odaadni Istennek ezt az ő százados életét, ha úgy kell.

A csavargó hamarabb odaért a szénégető házához, mint a néMBER és az agg.

Kis alacsony viskó volt az a lak, melynek tetejét kétfelől a föld tartá; a közepébe rótt ajtó tetején volt egy kis elrácsolt nyílás, mely ablak gyanánt szolgált neki. E kis ablakon betekintte Márton a lak belsejébe.

A közép szalufára, mely a két tetőt összetartá, volt felakasztva két végénél fogva egy daróclepedő, abban hintálózott egy kis ölbeli csecsemő, aki egyre sírt, szepegett, hogy miért hintázzák olyan nagyon; nem tudott még egyebet mondani, mint a minden gyermek első tudományát: „Mama.”

Volt kinek mondania azt, hogy „mama”; egy roppant ordas fenevad keringett alá s fel a szobában, fújtatva dühösen szétnyílt orrlyukain keresztül; lompos, csuhasz szőre szétborzadva meredt nyakán és görbe hátán végig: hosszú, vastag farkát hasa alá csapta, füleit előre hegyezte, a véres tajték habzott lihegő száján; így járt alá s fel bőszülten a szűk házban, fejét a földnek szegezve, s ha olykor valami gúnyába, vánkosba botlott, azt dühödten marcangolta széjjel, a foszlányokat maga körül hányva. Majd megint szilaján föltekintett a síró

gyermek felé, s vérben forgó szemei zöld szikrákat hánytak a düh és éhség miatt, s azzal roppant szökésekkel ugrált fel utána. A daróclepedőből alácsüggő rongyok tanúsíták, hogy fogaival mindig elérte azt, nem sok kell már hozzá, hogy az egészet lerántsa.

Amint a fenevad a csavargó közellétét megérezte, hirtelen otthagya a gyermeket, s lábait előrefeszítve és torkát kinyújtva, elkezdte bőszerűen üvölni, hogy az undok hang hallatára a gyermek anyja megrémülve állt meg és nem mert közelebb menni házához.

A csavargó megdöngette öklével az ajtót:

— Énvelem beszélj, vén gonosztevő, énvelem! — kiálta a vadállatra, görcsös botját kétszer-háromszor markolva, míg jó fogást talált rajta; s akkor felrántá a tolózárt és betaszítá maga előtt az ajtót.

— Akarsz-e velem beszélni, vén sátán, akarsz-e most? — kiálta a farkasra, és arca dühödtebb volt, mint amazé, és fején éppen úgy borzadtak az ősz fürtök, mint a fenevad szőrei.

Az lesüté sunda fejét, véres szemeivel leráncolt homloka alól ellenségére nézett, nehányszor megmutatá neki csattogó, sárga fogait, s azt az elfojtott kurrogást hallatá, melyben a megszorított fenevad a félelem és düh indulatát fejezi ki, azzal egyszerre egy tompa röffeléssel nekiugrott ellenének.

A súlyos bot nagyot süvöltött a levegőben s tompa zuhanással csapott le. Ah, ez volt a csapás! Ez még az ispánnak adottnál is rettenetesebb volt. A fenevad visszaesett tőle három lépésnyire. Ha a fejét éri, meg sem mozdult volna többet. Egy hang nélkül lefeküdt a lak közepére, úgy látszott, hogy nincs már ereje sem állani, sem elfutni, oldalai erősen fújtattak, s a nyaka görcsösen rángatózott.

Márton be akarta végezni munkáját s közelebb lépett hozzá, feje fölé emelve botját, hogy a lankadó vadállatot egy második csapással agyonüsse. Azon pillanatban a legyőzöttnak hitt fenevad mint a villám szökött fel halálos fektéből,

s ellenfele nyakába ugorva, annak mellébe és vállába meríté fogait.

A csavargó egy irtóztató ordítást hallatott, s elvetve magától a botot, hirtelen torkon ragadta a vadállatot, mely minden erejével azon volt, hogy ellenfele arcát marhassa össze. A csavargó elkapta végre a dühödt vad sötétkék nyelvét, mely dagadtan vonaglott elő eltátott torkából s annál fogva legyűrte azt maga alá a földre.

Ott néhány pillanatig egymáson hánykódva küzdöttek, végre a csavargó nekifeszíté izmos térdét a vadállat szügyének, hogy csontjai ropogtak bele, s így tartá ott a földre szorítva.

A vén Sztropkó azon pillanatban érkezett oda.

— Már ez be van végezve — suttogá a csavargó. — Mihály, ez fogas prókátor volt.

Mihály látta, hogy Márton karjából és melléből csorog a vér s azt akarta bekötözni.

— Ne törődjél már énvelem; hanem vedd le azt a gyermeket és vidd az anyjához. Hídd közelebb. Hadd lássak rá, mikor azt a gyermeket átöleli. Jól van. Ez jól van. E bizony már meg sem mozdul. Mi ketten elbántunk egymással.

A farkas utolsót vonaglott térdai alatt.

— Mihály, jó Mihály — szólt most a csavargó —, nem kell nekem most már veled a városba mennem. Nem lesz nekem több bíróval dolgom itt ezen a földön. Légy hozzám azzal a jóval, híjj nekem ide egy papot. De siess vele, mert azután majd késő talál lenni. Tedd meg azt, jó Mihály.

Az öreg azonnal sietett Tarnócfalvára, mely közelebb esett. Csak az anya maradt ott gyermekével.

— Jó asszony — monda neki a csavargó —, te most zárd rám ezt a házat. Jól bereteszed az ajtót, feszíts eléje egypár erős karót, hogy belülről ki ne lehessen törni. És azután hét napig feléje se jöjj ennek a háznak. Megmondd a falubelieknek is, hogy bárminő ordítózást, jajgatást hallanak idebenn, tájékára se jöjjenek. Csak azután, ha minden elcsendesült,

jöhettek ide, három-négy nappal utána. Akkor se jöjjenek be, hanem gyűjtsanak jó sok kénkövet, amilyennel a méheket füstölik, hányják be az ablakon s várják meg, míg elég, elpárolog. Mikor azután kinyitják a házat, ti minden vakolatot tisztára leverjetezzenek innen, a faneműt hamus lúggal lemoszátok, a szoba földjét pedig egy ásónyomnyira kihányjátok innen. És azután, ha ráértek, azt a két hullát, amit itt találtok, ássátok el valahova, valami félreeső helyre jó mélyen; . . . de ne egymás mellé. Ne egymás mellé. Igaz ugyan, hogy életökben sem sokat különböztek egymástól, de azért mégis . . . ne egymás mellé. Így, fiam; mármost zárd be az ajtódat és hagyj magamra. Ne félj. Nem lopok én el innen semmit.

A néember szót fogadott; eltorlaszolta az ajtót, s az istállóba vonult gyermekével, míg férje és a szomszéd falu hitesei Mihály hívására megérkeztek. A jó tisztelendő úr is eljött, ki midőn be akart menni a kunyhóba, a csavargó kiszólt, hogy már nem lehet bemenni, ő maga is bekötözte az ajtót belülről.

Csak a kis ajtónyíláson át beszélgethettek egymással.

A vén gyilkosnak oly sok mondanivalója volt; a hitese alig talált számára elég vigasztalást.

A csavargó végre megnyugasztalódott.

Végzetlen, határtalan az Úrnak kegyelme! Jó azt meg tudni szegény bűnös embernek.

— Fognak-e érterem imádkozni? — kérdé reszkető hangon a csavargó, mint aki nem mer kérdésére igent remélni.

A pap megígérte azt neki.

— A csengettyűt is meg fogják-e húzni, mikor meghalok?

A lelkész ezzel is biztatta.

— És nem temetnek el a . . .

Ezt nem mondta el tovább. Az akasztófát értette. Minek volna oly sokat kérni egyszerre? Az ember ne legyen oly telhetetlen.

A lelkész szemeit törülgette a könnyektől, midőn eltávozott. Híz a bűnös halála is csak szomorú.

A falubeliek még akartak beszélni Mártonnal, hanem ő nyers hangon kiszólt hozzájuk, hogy övele többet ne szóljon senki, hanem engedjék meghalni magában.

Lassankint elszállingóztak az emberek, magukkal vivén a kunyhó családját is; csak a vén Sztropkó Mihály várt még ott a nyílásnál. Márton kiszólt hozzá:

— Mihály, öreg Mihály. Eredj fel most már a vármegeyre és mondd meg az uraknak, hogy az a két dühödt farkas, akire díjt tűztek ki: itt van együtt mind a kettő.

Kevés vártatva tompa hangon megint megszólalt:

— És ahhoz a grófkisasszonyhoz is menj fel, akivel annyi sok szerencsétlenség történt és mondd meg neki . . . magam sem tudom már, hogy mit. Áldjon meg az Isten téged.

— Mit mondjak meg? — beszélj, Márton.

— Azt — súgá a csavargó —, hogy én nem árultam el ötöt, ne higye ám azt énrólam.

Őrjöng ez már, gondolá magában Mihály, és ott várt még késő estig; hanem hogy többször szólt be az ajtón, s választ sohasem kapott rá, azt hitte, hogy már meg is halt a csavargó, s hazament a hírével.

Nem is hallották neki semmi neszt többé. Illetlen volna az, hogy mikor valaki oly irtóztató kinnal hal meg, még ijesztő ordításával is háborítsa a csendes világot.

XVIII. TEMETETLEN HALOTT

Egyik év a másik után haladt; a világ folytatta a maga regényeit, ezeket a csodálatos regényeket, amiknek soha sincsen végök és mindig érdekesek. Egy-egy ember kihalt belőle, ez bevégezte a maga fejezetét, a többiek folytatják. És hátha valaki hamarább bevégezte élete regényét, mint meghalt volna! . . .

Ti folyvást szaporítjátok az idők tanúságait, ti boldog családok, szaporodó, felnövő tagokkal; ifjú leány, délceg legény megkezdik a regényt, boldog anya, boldog apa folytatják azt, gyermekek megnőnek nagyra, az élet újra kezdődik velök, csoda változataival és ennek soha sincs vége.

De mikor egyszer mégis vége van . . . Mikor apák, nagyapák, dédősök tisztos sora végén ott áll az utolsó lankatag virág, utána nem következik semmi; előtte csak az ős sírboltok néma kísértetei. A sors, ez a minden költők nagymestere, leteszi tollát, eltöri játékszereit, s nem kérdi olvasóitól, sajnálják-e azokat, avagy nem.

A fenyéri és tarnócfalvi kastélyok örömszájól zengnek vissza, csarnokaikat a legkedvesebb zene élénkíti: játszó gyermekek zaja. Egy kisleány, egy kisleány, és azután megint egy kisleány, aki már beszélni tanul. Minden ember felismeri arcaikon az apa szép, nemes vonásait s az anya okos, finom tekintetét. A két urodalmat egy hosszú, jegenyefákkal beszegített sétányút köti össze, melyen úgy robognak az úri vendégek hintói, s a

jókedvű pór szekerei, mintha mindig vásárra járnának egyiktől a másikhoz. Az egész környék, minden fű, fa boldogságról tanúskodik, még maguk az emberek is, akiknél pedig ugyan ritka eset, hogy valami ürügyöt ne találjanak panaszra. Új élet kezdődik itten.

Alig órányira innen áll a brenóci urak kastélya, némán, zajtalanul. Minden ajtó zárva rajta, az ablakredőnyök leeresztve; a falakról hullani kezd már a vakolat, s tarkán mutatja a különböző színt, amikkel egyre-másra befestették. Ahol a tetőzetet egyszer megbontá a vihar, úgy maradt az, s a lecsavart viharforgókat senkinek sem jut eszébe helyreegyengetni. Az angolkert utait széltében benőtte a fű, a vén faunusok ott a ligetben, töredezett cserépkarjaikkal olyan rosszul tudják magokat védni a természet ellen, mely vissza látszik kérni tőlök a földet, melyből vétettek, s fejeiket, vállaikat behúzta mohával. A kutakról elvesztek a húzók, nincs rájuk szüksége senkinek, a nagy kocsiszínek üresen tátongnak a kastéllyal szemben, s egy régiebb akol éppen dűledezőben áll, s csak magasabb jóváhagyásra vár, hogy összeomolhasson. Semmi nesz sincs körül; nincs senkinek itten semmi dolga, sóhajtan a ház . . . Egy régi élet jár vége felé.

A fenyéri víg társaságok zajában látni rendesen egy csodaszép hölgyet, kinél a világ minden szobrása sem gondolhatott ki remekebbet soha. Nem is más az, mint egy szép szobor. A hölgy oly szép, oly nyájas, oly magas míveltségű, gazdagsága felyülmúlja a környék legnagyobb uraiét; miért, hogy mégis oly távol marad tőle mindenki, hogy nincs szerelmes ifjú, kinek szíve érte megdobbanjon. Ah, minden reményt, minden gerjedelmet lehűt, megfagyaszt egyetlen szó, amit az emberek titkon, susogva szoktak egymásnak megmondani, s amitől úgy elsápad, aki legelőször hallja.

A Brenóczy nagy család utolsó virága az, utolsó hervatag virága, a *kiszzenvedett* Cynthia. Ne higgyetek e piros arcszínnek, a beszélő ajkaknak, meghalt ő már; ez, ami itt

jár közöttünk, csak egy szép eleven szobor, melynek kezét félelem érinteni, melynek szeméibe nézni hideg borzadályt kelt az ember szívében.

Szokott beszélni is, ha ismerősre talál. El szokta mondani, hogy ő milyen boldog most, hogy nem is kívánhatna több örömet a világon, mint amennyivel őt az ég elhalmozta. És arca, szemei, mosolygása oly hűn bizonyítják ezt a boldogságot. Az ember azt hiszi, hogy az most megnyugodva, sorsával kibékülve beszél; hogy valóban boldog. De mikor azután elmondja boldogságának okait, akkor fut végig a hideg a hallgató tagjain; szegény ábrándozó! Azt hiszi, hogy Irén gyermekei az övéi, hogy ő azoknak anyja. Mindenki előtt úgy beszél a gyermekekről, mint lelke legfőbb öröméről, ápolja, csicsomázza őket, tanítgatja olvasni, írni a nagyobbakat, beszélni a kisebbet; ringatja és dalol neki, hogy elaltassa.

Mindenki hagyja őt e boldog képzelődésében; anélkül nagyon, nagyon sokat szenvedne ő. Ha Irén nem viselné gondját, ha Fenyéry szavát nem hallaná, ha a jó Leonora nem vitatkoznék vele, lelki betegsége a leggyötrőbb fokra fejlődhetnék. Így megvan csendesen. Csak olyankor, midőn eljönnek az őszi napok, s a késői verőfény, mely a dérfestette erdőt megaranyozza, azon elmúlt órákat juttatja eszébe, amiknek veszedelmes indulatviharában elveszté lelke kormányát; akkor látszik valami sötét nyugtalanság erőt venni rajta, akkor kérdez és felel visszás dolgokat, akkor tekintenek szemei vadul magok elé, s nem látszik ismerni senkit.

Ilyenkor egy percig sem hagyják őt magára Fenyéryék. A jó Irén odaviszi hozzá gyermekeit, akik Cynthiát „kis mamának” nevezik; az alispán eljár hozzájuk kifogyhatlan anekdotáival, amik Cynthiát gyakran megnevettetik, s Leonora százféle asszonyos mulatságot talál ki számára, amiket e szegény rabok, a nők, találtak fel idejük rövidítésére. Mond neki jóslatokat arcvonásokból, tenyérvonalzatokból, kártyavetésből.

Ah, a bölcs filozóf nő oly erőszakot követ el magán, hogy óra hosszat kártyát vet Cynthiának, ami annak kedélyét teljesen el tudja foglalni, és mikor azután a jó Leonora összevissza jövendől neki mindenféle balgaságot: boldog éltet, váratlan meglepetéseket, távol útról jövendő kedvest, nagy, ismeretlen örömet, jó hírt és egyéb képtelenséget, úgy hisz neki, úgy örül rajta, csak azon vitatkozik néha, hogy Leonora a zöld fákat hol jónak, hol rossznak mondja, amint távolabb vagy közelebb esnek; hanem Leonora mindig ki tudja azt magyarázni, hogy a felhőkkel és nappal való konjunktúrák rendelik ezt így vagy amúgy.

Egyszer még Lippay is szaporítá a mulatságot azzal, hogy Leonorával kártyát vettesen magának. Cynthia ezt igen rendén való dolognak találta. A véletlen pedig úgy akará, hogy mindjárt legfelyül a szívkirály a szívdelnő mellé került. Akik ezt a nemes tudományt értik, tudni fogják, hogy ez nagyszerű jelenség. Cynthia magánkívül volt örömében: az alispán úrnak házasság áll, mégpedig nagyon közeli házasság. Ez derék, ez nagyon jeles!

Lippay komoly képpel mondá, hogy ebben semmi lehetetlen sincs; ő még elég fiatal arra, csak azt nem tudja, hogy bír-e azokkal a tulajdonságokkal, amik egy férjben megkívántatók, mert még azt nem próbálta, mint az oláh a hegedülést.

Cynthia azt állítá, hogy Leonora majd kiolvassa az alispán tenyeréből, s oda kellett neki tartania tenyerét, — hogy nézze ki abból a tisztelt delnő jó avagy rossz tulajdonságait.

Fenyéry kis nejét átölelve állt a furcsa, tréfás jelenet mellett s gonosz észrevételeket tett Leonora dodonai mondataira.

— Ez a vonal itt a gyűrűujj alatt a hűség vonala, ez mély és határozott, ez jó; ellenben ez a hüvelyk mellett lefelé a makacosság és önfejtőség vonala, s nagyon ki van fejlődve; imez itt a mutatóujj felé futó, sok gyöngédségről tanúsodik.

Lippay csendesen mosolygott, midőn ilyen kiváló tulajdonok hallott magára elősoroltatni. S amint Leonora elvégezte azokat, azt mondá neki:

— Hak egyed annyi szép tulajdont tud a kezemen felfedezni: akkor egyúttal tartsa is azt meg magának.

Leonor elbámult és tréfát akart sejteni; hanem Lippay egész komolyan ággal ismételte szavait, s Fenyéryt hitta tanúbizonyosságul szándékának komolysága felől.

Cyntha kezeibe tapsolt és nevetve, kacagva borult Leonora nakába. Ah, ez a nap nagyon sok örömet szerzett neki.

Leonora később meghatottan vallá meg Irénnek, hogy Lippay volt azon egyedlen férfi, kit szívében mindig bálványozott, anélkül, hogy valaki sejtette volna azt. Nem szerette e férfit úgy soha senki, mint ő!

Lett alkalma azt bebizonyíthatni.

Minden ember, tán Dobokynét kivéve, azt mondá, hogy jobb választást nem tehetett volna. Dobokyné most is azt hiszi, hogy ez csak az ő dacára történt, sajnálja szegény Leonorát.

Így múlnak el az idők szépen egymás után, észre sem veszi az ember, hogy megvénült, s egyet fordult az egész világ. Más öröm, más bánat, más ifjúság, más öregség.

Egyet-egyet sóhajtunk, mikor egy-egy tekintetes úr, egy-egy méltóságos úr a régi jó nevek közül elhal, elenyészik. Eggyel megint kevesebb...

Olyan nagyot lehet gondolkozni utána!...

A sok között egyszer az is hallik, hogy Maróth Illés, a brenóci grófok között a legutolsó, hazatért ősei honába meghalni.

Csajjátok be a könyvet: a Brenóczy család bevégezte regényét.

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

AkH 1954. CentK	A magyar helyesírás szabályai. 10. kiad. Bp. 1954. Jókai Mór művei. Centenárium kiad. 1—100. k. Bp. 1925—32.
EPHk	Egyetemes Philologiai Közlöny
Hf	Hölgyfutár
HhM	Jókai Mór hátrahagyott művei. 1—10. k. Bp. 1912.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
K	kézirat (kizárólag Jókai kézírata)
MBiblSze	Magyar Bibliofil Szemle
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadása
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1—100. k. Bp. 1894—98. — A régi jó táblabírák: 9. k. 1894. 410 l.
OSzk	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
PH	Pesti Hirlap
PN	Pesti Napló
sh.	sajtóhiba
[szögletes zárójelben]	a sajtó alá rendező kiegészítései
<ékszáró- jelben>	törölt, illetve javított szövegrészek a kéziratban
<...>	olvashatatlan törlés a kéziratban
	A regények és novelláskötetek lapszámait — anélkül, hogy külön jeleznénk — mindig a NK-ból idézzük.

KÉZIRAT, KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

A regény kézírata jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum (Bp.) kéziratárában van. Címe: *Jókai Mór A régi jó táblabírák eredeti kézírata*. Száma: 7246. Megállapíthatóan a PN 1855–56. évi folytatásos közlésének nyomdai használatban forgott K-a 1-től 394-ig mindkét oldalán számozott, 18×22 cm-es lapokon. A számozás 1-től 42-ig Jókai kezétől származik. Néhány folytatás után már nem volt biztos a következő oldalszámban s a 31. számhoz (a végleges számozás szerint 29. oldal!) odaírta: „Számot pontosan nem tudom.” A 42. oldallal a folyamatos számozást abbahagyta. A K jelenlegi folyamatos számozása idegen kéztől származik. E számozáskor már hiányzott az 5–6, 7–8. oldal (11 : 22–16 : 33), a 27–28. oldal egy része (39 : 31–40 : 32), valamint a 127–28. oldal első fele (145 : 25–146 : 15, 147 : 1–25).

Jókai a felébevágott, finom („Neusiedl” jelű) ívlepton jobb felől 2 cm-es margót hajtva írta meg egyszerre a legfeljebb 2–3, legtöbbször azonban csak egy napi tárcára elegendő folytatást. Minden folytatás kezdetekor felírta a címet, attól jobbra néha a közlésre vonatkozó kívánásait. Így a 9. oldalon (a PN 1855. júl. 6-i közleménye) zárójelben olvasható: *Kérem a nevemet nem szedetni ypsilonnal minden táblabíró barátság mellett is.*

A K-ban viszonylag sok az áthúzás, a sorok közé írt betoldás. A néha elkerülhetetlen hosszabb betoldásokat keresztben, a margóra írta a szerző. Írás közben, azonnal, tintával javított. Csak elvétve jutott ideje arra, hogy a nyomdába küldés előtt átfussa K-át. Ilyenkor fekete vagy színes írónnal javította egy-két helyen.

Az egy-egy alkalommal megírt részlet rendszerint a kéziratlap közepén fejeződött be. Amikor Jókai a közleményt négyrészt hajtotta, a kívül maradt, beíratlan részen gyakran megcímezte a K-csomót: *Pesti Naplónak* (12., júl. 6-i közlemény); *Pesti Naplónak Jókaitól* (24., júl. 17-i közlemény); *Emich Gusztáv úr könyvkereskedése, Pesti Naplónak* (32., júl. 23-i közlemény) stb.

A szerkesztő (*Kemény Zsigmond*) a megkapott K-csomó első lapjára rávezette a szokásos hivatkozást az előző közleményre (pl.:

* *Lásd P. Napló* (1494. sz.), a cím alá odaírta: „folytatás”. A jelek szerint eleinte gondosan elolvasta az egyes folytatásokat, néha átírta bennük a nehezebben olvasható szavakat, egy alkalommal négy sort ki is húzott. (17., kötetünkben: *Szövegváltozatok* 27 : 16.)

A nyomdában a minél gyorsabb szedés érdekében a K-lapokat általában kétfelé (néha négy-, sőt hatfelé is) vágták, a papírszeleteket vörös írónnal megszámozták. A kézirat hiányainak nagyobb része bizonyára az ilyen papírszeletek elkallódásából származik. Az eredeti méretű lapokká összeragasztott K 1911 után került a Petőfi Társaság tulajdonába (a K-on található körbélyegző felirata: *Petőfi-társaság 1876*), s a Petőfi-házban őrizték. Megjegyzendő, hogy Kéry Gyula (*A Petőfi-Ház története és katalógusa*. Petőfi könyvtár 26. k. Bp. 1911.) nem tesz róla említést. 1919-ben fűzte össze és kötötte be Bató Viola. (Az első előzéklap verzójának felirata: *A Petőfi-ház [1] részére kegyeletből bekötötte Bató Viola úrnő. 1919. április 22-én.*)

A regény nyomtatásban először a PN-ban jelent meg (kiadó-tulajdonos: Emich Gusztáv, szerkesztő: Kemény Zsigmond) 1855. júl. 2-től 1856. márc. 16-ig nyolcvanhét folytatásban az alábbi részletezés szerint:

1. júl. 2. 9—1592. sz. *A Valami előszóféle és A halál és a nemtő c.* fejezet az „Az út zivatáros záporésektől . . .” kezd. szakaszig.
2. júl. 4. 11 — 1594. sz. Az eml. résztől a „Vezess be engem az erdőbe . . .” kezd. szakaszig.
3. júl. 6. 13 — 1596. sz. Az eml. résztől az „A kis bozontos porontyok . . .” kezd. szakaszig.
4. júl. 10. 16 — 1599. sz. Az eml. résztől az „Az országúttól egy mély, veszedelmes dűlőt . . .” kezd. szakaszig.
5. júl. 16. 21 — 1604. sz. Az eml. résztől az „Amint az urak utolérték . . .” kezd. szakaszig.
6. júl. 17. 22 — 1605. sz. Az eml. résztől az „— Ez a bíró háza . . .” kezd. szakaszig.
7. júl. 21. 26 — 1609. sz. Az eml. résztől az „E beszéd alatt a szomszéd házig értek . . .” kezd. szakaszig.
8. júl. 23. 27 — 1610. sz. Az eml. szakasztól a „Most az alispán ismétlé a felszólítást . . .” kezd. szakaszig.
9. júl. 26. 30 — 1613. sz. Az eml. résztől az „A földre jutott delnő . . .” kezd. szakaszig.
10. júl. 28. 32 — 1615. sz. Az eml. résztől az „— És most — szolt a delnő . . .” kezd. szakaszig.
11. aug. 2. 36 — 1619. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
12. aug. 4. 38 — 1621. sz. *A jöttment (parveniü) c.* fejezet az „E szárnyostályon kívül a többi . . .” kezd. szakaszig.

13. aug. 6. 39 — 1622. sz. Az eml. résztől az „Amint a furmányos kilépett . . .” kezd. szakaszig.
14. aug. 11. 44 — 1627. sz. Az eml. résztől az „A nagyságos úr lélegzetet sem mert venni . . .” kezd. szakaszig.
15. aug. 13. 45 — 1628. sz. Az eml. résztől az „A kettős szekrény újra megnyílt . . .” kezd. szakaszig.
16. aug. 18. 49 — 1632. sz. Az eml. résztől a „Krényf úr eleget hallott . . .” kezd. szakaszig.
17. aug. 23. 52 — 1635. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
18. aug. 25. 54 — 1637. sz. *A gazda és vendégei* c. fejezet az „Akik Krényf urat ismerték . . .” kezd. szakaszig.
19. aug. 31. 59 — 1642. sz. Az eml. résztől a „Krényf úr meglepetve csóvált fejet . . .” kezd. szakaszig.
20. szept. 1. 60 — 1643. sz. Az eml. szakasztól a „Különös sajtáság az némely családnál . . .” kezd. szakaszig.
21. szept. 6. 64 — 1647. sz. Az eml. szakasztól az „István gróf intekezével . . .” kezd. szakaszig.
22. szept. 7. 65 — 1648. sz. Az eml. résztől a „— Tessék figyelemmel kísérni . . .” kezd. szakaszig.
23. szept. 14. 70 — 1653. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
24. szept. 17. 72 — 1654. sz. *A Cynthia grófné* c. fejezet az „Cynthia grófné azzal ismét odább barangolt . . .” kezd. szakaszig.
25. szept. 20. 75 — 1657. sz. Az eml. résztől a „Messieurs et mesdames le diner est servi!” kezd. szakaszig.
26. szept. 24. 78 — 1661. sz. Az eml. résztől az „Amint ez a név ki volt mondva . . .” kezd. szakaszig.
27. szept. 26. 80 — 1663. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
28. szept. 28. 82 — 1665. sz. *Az Estétől reggelig* c. fejezet az „A csavargó dörmögött és megfogadta a szót . . .” kezd. szakaszig.
29. okt. 2. 85 — 1668. sz. Az eml. résztől az „Ezalatt mindig közelebb jöttek . . .” kezd. szakaszig.
30. okt. 5. 88 — 1671. sz. Az eml. résztől a „Vannak emberek, kiket hasonló . . .” kezd. szakaszig.
31. okt. 9. 91 — 1671. sz. Az eml. résztől a „Mikor nevét aláírta . . .” kezd. szakaszig.
32. okt. 10. 92 — 1675. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
33. okt. 18. 99 — 1682. sz. *A kis tündér háza* c. fejezet az „A szép Dobokyné egy sajtászerű szenvedélyéről . . .” kezd. szakaszig.
34. okt. 19. 100—1683. sz. Az eml. résztől az „Éjjél körül lehetett már . . .” kezd. szakaszig.
35. okt. 22. 102 — 1645. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.

36. okt. 24. 104 — 1687. sz. A *Crimen majoris*. . . c. fejezet az „Iré n asztala tele volt hírlapokkal. . .” kezd. szakaszig.
37. okt. 26. 106 — 1689. sz. Az eml. résztől az „Iré n csendesen, szótlanul hí mzett tovább. . .” kezd. szakaszig.
38. okt. 27. 107 — 1690. sz. Az eml. résztől a „Lippay szomorúan nyúlt az ifjú keze után. . .” kezd. szakaszig.
39. nov. 2. III — 1694. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig és *A há rpia* c. fejezet a „Kré nfy urat egészen kihozta sodrából. . .” kezd. szakaszig.
40. nov. 3. II2 — 1695. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
41. nov. 7. II5 — 1698. sz. Az *Hony soit qui mal y pense* c. fejezet a „Fenyé rnyek elég tapintata volt. . .” kezd. szakaszig. [Szedéshiba folytán ezúttal még elmaradt a fejezetcím, illetve az előző fejezet címét tördelték a tárca élére. A hibát a november 8-i közlemény korrigálta, s Jókai csillaggal jelzett jegyzetben magyarázta meg a tévedést.]
42. nov. 8. II6 — 1699. sz. Az eml. szakasztól az „Iré n egy vén hársfa mohos oldalához támaszkodék. . .” kezd. szakaszig.
43. nov. 9. II7 — 1700. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
44. nov. 12. II9 — 1702. sz. *A boldog labirintok* c. fejezet az „Ez analóg esetben sok mellékes körülmény. . .” kezd. szakaszig.
45. nov. 14. I21 — 1704. sz. Az eml. szakasztól a fejezet, egyúttal az *Első rész* végéig és a *Második rész* *A nyugtalan lélek* c. fejezete a „Leonora ígéré téhez hí ven kísértete lett. . .” kezd. szakaszig.
46. nov. 16. I23 — 1706. sz. Az eml. résztől a „Leonora bezárolá az ajtókat. . .” kezd. szakaszig.
47. nov. 17. I24 — 1707. sz. Az eml. résztől a „Leonora folytatá az elbeszélést. . .” kezd. szakaszig.
48. nov. 21. I27 — 1710. sz. Az eml. szakasztól az „A gróf sokáig nem szólt azután. . .” kezd. szakaszig.
49. nov. 22. I28 — 1711. sz. Az eml. szakasztól az „E naptól kezdve Brenóczy István egészen megváltozott. . .” kezd. szakaszig.
50. nov. 29. I34 — 1717. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és *A találkozás* c. fejezet a „Kré nfy ú r nem szokott sokat beszélni. . .” kezd. szakaszig.
51. nov. 30. I35 — 1718. sz. Az eml. szakasztól a „Hanem mindez csak tréfa. . .” kezd. szakaszig.
52. dec. I. I36 — 1719. sz. Az eml. szakasztól a „Nehány hét múlhatott el. . .” kezd. szakaszig.
53. dec. 3. I37 — 1720. sz. Az eml. szakasztól az „A vaskoci füttyöngve, dörögve ment odá b. . .” kezd. szakaszig.
54. dec. II. I43 — 1726. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.

55. dec. 12. 144 — 1727. sz. A *Csak egyedül?* c. fejezet az „A vidéki dalidők közt . . .” kezd. szakaszig.
56. dec. 13. 145 — 1728. sz. Az eml. szakasztól a „Ki ne ismerné a mesét . . .” kezd. szakaszig.
57. dec. 14. 146 — 1729. sz. Az eml. szakasztól a „Késő éjszaka érkeztek haza . . .” kezd. szakaszig.
58. dec. 15. 147 — 1730. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
59. dec. 21. 152 — 1735. sz. A *menyegzői éj* c. fejezet a „Mindenki elnyugodott már a lakodalmas háznál . . .” kezd. szakaszig.
60. dec. 22. 153 — 1736. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
61. dec. 29. 157 — 1740. sz. A *Rossz munka* c. fejezet az „A titokteljes, a megfoghatatlan rendesen aggasztó szokott lenni . . .” kezd. szakaszig.
62. dec. 30. 158 — 1741. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
63. jan. 3. 160 — 1743. sz. A *vád* c. fejezet a „Mi volt a vád? . . .” kezd. szakaszig.
64. jan. 6. 163 — 1746. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
65. jan. 10. 166 — 1749. sz. A *rém* c. fejezet végéig.
66. jan. 12. 168 — 1751. sz. A *Róbert* c. fejezet a „Milyen keveset tud az ember beszélni . . .” kezd. szakaszig.
67. jan. 13. 169 — 1752. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
68. jan. 17. 172 — 1755. sz. A *Kis-Amszterdám* c. fejezet a „Kallósfalva még fennmaradt . . .” kezd. szakaszig.
69. jan. 18. 173 — 1756. sz. Az eml. szakasztól a „Szegény jó hollandusok . . .” kezd. szakaszig.
70. jan. 20. 175 — 1758. sz. Az eml. résztől az „Amit nyár és ősz be nem végzett . . .” kezd. szakaszig.
71. jan. 24. 178 — 1761. sz. Az eml. szakasztól a „Krémfy homlokán annyi izzadságcseppek . . .” kezd. szakaszig.
72. jan. 27. 181 — 1764. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
73. jan. 29. 182 — 1765. sz. A *puszta ház* c. fejezet a „Néhány pillanat múlva a leányka . . .” kezd. szakaszig.
74. jan. 31. 184 — 1767. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
75. febr. 6. 189 — 1772. sz. A *Post equitem sedet atra cura!* c. fejezet a „Krémfy elváltoztatott hangon . . .” kezd. szakaszig.
76. febr. 9. 192 — 1775. sz. Az eml. résztől a fejezet végéig.
77. febr. 10. 193 — 1776. sz. A *nő és a némbec* c. fejezet a „Mikor a nő azt mondta . . .” kezd. szakaszig. ■ ■
78. febr. 14. 196 — 1779. sz. Az eml. résztől a „Mély csend követte a némbeknek e . . .” kezd. szakaszig.
79. febr. 15. 1937 — 1780. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.

80. febr. 16. 198 — 1781. sz. A *Régi szerelem, régi jellem* c. fejezet az „Az alispán házassága már csakugyan . . .” kezd. szakaszig.
81. febr. 23. 205 — 1788. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
82. febr. 24. 206 — 1789. sz. A *Vas kéz* c. fejezet végig.
83. febr. 28. 210 — 1793. sz. *Ami a homlokra van írva . . .* c. fejezet végig.
84. febr. 29. 211 — 1794. sz. *A találkozás napja* c. fejezet végig.
85. márc. 1. 212 — 1795. sz. *A hollók, a farkasok* c. fejezet az „Amint a szálerdőn keresztülment . . .” kezd. szakaszig.
86. márc. 5. 216 — 1799. sz. Az eml. résztől a fejezet végig.
87. márc. 16. 227 — 1810. sz. *A Temetetlen halott* c. fejezet végig, egyúttal a második rész és a regény végéig. [A fejezet címe először a kötetkiadásban jelent meg, a K-ban és a PN-ban e fejezet szövege cím nélkül illeszkedik az előző fejezethez.]

KÖTETKIADÁSOK

- I. *A régi jó táblalbrák*. 1—2. k. Pest 1856. Emich Gusztáv tulajdona. 1. k. 289 l.; 2. k. 265 l. Jókai Mór regényei IX—XII. k. A második rész lapszámozása 168 után 159-re ugrik vissza, s így halad 265-ig!
- II. 1—2. k. Pest 1870. Heckenast Gusztáv tulajdona. 1. k. 301 l.; 2. k. 283 l.
- III. 3. kiad. 1—3. k. Bp. 1876. Franklin-Társulat. 1. k. 197 l.; 2. k. 209 l.; 3. k. 217 l.
- IV. 4. kiadás Bp. 1887. Franklin-Társulat. 563 l.
- V. a) Bp. 1894. Révai Testvérek 410 l. [Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 9.]
Ugyanez megjelent díszes kötésben Nemzeti díszkiadás elnevezéssel is, illetve különleges papíron nagy 8° alakban mint „Amateur díszkiadás”.
- b) 1905.
Címlapkiadás
- c) 1908.
Címlapkiadás
- d) 1912.
Címlapkiadás
- VI. 5. kiad. Bp. 1885. Franklin-Társulat 526 l.
- VII. a) 6. kiad. 1—2. k. Bp. 1905. Franklin-Társulat. 1. k. 264 l.; 2. k. 251 l.
- b) 7. kiad. 1905.
Címlapkiadás

- c) 8. kiad. 1907.
Címlapkiadás
 - d) 9. kiad. 1907.
Címlapkiadás
 - e) 10. kiad. 1909.
Címlapkiadás
 - f) 11. kiad. 1911.
Címlapkiadás
 - g) 1912.
Címlapkiadás [A címlapon — tévesen —: Tizenegyedik kiadás.]
 - h) 13. kiad. 1914.
Címlapkiadás
- VIII. 14. kiad. Bp. 1924. Franklin-Társulat 524 l. | Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás 59—63, 63/a. |
- IX. Bp. 1925. Franklin—Révai 332 l. | Jókai Mór művei. Centenárium kiadás 8. |
- X. (Sajtó alá rendezte Horváth Zsigmond, Reich Károly rajzaival.) Bp. 1961. Szépirodalmi Könyvkiadó 433 l. | Jókai Mór válogatott művei. |
A sajtó alá rendező utószavával, jegyzetszótárral.

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

A *-gal jelzett idegen nyelvű kiadások példányaihoz nem tudtunk hozzáférni. Ezek adatait Gál János (*Jókai élete és írói jelleme*. Berlin 1925.), Demeter Tibor (*Bibliographia Hungarica Magyar szépirodalom idegen nyelven*. Bp. 1952—57. Kézirat.), Jan Ślaski (*Jókai lengyelül Világirodalmi Figyelő* 1958. 1. sz. 38.) összeállításai, valamint — a német nyelvű kiadások esetében a *Kayser's Vollständiges Bücher-Lexicon* megfelelő kötetei nyomán közöljük.

Német :

- I. *Die guten, alten Táblabló's*. Aus dem Ungarischen übersetzt von Titus Kárrffy. Pest 1855.
Az Ungarische Post c. lap tárcarovatában folytatásokban júl. 3-tól dec. 22-ig. (Befejezetlen.)
- II. a) Transl. T[itus]. Kárrffy. 1—2. vol. Pest 1856. Gustav Emich 1. vol. 302 p.; 2. vol. 298 p. (Belletristisches Lese-Kabinet der magyarischen Literatur in sorgfältiger Uebersetzung. Lieferung 1, 2, 3, 4. — 5, 6, 7, 8.)

b) 1856.

Címlapkiadás, a fordító nevének és a „Belletristisches Lese-Kabinet” sorozatjelzésének elhagyásával.

III. Bp. 1893. Neues Politisches Volksblatt 238 p.

A fenti hírlap ajándéka olvasóinak a Jókai-jubileum alkalmából. A lap egyes számaihoz mellékelt negyedfves részletekből összeállítható, illusztrált kötet.

IV. a) Leipzig 1898. Philipp Reclam jun. 456 p. (Universal Bibliothek 3832—3835.)

*b) Neue Auflage 1920. (Universal Bibliothek 3832—3835/a.)

Lengyel :

* *Pocziwa stara Szlachta*. Warszawa 1876—77.

Folytatásokban a *Gazeta Warszawa* c. folyóiratban.

Cseh :

I. a) *Staří dobří soudcové. Není ďábla*. [A régi jó táblabírák. Nincsen ördög.] Transl. Gustav Narcis Mayerhoffer. Praha 1917. Fr. Borovy.

A kötetben 1—427. l. A régi jó táblabírák.

b) *Druhé vydání*. Praha 1928. 428 p.

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

„Moriz Jókai, der Verfasser des ‚Ungarisches Nabob’s‘ arbeitete an einem Roman für das Feuilleton des P[esti]. N[apló]. ‚A régi jó táblabírák‘ (die guten alten Táblabíró’s) soll dieses jüngste Kind der Jókai’schen Laune heißen.“ [Jókai Mór, a „Magyar nábob” szerzője egy regényen dolgozik a PN tárcája számára. A Jókai-ihlet e legifjabb gyermekét „A régi jó táblabírák”-nak fogják hívni.] – írja Emich Gusztávnak, a Pesti Napló kiadótulajdonosának lapja, az *Ungarische Post* 1855. június 23-án a „Tagesneuigkeiten” rovatban.

Ez a néhány német nyelvű sor az első pontos hírünk a regényről. Ezt olvasva válik teljesen bizonyossá, hogy melyik művére céloz Jókai 1855. június 21-én kelt, anyjához írt levelében: „Míndig készülök Komáromba, de sohasem juthatok hozzá. Róza [Jókainé] csak a jövő hónapban kapja ki szabadság idejét; én pedig akkor már elkezdem a nagy regényemet a Pesti Naplóban, amitől azután megint sok ideig nem szabadulhatok. A Vasárnapi Ujságnál is magam vagyok, mert Pákh Graefenbergbe ment s nekem kell az egész szerkesztésre ügyelnem . . .” (OSzK Fol. Hung. 2261 : 208).

Jún. 25-én Károly bátyjához írott, nagy elfoglaltságáról panaszkodó levelében is hasonló célzást olvashatunk: „. . . a múlt éjjel engem is előkapott a baj [1855 nyarán kolerajárvány volt Pesten]; pedig egyes egyedül voltam itthon, mert egész háznépem kint van a Svábhegyen. Szerencsémre annyi dolgom van, hogy nem érek rá a kedélyemet nagyon elfoglalni a félelemmel, ami a choleraanak leggonoszabb alapja . . . 2 héten [sic] kezdem meg nagy regényemet a Pesti Naplóban. Most nagy építkezésben vagyok; egy földátvágásnál száz öl igen jó épület köre találtam . . .” (Nagy Miklós: *Kiadatlan Jókai levelek a budapesti Jókai rokonság körében*, ItK 1960. 585).

Emich magyar nyelvű lapja, a PN is, melynek felelős szerkesztését éppen ez időben, június 13-án vette át Török Jánostól Kemény Zsigmond, hírt ad a készülő regényről, s azt ígéri, hogy Jósika Miklós *Rom titkai* című regénye utolsó fejezeteinek megjelenésével egyidőben, júl. 3-án megkezdik *A régi jó táblabírák* közlését.

Mint a levelekből is látszik, Jókai rendkívüli módon el volt foglalva ez idő tájt. Szerkesztői gondjai, a különböző lapoknál vállalt kötelezettségei mellett súlyos anyagi problémákkal is küzdött. Amint 1855. szept. 5-én írja anyjától kölcsönt kérő levelében, a svábhegyi villaépítés minden jövedelmét fölemésztette, adósa lett a Budai Takarékpénztárnak is (OSzK Fol. Hung. 2261 : 211–12). Tudomásunk van arról is, hogy 1854-ben 32 [%] percentszoros kamatra vett fel kölcsönt, s ez is nyomasztó terhet jelentett számára (Károly bátyjához írt, 1855. szept. 14-én kelt levele OSzK. Fol. Hung. 2261 : 257.).

Nyilvánvaló, hogy igyekezett sokat s gyorsan dolgozni. 1855 elején jelent meg *A magyar előidőkből* című novelláskötete, az év végéig – *A régi jó táblalbrák* megírása közben – hagyta el a sajtót a *Véres könyv* három kis kötete és *A magyar nép adomái* című gyűjtemény is. 1856 pedig életpályájának legtermékenyebb évei közé tartozott, több mint tíz kisebb-nagyobb műve jelent meg.

Számos jel és a K is arra vall, hogy Jókai a közlés ígért kezdőpontjára nem írt meg nagyobb részletet a regényből. A jelzett dátumnál egy nappal korábban, júl. 2-án kezdik közölni művét. (Szinyeyi Ferenc *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* című munkájában júl. 4-ét említi mint a közlés kezdő dátumát – i. k. 188. –, holott ugyane mű „Könyvészet”-ében a helyes dátumot adja. 684.)

A közlés 1855 decemberében Jókai és Gyulai „Ristori-vitája” miatt elakadt. „Kemény . . . haraguvék, hogy . . . [Jókai] elmulasztott kéziratot küldeni a 'Régi jó táblalbrák'ból'. Egy ilyen kézíratszük perczében [dec. 18.] dobta oda Kemény Zsigmond Tóth Kálmán balladáját [*Losonci özvegy*] a szedőnek.” (Csengery levele Gyulaihoz 1855. dec. 24-én. Gyulai Pál *levelezése 1843-tól 1867-ig*. Bp. 1961. 237.)

Az utolsó folytatás 1856. márc. 16-án jelent meg. Nagyjából a közlés kezdete és vége közötti időre tehető a regény megszületése. Jókai folytatásról folytatásra, sietve írta regényét. (Hasonló módon írta egyébként az *Egy magyar nábobot* és a *Kárpáthy Zoltánt* is. L: *Az én életem regénye*. HhM. 5. k. 290–91.)

Nem véletlen, hogy amikor Zsigmond Ferenc a hírlapírói módszernek Jókaira gyakorolt hatását tárgyalja, éppen *A régi jó táblalbrák*-ból ragad ki példát ezzel a felkiáltással: „Íme a három hétig tartó tárcarészletek csökevénye a későbbi kiadásokban is, ahol alig érti már az olvasó.” (*Jókai*. Bp. 1924. 392.)

Azonban nemcsak a Zsigmond Ferenc által idézett, a krími háborúra való utalás bizonyítja a regény közlésről közlésre történő megírását. Így emlékezett vissza a regény készülésére Gyulai Pál is, aki szerint, amikor a cenzor néhány folytatás megjelenése után azt kérdezte Kemény Zsigmondtól, hogy hol van a regény, Kemény így

felelt: „Még a Jókai fejében van”. (Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Mikszáth Krk 19. k. 6.)

Talán egyetlen Jókai-regényben sincs annyi apró, a sietségből adódó „műhiba”, mint *A régi jó táblabírák*-ban. Itt hemzsegnék a másutt csak szórványosan előforduló elírások, névcserék:

Mártonnak, a csavargónak a haja egy helyütt oly dús, hogy alig tudja sapkájával eltakarni, majd ugyanannak a jelenetnek más helyén már sima, kopasz fejjel szónokol; a Cynthia grófnőt kísérő szelindek útközben, ugyanazon a lapon, komondorrá változik; a maróti „kis lak”-ról egyszer azt írja Jókai, hogy Cynthia anyja építtette saját költségén, máskor meg mint István gróf jószágát említi, ahová az feleségét száműzte; stb. (Az ilyen és hasonló elírásokat lásd a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* c. részben.)

Sajnos elég oka volt Jókainak a gyors és felületes munkára. 1855 nyarán felesége is betegeskedett (levele Károly bátyjához OSzK Fol. Hung. 2261 : 260), hitelezői zaklatták, s a regényért csak részletekben kapta meg honoráriumát. (L. id. levelét Károly bátyjához: „pénzt a regényemért csak novemberben kapok” uo. 2261 : 295; illetve 1856-os zsebkönyvének feljegyzését márc. 10-i dátummal: „Emichtől felvettem 25 f. marad még Táblabírákért 175.” OSzK Oct. Hung. 6994.)

A magyar közléssel egyidőben Emich az Ungarische Post-ban is hozta folytatásokban a regényt Kárrfy Titusz fordításában. (A regény fordítóját ismeretlennek tartja Halász Gyula nyomán — *Jókai regényei külföldön*, Magyar Salon 1894. 924. — Bernfeld Magdolna is: *A németiség Jókai megvilágításában* Bp. 1927. 16.) A német nyelvű közlés — az Ungarische Post megszűnése miatt — 1856-ban már nem folytatódott.

1856. márc. 16. után nem sokkal megjelent *A régi jó táblabírák* első kötetkiadása is. A Budapesti Viszhang már febr. 14-én ígéri, hogy „nem sokára veendi a közönség” (7. sz. 59.). A PN „Magyar Könyvészet” sorozata és hirdetése szerint április vége felé hagyta el a sajtót (ápr. 24.).

★

„— Addig is míg ünnepelt regényírónk ‚Eszter’ stb. szerzőjének [ti. Jósika Miklósnak] Tárcaánkban folyó ‚Rom titkai’ című regénye befejeztetik, abban július 3-án megkezdjük Jókai Mórnak ‚Régi jó táblabírák’ című irányregényét, mely reméljük, e lapok tárcájának műbcsét épp úgy emelendi, mint az eddig általa közlött hasonírányú regények.” — írja a PN 1856. jún. 28-án (6-1589. sz. „Pesti Napló” rovat).

A hírből nyilvánvaló, hogy Jókai a már idézett leveleiben „nagy regényem”-nek említett *A régi jó táblabírák*at az *Egy magyar nábob*bal

elkezdett és a *Kárpáthy Zoltánnal* folytatott irányregény-sorozat harmadik darabjának szánta. Az irányzatosság ezúttal talán még szembeötlőbb, mint a két előző regénynél. E mű előszava (*Valami előszóféle*) világos, félreérthetetlen programadás, a regény koncepciójának szinte vitáit jellegű kifejtése, amihez hasonló elő- vagy végszó a két előző irányregényt nem kísérte; illetve az *Egy magyar nábobhoz* csak a második kiadás alkalmából 1858-ban írt Jókai „Végszó”-t, majd az NK-hoz előszót.

Maga az alapgondolat — megvédeni a megvetett, kigúnyolt, sokak szemében a magyar konzervativizmus jelképévé vált táblabírákat — a szerző szerint méltatlan vádakkal, divatos előítéletekkel szemben — régóta kísérte Jókait, szerves része „a vagyonos osztály hivatása”-ról vallott nézeteinek: „Az ősi hazaszeretet a nemzeti műveltség és okszerű gazdálkodás példái” (*Végszó a „Magyar Nábob”-hoz* JKK 2. k. 255.) mellé felsorakoztatni a „tekintetes urak” példáit, „kiken harminc esztendő óta köszörüli a napi és heti sajtó fegyvereit, tarka-barka képeket festve a tekintetes világ konzervatívizmusa, csökönysége, nagy pipájú, kevés dohánnyú volta felől, kiket csak egy regényíró is munkájából ki nem felejt, ha azt akarja, hogy abban magyar elem és nevetni való legyen és ami a legsajátságosabb, ezek a bohó táblabírák, ezek a tekintetes urak maguk azok, kik e könyveket vásárolják és olvassák, mert ha ők nem vennék, nem tudom, hogy kinek a számára gyakorolná a betűvetés nemes foglalatosságát a magyar Helikon!” (Uo. 130.)

A „Valami előszóféle” álláspontja még korábról, 1848-ból származik. 1848 tavaszán az eddig is gúnyolt, kárhoztatott táblabíróvilág ellen valóságos irodalmi és politikai hadjárat kezdődött. Májusban Jókai tollából sajtó lapjában, az *Életképekben Nemesség és táblabírák* címmel olvashatunk *A régi jó táblabírák* előszavával néhol szinte szó szerint egyező cikket, amely a „nemzeti érdekegyesítés” gondolatának szellemében védelmébe veszi a táblabírákat: „Gúnyolni kell-e azon osztályt, mely hazánk törvényeit kiszolgáltató, népe fölött virrasztott, alkotmányát védte, igazságát kezelé, nyelvét fönntartá, mely bíró, építész, mérnök, diplomata, kereskedő, tudós, egyezőval minden volt a világon, oly csekély jutalomért, minő egy táblabírói cím?” (*Congrévrakéták pillanatnyi fényül, némely sötétebb helyekere*. IV. 1848. máj. 21. 659–60. — a HhM jegyzete szerint „a forradalmi fiatalság klubjának megbízásából” jelent meg. 6. k. 36–40.).

A regény előszavának és a *Congrévrakéták* e fejezetének elvisége azonos, ami különbség van közöttük, az a forradalom első hónapjai és az elnyomatás kora eltérő politikai helyzetéből ered. A cikk élesebb hangú, és a francia nemesség sorsától félti az arra rá nem szolgált magyar

nemességet — ugyanis Jókai szerint az önként osztotta meg jogait, és mondott le kiváltságairól.

A politikai helyzet változása azonban már 1848-ban is hamarosan arra bírja a forradalmi fiatalokat, hogy hangot váltsanak, s az újabb táblabíró-ellenes támadásokban Jókai is részt vesz a *Táblabíró Híszkegy-gyel*, amelyben a Verbőczire esküvő, sültgalambváró táblabírákat gúnyolja (Életképek 1848. júl. 9. *Charivari*; HhM. 6. k. 209.), és sürűn közül lapjában hasonló írásokat mástól is. Ezekben hol „Csibuki Csibuk Péter dohányfalvi compossessor” mulatságos maradisága (Lévai János: *Egy táblabíró végrendelete*. uo. júl. 23.), hol a márciust száműző „új pecsovicsook” közé állt táblabírák hitványsága kerül tollhegyre (Kornáromi Ferenc: *Március száműzése vagy az új pecsovicsook*. uo. aug. 6.). Maga Jókai is meg-megtoldja a szurokkalfent bajuszú, parasztyűfűlő táblabírákat csipkedő cikkeket a *Charivari*-ban egy-egy alkalommal. (Pl. aug. 13., 17.)

Egészen természetes, hogy amikor az ötvenes években Jókai az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* Széchenyi-típusú arisztokrata példaképei mellé a forradalomban és szabadságharcban amazoknál jóval többet áldozó középnemesség erőnyeit igyekszik odaállítani, felidézi a táblabírák védelmében már egyszer megírt gondolatokat. A forradalomról s a szabadságharcról nem írhatott, de az ország pórnépéért őszinte szívvel hősi áldozatot vállaló Fenyéry és a nép ellenségére könyörtelenül, megingathatatlanul lesújtó Lippay alispán alakjának kétségtelenül idealizált megrajzolásában szerepe van annak a lelkesedésnek, amellyel Jókai az egykor Zemplén megyei táblabíró Kossuth politikáját követte, és amellyel a hadvezérekké, kormánybiztosokká lett táblabírák szabadságharc alatti hősi magatartását, áldozatvállalását szemlélte. S ha *A régi jó táblabírákban* az arisztokraták által magára hagyott népet pártfogásba vevő megyei hivatalviselő nemesség kerül is előtérbe, a cél, az irányzat azonos az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* irányzatával: a nemzeti összefogás, nemzeti egységfront kialakítása az idegen elnyomás fojtogató levegőjében a nemzet egésze jövőjének érdekében. (Vö. Sótér István: *Jókai útja. Romantika és realizmus*. 1956. 385—87.)

Amíg az előző két irányregény elsősorban visszatekintő, emlékeztető, s ezen keresztül tanulsággal szolgáló és csak általános vonatkozásokban szól az ötvenes évek magyar közvéleményéhez, *A régi jó táblabírák* a legszorosabb értelemben vett aktualitásokat is tartalmaz. Ezek közül legszembevetőbb az idegen, Bach-féle közigazgatás közvetett bírálata, amelyre állítólag a cenzor már a regény folytatásos közlése közben fölfigyelt, s amelyet a regény első, alaposabb elemzője, P. Szathmáry Károly óta szinte minden *A régi jó táblabírák*ra vonatkozó utalás megemlíti. (L.: P. Szathmáry Károly: *A regény föladata*. A Kisfaludy-Társaság

Évlapjai. Bp. 1871. 66.; Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora.* Mikszáth Krk 19. k.; stb.)

A művel foglalkozó tanulmányok szerzőinek figyelmét elkerülték az egyéb, jelentős aktualitások. Az egyik a korabeli sajtó által „kárpáti pauperizmus”-nak nevezett, már évtizedek óta ismétlődő, az ország északi megyéit sújtó éhínség, a másik a telepítések ezzel szorosan összefüggő problémája.

Az ötvenes évek első felében, különösen a gyengébb termésű nyarak után, gyakran foglalkoztatta az ország közigazdszait, publicistáit a már krónikussá váló felvidéki nyomor. Jellemzően foglalja össze az ez időben erről elhangzott, kifejtett nézeteket Mészáros Károly a PN-ban (már a regény megjelenése után) 1856. szept. 21-én, *Miképpen segíthetnénk a kárpáti pauperizmuson* c. cikkében. Ő maga — miután vitába száll azokkal, akik a nyomor okának a föld terméketlenségét, a vidék túlnépesedését tekintik — a nép műveletlenségében és a birtokviszonyokban véli azt megtalálni. Hiába igyekezik az állam — „mint a legközelebbi években is”, írja — pénzsegéllyel, élelmiszerszállítással, munkaalkalmak teremtésével segíteni. A jobbágytelkek ijesztően elaprózódtak, 48 óta megszűnt a szabad legeltetés, s így a termés mellett állatait is elveszti a parasztság.

A kormányzatnak a meg-megújuló éhínséggel szemben való tehetetlensége idézhette Jókai emlékezetébe mindazt, amit a 48 előtti megyei közigazgatás, „a régi jó táblabrák” tettek a már akkor is jelentkező, különösen a Mészáros által is említett 1845–46-os nagy inség idején az éhező nép érdekében. Minden okunk megvan arra a feltételezésre, hogy a rendi Magyarország közigazgatása és a Bach-beamterek közötti összehasonlításra Jókai e műve nemcsak általánosságban adott alkalmat: az előbbi patriarkális egyszerűségére, hazafias mentalitására, az utóbbi merev bürokratizmusára és magyarellenességére utalva. (Vö. pl. Zsigmond Ferenc i. m. 175., illetve Mikszáth i. m. 50.; Kőrösi László: *Jókai Mór.* Bp. 1894. 134.) — Jókai a kétféle közigazgatást konkrétan, a forradalom előtt és után is jelenvaló, az ország közvéleményét és a kormányzatot egyaránt foglalkoztató kérdésben tanúsított magatartásuk kapcsán: a „kárpáti pauperizmus” enyhítése érdekében tett intézkedéseik és azok foganatosítása vonatkozásában is szembeállította.

Valószínűnek tekinthetjük, hogy e szembeállítás gondolatának megszületésében része lehetett Kemény Zsigmondnak, aki előbb a PN-ban (1851. febr. 11.) *A telepítésekéről Magyarországon* címmel, majd a *Még egy szó a forradalom utánban* többek között így ír: „A Kárpátok kopár völgyeiben most is éhhalállal küzdenek többen, kik nem röstek, de nincs elég munkájok. Régen a megyei magtárakból szokták volt

az inség gyermekeit segedelmezni; most megszűnvn a megyei élet, nincsenek magtárak. Élesebb jelenetekben kell tehát a nyomornak mutatkozni." (*Kemény Zsigmond* ÖM Bp. 1908. 12. k. 308.)

Az eddigi kutatások csak általánosságban utalnak arra, hogy *A régi jó táblablárk* „a felvidéki inség” képeit jeleníti meg. (Lásd pl.: Zsigmond Ferenc i. m. 392.; Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodal- munk a Bach-korszakban*. 1939. I. k. 329–30.; Solymossy Sándor: *Jókai írói egyénisége*. Tanulók Lapja 1904. júl. 3. 218.). Egyedül Buday Dezső próbálta egy félreértés alapján a regényben szereplő éhínség esztendejét pontosabban megjelölni 1863-ban, megelégedkezvén arról, hogy Jókai már 1856-ban megírta művét. (*Jókai lelke*. Nyugat 1925. I. k. 34.)

A regény utalásait számba véve számos jel arra mutat, hogy Jókai az 1846–47-es éhínséggel kapcsolatos emlékeire támaszkodott *A régi jó táblablárk* megírásakor. (Az inséget enyhíteni szándékozó gyűjtő- akciókban az irodalmi körök, folyóiratok is részt vettek, Petőfi például a *Cipruslombok* 50 példányának árát ajánlotta fel. Vö. Ferenczi Z.: *Petőfi életrajza*. 2. k. 102., Honderű 1845. febr. 8., Pesti Divatlap 1845. I. 356.)

A regény első fejezete (*A halál és a nemtő*) már első soraiiban arra utal, hogy az éhínség legfőbb oka a burgonyavész. A burgonyavész első, katasztrofális méretű jelentkezése hazánkban 1846-ra esik. (L: Pallas Lex. 3. k. „burgonyavész” címszó, illetve a Magyar Gazda cikkét: *Az 1846-os burgonyavész*. 1847. II. 36–37.) Az ez időben legnagyobb nyomorba jutott három vármegye, ahol egyre-másra haltak éhen a jobbágyok: Sáros, Zemplén és Szepes. (Irányi Dániel: *A felföldi nyomor*. PH 1847. okt. 3.)

Az éhínséggel szinte egyidőre esik, azt Jókai szerint pár hónapra követi, a regény telepítés-epizódja (*Kis-Amszterdám* c. fejezet). Ezzel kapcsolatban már Török Pál megemlíti, hogy a sikertelen Ehrenberg-féle akció lehet a magja. (*Jókai-regény, mint történeti forrás*. Protestáns Szemle 1943. 7. sz. 203.) A nevezetes, országos botrányt keltő telepítési szélhámosság is a burgonyavész esztendejére, 1846-ra esik (a korabeli sajtó „Roth és Ehrenberg akciója” címen emlegeti). 1855–56-ban is sokat hivatkoznak rá a telepítések ellenzői, többek között éppen a PN-ban. (Lásd pl.: 1846. jan. 8. „Fővárosi Ujdonságok” rovat; uo. máj. 17. „Erdélyi dolgok” rovat, továbbá a Budapesti Híradó, Erdélyi Híradó, Magyar Gazda e vonatkozású híreit és cikkeit 1846 tavaszáról, illetve Török János *Népesítés* c. cikksorozatát PN 1855. febr. 16-tól márc. 25-ig.)

Jókai nemcsak a regény cselekménye idejének viszonylag pontos megjelölésére nyújt e művében támpontot, hanem színhelyét is megjelöli

a *Csak egyedül* c. fejezetben: „Ugyanazon megye, melynek északi része oly mostohaképpen viselte magát a jámbor burgonya irányában, déli részén, hol a székváros épült, termé a legjobb hazai bort, melyről legháládatosabban emlegetnek bennünket a külföldön is.” (266.) — Ez a vármegye kétségkívül a hajdani Zemplén, amelynek világhírű bortermő vidéke Tokaj, a déli fekvésű székváros pedig, melyet a XII. fejezetben Jókai könnyen megfejthető álnévvel mint „Ó-Hely”-t említ, Sátoraljaújhely.

Zemplén megyei vagy legalábbis felvidéki források, emlékek nyomait mutatják a regény helység- és személynévei is. *Sztropkó* (ma Sztropkov, a regényben személynév), *Brezóc* (a regényben Brenóc), *Karád* (Tiszakarád) zempléni, *Tarnóc* ungi, *Bazin* (ma Pezinok) Pozsony megyei község.

Jókai *A régi jó táblabírák* című regényének forrásául minden valószínűség szerint az 1846–47-es éhínségre, az azt megakadályozni, illetve enyhíteni óhajtó megyei intézkedésekre vonatkozó hírek, beszámolók, szemtanú-elbeszélések szolgáltak, s ezek közül is elsősorban azok, amelyek a Zemplénben történekről szóltak. A Zemplénben történekről legtöbbet Kazinczy Gábortól (1818–1864) hallhatott, aki 1846–47-ben Zemplén megye bodrogközi járásának főszolgabírája volt, ő tudósította a PH-t is annak idején az éhínség ottani fejleményeiről és a megyei közgyűlés intézkedéseiről. Az ötvenes évek elején Kazinczy — Jókai szerint is — a „széliütött magyar hazafiak” közé tartozott, akik Ürményi József, illetve a PN körül csoportosultak, s volt módja Jókait informálni. (*Az én dolgom a Pesti Naplónál. Az én életem regénye.* HhM. 5. k. 288.)

Az 1846–47-es napi sajtóból, valamint a sátoraljaújhelyi levéltár ez időbeli közgyűlési irataiból a következő kép tárul elénk az akkori éhínségről, illetve az enyhítésére tett intézkedésekről.

A minden korábbinál nagyobb éhínség bekövetkezésének előjelei már 1846 őszén megmutatkoztak, amikor is az országosan gyenge termés következtében az északi legszegényebb megyék summásai a termékenyebb déli vidékeken sem tudták a szokásos nyári munkával megkeresni a télire valót. Kazinczy Gábor írja erről az őszről sajátos akasztófa-humorával már az éhínség kitörése után: „... az aratás is szépen megérkezett hagyván a t. c. uraknak [ti. a nyomor enyhítésére kiküldött bizottság tagjainak] pihenést s a népnek — fűgét s enyhét percnyi reménynek. Sovány koszt, mint mondják. És lón, hogy a magyar E r i n’ [Irország angol neve] (Krajnya) halovány gyermekei, munkát nem kapva térengtek bérceik közé Kanaanból, hol meg aratásuk primadonnája, a burgonya elrohadozott...” (*Zemplénből.* PH 1847. febr. 9.)

A PH már jó előre figyelmeztet, hogy intézkedni kell „a nyeresz- kedők önzése és nyereségvágya” ellen, mert „ezen önzés undok sugalmi hatalmasabbak, mint a legszebb szónoklatok a keresztényi erényről, felebaráti szeretetről”. (*Éhség, drágaság.* Vezércikk 1846. okt. 24. — Vö. a regényben Krénfy magatartásának jellemzésével!)

Az 1846. évi decemberi megyei közgyűlésekről frott beszámolók már riasztó képet tárnak elénk:

Sáros vármegye: Az alispáni jelentés szerint a megye 200 000 lakosának egyötöde kolduscsoport. (PH 1847. jan. 8.)

Máramaros vármegyében a nemesség „csaknem egyező akarattal, uemesi pénztárából 3000 pft-ot rendelt az éhezők felsegíttetésére”, olyformán, hogy ebből „élelmiszerek vásároltatván, a szegények közt osztassanak ki, kik aztán ezen vett élelem árát a megye által megsza- bandó közúttakoni munkákkal leróni kötelesek”. (Uo. 1847. jan. 15.)

Trencsén vármegye közgyűlésén vita indul a segélyek kiosztásának módjáról. Sokan a földesurakkal akarják kiosztatni az élelmiszert, hogy így elejét vegyék az 1831-es felkeléshez hasonló hangulatnak, a földes- urat mint adakozót állítva a tömegek elé. Az ellenzék viszont nem bízik a földesurakban, s attól tart, hogy sem a segítség mennyiségét, sem az elosztás módját nem tudják majd ellenőrizni. Szó esik a nemesség nép iránti kötelességeiről is, amik tulajdonképpen önmaga érdekeinek képviselétét jelentik. (Uo. 1847. jan. 17.)

Árva vármegyében, az előbb említett megyékhez hasonlóan, komoly összeget szavaznak meg segélyekre, sőt a földbirtokosokat külön kötelezik magtáraik készleteinek piaci áron való átadására. Egy uradalom képviselője tiltakozik, mire lázadással fenyegetik egymást megye és uradalom, majd kénytelen a megye meghátrálni, illetve a legközelebbi közgyűlésre hagyni az ügyet.

1847 februárjára már teljes erővel kitör az éhínség, s a PH ***-gal jelzett, folytatásos vezércikke a helyzetet országos viszonylatban elemezve állapítja meg: „Ha segíteni akarunk a nyomoron, mely e hazának némely vidékein egy tized óta évenként pár hónapig csaknem normális [ti. szabályszerűen bekövetkező] állapotá vált, ... a legszükségesebb teendő: a közös *teherviselés* elvének életbe léptetése.” (febr. 7., 11., 12., 14.)

A nyáreleji közgyűlések elkésett intézkedésekkel igycksznek menteni, ami menthető: Pl. Heves megyében szabályozzák a gabona- árakat, a gabonakivitelt (a megyéből) megtiltják, aki a hivatalos föl- szólításra önként nem adja el tartalékait, azzal szemben karhatalommal fenyegetőznek. A közgyűlés azonban a nemesség szabadságjogai ellen elkövetett sértésnek tekinti a javaslatot, s Gyöngyösön egy földbirtokos, maga is táblabíró, rásban tiltakozott, amikor a szolgabíró magtára

fölnyitására szólította fel. (PH 1847. júl. 2.) Sároson is zavarok vannak a gabonaalkobzásra vonatkozó javaslatok miatt. (Uo. 1847. júl. 13.)

Zemplén vármegyében már a XVIII. század utolsó évtizede óta szinte évenként visszatérő csapás volt az éhínség. 1795-ben is csak a Kincstár támogatásával sikerült gátat vetni a tömeges éhhalálnak. A megye vezetői bőséges tapasztalattal rendelkeztek, s előrelátóbbnak bizonyultak más megyék tisztviselőinél. (Különösen az 1817-es, 1827-es éhínség év és az 1831-es kolera-felkelés — amelynek Zemplén egyik fő színtere volt — jelentett szomorú tanulságokat. (L. *Magyarország, vármegyéi és városai. Zemplén vármegye* [é. n.] szerk. Borovszky Samu, 441–43., 458.; Tilkovszky Loránd: *Az 1831-i parasztfelkelés*. 1955. 8.)

Már az 1845-ös közgyűlés határozatai között olyanokat találunk amelyek a nyomor enyhítésével kapcsolatos terheket elsősorban a megye földbirtokosaira hárítják. A szolgabírák kötelesek kerületük földesurait sürgetni, hogy jobbágyaikat ellássák, a pálinka és sörfőzést mint a megye gabonaállományát csökkentő iparokat mérsékelteik, megszabják a közös, megyei magtárak számára kötelező gabonaeladás rendjét stb. (Sátoraljaújhelyi Levéltár. Közgyűlési jegyzőkönyv 2092. sz. 288–91.)

Az intézkedések foganatosítása megkezdődik (lásd az 1846. febr. 18-i „Kisebb gyűlés” anyagát uo. Közgyűlési iratok 385/131.), az éhezők összefrása során azonban a rászorulókkor a tömegével találkoznak a szolgabírák, és oly csekély gabonamennyiség áll rendelkezésükre, hogy például a sztropkói kerületben (innét vette Jókai Sztropkó Mihály nevét), akinek már egy kecskéje vagy malaca van, kihagyják az összefrásból! (Neimer György lelkész és a kiküldött táblabírák jelentése uo. 387/177.)

Reviczky György főszolgabíró jelenti 1846 tavaszán a varannói kerületből: „... ámbár futó levelemmel a felebaráti segedelem adásra a kerületben lakó Földes Urakat és lakosokat meg is kerestem, de mivel az itt csatolt összefrásban foglaltak [ti. éhező jobbágyok] közül többen haszonbérلőknek vagnak egyenesen alávetve, a földes Urak pedig szintén, jobbára kerületen kívül lagnának és azon oknál fogva, mivel gazdaságaikat Haszonbérلők által kezelik, de mivel az Összeírottakon kívül még több számos Zsellérek hasonló szükségbe sínlődnének, részökre legkisebb felebaráti segedelmet se nyujthattam...” (Uo.)

A megye a Helytartótanácshoz fordul, támogatást kér, továbbá a katonaság élelmezésének terhe alól való mentesítést, illetve a katonaságnak a megyéből való elvitelét szeretné kieszközölni. A Helytartótanács azonban megdicsérve a táblabírákat eddigi buzgalrukért, a megyét saját erőforrásaira támaszkodni utasítja. (Uo. 382/141.)

Zemplén a „hadikiadások”-ra, tehát a katonaság eltartására szolgáló 8000 forintját az éhezők segélyezésére fordítja, és megkezdi a fokozott élelmiszer-vásárlást. (PH 1847. jan. 5.)

Ősszel azonban a burgonyavész minden számítást keresztülhúz. A 8000 forint cepp volt a tengerben. A teljes erővel kitörő éhínséget nem enyhítette a legrászorultabb járásokban, kerületekben naponként és fejenként kiosztott egy icce „élet”, ami legtöbbször árpa, illetve kukorica volt. (Uo. 1847. Közgy. Jkv. 64–65.) „... ismét fagomba, örölt kukoricacsutka s ily nemű keverékekből tengetve életöket, az anyakönyvi kivonatok bizonyításai szerint felebaráti segély helyett a különben ép test s lelkű szenyvedőkre éhhalál dermesztő vonaglása következik, — ez ínség és nyomornak már eddig is némely helységeknek egy tized része lett martaléka, mely nemcsak a nevezett kerületekben, de az alsóbbakban [ti. a megye déli kerületeiben] is szemlátomást növekszik s mivel nagyobb birtokú földesurak egy része megyéjüktől távol lakott, legkisebb részben sem járul jobbjágyaik felségállításukra . . .” (Uo.)

A betegségek is felütik fejüket, s a megyei orvos, Fortmayer Ferdinánd jelentése szerint a romlott burgonya és a rothadt káposzta „vagy csak tatárka-polyva kenyér, amit az eb sem akar enni”, okozza nagy részüket. (Uo. 385/50.)

Ismét a Helytartótanácshoz fordul a megye, s királyi biztost kér, akinek hatalma legyen a gabonaspekuláció céljából zárva tartott megyebeli magtárakat is felnyitvatni. A helyzet kezd katasztrofálissá válni, a szolgabírák jelentéseiben egyre sűrűbb a „rettentő következmények”-re való célzás, mely mögött az 1831-es kolerafelkelés emléke él. Hunyor Mihály kiküldött táblabíró jelenti, hogy „... a kiosztást szabályozó határozat negyedik pontjának, mely az élelmezést nyerendő szegények személyenkinti összejövetelét Homonnán rendeli, kivitele lehetetlensége miatt meg sem tarthatuk, mert ugyanis hét mérföldekre terjedő távolságon lakó éhezők s ruha nélküli koldusokat ily nagy számba hetenként Homonnára összehívni nemcsak hogy nem kivihető, de egyszersmind az útba létező faluk lakosainak is veszedelmesebb lett volna, mint hogy a mostani terhes időkbe még a kisebb összejövetelck is magok után veszélyes eredményt húzhatnak . . .” (Uo. 387/177.)

Drámai részletekben bővelkedik e jelentés: „Mindenek felett setét borúként elkeseredett és kétségbeeséssel bélyegzett, sápadt s dagadt, inkább halotti csontvázhoz, mint élő emberhez hasonló lények sír alóli gyenge szözataiból szívünk megrendülésével hallottuk, minden eleikbe terjesztett kérdés nélkül, hogy a földes uraság által semmiben sem segítetnek és ha hol pénzes munkát is kapnak, ott naponként 18 váltókrájcárnál többet nem érdemelhetnek, mely kereset csak egy égyen élete fenn-

tartására is elegenden, midőn többi családtagjai otthon borzasztó éhséggel küzdenek . . . mi csuda ha illetőségöket átvévén annak egy részét nyersen, nyomban az osztók előtt vetik a kegyetlenül mardosó éhgyomor táplálékául . . . Ily helyzetben a nép, midőn földesurától nem segítetik, orvosától elhagyattatik, az adó, katonai élelmezés és sokhelyen a papi díj beszedése által nyomorgattatik, jelesen pedig az 1795-iki éhség elhárítása tekintetéből a kincstártól felkölcsönzött pénzüsszeg s attól járuló kamatok befizetésével a foglalás útján sanyargattatik, . . . a reá várakozó jövendőhöz bizodalomtalansággal és elkeseredéssel viseltetik.”

Végre sikerül a megyének néhány nagyobb élelmiszer szállítmányt szereznie Szabolcs megyéből (387/177.), s 1847 elején azzal kísérletezik, hogy Galliciában vásároljon gabonát, de a vám útjukat állja. (Uo.)

1847 februárjában Trsztzenszky Illés alszolgabíró egyenesen a főispáni helytartónak küldött, kétségbeesett hangú levelében írja, hogy az éhezők csoportosan keresik fel, s lábaihoz borulva kérnek élelmet, de nem tud segíteni. Mások, tilalma ellenére, faluról falura járnak koldulni, s útközben vesznek éhen: „. . . farkas módjára éhségtől sanyargattatván, világba futva rognak le.” A falusi bírák nem győzik már koporsónak való deszkával. Sztropkón az éhezők körülfogták gróf Barkóczy uradalmi tiszjtét a magtárnál, és élelmet követelve lázongtak. A vernek feltörése, fosztogatás napirenden van, s ezért sürgősen katonaságot kér Sztropkóra. (Uo.)

A megye vezetősége sietve „marcalis” (pénzbüntetés terhe mellett kötelező a megjelenés!) gyűlést hirdet, s 1847. március nyolcadikán megszületik az egyhangú megajánlás: 40 000 ezüst forint az éhezők segélyezésére, elhatározzák, hogy „a törvényesség szigorú sorompóit mellőzve” azt a jobbágytelkek arányában kivetik a nemességre, behajtását mint adóbehajtást foganatosítják az annak eleget tenni nem akaró nemesen és tehetősen nem nemesen. (Uo. 389/11.) A gyűlést egyébként maguk a kiküldött táblabírák szorgalmazták, „hogy a formalitásban menekülést keresőknek ne sikerüljön a buzgóbbak jóakarattal álarattal megsemmisíteni”. (Vladár Kristóf, Neimer György, Trsztzenszky Illés táblabírák levele gróf Péchy Emanuelhez, a főispáni helytartóhoz. Uo. 387/177.)

Bár a kivetett összeg beszedésének határidejét két alkalommal is el kellett halasztani (PH 1847. máj. 30. Törvényhatósági dolgok), a befizetésénél a szolgabírák általános készséget tapasztaltak (390/165—70.), illetve az elvétve adódó, két-három ellenkező esetben könyörtelenül foglaltak (Uo. 389/162.; 390/167—68.)

A végre kiküldött királyi biztos még 25 000 ezüst forint kölcsönt[!] hoz a megyének, hogy az éhínségnek végleg gátat vethessen (1847. Kgy. Jkv. 230.)

Az előbbiekből látható, hogy ha Jókai a megyei tisztviselő nemességnek a jobbágyság érdekében 1848 előtti tevékenységét akarta szemléltetni, ahhoz szerencsésen választotta regénytárgyul az 1846–47-es inségenyhító akciókat. Az északi megyék táblabíráinak akkori tevékenkedése, az adott viszonyok között, szép példáit mutatta a nép sorsa iránt érzett felelősségnek. Az is tény, hogy a nagybirtokok, elsősorban a hasznobérlők által kézben tartottak, mutatták a legnagyobb részvétlenséget az éhséggel szemben, s a megyei vezetés több helyütt a nemesi jogok megsértésével szerzett érvényt hatékony intézkedései végrehajtásának.

Ami Zemplén vármegyét illeti — ha eddigi adataink szerint nem is került sor ott olyasfajta magtárfeltörésre és perre, mint amilyen a regényben szerepel — vezetői valóban „minden követ megmozgatva” igyekeztek az éhséget megakadályozni, s e megye nemességének sorai-ból nem is került ellenzéke a köztelherviselés útját egyengető megadóztatásnak, amely néhány más megyében az ellenállás miatt csak terv maradt.

Az ismertetett dokumentumok ugyanakkor azt is világosan mutatják, hogy e táblabírói buzgalom egyik legfőbb motorja az 1831-i kolerafelkeléshez hasonló lázadástól való, illetve az 1846-os galíciái események miatti félelem volt. A regényben ez a nem lényegtelen motívum csak mint másodlagos mozzanat bukkan fel Krénfy ellenállása, szívtelensége és Márton csavargó lázító beszéde nyomán. Jókai érezteti, hogy a táblabírák határozott, önfeláldozó közbelépése hogyan tereli (ha nem is legális, de legalább a véres összetűzést elkerülő) békés útra a nagybirtok és a jobbágyság közötti ellentétet. A táblabírák nyomor-nyhító buzgalmának indítékait előbb minden kényszerítő motívumtól független, önzetlen emberségből, hivatali felelősségtudatból fakadó altruizmusnak tünteti fel, holott maga a nemesség, a Trencsén vármegye 1846-os közgyűlésén elhangzottak szerint is, tudatában volt annak, hogy „a mostani szűk időben jobbágyait ellátni nemcsak emberi és földesúri, de egyszersmind önfenntartási kötelessége”. (PH 1847. jan. 17.) — Jókai viszont nyíltan kimondja: „Jámbor, jámbor táblabírák, milyen bajt csináltak magoknak olyan dologból, ami az ő bőröket bizony nem égeté”. (185 : 1–2.) — Amiben — mutatis mutandis — az a gondolat tér vissza, amely szerint 1848 tavaszán nemességünk önként, minden kényszer nélkül mondott le kiváltságairól, és osztotta meg jogait a néppel. (*Nemesség és táblabírák*. Életképek 1848. máj. 21.) — A regényből azonban a fent idézett kitétel ellenére sem hiányzik a jobbágylázas fenyegető réme, csak — jellemző módon — a fejlemények későbbi fázisában tűnik fel. A regénybeli táblabírákat a „Salva Guardia” megsértésére, a Brenóczy-birtok magtárainak feltörésére már a véres fel-

kelés veszélye ösztönzi. Amikor Fenyéry, az ifjú főügyész a felemelt fejszét kiragadja Márton kezéből s önmagát, vagyonát doba ütközőül vállalja a jobbgáyság helyett a grófi nagybirtok elleni támadást, tudatában van annak, hogy az esetleges felkelés őt magát sem kímélné: „Csak azt kell mondanom, hogy vegyék le a láncot arról a csavargóról — fenyegeti a szívtelen haszonbérlet — s engedjék beszélni és egy óra múlva . . . uram . . . akkor én is, ön is . . . halva lehetünk.” (195:30-32.)

Mint már említettük, az éhínség és következményeinek elhárításán fáradozó megyei tisztviselő nemesség tevékenysége emlékének felidézésében jelentékeny szerepe volt az 50-es években is jelentkező „kárpati pauperizmus”-nak. Az éhező nép helyzetéről a regényben rajzolt kép egyik megrázó motívuma pedig egyenesen a korabeli sajtó híryanagából került a műbe. A PN 1855. máj. 24-én a „Fővárosi és vidéki ujdonságok” rovatban közli a következőket: „A szédítő vadóc (üszögös konkoly, Taumelloch) Poroszország és Ausztria határszélein a nép szegényebb osztálya által bódítószzerű használtatik. E burjánt a kenyérbe, a levesbe keverik s ezáltal hosszas bódulást szereznek magoknak a szegények, kiket ébrenlétök alatt az éhség kínoz.” — A közlemény a továbbiakban arról is ír, hogy ez a szokás mennyire káros az egészségre.

A PN szerkesztőségébe 1855. júl. 21-i kelettel levél érkezett Esztergomból, amelyben Schmidt József gazdász felháborodva írja, hogy az esztergomi főkápitanánai uradalomban rozs rostaalját mértek a summásoknak, aminek a lisztjéből készült kenyérből 10 egyén (hat munkás és egy szentgyörgymezei takácsmester családjával együtt) súlyosan megbetegedett, s a levél írója szerint megőrült.

A hír és a levél az alapja a regény azon epizódjának, amelyben egy kallósfalvi család az uradalomtól fizetség fejében kapott rostaalja vadócos lisztjéből süített kenyérből súlyos mérgezést kap, és mivel a táblabírák, illetve Leonora segítsége későn érkezik, elpusztul. — Jókai az 1855. aug. 2-i regényfolytatáshoz fűzött jegyzetében maga is utal az esztergomi levélre. (*Szövegváltozatok* 64 : 19)

Schmidt levelét csak júl. 27-én közölte a PN „Levelezések” rovata, de az — Esztergommal jó összeköttetése volt Pestnek — már 22-én megérkezhetett a szerkesztőségbe. Az meg éppen Jókai akkori, már említett, folytatásról folytatásra dolgozó módszerére jellemző, hogy már a júl. 23-i folytatásban fel is használta a szinte készen kapott anyagot. (Az ügyből egyébként kisebb sajtóvita kavardott, ugyanis a főkápitanánai ispánja igyekezett magát a felelősség alól kimosni, majd Schmidt újabb levelet írt e tárgyban. — L. PN 1855. aug. 13. „Levelezések”; szept. 3. „Nyílt tér”.)

A régi jó táblabírák a „kárpati pauperizmus” problémáján kívül a IX. fejezet telepítés-epizódjában még egy fontos aktualitást érint.

Az epizód a cselekménytől függetlenül illeszkedik a műbe, s látszólag csupán Krénfy bűnlajstromát hivatott teljesebbé tenni. Egyes kutatók szerint Jókai c fejezetben váratlanul szembefordul a *Kárpáthy Zoltán*ban propagált korszerű mezőgazdasági termelő módszerek hazai alkalmazásával, s ezzel a regény eszmei hibáit gyarapítja. (Pl. Sótér István: *Jókai útja. Romantika és realizmus*. Bp. 1956. 411.)

A telepítés-epizód forrásainak vizsgálatával azonban módosíthatjuk e megállapítást.

A forradalom és szabadságharc leverése után az elnyomó kormánynak jól megfontolt, elsősorban politikai s csak másodsorban gazdasági sakkhúzása volt az ország egyes vidékeinek gazdaságilag kihatáratlan, illetve rosszul kihatáralt voltára hivatkozva német ajkú lakosság betelepítése hazánkba. (Vö.: *Parasztágunk a Habsburg önkényuralom korszakában 1849—1867*. Szerk. Sándor Pál. Bp. 1951. 243—52.)

A PN egy névtelen cikkének írója (Kemény Zsigmond) már 1851-ben felemeli szavát a telepítések ellen, a Pester Zeitunggal vitatkozva. (A több folytatásban megjelenő cikk egy részéből már idéztünk e kötet 444—45. lapján.)

Szerinte a telepítés, amellet hogy gazdaságilag sem eléggé indokolt, minden vonatkozásban csak elégedetlenséget szül. Részint a „ragyogó hirdetések”-kel fellelkesített telepesek, a „tisza búza gazdag Kaliforniáját” remélik Magyarországon megtalálni, kénytelenek keserűen csalódní, a számukra ismeretlen földtől kezdve a klímán keresztül a „kedélyekig és közhangulatig mindenütt mostoha elemekre találunk”. Részint viszont a „benlakók érzik, hogy a betelepítés a munkás kezek szaporításán kívül még oly terveket is foglalhat magában, melyek a nemzetiség megtámadásához hasonlítanak; gyanítják, hogy a forradalmi krízis, mely vagyonukat több oldalról rohanta meg, túlságos szorgalommal zsákmányoltatik ki; félnek, hogy a gyarmatosítás csak kezdete több egymást követő és rendszeres szabályoknak, melyek közt a birtoknak mindenütt új kezekbe kell áttétetni — ily túlságos, de nem egészen alap vagy ürügy nélküli aggodalmak miatt a nép bizalma fogna csökkenni a létező viszonyok tartóssága és célszerűsége iránt . . .” (*A telepítésekről Magyarországon*. PN 1851. febr. 11., 13—14.)

Természetesen a kormányzatot ezek az érvek nem győzték meg, a cikk írójának „aggályait” sem tette magáévá. Elsősorban württembergieket telepített. A Budapesti Hírlap közli például 1853-ban, hogy bizonyos Hohenblum „a belügyminister által fölhatalmaztatott gyarmatosítási vállalatának megkezdésére”. („Napi események” szept. 3. — További, a telepítésekről szóló hírek még e hó folyamán: szept. 6., 14.)

A PN tovább hadakozik a germanizáló célzatú telepítések ellen: (pl.: *Panem et circenses*. IV. 1854. dec. 13.) s e harca során hivatkozik

Török János elrettentő például Roth és Ehrenberg 1848 előtti meghiúsult vállalkozásaira (*Népesítés*. 1855. febr. 16—márc. 25.), akik szintén württembergi telepeseket csábítottak 1846-ban Erdélybe s az ország déli vidékeire. Az 1846-os újsághírek e telepítési akció súlyos kudarcáról számolnak be: PH jan. 8. „Fővárosi ujdonságok”; Uo. máj. 17.: „Erdélyi dolgok”; stb. A telepítési akció szomorú tanulsága olvasható a Magyar Gazda (szerkesztője az említett Török J.) 1847. évi 22. számában Heckler Antal tollából (*Eszmetöredék Magyarország népesítéséről*).

A Roth—Ehrenberg-féle akciót felemlető telepítésellenes cikkek legtöbbje 1855 nyarán és őszén jelent meg. (Pl. Galgóczy Károly: *Az új telepítés kérdése Magyarországon*. PN aug. 16—17.; Dózsa Dániel: *A telepítés, gyarmatosítás, népesítés*. Magyar Sajtó szept. 6—7., 12; stb.)

Jókaitra kétségtelenül ez a PN részvételével és Kemény Zsigmond, illetve Török János irányításával folyó telepítésellenes sajtóhadjárat volt hatással, amikor a *Kis-Amszterdám* című fejezetet beiktatta a regénybe. Nemzeti, hazafias célt vélt szolgálni ezzel. Török és társai nem vették figyelembe, hogy a jobbágyfelszabadítás a nagybirtokon munkaerőhiányt okozott, s hogy lett volna bizonyos gazdaságpolitikai alapja is ésszerű, megfontolt, irányított telepítéseknek; illetve amennyiben ezt figyelembe vették, belső telepítésekkel, a nemzeti érdekek sérelme nélkül is megoldhatónak gondolták a kérdést.

Jókai óvatosabb volt a telepítésellenes publicisztikánál. Eltekintve attól, hogy „holland”-okat szerepeltetett regényében, még különleges körülmények közé is helyezte őket, amelyek nem indokolhatták az esetük alapján történő, egyértelmű általánosítást. (Széllhámos csalta őket terméketlen, „maleficus” földre, lehetetlen éghajlatú vidékre, s végeredményben nem okszerű, modern mezőgazdasági módszereik miatt jutottak tönkre, hanem az éghajlat Krénfy által eltitkolt mostohasága taszította e „hollandokat” az uzsorás karjaiba, mivel nem törődtek sem Lippay alispán, sem a régi lakosok figyelmeztetéseivel. — Egyszerűen: idegenek, nem e föld népei, nem lehettek hazát Magyarországon.

Az epizód e burkolt és fenntartásos telepítésellenessége is főhívta magára a német sajtó figyelmét. A Pest-Oíner Zeitung írta 1859. szept. 11-én: „In seinem letzten Nummer bringt das ‚Magazin‘ [ti. a berlini Magazin für die Literatur des Auslandes] unter der Aufschrift: ‚Lebens und Leidensbilder aus Ungarn‘ Auszüge aus dem v. T[itus]. Kárfy übersetzten Jókai’schen Roman: ‚Die guten alten Táblabirós‘; und sagt in der Einleitung: dies Werk dürfte weniger als ein Roman, denn als eine ‚statweise [!] Denkschrift‘ betrachtet werden... In einer Redaktionsnote heisst es nämlich: ‚Nebenbei können die Lebens- und Leidensbilder dem deutschen Publikum einen neuen Beweis liefern, dass Ungarn in seiner jetzigen Verfassung eben so wenig, wie etwa

Brasilien, ein Land sei, nach welchem deutsche Auswanderer ihre Schritte zu lenken haben." (A „Magazin” legutóbbi számában, „Élet- és szenvedéseképek Magyarországból” címmel, kivonatot közöl a Kármay Titus által fordított Jókai regényből, „A régi jó táblabírák”-ból; és a bevezetésben azt mondja: e művet korántsem annyira regénynek, mint inkább „állambölcseleti emlékiratnak” kell felfogni . . . Egy szerkesztői megjegyzésben ugyanis ez olvasható: „Egyébként ezek az élet- és szenvedéseképek újabb bizonyosságot nyújtanak arra nézve, hogy Magyarország jelenlegi állapotában éppúgy, mint Brazília, nem az a föld, hová német kivándorlók lépteiket intézhetik.) — A P—O Ztg. a megváltozott időkre hivatkozva utasítja vissza a szerkesztőség Magyarországról alkotott véleményét. (*Ein rezentliches Hysteron-Proteron*, Beilage 217.) — A *Hölgyfutár* a P—O. Ztg. álláspontját helyeselve ismerteti a két lap közötti vitát 1859. szept. 13-i számában („Budapesti hirharang”).

Az ötvenes évek elején különösen szorgalmazott, németesítő célzatú telepítések jellemző visszhangja Tompa Mihály *Pusztán* (1850) c. költeménye, amely „a népek koldus söpredékének” nevezi a telepeseket, s a jobbágyfelszabadítás végrehajtásának érdekében elkerülhetetlen kataszteri földméréseket is elítéli. (A költemény miatt a Pesti Röpíveket elkobozták és betiltották. Vö.: *Tompa Mihály Összes költeményei*. Sajtó alá rendezte Lévy József. Bp. 1885. 1. k. 243., illetve 360—61.) — Jókai szemmel láthatóan óvatosabb volt Tompánál, s éppen az *Egy magyar nábobra* és a *Kárpáthy Zoltánra* gondolva joggal feltételezhetjük, hogy mértéktartása nem pusztán a cenzúra miatti aggodalomból eredt.

A telepítés problémája más, a Bach-korszakban játszódozó cselekményű irodalmi műben is felbukkan. A legismertebb ezek közül Gyulai Pál *Egy régi udvarház utolsó gazdája* (1857) c. hosszabb elbeszélése, amelyben württembergi telepesek szerepelnek.

Jókai a regény második részében azt igyekszik megmutatni, hogy a táblabírák hogyan állták meg helyüket az igazságszolgáltatás rendkívül kényes kérdéseiben. Az e részben központi helyet elfoglaló bűnügyi cselekményszál Nyáry Pál Pest megyei alispánsága idején a megyei törvényszéken folyó perek anyagára utal. Krénfy fondorlatai Szental Ferenc és Braunekker Matild bárónő bonyolult bűnügyeire emlékeztetnek. (Pest megyei levéltár Proc. Crim. 1861. 73. fasc. 390.; Jókai Mór: *Nyáry Pál emléke*. Igazmondó 1871. máj. 7. 153.)

Szental a régóta „mellbetegségben” szenvedő Almásy József volt főszolgabíró földbirtokosnak, bécsi kezelőorvosa nevében orvosság gyanánt mérget küldött. Almásy, mivel fanatikusan hitt az orvos által rendelt gyógymódban, a kapott „gyógyszert” bevette, és arzénmérgezésben meghalt. A per sokáig húzódott, s a vádlottaknak közben az udvari kancelláriát is sikerült megnyerniük, s különböző pénzüsszegekkel

a tanúkat is megvesztegették. 1845-ben Szental példátlanul ravasz váltóhamisítás sorozatba bonyolódott, amelyben Balla Károlyné, Braunekker Matild volt a bűntársa. Nyáry Pál erélyes nyomozása és a báró össekötetése révén mozgósított protektorok befolyásával szembeni állhatatossága következtében a megyei törvényszék 1848. febr. 1-én elmarasztaló ítéletet hozott. (Írásos bizonyítékunk csak arra van, hogy Nyáry 1871-ben mesélte el részletesen a Szental-ügyeket Jókainak, aki azoknak lényegesebb mozzanatait egyik noteszába jegyezte: OSzK Oct. Hung. 699/10. 61—62. Később a nevek elhagyásával *Az angyalarcú daemont írta belőle.*) *A régi jó táblabírák* megírása idején a nagy port felvert ügyről csak a közszájra kerülteket ismerhette Jókai, s ezekből szöhetette a Krénfy-ügy egyes száleit.

Jóval több ponton érintkezik a regénybeli esettel az úgynevezett Kohn-ügy, amely ugyancsak nagy összegű váltócsalás körül bonyolódott. Ennek során Nyáryt előbb közvetlenül akarták megvesztegetni, majd amikor ez nem sikerült, imádottját, Schodelnét — mint a regényben Lippay alispán régi szerelmét, Dobokynét — környékezték megértékes ajándékokkal. Dalmady Győző Nyáry Pál életére vonatkozó följegyzéseiből állította össze 1876-ban a Nyáregyházán, Nyáry síremlékénél mondott emlékbeszédét, majd a beszédben nem szereplő feljegyzés-részleteket a pesti lapok közölték. Ezek között olvashatjuk a következőket is: „Egy napon Sch-né, az ünnepelt művésznő, kit Nyáry a bálványozásig tisztelt, dicsekedve mondá Nyárynak, hogy egy szép igazgyöngy nyakékszert kapott ajándékba művészetének egy tisztelőjétől, kitől úgy hiszi, elfogadhatja, mert az egy nő. „Ki az a nő?” kérdi Nyáry. Sch-né megnevezte. Nyáry ráismert, hogy ugyanazon nő őt magát is megkísérté már Kohn ügyében engedékenységre hangolni. Ekkor Nyáry azt mondá Sch-nének: „Asszonyom, vagy tölem válik meg ön e percben, vagy a gyöngyeitől!” És Sch-né a sok ezret érő gyöngyösört rögtön visszaadta az ajándékozóknak.

Kohn mellett ugyanekkor hatalmas és nagybefolyású pártfogók is közreműködtek. A m. kir. udvari kancelláriától leiratok érkeztek, melyekben a nevezett csaló szabadlábba bocsátása rendeltetett el, sőt az is meghagyatott, hogy a netán létező bűntársak elfogatása is függesztesék fel. Nyáry 1846. aug. 27-én a megye közgyűlése elé terjeszté a törvényszék végzését, mely nagy helyeslés közt olvastatott fel. A végzés kimondja, hogy nem ismeri el törvényesnek az elvet, melyen a rendelvény alapul, mert kassationális törvényszék hiányában, ha van is ő felségének ezt pótló joga, e jog szélesebb alapra állítva nem lehet, mint a külformaságok hiányára, mire pedig a rendelvény maga nem hivatkozik. Továbbá ő felsége kegyelmezési jogán sem alapulhat a rendelvény, mert e jognak csupán végítélet után, minden törvényes orvoslát meg-

kísérlése után lehet helye. De úgy sem tekinthetik, mint *salvus conductus*, mert ilyen csupán perbefogadás előtt adathatik. A törvényszék tehát ragaszkodik a törvényekhez, nevezetesen az 1790 : 12. t. cikkhez, mely által a bírói önállóság biztosítottatik s reméli, hogy ezt téve nem éri tiszteletlenség vádjá, sőt biztosan hiszi, hogy nehéz feladatában felülről is támogattni fog. Mindezeknél fogva a törvényszék nem látta helyét a bebörtönzött Kohn szabadon bocsátásának. Azonban ismét új rendelvénnyel érkezett . . .

Nyáry éles bírálat alá vette a következő közgyűlésen az új rendeletet, kimutatván annak helytelenségét és logikátlanságát . . . A vége az lett, hogy Kohn a megtorló igazság teljes súlyával lett büntetve. Ugyanezt az embert végül Görgey fővezér mint csalo élelmezési biztost felakasztatta." (*Nyáry Pál életéből*. Ellenőr 1876. aug. 25. 234. sz.)

A regény második része tehát — Lippay alispán Nyáry Pál után mintázott alakján és tettein keresztül — a magyar bírói függetlenség elvét hangsúlyozza olyan időben, amikor ilyen függetlenség a valóságban egyáltalán nem létezik.

A mű e közvetlenül aktuális nyersanyaga ötvöződik azzal a motívumkörrel, amely az ötvenes évek első felében jellemzi Jókai írói szemléletét és alkotómódszerét. E motívumkör kettős arculatú. Egyik arca az *Egy magyar nábob*ból és a *Kárpáthy Zoltán*ból ismerős, a másik a romantikus Jókai-művekből (*Hétköznapiak*, *Szomorú napok*, egyes novellák). A motívumegyezésekre a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok*ban mutatunk rá részletesen, itt csupán azt említjük meg, hogy a más művekből ismerős motívumok között a romantikus motívumok az *Egy magyar nábob*hoz és a *Kárpáthy Zoltán*hoz képest megszaporodnak.

Jókai az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* alapszemléjét kiegészítette azzal, hogy az uralkodó osztály egy rétegét közvetlenül a jobbágy tömegekhez való viszonyában kísérte meg ábrázolni. Így választotta a cselekmény társadalmi-történelmi talajául a néptömegeket sújtó csapások egyikét, az éhínséget, amelyet emberi gonoszság tetéz, és emberi áldozatkészség igyekszik enyhíteni (A regény első részének címe *Isten csapásai*, a másodiké *Ember csapásai*!). Ez hozza magával az 1831-es kolera-felkelés képeit megjelenítő *Szomorú napok*kal való rokonságot. Szembeötlő a két mű első fejezeteinek hangvételbeli azonossága. A hangulati azonosság ellenére *A halál és a nemtő* (*A régi jó táblablárka*) az éhség elől menekülő jobbágyok csoportjainak, a nyomorsújtotta falunak szemléletes képeit sorakoztatja fel, míg *A halálmadárban* (*Szomorú napok*) többnyire csak sejtelmes utalások érzetetik a tragikus helyzetet. — A későbbiekben számos motívumegyezés áruja el a *Szomorú napok* már 1849-ben megírt első fejezetei és *A régi jó táblablárka* rokonságát. *A régi jó táblablárka* megírása és a *Szomorú napok* befejezése

időben is közel esik egymáshoz. Jókai már 1856. ápr. 1-én elkezdte újra közölni a *Szomorú napokat* a PN-ban.

Ily módon *A régi jó táblabírák* sajátosan egyesíti magában a Jókai-életműben az 50-es évek elején kialakult „Nábob típusú” regényre jellemző elemeket a korábbi, már-már háttérbe szoruló, romantikus vonásokkal.

Figyelemre méltó a regény előadási modorának Dickensre emlékeztető iróniája, különösen Krénfy és környezete ábrázolásában. *A régi jó táblabírákban* említés is esik Dickens *Martin Chuzzlewit*jéről, ami Jókai Dickens-élményének frissességét bizonyítja. (Egyébként a *Martin Chuzzlewit* Pecksniffje számos olyan tulajdonságot mutat fel, mint Krénfy: zsugoriság, képmutató hízelgés, rafinált cselszövére való hajlam.)

★

A régi jó táblabíráknak az országos közvéleményre gyakorolt hatását a Jókai-irodalom általában nagyra tartja. Prém József „e regény rendkívüli hatása”-ról ír (*Jókai Mór. Élet és jellemrajz*. Pozsony 1894. 16.). Császár Elemér szerint, ha méltatlanul is, de jó ideig „a nemzet kegyében” volt (*A magyar regény története*. Bp. 1922. 193.), Szombathelyi Etelka azt állítja, hogy ha „nem is törülhetne ki (ti. Jókai a regény megírásával) az emlékezetből a táblabíró komikus, groteszk figuráját, de fölébe helyezte a régi magyar táblabíró becsületet, tisztelgetre méltó alakját, arany szívét, kedélyét, jellemét. „A régi jó táblabírák” szállóigévé lett s mellette már csak a táblabírák humoros, itt-ott komikus emléke él, de a megvetett nem.” (*A táblabíró alakja a magyar irodalomban*. Bp. 1928. 42–43.) Szinnyi Ferenc a kedvező kritikákat idézi annak bizonyítására, hogy az „egykorú kritikának tetszett”, bár azok áradozó dicséreteit túlzottnak tartja. (I. m. I. k. 333.)

A Szinnyi által is idézett Hf szerint valóban „nagy keletnek örvend”-ett, bár népszerűségét bizonyára nem csekély részben Jókai hírnevének és előző művei sikerének köszönhetette. Ez a népszerűség sem tükröződik huzamosabb ideig a magyar irodalomban.

A Budapesti Viszhang ad hírt arról, hogy a regény megjelenése évében „... egy ismerősünk „A régi jó táblabírák” cím alatt a táblabírói élet adomáit szándékozik összeszedni” (1856. nov. 27. „Hírcsengetyű” rovat) — ami éppen nem a Jókai által kívánt hatásra vall, hiszen — mint regénye előszavában írja — a művel az a célja, hogy a táblabíró elnevezést megszabadítsa gúnyos, anekdotikus mellékízétől.

Már a Jókai elképzelése szerinti hatást bizonyítja Vas Gereben *Egy alispán* című „magyar korrajz”-a (1857), amelyben — mint Szinnyi

is megállapítja (I. m. I. k. 144.) — „a táblabírák dicsérete és sokoldalú munkásságának kiemelése a regény elején *A régi jó táblabírák* hasonló helyeire emlékeztet . . .”, hozzátehetjük, hogy nemcsak „emlékeztet”, hanem (ha példái nem is egyeznek mindig) feltűnően azonos mentalitást, sőt szinte azonos fogalmazást is mutat (*Vas Gereben munkáinak együttes kiadása*. Bp. 1886. 5. k. 10–11.). Egyébként az *Egy alispánban* említett paksi átvágásra Jókai is utal Fenyéry hatalmaskodási perével kapcsolatban: 207–09.

Hasonlóan Jókai szándékával azonos értelmű hatást árul el például bizonyos „cs” 1859-ben frott életképe, az *Egy jó öreg táblabíró*, amelyben Pajor Mátyás Hont megyei táblabírónak állít emléket, s jellemzésében kétségtelenül felismerhetők Jókai Lippay alispánra vonatkozó, elismerő leírásának egyes mozzanatai. (Szépirodalmi Közlöny febr. 6., 167–70.) Ugyanilyen hangú Purgányi [Polgár János] *Egy régi jó táblabíró utazási kalandja* c. tárcája. (Igazmondó 1868. jún. 14., 439. „Olvasnivalók tárháza”.)

Néhányan a kortársak közül viszont egyenesen neheztelve utalnak a regény táblabíró-világot magasztaló tendenciájára, így Vajda János a *Polgárosodásban*. (ÖM Bp. [é. n.] 1134.)

Szinnyi Ferenc hívja fel a figyelmet arra, hogy Degré Alajos *A sors keze* (1856) c. regényének uzsorás alakja, Wucher, egyes vonásaiban hasonlít *A régi jó táblabírák* Krénfyjére. (I. m. 2. k. 52.) Degré egy későbbi regényén, a *Bőkezű uzsoráson* (1882) még sokkal inkább észrevehető a regény hatása. Degré e művében nemcsak egy-egy szereplő jelleme (Józsásy, Miske, Szilárdy), hanem a cselekmény számos mozzanata is Jókai regényének közvetlen hatását mutatja. (L. Büky Irén: *Degré Alajos mint elbeszélő*. Bp. 1939. 55.)

A regény általánosabb irodalmi hatásáról nem beszélhetünk, s a kor irodalmában majdnem változatlanul él tovább a korábbi táblabíró kép is, így például Pálffy Albert *Az atyai ház* című regényének (1858) táblabíró figurái nemcsak nevükben (Horoglaky, Korhányi), de jellemükben is inkább a Józsa Gyuri-féle kompánia tagjaira emlékeztetnek. Gyulai Pál *Táblabíró* c. költeménye (1868) hasonlóképpen a maradi, szűklátókörű megyei tisztviselő képét idézi. (*Gyulai Pál Munkái*. Bp. 1894. 2. k. 32.)

Az vitathatatlan, hogy például Mikszáth a táblabíró-világ ábrázolásában jó ideig mesterét, Jókait követte, azonban Mikszáth műveinek Jókaira emlékeztető vonásai nem köthetők kizárólag *A régi jó táblabírákhoz*.

IRODALOM

A régi jó táblabírák megjelenését az 1850-es évek viszonylag nehézkes sajtóviszonyaihoz mérten is gyér kritika kísérte. A lapok egy része megjelenéséről is kevés adott hírt, akkor is csak néhány sorban. Az Új Magyar Múzeum például csak az év végén emlékezik meg róla az időközben megjelent más Jókai-művekkel, a *Szomorú napokkal* és a *Délvirágokkal* együtt. (1856. IX. füzet 495.)

Mindössze a Hf (szerk.: Tóth Kálmán) ír a napihírek szokásos terjedelménél bővebben és viszonylag korán róla „Hírharang” című rovatában:

„Jókai Mórnak „A régi jó táblabírák” című regénye nagy keletnek örvend. E mű regényirodalmunk egyik dísze. A nyelv varázsa, az előadás gazdagsága, a kedves magyar alakok, a költői eszmék halmaza itt is épp úgy meglelhetők, mint a „Magyar Nábob” [!] és „Kárpáti Zoltán” [!] -ban. E regényeknek egy magyar olvasó könyvtárából sem szabadna hiányozni. A régi jó táblabírákat Jókai Mór szíveskedett felhívásunkra beküldeni, bár a kiadó tulajdonos Emich Gusztáv; hanem Emich Gusztáv úrnak a szerkesztőségek iránti figyelem nem tartozik erősebb oldalai közé.” (1856. máj. 28. 490.)

Ferenczy Jakab és Danielik József *Magyar Írók* c. életrajz-gyűjteményének (1856—58.) Jókai cikke (a regény folytatásos megjelenése idején készült) értékben és rangban a Kárpáthy Zoltán mellett említi *A régi jó táblabírákat*. (229—30.)

A későbbi kiadásoknak semmiféle visszhangja nincs, csupán az 1870-es, második kiadás megjelenésének találjuk nyomát az egyes lapok „Új könyvek” rovatában (pl.: Fővárosi Lapok 1870. jún. 24.).

A regényt kétségtelen gyengéi miatt a Jókai-irodalom a megérdemeltnél is mostohábban kezelte, általában Jókai írói hibáinak felhánytorgatása céljából fordult felé érdeklődése, példakért. A regényre való ilyenfajta hivatkozások sorát Gyulai Pál kezdte meg Jókai *Dózsa György* című drámájáról 1857-ben írt bírálatában:

„A régi jó táblabírák költője, ki nemrég zsákmányolta ki a hajdani kiváltságos osztály részvétét, most jónak látta a régi jó aristocraták

íránti ellenszenvre hivatkozni. Költői igazság helyett, mely oly kevésbé szokta legyezni az aristocratiát mint a demokraciát, politikai éretlenségnek hódol, mi a hatásnak sokszor nagy eszköze." (*Dramaturgiai dolgozatok*. Bp. 1908. I. k. 281.)

A német kiadás szerencsésebb volt a magyar nyelvünél. A Hf örömmel ismerteti a *Magazin für die Literatur des Auslandes* cikkét:

„A *Magazin für die Literatur des Auslandes* közelebb *Jókainak*, *A régi jó táblabírák* című regényéről (melyet Kárfy Titus fordítása után ismer) igen nagy elismeréssel szól. Dicséri az író meleg honszeretetét, a leírt népelet bámulatos természetűségét, az esemény szép fordulatait, a jellemzetes festéseket, mely némely részletekben még *Dickens* e nagy festő tollán is túl tesz. Örülünk, hogy *Jókai* tehetőségét a porosz lap ennyire méltányolja, de különösnek találjuk azon megjegyzését, amit a szerkesztő tesz s mely így hangzik: *„Ez élet és szenvedéseképek új bizonyosságot nyújtanak a német közönségnek arra nézve, hogy Magyarország jelen alkotmányaiiban épp úgy, mint Brasília, nem az a föld, hová a német kivándorlók lépteiket intézhetik.*” Persze a jó szerkesztő azon hitben látszik élni, hogy az a burgonyavész, kolera és éhhalál, melyet *Jókai* *A régi jó táblabírák*-ban fest, mai dolgok, pedig a jeles szerző e művében éppen egy olyan kort akar festeni, mely egészen más, mint a mai Magyarország. E tévedést éppen olyan helyesen, mint élesen veti a *Magazin* szemére a *Pest-Ofner Zeitung*.” (1859. szept. 13. *„Budapesti hirharang”*. — A P—O. Ztg. cikkét lásd a *Keletkezése és forrásai* c. részben, e kötet 454–55 l.)

Gyulai Pál: *Jókai legújabb regénye* (Szépirodalmi Figyelő 1862., 316–17.) c., a *Politikai divatokról* írt bírálatában, vitatva az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* irányregény mivoltát, ismét nyilatkozik *A régi jó táblabírákról*: „*A régi jó táblabírák* című regénye sem az, mert nem a megyei rendszer üdvös voltát bizonyítja be, szemben a parlamentáris rendszerrel, hanem csak táblabírákat rajzol, s egy történetet mond el abból a korból, amikor még a megyei élet virágzott.” (*Gyulai Pál Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye*. 1927. 143.)

Az első tanulmány, amely a napi kritika igényein túlmenően foglalkozik a regénnyel, P. Szathmáry Károly *A regény fôadata* c. dolgozata, amelyet a Kisfaludy Társaság 1870. márc. 30-i ülésén olvasott fel.

„*„Ama szigorú esztétikusok, kik a regényben öncélt és kiválóan alaki tökélyt keresnek s eme felfogás által minden más hatni akarás jogosultságát ki akarják szorítani az egyetlen széptanin kívül, nagyon szűkmarkúak nemcsak a regénnyel, de emez ôsanyjával, a hõskölte-ménnyel szemben is... [A hazafias buzdítás jogosultságára például idézi Zrínyit, Vörösmartyt, majd Eötvös A falu jegyzôjét, Magyarország 1514-ben-jét.]... Eltélnôk-e, A régi jó táblabírák szerzôjét csak azért,*

mert ama korszakban, midőn gúny tárgyává volt téve mindaz, mi magyar, azt a nobile officiumból, nemes önfeláldozással működött hazafias csoportot vette védelme alá szemben a drágán fizetett, idegen népnyzókkal? Kétségtelenül épp oly kevéssé, mint ahogy nem törnénk pálcát Kemény Zsigmond fölött . . .” — írja — illetve mondja — többek között. (A Hon 1870. ápr. 15.; A Kisfaludy-Társaság Évtapjai Uj folyam 6. k. 1870—71. Pest 1871. 66.)

Ez időben komolyabb esztétikai értékelés a regényről az augsburgi Allgemeine Zeitungban jelent meg a nagytekintélyű Julian Schmidt (1818—1886) tollából *Maurus Jókai* címmel, 1871-ben. A cikk első része a *Fekete gyémántokkal* foglalkozik, majd rátér *A régi jó táblabírák* taglalására. Tájékoztatja a német olvasót arról, hogy Magyarországon a szükséget szenvedő nép érdekeit képviselve a táblabírák gyakran összeütközésbe kerültek az arisztokráciával. A mű erényei közül az éhségsújtotta vidék leírásának megragadó igazságát, a Brenóczy család jellemzését említi, különösen dicséri Boros ispán alakjának megformálását. Sajnálkozva konstatálja viszont, hogy a kitűnő kezdet által felcsigázott érdeklődést a későbbi részek nem elégítik ki, a cselekmény nemvárt irányba kanyarodik el, s fásasztóan csapongó lesz. Mivel J. Schmidt tévesen tájékozott a regény megjelenési idejéről, csak ezután veszi sorra — mint későbbi műveket — az *Egy magyar nábobot* és a *Kárpáthy Zoltánt*. (314—15. sz. Beilage.)

A tanulmányt A Hon 1871. nov. 22-én röviden ismerteti névtelen tárcájában *Schmidt Julián Jókairól* címmel.

Gyulai Pál: *Újabb magyar regények* (1873) című tanulmányában Jókai művei népszerűségének okait mérlegelve megállapítja, hogy Jókai ösztönszerűleg megérzi, vagy tudja, hogy „mily egyének és viszonyok rajzával férközhetni leginkább a magyar közönség szívéhez”, majd példaképpen említve az *Egy magyar nábobot*, írja: „*A Régi jó táblabírák* [!] a Bach-korszak szomorú idejében a régi, pezsgő életű megyék és hazafias tisztviselők emlékét újítja meg.” (*Bírlatok* 1861—1903. Bp. 1911. 102—103.)

Hosszú idő után csak a Jókai-jubileum előkészületei terelik ismét a figyelmet a regényre. Idézzünk a jubileum alkalmából megjelent cikkekből, tanulmányokból, néhány *A régi jó táblabírákra* vonatkozó, jellemzőbb részletet:

Dr. Ernyei István *Jókai regényköltészete* (Zala, politikai és vegyes-tartalmú hetilap 1893. nov. 19. „Tárca”) c. cikkében írja: „*A Régi jó táblabírák* [!] című regénye a Bach-korszakbeli kétségbejött állapotokkal szemben a régi megyéknek önfeláldozó, hazafias tisztviselőiről emlékezik meg, emelve a regény érdekét a felvidéki ínség s az akkori országos intézmények ismertetésével.” [Jókai jellemábrázolását, nőalak-

jainak rajzát méltatva:] „Csak a ‚Régi jó táblabírák‘ [!] című regény egyik kedves alakjára, Cynthia grófnőre emlékeztetek. Emésztő szenvedélye, örökös aggodalma imádottjáért, a szörnyű vád, mely apja haláláért őt teszi felelőssé: végre kibillenti lelkének egyensúlyát s agyára örök éj borul, mely megszabadítja szenvedéseitől. Nem véletlen okozza vesztét, hanem belső világának összeütközése a külsővel, mindenről megfeledkező szerelmének harca családjá akaratával s fizikumának gyöngesége a lobogó szenvedély által felidézett ellenséges viszonyokkal szemben. Ez az ő tragikumának útja, melyen nem lehet többé visszafordulni.”

Kováts Antal (*Jókai mint regényíró. A Kecskeméti Kegyesrendi Főgimnázium értesítője Kecskemét 1894.*) írja:

„Történeti regényeiben... a valószínűség korlátait átlépi... Már történeti korrajzai a siker határához közelebb állanak s akár ‚A régi jó táblabírák‘, akár ‚És mégis mozog a föld‘ című regényeit vizsgáljuk a hitelesség szemüvegén, a méltányláshoz több igényt tartanak történeti regényeinél. ‚A régi jó táblabírák‘ annak a régi magyar megerend-szernek magasztalása akar lenni, mely mindene volt a magyarnak... s Jókai műve mintegy ellensúlyozása akart lenni Eötvös József báró ‚Falu jegyzőjének‘ [!], mely a centralisták törekvéseit óhajtván diadalra juttatni, satirikus és gúnyos vonásokból összeállított egyoldalú s kevésbé igaz képe az önkényeskedő megyének, mint Jókai regénye.” (21.)

A tanulmányok nagyobb része, ha egyáltalán szól *A régi jó táblabírákról*, Gyulai idézett megállapításait ismétli, más, rendszerint terjedős fogalmazásban, így például Prém József (*Jókai Mór. Élet és jellemrajz Pozsony 1894.*), Kőrösi László (*Jókai Mór. Kortörténeti könyvtár 5–6–7. füzet Bp. 1894.*).

A századfordulón az elmúlt évszázad irodalmára visszatekintő tanulmányok közül Endrődi Sándor: *Századunk magyar irodalma képekben Széchenyi föllépésétől a kiegyezésig* (1900) c. kötete azok közt a Jókai-regények közt említi *A régi jó táblabírákat*, amelyek szerinte „egy-egy igazi jótétemény” voltak s „ezrek sebeit gyógyították be”. (360.)

A Jókai halála évében fellendülő Jókai-irodalomban ismét találunk *A régi jó táblabírákra* vonatkozó sorokat. Új vagy lényeges megállapítás ezekben sem található, csupán Szabó László: *Jókai élete és művei* (Bp. 1904.) c. kötete és Solymossy Sándor: *Jókai írói egyénisége* c. cikksorozata (Tanulók Lapja 1904. jún. 26., júl. 3., 10. sz.) méltó említésre. Az előbbi a regény irányregény jellegét hangsúlyozza (205–06.), az utóbbi Cynthia grófnő jellemrajzát dicséri (júl. 3., 218.).

Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora* (1906) című művében több helyütt említi *A régi jó táblabírákat*. Részletesebben az alább idézett helyeken:

„A Régi jó táblabírák [!] elején a régi közigazgatást rajzolta Jókai eleven színekkel. Feltűnt a cenzornak ez a rajz s amint egy-két tárcát elolvasott belőle a *Pesti Naplóból*, gyanút fogott, hogy abból nem süllhet ki jó a közcsendre nézve, maga elé idéztette a báró-szerkesztőt és garanciát kért arra, hogy a regény a régi közigazgatás dicsőítésével kezdődjén, nem lesz további folytatásaiban persiflage a mostani közigazgatásra.

Kemény a fejével intett, hogy biztosítja.

— Talán már olvasta? — kérde Woraiffka — Hol van a regény?

— Még a Jókai fejében van.

— Ön akarja revidéálni az egyes folytatásokat?

— Azt nem teszem; nem vagyok cenzor.

Woraiffka felpattant:

— Akkor hát milyen alapon mer engem biztosítani?

— Azon az alapon — felelte nyugodtan Kemény Zsigmond —, hogy Jókainak épp úgy nincs fogalma a régi közigazgatásról, mint a mostaniról, minél fogva nem is persziflálhatja azt.”

Mikszáth az anekdotával kapcsolatban megjegyzi: Gyulai Pál szóbeli visszaemlékezése. (Mikszáth Krk 19. k. 6.)

„Jókai szerencsés volt abban, hogy meg tudta találni minden időben a szükséges témát . . . A *Régi jó táblabírákban* a régi megyéket eleveníti meg patriarkális tisztviselőikkel és intézményeikkel, mert a paragrafusok labirintusával agyonnyomott közönség előtt eldorádónak tűnik fel a kocsiulésről élőszóval ítélező régi, józú táblabíró.” (Uo. 50.)

Oláh Gábor: *Jókai és Debrecen* című tanulmányában (ItK 1906. XVI. évf. 132—51, 265—79.) írja, hogy Jókai regényeiből „meg lehetne szerkeszteni Magyarország költői földrajzát . . . Az északi felföld szemnek szép, de életnek nyomorúságos világa *A régi jó táblabírák* történetéből ismerős.” (275.)

Az első világháború alatti és utáni Jókai-kutatás a korábbinál több figyelmet szentel a regénynek.

Szendrey Zsigmond: *Népbabonák Jókai műveiben* (Ethnographia 1919. 115—27.) című tanulmánya néhány példát *A régi jó táblabírákból* is említ. (E kötet jegyzeteinek *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* c. részében a megfelelő helyeken hivatkozunk rá.)

Király György: *Tompa, Arany, Kemény, Jókai, Madách . . .* (Nyugat 1922. 701—08.) című töredékében maradt tanulmányában a 19. század társadalmi életét rajzoló Jókai-ciklust lát az életművön belül, amely a *Rab Rábyval* kezdődik. Ide sorolja *A régi jó táblabírákat* is, amely „a 19. század eleji patriarchális nemesi társadalom képét rajzolja”. (707.)

Császár Elemér: *A magyar regény története* (Bp. 1922.) című kötetében írja:

„Legnagyobb értékűek kétségkívül [Jókainak] azok a regényei, melyeket főntebb politikaiaknak neveztem [ti. a 190–91. lapon az *Egy magyar nábobot*, *Az új földesurat*, *Kárpáthy Zoltánt*, a *Köszlő ember fiait* és az *Egy az istent* említi így]. A régi jó táblabírákon kívül (1856), mely méltatlanul volt egy jó ideig a nemzet kegyében, a többi abszolút értékű és vagy egészében vagy legalább sok részletében remek. Ez volt Jókai igazi műfaja, nem hiába mind annak a negyedszázadnak terméke, mikor ereje teljében volt.” (193.)

Zsigmond Ferenc (*Jókai Mór élete és művei*. Bp. 1924. Bethlen Könyvtár 8. sz.) a valóság és fantázia viszonyát vizsgálva Jókai regényeiben említi:

„Az olvasóközönség illúzióját is megmentette, a maga regényírói lelkiismeretét is megnyugtatta Jókai, midőn a jelen és a közelmúlt egyes feltűnőbb történelmi tényeit gyúrta össze képzeletének kovászával. Egy-egy országos elemi csapás motívuma, melyekre még csaknem minden olvasó emlékezett (az 1831-i kolerajárvány: *Szomorú napok*, az 1838-iki pesti árvíz: *Kárpáthy Zoltán*, a felvidéki éhínség: *A régi jó táblabírák*, az 1863-iki pusztító szárazság: *Szerелеm bolondjai* stb.) az egész költői cselekvény hátterét olyan megnyugtató hitelességűvé rögtönözte a nagyközönség számára, akárcsak a tőkepezés bizalmatlankodását egy-egy telegkönyvi adat.” (46.)

A Jókai-centenáriumra készült el Zsigmond Ferenc nagy monográfiája, a *Jókai* (Bp. 1924.), amelynek néhány részlete — mindegyik foglalkozik *A régi jó táblabírákkal* is! — már a kötet megjelenése előtt nyilvánosságra került (*Jókai mesemondása* It 1914 : 353–56.; *Jókai regényeinek korszerűsége*. Új Magyar Szemle 1922. szept. 249–51.; *Jókai regényhősei*. Budapesti Szemle 1922. 547. sz. 55–73.), a „Humora” c. fejezete pedig *Jókai humora* címmel belekerült a Kőrösi Henrik szerkesztette *Jókai-émlékkönyvbe* (Bp. 1925), — több fejezetében foglalkozik *A régi jó táblabírák* problémáival.

Az „Írói népszerűségének fénykora” című fejezetben Jókai „demofil” hajlamáról beszélve közbeveti, hogy az „ingerült bírálattól” [amely pl. Vas Gerebennél gyakori,] „... tartózkodik, részint magasabb röptű képzelete miatt, mely egységesebb képben szereti és tudja szemlélni hazánk társadalmának összességét, részint talán az opportunizmus szempontja kedvéért, hogy olvasó táborának egyik rétegét se idegenítse el magától. (Ha néha megtörténik nála, hogy valamelyik társadalmi osztályt mintegy a többinek vagy egy másiknak a rovására dicsér meg, olyankor kissé nyugtalanává válik s könnyen átcsap az ellenkező irányba, talán az „egyensúly” megmentése érdekében! Így következett pl. *A régi jó táblabírák*ra a másik esztendőben a — *Dózsa György*. Gyulai Pál keményen meg is rója ebben az eljárásban az *elvtelenséget*, mi azonban

inkább az alig fegyelmezhető impresszionizmust látjuk benne, mely — mint az újságírás — az alkalmi hangulatok rabja, a ma szemével lát, márpedig a ma hamar átváltozik tegnappá. (169.)

„Egy évvel korábban [ti. az *Elátkozott család* 1857-i megjelenése előtt egy évvel] (1856) jelent meg a *Régi jó táblabírók* [!]. A cím igen vonzó, a tárgy az ötvenes évek magyar olvasóközönsége számára az ellentét révén nagyon alkalomszerű lehetett; az osztrák bürokratizmus sivár zsarnoksága közepette mely nem is tudott volna, de nem is akart számolni a magyar érzelm- és gondolatvilágával és a magyar jogszolgáltatás sokévszázados hagyományaival: mint valami elveszett paradicsomra gondolt vissza a Bach-korszak magyar nemzedéke a letűnt táblabíróvilág patriarkális igazságszolgáltatására, mely a paragrafusok özönével nem torlaszolta el egészen a szívhez és a méltányos, józan belátáshoz vezető utat. A regény előszavában Jókai nagyon ügyesen ki is használja a témának ezt az alkalomszerűségét, e melabús — bár kissé kiszámítottan melabús — előhang az eltikadt lelkű kortársakra üdítő italként hatott s búfelejtő gyönyörűséget ígért. De nemcsak az akkori, hanem a mai olvasó is nagy reménnyel veszi kézbe ezt a regényt, mikor címén kívül még nem ismer belőle egyebet. Hiszen tudjuk Jókairól, hogy mennyire szereti az adomát s az adomai alakokat, a táblabíróvilág talaját pedig valóságos őserdeje nőtte be az anekdotáknak . . . itt tehát elemében fogja magát érezni a szerző s ha adomázó kedvében talán túlzásba megy is (mert ez szokása), a túlzás éppen az adomai tárgyakkal okoz legkevesebb kárt s a legerősebb túlzás esetében is bizonyára mulatságos torzképet kapunk majd, főként pedig táblabíróhumort, derűs bölcseségű világnézetet, évszázados tapasztalati hagyományoktól hitelesített adomai típusokat.

De mindebből és éppen ezekből nem kapunk semmit. Csalódásunk annál nagyobb, mert Jókai a regény elején így mutatja be a táblabíró-osztály vezérét, Lippay alispánt: „Különös szabadalma volt mások szomorúságát elrontani s a legerzékenyebben kezdődő jeleneteket tréfára fordítani. Az ő adomái vetettek véget a legingerültebb vitáknak a közgyűléseken, az ő adomái fejtették meg a legbonyolultabb jogkérdéseket, azok engesztelték ki a haragvó feleket egymással, azok paralizálták a legsúlyosabb dikciókat, azok derítették fel még magát a halált is.” De bizony az adomák derűs világa helyett borzalmas rémtörténetet kell végignéznünk; egy egész országrész népe az éhhalállal küzd, az anyák nehány huszasért kínálják áruba gyermekeiket, a kiéhezett emberek csodálkoznak, hogy milyen vörös színű lett az ég, a fák, a felhők, minden, pedig „a hetes ínség szomorú hallucinációja ez a veres szín, mely eget, földet befest”; a köznyomorral rikító ellentétben van a jöttment bérlő szívtelen önzése; azután megjelennek előttünk egy degene-

rált mágnáscsalád tagjai, kik közül az apa a saját leányát akarja öngyilkosságra kényszeríteni, egy másikójuk párbaj-őrület mániákusa; gyilkossá lett vén csavargó romantikus alakja is fellép a cselekvény színterén, hogy végül veszett farkas marásától vegye a kérlelhetetlen igazság büntetését; szerelmében megőrült grófleány, ennek öngyilkossá vált imádója, továbbá nászéjszakáján halálos párbajt vívó férj, stb. teszi egészen Sue generé ez a regényt, a borzalmas és szentimentális elem bántó összevegyítésével. A jellemelek belső igazsága ellen sehol sem vét nagyobbat Jókai, mint itt; az egyetlen szerencsés kivétel a parlagian természetes modorú Boros ispán alakjának sikerült rajza a Krénfyvel való jelenetében.” (175—76.)

„Szabadságszeretetünknek, dicsőségvágyunknak, büszkeségünknek, hiúságunknak egyaránt jólesett és hízelgett a *nagy idők* (1848—49) emléke a Bach-korszakban. Elfeleedtük a szabadságharcért felelős emberek összes hibáit, tévedéseit, mulasztásait (illetve mindezt áthárítottuk Görgeyre); csak a szépet és jót láttuk meg a rendkívüli eseményekben, az önzetlen, haladni vágyó szabadelvűség bámulatosan rohamos diadalát ünnepeltük benne s annyira hálások voltunk érte, hogy fölruháztuk minden erénnyel azt a korszakot, amelyet a nagy alkotmányreform megsemmisített... De a bosszút lihegő osztrák erőszak a Kossuth köztársaságával együtt a nyolcszázötven éves nemesi alkotmányt is eltiporta s elvakult kegyetlensége egymás karjába kergette a gyászoló nemzet minden osztályát, urat és jobbágyot egyaránt. Így lett a *nép* fogalma elcsépel, ártalmatlan szólammá, a gyűlölt idegen testi-lelki tulajdonságok becézett ellentétévé. Viszont így lett a rendi alkotmány az egész nemzet megszentelődött emlékévé s a mindenkori magyar nemesség a régi jó világ minden érdemének és boldogságának letéteményesévé. A reformkor néhány fennkölt lelkű vezető politikusának szív- és eszmevilágát átruházták az egész nemességre s így a jelenük bajai miatt elkeseredett emberek a közelmúlt mezején idillikus, kedves, eszményi kiránduló helyet rendeztek be maguknak. Ilyenformán kezd előttünk érthetővé válni az a furcsának látszó — már említett — körülmény, hogy Jókai két egymás melletti esztendőben írta *A régi jó táblabírák* című regényt és a *Dózsa György* c. drámát. Ez utóbbi mintegy a reformkor véres analogonja s mintegy azt hirdeti: lám a közelmúlt magyar nemessége mennyire másként viselkedett a jobbágyfelszabadítás kérdésében! A nép pedig, amennyiben egyáltalán olvasott könyveket, szintén gyönyörködni tudott a régi jó táblabírák eszményien patriarkálisnak rajzolt világában, kész szívvel adta meg a hódolatot az atyai bánásmódú, emberséges megyei uraknak. Jókait tehát — mint az egész akkori nemzedéket — hol a radikális szabadelvűség eszméje kapja meg s elkáprázott szemmel néz bele az 1848—49-iki magyar hősiesség villám-

fényébe; ilyenkor a messze múltba is átviszi anakronisztikusan ezt a modern politikai eszmekört (így született a *Dózsa György*); — hol pedig a szabadelvű eszméket önként megvalósító magyar nemesi rend iránt gyullad lelkesedésre s ilyenkor néha szintén anakronizmusba téved, midőn a romantikus felfogás színes világítását vetíti rá az aligmúlt évtizedekre is, melyekre néha még úgyszólván a kortársak emlékezetének napfénye süt . . .” (201—03.)

A „Világnézete és költői motivációi” című fejezetben:

„Jókai világnézetével, mely az anyagvilág törvényeit is valami szublimált eszménység oldatában tudja a maga céljaira átfőzni, kirívó ellentétben van az a néhány szórványos eset, melyben Irónk, talán olvasmányainak pillanatnyi hatása alatt, vagy éppen csak szeszélyből, a naturalizmus megokolásmódjához folyamodik.” Jegyzetben: „Lásd pl. a születési terheltég motívumát Cynthia grófnővel *A régi jó táblabírák* 384.” (303—04.)

„A szabadságharc tüzeiben nagyot tisztult salakjától ez a világnézet. Megmaradt azon túl is romantikusnak, de érdekes közeledést mutat a közkeletű, hogy ne mondjuk: a ‚hivatalos’, a nyárspolgári életfelfogáshoz”. Jegyzetben: „A romantikus és nyárspolgári világnézetet mint valami híd, úgy köti össze a lovagvilági szellem csökevénye: a párbaj. Ez mindvégig eleven alkotórésze maradt Jókai erkölcsi világnézetének. Szerinte az igazi férfi, ha megsértik a becsületében, párbajjal köteles kockára tenni életét még abban az esetben is, ha éppen nászéjszakáját kell ezért feláldoznia s ha mit sem sejtő fiatal hitvesét kell is özvegygé tennie e cselekedettel. (Lásd pl. Fenyéry párbaját a *Régi jó táblabírákban*).”

„...ez idő óta [ti. 1848 után] házasság nélkül nincs Jókai műveiben igazi szerelmi boldogság . . .” — itt Zs. F. utal *Az aranyember-re*, mint kivételre, majd példákat sorol fel tétele igazolására a *Kárpáthy Zoltánból*, a *Török világ Magyarországonból*, *A kéoszlvú ember fiaiból*, majd Tarnóczy Irén és Fenyéry viszonyát ismerteti, idéz is *A régi jó táblabírák* 261. lapjáról.

A „Regény-hősei” című fejezetben:

„Jókai regényalakjainál tehát nem az a hiba, hogy nagyon fiatalok, hanem az, hogy bennük többnyire olyan tulajdonságok egyesülnek, amelyek tárgyilagos tapasztalataink szerint, illetőleg a tudomány bizonyossága szerint nem férnek össze az ifjúkorral, gyakran pedig egymással sem . . . Ott van Tarnóczy Irén (*A régi jó táblabírák*): oly finom, oly parányi, hogy alig látszik idősebbnek tizenkét évesnél (pedig már — tizenöt éves!), de ha első pillantásra gyermeknek néztük is, csakhamar el kell ismernünk, hogy ‚komoly, tiszteletre méltó delnő, akivel okosan kell beszélni és meggondolni, hogy mit mondunk előtte, mert

ha balgaságot találunk kiejteni, ő bizonyosan megigazít s ha valamit nem tudunk, ő bizonyosan tudni fogja és megmagyarázza.' Lám, hogy rajta lehet kapni Jókait, mikor – hogy úgy mondjuk – belelovalja magát a túlzásba. Ha eddig nem hitte volna el valaki azt a közkeletű igazságot, mely az ún. majomszeretetet károsnak mondja a nevelés, a jellemképezés terén: meggyőző példát találhat reá Tarnóczy Irén jellemrajzában, mely az író túlságos rokonszenve miatt válik torzképpé, mégpedig az a baj, hogy akaratlan torzképpé. Hiszen egy tizenöt éves kis leány, aki hibákra vadászik s minden szavunkat azért figyeli, hogy megigazíthasson bennünket és megmagyarázgassa (!) amit nem tudunk; ilyen alak rajza hálás téma lehet, de csak komikai irányban; már pedig Jókaitól itt semmi szándék nincs távolabb, mint nevetségessé tenni ezt a tudákos kis hősnőt.” (318–19.)

A „Humora” című fejezetben Jókai adomázó kedvéről szólva írja:

„Jókai e kedvtelése az idővel nem csökkent, hanem növekedett. Ebben a tekintetben Jókai igazi táblabíró maradt mindvégig: élő adomázó, aki mohón fogyasztja a néphumor ízes termékeit, de még pazarabb bőszéggel termeli is azokat. Ha a táblabíróvilágnak egyéb érdeme nem lett volna is, magáért az adomázó, humoros életfelfogásért is örökös kegyelettel hódolna neki Jókai. Már 1848-ban védelmükre kel a táblabíráknak, pedig ez akkor hálátlan vállalkozás volt (Petőfi nemcsak általában a magyar nemesről, hanem *A táblabíróról* is végtelen torzképet rajzolt, a Pálffy Albert lapjának: a *Március 15-ikének* ez volt a jeligeje: „Nem kell táblabíró-politika”). Az 1855–57 közötti időszak első terjedelmes regénye is *A régi jó táblabírákról* szól (1856). (A vármegyei, vagyis más szóval a táblabírói közigazgatásnak az anekdota humoros szemüvegén át való megörökítése terén Jókai a mester, Mikszáth már csak Jókai-tanítvány . . .)” (344.)

Az „Előadó művészete” című fejezetben a hírlapírói módszer behatolását fejtegetve, példának hozza fel többek között:

„*A régi jó táblabírák* (íratott 1855-ben) elején a felvidéki éhínség részvételtelő leírását olvashatjuk; a 62. lapon [NK!] aztán ezzel a korszerű fogással tér át más tárgyra az író: Ne törődjünk tovább a sok éhenhalt emberrel; „Mikor éppen az a legfőbb baja az olvasónak, hogy Krímiában nem akarnak az emberek eléggé gyorsan halni, akkor álljon elő valaki és papoljon *három hétig* [Zs. F. kiemelése!] folyvást arról, hogy a felvidéken hogy hal meg egy pár falu éhségben . . .” Íme a „három hétig” tartó tárcarészletek csökevénye a későbbi kiadásokban is, ahol alig érti már az olvasó.” (392.)

Ugyanebben a fejezetben arra, hogy Jókai vérbeli tárcaregény író, *A régi jó táblabírákból* is hoz fel példát:

„Mikor egy komikus alak jellemzésekor per analogiam hivatkozik az akkor (1856) roppantul divatos palóc költőnek, Lisznyainak furcsa egyéniségére, kinél „a legtarkább rhetori flosculusok mind valódi érzés szüleményei’ . . .” (395.)

A Jókai-centenárium alkalmával megjelent írások, elmondott emlékbeszédek stb. a következőképpen foglalkoznak *A régi jó táblabírákkal*:

Ferenczi Zoltán: (*Jókai. Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére. Bp. 1925. A szerkesztésért és kiadásért felelős Dr. Lukinich Imre.*) „. . . a legjobban rajzolja az 1820–1848-ig terjedő, úgynevezett reform-korszakot, azután a forradalmat s az ezt követő elnyomatás korát, továbbá a magyar köz- és népelet jeleneteit, hol regényeibe szöve, hol külön elbeszélésekben, ennek természetes magyarázata az, hogy mindezt közvetlenül látta, átélte, maga is szerepelt bennök s regényalakjaiban részben felismerhetők kora nagy szereplői . . . Ezekben lehet mondani, ez a kor jobban van rajzolva, mint történelmi műveinkben. Ezek a regények a reformkorból kivált *Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*, az előbbinek folytatása, *A régi jó táblabírák*, . . .” stb. (636.)

Négyesy László (*Jókai költői és nemzeti értéke. Akadémiai Értesítő 36. k. 1925. jún.–szept. 106–26.*) Jókai humorát vizsgálva, miután utal arra, hogy sem a francia, sem az angol irodalom nem befolyásolta jelentékenyen, kijelenti: „A régi nemesség és táblabíróvilág, továbbá a nép humorából ő kedves, jóhiszemű, nem érzelgős és nem kesernyés, hanem derült és kedélyes irodalmi humort nemesített.” (116.)

„Főleg a szabadságharc után lett az ő szerepe gondviselészterfűvé – írja a továbbiakban – . . . Az ő regényei, novellái lettek e korszak legkedvesebb olvasmányai, melyek legjobban elhatottak lefelé is, legalább a polgárházakba és felfelé a palotákba és mindenütt magyar érzést, szellemet közvetítettek, a magyar szó zenéjével hatották át a szíveket. Ez időkből valók első nagy regényei és novellagyűjteményei, az *Erdély aranykora*, a *Törökvilág*, a *Magyar nábob*, a *Kárpáthy Zoltán*, a *Dekameron*, *A régi jó táblabírák* és egyebek genialis hibáikkal és csodálatos szépségeikkel, aranyos illúzióikkal, páratlan hangulatosságukkal és stílusuk megvesztegető bűbájával . . .” (123–24.)

Berzeviczy Albert 1925. jan. 13-án a pesti vármegyeházán mondott beszédéből idézzük az alábbi részletet: (Lásd Akadémiai Értesítő 1925. 36. k. jan.–máj. 6–7.) „. . . ebben az ősi székházban illik különösen megemlékeznünk arról, hogy Jókai a megyei életnek kiváltságos költője volt. Legszebb regényei át meg át vannak szöve a régi megyei élet, a táblabíró világ, a megyeházi háborúskodások kedves romantikájával. Báró Eötvös József híres regényében korholta, megbélyegezte a régi

rendi vármegye fattyúhajtásait, Vas Gereben a maga kedélyes csevegéseiben adoma és móka, elismerés és magasztalás közé vegyített sok gúnyt és némi torzítást is, de olyan művészettel és egyúttal olyan szerep tettel senki sem festette a régi megyei életet, mint Jókai . . .” (7.)

Buday Dezső: *Jókai lelke* (Nyugat 1925. 1. k. 326–43.) című, sajátos szempontú, általában kissé felszínesen szellemeskedő tanulmánya több helyütt hivatkozik *A régi jó táblabírákra*:

Jókai hőseit osztályozva: „*A fiskális*. Szürkébb [ti. a Berend Iván és Tatrangi Dávid típusoknál], de mindig aktív hősök a fiskálisok, akik titokzatosan hallgatnak egy ideig, de azután tűzön-vason nyomoznak és megtalálják a bűnöst. Fenyéry a Régi jó táblabírák-ban, Lévyay a Politikai divatokban és Vámhídy a Szegény gazdagok-ban, lassan szövik hálójukat, mint a pók. Becsületesek és szegények. Az egyik pláne önfeláldozásból lettszegénnyé, akkor, amikor beütötte öklével [!] a hatalmas Krénffi [!] ajtaját. Titkolóznak is ezek az ügyvédek. A nagy titkolózás miatt kettőre is megharagszik a felesége, de olyanok, mint a jó Nick-Carter, nem árulnak el semmit a nyomozás adataiból, ameddig mindent nem tudnak. Akkor azután ráterítik a vizeslepedőt a közbecsülésben álló gazemberre.

Mert mi sem természetesebb, mint hogy nem egyszerű nyomozásról van szó. A gazemberek végrendelet-hamisítók, tolvajok, méregkeverők, pénzhamisítók, gyilkosok egy személyben, de a világ közbecsülésével övezi őket. Krénffinek [!] nagy birtoka van [!] és nemsokára az Illésy [elírás, Maróth *Illés* keresztnéve zavarta meg!] grófok birtokának hatalmába is jutna [!] . . .” (328.)

„*A mindentudó szélhámos* . . . Közönséges gonosztevőre kár is szót vesztegetni, a végrendelet-hamisító Fertőy, a gyilkos Krénffi [!], az ördögi Mazrur, stb. mind elveszik büntetésüket.” (331.)

„*Az arisztokraták* . . . Az öreg grófok inkább aulikusok, alázatosak, udvariasak, de amellet hidegek, mint Temetvényi Ferdinand, mint az öreg Decséry Pál, mint Cynthia grófnő bátyjai [!] . . .” (332.)

Fenyéryt, majd Cynthiát említi ismét a 332., illetve 335. lapon. Bővebben utal még *A régi jó táblabírákra* a következő részekben: *A sudár termetű grófnők* (307.), *A kistermetű lányok* (338.), *Eljegyzés, esküvő* (340.), *Az idegen népeket* . . . (uo.)

Voinovich Géza: *Jókai* (Budapesti Szemle 1925. 580. sz. 321. 436.) c. tanulmányában írja: „Sokszor világosan látni, mint sodorja el írói tervétől a megáradó phantasia . . . [itt az *Erdély aranykorára*, majd a *Fráter Györgyre* utal] . . . Múskor a *Régi jó táblabírák* patriarchális korába készül vezetni, de útját egyszerre szerelmi történet önti el; meglehet különben, hogy a censor sem túrta a régi közigazgatás dicséretét a Beamterek [!] rovására.” (427.)

Dr. Nagy Sándor (*Jókai*. Brassó, 1925.) dolgozatának „Hősei” című részében említi az ügyes, eleven leánytípusok között Tarnóczy Irént is (50.), az „ártó ösztönű, gonosz alakjai” közt Krénfyt (51.).

„Legkedveltebb társadalmi osztálya, melyből hősei a legnagyobb tömegekben kerülnek ki, a nemesi középosztály, a régi jó táblabírák patriarchális világa, a rendi Magyarország földi gondviselői, kikből minden kietelt. A táblabíró volt az ország közigazgatása, közigazdása, mérnöke, vízszabályozója, törvényhozója, bírása, ügyvéde, orvosa, költője, tudósa, könyvcsinálója és könyvmegvevője. Most mindezekre külön ember születik” — mondja az író.

„Látjuk a főispánt úgy is mint a hatalom és reakció, úgy is mint a haladás és igazság emberét; a mindenható alispánt, ki igazságért és törvényért mindenét, még szerelmét is feláldozza . . .” (54—55.)

A „Meséi” c. fejezetben: „Amennyiben témája egyéni érdekű, úgy az rendszerint a gonosz törekvése vagy szerzésére; celszövényre, mely ügyesen bogozva csak a végén bomlik meg. Gyakori motívuma e tekintetben a per; olykor, mint a gonosz törekvések segítő eszköze (Maszlaczy a *Kárpáthy Zoltánban*), többször, mint a jók védelme a gonoszokkal szemben. (*A régi jó táblabírák*).” (62.)

Végül az országos szerencsétlenségek, elemi csapások kedvelt szerepeltetésével kapcsolatban említi ismét *A régi jó táblabírákat*. (67.)

Solymossy Sándor: *A nemzetnevelő Jókai* (Néptanítók Lapja 1925. 13—14. sz.) című cikke *A régi jó táblabírákat* az 1820-as évek irodalmi és társadalmi viszonyait megjelenítő *Eppur si muove* mellett, mint „ugyanaz idők [!] megyei életét s egy felsőmagyarországi ínséges évet” élénk táró regényt említi. (8.)

Dr. Moesz Gusztáv: *Jókai növényismerete* (Természettudományi Közlöny 1925. 108—09.) című dolgozatában mint Jókai növényi életjelenségekhez fűzött elmékedéseinek szép példáját idézi *A régi jó táblabírákból* a 6. lap 4—7. sorait.

Solymossy Sándor: *Jókai és a magyar nép* (Népelet az Ethnographia harmadik folyama. 1925. 1—15.) többek között Jókai motívumismélteléseivel foglalkozik, s példáinak felsorolása közben írja: „Az uzsorás szipolyok közül Kőcserepy (*Kárpáthy Zoltán*) és Krénfy (*Régi jó táblabírák*) egymásnak külsőben, tetteikben ikertestvérei . . . A műköltőt éppúgy, mint a nép fiát elragadja a mesemondás varázsa, nem törődik az ismétlésekkel, benne él képzelete világában s azt úgy rendezzi el, ahogyan neki legothonosabb.” (9.)

Gulyás József: *Jókai és a népdalok* (Népelet az Ethnographia harmadik folyama. 1925. 133—48.) c. cikke több helyen hivatkozik *A régi jó táblabírákra*. Hivatkozásaira e kötet jegyzeteinek *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* részében a megfelelő helyeken utalunk.

Tolnai Vilmos: *Jókai és a magyar nyelv* (Magyar Nyelv 1925. 21. k. 91.) c. tanulmányában Jókai leleményes névadási módszerét jellemezve említi Krénfy nevét is.

Gál János: *Jókai élete és írói jelleme* (Berlin 1925) c. munkájának „A bonyolítás” c. fejezetében *A régi jó táblabírák* is azok közé a regények közé sorolja, amelyekben „néhány kitérést és zökkenőt nem tekintve, a cselekvény határozott és következetes irányban fejlődik”. (127.). „A megoldás” c. fejezetben írja: „Jókai gonoszai, ha megszólal a lelkiismeretük, vagy önmaguk végzik el magukon az ítéletet, vagy amúgy is meghalnak hamarosan s nem kínozza őket sokáig lelkiismeretük. Márton (‘A régi jó táblabírák’) bezárkózik egy kunyhóba és éhhalálra [!] ítéli magát a gyilkossága miatt . . .” (133.)

Magyar Irodalmi Lexikon (Szerk. Ványi Ferenc. Bp. é. n. [1926]) *A régi jó táblabírák* címszó alatt ismerteti a regény cselekményét. (72.)

Szombathelyi Etelka: *A táblabíró alakja a magyar irodalomban* (Bp. 1928.) összefoglalja a műre vonatkozó korábbi megállapításokat (elsősorban a Gyulai és Zsigmond Ferenc tanulmányaiban olvashatókat hangsúlyozza), a regényből idézve ismerteti Lippay alispán jellemét (42–45.). *A régi jó táblabírák* hatására vonatkozó megállapítását idéztük e kötet 458. lapján.

Hankiss János: *A detektívregény* (Bp. 1928.) c. könyvének VII. fejezetében (*Jókaitól napjainkig*) foglalkozik részletesebben a regénnyel: „Utoljára hagytam három példát, mert legjobban jellemzik Jókait az adott szempontból és megmutatják, hogy sokszor a bűnügy vagy a bűnös titok kedvéért írja meg egy-egy híres regényét vagy novelláját. *A régi jó táblabírákban* a szerelmi történet csomója lazán, felületesen van kötve úgy, hogy amikor a tulajdonképpeni cselekvény kibogozása megtörténhetik, egy kis rántásra elsimuljon. A fődolog a ‚jöttment parvenu’ titkos bűneinek leleplezése, küzdelem a pénz és a helytelen törvények adta modern ököljog ellen. [E ponton jegyzetben utal arra, hogy „Jókainak e regénye áll legközelebb Nagy Ignác és Kuthy célzatos regényeihez, aminthogy szerzőnk a gyakorlatban sokszor rácsafol nyíltan vallott politikai elveire.”] Krénfy szerelmes Cynthia grófnőbe; az orvos-ságos üvegcsék kicserélésével megöli Cynthia apját, s a leánya tereli a gyanút, hogy így a grófnő élete és becsülete az ő kezében legyen. A gyilkosság bűne nála megfelelő társaságban van, mert az ‚emberi nadály’, a ‚tízkörmű pók’, akit a szerző ‚kénytelen embernek nevezni, mert Buffon nem rendelt külön osztályt azok számára, kik e név fogalmától eltávoznak’, váltót hamisít, bigámiát követ el s nincs benne szociális érzék, nincs benne könyörület a nép iránt. Egy másik gyilkosság, amelyet Márton, a vén csavargó követ el Boros ispánon, Krénfy méltó szolgáján, igazságos bosszúállásnak tűnik fel. Ebben a határozottan konzervatív

színezetű regényben Lippay alispán és Fenyéry az igazság bajnokai [e helyen Hankiss jegyzetben a *Rab Ráby* ellenkező tendenciájára utal] s Fenyéry némi detektív munkát is kifejt.” (101–102.)

A könyv VIII. fejezetében röviden foglalkozik még Krénfy alakjával, mint a detektívregény bűnöző alakjainak egyik típusával. (108.)

Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténetében* (7. k.: *A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában*. Bp. 1934.) a regényről a következőket írja: „A szerző a régi nemesi világ megnyugtató jelenetei helyett ijesztő mesével szórakoztatja olvasóit. Hőse Krénffy [!] Adolf, a gaz felvidéki földbérő, sok ezer ember tönkre juttatója.” (326–27.)

Németh László *Kisebbségben* (Tanú Könyvtár Kecskemét é. n.) c. tanulmánya a 37–38. lapon említi a regényt Gyulai Pálnak *A régi jó táblabírákkal* és a *Dózsa Györggyel* kapcsolatos álláspontját idézve.

György Lajos: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai* (Bp. 1934.) c. kötetében található, a regényre vonatkozó utalásait lásd a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* között.

Fábián István: *Az adoma szerepe és világnézete Jókai műveiben* (Debreceni Szemle 1936. 1. sz. 15–25.) c. cikke két helyen is hivatkozik *A régi jó táblabírákra* és idéz belőle (16., 18.).

Nagy Sándor: *A hírlap hatása Jókai társadalmi regényeinek anyagára* (It 1937. 7–8. sz. 145–55.) c. tanulmányában előbb Mikszáthot idézi a regénnyel kapcsolatban (147–148. l.), majd azok közt a Jókai-regények közt említi, amelyekben fontos helyet foglalnak el a bűntettek (153–54.).

Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* (Bp. 1941.) című kétkötetes munkája foglalkozik legtöbbször és legrészletesebben Zsigmond Ferenc monográfiája óta a regénnyel. Apróbb utalásait csak jelezzük: 1. k. 188., 191., 335., 372., 444., 2. k. 52.

Részletesen elemzi a regényt az 1. k. 329–33. lapján:

„*A régi jó táblabírák* aktuális regénynek indult. [itt hivatkozik Zsigmond F. és Szombathely E. tanulmányaira] A negyvenes évek liberális forradalmi korszaka a táblabírákban csak megrögzött maradiakat, korlátolt, erőszakos, gőgös zsarnokokat, vagy nevéstészes figurákat látott, akiket az irodalomban is iparkodott gyűlöletesekké, vagy legalább nevéstészesekké tenni. Költőink és íróink a liberális közfelfogásnak hódolva rajzolták a táblabírákat [itt saját, *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharc* című, 1925–26-ban megjelent tanulmányára hivatkozik], sőt még a Bach-korszakban is folytatják ellenük az irodalmi hadjáratot. Jókai, ki már *Egy magyar nábobjában* is melegen írt róluk (ÖM. V. 121–2.), védelmükre kel s regénye előszavában mélabús hangon emlékezik meg a régi jó időkről, mikor még a táblabírák osztották az igazságot, irányították a közigazgatást, védtek a népet,

általában végeztek minden nemzetfenntartó munkát, bölcsességgel — kevés pénzzel — sok becsülettel. Túlzott, általánosító magasztalás, amint túlzott volt a régi, általánosító gyalázkodás is. A táblabírák is emberek voltak. Akadtak köztük olyanok, mint Petőfi *Magyar nemese*, Jókai Bálvándy táblabírája (*Hétköznapiak*) s br. Eötvös Nyúzója, de akadtak köztük Fáy Andrások, Bezerédj Istvánok és Földváry Gáborok is. S e két véglelet között volt számos átmeneti típus a legkülönbözőbb jellemárralattal.

A cenzor — Mikszáth kitűnő adomája szerint [hivatkozás a megfelelő helyre] — félt, hogy Jókai regénye a Bach-korszak közigazgatását fogja kigúnyolni, de hiába félt, mert Jókai nemcsak ezt nem tette, hanem a régi táblabíró-világ igazi bemutatásával is majdnem adós maradt. Táblabíróként tulajdonképpen csak kettőt rajzol benne: az erélyes, talpig becsületes és jókedvű Lippay alispánt és a fiatal Fenyéry főügyészt, aki sablonosan kiváló és hibátlan Jókai-alak. Igazi magyar élet csak a regény első felében van. Itt rajzolja a felsővidéki nagy éhínséget, az erélyesen intézkedő s a szegény tót nép segítségére siető megyei urakat, a pimasz ispánnak 'nemes' volta ellenére történt méltó megcsapatását, a különc és tönkremenő főúri családot és gaz, népnúzó bérlőjüket, Krénfy Adolfot, Tarnóczy Irént a nemeslelkű földbirtokost, ki a nyomorgó nép lelkes segítője, a nemesi salva guardia kapujának erőszakkal való betörését, amiért a derék főügyészt a törvény megfosztja állásától és vagyonától. Ezek az alakok és jelenetek másokkal együtt valóban a régi magyar világból valók. A mese második fele azonban mellékvágányra siklik és francia romantikus bűnügyi történetté válik (Erre Zsigmond F. is rámutat.), melynek középpontja Krénfy. Ez már az, első részben is fukar, könyörtelen gazember, de parvenu-ségének sok kitűnően rajzolt jellemvonása helyenként humorossá is teszi. A mese további folyamán azonban egészen elvetemült, váltóhamisító, sőt méregkeverő gonosztevévé lesz, ki végre hóhérkézre kerül. Ez az utálatos, sok tekintetben túlzott és valószínűtlen alak teszi az ámúgy is komor történetet még sötétebbé és ellenszenvesebbé.

Valószínűtlenség van elég a többi jellemben is. Valószínűtlen, hogy a büszke, kiváló jellemű Cynthia grófnő annyira szerelmes legyen Tarnóczy Bélába (utóbb Róbertnek keresztelti Jókai, ki ezt a hibát később sem vette észre és javította ki), noha daliás külsejű férfi, mégiscsak kártyás, adósságcsináló korhely, s aki férfias bátorsága ellenére mégiscsak külföldön bújkál a bosszúálló Illés gróf elől, néha még ideáljának pénzbeli támogatásával is (mikor az kiváltja az adósok börtönéből). Éppen ilyen nehezen hihető, hogy a kitűnő alispán a kacér, üreslelkű Dobokynét szerethesse és a vesztegetési pletykák ellenére is kitarson mellette mindaddig, amíg magát is jellemtelenségre nem akarja csábítani. Erre

csak azért van szüksége az írónak, hogy Lippay vas-jellemét kidomboríthassa, de nem veszi észre, hogy éppen ezzel vet reá árnyékot. Dobokyné is sokkal számítóbb és ravaszabb nő, semhogy egypár ajándék kedvéért kockáztassa a kínálkozó, nagyszerű házasságot. Leonóra, a lelkes lengyel honleány, nemes szíve dacára afféle tudákos, politizáló, filozofáló feminista figura, úgyhogy nagy meglepetés számunkra, amikor az alispán feleségül veszi. Maga Lippay is alkalmazkodik a regényíró mindenható akaratához, mert hol folytonosan tréffáló, adomázó, kedélyes bácsi, hol meg vaskezű, hatalmas alispán. A gőgös és keményszívű István gróf, ki leányával mérget akar itatni, betegsége után jólelkű, félnék öregúrrá válik. Irén fiatalága ellenére túlságosan bölcs (Zsigmond: Jókai 318.), egyébiránt Dickens-féle angyal. Illés angolos különc, papirosalak, Dickens hasonló torzképeinek életszerűsége nélkül. Még legelőbb a goromba, urával is szemtelenkedő, nyakas parasztság, s Márton, a vén csavargó, aki oly dühös és elkeseredett néplázító szónoklatokat mond, hogy egy mai agitátor is megirigyelhetné. Lélekrajza helyenként érdekes és mélyre világító (pl. utolsó nagy jeleneteiben).

Kiemelhetnénk néhány szép leírást, pompás, humoros, romantikus drámái, vagy érdekfeszítő, hatásos fokozással felépített, fordulatokban gazdag nagy-jelenetet, amilyen Jókai minden regényében van, de csak arra mutatunk rá, hogy szerkezet dolgában ez Jókainak egyik legjobb regénye. Meséje következetesen, egységesen, célratorően van bonyolítva, a szálak (a Brenóczy család, Krénfy és Tarnócztyék története) szorosan fűződnek egymásba. A mese mindvégig érdekes.

Az egykorú kritikának tetszett. [Itt idézi a Hölgyfutár általunk is közölt kritikáját.]

Az áradozó dicséreteket ma már túlzottnak találjuk és világosan látjuk a különben érdekes és Jókai lángeszéhez nem méltatlan műnek hibáit. A Nábobhoz és Kárpáthy Zoltánhoz képest mindenesetre erős hanyatlás.”

Török Pál: *Jókai-regény mint történelmi forrás* (Protestáns Szemle 1943. 7. (júl.) sz. 202—06.) c. dolgozatában így ír: „Vegyük a Régi jó táblabírák pénzsóvár bérlőjét. Külföldieket telepít, akik Magyarország kánaán-híret ismerik s nem tudják, hogy terméketlen föld is van itt. Olyan eset ez, amilyennek tönkrement áldozatait Jókai Pesten láthatta. A telepítő Ehrenberg (hírlapokban Ehrenfeld alakban is előfordul) neve betűivel [!] talán alapul szolgált az ő Krénffy [!]-jének elnevezéséhez.” (203.)

Az 1945 utáni Jókai kutatás figyelme elsősorban a legjelentősebb Jókai-művekre irányult, s a korábbi kutatásokhoz hasonlóan csak pár-

huzamokért, illetve ellentétek szemléltetése céljából fordult néha *A régi jó táblabírákhoz*.

Király István: *Mikszáth Kálmán* (Bp. 1952.) című monográfiája Jókai és Mikszáth írói egyéniségének, ábrázoló módszerének összehasonlítása során utal a regényre:

„A Szentirmayak, Kárpáthy Zoltánok, Fenyéryek, Áronffy Lórándok, Garanvölgyi Aladárok ideális, az új polgári Magyarország útjait egyengető alakja nem létezett már ekkor. A középnemesség zöme a kiegyezés felé lopakodott, nem 48 tűzét őrizte tovább. Jókai képzeletének teremtményeit vette valóságként. Hősei jellemébe irreális vonások vegyültek, a költői páthosz olykor üres retorikába csapott. De a nemesség tényleges ellenállása az abszolutizmussal szemben mégis adott romantikájának némi valóság-alapot, elválasztotta a semmibefoszló, reakciós álromantikától . . .” (51.)

„Jókai művészetében — írja más helyütt — nemcsak az volt viszonylag indokolt, hogy eszményítette a Garanvölgyi Aladárhoz hasonló, új, polgári Magyarorszáért küzdő nemesi hősöket, hanem az is, hogy a romantika varázsával vonta be a Garanvölgyi Ádámmal, Lippay alispánhoz hasonló patriarchális táblabíró-figurákat. A Scharfok, Krénffyek alakjaival szemben jogosult volt némileg az ilyen irányú ábrázolás. De a kiegyezés után, a kapitalizmus nagyarányú kibontakozása idején mind a Gyulai-féle tragikus mélabú, mind pedig a Jókai-féle meleg, romantikus mosoly elvesztette alapját . . .” (75.)

Szebényi Géza: *Jókai és a Fekete gyémántok néhány kérdése* (It 1954. I. sz. 24–60.) című tanulmánya néhány vonatkozásban vitába száll Király idézett könyvének Jókaira vonatkozó megállapításaival, s ennek során pl. kifogásolja, hogy — szerinte — Király „az 50-es évek Jókai regényeit (pl. Egy magyar nábob, A régi jó táblabírák) állítja szembe a pályája csúcsa felé haladó Mikszáthtal (Beszterce ostroma, Noszty fiú esete Tóth Marival), melyeknek eszmei mondanivalóit az író később maga is túlhaladta”. (25.) — Szebényi itt Király könyvének 254. lapjára utal, azonban ott csak általánosságban ír Király „az adomázgató táblabírák”-ról, „akik mást se tettek, csak dohogtak a német ellen ősi kúriájukon”. Ez pedig nem vonatkozhat egyik 50-es évek-beli Jókai regényre sem, hanem nagyon is *Az új földesúr* Garanvölgyi Ádámjára illik.

Dolgozata egy más helyén azok közt a Jókai-regények közt említi *A régi jó táblabírákat*, amelyekben, mintegy a „perifériájukon”, megjelenik a kapitalizmus. (26.)

Sarkadi Imre: *Jókai ürügyén* (Művelt Nép 1954. okt. 10.) című cikke irányítja valójában a figyelmet először 1945 után *A régi jó táblabírákra*.

„Szerette [ti. Jókai a népet], de nem a maga valóságában. *Romantikus módon*, ahogy a matrógalléros kisgyerek szereti a csizmás parasztbácsikat, sejtelve se lévén arról, hogy azoknak netán gondjuk, bajuk, világtól való követelnivalójuk lehetne. S hogy netán ez a csizmás parasztbácsi éppen az ő társadalmi köre — apja, nagyapja — miatt szomorú s megy tönkre s hull a semmibe.” — Kétségtelenül túlzó álláspontját a következőkben fejtí tovább: „Jókai még ott is, ahol tiszta szívvel és szenvedéllyel a nép mellé áll (egyik legnagyobb regénye a *„Régi jó táblabírák“* [!]), ott is csak ezt a romantikusan elképzelt népet látja, pasztellképet vályogháza előterében, csupa fehér és csupa vidám rózsaszín színt [Vö. a regénybeli Kallósfalva bűzös jobbágy-lakásait és fűrészpör-kenyeret evő parasztokat ábrázoló Jókai-képekkel!], bár éheznek s éhenhalnak (hogy évtizedek s évszázadok óta tartó viszonyok következménye ez az éhenhalás, arról alig esik szó) . . .”

Sötér István (*Jókai útja. Romantika és realizmus*. Bp. 1956. 365 — 66.) a Jókai pályaképét felvázoló tanulmányában több helyen — első-sorban az „irányregények” problémáinak fejtegetése során — említi a regényt.

„A *Nábob* egy nemzeti összefogást hirdet, a haladó, „nemzeti” főnemesség, a Széchenyi-típusú arisztokrácia vezetésével, melyben a köznépmesség és kézműiparos, plebejus elemek, valamint a parasztság is helyet foglaljanak. Később Jókai ugyanezt az egységfrontot a középnemesség vezetésével képzelel el (már *A régi jó táblabírákban*, s későbbi regényeiben is) — . . .” (395.)

„Petőfi még satírával mutatta be Pató Pál urat — Jókai azonban hum orral Tarnaváry alispánt: ez a humor még a maradiságot is a patriarkális kedvesség tónusával tudja megszépíteni: a „régí jó táblabírák” motívuma itt, egyelőre még csak kiegészíti a haladó arisztokrácia képét, hogy később majd önállóan fejlődjék tovább.” (409.)

„Hasonló módon [ti. a parasztkérdés beállításához hasonlóan] enyhül, *A falu jegyzőjéhez* képest, a hűbéri vármegye képe is — a közéleti visszaélések rajzába humor vegyül. De ne feledjük, az ötvenes években a megyerendszer, a decentralizáltság védelme egészen mást jelentett, mint 48 előtt.” (408.)

„Az az irányzatosság, melyet művészi elvének vall, e korszak legtöbb regényén uralkodik, maga az irány azonban épp a *Kárpáthy Zoltán* után csakhamar megváltozik. *A Régi jó táblabírák* [!] (1856) már a középnemesség nemzeti hivatását hirdeti, s az arisztokráciát idegennek mutatja be. Az egységfront-illúzió idilljének hamissága ebben a regényben mutatkozik meg leginkább; a parasztság nyomorát, melyben egy Dózsa-lázadás fenyegető csírái rejlenek, nem a hűbéri

állapotok —, hanem kizárólag a gyarmatosító kapitalizmus következményének mondja Jókai. Krénffy alakja — hol vígjátéki, hol pedig Sue-i eltúlzottságában — Kaulmann Félix típusának gyatrább előzménye. Maga a regény, ez a bűnügyi történettel bonyolított szerelmi anekdota, azért is siklik félre, mivel irányzatossága tarthatatlan s ellenemond Jókai ezidőbeli, leghaladóbb törekvésének: a nemzeti polgárosodás propagálásának. Ebben a regényben éppúgy, mint a *Szerelem bolondjaiban* — ha nem is úgy, mint *A fekete gyémántokban*: Jókai a szociális kérdésekhez próbál hozzányúlni. De szemlélete, mely a polgárosodás kérdésében a helyes úton tapogatózik — itt teljességgel csődöt mond. Az érzelmes-patriárkális menedék, melyet a parasztság a „régii jó táblabíráknál” talál, menthetetlen eszményítése a valódi állapotoknak. Jókai itt egy olyan kérdést igyekszik már a reformkorban megoldottnak feltüntetni, melyet 48 sem oldott meg.” (436.)

Jókai pályafordulata (a Rab Ráby). Uo. 467—549. c. tanulmányában megállapítja:

„A régi világ képviselője a Rab Ráby Niczky-je azért nem válik gyűlöletessé, mivel az író magát a régi világot is idilli, napfényes színben, bizonyos nosztalgias hangszínyal mutatja be. A „régii erkölcsök” letűnt kora, mégis, különbözik a „régii jó táblabírák” azon apológiájától, melyet Jókai az 50-es években alkotott meg . . . *A régi jó táblabírák* egy olyan típus kiválóságát hirdette, mely az 50-es években, ha megtéptáztottan is, de élt még, s melyet az író rehabilitálni akart. Niczky különösége, „rozsdás arany”-mivolta azonban csaknem fájdalmas sóhajlás olyasmira után, ami a jelenből immár visszavonhatatlanul hiányzik.” (526—27.)

Nagy Miklós szerint (*A köszlő ember fiai*. ItK 1958. 2—3. sz.) „A humoros, életképszerű fejezetekben nem tud ellenállni [Jókai] a csábításnak, hogy meg ne mártsa szereplőit a komikumban, ha a fenség tájára téved, kothurnust csúsztat alájuk, elégikus részletekben finomabb teszi lelküket stb. Iskolapéldája mindennek *A régi jó táblabírák*, ahol nemcsak Krénffy lesz mulatságos parvenüből mércgkeverő sátán, hanem Lippay alispán és Dobokyné is egészen elveszti eredeti jellemvonásait . . .” (245.)

Téglás Tivadar: *A százéves Szegény gazdagok néhány kérdéséhez* (ItK 1960. 235.) c. dolgozatában egybeveti Krénffy alakját Hátszegi báróéval. (236.)

Somogyi Sándor: *Nacionalizmus az önkényuralom és a dualizmus korának magyar irodalmában* (Akadémiai Osztályközlemények 16. k. 1960.) c. munkájában az *Egy magyar nábob* eszmeiségét taglalva utal *A régi jó táblabírákra* is: „Alapállásából következően lehetetlenné válik,

hogy a megyei nemességet és az egykori megyei rendszert úgy ábrázolja, mint amilyenek maga is tapasztalta, — amilyen az különben volt is, tehát megközelítőleg az Eötvös József nevéhez köthető kritikai szinten. (Ugyanezen problémával találkozunk 1856-ban is, a *Régi jó táblabírák* [!] írásakor.) Persze az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy a megyei nemességet, mint ekkor a passzív rezisztencia fő erejét — társadalmi alapállása miatt sem támadja. Tulajdon múltja őt is megköti. Hiszen ismeretes, hogy szíve szerint írott, legkedveltebb és egyben legsikerültebb figuráit mindig a polgárosuló, értelmiségi foglalkozásra térő köznemesek sorából választja — függetlenül attól, hogy frói fejlődésének azon szakaszában teremti-e őket, midőn még hisz a nemzeti érdekegyesítés taktikájában, avagy azután, midőn a magyartalan, kozmopolita hajlamú arisztokráciát már jómaga is támadja.” (115.)

Horváth Zsigmond az 1961-es kiadás utószavában írja többek között a következőket:

„Jókai bevezető sorai világosan mutatják, hogy tudatosan választotta az apologetikus hangot, és ebben kegyeletesebb, mint azt a táblabírák addigi irodalmi sorsa és valóságos társadalmi szerepe után várni lehetne. Mi jellemezte végül is ezt a réteget? Elsősorban az, hogy a királyi hatalommal szemben a megyék hazafias nemesi ellenállását szolgálták. Erre módot adott az a körülmény, hogy a megyei bíráskodás tisztségeit nem a király töltötte be, így azok függetlenek maradtak az udvartól. Ugyanakkor a konvenciók alapján birtokos nemeseknek kellett lenniök: a táblabírák jórészt hivatali idejüket le-letöltött szolgabírák, sőt alispánok voltak. Társadalmi szerepüknek nem elhanyagolható mozzanata, hogy mint megyei emberek a jobbágyok hivatalból kirendelt védői voltak a földesúrral szemben. Jókai erre a mozzanatra építi regényében a táblabírák erkölcsi indítékú népszerűtetését. Csakhogy a táblabírák 1848 előtti ellentmondásos helyzete az egyértelmű magasztalást nem engedi meg . . . E regénnyel elkezdődik a történelemtől legyőzött és félredobott táblabírák idealizált bemutatása, úgyszólván felmagasztaltatása. Több van emögött, mint Jókai egyéni rokonszenve vagy sajnálata. E gyakran érzélgősségbe csukló érzelmességet a Bach-korszak idején eleven társadalmi, sőt nemzeti tendencia telíti viszonylag jogosult politikai mondanivalóval: az ötvenes évek közepére kifejeződött osztrák bürokratizmus, a pedáns hivatali elnyomás és jogszolgáltatás viszonyai közepette a kúriákba csukódott nemesség, sőt helyenként a parasztság is nosztalgiával gondolt a megyék régi tisztviselőire és intézményeire . . . [itt Mikszáthot idézi] . . . Ez a nézőpont azonban csak az anyag érzelmes-romantikus formálását engedte meg és tette lehetővé, hiszen a táblabírákra kritikai tüzet nyitni 1848 után — amely

ezt a típust mindenképpen idejétmúlt elemmé fokozta le — időszerűtlen és fölösleges lett volna, különösen ha figyelembe vesszük szánandó sorsukat az ötvenes években. A táblabíró-típus jószándékú és nem utolsó-sorban számító idealizálása viszont magával hozta a jellemzés és a cselekményvezetés romantikus fogásait: a makulátlan jellemek és a gátlástalan gonoszság harcát, a hagyományosan kedélyes, egyben puritán erkölcs és a fékevesztett harácsolás fekete-fehér ellenpontozását . . .”
(420—22.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A régi jó táblablárk azok közé a csekély számú Jókai-művek közé tartozik, amelyeknek kéziratához is hozzájutottunk. Így a nyelvi és helyesírási sajátosságok, valamint a szövegváltozatok megállapításánál — kiadásunk alapelveinek megfelelően — a kéziratot (K), az első kiadást (1856), a Nemzeti Kiadást (NK), illetve az azt megelőző kiadást (1887) vettük elsősorban figyelembe.

A K és a kötetek szövegének egybevetése olyan tanulságokkal szolgált, amelyek alapján bizonyos mértékig el kellett távolodnunk a kiadásunkban általában követett gyakorlattól. *A régi jó táblablárk* esetében csak erős fenntartásokkal vehetjük a jelen kiadás alapjául az első önálló kiadást, a fennmaradt nyomdai kézirat szövegének viszont az alapelvekben meghatározottnál nagyobb fontosságot kell tulajdonítanunk. (Vö. *Kiadásunk főbb elvei*. JKK 1. k.)

Ugyanis *A régi jó táblablárk* első kiadásának szövege a K-hoz képest nemhogy bizonyos megfogalmazási tisztulást mutatna — ahogy ezt az esetek többségét tekintve az alapelvek helyesen feltételezik —, hanem a szövegtorzulás feltűnő jelei találhatók meg benne. Valószínűnek látszik, hogy Jókai az 1856-t legfeljebb csak futólag korrigálta. Bizonyításul néhány példát idézünk:

A sietős, nehezen olvasható frás miatt keletkezett egy-egy szónyi, szótagnyi szövegtorzulások minden nyomtatáson végigvonulnak, s legfeljebb csak a NK korrektora javította ki azokat, ha a mondat e javítás nélkül értelmetlen lett volna (pl.: 19 : 14). Legtöbbször azonban a NK is átveszi a már a PN-ban megjelenő szövegromlásokat (pl.: 34 : 29, 104 : 18, 115 : 2, 157 : 33, 179 : 26, 194 : 1, 244 : 19, 257 : 14, 270 : 3, 299 : 4, 351 : 21, 360 : 13 stb.).

Hogy mennyi fenntartással tekinthetjük csupán az 1856-t hitelesen Jókai által javított szövegnek, arra jellemző példa a „tompóra” szó esete. A szót Jókai nyilvános tiltakozása után is „tompordíja” formában hozta a PN, maga Jókai az 1856-ban sem javította ki, s ebben az író *szándéka ellenére* a szövegbe került formában találjuk a NK kivételével minden kiadásban. Szinte egészen bizonyos, hogy a NK-beli javítás

is „modernizálás” csupán, és nem a szerző javítása. (L.: *Szövegváltozatok* 87 : 10.)

Máskor egész mondatok torzultak szembeötlően értelmetlenné a PN-ban, s nem hogy Jókai, de a korrektorok sem figyeltek fel rá, kiadásról kiadásra öröklődtek (pl.: 70 : 1).

Már a PN, majd ennek alapján az 1856 számos népnyelvi saját-ságot elűntetett a szövegből. Ezeket bizonyára Jókai sem állította volna helyre (nem valószínű, hogy valaha is szóról szóra egybevetette volna kéziratát a korrektúrával, emlékezetből pedig lehetetlen lett volna), de e sajátosságok fontosak Jókai nyelvének összképe megalkotásához. Ilyenek többek között: *pocsóta*; *sompolyodik*; *pálcikó*; *csicsomázta*; *gyeplű*; *dkász*; *zsacsokó*; *szalufa* stb.

Mivel a regény egyidőben jelent meg magyarul és németül Emich két lapjában, Jókai a K-ban néhol a fordító számára zárójelben értelmező, a fordítást megkönnyítő szavakat írt, feltehetően azzal a szándékkal, hogy a magyar nyelvű nyomtatásból ezeket majd kihagyja. Szándékát azonban csak egyetlen esetben valósította meg: *barangolt* (schlenderen); a többi „fordítást könnyítő” szó a zárójellel együtt a szövegben maradt: *áldomás* (toaszt); *fűzértánc* (cotillon) stb.

A K bizonyítja, hogy Jókai nyelvhasználatában egyes szavak *következetesen* rá jellemző alakban fordulnak elő ez időben (néhány, magányos, magánytulajdona, magány ténye stb.). A PN-ban, illetve az azt szinte mindenben követő 1856-ban ezek használata *következetlenné* válik, nyilvánvalóan nem Jókai javítása, hanem a szedés és a korrigálás felületessége következtében.

Feltűnően nagy az olyan, minden nyomtatott szövegből egyszer s mindenkorra *kimaradt szavak* száma, amelyekről megállapítható, hogy kimaradásuk oka nem stílárius megfontolás.

Tehát azzal a fenntartással tekintjük alapszövegnek az 1856-t, hogy amikor — előre kell bocsátanunk: számos esetben! — a K és az 1856 között eltérés van, csak nyilvánvaló kéziratbeli tollhiba, elírás esetében tekintjük irányadónak az 1856-t.

Egyébként a K-ban a PN-ban, valamint az 1887-ban és a NK-ban talált eltéréseket mint szövegváltozatokat közöljük azon néhány eset kivételével, amikor az 1887 vagy a NK kiadásról kiadásra öröklődő elírást, sajtóhibát stb. javít ki, illetve olyan stílárius változatot mutat, amelyet Jókai javításának tekinthetünk. Az 1870 és az 1876 szövegét csak olyan esetekben tüntetjük föl, amikor egy-egy, legalább szónyi vagy annál nagyobb szövegcsonkulás, betoldás, értelemzavaró elírás keletkezésének idejét igyekszünk megállapítani.

Az alábbiakban azokról az eltérésekről adunk számot, amelyeknek írásában *A régi jó táblabírák* jelen közlése eltér az alapul vett 1856 szövegé-

től, illetve amelyek nem következnek a JKK I. kötetében közölt *Bevezetés*-beli általános elvekből.

Az alábbi szavak régi *o*-ját változtattuk *ó*-ra: *ciroгат*, *irtoztató*, *oh*, *ohajt*, *ovatos*, *ovást*, *sohajt* (NK-ban *sóhajt* is), *sovárgás*, *ujolag*, *zöld-zsinoros*.

Az alábbi szavak régi *ö*-jét változtattuk *ő*-re: *bűnhődése*, *jövendő*, *levegőről*, *megőrülés*, *nőttél*, *ödöng*, *tön* (ti.: tett), *vetkőzik*, *völegénye*.

Anélkül, hogy a szövegváltozatok között esetenként számon tartanánk, az AkH 1854. szerint hosszú mássalhangzóval írjuk az 1856 következő, gyakran előforduló szóalakjait, illetve származékaikat: *aféle*, *ahoz*, *anyit*, *boszu*, *bölcsesség*, *csengetyü*, *csilár*, *ehez*, *elsülyed*, *épen*, *fris*, *fulad*, *fentart*, *galy*, *képen*, *kigyulad*, *köny*, *meny*, *resteli*, *rivalt*, *szenyfolt*, *szökelt*, *virad*, *viszás*, *viszhang*.

Az 1856-ban hosszú mássalhangzóval szereplő szavak közül röviden írjuk az alábbiakat: *béllel*, *lábbadozók*, *leüllepedik*, *porcellán*, *szíjjába*, *ujjig*, *vajjon*.

Az AkH 1954. szerint ártírtuk a *t* végű igék 1856-ban található műveltető alakjait: *állitattak*, *bocsátatásuk*, *dicsőíteti*, *ellátassanak*, *említeti*, *épitet*, *frisítetek*, *gyanítatva*, *igazítatni*, *kénytelenítetvén*, *készítetek*, *megkeríteté*, *szőlítatni* stb.

Mindig a mai helyesírás szerint írjuk az *-ép*, *-kép* ragot, illetve az *éppen* szót is.

Mivel egy-két eset kivételével a kéziratban következetesen *grófné* áll a mai *grófnő* alak helyén, a kéziratbeli alakot tartottuk meg. A nyomtatott szövegek ilyen vonatkozású eltéréseit (az esetek rendkívüli nagy száma miatt) nem tüntetjük fel a szövegváltozatok között.

A kisbetű és nagybetű használatában az 1856 gyakorlatát követtük. Kijavítottuk azonban a nyilvánvaló sajtóhibákat.

A régi jó *táblabrák* szereplőinek neveit a különböző kiadások gyakran következetlen írásmódjával szemben csak egy, a leggyakrabban előforduló formában használjuk.

Krémfy neve az 1856-ban (a NK-ban is) csupán egy alkalommal szerepel *ff*-fel, itt azonban stílusértéke van, a *ff*-es változatot megtartottuk.

A szereplők nevének változatai közül tehát a következőket használtuk (a mellőzött változatok zárójelben): *Csejti* (Csejty, Csejthy), *Iréne* (Iréne), *Lenczné* (Lenzné), *Leonora* (Eleonora), *Lippay* (Lippai), *Sztopkó* (Sztópkó, Stropkó), *Tarnóczy* (Tarnóczi). *Fulkó* lovag nevét *k*-val hozzuk (Fulco alakban is előfordul).

Mai átrásban közöljük *Mária Terézia* nevét *Maria Theresia* (Theresia!) helyett. *Cruikshankra* javítottuk az angol grafikus nevének *Chruisank* alakját, *Hunyadira* a Hunyady alakot.

Stiláris jelentősége miatt változatlanul hagytuk Aisopos és Lavotta nevének Jókai által használt *Aesop, Lavota* írásmódját.

A földrajzi neveket általában mai formára írtuk át: *Felső-Marót, Kis-Amszterdám* (Felső-Maróth, Kis-Amsterdam) helyett; általában a következő gyakorlatot követtük (zárójelben az 1856-ban használt alak): *Amerika* (America), *Bizánc* (Byzanc), *Brüsszel* (Brüssel), *Európa* (Europa), *Havanna* (Havannah), *Kína* (China), *Mexikó* (Mexicó), *Párizs* (Páris), *Spárta* (Sparta), *Szevasztopol* (Sebastopol), *Strasbourg* (Strasbourg), — stiláris jelentősége miatt meghagytuk Krím *Krímia* alakját.

A mai helyesírásnak megfelelően írtuk a következő, gyakrabban előforduló szavakat: *fagyju, hajtsár, higgyen, keztyü, kevésbbé, lélekzet, szakgat, széllyel, széljel*; az *illy, olly, melly, milly* stb.-féle, valamint az *alugyál, alutt, fekiügyél, fekiütt*; a *rivalt, viraszt* alakokat.

Az 1856 számos helyén előforduló *tomporája* szót Jókai intenciója szerint mindenütt *tompora* alakra javítottuk.

Az idegen szavakat a ma használatos formában közöltük (*Idegen szavak kézisztára*. Bp. 1958. Terra). Az alábbiakban felsoroljuk az átirrt szavakat.

academiai, accord, aesthesis, affectatió, agens, agentia, alabastrom, alchymista, allegoria, allopathia, ambrozia, amethyst, analog, anecdota, Antichristus, anticipando, antipathia, apostrophál, appellál, apprehensio, archivum, as (kártyában), *assistencia, asthmaticus, azur, banquet, barbar, bayadér, blazirt, cactusrózsa, caleidoscop, caligraphia, cannibal, capacítál, capitalizál, capitulatió, carrier, casamata, casinó, cataplazma, catastroph, ceremoniale, chemia, chiffonier, chimaera, cholera* (kholera), *classicitas, club, colibri, collega, colonia, comfort, comoedia* (comedia), *complicalt, conjunctura, constellatió, contó, convent, cordialiter, corridor, cortesvezér, couplet, creosot, criminalis, crisis, cynicus, daemon, decorál, deputatió, derangiroz, dictál, dictió, diogenesi, dispensatio, doctor, dressiroz, elegantia, emaillos, empyria, epidemia, epitheton, ételsurrogatum, ethica, ethnographia, etiquette, etymologia, evangelium, exaltalt, excellentiás, exequál, expressus, facultas, fatalis, fatum, fidibus, fossilia, főfiscalis, fresco, friziroz, galvanicus, gasconade, gastricus, genealogia, genialis, gloria, goth, hallucinatio, hárpya, heraldica, heroicus, historiai, historicum, homeopathia* (homoeopathia), *hypochondria, illuminatio, illusio, illustrál, incarnat, incurabula, indigenatus, infernalis, inquisitor, insinuatio, instellatio, insultus, ismaelita, jovialis, juratus, jury, kamasli, labyrinth, legatus, locomotiv, logica, magia, mágnés-cúra, magneticus, maréchal, maroquin, martyr, meduza, menuett, microscopicus, missió, morphium, mumia, munificentia, myrtusz, mythosz, negativ, nemesis, neophita, nervosa, notarius, numismatica, obligat, obscurus, octáva, october, opium, organismus, organum, palisanderfa, panegyricon, pantomimica, paralyzál, parenthesis, parodia,*

parquett, partie, parvenu, patheticus, páthosz, patience, patriarchalis, patriota, perkail, perse, petrefactum, phantasia, phasis, philosoph, phiola, phlegma, phrasis, physionomia, plagium, plasticai, poeta, portió, practicus, prairie, processus, professor, prosopopea, prozai, psychologia, pyramid, qualificált, quintessentia, rationalis, referendarius, regio, renommisticus, replica, respectus, revocál, rhetori, rubrica, runa, saison, salárium, salon, satisfactio, scandalizál, schawl, sensitive, sentimentalis, silentium, soirée, sollicitator, sophisma, spectabilis, spediteur, státió, status, stereotyp, stoicismus, styl, sympatheticus, szekiroz, tactus, technologia, thea, theoria, thuja, toaszt, tragicum, tragoedia (tragödia), unicum, vampyr, variatió, vinculum, vindical, virtuoizitás, vis-a-vis, waggon, yankee, yongleur.

Az előbbi pontokban felsorolt, számba vett formákon kívül kötötünk szövege mindenben megegyezik az 1856-tal, illetve a K-tal, illetve az említett alapelveket követi.

A szövegkiemeléseket az 1856, 1870, 1878 ritkítással jelezte. Az 1887, illetve az azt alapul vevő NK az esetek többségében idézőjeleket alkalmazott e helyeken, de számos kiemelést teljesen elhagzott. Kiadásunkban az 1856-ban ritkítással kiemelt szövegrészeket – nyomda-technikai okokból – dőlt (kurzív) betűvel jelöltük. A variánsok között csak a NK, illetve az 1887 olyan kiemeléshagyásait tüntetjük fel, ahol még idézőjel sem helyettesíti az előző kiadások ritkítását.

A különböző kiadások következetlenek a *belőlök* (belőlük), *bőröket* (bőrüket), *előttök* (előttük), *közöl* (közül), *kettőjök* (kettőjük), *szükségök* (szükségük), *tőlök* (tőlük) alakváltozatok írásában. Hasonló a helyzet az *alól* (alul), *gondjok* (gondjuk), *magok* (maguk), *mindnyájok* (mindnyájuk), *utánok* (utánuk) esetekben. A NK ugyan nagyjából az itt zárójelben közölt alakváltozatot használta, de nem következetesen. A fenti és hasonló esetekben azt véltük célszerűnek és Jókaihoz hűnek, ha a K-t követjük, amelyben az író saját beidegzett nyelvhasználata szerinti formát alkalmazott. Az esetek nagy száma miatt a kiadások eltéréseit nem jeleztük a szövegváltozatok között.

Ugyancsak a gyakori előfordulás miatt nem jelöljük esetenként az 1887 előtti kiadások „monda” igealakjának az 1887 és NK által „mondá”-ra való javítását, valamint az „alumni” igealak NK általi „aludni”-ra korrigálását.

Lap: Sor:

5 : 1 boldog idők! (Az 1887 és a NK kivételével mindenütt: *elmúlt idők!*)

– Ezúttal az 1887, illetve a NK-beli alakot tartottuk meg, mint feltehetően Jókai kezétől származó stiláris módosítást. A szerző e bekezdés zárómondatában nyomatékosító funkció

Lap: Sor:

- szánhatott az *elmúlt* szónak, s ezért a bekezdés kezdőmondatából kihagyta.
- 5 : 21 nyájas (K: <derék>)
24 egyik (K: egy)
- 6 : 8 mellett, később (K: mellett, <még> később)
10 gallérja (K; PN; 1856; 1870; 1887: *háta*) — A nyilvánvaló elírás esetében a NK javítását követtük.
- 16 valamit (PN; 1856; 1870; 1887; NK: valami) — A K-beli *valamit egyebet* kifejezés Jókaira jellemző stílári sajátság, gyakran él vele, pl.: 2 : 22.
- 18 mikor (K: *a mikor*)
címet (K: <nev>)
- 20 valamit (PN; 1856; 1870; 1887; NK: valami)
- 21 gondtalan uraságnak (K: gondtalan <...> uraságnak)
- 27 Óh (K: <Óh>)
- 29 magányosokra (PN; 1856; 1870; 1887; NK: *magánosokra*) — Mivel a kézirat a *magán-* szóban és összetételeiben következetesen a *magány* alakot használja, s ez a nyomtatott szövegekben is sokhelyütt megmaradt, kiadásunkban a K-beli alakot tartottuk meg.
- 30 kéz (K: <akarat>)
- 7 : 2 áldozatokra (K: <áldozataira>)
3 táblabírákhoz (K: táblabírák<...>hoz)
9 igazság szentségére (K: igazság<...> szentségére)
- 10 magánýsérelmeket (PN; 1856; 1870; 1887; NK: *magánýsérelmeket*)
- 16 köszönheti (K: köszönhet<jük>)
- 17 évi viszontagság alatt (K: év <alatt> viszontagság<a> NK: *viszontagsága*)
- 19 számlált, mégis (NK: számlált, *a nemzet mégis*)
- 30 kiket (a K-ban *a kiket*)
- 34 elménckedni (K: <kaczagni>)
- 8 : 1 ki (K: *a ki<k>*)
9 érdeke (NK: *érdeke*)
- 9 : cím Első rész (K: Első <fejezet> <Könyv>rész)
Isten csapásai (Csak a K-ban és a PN-ban van meg, a kötetkiadásokból kimaradt. Az 1856 tartalomjegyzékében még hozza.)
I. A halál és a nemtő (A kézirat római, az 1856 arab számjeggyel kezdi a fejezetek számozását. A K-ban csak három fejezet számozott, az 1856 a második fejezettől kezdve római

Lap: Sor:

- számot használ. A *Második rész* fejezetei az 1856-ban is számozatlanok. A fejezetek számozásában az egyedül következő NK-t követtük.)
- 9 : 1 *nagyszerű* (PN: egyszerű)
jelenetet (K: <események>)
6 *dolgairól* (1887; NK: *dolgaikról*)
- 10 : 2 *mert egész* (K: *mert az egész*)
7 *sem virágot, sem gyümölcsöt* (NK: *se virágot, se gyümölcsöt*)
8 *többi* (K; PN; 1856: *több*)
ősz idején (K: <ősszel>)
16 *sekély* (PN; 1856; 1887; NK: *csekély*)
17 *felgerjed* (NK: *fölgerjed*)
18 *kovacsdarabokkal* (K; PN; 1856; 1887: *gránitdarabokkal*)
24 *S ez* (PN; 1856: *S az*)
- 11 : 1 *köveit* (PN; 1856; 1887; NK: *kövéit*)
3 *s a szomszéd* (1870; 1876; 1887; NK: *a szomszéd*)
pap vasárnaponként (K: *pap* <im> *vasárnaponként*)
10 *fenyőóriások* (K: *fenyő*<erdők>)
13 *szorosaiban, székértőrő* (K: *szorosaiban* <...> *székértőrő*)
16 *melynek* (K: *melly*<be>)
19 *ezt meg ezt* (K: *ezt-* <vagy> *ezt*)
- 12 : 11 *kicsinyt* (1887; NK: *kicsit*)
25 *mindegyik* (1887; NK: *mindenik*)
30 *karavánjait* (NK: *karavánját*)
31 *fenyők* (1887; NK: *fenyő*)
- 13 : 2 *bozótos* (NK: *bozontos*)
7 *lyánka* (1887: *lyányka* NK: *leányka*)
16 *esztendő*s (1856: *osztendő*s — sh.)
18 *elfelejtesse* (NK: *elfelejtse*)
33 *homály* (1856: *bomály* — sh.)
- 14 : 2 *Kárpátoktól* (NK: *Kárpátoktól*)
16 *már* (PN; 1856: *más*)
21 *saráglya* (NK: *saraglya*)
33 *milyen* (PN; 1856: *mélyen*)
jól (1887; NK: *jó*)
lógós (K; PN; 1856; 1887; NK: *lóggós*)
- 15 : 18 *alól* (NK: *alul*)
16 : 7 *térdeplő* (1887; NK: *térdeplő*)
29 *lyánkája* (1887: *lyánykája* NK: *leánykája*)
- 17 : 2 *felállani* (PN; 1856; 1887; NK: *főlállani*)

Lap: Sor:

- 17 : 6 maga (minden nyomtatott szövegből kimaradt)
12 kebledbe (1887; NK: kebeledbe)
14 laknak jó (1887; NK: laknak a jó)
23 kérdik tőled (K: kérdik <azok> tőled)
25 oltalmára (PN; 1856; 1887; NK: ótalmára)
- 18 : 8 ott (1887; NK: oty)
17 kenyerkét (1887; NK: kenyérkét)
21 és sirt, sirt keservesen (1887; NK: és sirt keservesen);
28 sír. (K: sír<...>?)
29 zokogástul (PN; 1856; 1887; NK: zokogástól)
- 19 : 5 s szaladjon mellette (az 1887-ből és a NK-ből e szövegrész hiányzik)
11 hintóbul (NK: hintóból)
13 nemes (1887; NK: nemes)
14 egymástól (a NK kivételével a félreérthetően frott kézirat miatt mindenütt: egymással)
18 egyenesre törekvő (K: egyenes<en álló>)
31 dús (K: dúzs)
- 20 : 1 látszik beszélni (K: <beszél>)
2 látszik (NK: látszik)
3 állania (PN; 1856; 1887; NK: állnia)
14 emberek (K: ember<ek>)
16 maguk (PN; 1856; 1887: magok)
19 lányra (K: l(e)ányra — a javítás félreértése folytán minden nyomtatott szövegben: leányra)
annak rendkívüli (K: annak <felt>)
26 17 : 1, 21 : 12, 202 : 16 lányka (1887: lányka NK: leányka)
29 csókolva e (1887; NK: csókolva a)
- 21 : 4 vélt (NK: volt)
14 odadom (NK: odaadom)
16 félve (PN; 1856: félre)
18 sorstul (PN; 1856; 1887; NK: sorstól)
22 honi (K: <magyar>)
magának egy (K: magának <belőle> egy)
25 városul (PN; 1856; 1887; NK: városról)
27 gondviselésüket (PN; 1856; 1887; NK: gondviselőket)
28 ha attól (PN; 1856: ba attól — sh.)
29 úgy (PN; 1856; 1887; NK: egy)
31 akinél elhagyta (K: kinél <egy> elhagyta)
33 emberiségből (K: emberiség<é>ből)

Lap: Sor:

- 22 : 3 odadom (PN; 1856; 1887; NK: odaadom)
12 egy ilyen (K: <valami>)
síró-rívó portékát (K: síró portékát PN; 1856: síró-rívó
portékát)
16 monda (PN; 1856; 1887; NK: mondá)
17 oldalról (NK: oldalról)
ajánlatoktól (PN; 1856; 1887; NK: ajánlatoktól)
26 visszatérünk (K: vissza<To>térünk)
29 érzékeiben (K: <fülében>)
32 gyermekeit (NK: gyermekét)
23 : 10 utazva (PN; 1856; 1887; NK: utaztam)
faluvégen a szegkovács-cigány (PN; 1856: faluvégen szeg-
kovács cigány 1870; 1876; 1887; NK: faluvégén szeg-
kovács cigány)
15 pocsótába (PN; 1856; 1887; NK: pocsótába)
20 ötöt a tekintetes (1887; NK: ötöt tekintetes)
22 monda az (1887; NK: mond az)
30 még hat fiam (1876; 1887; NK: még fiam)
24 : 3 öreg (PN; 1856: öreg – sh.)
5 lányunk (1887; NK: lányunk)
6 ismét összejöttek (K: <utolérték>)
7 kocsis mellett (K: kocsis<ban>)
gyermek, s (K: gyermek <a kocsis mellett> s)
18 pártfogó (1887; NK: táblabíró)
21 aki az Istennél (NK: aki Istennél)
25 akarta (K: <kezdé>)
29 emberekre, ő (K: emberekre, <akik> ő)
25 : 3 azzal (PN; 1856; 1887; NK: avval)
4 ahol (1887; NK: hol)
6 felült hintajaiba (1887; NK: felült a hintókéba)
8 szénmel (a PN hibás szedése miatt PN; 1856; 1887; NK:
névvel)
11 fáról (K: fá<k>ról)
18 ravatalokra (K: ravatalok<on>)
26 : 13 megdörzsölni lábát (1887; NK: megdörzsölni a lábát)
16 kalán (NK: kanál)
19 Te másik! (1887; NK: Te másik!)
20 négyszögletes (1887; NK: négyszögletes)
31 kizárólagos (K: kizárólagos<an>)
33 félesztendőre (K: <. . .>)
27 : 6 Papin-féle (PN; 1856; 1870; 1876: papir-féle 1887: papírféle)

Lap: Sor:

- 27 : 8 amit (K: <mint>)
9 egy parancsszavára (K: egy <tab> parancsszavára)
16 . . . kineveti őket. (itt a K-ban a következő kihúzott bekezdés áll:
A helyett, hogy mint komoly hivatalos emberekhez illik, protocollumot vettek volna az esetről, megírván, hogy ezen s ezen a napon 7 óra 35 perczkor a Toboz és Kallósfalva közt vezető úton 3 és 5/6 ölnyire az országúttól találtak egy félholt polgártárat, termete öt láb 11 hüvelyk, haja fehér, képe hosszukás, órra rendes, a ki étlenség miatt elgyöngyülvén orvosi segély távollétében, egész halottá alakult.
A kihúzás nem Jókai kezétől származik. A tollvonás jellege és a tinta színe alapján valószínű, hogy a szerkesztő törölte a hivatalos fontoskodást csúfoló bekezdést, aki a kéziratra rendszeresen rávezette a szedésre vonatkozó utasításait is. Jókai bizonyára jóváhagyta a törlést, amelynek oka a cenzúra miatti óvatosság is lehetett. (Lásd a Gyulai szóbeli közlése alapján feljegyzett, Kemény Zsigmond és Woraffka cenzor közötti beszélgetést Mikszáth Jókai Mór élete és kora c. munkájában. Idézzük kötetünk 464. lapján.)
- 17 flanellel (PN; 1856; 1870; 1876: flanellel)
28 : 3 hogy a kezét (K: hogy <nem> a kezét)
5 parancsolva (minden nyomtatott szövegben: parancsolta)
21 csendes (NK: csendesen)
29 a választ (K: a fő választ)
30 vive (PN; 1856; 1887; NK: vivé)
kicsiny (1887; NK: kicsi)
34 évvel jószágunkra (1870; 1876; 1887; NK: évvel a jószágunkra)
29 : 7 palack, azokból (K: palaczk, <mellynek> azokból)
kedves (K: <ismerős>)
10 ajkához (1887; NK: ajkáihoz)
13 mint (1956: minj — sh.)
21 ő becsülte (K: ő <restellte volna, hogy valaha> becsülte)
25 dűlő (K: <út>)
29 felén (NK: félen)
31 elővigyázatul (K: <óvato>)
vaskarikákat (1887; NK: vaskarikát)
33 félmérföldnyire (NK: félmérföldnyire)
30 : 4 késelelemmel veszély járt (1887; NK: késelelem veszéllyel járt)

Lap: Sor:

- 30 : 5 valami (K: <egy>)
6 *reájuk* (PN; 1856; 1887; NK: *velök*)
8 előlrül (NK: előlről)
15 *somfanyelű* (PN: *tompanyelű*)
21 *rendes állásából* (K: <helyéből>)
22 *nyomva a* (K: *nyomva* <be> *a*)
pofa mentében (K: *pofán* <végig>)
mentében (PN; 1856; 1887; NK: *mentiben*)
27 *előre, hogy* (K: *előre,* <s> *hogy*)
29 *kölcsönzé gazdájának* (K: <tüntete elő>)
34 *mintha* (K: <hogy>)
31 : 5 *sandított* (K: <nézett>)
18 *bajuk* (NK: *bajok*)
20 *zsebjeibe* (PN; 1856; 1887; NK: *zsebeibe*)
22 *Óh* (NK: *Ah*)
22 *siránkozik* (PN; 1856; 1887; NK: *siránkozik*)
24 *kétségbeesés* (K: *kétségbeesé*<tt>)
28 *A nagyságos úr ispánja* (K: <Az isp agyaras ember>)
hozzájuk (NK: *hozzájok*)
29 *előrehajtva nyakát* (K: *elő*<hajtva>*rehajtva nyakát* 1887;
NK: *előrehajtva a nyakát*)
32 : 4 *melyre olyan erőt fordított minden arcvonása* (K: *olyan erővel*)
6 *Huszonöt* (K: *Huszonöt* <öt>)
megválni a tehenétől (NK: *megválni tehenétől*)
11 *brenóci* (1887; NK: *brenóczi*)
14 *urodalom* (NK: *uradalom*)
17 *büszkeséggel* (K: <megvet lenézéssel>)
19 *fog* (K: *fog*<...>)
22 *Krényfy Adolf* (1887; NK: *Krényfy Adolf*)
33 : 7 *rimánkodnak, míg* (K: *rimánkodnak* <neki> *míg*)
11 *azonfelyül* (PN; 1856; 1887; NK: *azon felül*)
12 *vinkulum* (K: <ráad>)
fejében jó huszonöt (NK: *fejében huszonöt*)
22 *rájuk* (PN; 1856; 1870; 1876: *rájok* 1887; NK: *reájok*)
33 *tehenüket* (NK: *tehenőket*)
34 *apjukat* (NK: *apjokat*)
34 : 9 *asszony* (K: *asszony*<ok>)
10 *tehenkéjüket* (NK: *tehenkéjőket*)
16 *kötöttek* (1887; NK: *kötöttek*)
testét, lelkét (1887; NK: *testét, lelkét*)

Lap: Sor:

- 34 : 18 itt (minden nyomtatott szövegből kimaradt)
27 akkor (NK: ekkor)
29 magának (A PN szedéshibája folytán PN; 1856; 1887; NK:
magával)
30 Azután (PN: Miután)
31 tehenkére (NK: tehénkére)
- 35 : 15 hetykén (PN; 1856: hegykén)
18 amit (PN; 1856; 1887; NK: mit)
19 mindent (1887; NK: mindent)
21 Az agyaras nem akarta hinni, hogy ez valóság lehessen
(a NK-ból e mondat hiányzik)
30 én ítélek (1887; NK: én ítélek)
- 36 : 6 szívtad (PN; 1856; 1887; NK: szíftad)
8 kialunni (NK: kialudni)
10 lekapott (K: <levétetett>)
22 rámondá (1887; NK: rámondta)
28 velők (a K-ban nem Jókai kezétől származó, piros irónnal
történt – talán félreértésből eredő – áthúzás miatt minden
nyomtatott szövegből hiányzik)
29 ment (K: me<gy>)
úrfélében (PN; 1856: utfélében)
- 37 : 4 visszaadatták (PN; 1856; 1887; NK: visszaadták)
5 mind (K: az)
9 náluk (NK: nálók)
13 uram (K: ura<i>m)19 amit (NK: mit)
23 nyaratszaka (1887; NK: nyarantszaka)
23 éjszaka (K: <reggelre>)
meglépi (NK: meglepi)
24 vetés. De (K: vetés. <Ért> De)
32 gyermekágyas Szlipiknének (K: gyermekágyas <Szil>
Szlipiknének)
33 hogy a gyerekének (1887: hogy gyerekének NK: hogy
gyermekének)
- 38 : 6 nekik (1887; NK: neki)
7 ha nagyra (K: ha <a másik felét> nagyra
14 ebben (PN; 1856; 1887; NK: abban)
20 rohad (PN; 1856; 1887; NK: rothad)
27 sem tolvaj, sem gyilkos, sem káromkodó (NK: se tolvaj,
se gyilkos, se káromkodó)
31 elpusztulunk (1887; NK: elpusztultunk)

Lap: Sor:

- 38 : 33 középett (NK: közepett)
34 tej (1856; 1870: tēj)
- 39 : 4 azután (PN; 1856; 1887; NK: ezután)
9 tekintetes (K: <nagyságos>)
10 magas kalapú (K: <torony>kalap(os))
14 magas (K: <torony>)
16 csak úgy csodálkoztunk (NK: csak csodálkoztunk)
feketeszájú úr azt (NK: feketeszájú azt)
25 építetett (PN; 1856; 1887; NK: épített)
26 Isten kertjének (1887; NK: Isten kertjének)
hozzáfoglalta (K: <el>foglalta)
29 Azután (K: A<mint>)
31 sem, felforgatták (K: sem<; a mint> felforgatták)
Amint (K: <Az előtt minden>)
- 40 : 1 magasabb (1887; NK: magasabb)
- 41 : 3 ótalomért (PN; 1856; 1887: ótalomért)
8 És (K: <Csak>)
18 egy nem rossz (1887; NK: egy rossz)
20 Sztropkó (K: <Popák>)
29 kapunyikorgásra (K; PN; 1856: kapu nyikorgásra 1870;
1876: kapu-nyikorgásra 1887; NK: kapu nyikorgására)
34 volt, arcvonásai (K: volt <már;> arcvonásai)
- 42 : 1 korának (K: kor<a>)
2 délceg (K: <szálás>)
5 Sztropkó (K: <Pop>)
9 bámulattal (K: bámul<attal><ó>)
11 még (1887; NK: mǃg)
22 ezelőtt (PN; 1856; 1887; NK: azelőtt)
29 be (K: <at>)
32 széleire jegyezgetem (1887; NK: szélére jegyezgettem)
- 43 : 2 mindenüve (PN; 1856; 1887; NK: mindenüvé)
13 Szűrőmmel kis (K: Szűrőmmel <pedig> kis)
19 kenyérüket (NK: kenyéroket)
28 vonogatta a vállát (1876; 1887; NK: vonogatta vállát)
- 44 : 2 adnánk (PN; 1856; 1887; NK: adnók)
12 Azon (1887; NK: Azok)
22 kereskedőknek (K: <magyar földre>)
28 tejen (PN ; 1856: tǃjen)
- 45 : 2 huszonnégy (K; PN; 1870; 1876; 1887: harmincznégy –
nyilvánvaló elírás, hiszen az ifjú Sztropkó a nyolcvanadik évé-
ben jár, vö. 38 : 12)

Lap: Sor:

- 45 : 18 ügyelnek, és okulnak más (K: ügyel<t>ek <volna> és <nem>
ok<o>l<t>ak <volna> más)
24 bajuk (NK: bajok)
26 pálinkafőzőhöz (1887; NK: pálinkafőzőhöz)
26 azután (1887; NK: aztán)
azután a (K: azután <egy> a)
46 : 10 kiosztottuk megmaradt (1887; NK: kiosztottuk a meg-
maradt)
11 még (PN; 1856: még)
tart (1856: attr — sh.)
15 tartogatni (1887; NK: támogatni)
16 sem (K: <n>em)
20 rájuk (NK: rájok)
21 Áncsa (K: <Marcsa>)
23 mostan (NK: most)
27 volt (K: <. . .>)
47 : 3 sír (1887; NK: sírt)
11 költé (K: k<e>lté)
19 csak vének, gyermekek és nők (K: csak <a> vének, <a>
gyermekek és <a> nők)
20 tehetetlenség (NK: tehetlenség)
22 most (1887; NK: most)
26 asszonyt láttak ott az (K: <nőt> láttak ott az — 1887; NK:
asszonyt láttak az)
27 serpenyőbe (PN; 1856; 1870; 1876: serpenyűbe)
körül, Popákné (K: körül, <kik> Popákné)
33 gyerekével (1887; NK: gyermekével)
48 : 1 véka rostaalját (K: véka <vadó> rosta alját)
6 kínjukban (NK: kínjokban)
8 Ez utóbbi (K: Ez <. . .> utóbbi)
9 elkezdtek szapuló (K: kezdtek <szorga> szapuló
filókkal (PN: silókkal — sh.)
11 Valahányat (PN; 1856; 1887; NK: Valahányszor)
16 kenyér. Aki (K: kenyér. <A mint az alispán megszagolta>
A ki)
17 belépett, szinte (K: belépett, <rögtön érezhető, hogy> szinte)
19 szag (K: illat)
27 eseteiben teendőkről (1887; NK: eseteiben való teendőkről)
31 kádakkal (1887; NK: kádakban)
ott ecetfőzés (K: ott <egy> eczet főzés)
34 ad (PN; 1856; 1887; NK: ad)

Lap: Sor:

- 49 : 2 szájukba (NK: szájokba)
3 hijába (1887; NK: hiába)
5 Popák valahonnan (K: Popák <szava> valahonnan)
7 a te garaboncsásod (PN: a garaboncsásod)
10 tudnak (1887; NK: fognak)
11 csodátul (NK: csodától)
15 épületnek (NK: épületnak — sh.)
17 közepében (PN; 1856; 1887; NK: közepén)
20 olasz-diák műnyelvből (K: olasz diák <...> műnyelvből)
31 katonaköpenyeggel (PN; 1856: katona köpenyeggel 1870;
1876: katonaköpenyeggel 1887; NK: katona-köpenyeg-
gel)
32 vastag bőrkarimájú (K: vastag <kari> bőr karimájú)
33 posztósípka (PN; 1856; 1887; NK: posztósapka)
50 : 1 borotválkozni (1887; NK: beretválkozni)
21 ácsorogtok (NK: ácsorogtak)
51 : 1 hijjába (1870; 1876: hijába 1887; NK: hiába)
7 csúfondáros (K: csúfo<s>)
10 tudom, hogy nyitva (1887; NK: tudom, nyitva)
11 ajtó, ablak (PN: ajtó s ablak)
ablak (K: ablak<bo>)
14 szájukban (NK: szájokban)
velük (NK: velők)
16 énrám (1887; NK: énrám)
30 százezer ember (NK: száz ember)
33 elpusztult (K: el<döglött>)
34 Én uram és Istenem (1887; NK: én uram én Istenem)
52 : 2 rajtuk (NK: rajtok)
6 akar (K: <fog>)
16 mért (PN; 1856; 1887; NK: miért)
19 piszok eb vagyok (NK: piszok vagyok)
23 megbotránkozva (1856: megbotránykozva)
25 lehúzta (1856; PN: behuzta)
26 lassúdan (KE lass<an>)
30 óta színét (K: óta <semmi> színét)
53 : 20 fogják tenni (K: <vonják>)
30 mérföldnyire (NK: mérföldnyire)
33 cáfolhatlanságán (1887; NK: czáfolhatatlanságán)
54 : 6 mutatva elő (PN; 1856; 1887; NK: ... mutatta...)
7 látszik (PN; 1856; 1887; NK: látszík)
14 Fehér (K: <Fejét>)

Lap: Sor:

- 54 : 20 *egészen alól-felül* (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: *alólról*
NK: *alulról* — bizonyára a betoldott szövegrész rendkívül
apró, nehezen olvasható betűi miatt bekövetkezett szöveg-
torzulás)
21 *azok* (PN; 1856; 1887; NK: *ezek*)
26 *zöldszinóros* (K: *zöldsinoros*)
32 *közé* (K: <elé>)
34 *hullasszanak* (PN; 1856; 1887; NK: *hullassanak*)
55 : 3 *megállítatá* (PN; 1856; 1887; NK: *megállítá*)
4 *taglejtésekkel* (K: <arczifejezésekkel>)
7 *tekintetes Fenyéry* (K: *tekintetes <...> Fenyéry*)
11 *vagynak* (PN; 1856; 1887; NK: *vannak*)
14 *st/iban* (1887; NK: *stylben*)
30 *mint* (PN; 1856: *mit*)
31 *Ez ihletett* (K: *Ez <...> ihletett*)
56 : 3 *Cibles* (PN: *Cábles* — sh.)
8 *ezen* (PN; 1856; 1887; NK: *azon*)
10 *magosabb* (PN; 1856; 1887; NK: *magasabb*)
18 *érkezhetém* (K: *érkezhet<ek>*)
20 *bizonyítsa* (K: <mutassa>)
25 *méltánylandó* (K: <csodálatra méltó>)
30 *gyakorolni helyén* (K: *gyakorolni <...> helyén*)
31 *önökhöz* (K: <önhöz>)
küldött (1856: *Küldött*)
57 : 7 *élskamaráit, kitaráta* (K: *kamaráit, <szekereket> kitaráta*)
20 *arra* (PN; 1856; 1887; NK: *ma*)
21 *a pillanatban* (1887; NK: *e pillanatban*)
32 *hölgy címek* (1870; 1876; 1887; NK: *hölgy a címek*)
58 : 2 *oltárképekre* (NK: *oltárképre*)
4 *elrepüljön* (NK: *elröpüljön*)
11 *szüleményei* (K: <szüleménye>)
15 *alkalmasabb volna* (K: *alkalmasabb <hely> volna*)
18 *viszonza* (1887; NK: *viszonzá*)
24 *éhség tornyának* (1887; NK: *éhség tornyának*)
30 *elégültségük* (NK: *elégültségök*)
59 : 3 *nedvek nagy izgultságban vannak* (K: *nedvek <egésze>*
nagy izgultságban vannak 1876; 1887; NK: *nagyon föl-*
izgultak)
5 *burgonya, vendelyben* (K: *burgonya<...>vendelyben*)
7 *az erőtlenek* (K: <a betegek>)
11 *küldetését* (K: <hiva>)

Lap: Sor:

- 59 : 13 holmikkal (1887; NK: holmikkal)
18 emez (PN; 1856; 1887; NK: imez)
20 szopos (PN; 1856; 1887; NK: szopós)
23 olyan nagy gondoskodás (NK: olyan gondoskodás)
26 lelkiismeretesen (1856; 1870; 1876: lelkiüsméretesen)
28 tartott (K: < tart >)
31 amíg (K: < a mik >)
32 nógatá Popákné (K: nógatá < kön > Popákné)
60 : 15 hogy kicsoda (K: hogy < . . > kicsoda)
Hijjába (PN; 1856; 1887; NK: Hiába)
24 ez éhség (1887; NK: az éhség)
éhség tornyának (1887; NK: éhség tornyának)
61 : 1 devorent (K; PN; 1856; 1887; NK: devorent)
devore (K; PN; 1856; 1887; NK: devores)
5 delnő (K: delnő < . . >)
11 hogyha (K: < hogy >)
14 általuk (NK: általok)
20 cifra (1887; NK: cifra)
62 : 5 nagygyűlésén (NK: nagy gyűlésén)
20 vannak (K: < van >)
24 s rendesebb (1887; NK: a rendesebb)
25 érkeztéig (PN; 1856; 1887; NK: érkezteig)
33 üvegcsékkal (1887: üvegecsékkal NK: üvegecskéekkel)
34 halhatlan (1887; NK: halhatatlan)
63 : 6 úrhölgy (K: < hölgy >)
7 halhatlan Hahnemanné (K: halhatlan < . . > Hahnemanné)
12 ládikát (PN; 1856: lakikát 1887: ladikát)
17 csodatételeivel (1887; NK: csodatételével)
25 amint üterét (K: a mint < ránézett > üterét)
27 haldokló (K: haldokló < t > PN; 1856; 1887; NK: haldoklónak)
28 fordítva (K: < tartva >)
29 ez a viaszkép (K: < ezek a vonások >)
34 időben (1887; NK: időben)
64 : 4 mindhármuk gyűrűivel lepecsételve magához vevé (K:
< a három férfi gyűrűikkel >) lepecsételve < magukhoz vevék >
– minden nyomtatott szövegben a kéziratbeli javítás nehezen
olvashatósága miatt: . . . gyűrűikkel)
6 haldoklónál (1887; NK: haldoklónál)
10 folyó (K: < víz >)
19 segíteni. (a kéziratban e szónál * jel áll s a kéziratlap alján a
következő jegyzet: *Épen akkor, midőn e regényem a Pesti*

Lap: Sor:

<Naplóban> *Napló tárczájában közzététeget; egy ugyane lapban közlött vidéki levelezés szerint, egy urasági majorban tiz cseléd esett halálos örütségbe vadóczos rostaalljából örölt liszt miatt.*

a * jelet és a jegyzetet a szerkesztő piros írónnal áthúzta. Jókai jegyzetere vonatkozóan lásd kötetünk *Jegyzetek részének Kelekezése és forrásai* c. fejezetét, 452. l.)

- 65 : 1 volt (K: <kellett>)
6 egyik út (K: egyik <része>)
7 völgybe (NK: völgynek)
10 megígérték, hogy (K: megígérték <egymásnak>, hogy)
13 csodálkozni (1887; NK: *gondolkozni*)
20 nádfedelű (1887; NK: nádfedeles)
23 felpárolog (PN; 1856: felpárolág)
27 utazni akarnak (K: utazni <f>akarnak)
29 bádogfedeles (PN; 1856; 1887; NK: bádogfedeles)
5 titkait *soha* semmiféle (1887; NK: titkait semmiféle)
7 deputációnak kihallgatni (K: deputációnak <jegyzők> kihallgatni)
9 zavarának (K: <a zavar> PN; 1856; 1887; NK: e zavarának)
67 : 1 ezt (PN 1856; 1887; NK: azt)
3 parasztnépet és (K: parasztnépet, <. . .> és)
6 halni (NK: halni* — a lap alján * alatt: *Ez iratott a krimi hadjárat idején. J. M. — Vö.: Tárgyi magyarázatok.*)
11 tárgyaiul (1887; NK: tárgyául)
16 borát (PN; 1856: barát)
68 : 3 ki-ki *bújt*, ahova (1887; NK: ki-ki a hova)
8 nyolcszegű (1887; NK: nyolcszögű)
13 velük (NK: velők)
14 azokon (K: <miket>)
15 únja magát (K: <öriz>)
16 odakötteini (1887; NK: odakötni)
falhoz, midőn (K: falhoz, <de> midőn)
30 erdőben (1887; NK: erdőben)
32 azután (1887; NK: aztán)
33 bástyájáról (NK: bástyáiról)
69 : 4 azután (1887; NK: aztán)
a körüljáró (K: <az> a körüljáró)
5 levén (NK: lévően)
6 hogy az ország (NK: hogy ország)
12 a hombárt (K: a <. . .> hombárt)

Lap: Sor:

- 69 : 14 engedje (NK: engedte)
16 megfogyott (K: <el>fogyott)
22 úrasszonyoknak (PN; 1856; 1887; NK: asszonyoknak)
25 evőkanalakat (NK: evőkanalat)
30 ő szedi (K: ő <feji a vámfát> szedi)
32 hazájukban (NK: hazájokban)
33 hírükből (NK: hírőkből)
- 70 : 9 nevezi a (K: nevezi<k>)
11 hogy mikor (K: hogy <jö> mikor)
19 taksáját rév- és vámmentességen, adó kiváltságon (a felületes olvasás miatt értelmetlenné torzult szöveg PN; 1856; 1887; NK-ban: taksáján a vámmentességet, kiváltságot)
21 választói joga (1887; NK: választó joga)
26 fel (PN; 1856; 1870; 1876: fen 1887; NK: fenn)
30 szárnyosztályon (NK: szárnyosztályokon)
34 göbolyöket (NK: göbolyöket)
- 71 : 1 lovagi tornák alatt címeres szőnyegek (a felületes olvasás miatt PN; 1856; 1887; NK-ban a következő értelmetlenné torzult szöveg: lovagi tornák czimerei alatt szőnyegek)
8 ittak örök szövetséget (1870; 1876; 1887; NK: ittak szövetséget)
21 oly (K: <azt>)
célszerűvé (K: <legcélszerűbbé>)
22 azt, amint (K: <a milyen>)
24 átadatott az neki (1887; NK: átadatott az is neki)
26 sem (NK: se)
27 festményeit (PN; 1856; 1870; 1876: festvényeit)
30 mintha (K: <mint>)
- 72 : 2 hozzájuk (NK: hozzájok)
kedvéért (PN; 1856; 1870; 1876; 1887; NK: kedveért)
8 adósoktól (NK: adósoktól)
11 az apró csecsebecsékkel, amik (PN; 1856; 1879; 1876; 1887: ... mik NK: a csecsebecsékkel, mik)
16 kótyavetye (K: <licitatio>)
17 gyűjteményeihez (PN; 1856: gyűteményeihez)
23 telve (NK: tele)
29 jutott neki (K: <maradt reá>)
31 férfiú (1887; NK: férfi)
- 73 : 6 sincsen (1887; NK: sincs)
10 teremtek (1870; 1876; 1887; NK: termettek)
együl (1870; 1876: egytül 1887; NK: egytől)

Lap: Sor:

- 73 : 15 becsesebb (K: <dr>)
17 kénytelenek tőle (K: kénytelenek <voltak> tőle)
19 jönnek (K: <jöttek>)
21 ez elegáns (1887; NK: az elegáns)
24 levén (1887; NK: lévén)
29 sötétség (1887; NK: setétség)
32 ötöt (PN; 1856; 1887; NK: öt)
ahova (K: aho<l>)
34 egypár (K: <hár>)
- 74 : 3 amire (1887; NK: mire)
paraszt (PN; 1856; 1887; NK-ből kimaradt)
7 A nagyságos (K: <Kr>)
23 sompolyodott (PN; 1856; 1887; NK: sompolygott)
30 amíg (K: <hogy>)
31 jár (PN; 1856; 1887; NK: járt)
- 75 : 1 zsebjeből (PN; 1856; 1887; NK: zsebéből)
rettenetesen (1870; 1876; 1887; NK: rettenetes)
4 garasosok (PN; 1856: garasosak)
13 sohasem (K: <semmi>)
18 egymásnál (1887; NK: egymással)
19 Hihető (K: <Úgy>)
24 amíg (1887; NK: míg)
26 gazember, csak (K: gazember <azt a>)
30 akasztánának (1887; NK: akasztanak)
- 76 : 1 olyan (NK: oly)
az úr (K: <a tisz>)
6 zsebeit kezeivel (K: <kezeit zsebeit>)
egyáltalában (PN; 1856; 1887; NK: egyáltalában)
23 hogy amíg (K: hogy <ha cs> a míg)
30 lovait (PN; 1856; 1887: lovát)
34 hogy tartott (K: hogy <saj> tartott)
miszerint ez a (NK: miszerint a)
- 77 : 13 ez már most (1887; NK: ez most)
16 látlak. Most (K: látlak. <A te vi> Most)
21 elmeredt szeme (1887; NK: elmeredt a szeme)
22 összekapkoáta (PN; 1856; 1887; NK: összekapta)
23 elnyargalt a tátoisaival (1870; 1876; 1887; NK: elnyargalt tátoisaival)
25 mi jót (K: mi<ben lehe> jót)
28 azokkal (PN; 1856; 1887; NK-ből hiányzik)
31 agyari (K: <fo>)

Lap: Sor:

- 78 : 9 s fontos talpú (K: s <bagaria> fontos talpú)
21 tartozik (1887; NK: tartozott)
26 közül (PN: körül)
28 bukott (K: <tiltott>)
29 mért (PN; 1856; 1887; NK: miért)
Boros (A PN 1855. aug. 13-i közleményében végig Boros áll Boros helyett a K-ban éppúgy, mint a nyomtatott szövegben)
30 dohányzsacsót (1887; NK: dohányzacskót)
34 énnkem (1887; NK: énnékem)
- 79 : 3 azon (NK: ezen)
9 kocsmában (NK: korcsmában)
24 köze hozzá (K: köze <van> hozzá)
26 visszaadták (1887; NK: visszaadatták)
34 Mert (PN; 1856: Mer)
- 80 : 4 meg szemléljék (K: megsze<nved>)
17 egyáltalában (1870; 1876; 1887; NK: egyáltalában)
19 mondta (PN; 1856; 1870; 1876: mondja)
32 állkapcája a kezében marad (K: állkapczájá<t leveszi> – PN; 1856; 1887; NK: állkapczája kezében marad)
- 81 : 7 Ugyan (1856: Unyan – sh.)
9 egyebe (K: egyebe<m>)
15 idehozathatja (1870; 1876; 1887; NK: ide hozhatja)
17 az éppen (NK: ez épen)
lenne (K: <volna>)
24 időkben. – Ha... (K: időkben. <Krényf ur nagy k> – Ha...)
26 törölve (1887; NK: törölve)
28 lépett, s (1887; NK: lépett és)
- 82 : 2 asztalt (K: <szekrényt>)
3 pakfong arabeszkjeire (K: <aranyozott hídjára>)
7 húzott (K: <tolt>)
14 emberségtudásában (NK: embertudásában)
20 lefaragta (K: le<szelte>)
27 maga vevé (1887; NK: maga elé vevé)
29 pamukot (PN; 1856; 1887; NK: pamutot)
32 veszedelmes nagyot (K: veszedelmes <...> nagyot)
33 fogyasztani, mintha (K: fogyasztani, <...> mintha)
- 83 : 15 nyakszirton (NK: nyakszirten)
16 pezsgős palack (1887; NK: pezsgőpalaczk)
17 devise-zel (K: devise-el PN; 1856; 1887; NK: devise-al)

Lap: Sor:

- 83 : 21 *ami* (NK: *mi*)
24 *zavaros, a* (K: *zavaros, <...> a*)
25 *felyülről* (PN; 1856; 1887; NK: *felülről*)
27 *rá véleményét* (K: *rá <az> véleményét*)
84 : 8 *poharat, s a* (1887; NK: *poharat, a*)
16 *kezeivel* (K: *kezeivel*)
33 *valami* (K: *valami<t>*)
85 : 3 *Ott kiinn* (1887; NK: *ott kiinn*)
5 *ékesenszólást* (1870; 1876; 1887; NK: *ékeszólást*)
9 *felfelé egy ujjával* (1887; NK: *felfelé újjával*)
12 *mondok* (K: *<mondj>*)
17 *nem* (K: *<nincs>*)
19 *hintóban jár* (K: *hintóban <van> jár*)
25 *elég* (1887; NK: *ég el*)
26 *nagy roppant* (1887; NK: *roppant nagy*)
27 *közepében oda van ékelve* (PN; 1856: *közepében oda ékelve*
1887; NK: *közepébe oda van ékelve*)
28 *kisebb* (PN; 1856; 1887; NK: *kis*)
30 *ördög nyelve* (PN; 1856; 1887; NK: *ördögnyelv*)
32 *nagyon* (1887; NK: *nagyt*)
34 *szólt még félig* (1887; NK: *szólt félig*)
86 : 1 *azt* (K: *<ám>* – PN; 1856; 1887; NK: *ezt*)
3 *és az* (K: *és <annak> az*)
6 *méltóságos* (K: *<nagys>*)
8 *megvásárolni* (PN; 1856; 1887; NK: *megvásárolni*)
14 *jobbágyainkat* (PN; 1856; 1887; NK: *jobbágyaikat*)
17 *kinél* (K: *ki<ben>*)
25 *vonított* (NK: *vont*)
26 *ebben* (NK: *abban*)
28 *aki nagy* (K: *a ki <most messze földö> nagy*)
87 : 2 *öregebbik* (K: *<egyik>*)
8 *vitájuk* (NK: *vitájok*)
10 *belelőtt a tomporába a grófnak* (PN; 1856; 1870; 1876; 1887:
belelőtt a gróf tomporájába NK:belelőtt a tomporába)
– Jókai a PN-ban 1855. november 9-én regénye aznap
folytatásához fűzött megjegyzésében tiltakozott a szövegbe
került sajtóhibák, többek között nevének y-nal való szedése
ellen. Ezt az alkalmat használta fel arra, hogy válaszoljon
bizonyos Sz. P. támadására, aki a PN-ban hibáztatta őt a
„tomporája” alak használatáért (*Fecsegések*, 1855. október 11).
Idézzük a megjegyzés ide vonatkozó részét: „... pedig én

- ezt a bűnt nem követtem el; tanu rá kéziratom; hanem valami ismeretlen kopogó szellem igazgatta ki Illés gróf hibás tomporát mindannyiszor tomporájának . . ." — A kézirat valóban Jókait igazolja, s így e szó esetében mindenkor a kéziratbeli alakot tartottuk meg annak ellenére, hogy a regény minden kiadásában (a NK-t kivéve), a PN folytatásos közlésében is, mindenhol „tomporája” található.
- 87 : 18 átláthatlan (NK: *átláthatatlan*)
 25 *sem* lát, *sem* hall (1870; 1876; 1887; NK: *se* lát *se* hall)
 29 amikkel kend engemet egy óra óta bolonddá tart (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: *tett* NK: *tesz*)
 33 és miképpen (NK: *s* miképen)
 34 volt (K: <bo>)
- 88 : 6 levén (1887; NK: *lévén*)
 12 história (PN; 1856; 1887; NK-ból kimaradt)
 16 *hiszen* (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: *hiszem*)
 17 énbőlölem (K: *én*<velem>)
 28 bolondot (K: *bolond* <embert>)
- 89 : 14 hozzá karika (K: *hozzá* <...> karika)
 24 vetekedett bármi (K: <hasonlított az> 1887; NK: *vetéledett* bármi)
 acélmetszéssel (K: *aczélmetszés*<hez>)
 vonást (K: *vonás*<á>t)
 27 rá (NK: *réá*)
 34 hétre, akármibe (K: *hétre*, <...> akármibe)
- 90 : 1 vásárolja (K: *vásárolj*<on>)
 2 évszak (NK: *évszakok*)
 5 a legelőkelőbb (K: <huszonnégy személyre való> — PN; 1856; 1887; NK: *a legelőbbkelő*)
 9 borkereskedőhöz (NK: *borkereskedőhöz*)
 12 erdőséhez (NK: *erdészéhez*)
 14 és egyéb (1887; NK: *s* egyéb)
 16 tizenkét (K: <hat>)
 24 bizony (K: <csak>)
 27 fejüket (PN; 1856; 1887; NK: *fejüket*)
- 91 : 2 megnézegette (K: *megnéz*<te>)
- 92 : 3 Ismertem olyan *gazdag* embereket (K: <Némely ember oly> — a „gazdag” szó PN; 1856; 1887; NK-ból kimaradt)
 6 *esztendővel* ezelőtti (1887: *esztendővel* előtti NK: *esztendőelőtti*)
 8 ahová (1887; NK: *hová*)

Lap: Sor:

- 92 : 10 szakadt (1887; NK: szakad)
18 szeretőjei (NK: szeretői)
- 93 : 1 takarékpénztárok (K: <takarékpénztár> PN; 1856; 1887;
NK: takarékpénztárak)
5 okos (PN; 1856; 1887; NK-ból kimaradt)
14 rájuk (NK: rájok)
15 egyéniségeket (K:)
19 most nagy (K: most <ítélnek> nagy)
22 operálta-e (a K-ban itt a következő áthúzott mondat olvas-
ható: <ismerek ügyvédet, a ki a saját felperes cliensét védenczét
exequáltatta s>)
23 ismertem (K: ismer<ek>)
29 a keresztyén erényeknek (NK: az erényeknek)
közéletükben (NK: közéletökben)
30 egy erejüknek (K: egy <meg> erejüknek)
- 94 : 1 lételük (NK: lételők)
14 éhen (a NK-ból hiányzik)
17 adót, éhséggel (K: adót, <jótkony albumot> éhséggel)
23 rajtuk (NK: rajtok)
27 üvegeken át (K: üvegek<kel fény> át PN; 1856; 1887;
NK: üvegen át)
28 boltozataival (K: <boltozatai>)
31 inasok, komornyikok szaladgáltak (NK: inasok szaladgáltak)
- 95 : 13 hazudság (1870; 1876; 1887; NK: hazugság)
15 szőnyegek (K: <szőnyeg>)
17 az oszlopokon (K: <a fa>)
23 üstjeit (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: tisztjeit)
24 és a sujtásos (1887; NK: és sujtásos)
28 árendába (PN; 1856; 1887; NK: árendában)
29 harisnyáikat (1887; NK: harisnyájukat)
- 96 : 5 óh (1856: ott)
6 titkos (1870; 1876; 1887; NK: titkon)
7 morzsákat asztaláról (NK: morzsákat az asztaláról)
20 Azonfelyül (PN; 1856; 1887; NK: Azonfelül)
22 kedvezőtlen (K: <ellenb>)
27 oly felkapott (K: o!ly <ember> felkapott)
28 neki, s azt (1887; NK: neki, azt)
31 minden meg (K: minden <...> meg)
- 97 : 1 abban (1870; 1876; 1887; NK: abba)
2 aki (1887; NK: ki...)
6 felyül (PN; 1856; 1887; NK: felül)

Lap: Sor:

- 97 : 9 kősziklákát (PN: kősziklákot)
11 szakállát (K: <kezeit>)
14 tudnivalókról (NK: tudnivalókról)
16 amely nap (K: amelly<ben>)
29 kedvükért (NK: kedvőkért)
tiszteletükre (NK: tisztelőkre)
33 előtt *iket* elfogadni (NK: előtt elfogadni)
- 98 : 5 azután eszébe (K: azután <me>eszébe)
11 mozsaraknál (PN; 1856; 1887; NK: mozsároknál)
17 faluvégén (PN; 1856; 1887; NK: falu végén)
26 melyre (1887; NK: mire)
- 99 : 9 Ezóta (1887; NK: Azóta)
14 aztán (PN; 1856; 1887; NK: azután)
29 pitvarnokhoz (K: <komor>)
31 lakom . . . (K: <lakomba>)
32 lakjukba (NK: lakjokba)
- 100 : 5 Krénfy (K: <Három>)
7 naplót, amit (1887; NK: naplót, mit)
16 elalumni (NK: elaludni)
elszenderült, álmában (K: elszenderült, <és> álmában)
20 szájával (K: szájá<ba>)
22 hülye (K: <tátott szájú>)
24 grófoktul (NK: grófoktól)
27 kiálta (NK: kiáltá)
- 101 : 2 megküldé neki tiszteletét (PN; 1856; 1887; NK: megküldé tiszteletét)
4 lefeküdt, *ismét elaludt*. Most (1870; 1876; 1887; NK: lefeküdt. Most)
5 mindegyik (1887; NK: mindenik)
10 grófoktul (NK: grófoktól)
12 – Jöjjön (K: <Most>)
sem (minden nyomtatásban: *nem*)
17 fejet (NK: fejét)
24 – Mi kell? (K: – Mi<t ak>)
25 tetőtül (minden nyomtatásban: tetőtül)
26 ágyából (NK: ágyából)
- 102 : 5 gróf, hogy (1887; NK: gróf úr, hogy)
6 hozva (1887; NK: hozarva)
16 ágyához (1887; NK: ágyhoz)
28 elalumni (1887; NK: elaludni)
29 azután (1887; NK: aztán)

Lap: Sor:

- 103 : 8 amidőn (NK: midőn)
11 grófoktul (NK: grófoktól)
18 tessék-et (1887; NK: tessék-et)
26 legőszintébb ijedelemmel (K: legőszintébb <...> ijedelemmel)
29 hogyha (K: <mint egy>)
32 nagyságotól (K: <öntől>)
34 árendását (1887; NK: árendást)
104 : 1 kocsmárost (NK: korcsmárost)
akit nem szeretett (K: <...>)
2 A kedves (NK: Az édes)
3 megtisztelés (K: <czim>)
5 háborítani (1887; NK: háborítani)
ezelőtt (PN; 1856: azelőtt)
7 kedves barátomat (NK: kedves barátomat)
18 öntvényi (minden nyomtatásban: öntvényű)
üveg-visszfény (K: <ragyogás> 1856; 1870; 1876: üveg
vizfény — a PN üveg-visszfény alakjából az 1856-ban betű-
kiesés folytán üveg-vizfény lett s későbbi nyomtatások
ezt vették át)
29 való-é? (PN; 1856; 1887; NK: való-e?)
105 : 4 modorai (NK: modora)
10 fürteit (1887; NK: hajfürteit)
15 mondhatlanja, még (K: mondhatlanja <az ember> még)
16 közül (K: <alól>)
20 egy három oktávás (K: egy <fél> három oktávás)
22 lógassa (K: lóggassa)
23 magában rá, hogy (NK: magában, hogy)
24 lógazza (K: lóggazza)
32 Luxemburg-palaisban (PN; 1856; 1887: luxembourgi-
palaisban — mivel István gróf Mária Terézia udvarában
nevelkedett, a NK-beli változatot tekintettük inkább ide-
illőnek, lásd *Tárgyi és nyelvi magyarázatok*)
33 ki (NK: a ki)
106 : 2 rangjukhoz (NK: rangjukhoz)
11 elfelejtette (NK: elfejtette — sh.)
13 amióta (1887; NK: mióta)
14 fölséges (PN; 1856; 1887; NK: felséges)
17 dicséretet (PN; 1856; 1887; NK: dicsekvések)
23 ugyanannyi (NK: ugyannyi — sh.)
millióról (NK: millióról)

Lap: Sor:

- 106 33 kimenteni (PN; 1856; 1887; NK: *kimentetheti*)
107 : 1 nagysád (K: <ke>)
10 annak *a* mozdulatlan (PN; 1856; 1887; NK: annak mozdulatlan)
15 érzeni magát (K: érzeni <monda> magát)
28 csak *a* jövevény (NK: csak jövevény)
31 árverésen (K: <licitati>)
108 : 1 biccent (1887; NK: *biczcentett*)
2 annak a gépezetnek egyik kerekéből (K: <abból a gépezetből>)
3 automatot (1856: *autumatot*)
15 szavak által (K: szavak <terhe> által)
17 elhalmoztatni, anélkül (K: elhalmoztatni, <midőn> a nélkül)
25 most (K: <ő>)
sima, *sem* mívelt (1887; NK: *sima, mívelt*)
29 kis *rövid* reggelihez (PN; 1856; 1887; NK: *kis reggelihez*)
30 kérdé (1887; NK: *kérdezé*)
109 : 4 pitvarnoktul (NK: *pitvarnoktól*)
10 megbántás, oly (K: megbántás, <nem> oly)
17 kezdé (K: <szol>)
nagysád nagyrabecsült (K: *nagyság* <g olly> *nagyrabecsült*)
29 mondaná: „Elhiszem (K: mondaná <, hogy „elhiszem”)
31 üvegalmáriumokba (1887: *üvegalmáriumokba* NK: *üvegalmáriumokba*)
32 szemszurkálásával, s [K; PN; 1856; 1887; NK: *szemszurkálásával* (*fixer*), s)
110 : 3 vonását (K: <vonás>)
6 vagyok a (K: *vagyok* <nem> a)
10 hatásán gerjedt diadaltól (K: <hatását érzé diadallal>)
14 azon (1887; NK: *az a*)
22 adna valaki (K: <adnék, mert>)
24 *ád* (PN; 1856; 1887; NK: *ad*)
keresztynység (PN; 1856; 1887; NK: *keresztynység*)
29 lógatá (K: *lóggatá*)
31 Amit (K: <Kívánom>)
32 érdemes méltóságatok (K: *érdemes* <nagy> *méltóságatok*)
33 róla (K: <rajta>)
34 *précaire* (K: *précaire* <ke> PN; 1856; 1887; NK: *precair*)
111 : 2 két család (K: két <régi> család)
a Fenyéry (K: *a* <z Tar>)
3 a Tarnóczy (K: *a* <z> *Tarnóczy*)
10 *mintha éppen* hírét (1887; NK: *mintha híret*)

Lap: Sor:

- 111 : 11 ami (K: <úgy>)
20 törekesznek (1887; NK: törekszenek)
28 utánam (K: <utób>)
33 urodalmat (PN; 1856; 1887; NK: uradalmat)
- 112 : 3 s minthogy (K: <ha>)
4 uraságoctól (1887; NK: uraságtól)
5 urodalom (1887; NK: uradalom)
6 akasztani (1887; NK: akasztani)
14 óltalmazná (PN; 1856; 1837; NK: ótalmazná)
18 valójuk (NK: valójok)
27 nemesember (K: <embert>)
29 urodalom (PN; 1856; 1887; NK: uradalom)
30 mondd (K: <olvasd>)
- 113 : 11 nélki (PN; 1856; 1887; NK: neki)
16 hová (1887; NK: hova)
17 az egy ananászt (1887; NK: az ananászt)
18 kérdezé (NK: kérdezte)
19 már azt az (NK: már az)
régipénz-gyűjteményében (K: régi pénz gyűjteményében
PN; 1856; 1870; 1876: régipénz gyűjteményében 1887;
NK: régi pénzgyűjteményben)
29 kapni, ön (K: kapni, <oll> ön)
- 114 : 2 énnkem (NK: énnékem)
8 Illés (1887; NK: István)
14 gondjok (NK: gondjuk)
19 birodalmat (1870: urodalmat 1887; NK: uradalmat)
20 e határidő (1887; NK: a határidő)
23 uradalomnak (PN; 1856: urodalomnak)
26 meg e (K: meg <vele> e)
28 Zobor és Gelu idejében (NK: Zobor idejében)
- 115 : 2 bagatelle (PN; 1856; 1887; NK: bagatella)
6 kívánná e (K: kívánná <magának> e)
12 Akár (K: <M>)
viszonza (1887; NK: viszonzá)
24 menjen (PN: merjen)
28 vendég (1887; NK: vendég)
gazda (1887; NK: gazda)
32 mind (NK: mint)
- 116 : 7 kötéak az (K: kötéak <az egy> az)
9 valami kínai szonglőr (PN; 1856; 1887; NK: valami yongleur)
- 117 : 1 két (K: <öt>)

Lap: Sor:

- 117 : 3 tornyában (1856; 1870; 1876; 1887: irányában)
6 Étlen (PN; 1856; 1887; NK: Éhen)
8 többet (PN; 1856; 1887; NK: többé)
10 kelleténél (PN; 1856; 1887; NK: kelletinél)
15 arról (K: <róla>)
19 télszaki (1887; NK: délszaki)
22 Dorée-ban (1887; NK: doreé-ban)
Frères (PN; 1856; 1887; NK: frères)
24 helytettek (NK: helyettesetek)
118 : 1 valóban (1887; NK: valójában)
2 tejben (PN; 1856; 1870; 1876: téjben)
3 meg méltóságos (K: meg<ve> méltóságos)
12 pakfongízűnek (K: <ha>)
16 iparkodik a (K: iparkodik <nekik> a)
18 vonzza (1856: vonza)
19 adományozott (NK: megajándékozott)
29 velük (NK: velők)
31 vénuszi (K: <paphosi>)
34 álmodott; Krénfy (K: álmodott, <az> Krénfy)
119 : 11 ez arc (PN; 1856; 1870; 1887: az arc)
12 ellenük (NK: ellenők)
13 küljelleme (NK: küljellege)
nyugodt (K: <utan>)
16 erő és (K: erő <nyu> és)
nyugalmaé (1870; 1876; 1887; NK: nyugalmáé)
17 bizonyos ellenállhatlanságáról (NK: bizonyos az ellen-
állhatlanságáról)
27 ezek (PN; 1856; 1870: csak 1876; 1887; NK: azok)
29 ízetlenkedéseidre (K: <megbántásaidra>)
30 orrt (PN; 1856; 1887; NK-ból hiányzik)
120 : 1 magányügyeidet (1870; 1876; 1887; NK: magányügyeidet)
kacagnak ki érte (1887; NK: kacagnak érte)
5 midőn (K: <ha>)
121 : 7 óraláncát (K: <gyűrűit>)
14 hogy a (K: hogy <Krénfy úr> a)
27 szemöldökök (1887; NK: szemöldök)
122 : 1 grófoktul (NK: grófoktól)
4 ábrándos (K: <rep>)
16 (A bekezdés a K-ban eredetileg a következő, később kihúzott
— mondattal kezdődött: *Egy percz alatt utolérték a grófokat.*
barangolt, szép (K: barangolt (*schlendern*) szép)

Lap: Sor:

- 122 : 25 húzza azt maga (PN; 1856; 1887; NK: húzza maga)
29 szikláról (NK: szikláról)
31 egy ünnepi (K: egy <legatus>)
- 123 : 8 inasának (1887; NK: inasnak)
11 csomó cifra virágot (1887; NK: csomó virágot)
17 elől ment (PN; 1856; 1887; NK: előment)
19 ábrándozni hátramaradt (K: <sőhajtva megállt>)
20 arcon a (K: arcon <egy pillanatra> a)
29 makacs (K: <két>)
31 ha leckéjét (K: ha <per> leckéjét)
- 124 : 5 grófnő bálba (K: grófnő <hod> bálba)
hódolatokat (K: <hódolókat>)
6 akkor megtörtént (K: akkor <sok> megtörtént)
9 Elégszer (K: <Számta>)
10 emez (PN; 1856; 1870; 1876: imez)
12 majd (PN; 1856; 1887; NK-ból kimaradt)
13 levetette (NK: levétette)
- 125 : 1 tüszögésük (NK: tüszögésők)
köhögésük (NK: köhögésők)
11 e történeti (NK: a történeti)
13 ez apáról (K: <e megtar>)
14 hagyott, minden (K: hagyott <fényes> minden)
21 kardok (PN; 1856; 1887; NK: kardot)
28 ajándékozni e buzogánnyal (1887: ajándékozni a buzogányával
NK: ajándékozni buzogányával)
- 126 : 1 havasalföldi hadjárata (K: <harcza>)
20 címetre (1887; NK: címzetre)
21 értékük (NK: értékök)
23 mesdames (K; PN; 1856; 1887; NK: madames)
31 helyzé (1887; NK: helyezé)
34 borzosan (PN; 1856; 1887; NK: borzosan)
- 127 : 2 mely (K: a ki)
19 a fehér (K: a <feny>)
25 kelle ülni (K: <is ültek>)
26 asztalfőhöz (PN; 1856; 1870; 1876; 1887; NK: asztalfőhez)
31 gróftul (NK: gróftól)
- 128 : 14 Egyik kezében (K: <Egy percz alatt>)
19 István gróf... abból áll, hogy – a K-ban e szövegrész eredetileg: *Ebéd felett a brenóczi grófok igen kellemes vendégek. István gróf semmiből sem eszik, csupán egy adag vízben főtt rizskása az, a mit magához vesz ; a többit végig nézi ; minden kínálás, erő-*

Lap: Sor:

szakolás megtörik vasakarátán ; István [!] gróf ellenben azzal teszi magának és másoknak gyönyörűségessé az evés idejét, hogy

Jókai úgy tervezte, hogy e mondatokkal kezdi majd a PN 1855. szept. 24-i közleményét („Messieurs... stb.). A megkezdett kéziratlapot félretette, s később csak a lap teljesen tiszta másik oldalát használta. A kéziratcsomó nyomdába adásakor, hogy a félreértést elkerülje, a fenti sorokat ceruzával áthúzta.

- 128 : 20 rizskását (P; PN; 1856; 1887; NK: riskását)
22 evésük (NK: evésök)
27 ezt a bort (PN; 1856; 1887; NK: azt a bor)
33 István grófnak (K: <Cynthia grófnő>)
- 129 : 9 áldomást igyék (K; PN; 1856; 1870; 1876; 1887: áldomást
(*toaszt*) igyék) — A zárójeles idegen szó bizonyára a PN-val
egyidőben megjelenő német nyelvű közlés fordítója számára
került a szövegbe. Jókai később elfelejtette törölni: 67: *cím*
(*parvenu*), 143 : 9 (*clematis*), 122 : 16 (*cotillon*); másutt
törölte, pl.: 269 : 4 (*schlendern*)
- 11 pitvarnok (K: <in>)
13 bérenc (K: <bre>)
14 hogy ez (1887; NK: hogy az)
20 megértve ez (1887; NK: megértve az)
32 meglepetésüket (NK: meglepetésöket)
- 130 : 4 odaadta (K: <vissza> adta)
6 tétovázva (1856: tétovázva)
9 férfiú (1887; NK: férfi)
13 sem (NK: se)
16 menten (K: <. . .>)
18 bogácsfejeket (NK: bogáncsfeket)
20 amikre nézve a bogácskóró (NK: amiknek a bogáncskóró)
nézve (PN; 1856; 1887; NK-ból kimaradt)
25 Cynthia (K: Ill)
26 Tarnóczy szerelmes lenni merészelt (K: Tarnóczy <belé-
szeretni> merészelt)
- 131 : 10 causeuse-ön (PN; 1856; 1887; NK: causeuse-on)
19 termen (K: ter(embe))
25 erre (K: <az ily>)
27 a levélre (K: a <pecsét>)
- 132 : 1 nyugodtan (K: <csen>)
6 méltóság (NK: méltóságos)

Lap: Sor:

- 132 : 18 óranegyedben (K: <órában>
26 köpönyegben (1887; NK: köpenyegben)
28 grófnő a (K: grófnő <és mindkettőjük atyja> a)
33 pasziánszozott (NK: <preferanceozott>)
- 133 : 4 kamaslijén (NK: kamasliján)
6 – Készen (K: – <Kérd>)
19 uradalmak (PN; 1856; 1870; 1876: urodalmak)
22 hat (K: <...>)
olta (PN; 1856; 1887; NK: óta)
25 az utóbbi (K: az <...> utóbbi)
32 igen jól komédiázok (1887; NK: igen jól komédiázok)
- 134 : 16 színésznő lesz (1887; NK: színésznő lesz)
17 ezt a (PN; 1856; 1887; NK: azt a)
18 lenne (K: <volna>)
20 ugyanazon (K: <azon>)
Brenóczi Maróth Cynthia (1887; NK: Brenóczi Maróth
Cynthia)
26 e merész (K: <ez uj>)
27 eset, ha (K: eset, <az a brenóczi e> ha)
29 akkor még gúnyt (NK: akkor gúnyt)
30 karjához (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: karjába NK:
karjára)
- 135 : 4 más anyja volt (K: <csak mostohája volt az>)
5 van? – Igen (K: van? <ide egy> – Igen)
28 suttogva (PN; 1856; 1887; NK: susogva)
- 136 : 2 sem állapodom (K: sem <száll> állapotodk))
5 félelmes (PN; 1856; 1887; NK: félelmetes)
9 hova (1887; NK: hová)
17 dolog. Tapasztaltam (K: dolog. <De én ezuttal nem>)
26 ismerős (K: <if>)
alatt s odábbállhat (1887; NK: alatt, odább állhat)
27 ezúttal nem (K: ezúttal <kénytelen lesz en>)
33 ki nem fizetett (K: <...>)
- 137 : 2 bizonyos összeget (K: <ezer forintot>)
összeget (PN; 1856; 1870; 1876: összeget)
15 engemet (PN; 1856; 1887; NK: engem)
18 iszonyat (1887; NK: iszony)
25 úgy (K: <ha>)
29 annak (PN; 1856: ennek)
kulcsát (1887; NK: kulcsait)
- 138 : 15 fölkelnek (PN; 1856; 1887; NK: felkelnek)

Lap: Sor:

- 139 : 1 Tíz (K: <Má> <Kilencz>)
2 fogadóbul (NK: fogadóbul)
10 pillant (1870; 1876; 1887; NK: pillanta)
17 leányait (PN; 1856; 1887; NK: leányát)
21 pénzüik (NK: pénzők)
- 140 : 5 az emeleten (K: az <első> emeleten)
7 magánytulajdonát (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: magán-
tulajdonát NK: magántulajdonát)
14 elhatalmazott (K: <az> elhatalmazott PN; 1856; 1870;
1876; 1887; NK: elhatalmazott)
15 emlékezet (1887; NK: emlékezet)
19 szobában (K: szobá(k)ban)
31 feltette (PN; 1856; 1887; NK: föltette)
elalumi (1887; NK: aludni)
- 141 : 3 ébren (K: é<...>bren)
19 Cynthiának (K: <Cynthia grófnőnek>)
24 füleit hegyezé (PN; 1856; 1870; 1876: fülhegyeit 1887,
NK: fülhegyeit)
27 kitartottak (NK: tartottak)
30 hölgy, néha felsőhajt keservesen (K: hölgy, <kezeit tördelve
és fel> fel sohajt(va) keservesen — minden nyomtatásban:
... felsőhajtva)
32 megholt (1887; NK: meghalt)
- 142 : 2 senkinél (PN; 1856; 1887; NK: senkinek)
7 forintja (PN; 1856: forintnyi)
20 testvérjének (1887; NK: testvérének)
21 szilárd (K: <emez>)
26 magányosan (K: <egy> — PN; 1856; 1887; NK: magánosan)
28 összegről (K: összeg<et>)
29 kereskedőhöz (PN; 1856; 1887; NK: kereskedőhez)
átadja (K: <azt rögtön>)
magánytárcájában (PN; 1856; 1887; NK: magán-tárczájában)
30 s leköti (K: s <ha> leköti)
- 143 : 5 István (PN; 1856; 1887; NK: Illés)
7 ablakon körültekintett (K: ablakon <...> körültekintett)
14 előtte, magához (K: előtt<e be> magához)
22 valaki (K: <ismerős>)
23 bezárva (PN: bevárva)
25 besuhant (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: berohant)
29 szíve mélyéből (K: <szívéből>)
30 keservéből (K: <mélyé>)

Lap: Sor:

- 143 : 32 magányos (PN; 1856; 1887; NK: magános)
144 : 3 szóllttatni (NK: szóllttani)
15 rémes (1887: *nemes* NK: *neszes*)
közepette (PN; 1856; 1887; NK: közepett)
17 sóhajt a sűrű (NK: sóhajt sűrű)
18 s ahol a hold (1870; 1876; 1887; NK: s a hold)
21 felelni, biztatni (PN; 1856: felelni s biztatni)
24 közé (K: köz<ött>)
amint (K: <s> mint)
kelle (K: kelle<tt>)
25 csaknem (K: cs<...>nem)
30 nehezkedve (1876: nehezvedve 1887; NK: *támaszkodva*)
145 : 5 szelindek (K: szeli<d>ndek)
16 után sötét (K: után <egy> sötét)
146 : 17 gyerek (1887; NK: gyermek)
20 magyarázta (1887; NK: magyarázó)
22 világba (1887; NK: világba)
24 világ (1887; NK: világ)
25 tartozik ez (PN; 1856; 1870; 1876: tartozik az)
27 akinek háza (K: akinek <a> háza)
147 : 32 egy elsoványult (K: <egy> egy elsoványult 1887; NK:
elsoványodott)
33 vénebb a (K: vénebb <az> a)
34 feküdt (K: <gug>)
148 : 5 az Isten. — Hát (K: az Isten. <Lesz gondom erre a kis fiúra>
— Hát)
6 siránk (1887; NK: siránkozó)
8 innen (PN; 1756; 1887; NK-ból kimaradt)
9 egyenesen (K: <legalább>)
16 szíve mélyében (K: szív<éb>mélyében)
18 mintha (K: <majd meg>)
25 nagyon. Nem (K: nagyon. <Az egész falub> Nem)
34 hová lenni (K: <mit kezdeni>)
149 : 4 egyre csóválta a fejét (K: egyre <f> csóválta a fejét 1887;
NK: egyre csóválta fejét)
hol magához (PN; 1856; 1887; NK-ból kimaradt)
9 nekik (1887; NK: neki)
17 úgyé (PN; 1856; 1887; NK: úgy-e)
viszonza (1887; NK: viszonzá)
18 vént (1887; NK: vénet)
27 fogsági (1887; NK: fogságának)

Lap: Sor:

- 149 : 27 *iszákos, gonosz* (1887; NK: *iszákos és gonosz*)
28 *sok-sok* dolgot (1887; NK: *sok dolgot*)
29 *bíró* előtt (K: *bíró(nak)*)
atyának (K: *atya <előtt>*)
- 150 : 7 *gyertyafényt* (K: *gyertya(világot)*)
8 *világít* (K: <fény>)
Krényfő még (PN; 1856; 1887; NK: *Krényfő úr még*)
22 *erőtetni* (NK: *erőltetni*)
26 *nappal* (K: *nap<ot>*)
27 *inasokkal, kocsisokkal, ledisputálni* (1887; NK: *inasokkal, ledisputálni*)
29 *edényárus* (K: *edényáru<s>*)
32 *szőnyegeket* (K: <S>*zőnyegeket*)
- 151 : 9 *érzeni* (1887; NK: *érezni*)
11 *kívánatos* (K: <nyo>)
14 *mikor* (NK: *a mikor*)
15 *az utána* (K: <a h>)
találjon (K: <láthassa>)
20 *feledett-e ott* (1887, NK: *feledett-e el ott*)
30 *úgy* (K: <ott>)
ama bezárt ajtó zárjába (K: <abban> <annak a> *ama ajtó<ban>*)
zárjában — minden nyomtatásban: *ama bezárt ajtó zárába*)
- 152 : 11 *csak későre* (K: <alig>)
18 *jön* (PN; 1856; 1887; NK: *jött*)
28 *engemet* (PN; 1856; 1887; NK: *engem*)
31 *e kérelmet* (PN; 1856; 1887; NK: *a kérelmet*)
- 153 : 13 *e szavával* (1870, 1876, 1887, NK: *egy szavával*)
15 *felkereste* (PN; 1856; 1887; NK: *fölkereste*)
16 *ön látta* (K: *ön <olt> látta*)
19 *lépéssel* (NK: *lápéssel* — sh.)
22 *fölmelegíté* (NK: *felmelegíté*)
25 *ótalomért* (PN; 1856; 1887; NK: *oltalomért*)
esd. Egy (K: *esd. <A bukás csak érdekesebbé teszi a hölgyeket>*)
Egy botlás (K: <e>*gy <...> botlás*)
31 *Ez* (K: *E<gy>*)
- 154 : 10 *tudatnia* (NK: *tudatni*)
18 *nyugodtan. Azzal* (K: *nyugodtan. <...> Azzal*)
19 *fel* (K: <elő>)
meggyújtotta (K: <rágy>)
27 *Tarnóczy* (K: <azt>)

Lap: Sor:

- 154 : 28 kiszabadítsuk. Bizzék (K: kiszabadítsuk. <...> Bizzék)
kedvéért (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: kedvéért)
30 nagysád (K; PN; 1856: nagyság)
31 ezt (PN; 1856; 1887; NK: azt)
- 155 : 2 Azonfelyül (PN; 1856; 1887; NK: Azonfölül)
7 ez az összeg (NK: ez összeg)
12 indulatos (K: <fol>)
13 a kérdést (K: <az> kérdést)
14 nem (K: <...> m)
30 távol (PN: távul)
33 nagysád (K: <méltóságod>)
- 156 : 15 felnyársalja (PN; 1856; 1870; 1876: felnyársolja)
16 odáírní (PN; 1856; 1887; NK: aláírni)
19 lesz (K: <van>)
21 váltó (K: váltó<t>)
24 míg (K: mi<re>)
- 157 : 3 felett (PN; 1856; 1887; NK: fölött)
10 ajkak reszketeg (1887; NK: ajkak egy reszketeg)
22 azok (PN: ezek)
23 azok (K: <azokat>)
33 léírva (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: kiírva)
- 158 : 11 a férfira (K: <az> férfira)
12 grófnőnek az (K: grófnőnek<, hogy> az)
15 Közönyös (K: <Egy...>)
19 monda (1887; NK: monda)
32 le (K: <el>)
- 159 : 2 kisasszony (NK: grófkisasszony)
8 képzelé néhány (K: képzelé<, hogy> néhány)
10 fekszik (K: <van>)
17 az (K: <ott>)
19 úgy (K: <me>)
20 belepillanta (PN; 1856; 1870; 1876; 1887; NK: belé
pillanta)
21 ezután (PN; 1856; 1870; 1876; 1887; NK: azután)
28 helyeikből (PN; 1856; 1887; NK: helyökből)
33 amit (1887; NK: mit)
- 160 : 12 zárt, kijárástalan (K: zárt <terme> kijárástalan)
13 nyugalma, ideje (PN: 1856; 1887; NK: nyugalmas
ideje)
15 Ez (K: <Egy>)
21 hova (NK: hová)

Lap: Sor:

- 162 : 25 felemelkedik (PN; 1856; 1887; NK: főlemelkedik)
felemelkedik. A hideg (K: felemelkedik<, innen egy vastag
közfal ürege) A hideg)
- 161 : 4 bástyák (K: <kastély>)
alját (K: <lapját>)
5 közé (K; PN; 1856: között)
7 használta (NK: felhasználta)
8 ez (K: <...>)
18 elhagyá (NK: hagyá)
19 csendesen (K: <nem>)
20 fátul (NK: fától)
- 162 : 4 kérges (PN; 1856: kényes)
11 zománcos (K: <ema>)
13 húszast. — Ennyi (K: húszast<; azt m>)
18 s maga (NK: maga)
20 állt ott, azután (NK: állt, azután)
34 aki egyedül (K: a ki <éjfel> egyedül)
- 163 : 13 s inasa (K: s <...> inasa)
16 hozzá, egészen (K: hozzá, <hogyan együtt> egészen)
18 a pipereváltoztatás (K: <az öltöny>)
23 Igen jól, de keveset. (K: <Igen jól>)
- 164 : 2 megcsókolá (PN; 1856; 1870; 1876: és megcsókolá 1887;
NK: és megcsókolva)
és susogá (1887; NK: susogá)
6 asszony (NK: nő)
8 felsegíté (PN; 1856; 1887; NK: fölsegíté)
9 feleségével (NK: feleségestül)
11 neki: csíhi-te (neki: <...> csíhi-te)
12 feltette (PN; 1856; 1887; NK: föl-tette)
a két(NK: két)
18 felsegíttette (PN; 1856; 1887; NK: fölsegíttette)
19 magát lábai (1887; NK: magát a lábai)
25 engemet szekírozson (K: engemet <csak azért teszi, mert
hogyan> szekírozson)
27 vontott (NK: vont)
28 ellenmondani (K: ellen<t>mondani)
- 165 : 8 nyihogott (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: nyikogott)
15 otromba (1887; NK: ostoba)
20 Lemond-e? (K: <Mint> NK: Lemond?)
22 felöltönyét magára (K: felöltönyét <fel> magára)
25 Ahová (1887; NK: Ahova)

Lap: Sor:

- 165 : 28 elhajtatott (1887; NK: elhajtott)
32 levelkét (1887; NK: levélkét)
- 166 : 3 pengőt. Teljes (K: pengőt. <Mikor meghalt> Teljes)
6 iszonyat (K: iszonyat<a> PN; 1856; 1887; NK: iszonya)
9 felettük (NK: felettök)
15 *revokált* (1887; NK: revocált)
- 167 : 2 a legelső (K: <mindenfel>)
3 *minden* (NK: *az*)
29 lehetett (NK: lehet)
31 halovány (PN; 1856; 1887; NK: halavány)
- 168 : 3 Midőn betegágya elé hívatá (K: <– Kedves leányom, mon>)
13 szemeit (1887; NK: szemét)
14 kik (K: <kiknek>)
32 címmel (K: <szóval>)
33 „Az én uram” (K: <„uram”>)
- 169 : 7 saját (K: <maga>)
körét (K: körét <, mely két rendszeren megtartott>)
8 nevelőnéje (PN; 1856; 1887; NK: nevelőnője)
14 hangversenyeket *rendez* jótékony (NK: hangversenyeket jótékony)
15 boldogok, boldogtalanok (PN; 1856; 1887; NK: boldogok s boldogtalanok)
26 meglepni (PN; 1856: meglöpni)
27 szemével (1887; NK: szemével)
33 hölgyön (1887; NK: hölgyen)
- 170 : 5 tartatott legszebbnek (1887; NK: tartatott a legszebbnek)
12 készen (1887; NK: kész)
15 vétek lehessen és sokkal gyászosabb, mint hogy (e rész NK-ből hiányzik)
20 légyen (K: <volna> PN; 1856; 1887; NK: legyen)
21 hibái (K: hibá<ja>)
24 mind az azon (NK: mind azon)
28 ezalatt (K: <az óta>)
- 171 : 4 neveit (1887; NK: nevét)
már e (PN; 1856; 1887; NK: már a)
7 derék ember az (NK: derék az)
13 tagja *rendkívül* el (NK: tagja el)
15 ruházatjukról (NK: ruházatjukról)
16 hogy a (K: hogy <...> a)
17 hogy segítsen neki (K: <mellyet>)
ingeket, mellényeket (K: ingeket, <szü> mellényeket)

Lap: Sor:

- 171 : 18 szabni (K: szab<ott>)
számára (K: <számra>)
21 főző (PN; 1856; 1870: főző)
tartania (1887; NK: tartani)
22 élelkiosztást (NK: élelkiosztást)
24 ájuldozott (PN; 1856: ájulkozott)
29 ínséges nép csak (1870; 1876; 1887; NK: ínséges csak)
- 172 : 6 dicsekszik, egy (K: dicsekszik <vele>, egy)
7 szüntelen (NK: szüntén – sh.)
12 karrierje (NK: carrierja)
13 máris tiszteletbeli (K: máris <fő>tiszteletbeli)
19 éppen (K: <midőn>)
20 udvarára, kiket (K: udvarára, <...> kiket)
24 újan (1887; NK: újon)
29 Ez a (K: <Már>)
- 173 : 20 volt, le (K: volt <eg> le)
21 érkeznek (PN; 1856; 1887; NK: érkeztek)
27 igazán (K: <igen>)
30 kedvéért (NK: kedvéért)
- 174 : 3 főügyész, majd (PN; 1856; 1887; NK-ből kimaradt)
9 kezdeni (1856; 1887; NK: kezdenie)
11 férjhez (K: férhez)
18 szekerekről (1887; NK: szekérről)
19 ez volt (PN; 1856; 1887; NK: az volt)
25 őh (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: őle)
32 támadnának (K: <támadván>)
- 175 : 19 A friss, párolgó (NK: A párolgó)
22 eszközhöz (PN; 1856; 1870; 1876: eszközhez)
25 ülniök (NK: ülnie)
- 176 : 7 Leonora (K: <D>)
18 észrevéve (1887; NK: észrevevé)
19 Fenyéry (PN: Fenyéryné)
20 sipogva (PN; 1856; 1887; NK: sipegve)
hozzánk már ugye (1887; NK: hozzánk úgy-e)
21 társaság (K: <személyzet>)
22 alszik (1887; NK: alszik)
25 bűbájos (PN; 1856: bűhájos – sh.)
30 elaludni (NK: aludni)
33 Még (K: <Az>)
- 177 : 6 lefekünni (PN; 1856; 1887; NK: lefeküdni)
23 fáradságot (NK: fáradságot)

Lap: Sor:

- 177 : 26 alszik, beteljesüljön (K: alszik, <álmod> beteljesüljön)
- 178 : cím CRIMEN (NK: ACTUS) — Nem követtük a NK-t, bár a *Honni Törvénytár* (1831) ugyancsak „Actus maioris potentiae”-t tart számon, mint „Tzégéres hatalmaskodás”-t. Jókai jogot végzett és nem valószínű, hogy 1855–56-ban már nem emlékezett volna a jogi szakkifejezésekre. Bizonyára a „crimen”-t (vétket) akarta hangsúlyozni az „actus” (tett) általánosabb fogalma helyett, hiszen Fenyéry „tette” a vaskalapos magyar jogászok szemében „vétek” volt. Jókai bírálatát a nép érdekében önfeláldozó tettben vétket látó, avult jogrendről Leonora szájába adja (195–197.).
Vö.: *Tárgyi és nyelvi magyarázatok.*
- 15 apró-cseprő (PN; 1856: apró-cseprő — sh.)
- 24 beszédbe eredhessen (K: beszé<l>hessen)
- 179 : 4 szenvedések. És (K: szenvedések. <Óh> És)
- 6 ügyészt (PN; 1856; 1887: alügyészt) Értelem szerint a K és a NK szövegét vettük figyelembe; Fenyéryvel mint a megye ügyészével ismerkedtünk meg: 34 : 18)
- 15 *Knall* (NK: *Gnaden*)
- 18 ötet (PN; 1856; 1887; NK: minden nyomtatásban öt)
- 22 látszott (1887; NK: látszék)
- 26 a kis Tarnócon (PN; 1856; 1887; NK: a Kis-Tarnóczon)
- 27 uradalmaknak (PN; 1856; 1870; 1876: urodalmaknak)
- uradalomból (PN; 1856; 1870; 1876: urodalomból)
- 31 brenóci (K: renóci)
- uradalom (PN; 1856; 1870; 1876: urodalom)
- 180 : 4 járásába (1887; NK: járásba)
- 9 tisztviselői (K: <gond>)
- 17 mikor ő abban (K: mikor <az> ő <neki> abban
1870: ... ebben 1876; 1887; NK: ... ebben)
- 33 dolga (K: <a dolgát>)
- késével (K: kés<s>ével)
- 181 : 2 megadják (K: <be>)
- 9 fáradságot (NK: fáradságot)
- 12 élccel (K: <tréfáv>)
- 15 másik (K: más<od>ik PN; 1857: második 1870 ; 1876;
NK: más)
- 19 hölgyek pedig (K: hölgyek <az> pedig)

Lap: Sor:

- 181 : 19 levén (1887; NK: lévőn)
22 három táblabíró (K: három <közül> táblabíró)
31 akit, ha még (K: a kit <le lehetne> még)
- 182 : 3 hírlapokkal. A (K: hírlapokkal <, a> A)
9 kifáraszthatlan (PN; 1856; 1887; NK: kifáradhatlan)
10 akinél (NK: a kiúól)
tizenkét aláírás nevével (K: tizenkét <előfizet aláírással...>
névével)
11 az aláírók (K: az <...> aláírók)
13 írogatta oda maga (NK: írogatta maga)
21 ki éppen (K: ki <valóban...> épen)
27 elolvassa (1887; NK: olvassa)
30 papírvágó zománcos (K: papírvágó <...> zománczos)
- 183 : 1 azokat (K: az<t>)
2 nyilatkozatokat (K: <ver>)
3 azokat (K: az<t>)
11 Divatlap (1870; 1876; 1887; NK: divatlap)
bizonyosan (K: <job> bizonyosan)
16 Cs. G. (K; PN; 1856: Cs. P.)
25 uraim (1887; NK: uraim)
26 kérdezék (K: kérdez<t>ék)
mi (K: <hogy> mi)
30 sipegett (PN; 1856; 1887; NK: sipogott)
32 tudósítás sorait (K: tudósítás<t ke> sorait)
- 184 : 1 a főispán (K: a<z> főispán)
küldöttség (K: <bizottság>)
2 ami után (K: a mi<dőn>)
3 aludt (PN; 1856: alult)
5 bástyáin (K: <ívein>)
9 nyomorú (1887; NK: szomorú)
14 szíveknek (K: szívek<et>)
21 föld népét (PN; 1856; 1887; NK: földnépet)
28 önkénytes (K: önkényte<l>s)
- 185 : 12 lelkek (K: lelke<t>k)
kort (K: <korukat>)
14 az egész izgalom (K: a <határozat>)
15 határozatok (K: <... mozgalmak>)
18 azonfelyül (PN; 1856; 1887; NK: Azonfelül)
30 ha azt valaki (PN; 1856; 1887; NK: ha valaki)
tudná, miket (K: tudná, <hogy> miket)
- 186 : 1 Ez az egyedüli (K: Ez a<z> egyedüli 1887; NK: Ez egyedüli)

Lap: Sor:

- 186 : 2 írás, aminek (K: írás <az>, a minék)
33 nem (K: n<y>em)
- 187 : 8 azon az éhség-vár (NK: azon éhség-vár)
10 pálcikót (PN; 1856; 1887; NK: pálczikát)
11 ostornyeled (K: ostornyelet)
12 pálcikó (PN; 1856; 1887; NK: pálczika)
18 döfölte (PN; 1856; 1887; NK: döfte)
24 szinte (K: <pedig>)
33 reájuk (NK: reájok)
34 bekacsingatók (K: <bekacsingató n>)
- 188 : 10 szándokot (1887; NK: szándékot)
14 helyette az a hosszú férfiú (K: helyette az <uradalmi ügy>
a hosszú férfiú NK: helyette az a hosszú férfi)
20 vagyunk (K: vagy<ok> unk)
27 Kompolthy (PN; 1856: Kempolthy)
- 189 : 33 akik (K: akik<nek>)
34 eddig, Isten (K: eddig, <áldói> Isten)
- 190 : 25 „az úr” (K: <Kr>)
29 életükkel (NK: életökkel)
- 191 : 3 kivész (PN; 1856; 1887; NK: kivesz)
8 többé (K: <k>)
akartok (K: <id>)
19 — Megálljatok! (K: <Az alispán végig>)
22 e dologba (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: a dologba)
32 dörgött (K: dörg<é>)
34 nyommal (K: <lép>)
- 192 : 1 kiálta (NK: kiáltá)
7 kiálta (PN; 1856; 1887; NK: kiáltá)
9 monda (PN; 1856; 1887; NK: mondá)
12 lakatoltatni (1887; NK: lakatolni)
18 gondolatokra (1887; NK: gondolatra)
19 kérdé (PN; 1856; 1887; NK: kérdi)
24 tartoznak (1887; NK: tartoznak)
26 követ el (K: <követel>)
- 193 : 5 határozat (K: határoz<ott>)
ellenálllok (1887; NK: ellenálllok)
7 van önök (K: van <...> önök)
9 csavargótul (NK: csavargótól)
11 venni (K: <ne>)
13 Krénfy ügyvéde (K: <az ügyvéd>)
16 194 : 7, 9, 13 *crimen* (NK: *actus*)

Lap: Sor:

- 193 : 20 rikácsolá (PN; 1856: rikácsol)
éles hangon (a K-ból, PN-ből és az 1856-ból hiányzik,
feltehetően Jókai betoldása az 1870-be)
- 194 : 1 boldogítására (mivel Jókai halvány, grafit írónnal végzett
javítása a K-ban alig észrevehető, minden nyomtatásban az
eredeti, tintával írott: boldogságára)
11 hajtogatva (PN; 1856: hajtogatták)
13 ez (a K-ban betoldás)
14 vén csavargó (K: vén <megkötözött> csavargó)
15 bilincses (K: bilincse<it>)
17 Olyat (K: Olya<n>)
22 196 : 2 monda (PN; 1856; 1887; NK: monda)
24 ússzunk (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: igyunk NK:
legyünk)
26 bírám (1887; NK: bírám)
27 gondolatját (PN; 1856; 1887; NK: gondolatát)
29 elhagyá (PN; 1856: elhagyja 1870; 1876; 1887; NK:
elhagyta)
33 nehogy bűnrészes legyen az, (1856; 1870; 1876: hogy a
bűn részes ne legyen 1887; NK: hogy a bűnrészes ne
legyen)
34 feljebb (K: <magasabb>)
- 195 : 1 beszéddel uraim — vágott (1887; NK: beszéddel; vágott)
2 magány (PN; 1856; 1887; NK: magán)
3 felhalmazott (NK: felhalmazott — sh.)
18 de önmre legrosszabb, (az 1887-ből és a NK-ből kimaradt)
19 éhes (K: <el>)
24 szólt (PN; 1856; 1887; NK: szóla)
25 bevégezem (1887; NK: bevégezem)
- 196 : 6 engedék (PN; 1856; 1887; NK: engedek)
- 197 : 13 orcával (PN; 1856; 1887; NK: arczával)
16 tökéletesen olyan (K: tökéletes <egy>)
23 szokott (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: szokta)
24 vagy testvérje (PN; 1856: vagy testvére 1870; 1876; 1887;
NK-ből kimaradt)
- 198 : 1 dajkája, vagy (K: dajkája, <vagy testvérje> vagy)
6 állt ott az (1887; NK: állt az)
9 — Óh (1887; NK: — Ah)
15 minden (K: <a>)
16 — Eredj (K: <. . .>)
17 fel (PN; 1856; 1887; NK: föl)

Lap: Sor:

- 198 : 17 konyhába (K: <szob>)
24 ebben (K: <mind>)
25 villát, verjétek (K: villát, <...> verjétek)
- 199 : 1 hirtelen (a K; PN; 1856-ban nincs meg, bizonyára Jókai
betoldása az 1870-be)
4 ordítá (PN; 1856; 1887; NK: ordítá)
5 fájdalmában (K: <boszuságában>)
9 reá (1887; NK: rá)
15 oda bosszúsan, s megragadá (NK: oda s bosszúsan megragadá)
33 sodrából (NK: sodrából)
polgárosultabb (K: polgár(i)sultabb — a javítás félreérthető
volta miatt PN; 1856; 1887; NK-ban: polgárisultabb)
- 200 : 3 rúnája (1870; 1876; 1887: ruhája — sh.)
10 mindennek (K: mind <ennek> ennek)
közvetett (K; PN; 1856; 1870; 1876; 1887: közvetített)
11 szolgálni napidját (K: szolgálni <a> napidját)
19 férfiú (1878; NK: férfi)
29 holmikhez (PN; 1856; 1870; 1887: szemekhez NK: sze-
rekhez)
- 201 : 5 nézte (K: néz<ett>)
13 kétséges rangú (K: kétséges <rangu> rangú)
19 mintha (K: <mint>)
20 202 : 6, 206 : 28 fél (PN; 1856; 1887; NK: fél)
25 helyett (K: miatt)
- 202 : 2 árvák (K: <kisdedek>)
5 emelt (PN; 1856; 1870; 1876: emel)
7 rá (1887; NK: reá)
12 kívántuk (K: kíván(j)uk),
20 a lábamról (K: <...>)
21 énvelem (K: <nekem>)
hitette (K: <mon>)
25 akarta tömni (K: akarta <...> tömni)
26 hasítom (NK: hasítottam)
31 becsapni (K: becsap<ta>)
33 kalickájába (1887; NK: kalitkájába)
- 203 : 1 ajtónak a döngetését (1887; NK: ajtónak döngetését)
2 kedvéért (NK: kedvéért)
23 senki (K: senki<t>)
29 kérdé (PN; 1856; 1887; NK: kérdi)
- 204 : 2 nyomorból (1887; NK: nyomorból)
7 senki (1887; NK: senki)

Lap: Sor:

- 204 : 10 *magánylevelének* (1887; NK: *magánlevelének*)
16 *anekdotákat mondani* (K: *anecdótákat <vag> mondani*)
23 *Talán* (K: <Nem>)
24 *mente* (K: *mente <...>*)
205 : 1 — *Itt az* (K: <Csak kérd>)
13 *hol az érzés* (a NK-ból hiányzik)
15 *törvények* (1870; 1876; 1887; NK: *törvénynek*)
16 *félretéve* (K: <egy>)
18 *érdemel-e inkább* (K: *érdemel-e <minél> inkább*)
21 *viszonza* (NK: *viszonzá*)
22 *pedig* (PN; 1856; 1887; NK-ból kimaradt)
206 : 1 *nem az* (K: *nem <elég> az*)
2 *azonfelyül* (PN; 1856; 1887; NK: *azonfelül*)
12 *szívük* (NK: *szívök*)
14 *alispán is mosolygott* (1887; NK: *alispán mosolygott*)
30 *jelenetek* (K: *jelenetek(e)*)
31 *akárhányszor* (PN; 1856; 1870; 1876: *akar hányszor*)
207 : 1 *melynek* (K: *melly<nem>*)
9 *mondám* (1887; NK: *mondtam*)
11 *édesanyja* (K: <anyja>)
17 *emelé* (K: <hordozá>)
23 *átlátni* (K: <nem mu>)
25 *rosszkedvét másokkal észrevétetni* (NK: *rosszkedvét észre-
vétetni*)
33 *királyi táblán* (K; PN: *vármegyén*)
208 : 7 *anyjuk* (1887; NK: *anyuk*)
13 *mint* (1887; NK: *mit*)
tud (K: *tud<nak>*)
23 *Dobokyné* (K: <Doboky>)
26 *az iránt* (PN; 1856; 1887; NK: *ez iránt*)
33 *ezekért* (K: <szere>)
a rossz (K: *a <rossz> rossz*)
209 : 10 *táblabírót* (K: <táblabíró>)
28 *szívtelenek* (K: <szívtelen>)
32 *fel Irént* (K: *fel <kegyed> Irént*)
Bizonyosan az angol kertben (K: <bizonyosan angol kertjé-
ben>)
210 : 5 *Valóban* (K: <H...>)
9 *lyánka* (NK: *leányka*)
17 *odább* (1887; NK: *tovább*)
211 : 4 *könnyeden* (1887; NK: *könnyedén*)

Lap: Sor:

- 211 : 14 rájuk (NK: rájok)
30 vékonyka (K: <...>)
32 az elég (1887; NK: ez elég)
34 sóhajta (K: <rebegett>)
- 212 : 2 gyűrűt (K: gyűrű<nek>)
10 oly kezét (K: oly <férfi> kez<é>t)
11 férfiéval (PN; 1856; 1887; NK: férfiuval)
20 kezét és (1887; NK: kezét s)
33 megbélyegeztek ... (K: megbélyegeztek ... (Én most))
- 213 : 5 átszorító (K: <ölelő>)
6 összeszorítá (K: össze<fogta>)
9 nem (1887; NK: sem)
16 jutott fel (K: jutott <...> fel)
- 214 : 1 szólt (PN; 1856; 1887; NK: szól)
9 – Nekem (K: <– Ne>)
10 illik ez (PN; 1856; 1887; NK: illik az)
11 érzelemnek (NK: föllengésnek)
- 215 : 7 helyismeret (K: helyismeret<et>)
9 alpörös (PN; 1856; 1887; NK: alperes)
felpöröst (PN; 1856; 1870; 1876: fölperes 1887; NK: felperest)
11 igazi (K: <ügyvéd>)
17 tender-vezetőhöz (PN; 1856; 1870; 1876: tender-vezetőhez)
gondja (K: <dolga>)
20 Mindkét (K: Mind két <...>)
24 felpörösnek (NK: felperesnek)
- 216 : 2 Lippay (K: <...>)
3 a tanúvallomást (K: az<on> itéletet)
ellen (K: <ke>)
6 irányában (K: <vel>)
7 a hétszemélyes táblára (a K-ban és a PN-ban még nincs, bizonyára Jókai betoldása az 1856-ba)
9 azon (PN; 1856; 1887; NK: ezen)
15 eset (K: ese<m>)
21 ostromolta (K: <fenyegette>)
22 közjólétet (K: közjó<t>)
25 azt mondani (NK: azt szokta mondani)
26 tudniillik (K; PN; 1856; 1870; 1876: t. i.)
27 húsz-harminc (K: <tíz>)
- 217 : 5 elhatározák (1887; NK: elhatározták)
6 eddigi (PN; 1856: addigi)

Lap: Sor:

- 217 : 6 túlságosan (K: <túlságos>
10 terv (K: <határo>
29 vele (a NK-ból kimaradt)
31 fenyegette (K: fenyeget<ett>
32 gyanítani (K: <gyanít>
218 : 1 azon (K: azon
vasszívű (K: <kemény fejű>
6 csak (K: <m>
7 ásandó (K: <átvágandó>
16 Bécsbe-Budába (1887; NK: Bécsbe-Budára)
25 ezt (PN; 1856; 1887; NK: ezt)
26 melyben (K: <melly>
30 amik (K: amik<ben>
219 : 3 ott is teljesen (NK: ott teljesen)
19 Huszonöt (K: <Harmincz>
220 : 2 maradhatok (NK: maradok)
3 ahol (K: <hol>
8 eszembe jut, hogy (K: eszembe, hogy)
igaztalanság (1887; NK: igazságtalanság)
221 : 14 mondhatná (K: <. . .>
24 katasztrófáknál (K: *catastrophaknál* PN; 1856; 1870; 1876;
1887: *catastrophoknál*)
26 kapubejárat (K: kapubejárat<nál> – PN; 1856; 1887; NK:
kapubejárás)
222 : 3 ennek (PN; 1856; 1887; NK: annak)
Une (K; PN; 1856; 1887; NK: Un)
6 lánykát (PN; 1856; 1887; NK: lánykát)
9 de tud parancsolni magának (K: <és még is olyan szilárd>
15 tesz (PN: tett)
18 ért (K: ért<ek>
20 megvállik (PN; 1856; 1887; NK: megvál)
28 holmieit (NK: holmiait)
29 kipihenje (K: kipihenj<é>
223 : 3 hamarább (1887; NK: hamarébb)
5 *Ugyanazon okból, amiből ön* (1887; NK: *Ugyanazon okból
amiből ön*)
6 kacagni, mint (1887; NK: kacagni és *sírni*, mint)
8 igazi, valódi nők (a NK-ból kimaradt)
17 akinek (K: a kik<et>
18 szerencséje (K: <. . .>
21 ékesen szólásnak (PN: *ékeszólásnál*)

Lap: Sor:

- 223 : 24 lerázatni (PN; 1856; 1887; NK: lerázni)
27 okoskodni (K: <rábeszélni>)
- 224 : 1 feljebbezésen (K: <följ> 1887: fellebbezésen NK: felebbezésen)
4 az volt (K: az *alatt az volt*)
míg (a PN-ből kimaradt)
8 *ügyünket* (NK: ügyünket)
20 *főlpöröst* (NK: felperest)
22 csodatételeiből (PN: csodatételéből)
24 arra most (NK: most arra)
- 225 : 5 lámpákat meggyújtogatták (PN; 1856; 1887; NK: lámpákat is meggyújtogatták)
6 szobái (K: szobá<ja>)
10 *tedának* (K; PN: *thea számára*)
12 Sokszor (K: <...>)
23 lépései (K: <k>)
29 minden színű (K: minden <nem>)
32 elébb (NK: előbb)
33 megszabadítani, s addig (K: megszabadítani <s ismét szárazba tenni;> s addig)
- 226 : 2 fel (1887; NK: föl)
4 teával (K: *theá<j>val*)
5 tányérján (K: <a> tányérjá<t>)
11 feladat (1887; NK: föladat)
13 mér földet (1887; NK: mért földet)
meg (K: <az>)
26 jártam (NK: jár)
30 Leonora (K: <- Mondtam>)
- 227 : 7 kétkednek (PN: kétkedtek 1856: kétkedneké)
8 Csak ezt (PN: Csak azt)
kis rövid történetet (1887; NK: kis történetet)
12 mielőtt (K: <mert>)
15 szekrényekbe (PN; 1856; 1887; NK: szekrénybe)
17 Odakinn (1887; NK: Oda künn)
18 infernális (K: <párd>)
22 bűt (1887; NK: bűjt)
28 Brenóczy (K: <a> Brenóczi)
30 gőg (K: <büszkeség>)
33 anyjának (a K-ből és a NP-ből hiányzik)
- 228 : 2 szülői (K: szülői<től> NK: szülei)
5 ily (K: <k>)

Lap: Sor:

- 228 : 6 ismeretlenül (K: ismeretlen<nek>)
17 azt (PN; 1856; 1887: ezt)
25 nagybátyja (K: <őregatyja>)
- 229 : 2 hercegnővel teendő (K: hercegnővel <össze kött> teendő
1870; 1876; 1887; NK: leendő)
5 nyugdíjából (1887; NK: nyugdíjból)
6 aki (K: a ki<nc>)
9 megyei székvárosba (K: <szomszéd faluba>)
10 Ott szülte (K: <Nem sokára>)
hónapjaiban (PN; 1856; 1887; NK: hónapjában)
13 kastélyban is megjelent (NK: kastélyban megjelent)
14 hajlama (K: <. . >)
15 érzeni (NK: érezni)
16 rejthetlen (1887; NK: rejthetetlen)
19 testvére (K: testvér(j)e)
26 nálánál (1887; NK: nálánál)
27 volt, mint (K: volt, <a> mint)
31 felvitték (PN; 1856; 1887; NK: föl vitték)
- 230 : 2 feljogosítá (1887; NK: följogosítá)
Brenóczy (K: brenóczy)
5 elfogadá (NK: elfogadná)
11 elképzeltetlen (1887; NK: elképzeltetetlen)
18 fölöttük (az 1887-ből és a NK-ből kimaradt)
22 megbocsáthatlan (1887; NK: megbocsáthatatlan)
25 valódi (K: <igaz> a NK-ből kimaradt)
33 angol (K: <fr>)
- 231 : 3 barrière-ben (K; PN; 1856; 1887; NK: barrierben)
6 ön testvérel (K: <becsület> 1870; 1876; 1887; NK: kedvesé-
vel)
8 felgyógyuland (1887; NK: fölgyógyuland)
fel (1887; NK: föl)
10 felfogadá (1887; NK: föl fogadá)
21 a régi (1887; NK: régi)
23 adósok (K: <borton>)
32 azonfölyül (PN; 1856; 1870; 1876: azonfelül 1887; NK:
azonfölyül)
- 232 : 4 felszóltá (1887; NK: föl szólítá)
5 felkeresse (1887; NK: fölkeresse)
8 – Másnap reggelig (K: <– Nem mondott le.>)
éjszakára (K: <az>)
21 keresztülláthatlan (1887; NK: keresztülláthatatlan)

Lap: Sor:

- 232 : 26 kiváltságai (K: <kiváltsága>
közé tartozik (a K-ban betoldás)
30 felírva (1887; NK: fölírva)
33 észre (K: <...>)
- 233 : 9 felírva (1887; NK: fölírva)
15 ünnepélyre (K: <vig>)
21 először felment (K: <egyenesen> felment 1887; NK:
először fölment)
27 fel (1887; NK: föl)
33 betéve (K: be<zárva>)
- 234 : 1 hozzá (K: <neki>)
2 ma egy (1887; NK: maga *felől* egy)
5 kihagyták az ön nevét (K: <kihagyták önt>)
6 rólam (K: <engemet>)
Én az (K: Én<...> az)
17 háltunk meg (K: <Cynthia>)
melyben ön (1887; NK: melyben *az* ön)
30 hogy ön (1887; NK: hogy *az* ön)
33 brenóci (PN; 1856: Brénóczi)
mondja (K: <beszéli>)
34 hogy (K: <hol>)
- 235 : 1 hideg (K: <reszketett>)
3 de e (K: de <erre> e)
4 ki (K: <fel>)
5 hazudság (1887; NK: hazugság)
11 komornától (K: komorná<nak>)
13 papirtokocskát (K: papir<tekercest>)
14 por (PN: per — sh.)
16 lassankint (PN; 1856: lassanként)
27 félbeszakadt (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: félbenszakadt)
Pálmafyy (1887; NK: Pálmafyy)
28 többet e városba vissza ne (PN; 1856; 1876: többé e városba
vissza ne 1887; NK: többé e városba ne)
- 236 : 1 kanalkát (1887; NK: kanálkát)
13 fejével bírta inteni (PN; 1856: fejével bírta érteni NK:
fejével inte)
19 csalhatlan (1887; NK: csalhatatlan)
- 237 : 17 légy illetlen (K: légy <zav> illetlen)
19 nyújtánám (PN; 1856: gyujtanám)
28 felszökött (PN: felszökölt — sh.)
- 238 : 15 kanalkával (1887; NK: kanálkával)

Lap: Sor:

- 238 : 23 kebelére (1887; NK: keblére)
34 visszafektették ágyába, futottak orvosért (1887; NK: vissza-
fektették ágyába s orvosért futottak)
- 239 : 14 leányának (K; leányá<hoz>)
17 nekik (1887; NK: nékik)
23 sírt oly (K: sírt <hosz>)
25 hogy ő (K: hogy <ölelje meg őt, és> ő)
28 emelé (K: emel<te>)
- 240 : 1 helyein (1887; NK: helyén)
17 naprul (NK: napról)
27 külvárosban (K: <elő>városban)
33 Gyermekkorában (K: <Régen>)
- 241 : 16 urak teljesülve (K: urak <nem> teljesülve)
18 urodalom (1887; NK: uradalom)
20 vonítottam (NK: vontam)
21 jöjjünk (1887; NK: jöjjenek)
26 kísértetni (PN; 1856; 1887; NK: kísérteni)
32 elébb (PN; 1856; 1887; NK: előbb)
megjelenni (K: megjelent)
33 karomba (PN; 1856; 1887; NK: kezembe)
34 bújtunk (1887; NK: bújtunk)
- 242 : 8 haszontalan (1887; NK: hasztalan)
9, 10 felpörös (NK: felperes)
a rövid (K: a <zalo> rövid)
14 azután (1887; NK: aztán)
17 engemet (PN; 1856; 1887; NK: engem)
21 az összegnél (PN; 1856; 1870; 1876: ez összegnél)
- 243 : 10 bírnia (K: <bírni a>)
12 meghazudtolák (NK: meghazudtolták)
15 hirteleni (PN; 1856; 1887; NK: hirtelen)
17 s azt tevé (K: a <akkor> azt <mon>)
18 lemond (1887; NK: lemond)
19 És lemondott? (1887; NK: És lemondott?)
25 zivatar; még (K: zivatar; <a kandalló tüze is elhamvadt>
még)
- 244 : 6 Dühében (K: <K>)
7 meg, s (meg<a f>s)
10 meg imádotjtjuk (K: meg <a k> imádotjtjuk)
11 csizmadia (NK: korcsmáros)
16 tarnóci (K: <bren>)
17 akik (K: <aki>)

Lap: Sor:

- 244 : 17 akarnak (K: <akar>)
19 ennek az angyalkának (PN; 1856; 1887; NK: ez angyal-
kának)
22 magánybeszédben (PN; 1856; 1887; NK: magánybeszédben)
- 245 : 3 István gróf elutazásához (PN; 1856; István grófnő elutazásá-
hoz 1887; NK: István és Cynthia grófnő elutazásához)
4 magányszobájában (PN; 1856; 1887; NK: magányszobájában)
8 sincs (NK: nincs)
18 mint sima (K: mint <egy> sima)
20 tették (K: <tette>)
öt: egy istennő (1887; NK: öt: istennő)
29 grófnővel (PN; 1856; 1870; 1876: grófnéval)
- 246 : 6 vele beszélni (1887; NK: beszélni vele)
18 kegyednek keserűséget okozzak, hogy kegyednek (a NK-ból
e szövegrész hiányzik)
25 tenni, és (K: tenni, <...>)
27 bizonyosságul (1887; NK: bizonyosságul)
30 miszerint (K: <hogy>)
- 247 : 2 jegyzőkönyvbe (K: jegyzőkönyv<é>be)
8 azt megvallani (K: azt <egesz> megvallani)
10 sincs néki többé (PN; 1856; 1887; NK: sincs többé)
18 testvére (K: testvér<j>e)
23 nincsenek – susogá (K: nincsenek; <...> susogá)
29 valódi (1887; NK: való)
32 örökéből (K: öröké<nek>)
- 248 : 6 ha kilenc (K: ha <tíz> kilenc)
7 mindegyik (1887; NK: mindenik)
18 kicsinyt (PN; 1856; 1887; NK: kicsit)
22 Testvére azt nem (NK: Testvére nem)
gyanftá, miszerint külföldön (K: gyanftá<. K>ülföldön)
28 bátyjaért (1887; NK: bátyjádért)
- 249 : 8 forgatva (K: forgat<mányoz>va)
12 nagykereskedő (1887; NK: kereskedő)
19 mosolygott (K: mosoly<og>)
31 már akkor (1887; NK: akkor már)
32 Vanhagennek (K: <Buchheimernek>)
- 250 : 3 elhagy (PN; 1856; 1887; NK: elhagy)
6 felfedezést (PN; 1856; 1887; NK: fölfedezést)
9 elítélve (1887; NK: ítélve)
15 grófné (1887; NK: grófnő)
21 kelt (K: <állt>)

Lap: Sor:

- 250 : 25 többet (PN; 1856; 1887; NK: többé)
33 rút (K: <...>)
- 251 : 4 közöttük (NK: közöttünk)
9 megölvé (PN; 1856; 1887; NK: megöletve)
13 kisasszonyhoz (K: <kisasszony>)
14 hogy két (K: hogy <testvérét> két)
15 *holtan* (1887; NK: holtan)
tisztán (PN; 1856; 1887; NK: tisztán)
17 felháborult (1887; NK: felháborodott)
19 most *azt* a (NK: most a)
20 történetdőkön (1887; NK: teendőkön)
29 levelet, és (K: levelet <és saját maga vitte azt egy küll> és)
- 252 : 4 azzal (K: <azt>)
11 kivevé (1887; NK: kivéve)
forrón (PN; 1856; 1887; NK-ból kimaradt)
13 lassankint (PN; 1856; 1887; NK: lassanként)
15 azután (PN; 1856; 1887; NK: ezután)
18 leszálla (PN; 1856; 1887; NK: leszállt)
22 szemeid? — kérdé (K: szemeid? <Miért> <sirattál> <Kit>
<Miért sirtál?> kérdé)
23 esti sétáiból (K: esti <var> sétáiból)
28 bayonne-i (K: bayonne<ból jövő>)
31 egy utas (K: egy <...> utas)
- 253 : 5 még a *felhágó* lépcsőknél (NK: még a lépcsőknél)
9 emezen (PN; 1856; 1870; 1876: ímezen)
12 hideg *van.* (K: hideg)
28 egy *kis* füzetét (1887; NK: egy füzetét)
- 254 : 2 ön meg (1887; NK: meg ön)
3 Így mind (K: Így <...> mind)
10 elrepülő (K: el<l>)
tájékra (PN; 1856; 1887; NK: tájakra)
11 egykedvűleg (1887; NK: egykedvűen)
13 egy lapot (1887; NK: egyik lapot)
17 Chuzzlewit (K; PN; 1856; 1887; NK: Chuzzlevit)
18 Cruikshank (PN; 1856; 1870; 1876: Chruikshank 1887;
NK: Chruikshank)
tollrajzaival (K: <illustratioival>)
20 — Ez az (K: — <Az>)
28 még (PN; 1856: még)
34 vele *ilyen* szorosságban (PN; 1856; 1887; NK: vele szorosságban)

Lap: Sor:

- 255 : 1 vonat (K: <vaggon>)
10 a szép erdőben (1876; 1887; NK: az erdőben)
18 — Mi olyan régen nem láttuk egymást (K: <Ön sokáig
bujdokolt előlem>)
27 gróf végtelen (K: gróf <m> végtelen)
monda (1887; NK: monda)
28 — Ön egy nyomorult (1887; NK: — Ön nyomorult)
34 önt összezúzom (K: önt <meg>összezúzom)
256 : 4 s Illés (K: s <me> Illés)
6 zubogása (1887; NK: zuhogása)
7 lehessen (K: lehe<tett>)
9 dübörgés (PN: dühögés)
19 jutottakénál (K: jutottaknál)
20 vonított (NK: vont)
22 rákezdte (1887; NK: rákezdé)
30 zuhogó (K; PN: zugó)
32 nyugvasköz (K: <álláspont>)
257 : 13 sottogá (K: <mond>)
14 ismerője (PN; 1856; 1887; NK: ismerőse)
15 férfira (1887; NK: férfiúra)
17 azon (K: ezen)
19 — Gondolom (K: — <Azt hiszem>)
29 névre becstelen (K: névre <egy> becstelen PN; 1856;
1887; NK: névre egy becstelen)
258 : 11 arcába (1887; NK: arcára)
13 útfélen (PN; 1856; 1887; NK: útfélen)
14 amikkel (K; 1856; 1870; 1876; 1887: a miket)
egy minden tekintetét félretevő (K: <egy tekintet nélküli>
PN: egy minden tekintetben félretérő)
18 viszonya (1887; NK: viszonzá)
23 szép (K: <derék>)
24 fog (K: fog<ja>)
25 ifjút (K: ifj<a>t)
32 ajkaihoz (K: <füle>)
259 : 9 reszket, az (K: reszket, <s> az)
10 ahol (K: a<mikor>)
11 semmi (K: <annyi>)
21 csupán e félévi (PN; 1856; 1887; NK: csupán félévi)
félévi (K: <hat>)
23 fogatosítani (PN: választani)
24 fogadná és (K: fogadná<...> és)

Lap: Sor:

- 259 : 34 Az elért (K: Az <...>)
- 260 : 2 monda (1887: mondva NK: mondá)
11 útvonalára (K: <vonálára>)
- 261 : cím Csak egyedül? (K: <Szívek titka>)
2 van eleven (K: van <...> eleven)
4 ó és új (1887; NK: ó meg új)
12 felvitte (1887; NK: fölvitte)
20 érdekes (K: <szép>)
22 Dunába, hős (1887; NK: Dunába, a hős)
23 ugrott, fiút (PN; 1856; 1887; NK: ugrott, a fiút)
- 262 : 3 számot, hős (1887; NK: számot, a hős)
23 örökké (K: örök <regény>)
24 tagadhatlanul (NK: tagadhatlanul)
28 enyimet (1887; NK: enyémet)
- 263 : 2 országban. Veszteségét (K: országban. <Eltávozott megyéje
székvárosából, könnyen kitalálható azonban Pestre tette át
lakását. És egy év alatt>)
3 mint (K: <melly>)
5 közvélemény (1887; NK: a közvélemény)
7 erejét (K: erejé<vel>)
9 nevezetességek közé (K: nevezetességek<ke>)
13 önzetlen, nemes szíve (1887; NK: önzetlen szíve)
15 jóléttel (K: jól léttel)
23 partinak (PN; 1856; 1887; NK: partienek)
27 potentiae-vel (NK: potentiaeval)
30 agenciáiból (K: agenciá<já>ból)
- 264 : 3 fejét: ügyvédi (K; PN: fejét? egy ügyvédi)
6 huzavonó (NK: huza-vona)
9 sasok (PN: tagok)
11 mérgelednek (K; PN: mérgeledtek)
22 el kellett titkolnia (K: <meg> kellett <elégedni>)
30 határozák (1887; NK: határozfák)
- 265 : 2 melyre (NK: melyekre)
3 hivatalos (K: <szokott seregleni>)
5 szükségesek (K: <szükséges>)
10 apja (PN; 1856; 1887; NK: atyja)
27 hogy elcsábítsa (NK: hogy őt elcsábítsa)
30 oltárképi (PN: oltárképű)
- 266 : 8 osztovátáknak (K: osztovátának)
amiket (K: a mit)
12 Ugyanazon (K: <A>)

Lap: Sor:

- 266 : 14 melyről (K: *melly* <felől>)
15 legháladatosabban (K: *leg*<inkább>)
emlegetnek (K: *eml*<ékezt>nek)
22 melyet a vidéki (K; PN; 1856: *melyet* vidéki)
27 cigány (NK: *czigányja*)
31 négylovas (K: <öt>)
vitte (K: <hajtotta>)
32 Gazsi (K: <Lacz>)
a *maga* cigányjait (NK: a cigányait)
267 : 4 hozta, két (K: hozta <magával>, két)
5 természetes (K: természetes<en>)
13 aki (NK: ki)
20 leledzése (K; PN; 1856; 1887: *lélekezése*)
buzgalommal (K: <sietséggel>)
27 *lyánka* (1887: *lyányka* NK: *leányka*)
29 ellenállhatlan (NK: *ellenállhatatlan*)
30 héj (NK: *hej*)
32 *inggallérjait* (1887; NK: *inggallérját*)
felhúzva (1887; NK: *fölhúzva*)
268 : 1 viszonyodat (PN: *viszonyokat*)
2 aztán *az* a titkos levelke (1887, NK: aztán a titkos levelke)
6 hölgyei (1887; NK: *hölgye*)
9 azután (1887; NK: *aztán*)
11 akivel (K: a ki <a vele>)
12 kényes végletekig (K: kényes <vi> végletekig)
23 ahogy (K: a <ma> hogy)
32 *Bizonyosan* (1887; NK: — *Bizonyosan*)
269 : 3 úgy mutogatnak (K: úgy <ram> mutogatnak)
4 *füzértáncban* előtáncos (K; PN: *füzértáncban* (*cotillon*) elő-
táncos)
6 jólúen (NK: *jólúen*)
16 *hamupepejke* (1870: *hamupepejke* 1876: *hamupípőke*
1887; NK: *hamupepejke*)
23 *menyasszonyhoz* (PN: *menyasszony*)
25 *éj felén* (K; PN; 1856; 1887; NK: *éjfélen*)
29 eseményeket (K: <költ>)
33 *pariparobogás* (1887; NK: *paripadobogás*)
270 : 1 *nyúgalomban* (K; PN; 1856; 1887; NK: *nyugalommal*)
2 Egy (K; PN; 1856; 1887; NK: *egy*)
leányka (1870; 1876; 1887; NK: *leány*)
3 *hajlott* (K; PN; 1856; 1887; NK: *hajtott*)

Lap: Sor:

- 270 : 4 *Búsan* (K; PN; 1856; 1887; NK: *búsan*)
egyedül (K; PN; 1856; 1887; NK: *egyedül*)
10 *büszkén* (NK: *egészen*)
26 *lyánkához* (NK: *leánykához*)
- 271 : 4 még vigalmakba (K: még <...> vigalmakba)
7 *Hogy miért* (K: *Hogy* <éjjel nappal csak egy gondolatom van; *hogy*> miért)
12 *vagyonomat* (K; PN: *vagyonodat*)
lész, sorsodat (K: *lész*, <boldogitalak> sorsodat)
14 *ez a* (K: *ez* <az ember> a)
15 *gazdagságot szereztem* (K: *gazdag* <vagyonok>)
19 *beléhullott* (K: *belé* <cseppentett>)
20 *változik* (NK: *válík*)
23 *bölcsek köve* (K: <...>)
26 *Azonban* (K: <Hanem>)
27 *Hanem* (K: <...>)
tinektek érző (K: *tinektek* <...> *érező*)
28 *leányka azt* (K: *leányka* <...> *azt*)
30 *amíg* (PN: *amég*)
- 272 : 2 *meleg* (K: <gyöngéd>)
11 *lesz* (K: <van>)
25 *akkor* (K: <azután>)
27 *mint* (K: <hogy>)
ülhelyére (NK: *ülő helyére*)
29 *monda* (PN; 1856; 1887; NK: *mondá*)
30 – *Lelkemre* (K: – *Lelke*<d>*re*)
- 273 : 1 *élni* (1887; NK: *élni*)
2 *Irénnnek* (K: <neki>)
8 *titkolózó* (NK: *titkolódzó*)
10 *késéríteni* (K: <sz>)
21 *az* (PN; 1856; 1887; NK: *ez*)
22 *azt* (PN; 1856; 1887; NK: *ezt*)
25 *Dobokynét* (K: *Dobokyné*)
29 *Fenyéry csodálatos* (K: *Fenyéry* <egy> *csodálatos*)
32 *félmérföldet* (1887; NK: *félmérföldet*)
- 274 : 8 *abbéli* (1887; NK: *abbeli*)
15 *titkolóztok* (NK: *titkolódtok*)
21 *esti* (PN; 1856; 1887; NK: *este*)
25 *fogja* (K: <az>)
33 *az ügyet* (K: <a dolgot>)
órára (K: *óra*<ig>)

Lap: Sor:

- 275 : 3 órákor (K: ór(ával))
10 halálos (K: <gyilkos>)
12 megkísérték (PN; 1856; 1887; NK: megkíséríték)
13 róla. (K: róla <, sőt azzal>)
18 mennyire (K: <hogy>)
- 276 : 2 lyánt (PN; 1856; 1887; NK: leányt)
3 lányoknak (PN; 1856; 1887; NK: leányoknak)
10 leghatásosabb (PN; 1856; 1887; NK: leghatályosabb)
16 csicsomázta (PN; 1856; 1887; NK: cziczomázta)
19 hajolt (K: <tapadt>)
30 fogulva (PN; 1856: foglalva)
31 hite (1887; NK: hite)
- 277 : 1 Kellemesnek (1887; NK: Kellemesnek)
2 ügynek (1887; NK: ügynek)
3 levátába (1887; NK: levátába)
7 kérő (1887; NK: kérő)
8 kiadó (1887; NK: kiadó)
15 megtisztelésnek (K: <tisztel>)
20 kiadó (1887; NK: kiadó)
31 egymás (K: <Fenyéry>)
33 amit addig (K: amit <...> addig)
- 278 : 8 meg, hogy (K: meg <neki>, hogy)
9 érte fognak (K: ő érte(k) fognak)
25 más (K: <Irénn>)
26 titkolózás (NK: titkolódzás)
28 s ha (K: s <Ir> ha)
29 mennyországért (K: <világért>)
titkolózni (NK: titkolódzni)
- 279 : 3 csapodár, aki (K: csapodás, <korhely> a ki)
4 hagyni (K: hagy<ja>)
11 Dobokynéhoz (K: <Lip>)
magában szomorúan (K: magában <pedig> szomorúan)
28 bízának (PN; 1856; 1887; NK: biznók)
- 280 : 9 érteni ezt a (NK: érteni a)
10 pedig felült (K: pedig <azonnal> felült)
hintájába (K: hintáikba)
12 fekvő (K: <létező>)
- 281 : 2 felkőszöntések (K: <to>)
13 szobájáig (PN; 1856: szobájáig)
20 az örömtől mosolygó (K: <a mosolygó>)
- 282 : 8 szekrényé (PN; 1856; 1887; NK: szekrénye)

Lap: Sor:

- 282 : 9 féltettebb (K: <féltettebb>)
21 ez órában (K: e<g>órában)
25 már (K: <csendesen>)
28 egyszer megállt (K: egyszer <gyöngéden> megállt)
- 283 : 1 mivel (K: mi<nt>)
19 végigment, a (K: ment, <...> a)
21 őszi (K: <felhős>)
23 betakarózni bányafelhős talárjába (K: betakarózni <...> bányafelhős <...> talárjába)
29 a mellékúton (K: a <...> mellékúton)
30 gyeplőt (PN; 1856; 1887; NK: gyeplőt)
31 monda (1887; NK: monda)
- 284 : 5 volt másik (K: volt <akkor> másik)
6 lovakat (K: lova<g>at)
7 akácfákhoz (PN: akászfákhoz 1887; NK: akáczfákhoz)
15 férfi (K: férfi<t>)
hölgyet (K: <nőt>)
21 szóvisszavonás (K: <visszavonás>)
- 285 : 1 „Hányszor (K: <„Úgy minden rendben van; h>ányszor)
4 „Minden (K: <„Jól van> „Minden)
9 mint hogy (K: <hanem>)
30 *A vőlegény ott ül ágya mellett* (1887; NK: *A vőlegény ott ül ágya mellett*)
- 286 : 7 férjed korhely, esküvője (K: <az esküvőnk>)
19 utánad, *de* te (NK: utánad, te)
21 mezőkön keresztül (K: <temető felé>)
22 sötét éjben (PN; 1856; 1887; NK: sötétségben)
fúj (PN; 1856; 1887; NK: fú)
23 a felhőket (K: a<z> felhőket)
26 lábam (K: lába<i>m)
- 287 : 1 húzódva (K: húzód<am>)
3 háttal (K: <arczczal>)
11 lélegzetem (K: <el>)
14 kezét, a lövés (1887; NK: kezét, s a lövés)
16 érzékeny hölgye (K: <az érzékeny hölgy>)
19 még (1887; NK: meg)
26 bortul (NK: bortól)
32 *főkööt* (1887; NK: *főkötöt*)
- 288 : 7 jókedvéről, *rosszkedvéről*; csak (NK: jókedvéről; csak)
17 rá (NK: reá)
20 háztul (NK: háztól)

Lap: Sor:

- 288 : 29 tudja (K: <meri>
30 az (PN; 1856; 1887; NK: ez)
- 289 : 7 nem nyughatott (K: nem <...> nyughatott)
10 furcsánál (NK: furcsábbbánál)
11 e kérdéseire (NK: a kérdéseire)
- 290 : 1 István gróf (K: <...> <Brenóczi>)
5 vinni s azt a birtokot (1887; NK: vinni s a birtokot)
- 291 : 19 meglepetésük (NK: meglepetésök)
- 292 : 5 nagysád (K: nagysá<g>)
6 nagysádnak (K: nagysá<g>nak)
11 nagysád (K: nagysá<g>)
15 háladatlan (1887; NK: háládatlan)
Ah, igaz nemes ember (e szövegrész az 1887-ből és a NK-ből hiányzik)
17 lett (PN; 1856; 1887; NK: lesz)
29 magamnak, saját (K: magamnak, <a> saját)
32 méltóság (PN; 1856; 1870; 1876: méltgos 1887; NK: méltóságos)
33 leereszkedni. (K: leereszkedni<, s>)
- 293 : 2 mint olvasá (K: mint <...> olvasá)
4 rájuk (NK: rájok)
9 egyre (K: <most>)
21 vagyok (K: <volta>)
25 övék (K: övék<é>)
- 294 : 9 zálogos évet (1887; NK: zálog-évet)
19 könyörgöm (PN; 1856; 1887; NK: könyörgök)
21 ez (K: e<g>)
23 könyörgöm (PN; 1856; 1887; NK: könyörgök)
29 megfoghatatlan (K: <az aggasztó> <érthetetlen>)
33 aki szíves (K: a ki <még> szíves)
- 295 : 9 idegeiben (K: <lelkében>)
18 megborzadtak idegei (K: <érezé azt az ideges borzadást>)
20 ebédelni (K: <ülni>)
24 én (K: <én>)
- 296 : 9 betegknél szokott lenni (K: <betegék szoktak>)
14 hitük (NK: hitök)
24 mely úgy (K: mely <az igazi> úgy)
29 hasonszerüvi (PN; 1856: hasonszerüvi)
- 297 : 3 némelyikben (K: <egyikben>)
átlátszó (K: <fchér>)
7 borzadályt (PN; 1856; 1887; NK: borzadást)

Lap: Sor:

- 297 : 16 ezt a (K: <melyet>)
23 összezsugorodva (K: össze<zsugor> zsugorodva)
- 298 : 1 Cynthia (K: <István gróf>)
20 marhák tocsogása (K: marhák <...> tocsogása)
23 fekünni (1887; NK: fekiüdni)
25 kopogása (K: <kopogása> kopogása)
26 férfihang (K: <hang>)
32 felébredt (1887; NK: fölébredt)
- 299 : 4 mindjárt kolerába (1887; NK: mindjár choleraába)
7 előkérte (K: előkér<eté>)
10 *ád* (PN; 1856; 1887; NK: *ad*)
12 bennök (PN; 1856; 1887; NK: benne)
17 adandó be (K; PN; 1856: beadandó)
22 kávéskalán (1887; NK: kávéskandí)
23 kalánkával (1887; NK: kanálkával)
28 futott el (PN; 1856: futott le)
- 300 : 3 néhány (1887; NK: nehány)
13 Illés (K: <ő>)
25 Cynthia a (K: Cynthia <nyuj>a)
33 vágygal (K: <biz>)
34 melybe (PN; 1856: melyben)
- 301 : 2 fényüket (NK: fényöket)
- 302 : 1 Brenóczy (K: <A>)
5 reá készen a (NK: reá a)
9 nem költözöködnék (NK: hűségesekek)
- 303 : 13 ravattól (K: <k>)
20 – Én (K: <A...>)
32 Cynthiát (K: Cynthi<a>)
monda (PN; 1856; 1887; NK: monda)
- 304 : 1 e temetésen (1887; NK: a temetésen)
5 őt (K: <ott>)
6 Még most (PN; 1856; 1887; NK: Most)
7 koporsófedelelet (K: <f>)
15 Fenyéry a felszólalóban (K: Fenyéry <e derék> a <meg>
felszólalóban)
20 Istenre kérem, jöjjön (PN; 1856; 1887; NK: Istenre, jöjjön)
21 hagyja el velem (1870; 1876; 1887; NK-ban e szövegrész
hiányzik)
- 305 : 1 megmondani. (K: megmondani<; hanem>)
13 monda (K: <kiált> 1887; NK: monda)
15 tőle (K: <vái>)

Lap: Sor:

- 305 : 19 emberi (K: ember⟨ek⟩)
24 ránta alá, nyitott (K: ránta ⟨. . .⟩ alá, nyitott – minden nyomtatásban: ránta alá, s nyitott)
27 meg atyját (NK: meg az atyját)
29 bámult (K: ⟨vádol⟩)
a *birodalom* (NK: az ország)
33 kimondott (K: ⟨vádolt⟩)
34 erősebben (K: ⟨könny⟩)
- 306 : 3 valami orvosságot (K: ⟨némi gyógyszer⟩)
10 Krénfy (K: ⟨ő⟩)
12 hátha (K: ⟨hogy⟩)
18 az állat (K: ⟨a macska⟩)
20 fölfödözését (1887; NK: felfödözését)
21 órá volt kilátása (NK: őellene volt boszúja)
23 következés (K: ⟨m⟩)
25 mely lefolyásában (K: ⟨s. . .⟩ lefolyásában)
- 307 : 3 vizsgálatból kiderült (K: ⟨vizsgálat után⟩ kiderült)
21 védőjeül (K: védőj⟨éne⟩)
28 Cynthia (K: ⟨A⟩)
29 ha (NK: *hogy*)
31 szörnyűködtek (NK: elszörnyűködtek)
- 308 : 8 védelmével (NK: védelemmel)
14 hogy (K: ⟨a⟩)
17 az ő házából (PN; 1856: az házából ő)
23 Cynthiával s némán (PN; 1856; 1887; NK: Cynthiával; némán)
- 309 : 1 hölgyhöz (PN; 1856; 1870; 1876: hölgyhez)
suttogá (PN; 1856; 1887; NK: suttogja)
- 310 : 4 *Brenóczy Illés* (1887; NK: Brenóczy Illés)
18 önt ott rögtön (NK: önt rögtön)
21 megfogadtam (K: ⟨fogadasom⟩)
27 könyörgeni (1887; NK: könyörögni)
34 néze (1887; NK: nézett)
- 311 : 12 per (PN; 1856; 1887; NK: pör)
20 Ezen én követelésekre (NK: Ezen követelésekre)
22 mondogattak (K: mondogatt⟨á⟩k)
25 bizodalmasan (NK: bizalmasan)
27 e kfvánt (PN; 1856; 1870; 1876: a kfvánt)
- 312 : 8 kezde (1887; NK: kezdett)
19 hol azt (NK: hol a)
23 Fiuméig (K: ⟨Triesztig⟩)

Lap: Sor:

- 313 : 1 végezzen (K: végezne)
10 felejtjük (K: felejt(j)ük)
13 visszautasítom (1887; NK: visszautasítom)
ártatlan (1887; NK: ártatlan)
14 ez hitem (K: <ezt én be fogom bizonyítani>)
- 314 : 5 betétezt (1887; NK: tétezt be)
6 állaiig (1887; NK: álláiig)
9 az út (K: <a midőn>)
ködös (K; PN; 1856: közös)
14 magányos (PN; 1856; 1887; NK: magános)
17 látszott (PN; 1856; 1887; NK: látszottak)
22 kapott (K: kap<ta meg>)
23 kezéhez (K: kezé<t>)
- 315 : 9 hátrahajolt (K: <odahajolt>)
18 vontott (NK: vont)
23 rendes (K: <csend>)
29 senki (K: senki<t>)
33 ilyen meg ilyen (K: ilyen meg ilyen <meg ilyen>)
köpönyegben (1887; NK: köpönyegben)
- 316 : 1 Egy (K: <senki>)
5 udvarba s (K: udvarba <h> s)
8 kocsis duzzogott (K: kocsis <kiben> duzzogott)
19 szekerre (K: szekerre<l>)
34 birkás bírta haszonbérben (K: <birkásnak haszonbérbe adva>)
- 317 : 4 belőlük (K: belől<e>)
10 kezeszárával (K: keze<ivel>)
22 parasztház konyhaajtájából (K: <egy konyhaajtóból>)
- 318 : 2 a jó (K: <Iréne>)
4 híjátok (K: <mon>)
22 ablakokon át a (1887; NK: ablakon a)
24 A bennlakók (K: A<lig>)
26 kinyissák (K: <be>nyiss<a>)
- 319 : 5 föl (NK: fel)
9 Hihetlenné (NK: Hihetlenné)
21 megboldogult (K: néhai)
- 320 : 12 megfoghatlan (1887; NK: megfoghatatlan)
14 engesztelhetlen (1887; NK: engesztelhetetlen)
16 fel (1887; NK: föl)
34 mégis fején (K: mégis <kezem>fején)
- 321 : 6 előteremében (1887; NK: előtermében)
22 mondhatlan (1887; NK: mondhatatlan)

Lap: Sor:

- 321 : 28 *tél* (1887; NK: *tél*)
30 *ád* (PN; 1856; 1887; NK: *ad*)
- 322 : 1 szív verése (K: szív <csak> verése)
2 időt (K: <orat>)
6 csodálatos (1887; NK: csodálatos)
10 jelen (K: jelen<ik>)
16 feje Antinousénál (K: feje <a mesékben emlegetett> Antinousénál)
32 sikojtással (1887; NK: siko<lt>ással)
- 323 : 10 egymástól. Milyen (K: egymástól. <Az ifju férfinak eszébe jutott, hogy hisz ő Europa> Milyen)
13 felléptetni (1887; NK: fölléptetni)
21 aki (K: <ki>)
28 előttük (PN; 1856: előttünk)
34 gondolatjait (1887; NK: gondolatait)
- 324 : 3 *Majd Tarnócon* (1887; NK: Majd Tarnóczon)
31 ültéből (K: <helyéből>)
32 mialatt (K: <míg>)
- 325 : 5 *testvérem* (1887: testvérem NK: *bátyám*)
6 *Illés* (1887; NK: Illés)
9 Ez most (NK: Ezt most)
16 fordítá (K: <ny>)
22 búvlámpa (K: <laterna>)
25 *hallucináció* (1887; NK: *hallucinatio*)
26 *félébresztő* (1887; NK: *főlébresztő*)
33 rájuk (NK: rájok)
- 326 : 2 lehetlen (1887; NK: lehetetlen)
9 maradt állva (K: <állva maradt>)
15 fel (1887; NK: föl)
Kezével (K: <Kevel>)
23 kivinni (K: <szobájába vinni>)
24 beszédük (K: beszéd<ei>k NK: beszédők)
32 félreismerhetlen (1887; NK: félreismerhetetlen)
33 valami (K: <egy>)
- 327 : 2 szívesen. Ezt (K: szívesen <. . .> Ezt)
emberüket (NK: emberöket)
8 felmentem (1887; NK: fölmentem)
19 a gróf előrobogó (K: <az elősiető>)
21 karjába (NK: karjaiba)
- 328 : 3 ez új (NK: ezt az új)
10 *gazdagabb* (1887; NK: gazdagabb)

Lap: Sor:

- 328 : 10 honosítani meg (K: <meghonosítani>
18 magátul (NK: magától)
23 falunak, hol (NK: falunak, s ahol)
tudnak (K: <leh>)
- 329 : 5 felbiztassa (1887; NK: fölbiztassa)
6 folyik (PN; 1856; 1887; NK: foly)
8 aprólékos filoutéria (magyar nevét biz én nem tudom) –
e szövegrész helyett a NK-ban ez áll: *szélhámoskodás*
14 Mindenfelé (K: Minden<...>felé)
18 nehezen (K: <nem>)
25 figyermeke (K: <gyermeke>)
28 tallérral (K: <forinttal>)
- 330 : 5–15 a kiemelések az 1887; NK-ban hiányoznak
20 *festőbuzért* (1887; NK: festőbuzért)
25 telep, mint (K: telep <a szokott csekély földesuri tartozások
fizetése mellett,> mint NK: telepítő, mint)
26 teljesen (K: <nézni>)
- 331 : 8 hazájukból (NK: hazájokból)
13 Mindeniknek (K: <Óh m>indeniknek 1887; NK: Minden-
keinek)
zacsckóval (NK: zacsckóval)
16 melynek (K: mely<ben>)
18 családapától (K: <családaptól>)
mind olyan (K: <olyan> olyan)
19 hozott magával (K: <tanusított>)
21 boldog alakjait (K: boldog<ságát>)
25 Érkeletynek (K: <Viz>keletynek)
27 három (K: <egy>)
- 332 : 4 nyelven mondott (K: nyelven <...> mondott)
6 az (K: <annyi>)
13 eltanulja (K: <m>)
14 *nincsen* (1887; NK: nincsen)
15 szájba (PN; 1856; 1887; NK: szájába)
17 mindenestül (NK: mindenestől)
18 *fűrészmalom* (K: *fűrész mal<l>om*)
22 házában, szokott (K: házában, <régi> szokott)
23 falu hajdani (K: <hajdani falu>)
26 végződött (K: <kezdődö>)
- 333 : 1 réteket (NK: réteget)
8 azokkal (K: <azzal>)
9 bánáti (1887; NK: bánáti)

Lap: Sor:

- 333 : 14 ágyakra (K: ágya<nként>)
334 : 6 Felemlíté (1887; NK: Fölemlíté)
15 megfelelni (1887; NK: megfelelni)
16 biztosítani (1887; NK: biztosítani)
24 feldicsérte (1887; NK: földicsérte)
27 teremtenek (1887; NK: teremtenek)
335 : 1 gonosz (a K-ban betoldás)
gyógyíthatlan (1887; NK: gyógyíthatatlan)
4 maleficus (1887; NK: maleficus)
6 kiismertek (K: kiismert<ék>k)
8 melyben két hegyhát között (K: <melynek nyáron át>)
13 föld árja (1887; NK: föld árja)
15 gyógyíthatlan (1887; NK: gyógyíthatatlan)
ölnyi (K: ölnyi<r>)
22 mentül (NK: mentől)
23 országotat (K: <hidat>)
31 rendbe (K: <m>)
32 mérhetlen (1887; NK: mérhetetlen)
34 hogy a gazdaságnak olyan nemét (K: hogy <olyan növényt>)
336 : 1 felfedezte (1887; NK: fölfedezte)
2 trágját tett a földre (K: trágját<za> a föld<et>)
ahol anélkül hagyta (K: a hol <nem trágját> hagyta)
5 Ötezeret (K: <Ezeret>)
28 tőgyeikkel (K; PN; 1856: tőgyeikkel)
29 bőrüket (K: <hús>)
34 egyszerre (K: <egyszer>)
337 : 15 volnátok (K: <olya>)
21 napra következő éjszakán (K: <nap egy éjszakát>)
23 háztetők (K: ház<ak>)
26 felfelé (PN; 1856; 1887; NK: fölfelé)
338 : 12 Éjfélt után (K: <Hajnal felé>)
15 dörömbözéssel (1887; NK: dörömböléssel)
23 éjszakái (1887; NK: éjszakai)
31 növények (K: <levél>)
32 virágzott (K: <vol>)
339 : 4 ismerősek (NK: ismerősök)
ezzel (PN; 1856; 1887; NK: azzal)
8 akitől (K: a <honnan>)
13 ember (K: <els>)
lételben (PN; 1856; 1887; NK: vételben)
26 fenyőmadár (K: feny<ves> madár)

Lap: Sor:

- 339 : 32 egypár hétig (K: <hónapig>)
340 : 6 hozzá (PN; 1856; 1887; NK: hozzájok)
11 ellen (K: <előtt>)
15 csak ennyit (1887; NK: csak ennyit)
17 ismeretségedet (NK: ismeretséget)
18 ingyen földdel (1887; NK: ingyen földdel)
23 Amit (K: A mi<n>t)
24 vízáradat (K: víz <roham>)
25 zsílepek (K; PN: telepek 1856: zsilepek)
34 legyek (1856; 1870; 1876; 1887; NK: hegyek)
341 : 1 kártékony volt (PN; 1856; 1887; NK: kártékonyak voltak)
7 lakosokról (NK: lakósokról)
9 különös (K: különös<en>)
14 hazájukban (NK: hazájokban)
23 az ínség (PN; 1856; 1887; NK: ez ínség)
méreg-pénzért, átok-uzsoráért (K: méregpénzért <osztog>
átok uzsoráért)
25 vetőmagot (K: vető mag<á>t)
27 ótalma (PN; 1856; 1870; 1876: ótalma 1887; NK: ótalma)
31 parasztlánya (NK: parasztlányka)
félénken (K: <félig>)
33 mert (K: mint)
342 : 1 Ha pedig mégis (K: <Azonban h>a még is)
9 szekerét (1887; NK: szekérkét)
13 lányka (PN; 1856; NK: leányka)
15 lánykát (1887; NK: leánykát)
32 gondolta (K: <d>)
34 lánynak (1887; NK: leánynak)
343 : 1 lánykát (1887; NK: leánykát)
6 felemeltetett (1887; NK: főlemeltetett)
344 : 1 homlokán (K: <arc>)
8 ujjai közt (K: <markában>)
13 dolgozó lámpa (K: dolgozó lámp<át>)
23 tollvonásai (K: <vonásai>)
34 papírszeglet (1887; NK: papírszelet)
345 : 8 időöltése (K: <mulatsága>)
9 rongyos (PN; 1856; 1887; NK: magas)
26 vászonzacskóból (PN; 1856; 1887; NK: vászonzacskóból)
33 náluk (PN; 1856; 1887; NK: nálunk)
34 mondák (1887; NK: mondrák)
346 : 20 ami (K: a mi<ly>)

Lap: Sor:

- 346 : 25 monda (PN; 1856; 1887; NK: monda)
33 ezt előtte sokan mások is (K: ezt <sokan mások előtte> is)
- 347 : 1 abba akarja (PN; 1856; 1887; NK: abban akarja)
21 várni (K: vár<j>)
26 süvegébe (PN; 1856; 1887; NK: süvegébe)
33 Tarnócon (K: <ut>)
- 349 : cím A puszta ház (K: A <viharos éj>)
- 350 : 3 eléjük (NK: eléjük)
5 behúzta (NK: belehuzta)
7 szalufáiról (PN; 1856; 1870; 1876: szarufáiról 1887; NK: szarúfáiról)
9 akit (1887; NK: kit)
- 351 : 9 ötöt (PN; 1856; 1887; NK: öt)
17 jó estét kegyelmednek (K: jó kegye<d>mednek)
21 még a nádkévékre (PN; 1856; 1870; 1876: még a nádkévékre 1887; NK: már a nádkévékre)
emelé (1887; NK: emelte)
- 352 : 5 láthatásán (1887; NK: látásán)
12 súlyos (K: <nehéz>)
hosszában (K: <végig>)
14 az esőcsepp (K: <egy> esőcsepp)
15 érzékeit (1887; NK: érzékét)
19 nehézkesen (K: <nehezen>)
20 sötétben egy (K: sötétben <, elfojtott félelemmel,> egy)
28 fejével nagyot (K: fejével <oly> nagyot<t>)
- 353 : 2 és az (K: és <azután felkeresé> az)
8 láthatlan (NK: láthatatlan)
13 Vince bácsi (1887; NK: Vincze bácsi)
25 küldött Krénfy (K: küldött <a> Krénfy)
27 mert rám merték (K: mert <én> rám <...> merték)
29 könyökölve (K: könyököl<t>)
- 354 : 1 észrevehetett (K: <észrevette>)
2 a nagyságos (K: a<z urának> a nagyságos)
úrnak (K: úr<tól>)
8 aztán (1887; NK: azután)
12 keresztül is (K: keresztül <sem>)
19 vagyok teneked (K: vagyok <a pat> teneked)
21 kérdezd (K: <mond>)
22 ezen (K: <ezedet>)
láttad te, hogy (K: <láttad, hogy>)
23 ütöttem őt agyon (K: ütöttem <...> agyon)

lap: Sor:

- 354 : 32 *gyermekeknek* (1887; NK: *gyermeknek*)
34 *engemet* (PN; 1856; 1887; NK: *engem*)
- 355 : 1 *Mi bolond* (K: i bolond)
5 *szeletbe* (K: *szeletbe* <s fejté a falnak támasztva, elkezdte imádkozni>)
15 *térdepelt* (1887; NK: *letérdepelt*)
25 *morgott* (K: <mordott>)
30 *térdéről* (K: <helyéből>)
33 *tanított meg olvasni* (1887; NK: *tanított olvasni*)
- 356 : 14 *megteszed-e* (K: *meg<igéred>c*)
amit (1887; NK: *mit*)
19 *elkísérnek* (K: *el<vezetnek>*)
25 *van az agyarában; pénztét meg sem* (1887; NK: *van agyarában; pénztét sem*)
32 *Tudsz-e te dalolni?* (1887; NK: *Tudsz-e dalolni?*)
- 357 : 2 *Danold azt* (1887; NK: *Dalold el azt*)
8 *kévétt kötő* (1887; NK: *kévékkötő*)
10 *dalt, melynek* (K: *dalt, <...> melynek*)
15 *Popákék* (K: *Popák<né>*)
16 *lyánka* (1887; NK: *leányka*)
30 *félelmesen vonított* (K: <... félelmes ugatott>)
- 358 : 4 *után* (K: <előtt>)
6 *az érkező szekeret* (K: <a szekeret>)
11 *elsápadtak, egy* (K: *elsáppadtak, <s> egy*)
12 *kezében* (K: <karjába>)
13 *virág... (NK: virágszál...)*
- 359 : 8 *egy-egy tévedt jégesőszem* (NK: *egy-egy jégesőszem*)
9 *jött* (1887; NK: *jön*)
12 *mint ki* (K: *mint <a> ki*)
15 *félelmes* (PN; 1856; 1887; NK: *félelmetes*)
- 360 : 13 *facsarni* (PN; 1856; 1887; NK: *csavarni*)
14 *utána* (K: *után<a>*)
22 *bolond volt, őrült volt* (1856: *bolond, őrült volt volt* 1887; NK: *bolond, őrült volt*)
28 *áll* (NK: *állt*)
- 361 : 8 *ügyvéd úr, agyonázott* (1887; NK: *ügyvéd, agyonázott*)
16 *Váltóhamisítás* (K: <Bizonyosan>)
31 *kellene* (PN; 1856: *kelle*)
33 *zsebjére* (1887; NK: *zsebére*)
ütve (K: <m>)
- 362 : 3 *gondatlan* (K: *gond<ta>lan*)

Lap: Sor:

- 362 : 14 lovait (K: <j>)
15 a brenóci út után, lekiáltott reá (K: <most érkező Brenóc-
ról; arra lekiáltott>)
27 erőtetett (NK: erő<t>etett)
34 kikísérte (K: kik<é>sérte)
- 363 : 10 jövök, mindig (K: jövök <a gazdám> mindig)
15 így ellopja (PN; 1856: így egy lopja)
hát még ha (K: <hátha>)
19 akadt (1887; NK: jutott)
21 tarnóci (K: <bren>)
22 mulattató (1887; NK: mulatta)
25 menő (K: <. . .>)
29 Amint a tarnóci erdőbe értek (K: <A tarnóczi erdőbe érve>)
- 364 : 2 elfusson amerre legsűrűbb (K: elfusson a <sűrűb>)
6 tett (PN; 1856: tesz)
9 találkoztak-e egy (K: találkoztak <az uton> egy)
13 meg avult (PN; 1856; 1887; NK: megavult)
bakancs (K: <cs>)
19 hévíz (K: <szent kút>)
22 évelődék (NK: évelődik)
25 tréfiért a (K: tréfiért <, ha> a)
26 szaporán (PN; 1856; 1887; NK-ből kimaradt)
27 alá (K: <közé>)
30 tolvajokat üldözik. (K: tolvajokat <kere> üldözik
<, nagyok n>)
- 365 : 8 Hát ez (1887; NK: Hát az)
11 szóra (K: szó<k>ra)
13 akar (K: akar<n>)
tekintetes (K: <k>)
16 ispányunkat (1887; NK: ispánunkat)
19 fölött tudott tartani (K: fölött <tartott>) – Jókai halvány
javítását a szerkesztő tolla újrírta!
28 történt (K: történ<e>t)
29 Mi (K: <Én>)
30 és nekünk (K: és <nem> nekünk)
- 366 : 10 vonított (NK: vont)
13 módjok (NK: módjuk)
16 kiválogassák (K: ki<keressék>)
láthatják (K: láthat<ta volna>)
30 szekérből; kikeresgélte (K: szekérből; <. . . sem> kikeresgélte)
31 széna-szalma közül (K: <szalmából>)

Lap: Sor:

- 366 : 33 azután ezt (K: azután <...> ezt – PN; 1856; 1887; NK: azután azt)
- 367 : 8 elmehet (K: elme<n>)
15 lett (K: le<het>)
kitelik az attól (NK: kitelik attól)
19 odább (1887; NK: tovább)
24 amint nyugalmat (K: a mint <kérde> nyugalmat)
- 368 : 4 úr a mozdulatlan szekéren (1870; 1876; 1887: úr mozdulatlan a szekéren NK: úr mozdulatlanul a szekéren)
9 ostorpattogás (NK: ostorpattogás)
12 én vittem (K: én <egyszer> vittem)
21 Azt (K: <K>)
23 két (1887; NK: egy)
28 hámok, istrángok (PN; 1856; 1887; NK: hámok s istrángok)
- 369 : 3 nyeregben (K; PN; 1856; 1870; 1876: kengyelben)
4 dörmögés (1856; NK: dörmögés)
10 halványabb (NK: halványabb)
11 vetésszalagokkal (K: vetés<csfkokkal>)
lejtős (K: <ke>)
14 úr úgy (K: úr<nak> úgy)
kétfelül (1887; NK: két felől)
15 erdők (1887; NK: erdő)
- 370 : 1 teremében (1887; NK: termében)
3 beszélgetés (K: <m>)
22 nemesember (K: <k> Nemes ember)
- 371 : 2 patriarkális (K: <nyájas>)
10 Tudom, Krénfy (K: Tudom. <De> Krénfy)
11 tizenöt évvel (K: <tíz évvel>)
16 fel (1887; NK: föl)
18 Kezével (NK: Kezeivel)
fogózott (PN; 1856; NK: fogódzott)
27 megszökött. (itt a K-ban kihúzza: <Lenczné szomorúan sohajta fel. Ez még szerepe volt. – Szegény boldogtalan ember.>)
28 színllett (NK: színlett)
31 státus-csínyra (NK: status csínyre)
33 hitelére, míg (K: hitelére <s> míg)
- 372 : 3 felfedezés (1887; NK: fölfedezés)
hamis (K: hamis<an>)
4 azokat testvérével (NK: azokat Tamóczy testvérével)
5 eset (K: <ok>)

Lap: Sor:

- 372 : 12 *elébbeni* (1887; NK: *előbbeni*)
20 *felfedeznem* (1887; NK: *fölfedeznem*)
23 *azon* (NK: *ezen*)
25 *idegenül* (1887; NK: *idegenül*)
31 *egy* (1887; NK: *egy*)
373 : 6 *félreérthetlen* (1887; NK: *félreérthetetlen*)
11 *vállalataiban* (K: <uz>)
14 *susogá* (NK: *suttogá*)
31 *megfoghatlan* (1887; NK: *megfoghatatlan*)
374 : 2 *vágyon* (PN: *vágy*)
3 *grófok* (K: *grófok* (<...>))
5 *vonított* (NK: *vont*)
15 *Az alispán* (K: <Lippay>)
21 *amit* (K: *a<mit>*)
23 *csalhatlan* (1887; NK: *csalhatatlan*)
25 *emiatt* (K: <ez>)
26 *amiatt* (1887; NK: *e miatt*)
28 *csóválja* (PN; 1856: *csóválta*)
értem (PN: *Értend* – sh.)
375 : 3 *vádoló* (NK: *vádolná*)
6 *tartsak, bebizonyítanám* (K: *tartsak, <azt> bebizonyítanám*)
8 *mint* (K: <hogy>)
jelenségeikben (PN: *jelenségekben*)
10 *most* (K: <el>)
11 *meg vannak állapítva* (K: *meg<van> állapítva*)
12 *bevádoló* (PN; 1856; 1887; NK: *bevádlá*)
20 *az előleges vizsgálatok lefolyásaig* (a K-ban eredetileg e szakasz a mondat végén volt, Jókai vörös irónnal jelezte a mondat végleges felépítését)
lefolyásaig (1887; NK: *lefolyásáig*)
21 *mezei* (K: <erdei>)
25 *kiállhatlan* (1887; NK: *kiállhatatlan*)
376 : 11 *mondom* (1887; NK: *mondhatom*)
17 *következetességével* (K: <következetességgel>)
amelynek kulcsát én bírom egyedül (K: *a<minek csomóját egyedül én oldhatom meg.>*)
21 *egyedül én oldhatom meg.>*)
26 *reggelre* (NK: *reggel*)
27 *Keresse fel ott a lelkészt*, (K: <Egy lelkészt találunk ott>)
30 *Brüsszelben* (K; PN: *Dresdában*)
elvettem (K: <elvette>)
377 : 1 *Brenóczy* (K: *brenóczy*)

Lap: Sor:

- 377 : 6 felfedezem (1887; NK: fölfedezem)
7 megöletésének (K: <halálának>)
8 felmentem (1887; NK: fölmentem)
12 veszni a meggyalázott, megvetett gonosztevők halálával
(K: veszni <...> <mint egy meggyalázott, megvetett gonosz-
tevőt>)
13 Krénfy (1887; NK: Krénfy)
14 némbér (1887; NK: némbér)
16 érthetlen (1887; NK: érthetetlen)
17 ordíta (NK: ordítá)
22 hozzá (K: <rá>)
27 meglopta (K: meglöp<ott>)
32 fellelhetné (1887; NK: föllelhetné)
számolhatna vele (K: <vissza hozhatná>)
378 : 9 a kifejezésekben (1887; NK: e kifejezésekben)
okot (K: <gyanut>)
10 megfoghatlan (1887; NK: megfoghatatlan)
24 még (PN; 1856: még)
379 : 9 adott kezembe (K: adott <át> kezembe — Jókai áthúzása
ellenére minden nyomtatott szövegben: adott át kezembe)
10 azokból (K: azok<at>)
12 azokat s kezembe adta, hogy vigyem ki azokat az ispánnak
(1870; 1876; 1887: azokat az ispánnak NK: azokat s
visszaadta az ispánnak)
15 ebben. Ugyebár (K: ebben. <Csak a midőn a gyilkossági
per megindít> Ugy e bár)
19 Én elborzadtam (K: <Elborzadtam>)
25 arra, hogy (K: arra, <...> hogy)
27 rikácsola (NK: rikácsolá)
28 arcvonásokkal (NK: vonásokkal)
30 hogy rútságait feltörüljék vele (K: <a veszélyt viselni> hogy
<hátrahagyott> rútságait feltörüljék vele)
32 mint (K: <miként>)
33 üvegekbe (PN; 1856; 1887; NK: üvegbe)
380 : 1 akarta (NK: akarja)
3 tépte szétkuszált (NK: tépte *ísz ujjával* szétkuszált)
5 merné-e azt (1887; NK: merné azt)
9 fölálltak (NK: fölállottak)
19 joggyakornokoknak (K: <hajdúknak> királyi táblai jegyzőknek)
20 feltárták (1887; NK: föltárták)
feltárták, s ott (NK: feltárták, ott)

Lap: Sor:

- 380 : 22 befejezte (K: befejez(es))
24 pillanatban, hanem (K: pillanatban <csak azután, hogy az reá tekintett,> hanem)
28 fel (1887; NK: föl)
30 ... meg nem történtek. (a K-ban itt a következő kihúzott szövegrész olvasható: <Este, midőn az ülés feloszlott,>)
- 381 : 9 folyamát (K: <után>)
10 *patvarista* (K; PN: *juratus*)
11 orvosáért (PN; 1856; 1870; 1876: orvosáért)
13 *patvaristát* (K; PN: *jurátust*)
15 szabadnak hitt (K: <szabad volt>)
18 mutatott (K: mutat<ta>)
25 susolni ([tájszó, vö.: Csúry Bálint *Szamosháti Szótár* II. k. 307. l. *suskol*] 1887; NK: *rusolni*)
- 382 : 3 felkelnek, a (K: felkelnek <székeikről>), a 1887; NK: *fölkelnek*, a)
4 az egyes (K: <a ha>)
6 Az örök (K: <A táblai jegyzők>)
aki a (K: a ki <azon> a)
tereméből (1887; NK: terméből)
8 *szegezvéke* (K: *szegezve*)
16 *felrezzent* (1887; NK: *fölrezzent*)
33 könnyeden (1887; NK: *könnyedén*)
34 vidámon (1887; NK: *vidáman*)
- 383 : 15 sietett (K: <biczeg>)
- 384 : 1 szüretje (PM; 1856; 1887; NK: szürete)
2 mendemondának (NK: *mendemondáknak*)
15 *neki még* (NK: *még neki*)
22 megvesztegethetlenek (1887; NK: *megvesztegethetelenek*)
24 kínálni (K: <ígérni>)
- 385 : 2 Lenczné (K: <Lippay>)
14 Cynthiának (K: <Tarnóczynak>)
27 az erős férfi meg (NK: az *ember* meg)
- 386 : 2 e delnő (K: <Dobokyné>)
férjül (1887; NK: férjül)
11 sem (1887; NK: *nem*)
12 Adomáit (K: <Adomái>)
14 azok (NK: *ezek*)
19 Volna-e (K: <K>)
20 ez égető (NK: az égető)

Lap: Sor:

- 387 : 1 önála (K: <az alispánál>)
2 felyül (PN; 1856; 1887; NK: felül)
5 pedig néhányszor (K: pedig <egy> néhányszor)
8 tárgy (NK: per)
14 szegény (1887; NK: szegény)
29 hirdették templomszerte (K: hirdett(é)k <a> templom<ban>)
30 az ünnepélyes formaságon (K: <a formaságon>)
- 388 : 2 ellenséges (K: <tör>)
5 szeretetben gazdag (K: szeretet<tel teljes>)
7 lelkében (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: keblében NK: kebelében)
9 kérges külsejű, szilárd (K: <külvilág előtt oly> kérges, <oly> szilárd)
13 mesevilág (K: <tul>világ)
15 kárhozatot és csalódást (K: <poklot és ördögöt>)
16 ámtja (K: <csalja>)
21 hiú (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: hű)
29 szebb alak (K: <jobb színben van>)
- 389 : 2 egy nap volt még (1887; NK: még egy nap volt)
menyegző (K: menyegző<re>)
3 Vasárnap (1887; NK: Vasárnap)
hétfőn (1887; NK: hétfőn)
4 szombat (1887; NK: szombat)
7 akkor (K: <épen>)
13 leszek-e (1887; NK: leszek-é)
16 kacérsággal (NK: kacársággal)
20 csókolá meg a (PN; 1856; 1887; NK: csókolá a)
21 monda (PN; 1856; 1887; NK: monda)
22 maga asszonya (1887; NK: maga asszonya)
én úrnőm (K: én <uram> 1887; NK: én urnőm)
- 23 férfiak (PN; 1856: férjfiak)
- 390 : 4 azt (K: a<r>)
7, 29, 31 öntül (NK: öntől)
20 mondanád (NK: mondanák)
21 neveznélek (K: nevez<he>)
22 hinnéd (K: <tudnám> — PN; 1856; 1887; NK: hinném)
23 vettél (1887; NK: vettél)
ingyen szerelemből (1887; NK: ingyen szerelemből)
27 kívánok (K: <kérek>)
30 ünnepélyes (K: ünnepély<re>)
31 ajándék, aminek (K: ajándék<a> <ez> <Ez> a minék)

Lap: Sor:

- 390 : 33 *Egy veszendő nyomorult ember életét kérem öntül.* (1887; NK: Egy veszendő nyomorult ember életét kérem öntől.)
- 391 : 1 egyszerű (K: egy <perczre>)
2 mosolyra derülni (K: mosoly<ogni kezd>)
13 *Krénfyre* (1887; NK: Krénfyre)
14 *A név mindegy* (1887; NK: A név mindegy)
embert (1887; NK: embert)
16 *hogyha* (1856: hogy)
20 csalt K: <rabolt>)
26 ember halálra (K: ember <ártatlan> halálra)
28 *Legyen megbüntetve érte* (1887; NK: Legyen megbüntetve érte)
34 *ezt a kezet az ember* (PN; 1856; 1870; 1876; 1887: ezt az ember)
- 392 : 10 elítélem, de (K: elítélem, <...> de)
a földi legmagasabb kegyelmet (1887; NK: a földi legmagasabb kegyelmet)
14 ismerős és (a szövegrész a NK-ból hiányzik)
17 ezt el (K: ezt<k> el)
20 felfelé (1887; NK: fölfelé)
34 azt a fáradságot sem vette magának, hogy a szobalyánt tudósítsa (K: <a szobalyánt sem tudósítá>)
- 393 : 1 szobalyánt (1887; NK: szobaléányt)
miszerint (K: <hogy>)
3 felkel (1887; NK: fölkel)
- 394 : 1 *Félmilliót* (1887; NK: Félmilliót)
2 *elhalasztja* (1887; NK: elhalasztja)
4 *heti* (1887; NK: heti)
6 *siessen* (1887; NK: siessen)
7 mozgásba (K: <meg>)
8 mint hogy (K: <hogy s>)
13 *belebódul* (K: <ellankad>)
közvándló (K: <ell>)
22 *Lenczné sokat fáradt benne, hogy parancsolatot* (K: Lenczné <épen azon> fáradt, hogy <a királyi táblától> parancsolatot
NK: Lenczné sokat fáradt benne, hogy *helytartótanácsi* parancsolatot)
23 *mely* (K: mely<ben>)
ítéletét (K: ítéletet)
- 395 : 2 a nő (K: a<z> nő)
3 *átlábolthatlan* (1887; NK: átlábolthatatlan)

Lap: Sor:

- 395 : 7 elhozatta (K: elhozatta<t>)
9 Minden tette . . . lón bizonyítva. (a mondat a K-ban eredetileg: <Nyomrul nyomra minden tette, minden szava Krénfynek rá lón bizonyítva, ami a gyilkosság estéjén történt.>)
15 gróftul (NK: gróftól)
18 utasítást (K: <tudósít>)
22 vádolta (K: vádol(j)a)
23 e bűntény (NK: a bűntény)
eszközéül (K: eszköze<nek>)
27 véreért (NK: véreért)
takaróért! (a K-ban itt a következő mondat áll: <Vas legyen a törvény keze!>)
31 felhívják (K: >hívják))
33 hitük (NK: hitők)
396 : 5 esnek (K: <esik>)
9 vallott; csak (K: vallott; <ájultan vitték ki a teremből a> csak)
10 kimondott (K: <saját>)
13 mcsemondással (K: <. . .>)
14 selyemhernyórul (NK: selyemhernyóról)
18 semmit elismerni (NK: semmit *sem* elismerni)
25 kelle (NK: kell)
történnie (K: <történni>)
27 halavány (NK: halvány)
33 kardjaikkal (K: kard<o>kkal)
397 : 2 felrezen (1887; NK: fölrezen)
3 ahhoz (K: <hozzá>)
4 hevesen (K: <keservesen>)
5 felemeli (1887; NK: fölemeli)
10 *Brenóczy Maróth Cynthia grófnő?* (1887; NK: Brenóczy Maróth Cynthia grófnő)
23 *miért állasz itt?* (NK: miért állasz itt?)
31 cseppet (K: <csepp>)
398 : 4 teremén (1887; NK: termen)
8 zizeregtek (K: <zize>)
10 hozzá, s rámutatott (K: hozzá <vállára tevő kezeit> s rámutatott)
17 csak (K: <ki>)
22 kérlelhetlen (1887; NK: kérlelhetetlen)
23 ígérő (K: <ismerő>)
25 mennydörgés-szavára (K: mennydörgés<re>)
27 – *Én vagyok* (1887; NK: – *Én vagyok*)

Lap: Sor:

- 398 : 29 felemelve (1887; NK: fölemelve)
34 — *Meg ne mondják ezt Illésnek* (1887; NK: — *Meg ne mondják ezt Illésnek*)
- 399 : 3 meg (K: <vissza>)
6 volt az (PN; 1856: volt azt)
8 Okvetlenül (1887; NK: Okvetetlenül)
23 mialatt azt (1887; NK: mialatt az)
30 vont le (K: <levont>)
- 400 : 3 hangzott, mint (K: hangzott, <azután> mint)
6 bebocsátatást (PN; 1856; 1887; NK: bebocsátást)
7 Roppant (K: <Egy>)
volt a kezében (PN; 1856; 1887; NK: volt kezében)
16 tartva pecsétetes levelét (1887; NK: tartva a pecsétetes levelet)
20 ő felkentjénél (K: <uralkodónál> 1887; NK: ő fölkenntjénél)
26 *A törvény* . . . kezd. bekezdés 1887; NK-ban kiemelés nélkül.
28 várjuk, hogy megítéltessünk. (K: várju<n>k, hogy <ítélj> megítéltessünk.)
30 rámondák (1887; NK: rámondták)
32 Azt az erős szívet . . . kezd. bekezdés a K-ban eredetileg: <Azt az erős szívet sem pénz, sem szerelem, sem ijedség meg nem ingathatá soha!>)
- 401 : 2 könnyeden (NK: könnyedén)
3 *el szokás beszélni* (NK: *elbeszélni szokás*)
4 hallhatni (K: hallani)
11 valakire (K: <valaki>)
- 402 : 1 szónoklat (K: <beszéd>)
2 a kézzel (K: a<z> kézzel)
5 *Hijjába* (PN; 1856; 1887; NK: *Hiába*)
7 lapokba (K: <vi>)
10 megjelen (K: <azután>)
17 amiket (K: a mik<...>)
20 számláljon tizenháromig, és (K: számlálj<a a> tizenhár<masokat>, és)
27 És látják (K: És <ezeket> látják)
32 róluk (NK: rólok)
- 403 : 8 kedélyállapotja (PN; 1856; 1887; NK: kedélyállapota)
11 feszült (K: <k>)
12 hihetlen (NK: *hihetetlen*)
kölcsonőzött (K: kölcsönöz<tek> 1887; NK: kölcsönözött)
16 határozatai (K: határozatai<t>)
18 Rejtegetett (PN; 1856; 1870; 1876: rejtegett)

Lap: Sor:

- 403 : 23 azon a keskeny (1887; NK: azon keskeny)
24 sírig. E keskeny (K: sírig<; egy>)
- 404 : 3 hatékony (1887; NK: hajlékony)
4 Odahaza (K: <Fen>)
8 már szinte (K: már <f> szinte)
9 tébolyodva, ő maga (NK: tébolyodva, a grófnő maga)
e tárgyat (K: <a> tárgyat)
11 Ó abból (NK: *Cynthia* abból)
12 igazuk, amidőn (K: igazuk<;...> a midőn)
13 meggyilkolásaért (NK: meggyilkolásáért)
16 szózatot (K: szó<t>)
20 örömet (K: <hidegen>)
26 vigasztalásul (K: <meg>vigasztalásul)
27 a hatalmas (1887; NK: e hatalmas)
- 405 : 4 miszerint (K: <hogy>)
5 embertársának törvényes gyilkosává (NK: embertársának gyilkosává)
8 azután (1887; NK: aztán)
9 alispán e szigorúsága (1887; NK: alispán szigorúsága)
14 mindent, mi (1887; NK: mindent, a ami)
levélben (K: <levélbe>)
28 súgta Irénnek (K: súgta <...> Irénnek)
34 ereszkedhetik (1887; NK: ereszkedik)
- 406 : 1 legelső (K: <...>)
5 fogják ölni (K: <fog öletni>)
9 ellenükbe (NK: ellenökbe)
16 kaldn (1887; NK: kandal)
26 sokáig (K: <három>)
32 balzsam (K: <ír>)
lelkületére (K: <kedélyére>)
- 407 : 2 *Leonorát* (1887; NK: Leonorát)
8 nőnevelő (1887; NK: nevelőnő)
- 408 : 5 mint (K: <mik>)
reggel, a (K: reggel, <...> a)
10 meg (K: <el>)
15 megérkezik (K: megérkez<ett>)
19 néhány (K: <egy>)
- 409 : 18 mintha ők volnának a titkos rendőrség ügynökei (K: mintha <a titkos rendőrség ügynökei volnának>)
20 már diadalmas (K: már <...> diadalmas)
21 nagyhívőségükért (NK: nagyhívőségökért)

Lap: Sor:

- 409 : 25 kétkedő (K: <egyik>)
32 akarta megmutatni (K: <akart jóteköny lenni,> megmutatni)
- 410 : 2 azontúl (K: <azutá>)
nem fog több (K: <több nem fog>)
12 kiválsólag (K: <láthatólag>)
14 hasonlíthatott (K: hasonlít<ott>)
18 hinne (K: hinn<é>)
19 várná, hogy (K: <várna belőle>)
23 — *Tarnóczy Róbert egy nyomorult silány!* (1887; NK: — *Tarnóczy Róbert egy nyomorult silány!*)
25 hordász (NK: hordár)
26 van számára (NK: van *a* számára)
- 411 : 5 mindvégig (K: mind<en>)
18 engemet (PN; 1856; 1887; NK: engem)
19 kegyed (K: <...>)
22 pisztolyt. Lőjje *ön* ki (K: pisztolyt. <A határidőn l>őjje *ön* ki
1887; NK: pisztolyt. Lőjje ki)
26 olvasta (K: <...>)
31 valamennyi (K: <az egész>)
- 412 : 3 elején belátogattak (K: elején <befagytak a kesergő lakosok>
belátogattak)
7 *más* (1887; NK: más)
10 erdőről (NK: erdőről)
17 vadállatot, éhség (K: vadállatot, <a vén> éhség)
19 néha az (K: néha <a falut, mint az éh> az)
21 megint (K: <megig>)
- 413 : 1 kéménye *most* soha (1887; NK: kéménye soha)
5 sárgunyhói (1887; NK: sárgunyhói)
11 magát s benyitott (NK: magát és benyitott)
14 meg (K: <azt>)
sem látszott (PN: nem látszott)
18 leült (K: <...>)
33 azt a fiskális (K: azt <a jó> *fiscalis*)
- 414 : 5 vannak (K: <vagy>)
7 feketeszájú (K: <lakatképu>)
13 hát (K: <hát>)
ami *a* világban (K: a mi világban)
15 *gyerek* (1887; NK: *ember*)
31 annyi (K: annyi<t>)
34 Tenger volt a nép, aki messze földről (K: <Messze földről
tenger volt a nép, a ki> — NK: ... földről)

Lap: Sor:

- 415 : 17 valami elítélt (K: valami <olcsó él> elítélt)
25 más, ez már egészen (1887; NK: más, egészen)
- 416 : 1 szoktak (K: <szokott>)
8 állni (K: <áll>)
22 megmondhatja (K: <le>)
23 megkönnyebbül (K: megkönnyebbül<het>)
27 hagyá (K: <biz>)
32 énrám (NK: én reám)
- 417 : 10 év óta (K: év<e>)
15 derengeté még (NK: derengeté meg)
19 másokra (K: másik<ba>)
20 a jó (K: a <...> jó)
24 ház (K: <lak>)
- 418 : 21 reggel (K: <a mint>)
- 419 : 6 Azzal izmos markába kapta görcsös botját (K; PN; 1856;
1870; 1876; 1887; NK: *Azzal markába kapta izmos görcsös
botját*)
8 törvényszékre (K: <törvényszék elé> 1887; NK: törvény-
székre)
18 kis elrácolt nyílás (NK: kis nyílás)
21 szalufára (NK: szarufára)
26 roppant ordas fenevad (PN; 1856; 1887; NK: roppant
fenevad)
29 meredt (PN: maradt)
32 valami (K: <egy>)
- 420 : 2 szökésekkel (K: <szökéssel>)
ugrált (K: <ugrott>)
4 az egészet (1887; NK: azt egészen)
11 ajtót (K: ajtót <bekiáltva rajta>)
13 a vadállatra (K: <rá a csavargó s>)
14 akkor (PN; 1856; 1887; NK: ekkor)
24 süvöltött (K: süvölt<ve>)
s tompa (K: s <azzal> tompa)
25 a csapás (K: a<z> csapás)
29 ereje sem állani (K: <ereje állani>)
31 lépett (K: lép<ve>)
32 emelve (K: emel<t>e)
33 legyőzöttnek hitt fenevad (K: <legyőzött fenevad>)
- 421 : 6 sötétké (K: <megd>)
7 vonaglott elő (K: <állt ki> PN; 1856: vonáglott)
9 néhány (K: <egy>)

Lap: Sor:

- 421 : 14 fogas prókátor (PN; 1856; 1887; NK: fogas prókátor)
18 Hídd (K; 1887; NK: Hívd)
21 utólsót (K: utósót)
25 híjj (K: hívj)
27 azonnal (K: <gyorsan>)
28 Csak az anya maradt ott gyermekével (PN; 1856; 1887; NK:
Csak *maga* maradt ott a nő gyermekével)
32 hét (1887; NK: két)
34 elcsendesült (PN; 1856; 1887; NK: lecsendesült)
- 422 : 4 ti minden (K: t(e) minden(t))
5 leverjete (K: <leverj>)
lemossátok a (K: lemos<d, lezapuld> a)
9 sem (NK: nem)
15 megérkeztek (K: <el>)
16 menni (K: <le>)
kunyhóba (1887; NK: gunyhóba)
20 oly sok (1887; NK: olyan sok)
21 számára elég vigasztalást (1887; NK: számára vigasztalást)
23 megtudni (K: <tudni>)
27 megígérte (K: <biztosítá>)
28 mikor (K: <hogy>)
30 ezzel (K: <erről>)
- 423 : 7 kunyhó (1887; NK: gunyhó)
10 két dühöd (1887; NK: két üldözött)
17 hogy én nem (K: hogy <nem én>)
18 ám azt (1887; NK: azt ám)
25 is háborítsa a csendes világot (K: <a csendes világot háborítsa>)
- 424 : 3 Egy-egy ember (1887; NK: Egy ember)
5 regényét (PN: regéjét)
9 legény (K: leány)
11 sincs (NK: nincs)
15 ez a minden (PN; 1856; 1887; NK: az a minden)
16 kérdi (K: <ked>)
23 urodalmat (NK: uradalmat)
- 425 : 4 ürügyöt (1887; NK: ürügyet)
6 Alig órányira (K: <De gypes az út>)
9 egyre-másra (1887; NK: egymásra)
10 tetőzetet (K: tető<j>)
11 viharforgókat (NK: viharfógókat)
13 tudják (K: <látszanak>)
18 csak magasabb (K: csak <...> magasabb)

Lap: Sor:

- 425 : 22 társaságok (K: <társaság>)
25 műveltségű (NK: műveltségű)
26 felyülműlja (PN; 1856; 1887; NK: felülműlja)
28 megdobbanjon (K: <dobbanjon>)
- 426 : 14 csicsomázza (1887; NK: cziczomázza)
21 napok (K: <ver>)
22 megaranyozza (K: meg<világítja>)
azon elmúlt (K: <az elmúlt>)
30 anekdotáival (K: anekdotá<kat m>)
- 427 : 3 tudja (K: <f>)
6 örömet (minden nyomtatásban: örömet)
7 Leonora a zöld (NK: Leonora a kártyában a zöld)
15 legfelyül (PN; 1856; 1887; NK: legfelül)
28 dodonai mondataira (K: <oraculumaira>)
30 gyűrűúj (K: <közép>)
33 imez (K: emez)
- 428 : 2 hallott (K: <hagyott>)
8 szándékának (K: <szándéka>)
16 Lett (K: <Volt>)
25 kevesebb... (NK: kevesebb... a jó táblabírákból)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

A regény egyes alakjainak jellemzése — ahogy bizonyos vonásokban emlékeztet a korábbi Jókai-művek alakjaira — több-kevesebb módosulással meg-megismétlődik néhány későbbi regényben. A fontosabb ilyen jellemzésmotívum-egyezéseket lap és sor szerint csetenként kimutatjuk. Nem követhetjük azonban ezt a gyakorlatot olyankor, amikor egy-egy szereplő jelleméről általában derül ki, hogy az író valamelyik kedvelt, többször szereplő alakjának megismétlése, illetve továbbfejlesztése. Ez utóbbi esetekről összefoglalóan itt teszünk említést.

Lippay alispánban egyrészt az *Egy magyar nábob* kriminális assessorának, Bordácsinak, a pénz és szépasszonyok csábításainak ellenálló, megvesztegethetetlen jellemére (i. k. 204.), másrészt a *Kedves atyafiak* földi gondviselésként az esküdttel és egy hajdúval 20–30 ezer ember közt rendet tartó és igazságot osztó Kassay Lőrinc egyéniségére ismerünk. (Népvilág. 5.) Az anekdotázó alispán ezenkívül előképe a *Névtelen vár* alispánjának, Görömbölyi Bernátnak is. A Lippayhoz hasonló alakok tovább élnek jóformán az egész Jókai-életműben (l. pl. „Monori ur”-at a *Szegény gazdagokban*, Illavayt az *Akik kétszer halnak megben* stb.).

Feltűnő az egyezés egyes jellemegek egymáshoz való viszonya tekintetében *A régi jó táblabírák* és *A szerelem bolondjai* egyes helyei között. Az előbbi Tarnóczy Róbertja az utóbbi Harter Elemérjére, Krénfyje Lemmingre, a *Kedves atyafiak* bájos kis háziasszonyalakját ismétlő Tarnóczy Irénje Világosi Ilonkára emlékeztet.

Lap: Sor:

- 5 : 14 *Mindennap egy nótát felejtünk* . . . — utalás a közkeletű, az öregedő cigányról szóló mondásra
- 16 . . . *egy ismerős pesti vendéglőben* . . . — bár Jókai — bizonyára a cenzúra miatt — elkerüli a „kerekasztal társaság” valódi jellegének meghatározását, az utalás csak a Pilvax kerekasztalára, illetve a magát később „közvélemény asztalának” nevező társaságra vonatkozhat. Ezt bizonyítja az is, hogy az asztaltársaság eredetileg „Táblabírák”-nak nevezte magát,

- s a forradalom előtti titkosrendőri jelentések is említik ezen a néven. (Vö.: V. Ferdinánd levele Mailáth grófhoz 1846. márc. 12-én. Magyar Salon 1891. 249. l.) — Az asztal társaságát Jókai hasonlóképpen jellemzi a *Politikai divatokban* is (JKK 138.).
- 6 : 23 *piramidalan kor* — nagy alkotások nélküli, jelentéktelen, kisszerű kor
- 24 *petrefaktum, fosszília* — az előbbi görög–latin, az utóbbi latin szó, jelentésük lényegében azonos: megkövesült szerves anyag, a földtörténet régmúltjának emléke, kövület.
- 25 *Solon szerencsés szigetei* — az utalás a mesés, elsüllyedt világ-részre, *Atlantiszra* vonatkozik. (Platón dialógusaiban írja, hogy Solón egyiptomi papoktól hallott Atlantiszról.) Jókainál általában „boldog világot” jelent. *A régi jó táblabírók* kötetben való megjelenésének évében hagyta el a sajtót *Océánia c. elbeszélése* is, amelynek hőse, Bar Noémi eljut Atlantiszba.
- 26 *hyperboreaok országa* — az ókori görögök elképzelése szerint a számukra ismeretlen, legendás északon lakó népek boldog hazája. Jókai számára éppúgy a boldog világ szimbóluma, mint Atlantisz. Az *Océániában* mint Atlantisz egyik elnevezését említi (223.). Később is gyakran szóba hozza, így az *Akik kétszer halnak megben* (2. k. 208.), az *Egy az Isten első* kötetében (188.) és a *De kár megvénülni l-*ben is (13.)
- 7 : 4 *Ha ércakarattal . . .* — e rész burkolt célzás a szabadságharcra, amelyben a „tettek legfáradságosabb mezeje” nyilvánvalóan a csatateret jelenti
- 23 *A táblabíró volt az ország közigazgatása . . .* — Jókai néhány évvel később, a *Szegény gazdagokban* szereplő Monoriról írja: „. . . a régi fajta szolgabírók közé tartozik, akik nem haszonért, hanem csupán a tisztesség kedvéért, a megbecsültségért viseltek hivatalt, a megye ügyeit saját ügyeiknél előbbre tették; akik ha kellett, vizeket szabályoztak, ha kellett az ország sérelmeit kötözgették, és ami mindig kellett, igazságot osztottak egyformán mindenkinek, nem tekintve azt, hogy ki nagy, ki alacsony.” (JKK 324.)
- 29 *adagium* — példabeszéd, közmondás
- 32 *Victrix causa . . . Catoni.* — idézet Lucanus *Pharsaliájából* (1., 128.); a. m. „Az isteneknek a győztes ügy tetszett, Catonak [a híres római bölcsnek] viszont a vesztes. Jókai egyik kedvelt közmondása, használja pl. a *Mire megvénülünkben* (66.).

Lap: Sor:

- 8 : 4 *kapitalizál* — hasznosít
- 9 : 2 *Csak a burgonya rothadt meg* — vö.: *Az egyhuzzasos leány c.* Jókai-novella e sorával: „Ekkor tűnt aztán ki, hogy milyen nagy eset az, mikor a krumpli megbetegszik!” *Targallyak.* 43 : 12—13.)
- 17 *indigestio* — emésztési zavar
Hippocrates (Hippokratész) — a leghíresebb ókori görög orvos (i. e. 460—377)
- 19 *camera lucida* — a. m. „világos kamra”, ellentétben a sötétkamrával, a „camera obscura”-val, kezdetleges vetítő-készülék
- 10 : 29 *hamuzsír* — a fahamuban is megtalálható nyers kálium-karbonát, lúg. Régebben a másként nem hasznosítható erdők faanyagának hagyományos felhasználási módja volt a h.-égetés, főzés. Jókai a szabadságharc utáni bujdosása idején ismerkedett meg e foglalkozással a Bükkben. (*A barátfalvi lévita.* 71.)
- 31 *kalló* — gyapjúanyagok tömörtésére szolgáló, vízikerek meghajtású, egyszerű gép; hasonló mechanizmussal „papíros-kallókat” is használtak
- 11 : 8 *mészkemence* — ti. mészégető kemence
- 30 „*Az egész hosszú hegyi út . . .*” — a falvak éhínség elől vándorló népének képe hasonlóan jelenik meg a *Szerelem bolondjaiban.* (JKK 212—17.)
- 13 : 1 *Az erdők mesés vénje* — hegyi, erdei szellem, sziléziai német mondák gyakori, „Rübezahl” néven emlegetett alakja
- 14 : 4 *szakmában dolgozott* — ti. „szakmányban”, a munka mennyisége után fizetett bérért, nem napszámban dolgozott
- 19 *Egy toldott-foldott szekér . . .* — az itt következő leírás feltűnően hasonló Csollán Bertti fogatának bemutatásához az *És mégis mozog a föld . . .*-ben (i. k. 283—84.)
- 22 *csáté* — vizenyős réteken termő sásos keverékkfű, hitvány takarmány
- 29 *tizenhatmarkos mustrált katonaló* — a ló nagyságát az első láb körmétől a marjáig mérték „marok”-kal. (Egy marok 10,4 cm, tehát a tizenhatmarkos ló igen magas.) A katonaság céljaira az itt említett ló nem volt már alkalmas, „kimustrálták”.
- 30 *pókos* — csomós, kinövéses a (ló) lába
- 31 *túr* — gennyes seb, amit dörzsölés, feltörés okoz (Vö. „Közös lónak túros a háta”).

Lap: Sor:

- 14 : 33 *lógós* — a hármás fogatban a balszélső ló, amelyik a húzásból csekély mértékben veszi ki a részét: a „lógós-rúd”-ra van fogva
harmadfü csikó — harmadik évébe lépett csikó, ti. a (tavaszi) ellés óta a „harmadik füvet” éri meg
- 15 : 6 *szotyák* — a magyarországi szlovákok népies elnevezése egyes vidékeken
- 19 : 18 *telékeny* — hízásra hajlamos, telt. Szendrey Zsigmond *Jókai tájszavai* c. tanulmányában (*Magyar Nyelv* 19. k. 145., 21. k. 143.) mint tájszót tartja számon.
- 20 : 2 *asztmatikus lehelő* — az asztma fulladásos rohamokkal járó légzőszervi megbetegedés lévén, Jókai a kifejezést a nehézkes, betegesen gyenge hangú beszéd jellemzésére használja
- 21 : 7 *handák* — morvaországi néptörzs neve. Jókai az akkori Magyarország északi megyéiben élő szlovákokat nevezi így, akik között valóban élhettek bevándorolt h.-ok is.
- 22 *Beecher Stowe* ... — Elisabeth Harriet Beecher Stowe, amerikai írónő (1812–1896) *Tamás bátya kunyhója* c., a rab-szolgaság eltörlése érdekében írt regényével (1852.) óriási sikert aratott. 1853-ban Irinyi József fordításában jelent meg magyar nyelven. 1854 óta színpadi változatát is játszották a Nemzeti Színházban. Érdekes, hogy a regény első folytatásának közlése idején, 1855. júl. 2-án éppen a *Tamás bátya kunyhója* volt műsoron (Ungarische Post 1855. júl. 2. — *Abendliche Beilage*).
- 24 *pedig ezek valódi tények* — az éhínség idején a pesti piacon is volt „gyermekvásár”. Ez adta az alapötletét Jókai *Az egy-huszasos leány* c. (1880.) novellájának is. (*Targallyak*. 42.)
- 23 : 3 *domine spektábilis* (lat.) — tekintetes úr
- 9 *Egyszer szolgabíró koromban* ... — az itt következő cigányanekdotát számon tartja György Lajos *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*.)
- 25 *Hát az úrfi* ... — a következő újabb cigányanekdotát — módosított csattanóval — l. Jókai *A magyar nép adomái*. (1856. 203. — *A cigány fiának a bőre* címmel). (L. továbbá György Lajos i. m., uo.) Hasonlót Mikszáth is ismert és felhasználta: *Különös házasság* Mikszáth Krk. 13. k. 85–86.
- 24 : 16 *nagyapa* — korábban (13 : 22) „szépapjától” vált el Marina
- 26 : 4 *fanyellő kép* — ti. az út mentén karóra, faoszlopra erősített szentkép
- 27 : 6 *Papin-féle légmentesen zárható lapos tálca* — zárt főzőedény,

- mely a benne keletkező magas nyomás folytán a rendesenél gyorsabb főzésre alkalmas (Papin-fazék)
- 27 : 32 *Tudjátok azt a palócról...* — az itt következő anekdotát lásd Jókai *A magyar nép adomái* 299. lapján, illetve György Lajos i. m. említett helyén
- 28 : 10 *Neki különös szabadalma volt...* — az író hasonlóképpen jellemezte Nyáry Pált *Az angyalarcu démon* c. novellában. (*Megtörtént regék.* II : 15–22.)
- 29 : 4 *mint egykor Szent Márton...* — Márton sabariai (szombathelyi) születésű tours-i püspök, korábban vitéz katonára, a IV. és V. század fordulóján élt. Egyszer Amiens város kapujánál az ott didergő koldust megajándékozta palástja felével.
- 30 : 6 *riska* — így nevezik a Balkán félszigeten tenyésztett, igénytelen, vöröses színű, kistermetű marhát.
- 9 *kaput* — hosszú felsőkabát, polgári viselet, mely megkülönböztette viselőjét a parasztságtól
- 29 *monoceros* — egyszarvú *fizionómia* (fizionómia) — arckifejezés
- 31 : 26 *világi baleset* — ti. világra szóló
- 32 : 15 *pallosjoggal bír* — a magasabb, például a halállal büntetendő bűntettekre is kiterjedő bírói jogköre van. A hűbéri világban földesúri kiváltság.
- 33 : 10 *Szentgyörgynap* — ápr. 24.
- 12 *vinkulum* — szó szerint „kötelezettség”, itt a mai „kötbér” szónak felel meg
- 18 *vágásba visz* — a *vágás* a dülöhhöz hasonló mellékút, erdei irtás. Erdős vidékeken számos helynévben szerepel a szó, így a hajdani Zemplén megyében, a regény cselekményének színhelyén *Dávidvágás, Kosárvágása, Vojtvágása*.
- 34 : 22 *az ügy majd a törvényszék elé kerül* — Jókai később nem említi regényében a korra jellemző földesúri túlkapás perét
- 35 : 9 *anticipandó* — előre, előlegképpen
- 17 *Balambérral jöttek ki őseid* — ti. Balambér hun vezérrel a hunok és magyarok monda szerinti közös őshazájából
- 36 : 13 *makra* — ti. makrapipa, az ún. debreceni „veres” pipa
- 23 *a pesti várnagy...* — Vö. György L. i. m. 237.
- 37 : 33 *házhéj* (tájszó) — padlás
- 40 : 22 *feldúcol* — karókkal megtámaszt; Szendrey Zs. i. m. Jókai tájszavai közt említi
- 44 : * *ételszurrogátum* — ételpótlék, ételhelyettesítő

Lap: Sor:

- 45 : 4 *egy nagy éhség idején* . . . — egyes hírek szerint az 1846—1847-es éhség idején is előfordult az emberevés. (Pl. Irányi Dániel: *A felföldi nyomor*. PH 1847. okt. 3.)
- 31 *pajzsos ember* — e bibliai példázat előfordul a *Kiskirályokban* is: „Pajzsos ember”, kinek neve „ínség”. (2. k. 262.)
- 47 : 10 *hagymáz* — általában láz, idegláz, tífusz. Itt az éhezéssel együttjáró beteges képzelgés.
- 48 : 2 *rostaalja* — a gabonarostáláskor a rosta hézagain áthulló hitványabb, tört, szemetes, esetleg mérges fűmagokkal keveredett gabona
- 3 *véka* — úrmérték, kb. 31 liter
- 9 *szapuló tiló* — mosó sulyok (nyeles, vaskos keményfa lap), amelyet parasztasszonyok használnak a szabad vízben, patakban való mosásnál az ázott ruha „szapulására”, verdesésére
- 22 *vadó* — (*lolium temulentum*) a népnyelvben a mérges gabonaüszögöt, anyarozst is jelenti. A lisztbe, kenyérbe került anyarozs mérgező hatásáról említést tesz Jókai az *Egy az Isten*. 2. kötetében is (151.)
- 49 : 21 **SALVA GUARDIA** — a. m. „menedék”, a magyar nemes portájának, lakóházának alkotmány által biztosított sérthetetlensége. Megsértése a „*crimen majoris potentiae*”-t vontatta maga után (vö. 170 : cím). Jókai a *Politikai divatokban* részletesen megmagyarázza közjogi jelentőségét, ott elsősorban városi vonatkozásban, a fogalommal ugyanis gyermekkorában, Komáromban ismerkedett meg (JKK 8.). A „*Salva Guardia*”-val járó kiváltságokat a *Névtelen várban* is felsorolja (1. k. 188.)
- 50 : 20 *fajkiejtés* — tájszólás, magyarul beszélő idegen anyanyelvűek sajátos kiejtémódja
- 53 : 27 *Manna és kopasztott fűrjek* . . . — az Ószövetség szerint a Mózes vezetésével a pusztában vándorló, éhező zsidóságot így táplálta Isten
- 30 *mérföld* — ti. mértföld, régi távolságmérték: 8356,6 méter
- 54 : 12 *delnő* — a ma gúnyos értelmű, megrovásként használt szót Jókai „úrhölgy” értelemben használja, minden mellékíz nélkül. (Lásd Tolnai Vilmos: *Jókai és a magyar nyelv* c. tanulmányát, Magyar Nyelv 21. k. 93.)
- 16 *à la Times frizura* — valószínű, hogy a korban divatos angol női hajviselés. Jókai később Cynthia grófnő „angol fűrt”-jeit is említi (234 : 32).

Lap: Sor:

- 54 : 24 *szervianka* — szűk ujjú, rövid női kabát, az északi megyékben népviselet is volt
kantus — ujjas, hosszú női felsőruha. (Magyar Nyelv 45. k. 367.)
- 33 *trilemma* — három lehetőség közötti választás kényszerűsége
- 55 : 31 *panegirikon* — dicsőítő szónoklat
- 56 : 3 *Cibles* — a Kárpátok keleti vonulatának 1842 m magas csúcsa *Lengyelnyereg* — Eperjes (ma Prešov) közelében levő hegynyereg. *A jövő század regényében* fontos stratégiai pont Tatrangi Dávid haditervében.
- 57 : 14 *ujdonász* — a riporter „magyarított”, később gúnyos árnyalatú elnevezése
- 16 *prozopopea* — szertartásosság, ünnepélyesség
Lázár, a pásttor — az ún. „Lázár-drámák”, didaktikus, erkölcsnemesítő célzatú primitív színdarabok egyikének főszereplője. Déryné naplójának 3. kötetében írja, hogy az 1830-as évek végén Komáromban is játszották a *Lázár, a pástort*. Az utalás bizonyára e színdarab egyik jelenetére vonatkozik.
- 58 : 5 *szerafim* (héber) — a szeráfok az angyalok rangsorában — a zsidó és a római katolikus vallás szerint — előkelő helyet foglalnak el, a „kilencedik kar” tagjai. A *szerafim* alak többes szám, de a szóhasználatban, így Jókainál is, egyes számként is előfordul.
- 10 *a palóc dalok költője* — Lisznai Damó Kálmán (1823–1863), az 1850-es évek egyik legnépszerűbb, cikornyásan népieskedő verseiről hírhedt költője. A *Palóc dalok* c. kötete (1851) különösen nagy feltűnést keltett. Lisznai 1848 előtt Petőfi és Jókai köréhez tartozott, Jókai az *Egy magyar nábob* 1893-as előszavában mint egyik legjobb barátját említi.
- 11 *rétori flosculusok* — szónoki frázisok
- 17 *motio* — indítvány
- 59 : 3 *gasztrikus* — ti. g. nedvek: gyomorral kapcsolatos, emésztő nedvek
- 5 *vendely* — bödön (tájszó). Van „vindely” v. „vindöly” is.
- 61 : 10 *szatiszfakció* — elégtétel
- 12 *ellátta mottókkal, mint valami újdívatú regényt...* — a romantikus regényeknek Walter Scott által divatba hozott jellegzetessége volt a fejezet elején híres művekből vett idézetekkel, közmondásokkal stb., mint jellegkkel utalni az illető fejezet tartalmára, hangulatára
- 20 *cifra asszony* — Jókainak a kifejezés értelmezésére vonatkozó

- megjegyzését elfogadja, illetve megerősíti Szendrey Zsigmond *Népbabonák Jókai műveiben* c. tanulmánya (Ethnographia 1919. 115–27.) Jókai 1886-ban úgy nyilatkozott, hogy első regényének címe *A cifra asszony története* lett volna, de ezt a művét elégette. (Nemzet 1886. márc. 31. Esti kiad. 1.)
- 61 : jegyzet *Ezt mondta Tilly* . . . — Johann Tserklaes, Tilly grófja (1559–1632) a 30 éves háború egyik legkiválóbb hadvezére. 1631-ben foglalta el a hősiesen ellenálló protestáns Magdeburgot, melynek lakossága óriási vérvesztéseket szenvedett az ostrom, majd azt követő vérengzés során.
- 62 : 4 *mintha szabadkőművesek nagygyűlésen esküdnének* . . . — a szabadkőművesség titkos társadalmi mozgalom, a XVIII. században a felvilágosodás és a polgári forradalom eszméinek terjesztője, később általános polgári-humanisztikus célok érdekében tevékenykedő szövetség. Jókai több művében utal a szabadkőművesekre (pl. *Az élet komédiáisaiban* 129.). Az itt említett „emberjlesztő fogadások” valóban szerepeltek régi esküformuláikban. Például: „. . . ha ezek közül egynek is ellene cselekedném, vágják el a gégémet, tépjék ki a nyelvemet, döfjék át szívmem s hasamat fölmetszvéen szaggassák ki belemet; stb. *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy Szertartáskönyv I. fok.* Bp. 1912. 57.)
- 28 *allopátia* — a homeopátia divatbajötte idejében keletkezett szó, amellyel a h.-val ellentétes gyógymódokat jelöltek (vö.: Hahnemann 62 : 34)
- 30 „*saignare, purgare, postremo clysterum dare, ha nem használ resignare, repurgare, reclusterum dare!*” — a gúnyos felsorolás, amely fitymálja a korabeli orvostudományt, értelme: „eret vágni, hashajtót beadni, azután beöntést alkalmazni, ha nem használ, ismét eret vágni, . . .” stb.
- 34 *A halhatatlan Hahnemann* . . . — Samuel Hahnemann (1755–1843) német orvos, a „homeopátia” (hasonszenvi gyógymód, lásd 63 : 16) megalapítója, aki elméletének súlyos tévedései ellenére is egyengette a modern orvostudomány útját
- 63 : 2 *decoctumok, emplastrumok, cataplaszmák* — főzetek (ti. gyógyteák), sebtapaszkok, lenmaglisztes borogatások
- 12 *fakultás* — itt rátermettség, jogosultság
- 16 *homeopátia* — hasonszenvi gyógymód; lényege az, hogy minimális adagokban (erre utal a „mákszemek” kifejezés a szövegben: 62 : 34) olyan gyógyszereket alkalmaznak, amelyek nagy adagokban az egészséges ember szervezetében

Lap: Sor:

- a gyógyítandó betegséghez hasonló kóros jelenségeket idéznének elő. Jókai ismerte e gyógymódot, gyermekkorában alkalmazták is rajta. (JKK I. k. 430.) Műveiben gyakran említi. (Pl. *Párbaj istennel* 35–36.)
- 63 : 27 *facies hypocratica* – a. m. „hipokratészi arc”, a haldoklók eltorzult arckifejezése, amelyet Hippokratész írt le először
- * „*Böhmische Kolatschen*” – cseheket gúnyoló adomák népszerű német nyelvű gyűjteménye
- 67 : 4 *lamentó* – siránkozás, panaszkodás
- mikor éppen legfőbb baja az olvasónak... – mint Jókai NK-beli jegyzete is mutatja, az utalás a „krími háborúra” vonatkozik. (Vö. Keletkezése és forrásai c. fejezetünkkel). – A krími háború az 1853 óta elmérgesedő „keleti ügy” folytatása. A cári imperializmus miatt kiobbant orosz–török viszályba 1854 őszén avatkoztak be Törökország európai szövetségesei és partra szálltak Krímben. Megkezdtek Szebasztopol ostromát, de a hadműveletek csak tessék-lássék folytak. A magyar sajtó is felhánytorgatta, hogy az angol–francia–szárd–török szövetséges csapatok addig tétlenkednek, amíg az oroszok ott is erődítéseket építenek, ahol azelőtt ilyenekkel nem rendelkeztek (PN 1855. júl. 10., 12., 17., 23., 30. sz. „Csatátér”). Erre vonatkozik Jókai kitétele: „Krímiában nem akarnak az emberek eléggé gyorsan halni;...”*
- 9 *esztézés* – itt műérzék, szépérzék
- 68 : 8 *vaskosarakkal ablakain* – a jellegzetes barokk ablakrács alul kosárszerűen kiöblösödik, hogy lehetővé tegye az ablakon való kihajolást
- 24 *a tatárjárás alatt...* – az itt következő történet a menekülők kifosztásáról azonos Jókai *A magyar nemzet története* (1854) c. művének 146. lapján olvashatókkal. Fulkó ott Fülek várának ura. Szerepel Jókai egyik tatárjárás idejében játszódó cselekményű „regé”-jében is: *Fulkó lovag (Dekameron. 3. k. 184.)* Forrása Budai Ferenc *Polgári lexicon*a volt (vö.: Dézsi Lajos *A magyar történeti tárgyú szépirodalom* c. munkájával – 1927, 126.) Harangkongatással csalják törbe *A dagdi torony* c. Jókai novellában áldozataikat a torony lakói. (*Targallyak* 99–100.)
- 69 : 4 *Ezen rendkívüliségért aztán...* – az istentélet, az ország bajnokával való megvívás, Fulkó szökése ismét egyezik *A magyar nemzet története* 147–48. lapjain található törté-

Lap: Sor:

- nettel, bár ott nem esik szó az ország bajnokának megvesztegetéséről
- 69 : 25 *circumspektus* — körültekintő, óvatos, itt nyárpolgár
28 *thalit* (thallit) — eredetileg köpenyt, később kizárólag a zsidók díszes, arannyal, ezüsttel is díszített imaköpenyét jelentette. Jókai valószínűleg értékes díszköpenynek, esetleg díszruha készítésére alkalmas drága szövetnek értelmezte, amellyel a vándorkereskedő igyekezett a birtoka határain vámot szedő feudális kiskirály jóindulatát megnyerni.
- 30 *ő szedi a száraz fáról a gyümölcsöt* — a K-ban eredetileg: „ő feji a vámfát”, tehát a „száraz fa” a vámsorompó, ő bérlí a vámok
- 70 : 19 *az indigenátus taksája* — az állampolgárság díja; ti. 1848 előtt a külföldieknek egyébként csak érdekéért adományozott állampolgárságot pénzen is meg lehetett váltani
21 *installáció* (installáció) — beiktatás. Itt az újonnan választott megyei tisztikar ünnepélyes hivatalbahelyezése, ahol a megye egész nemessége jelen volt.
23 *A brenói kastélyban pedig . . .* — a parvenü egyéniségének és környezetének itt következő rajza, mint Solymossy Sándor is rámutat *Jókai és a magyar nép* c. tanulmányában (*Népelet*. 1925. 9.), több vonatkozásban hasonlít a *Kárpáthy Zoltán* Kőcserepyjének bemutatásához (JKK I. k. 13.)
24 *mintha Giskra uram idejében . . .* — Jan Giskra (Brandeisi) kiváló huszita zsoldosvezér, Zsigmond és Albert magyar királyok szolgálatában is harcolt. Később egész Észak-Magyarországot hatalma alatt tartotta. — A *zsebrák* szó eredetileg (csehül) koldust jelent. Giskra és a zsebrákok legyőzetésének Jókai külön fejezetet szentelt *A magyar nemzet történetében* (238–40.). — Az említett „vitéz Tallóczy” Hunyadi János alvezére, Tallóczy Mátyás, a Giskra elleni hadjárat egyik vezetője. — Jókai a *Szomorú napokban* is említi Giskrát és a zsebrákokat. (JKK 129.)
32 *A várárokból kivágták a sánckarókat . . .* — az új birtokos által átalakított ősi kastély képe rokon a *Párbaj Istennel* c. Jókainovella egyik epizódjával. (*Föld felett és a víz alatt*. 28.)
71 : 3 *kaszatömlőc* — kútszerű verem, tulajdonképpen kivégzőhely, amelyben a beletaszított áldozatot a falakból kiálló éles pengék („kaszák”) leestében összehasogatták
9 *Bacsó Tamás* — Murány várának egykori ura. Jókai forrása ezúttal is Budai Ferenc i. m. és Istvánffy Miklós *Historiája*

Lap: Sor:

- lehetett (vö.: Dézsi L. i. m. uo.). — Jókai elbeszélést is írt Bacsóról (*A magyar előidők*bl. 114.), amely *Jókai Országos Nagy Naptár*ában jelent meg először (1853).
- 71 : 10 *esztrenga* — a juhistálló rekeszekre osztásához használt deszka, vagy vesszőfal
- 26 Az eladósodott Brenóczyak rablólovag ősei, a Kárpátok-vidéki régi kastély épületeinek praktikus célra való felhasználása több vonatkozásban hasonlítanak a Kemény Zsigmond *Férj és nő* (1852) c. regényében szereplő, ugyancsak eladósodott Kolostory bárók családi múltjára és jelenére. (Kemény Zsigmond ÖM. 3. k. 1. fejezet.)
- 72 : 22 *maroken* — szattyánbőr
- 26 *vinkulumban egzekváltatott* — költbér, üzleti biztosíték fejében árverezték el, mert az üzletfél nem teljesítette szerződésben vállalt kötelezettségét (terményszállítást)
- 30 *ingó zálog* — (kézi zálog) a zálogjog szerint a zálogul lekötött dolgot a tulajdonos köteles átadni a hitelezőnek. Az adósság ki nem fizetése esetén az megtarthatja magának vagy eladhatja.
- 31 *A derék férfiú* . . . — az itt következő szakasz, amely a parveniű műveletlenségét jellemzi, ismét a *Kárpáthy Zoltán* egyes helyeire emlékeztet (JKK 1 k. 11–16.), bár kétségtelen, hogy Krénfy otrombább baklövéseket követ el Kőcserepynél. Hunyadi pipájáról beszél, holott a dohányzás Amerika felfedezése, tehát Hunyadi halála után terjedt el Európában. A nevezetes pipára nem készíthettek *később*, Nagy Lajos idejében kupakot, mert Nagy Lajos Hunyadi születése *előtt* uralkodott. — Hugo Grotiust (1583–1645), a németalföldi tudóst és államférfit Homérosszal téveszti össze. (Grotiust Jókai ez időben gyakran említi műveiben, így pl. az *Egy magyar nábobban* (JKK 2. k. 198.) és a *Kárpáthy Zoltánban* is: JKK 2 k. 78.) — James Cook (1728–1779) angol felfedezőnek tulajdonítja Charles Paul de Kock (1793–1871), a népszerű francia regényíró műveit.
- 74 : 5 *füstpénz* — a régi földesúri adók egyike. Minden „kemény” tehát jobbágyház után évenként egy forint volt.
- 75 : 4 *kétgarasosok kongóban* — a „kongó” eredetileg a II. Rákóczi Ferenc által veretett „libertás” rézpénz népies neve. Később általában a rézpénzt hívták így. A garas ezüstpénz volt, tehát két garas kongóban: két ezüstgaras értékének megfelelő rézpénz.

Lap: Sor:

- 75 : 7 *öreg pénz* — a nagyobb méretű pénzerméket jelenti
- 78 : 8 *horganyos gyúszter* — Jókai valószínűleg a „biztonsági gyújtó” (svéd gyufa) elődjére gondol, mely klórsavas ólom, foszfor és ólomperoxid keveréke volt. Horganyt (cinket) a gyújtógyártásban sohasem használtak.
- 26 *göboly* — hízlalt szarvasmarha
- 80 : 14 *mérő* — régi gabonamérték, többféle volt. Jókai bizonyára a legismertebb, ún. „pozsonyi mérő”-re gondol, amely 62,53 liter
- 81 : 28 *mahónifa* — ti. mahagónifa; forró égövi fafajta, kedvelt értékes, tartós bútortanyag
- 31 *ruina* — rom
- 82 : 3 *pakfong* — műzeüst, réz-nikkel-cink ötvözet
- 6 *Allgemeine Zeitung* — Jókai bizonyára az augsburgi Allgemeine Zeitungra, a kor nagytekintélyű félhivatalos lapjára gondol.
- 29 *kreozot* — csípős, olajszerű fertőtlenítő folyadék. Jókai maga is használta fogfájás csillapítására. (*Az én életem regénye* 179.)
- 83 : 13 *overtura* — nyitány
- 17 *Chateau Lafitte devise* — a híres francia pezsgőmárka címkéje. Jókai hősei gyakran fogyasztják e pezsgőfajtát pl.: *A lélek-idomár* 223.
- 29 *másolás* — olyan bor, amelyet (mivel must korában gyenge minőséget ígér) még kiforratlanul kitűnő szőlőfajták törkölyére öntenek fel forrni
- 84 : 1 *Verhovina* (Verchovina) — a hajdani Bereg és Máramaros megyék határán húzódó hegység
- 9 *Bosco* — Bartolomeo Bosco, olasz születésű, világhírű bűvész (1793–1863). Többször szerepelt Pesten is. (L. pl.: *Életképek* 1846. márc. 21., ápr. 4., máj. 2.) Jókai sokat emlegeti, egy helyütt részletesen is ír róla: *HhM* 4. k. 41.
- 85 : 17 *a posteriori* — itt „utólagosan”-t jelent
- 26 A főúri uradalomba ékelődő kismemesi birtok, amelynek megszerzésére a főúr mindent megkísérel, gyakori regény-motívum Jókainál. (Pl.: *Az élet komédiásai* 1. k. 96., a *Kiskirályokban* a ponthaligeti park szigete.)
- 89 : 31 *velin* — finom pergamenpapír
- 90 : 15 *szőnyegész* — kárpitos, tapétázó
- 20 *expresszus emberek* — gyorsfutárok
- 92 : 20 *brougham* — egylovas fedett hintó, két ülésel

Lap: Sor:

- 93 : 20 *caless* — kétkerekű egylovas kocsi
phaeton — védernyős, egyébként nyitott hintó
- 21 *mind a két színházban* — ti. a pesti magyar és német színházban
- 95 : 14 *kápra* — káprázat (nyelvújítási, rövidített alak)
- 23 Kemény Zsigmond *Férj és nőjében* a zsigori Kolostory Tamás úr, amikor Strahlenheim Adél kikoszarazza, éppúgy parancsolja le legényéről a zsinóros ruhát, sarkantyús csizmát, kergeti el a szakácsot, a felesleges cselédséget, amint Krénfy oszlatja fel úri háztartását a Brenóczyak távoztakor. (ÖM. 3. k. 112.)
- 99 : 6 *A méltóságos urak még az állomáson túl leszálltak.* — Hasonlóképpen sül fel Katinka baronessz fogadásakor Fertőszeg a *Névtelen várbán* (1. k. 58–59.)
- 16 *illuminál* — kivilágít
- 29 *pitvarnok* — főlakáj, udvarmester — A MNy 1881. évfolyamában megjelent gúnyos cikk szerint Jókai alkotta szó az idegen „komornyik” helyett. Jókai már a *Kárpáthy Zoltánban* használta. A köznyelv nem fogadta be. (L. Magyar Nyelvőr 1881. 276., 21. k. 247., EPhK 6. k. 365.)
- 100 : 18 *öl* — hosszúságmérték; 189,6 cm
- 101 : 34 *phosphorsaures hydrolalisublimat* — ilyen vegyület a mai kémiában nem használatos, bár előállítható. Lehetséges, hogy a XIX. század elején valóban használták egérintésre.
- 102 : 29 Az egyszeregy felmondása Jókai kedvelt altató módszer. Vö.: *Névtelen vár* 1. k. 18.
- 103 : 31 Az emberi mozdulatokat szívesen utánzó majmok fogására valóban alkalmazták ezt a módszert.
- 104 : 2 *kedves barátom* — a tréfát Jókai saját ismerősei körében is alkalmazta (vö.: JKK 5. k. 455.)
- 12 *viaszkabinet* — plasztikum, ahol viaszfigurákat állítottak ki
- 25 *automat* — automata. Jókai itt emberalakú, emberi mozgást utánzó automatákra gondol, amelyek másutt is szóba kerülnek műveiben, így például sakkozó, muzsikáló automatákat említ az *Aki a szívében a homlokán hordjában* (267.).
- 27 *önmozdony* — lásd: automat
- 105 : 15 *kimondhatlanja* — nadrágja; eufémizmus, az illetlennek tartott kifejezés szenvelgő „széptétele”
- 20 *három oktávás fali zongora* — a pianinó elődje
- 32 *Luxemburg-palais* — fényűző kastély Alsó-Ausztriában, Mária Terézia és II. József kedvelt tartózkodási helye

Lap: Sor:

- 106 : 3 *statuettek* — szobrocskák
6 *Belvedere* — a magasabb helyen emelt, árkádokkal, teraszokkal körülvett paloták olasz neve, a. m. „szép kilátás”
- 108 : 31 *munificencia* — bőkezűség, fényűzés
33 *pecco* — világhírű kínai tea-márka
- 109 : 7 *Cabanos, Havanna* — drága szivarfajták
- 110 : 34 *précaire* — kétes, bizonytalan
- 112 : 27 *armalista* — olyan nemesember, aki csak címert és nemes levelet (armalist) kapott, de királyi adománylevelet s jószágot nem
33 *magába disputálta* — meggyőzte magát felőle
- 114 : 28 *Zobor és Gelu idejében* — ti. a honfoglalás korában. Zobor a Vág és a Garam folyók közt fekvő terület hercege, Szvatopluk helytartója volt. Gelu (Gelou) a későbbi Erdély honfoglalaskori népeinek vezére, akit Tétény győzött le. (Anonymus 24—27. fejezet.)
- 115 : 23 *menüett-bók* — a menüett egyik figurája: kecses meghajlás kis térdhajlítással
- 117 : 21 *Maison Dorée, Frères Provancaux* — pontosabban: Maison d'Or és Trois Frères Provançaux; előkelő, hírneves párizsi éttermek, szórakozóhelyek (Flaubert *Érzelmek iskolájának* hőse is megfordul bennük: magyarul 1926. kiad. 83.). Jókai *A véres kenyér* c. novellájában híres tekősbéka leveséről említi a Maison d'Or-t (*Föld felett és a víz alatt.* 156.).
- 118 : 32 *ízletes* — itt ízlést jelent
- 119 : 3 *a paphoszi istennő* — Aphrodité, a görög mitológiában a szépség és szerelem istennője. Paphosz városában különösen nagy volt a kultusza.
- 121 : 10 *Apelles* (Apellész) — nagyhírű görög festő az i. e. IV. század második felében. A világhódító Nagy Sándor környezetének kedvelt művésze volt.
- 125 : 32 *Athlamos* — a Dnyeszter-vidéki tatárok vezére volt, akinek seregét 1345-ben (tehát Nagy Lajos és nem — mint István gróf meséli — IV. Béla idejében!) Laczkfy Endre székely ispán szétverte. Athlamos fogságba esett és lefejezték. (Arany János *Szent László* c. költeményében írta meg a történetet.)
- 126 : 1 *Bazarád* — helyesen: Basarába Mihály. Havasalföldi vajda volt Róbert Károly idejében. Az említett, ellene vezetett hadjáratról Jókai *A magyar nemzet történetében* a 165—66. írt.
- 127 : 19 *fehér szurok* — különböző fenyőfélék mézgjája, amelyből a terpentint főzik

Lap: Sor:

- 130 : 17 *elkezdett egy adomát közrebecsítani*... — az itt következő adomát számon tartja György Lajos i. m. 237.
- 19 *árticsóka* — bogáncsféle növény, természetett válfaja kedvelt főzelékül szolgál
- 131 : 10 *causeuse* — kétszemélyes pamlag
- 13 *Ah superb ! Ah fameux !* — helyesen: Ah superbe! Ah fameux! Jelentése: Ah, pompás! Ah nagyszerű!
- 132 : 34 *Laudon-paszziánsz* — Laudonról (1717–1790), II. József hadvezérééről elnevezett paszziánsz változat
- 133 : 1 *Soult marsall* — Jean Soult (1769–1851), közlegénysorból felemelkedett tábornok, Napóleon hadvezére, később Dalmácia hercege
- 134 : 8 *chiméra* — itt agyrém
- 139 *Estétől reggelig* — a fejezet arról tanúskodik, hogy egyes feszült helyzetek motívumkészlete hogyan ismétlődik meg Jókai műveiben. A Kárpáthy Zoltánban Vilma — éppúgy, mint *A régi jó táblabírákban* Cynthia — vakmerően nekivág éjszaka az ismeretlen erdőnek, hogy halálos párbajt akadályozzon meg, véletlenül levélvivője is akad, akinek ékszert kfnál fizetségül.
- 140 : 13 *fűlfű* — kövirózsa, húsos levelű, sziklás helyeken élő növény
- 142 : 7 *chatouill* — dobozka, szelence; franciástott német szó
- 148 : 20 *Cynthia ezüst száz forintot értett*... — a váltóforint papírpénz volt, eredetileg az ezüsttel azonos névértékben, de a devalválódás során a negyvenes években már csak felét érte
- 150 : 29 *biztos* — itt ügynök, bizományos
- 157 : 15 *ametiszt* — ibolyaszínű kvarcváltozat, régebben kedvelt fél- drágakő. A szenvedés, szomorúság, egyúttal az igaz szerelem és a sírig tartó hűség jelképe. Nem véletlen tehát, hogy Cynthia ametiszt gyűrűt visel.
- 160 : 31 „Éjjél után óra kettő...” — a bakternótát számon tartja Gulyás József is *Jókai és a népdalok* c. tanulmányában (Ethnographia 1925. 137.)
- 161 : 15 *foulard* — vékony, vászonszövésű selyem
- 162 : 11 *portmonnaie* (porte-monnaie) — pénztárca
- 166 : 14 *huszonhárom éves és tizenegy hónapos korában*... — váltót csak nagykorúsága idején (24 éves korában) „revokálhatott”, írhatott volna alá érvényesen, vállalhatott volna el aláírásával sajátjának
- 167 : 27 *alig látszott idősebbnek*... — Jókai a *Szomorú napokban*

Lap: Sor:

- azonos módon jellemzi Vértessy tábornok feleségét (JKK 60.).
- 168 : 12 *a birtok . . . kezére jut, mint ősi* — az 1848 előtti magyar jogélet jelentős jogi tétele volt az „ősiség”. A birtokosnak öröklött vagyona feletti rendelkezési joga korlátozott volt, el nem adhatta. Így többek között az „ősi” vagyon — akár az apa akarata ellenére is — az „ősiség” értelmében — legidősebb fiára öröklődött. — A probléma Jókai számos regényében előfordul, pl. jelentős a szerepe az *Egy magyar nábobban* is. (JKK 1. k. 50.)
- 169 : 3 *elnevezték kis Turandotnak* — Turandot mesebeli királyleány története többféle, humoros és komoly változatban igen elterjedt motívum a különböző népek mesevilágában. Állandó eleme a történetnek, hogy a királyleány azzal utasítja vissza versengő kéréseit, hogy megfejthetetlen rejtvényeket ad fel nekik. A komolyabb változatokban a sikertelenül kísérletező kérő büntetése halál. (Vö. Katona Lajos: *Irodalmi tanulmányok*. 1912. 1. k. 278—79.) — Jókai valószínűleg a könyvtárban meglévő *Dictionnaire contenant les anecdotes historiques de l'amour*ból ismerkedett meg a történettel alaposabban, ha korábban népmesei változatait hallhatta is. (L. Hankiss János: *Jókai és egy francia anekdotakincs*, It 1928. 1. sz.)
- 9 *Franciaországban esett el a júliusi napokban* — utalás az 1830-as franciaországi forradalomra
- 17 *Cenci kisasszony; született siketnéma . . .* — a társaságbeli siket vagy nagyot halló hölgy, mint humoros helyzetek teremtésének hagyományos eszköze a *Kárpáthy Zoltánban* (JKK 1. k. 31—32.) és a *Politikai divatokban* is előfordul, amint más Jókai-regényekben (JKK 17—18.)
- 170 : 4 *L'Enclos Ninon* — Ninon de Lenclos (1616 [20?]—1705[6?]), szellemes, művelt, híres szépségű francia kurtizán, korának jelentős alakjaival folytatott levelezése miatt az irodalomtörténet is megemlékezik róla
- 34 *a kulcs nélküli lakat teóriája* — a „jelszó”-ra működő lakat kinyitására vonatkozó elmélet azok számára, akik a lakat elforgatható gyűrűm lévő betűkből próbálják összeállítani az előttük ismeretlen „jelszó”-t. (Vö.: Kerek György: *A kulcsnélküli lakat számtani szempontból*. Család könyve 1855.226.)
- 171 : 2 *volt valakije in petto* — szó szerint: volt valakije a keblében (titokban a szívében)

Lap: Sor:

- 171 : 10 *Tarnóc* — Jókai a falut, ahová Sztropkó Mihályt és Marinát küldette a táblabírákkal, korábban *Toboznak* nevezte (24 : 18)
26 *mágneskúra* — az ún. „állati mágnesség” alkalmazásán alapuló, régebben divatos, „Mesmer-féle gyógyimód”, rokon a hipnózissal (Vö.: JKK 5. k. 431. 10 : 19 jegyzet)
- 174 : 16 Jókai már említett feledékenységére jellemző, hogy a 16. sorban az udvarra érkező *hintók* zörgéséről beszél, a 18. sorban a vendégek mégis *szekerekről* „kászolódnak” le!
- 175 : 2 *ceremóniálé* — szertartásrend, itt általában: szertartások
- 176 : 33 *skandalizálva* — megbotránkozva
- 178 : cím *Crimen majoris* . . . — jogi szakkifejezés, kiegészítésc: *potentiae*. — A „nagyobb (cégéres) hatalmaskodás vétke”. Lásd: „*Salva Guardia*” (45 : 23), illetve *Szövegváltozatok*. E törvényszegést több helyütt említi Jókai műveiben, tréfásan is, pl.: *Névtelen vár*. 1. k. 87., *Kiskirályok*. 1. k. 14.
- 179 : 14 „*Ein Bild ohne Knall*” — szó szerint lefordíthatatlan mondás. Körülbelül így adható vissza magyarul: Kép, amelyből éppen az hiányzik, amiért érdemes volna figyelni rá.
16 *Quanta species!* — Mely szép külső! Az idézet második fele: „*Cerebrum non habet*” (De agyveleje nincs). Phaedrus-idézet.
- 182 : 9 Az előfizetés-gyűjtő ívek 1850-es évekbeli áradatáról hitelesen tájékoztat — a PN-ra hivatkozva — Szinnyei Ferenc *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* c. munkája (1. k. 61.)
- 11 *empirice* — a kézzelfogható valóságban
- 17 *Fényes földirati szótárban* — ti. Fényes Elek földrajzi író és statisztikus (1807—1876) *Magyarország geográfiai szótára* c. 1851-ben megjelent munkájában
- 18 *Budapesti Híradó* — politikai lap 1844-től 1848-ig, a konzervatívok sajtóorgánuma Vida Károly szerkesztésében
- 19 *Pesti Hírlap* — az első modern magyar újság, Kossuth Lajos ellenzéki lapja. 1841-től 1844-ig Kossuth, majd Szalay László, Csengery Antal és Kemény Zsigmond is szerkesztette. 1849-ben Jókai volt a szerkesztője.
- 28 *Jósika* — J. Miklós
Holdas Péter — a név ismeretlen a kor irodalmi életében, nyilván a jelentéktelen tollforgatókat akarta megnevezni vele gúnyosan
- 32 a *szebasztopoli redán* — a *redán* ékalakú erődítmény. Szebasztopol ostrománál (1. *Tárgyi magyarázatok* 67 : 4)

Lap: Sor:

- nagy szerepe volt a „nagy redán”-nak, amelyet az angolok erősen ágyúztak. (PN 1855. júl. 15. „Csatater”) — A hasonlat az aktuális hírfanyagnak a regénybe való gyakori beszivárgását bizonyítja (vö.: *Keletkezése és forrásai*, 440. l.).
- 183 : 3 *Életrajzok* — szépirodalmi lap (1844—1848), amelynek szerkesztését Frankenburg Adolf után Jókai vette át, s a radikális fiatal írók lapjává tette
- Divatlap* — a Vahot Imre által szerkesztett Pesti Divatlap (1844—1848), amely a divatképek mellett bőségesen közölt szépirodalmi műveket. Petőfi két évig segédszerkesztője volt.
- Honderű* — Petrichevich Horváth Lázár előkelő, arisztokrata köröknek szánt szépirodalmi lapja (1843—1848), amely az Életrajzok írói csoportjának ellenfele volt
- 190 : 22 *lat* — egy lat 17,5 gramm, aranyat, ezüstöt mértek vele; a kifejezés megfelel a mai „patikamérleggel”-nek
- 197 : 24 *anya-e, nagyanya-e...* — Jókai ez időbeli kedvelt alakja a „kétes néemberi alak”, illet szerelpet például már a *Sonkolyi Gergelyben* (*Vadon virágai* 43.), majd az *Egy magyar nábobban* (I. k. 8—9.) és a *Népvilág* kötet *Kedves atyafiak*ében is (24.).
- 198 : 32 *hetes* — ideiglenesen (egy-egy hétre) berendelt kiegészítő jobbágy-cseléd
- 199 : 7 *Herkules akármelyik feladata* — Herkulesnek (Heraklesznek) a monda szerint tizenkét emberfeletti feladatot kellett elvégeznie
- 34 *decontenancirozta* — megzavarta, önuralma elvesztésére indította
- 200 : 20 *salárium* — sallárium, bér, ügyvédi munkadíj
- 201 : 2 *szatyng* — keskeny szalag, „pertli”
- 24 *felhúzott* — felbízott, uszított. Lásd Szendrey Zs.: *Jókai tájszavai*.
- 204 : cím *Hony soit qui mal y pense* (helyesen : Honni soit qui mal y pense.) — Szégyen arra, aki rosszat gondol erről. — Az angol térdszalag-rend jelmondata, kedvelt társalgási fordulat. — A PN 1855. nov. 8-i közleményének „fej”-éből e fejezetcím hiányzik, s helyette — nyomdai hibából — az előző fejezetcím szerepel. Jókai a nov. 9-i közlemény jegyzetében korigálta a hibát.
- 207 : 7 *druida* — a galloknál az uralkodó osztály volt a druidák, papok, tanítók, bírák rendje
- 208 : 4 *mint a cigány a lopott süveggel* — az adomát „az egyszeri

Lap: Sor:

- ember" változatban lásd Jókai *A magyar nép adomái* c. munkájának 292. lapján *Lopott süveg* címmel
- 208 : 22 *Lavotta mulatságos élete* — Lavotta János (1764—1820) zeneszerző és hegedűművész volt. Kalandos, hányatott fiatalkor után országos hírré tett szert, de élete nagyobb részében mostoha vándorélet jutott osztályrészéül. Jókai együtt szerepelteti Csokonaival *Két lángész egy házban* c. elbeszélésében. (*Életemből.* 2. k. 87. Vö.: JKK 5. k. 461. 290 : 2)
- 28 *beszegődöm . . . lengyelnek* — a hazánkban élő lengyel emigránsok némelyikének magatartása alapján született mondas. Jókai *Az élet komédiáisaiban* így jellemzi a „házi lengyel”-t: „Az egy fölöttébb szükséges ember egy magyar háztartásnál, aki a házi úrral együtt vadászik, az asszonyságot mulattatja, a jó bornak becsületére válik, pótolja a családban a tékozló fiú helyét, este a whistpartiet kiegészíti, nappal siratja a hazát, a becsületért megverekszik, beszél franciául úgy, hogy csak maga érti s nem haragszik érte, ha az ismeretlenek grófnak címezik.” (58.)
- 210 Fenyéry és Irén találkozása a parkban, a gyűrü-epizód, a hűségfogadalom, majd a váratlan esküvő (265—66.) több ponton azonos Zárkány Napóleon és Lívia szerelmi történetével *Az élet komédiáisaiban* (2. k. 91—95.)
- 214 : 14 *diogeneszi flegma* — fölüeny egykedvűség, amely állítólag Diogenész (i. e. 404—323) görög filozófus magatartására volt jellemző
- 215 : 3 *stylus curialis* — hivatalos nyelv
17 *tender-vezető* — a „tender” vasúti szerkocsi. A t.-vezető itt mozdonyvezetőt jelent.
- 216 : 7 *hétszemélyes tábla* — az ország hajdani legfőbb ítélőszéke, eredetileg hét tagja volt (innen a neve)
- 218 : 1 *az említett megyének egy vasszívú alispánja* — Pest megye neves alispánja, Földváry Gábor (1787—1854). Lásd Vas Gereben *Egy alispán* c. regényére való utalásunkat e kötet 459. lapján.
- 25 *repellálni* — tiltakozni ellene, visszautasítani
- 219 : 9 *ad audiendum verbum* — a. m. „a szó meghallgatására”. E szólas abban az értelemben jött használatba, hogy a felsőbbség — többnyire az uralkodó — maga elé idézi s megrója alárendeltjeit.
- 12 *fejváltás* — a régi magyar jogrend szerint vérdíj, amellyel a „halálraitélt életét („fejét”) pénzzel megválthatta. Különösen

Lap: Sor:

- mint itt is — hatalmaskodási ügyekben fordult elő ez a lehetőség, később általános büntetés-megváltást jelentett.
- 221 : 1 *referendárius* — hivatali előadó
agens — általában ügynök, itt udvari (aulikus) ágensről van szó: valamely hazai testület (pl.: a protestáns egyházak egyikének) megbízza azzal a feladattal, hogy a bécsi udvarnál az illető testület érdekeit előmozdítsa
- 222 : 3 *Une tête d'enfant, et un coeur de lyon* — Gyermekfej és oroszlán-szív
- 223 : 17 *szollicitátor* — hivatásos kérelmező
34 *szimpatétikus gyógymód* — titkos erejű, varázslatos gyógymód.
- 224 : 10 *volant* — ruhafodor
felcipő — ti. felső (sár) cipő. A mai sárcipő ilyen elnevezése az 50-es években általános volt. (L. pl. Oszvald Antal pesti kereskedő „gummi-felcipő”-ket ajánló hirdetését a PN 1855. dec. 30-i számában.)
- 225 : 18 *teakatlan* — a szamovár magyar neve, Jókai kedvvel használja
28 *turfás* — tözezes
- 226 : 19 *A kolera idején . . .* — Jókai azt a meggyőződését, hogy a lelki erő, a másokon segítés buzgalma járvány idején megóv a fertőzéstől, a regény más helyén is kifejti (pl.: 286 : 10–11)
- 228 : 8 *A vén katona addig szót sem váltott vele . . .* — az itt következő epizód megismétli a Jókainál korábban is előforduló motívumot: a csábító fegyverrel való házasságra kényszerítését (*A nyomorék naplója*. 1846, *Vadon virágai*. 128.). — Brenóczy István gróf esete egyébként feltűnően hasonlít Butler János gróf házasságkötésére (Mikszáth Kálmán: *Különös házasság*). Itt is készenlétben áll az eskető pap és a két tanú, mind az apa bizalmasai, illetve a menyasszony rokonai. Lehetségesnek tartjuk, hogy Jókai a Dőry–Butler ügyről hallott, Dőry-párti mendemondák alapján alkotta meg Brenóczy István „különös házasság”-nak történetét, hiszen annak idején a Butler-ügy országos port vert fel, „százféle változatban beszéltek a Bodrog-Olasziban végbement násztt és Napóleon viselt dolgain kívül ez volt a társalgásnak leggyakoribb témája”. (Bernáth Dezső: *A gróf Butler János története*. Vasárnapi Újság 1901. 83.)
- 231 : 3 „*barrière-ben lőttek*” — „barrière” a. m. sorompó. Pisztoly-

Lap: Sor:

- párbajnál azt a helyet jelöli, amelynél tovább a bajvívók egyikének sem szabad közelednie ellenfeléhez
- 242 : 19 *parentézis* — zárójel
- 30 *Ekkor mondá el nekem . . .* — Jókai elfeledkezett arról, hogy Leonora már e nap reggelén megígérte Irénnek a történet elmondását (214 : 20—21), s most kiderül, hogy neki is csak a nap folyamán jutott tudomására a hátborzongató história
- 245 : 26 *Niobé fájdalma* — Niobé a halott gyermekeit sirató anya jelképe, a görög mitológia alakja
- 247 : 28 *Buffon nem rendelt külön osztályt . . .* — George Louis B. (Le Clerc) francia természettudós (1707—1788) az élőlények osztályozásával, a fajok változandóságának hirdetésével kora legjelentősebb haladó tudósainak egyike volt
- 249 : 6 *elfogadó, kibocsátó, forgató* — *elfogadó*, aki a váltóösszeg lefizetésére kötelezi magát; *kibocsátó*, aki a váltóban szereplő összeget az elfogadónak kölcsönadja; *forgató*, aki a váltót, mint értékpapírt elfogadja és a követelést másra ruházza
- 250 : 8 A könnyelmű fiútestvér eladósodása, a nevére kiállított hamis váltó, amelyet a gyanútlan leánytestvéren akarnak behajtani — erősen emlékeztet a *Szegény gazdagokban* Kálmán és Henriette esetére. (JKK 315—16)
- 253 : 28 *Boz* — Dickens írói álneve
- 254 : 17 *Chuzzlewit Márton* — Martin Chuzzlewit Dickens 1843—44-ben megjelent híres, hazánkban is korán népszerűvé lett regénye
- 18 *Cruikshank* — George Cruikshank (1792—1878) híres angol karikaturista és illusztrátor. Több Dickens-művet illusztrált.
- 21 *azt a fejezetet, ahol a principális . . .* — a célzás a regény negyvenedik fejezetére (Szépirodalmi Könyvkiadó 1952. 2. k. 245—63.) vonatkozik, amelyben Tigg Montague, az Angol-Bengáli Önzetlen Hitelintézet és Életbiztosító Társaság elnöke az éppen induló hajón csípi el a szökni készülő Jonas Chuzzlewitet
- 256 : 4 *füttöngve* — Szendrey Zs. i. m. szerint tájszó
- 258 : 29 *gaszkonáda* — hengegés, szájhösködés, ami állítólag a gascogne-iakat jellemzi
- 261 : 16 „*Elutazott, hajótörést szenvedett . . .*” — az anekdotát György Lajos i. m.-ben a „Nagy tők és a négy ökör” címszó alatt említi, mint vándor-anekdota változatot (171—72.)
- 263 : 8 „*Dat Justinianus honores.*” — teljes alakjában: *Dat Galenus opes, dat Justinianus honores.* Jelentése: Galenus (ti. az orvos-

- tudomány) vagyonhoz juttat, Justinianus (ti. a jogtudomány) megbecsüléshez. Jókai kedvelt idézete (maga is jogot végzett!), gyakran él vele. Pl.: *A magyar Faust (Föld felett és a víz alatt 45.)*, *A hochbreitsteini uralkodó herceg (Megtörtént regék 71.)* stb.
- 263 : 33 *személynök* — a király képviselője az igazságszolgáltatásban oly ügyeknél, amelyeket a törvények királyi hatáskörbe utalnak
országblró — rangban a nádor után következő főbírája az országnak, a XIX. század elején a hétszemélyes tábla elnöke (lásd 206 : 16)
- 264 : 5 *detegál* — leleplez
- 266 : 8 *osztováta* — szövőszék; Jókai itt a szövőszéknek a takács által ide-oda dobott *vetélőjére* utal
- 10 *daliód* — táncmulatság, bál. Jókai saját szava, amelyet a kortársak nem tartottak találónak és helyesnek. (L. Fáy András: *A bál- és tánc szavakról*. Divatcsarnok 1855. márc. 5. 249—50; PN 1856. február 14. „Levelezések”.) Arany János bírálata után (Szépirodalmi Figyelő 1861. 486.) Jókai is ritkábban használta. A kérdésről lásd: Tolnai Vilmos: *Jókai és a magyar nyelv* c. tanulmányát. Magyar Nyelv 1925. 5—6., 9—10. sz.
- : 25 *kócsagot is adott* — ti. kócsagtollat
- 268 : 15 *renomisztikus* — dicsekvő, hengegő
- 269 : 18 *Vörösmarty versei közt...* — Vörösmarty *Az éjféλι ház* c. költeményében (1830) a lovag későn érkezik várakozó kedveséhez, a leány a várakozás fájdalomába belehal, s a ház közös sírboltjuk lesz. Jókai az idézetben pontatlan volt, pontatlanságait kiigazítottuk. (l.: *Szövegváltozatok*)
- 271 : 5 *informálni* — jogi vonatkozásban: peres ügyeket ismertetni
22 *chymista* — kémikus, itt alkímistát is jelent.
- 273 : 25 *Paladín* — a legendás Arthur király tizenkét hű lovagjának egyike
- 277 : 3 *levátába kerül* — a leváta perfelvételt jelent, amely a „perfüggőség” állapotát hozza létre: a per tárgya az ügy levátába kerülése után elidegeníthetetlen. A jogi vonatkozások természetesen (tréfásan) a leánykérésre és a házasságra értendők. — Hasonlóképpen alkalmazza Jókai a jogi szakkifejezéseket a házasságra a *Mire megvénülünkben*. (323—24.)
- 7 a *kérő násznagy* a vőlegény, a *kiadó násznagy* a menyasszony képviselője, tanúja, a leánykérés hagyományos szokásai szerint

Lap : Sor:

- 277 : 23 *publikánus* — itt nyílt, természetes
- 280 : 11 *káptalan* — Jókai itt a *káptalani hivatalra* gondol, amely ún. „hiteles hely”-nek számított, ellátván a ma közjegyzői hatáskörbe eső feladatokat
- 281 : cím A különös menyegzői éjtörténetével kapcsolatban Zsigmond Ferenc utalt arra, hogy „Fenyéry párbaja édes testvére a Markóczy Dezsőének” (i. m. 384.) — ti. Markóczy, a *Börtön virága* c. elbeszélés hőse valóban hasonló körülmények közt vív párbajt.
- 291 : 5 *brachium és asszisztencia nélkül* — a brachium a 48 előtti megyében a megye nemességéből toborzott, nem hivatásos karhatalmi erő, az asszisztencia a hivatásos karhatalom (hajdú, pandúr) neve
- 293 : 22 *acessorium sequitur suum principale* — kánonjogi kifejezés: „a mellékes dolog a fődolog sorsában osztozik”, vagyis Krénfy, mint formális birtokos, a birtokon esett sérelem után járó elégtételt is magának követelheti
- 295 : 23 *hasonszenvi gyógymód* — lásd homeopátia 63 : 16.
- 297 : 3 *némelyikben átlátszó folyadék volt . . .* — a következőkben említett növényi mérgek használatával kapcsolatban utal Rajka László az *Egy magyar nábobnak* arra a helyére, ahol Kecskerey a gyilkosságok válfajainak tanulmányozása céljából a Pitavalt ajánlja Kárpáthy Abellinónak. (*Jókai és a Pitaval*. ItK 1936. 46—60.)
- 5 *aconitum* — sisakvirág, Jókai tulajdonképpen a belőle készült erős méregről (*aconitin*) ír *bella donna* — nadragulya, mérges gyomnövény, terméséből nyerik az atropin nevű gyógyszert. Jókai *A nyomorék naplója* c. elbeszélésében is említi (*Vadon virágai* 131.)
- 6 *helleborus* — a hunyor nevű, mérgező hatású növény latin neve
- 299 : 9 *Az a gondolat, hogy valakit meg kell gyógyítani . . .* — az itt következő fejtegetés Jókai szilárd meggyőződését tárja fel arról, hogy aki fél, könnyebben megkapja a kolerát. — Az 1855-ös pesti kolerajárvány idején írta Károly bátyjának: „. . . nem érek rá a kedélyemet nagyon elfoglalni a félelemmel, ami a cholérának leggonoszabb alapja . . .” (OSzK Fol. Hung. 2261 : 252)
- 17 *chamomilla* — orvosi székfű, „kamilla”
- 18 *veratrum* — kikiricsféle, gyökerében erős mérgező anyagot (colchicint) tartalmazó növény. — Jókai *Az én életem regényében* írja, hogy pápai diák korában többek között

Lap: Sor:

- „pompás veratrumokat” gyűjtött az erdőben. (165.) *Az élet komédiáisaiban* Borcsák Timótheus a kolera idején veratrummal gyógyította a betegeket (i. k. 39.).
- 302 : 4 *pietista* — itt: jótékonykodó, szenteskedő
- 307 : 6 *borostyánmeggy* — örökzöld, a babérhoz hasonló cserje, mérget gyógyszerül használják. Jókai *A nyomorék naplójában* is említett tesz a b. magjának mérgező erejéről. (*Vadon virágai* 131.)
- 311 : 12 *ingerálja magát* — jogi vonatkozásban: beavatkozik az ügybe
- 319 : cím *Róbert* — Jókai megfeleltetett arról, hogy az ifjú Tarnóczty előbb Bélának nevezte el (166:14. Vö.: Szinnyei F. i. m. 331.)
- 320 : 4 *cholera* — kolera
- 321 : 4 *inkarnát* — pirosság, az élő test színe
- 15 *Őszi virág hasadása, őszi napnak ragyogása* . . . — az őszi hangulatot festő sorok feltűnően egyeznek Tompa Mihály ismert, *Őszi tájnak* . . . c. 1852-ben megjelent költeménye első szakaszával:
- Őszi tájnak hervadása!
Őszi napfény ragyogása!
-
- Tompa Mihály Összes Költeményei.* 1885. I. k. 211.
- 322 : 17 *Antinous* — (Antinoos) szépségéről híres görög ifjú, Hadrian római császár kedvence. Neve a férfiszépség szimbóluma.
- 323 : 17 *plasztikai mozdulat* — kifejező mozdulat
- 325 : 22 *mint a búvlámpa fénylencséje* . . . — Jókai itt a filmvetítő elődjének, a „laterna magica”-nak a nevét fordította magyarra
- 28 *kordialiter* — szívvelyesen, barátságosan
- 328 : cím A telepések e fejezetben megírt kudarca főbb vonásaiban Rengeteghy Ottó gróffal ismétlődik meg az *Egy ember, aki mindent tudban* (1871), akinek merész kísérletei ugyancsak az időjárás, a talajviszonyok figyelembe nem vétele miatt mondanak csődöt. (*Novellák* 278–80.)
- 330 : 9 *Borneóban meg Malabárban* . . . — az utalás a hollandok ún. hátsó-indiai, az 1500-as években elkezdett gyarmatosításaira vonatkozik
- 20 *festőbuzér* — évelő, régebben ipari növényként termesztett gyom; gyökeréből textilfestésre alkalmas, élénkvrös festékanyagot vontak ki
- 332 : 2 *kvakker* — quaker — szigorú önmérsékletet követelő szekta, amely a XVIII. században keletkezett Angliában s a protestáns országokban terjedt el

Lap: Sor:

- 332 : 8 *belga* — a szó valószínűleg nem a telepese nemzetiségét jelzi (Jókai mindenütt hollandokat említ!), hanem a magyar fül számára szokatlan beszédére utal. Vö.: „valami gonosz lapos nyelven mondott neki valami hosszú frázist . . .” 332 : 3–4 — Mikszáth a *Különös házasságban* a szóhoz a következő megjegyzést fűzi: „A hibás nyelvű embert *belgának* hívják az ország sok részében.” (Mikszáth *Krk* 2. k. 45.) — MTsz. 1. k. 114.: hibás nyelvű, dadogó, hebegő.
- 19 *papiros-kalló* — lásd: *kallómalom* 10 : 31
- 333 : 11 *turnipsz* — a „turnip” szó többes számú alakja; fehér, étkezésre is alkalmas répafélélet jelent angolul
- 335 : 4 *maleficium* — gonoszság, rejtett rossz tulajdonság
5 *maleficus* — gonosz
19 *métely* — élősködő laposféreg, amely a kagylók, vízicsigák révén kerül a vizenyős legelőkön élő állatok szervezetébe
napos láz — váltóláz, malária
- 338 : 12 A váratlan fagy pusztításának leírása emlékeztet a *Kárpáthy Zoltánban* a májusi fagy hatásának bemutatására. (JKK 1 k. 16.)
- 341 : 8 *patécs* — súlyos fertőző betegségekkel együttjáró, vérző kiütés
13 *láb* — hossz mérték; 31,6 cm
- 343 : 13 *kancellária* — iroda
- 346 : 19 *megjuhászul* — Vö.: Szendrey Zs. *Jókai tájszavai* c. munkájával
- 347 : 2 *a . . . készpénzeket, mint res factit tekintve . . .* — szó szerint: mint a tényállásra tartozó dolgokat tekintve; itt a készpénzeket, mint ténylegesen nála levőket, sajátjának tekintve
- 357 : 1 „*Virágos a mező, amikor kaszálják*” — Gulyás József *Jókai és a népdalok* (Népelet 1925. 133–148.) c. tanulmánya számon tartja a dalt
- 359 : cím *Post equitem sedet atra cura!* — idézet Horatiustól (Ódák III. 1, 40.): „A lovas mögött ül a sötét gond.”
12 *örökmozdony* — perpetuum mobile; az örökmozgó régi magyar neve.
- 365 : 1 *kalodás ház* — a bíró háza; ugyanis praktikus okokból, valamint „hivatali jelvényül” is a kalodát a bíró háza elé állították
- 368 : 17 *Bazing* — valószínű, hogy Jókai a Pozsonyhoz közel eső *Bazinra* (ma Pezinok) gondolt
- 371 : 31 *státuscslny* — államcsfny, itt gúnyos értelemben
- 375 : 5 Krénfy rafinált cselszövése emlékeztet a *Hétköznapiok* ama

helyére, ahol Dömsödi Góliáth János per útján akarja megkaparintani Zilányi Jankát (137–38.), illetve *A nyomorék naplója* c. elbeszélésben a márki testvére, aki adóslevelekkel kerüti hatalmába a sóvárgott Marie-t. (*Vadon virágai* 125–26.) — A cselszövény Lippay alispán által történt kifejtése Jókai *utólagos konstrukciójának* tűnik, ugyanis több ponton ellentmond az előzményeknek:

A regény III. és IV. fejezete szerint Krénfy csupán azért pazarol annyit, hogy rávegye Brenóczyékát a birtok zálogbaadására, s biztosíthassa sérthetetlenségét a vármegyével szemben, előkelőbbnek látszhatson a grófi család előtt. Cynthia iránt csak a látogatás során gyúl igazán szerelemre, arra az elhatározásra pedig, hogy megszerzi kezét, csak akkor jut, amikor a grófnő kénytelen igénybe venni segítségét. Mindez lélektanilag is hiteles. — Lippay (és Jókai) viszont itt azt állítja, hogy Krénfy már Tarnóczy Róbert (Béla) tartózkodási helyét is szándékosan árulta el a grófoknak, hogy riválisát eltegye láb alól. A IV. fejezetből nyilvánvaló, hogy a grófok erőszakos fellépése bírta rá arra, hogy a levelet kiadja kezéből. A Tarnóczy-féle váltók eredetileg nem mind hamisak, csak az utolsó, a feltűnően nagy összegről szóló (249–50.); itt már úgy kerülnek szóba Tarnóczy összes váltói, mint amelyeket Krénfy hamisított. Eszerint nem Tarnóczy tette tönkre hűgát (noha ő maga is beismerte!), hanem Krénfy. — Így teljesen felborul a cselekmény logikája, s a jellemek hitelessége is erősen megcsorbul.

- 384 : 4 *capári kompánia* — női kártya-társaság. Jókai a komáromi társaséletről veszi a kifejezést. Vö: „Estéinkint hölgytársaság került össze, akik a Komáromban ismeretes ‚Capári-cvikket’ kultiválták.” (*A mi lengyelünk* 198.) A *Kiskirályokban* 2. k. 160.
- 5 *táncreunió* — táncmulatság, táncos összejövetel
- 386 : 23 *Sámson és Delila regéje* — Sámson bibliai alak. Ereje a legenda szerint hajában volt. Amikor szeretője, Delila levágta az alvó Sámson haját, a filiszteusok könnyűszerrel elfogták.
- 401 : cím Valószínűnek tartjuk, hogy a fejezet bevezető, a megőrlésről elmélkedő része Vörösmarty 1855. májusi Pesten jártának, majd őszi Pestre költözésének hatására született. A nagybeteg költő még meg-megjelent írói körökben (vö.: Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza* 1919-es kiadás 244–45.), s Jókai fiútanúja lehetett olyan megjegyzéseknek, amelyek Vörösmarty állatpórára vonatkoztak, s amelyekre regénye e helyén utal.

Lap: Sor:

- 405 : 22 „*trop tard*” — „túl későn”. Ledru Rollin, Lajos Fülöp minisztere által történelmivé lett mondás. Akkor mondta, amikor az uralkodó család az 1848-as párizsi forradalom hatására a király lemondását fontolgatta.
- 406 : 17 *mint csata előtt az újonc*... — az itt következő anekdotával kapcsolatban lásd György L. i. m. 237.
- 408 : 19 *Illés néhány felhajigált falevelet*... — az *Egy magyar nábobban* Kárpáthy Abellinó ugyanígy produkálja magát a párbaj előtt (JKK I. k. 248.)
- 412 : 5 *förmeteg* — *fergeteg*
- 414 : 18 *belekanalászott* — Szendrey Zs. Jókai tájszavai között tartja számon i. m.-ben
- 415 : 5 A lefejezés részletei majdnem szó szerint azonosak a *Szomorú napok* lefejezés-jelenetének részleteivel (JKK 216.)
- 419 : 28 *csuhasz* — kócos, csapzott
- 420 : 19 Márton párviadala a veszett farkassal erősen emlékeztet Victor Hugo „Izlandi Han”-jában lejátszódó jelenetre, ahol az elvadult, emberi mivoltából kivetkezett Han puszta kézzel megvív egy teremben a „smiaseni erdők legöregebb ordásával” (XXV. fejezet.)
- 21 *kurrogás* — Szendrey Zs. i. m. szerint tájszó
- 427 : 10 *a nappal való konjunktúrák* — helyzetüknek a naphoz való viszonya, megmagyarázhatatlan összefüggése
- 28 *dodonai mondat* — homályos, kétértelmű beszéd; Dodona, a legrégebb görög jóshely nevéől

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A kézirat egyik oldala, amelyen Kemény Zsigmond néhány sort kihúzott.
- II. Az első kiadás címlapja. (1856)
- III. Kazinczy Gábor arcképe. (VU 1859. nov. 13. 46. sz.)
- IV. „A menekülő éhezők.” (A Neues Politisches Volksblatt illusztrációja 1893.)
- V. „Crimen majoris potentiae.” (A Neues Politisches Volksblatt illusztrációja 1893.)
- VI. Krénfy és a holland telepesek vezetője. (A Neues Politisches Volksblatt illusztrációja 1893.)
- VII. Zemplén megye térképe. (Karacs Ferenc rézmetszete. Pest 1804. OSzK)
- VIII. A mű első cseh nyelvű kiadásának címlapja.

NÉVMUTATÓ

<p>Albert, magyar király 575
 Almásy József 455
 Anonymus 578
 Antinoos 588
 Apellész 578
 Arany János 464, 578, 586
 Athlamos 578</p> <p>Bach, Alexander 443
 Bacsó Tamás 574
 Balambér, hun vezér 569
 Balla Károlyné l. Braunekker
 Matild
 Barkóczy gróf 450
 Basarába vajda 578
 Bató Viola 432
 Beecher Stowe 568
 IV. Béla, magyar király 578
 Bernáth Dezső 584
 Bernfeld Magdolna 441
 Berzeviczy Albert 470
 Bezerédj István 475
 Borovszky Samu 448
 Bosco, Bartolomeo 576
 Braunekker Matild 455—56
 Budai Ferenc 573
 Buday Dezső 445, 471
 Buffon, George Louis 473,
 585
 Butler János 584
 Büky Irén 459</p> | <p>Cato, Uticensis 566
 Cook, James 575
 Cruikshank, George 585</p> <p>Császár Elemér 458, 464
 Csengery Antal 440, 581
 Csokonai Vitéz Mihály 583</p> <p>Dalmady Győző 456
 Danielik József 460
 Degré Alajos 459
 Demeter Tibor 437
 Déryné Széppataki Róza 571
 Dézsi Lajos 573, 575
 Dickens, Charles 458, 461, 476,
 585
 Diogenész 583
 Dózsa Dániel 454
 Döry István 584</p> <p>Ehrenberg 445, 454, 476
 Emich Gusztáv 431—32, 436—37,
 439, 441, 460, 483
 Endrődi Sándor 463
 Eötvös József 461, 463, 470, 475,
 480
 Ernyei István 462</p> |
|--|--|

Fábián István 474
Fáy András 475, 586
Fényes Elek 581
Ferdinánd V., magyar király 566
Ferenczi Zoltán 445, 460, 470
Ferenczy Jakab 460
Flaubert, Gustave 578
Fortmayer Ferdinánd 449
Földváry Gábor 475, 583
Frankenburg Adolf 582

Gál János 437, 473
Galgóczy Károly 454
Gelu (Gelou) vezér 578
Giskra, Jan 574
Görgey Artúr 457, 467
Grotius, Hugo 575
Gulyás József 472, 579, 589

György Lajos 474, 568–69, 581,
585, 591
Gyulai Pál 440, 455, 459, 460–65,
473–74, 477, 491, 590

Hadrianus, Publius Aelius 588
Hahnemann, Samuel 572
Halász Gyula 441
Hankiss János 473–74, 580
Heckenast Gusztáv 436
Heckler Antal 454
Hohenblum 453
Homérosz 575
Horatius, Quintus Flaccus 589
P. Horváth Lázár 582
Horváth Zsigmond 437, 480
Hugo, Victor 591
Hunyadi János 574–75
Hunyor Mihály 449
Hippokratész 567

Irányi Dániel 445, 570
Irinyi József 568
Istvánffy Miklós 574

Jókay Károly 439–41, 587
Jósika Miklós 439, 441, 581
Józsa Gyuri 459
József II., magyar király 577, 579

Kárfy Titusz 437, 441, 454–55,
461

Károly Róbert, magyar király
578

Katona Lajos 580

Kazinczy Gábor 446

Kemény Zsigmond 431–32,
439–40, 444–45, 453–54,
462, 464, 491, 575, 577, 581

Kerek György 580

Kéry Gyula 432

Király György 464

Király István 477

Kock, Paul de 575

Kohn 456–57

Komáromi Ferenc 443

Kossuth Lajos 443, 467, 581

Kováts Antal 463

Kőrösi Henrik 465

Kőrösi László 444, 463

Kuthy Lajos 473

Laborfalvi Róza, Jókainé 439

Laczkfy Endre 578

Lajos Fülöp 591

Laudon, Gedeon 579

Lavotta János 583

Ledru-Rollin, Alexander 591

Lenclos, Ninon de 580

Lévai János 443

- Lévay József 455
 Lisznyai Damó Kálmán 470, 571
 Lucanus, Marcus Annaeus 566
 Lukinich Imre 470
- Madách Imre 464
 Mailáth György 566
 Mária Terézia, királynő 577
 Mayerhoffer, Gustav Narcis 438
 Mészáros Károly 444
 Mikszáth Kálmán 441, 444, 459, 463, 469, 475, 477, 480, 568, 584, 589
 Moesz Gusztáv 472
 Mózes 571
- Nagy Ignác 473
 Nagy Lajos, magyar király 575, 578
 Nagy Miklós 439, 479
 Nagy Sándor, macedoniai 578
 Nagy Sándor 472, 474
 Napóleon, Bonaparte 579, 584
 Négyesy László 470
 Neimer György 448, 450
 Németh László 474
- Nyáry Pál 455—57, 569
- Oláh Gábor 464
 Oszvald Antal 584
- Pajor Mátyás 459
 Pákh Albert 439
 Pálffy Albert 459, 469
 Petőfi Sándor 445, 469, 475, 478, 571, 582
- Péchy Emanuel 450
 Phaedrus 581
 Pintér Jenő 474
 Platón 566
 Prém József 458, 463
 Purgányi Polgár János 459
- Rajka László 587
 Rákóczi Ferenc II. 575
 Reich Károly 437
 Reviczky György 448
 Roth Lajos 445, 454
- Sándor Pál 453
 Sarkadi Imre 477
 Schmidt József 452
 Schmidt, Julian 462
 Schodelné Klein Róza 456
 Scott, Walter 571
 Slaski, Jan 437
 Solon 566
 Solymossy Sándor 445, 463, 472, 574
 Somogyi Sándor 479
 Soult, Jean 579
 Sőtér István 443, 452, 478
 Sue, Eugène 467, 479
- Szabó László 463
 Szalay László 581
 P. Szathmáry Károly 443, 463
 Szebényi Géza 477
 Széchenyi István 443, 463
 Szendrey Zsigmond 464, 569—70, 572, 582, 585, 589, 591
 Szental Ferenc 455—56
 Szinnyei Ferenc 440, 445, 458—59, 474—76, 581
 Szombathelyi Etelka 458, 473—74

- Tallóczy Mátyás 574
 Téglás Tivadar 479
 Tétény vezér 578
 Tilkowszky Loránd 448
 Tilly, Johann Tserklaes 572
 Tolnai Vilmos 473, 570, 586
 Tompa Mihály, 455, 464, 588
 Tóth Kálmán 440, 460
 Török János 439, 445, 454
 Török Pál 445, 476
 Trsztyenszky Illés 450
- Ürményi József 446
- Vahot Imre 582
 Vajda János 459
 Ványi Ferenc 473
- Vas Gereben 457–58, 465, 470,
 583
 Verbőczy István 443
 Vida Károly 581
 Vladár Kristóf 450
 Voinovich Géza 471
 Vörösmarty Mihály 461, 586, 590
- Woraffka cenzor 464, 491
- Zobor vezér 578
 Zrínyi Miklós, a költő 461
- Zsigmond, magyar király 574
 Zsigmond Ferenc 440, 444–45,
 465–70, 473–76, 587

TARTALOM

Valami előszóféle 5

ELSŐ RÉSZ

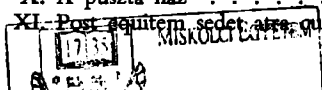
ISTEN CSAPÁSAI

I. A halál és a nemtő	10
II. Jöttment (parvenü)	67
III. A gazda és vendégei	92
IV. Cynthia grófnő	117
V. Estétől reggelig	139
VI. A kis tündér háza	166
VII. Crimen majoris	178
VIII. A hárpia	197
IX. Hony soit qui mal y pense	204
X. A boldog labirintok	215

MÁSODIK RÉSZ

EMBER CSAPÁSAI

I. Nyugtalan lélek	220
II. A találkozás	244
III. Csak egyedül?	261
IV. A menyegzői éj	281
V. Rossz munka	290
VI. A vád	302
VII. A rém	314
VIII. Róbert	319
IX. Kis Amszterdám	328
X. A puszta ház	349
XI. Post equitem sedet asse cura	359

XII. A nő és a néember	370
XIII. Régi szerelem, régi jellem	384
XIV. Vas kéz	394
XV. Ami a homlokra van írva	401
XVI. A találkozás napja	408
XVII. A hollók, a farkasok	412
XVIII. Temetetlen halott	424
Jegyzetek	429
Rövidítések	430
Kézirat, kiadások, fordítások	431
Keletkezése és forrásai	439
Irodalom	460
Szövegváltozatok	482
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	565
A képmellékletekről	592
Névmutató	593

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező:
KECSKEMÉTI ANNA
működője

✱

A kézirat beérkezett: 1963. V. 10.
Példányszám: 6.600
Terjedelem: 30 (A/5) fv

✱

63.57140 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

